

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARK I FEST OG GLÆDE

DANMARK I FEST OG GLÆDE

*REDAKTION
JULIUS CLAUSEN
TORBEN KROGH*

CHR. ERICHSENS FORLAG
MCMXXXV

DET HOFFENBERGSKE ETABLISSEMENT
KØBENHAVN

IV BIND

TIDEN 1820–1870

FORFATTERE:

HENRIK USSING – JULIUS CLAUSEN
VILHELM ANDERSEN – ROBERT NEIENDAM

HENRIK USSING

FESTER OG HØJTIDER PAA LANDET I DET 19DE AARHUNDREDE

I. AARETS FESTER

DER er visse Tilfælde, hvor vore daglige Handlinger faar en dybere Betydning for os, fordi vi udfører dem i et Øjeblik, da vi føler, at det drejer sig om vor Skæbne. — For et Jordbruger- og Kvægavler-Folk melder saadanne Skæbnestunder i Ens Erhverv sig regelmæssigt Aar efter Aar, til de samme Aarstider: Ved MIDVINTERTID, naar Marker og Vange er øde og golde, mens al Velstand er samlet inden Hjemmets Vægge, i Lade og Stald; ved FORAARSTID, naar det spirer op af Jorden og Kvæget yngler; ved SOMMERTID, naar alt omkring Bonden staar i fejreste Grøde; og om EFTERAARET, naar Høsten er bragt i Lade, og den ny Sæd er saaet til næste Aars Brød. Bondens Sind og Hu vil til disse vekslende Aarstider samle sig om den Tanke, hvorledes hans Arbejde med Kvæg og Ager vil lykkes, og hvorledes han kan videreføre, overføre fra Aar til Aar, de Grødekræfter, den Trivsel af Sæd og Fæ, hvoraf hele hans Velstand afhænger. Paa den Maade er vore ældgamle folkelige Aarsfester opstaaet. Præsterne og de officielle Gudstjenester kan bemægtige sig disse Skæbnestunder og hæve dem op til højtidelige Tempelfester og Kirkehøjtider; men den oprindelige, folkelige Mening med dem holder sig helt ned mod vore Dage.

Paa den Maade taget virker Aarets Højtider som et Drama i fire Akter, hvor Bonden ikke blot sætter sin Arbejdskraft ind, men ogsaa sit Snilde, sin Fromhed, sit festlige Humør over for sin Medspiller, Naturen, og dens løndomsfulde Kræfter og Væsnere. For at se dette Dramas Forløb i dets rette Sammenhæng

maa man begynde med Julen; thi Jul var for de Gamle Aarsbegyndelse. Fra dette Synspunkt falder der et klart Lys over alle de gamle Juleskikke og den gamle Juletro. Vor Jul er kristelig Aarsbegyndelse, maaske iblandet Sæd og Tro fra gammelromersk Nytaar, men i Særdeleshed med et ubrudt Grundlag af urnordisk Jul, ældgammel Skik og Følelse ved Indgangen til det nye Aar.

Jul.

Naar Juleklokkerne spredte deres Højtidsklang i Decemberdagens tidlige Skumring, mens Julelysene tændtes i Købstad og Hedehytte, vidste hvert Barn, at det var til Minde om Jesu Fødsel, den Stund, da Englene lyste Fred over Jorden, det Øjeblik, da Grunden lagdes til den Gudstro, som forkyndte Kærlighed til Næsten og Godhed mod de fattige. Men selv om meget i Julefesten kunde forklares ud fra denne kristne Tankegang, var der meget andet, der mindede om, at Julen er en ældgammel Højtid, der holdtes længe før Kristendommens Indtog i Landet. — Efter den gamle, hjemlige Tankegang var Julen altsaa det nye Aars Begyndelse, og ligesom Frøet i sig rummer hele Træets Vækst med Blad og Blomst, saaledes var Julen den Kærne, hvoraf hele det følgende Aar foldede sig ud med Held og Uheld, med Sorg og Lykke. I Juletiden lagdes Skæbnens Spirer for Menneskene og deres Virken i det kommende Aar, for Markens Korn og Engens Slæt, for Fødsel og Død blandt Folk og Fæ. Derfor gjaldt det om at værne om denne Kærne, at styrke dette Træ, saa det fik de bedst mulige Vækstbetingelser. Alle de onde Magter og Skadevætterne maa derfor lyses hjem, og alle gode Kræfter og hjælpende Væsner maa vindes under Udfoldelse af al Julens Velstand og Lystighed.

For at kunne fejre Julen paa rette Maade var der et Jag af Travlhed at komme igennem først. En Aften tog Husmoderen og hendes Piger Snoren af Rokkehjulene og stillede Rokken til Side, for i Julen maatte man hverken spinde, vinde eller haspe, ja ikke dreje paa noget rundgaaende Redskab; for derved forstyrrede man Julens Fred og Ro, og selv vilde man løbe rundt hele Aaret, og intet vilde trives for En; Spindersken selv vilde faa buldne Fingre, og hendes Køer kunde faa Svimmelse og dø, Lammene vilde rende rundt og Gæssene vilde blive tummelumske, Hønsene fik Navlekyllinger, — og hvad der var det værste:

Hekse og Trolde kunde ikke faa Ro i Graven, — og man kunde dog ellers have nok at gøre med dem, der var levende af den Slags. Naar Rokken stilledes hen med en Tot Hør paa Hovedet og Garnvinden sattes hen helt fuld af Garn, kunde man vente godt Hør og rigeligt Spind næste Aar. Ingen Slibesten maatte gaa rundt i Julen; thi naar man sleb i Julen, skulde man flaa i Paasken; saa kunde man faa Brug for sine slebne Knive til at tage Skindet af selvdøde Dyr.

Intet Snavs og ingen Uorden maatte føres fra det gamle Aar over i det ny. Og saa tog da Kvinderne fat paa at to Klæder; men det maatte ske i god Tid, for Tøjet maatte ikke hænge ude til Tørring mellem Jul og Nytaar; den, som klædte Hække i to Aar, d. v. s. lod Tøjet hænge ude til Nytaarsdag, vilde komme til at klæde Lig i det kommende Aar.

Julegrisen lod sit Liv, og Huset fyldtes med Duft af Fedt og Timian, for ferskt Sul og Slagtemad hørte Julen til. — Og Juleøllet bryggedes; der stod en sød Damp fra Bryggeret, hvor Malten mæskedes i de store Kar, og den bitre Humleurt sattes til den liflige Malturt, og naar Gæringen var fuldbyrdet, tylledes det stærke, fede Øl i Tønderne.

Paa Thomasdag, Aarets korteste Dag, bagtes Julebægten; to Gange hededes Ovnen op, een Gang til de mægtige, runde Sigtebrød, og een Gang til Hvedebrød og Fintbrød. Hvor dampede og duftede det dejligt, naar det toges ud af Ovnen, og hvor var det varmt at tage paa for alle de smaa Barnefinger, der havde været med til at forme de morsomme Kagefigurer, og som nu greb dem brune og glohede lige ud af Ovnsmundingen.

Lille Juleaftensdag bagtes der Æbleskiver, det ene Fad toppende fuldt ved Siden af det andet. Der skulde være nok til Husets egne Folk i alle Juledagene; men der skulde ogsaa være nok til enhver Gæst, saa ingen kom til at bære Julen ud.

Og Gæsterne begyndte allerede at indfinde sig. Fattige Koner kom med Kurv og Pose og bad om lidt i Guds Navn. Husmoderen bragte en dygtig Skive Sigtebrød og en god Humpel Flæsk til at putte i Kurven, et Maal Gryn til at hælde i Posen og et Lys til at stikke i den rummelige Lomme; naar den ene Tiggerske var vraltet ud af Døren med sit »Tak og en glædelig Jul«, tonede den næste frem i Gaardsrummet.

Juleaftens Dag blev der syslet bedre og grundigere end andre

Dage. Overalt blev der fejtet og støvet af og vadsket bedre end til Hverdag. Der blev skaaret Hakkelse for hele Julen og kløvet Brænde, saa man havde rigeligt at fyre i Ovnen med alle Helligdagene til Ende. Kørne strigledes og børstedes saa vel som Hestene. Løsgaaende Faar hentedes hjem fra Marken. En Karl blev sendt med en Vogn ud paa Pløjejorden for at hente Harve og Plov hjem; de maatte ikke staa Julen over paa Marken, for saa kunde Hekse forgøre dem, Fanden kunde ride paa dem, eller Jerusalems Skomager kunde hvile sig paa dem; i hvert Fald kunde man finde Redskaberne søndersplittede, og der voksede da mere Ukrudt end Sæd efter dem.

Mens Husmoderen Juleaftens Dag kogte store Kedler fulde af Pølse og Flæsk og Kød, mens Pigerne skurede og skrubbete, saa Borde og Bøtter og Kobbertøj skinnede som Solen, mens Karlene muggede og kløvede Brænde og skar Hakkelse, saa det røg omkring dem, var Husbonden selv paa Færde for at tage en Haand i med overalt, hvor det kunde behøves; thi saa snart det mørknedes, turde ingen mere gøre noget Arbejde, saa man ikke skulde volde Nissen Uro. Naar Dagen saa heldede, gik Husbonden ud i sin Have og satte Juleneget paa Stang; saa vilde Musene efter Julen ikke skade Kornet. — Han gik rundt i sin Have og bandt et Halmbaand om hver Abild, mens han stille hviskede:

Fryd dig, Æblekvist!
som Marie, der bar Jesus Krist.

eller:

Abild, i Vinter jeg klæder dig,
at du til Sommer skal føde mig.

Og derpaa gav han med Haanden Træet et lille Ryst, — saa vilde det til Sommer bære megen Frugt.

Idet han gik ind i Gaarden, forhørte han sig, om Seletøjet og Vognene var smurt, for han vilde nødig smøre Øvrigheden eller Prokuratoren i Aarets Løb (betale Bøde eller føre Retssag). Og derpaa brugte han alle de Midler, Mennesket kender til at uskadeliggøre Hekse og bortjage Troldtøj fra sin Gaard. Han hentede Sod og Salt og gned Køernes Tænder dermed for at sikre dem mod Sygdom og Trolddom; han gik op paa Loftet og ridsede Kors i alle Sædbunker; han huggede en Økse i Møddingen, og han gik rundt til alle Døre og stak et Redskab af Staal under Tærskelen og fæstede et andet Stykke Staal i Straataget over Døren; særlig Umag gjorde han sig med Stuehusets Dør; deri

huggede han Søm i Dørkarmen lige ved Dørgrebet, for at ingen Trolde eller Dværge skulde komme ind. Gaarden var snart som en stærkt rustet Fæstning, hvor der ikke fandtes noget Angrebspunkt for et ærligt Stykke Trolدتøj. Naar nu enhver Ting var bragt paa rette Plads og laante Sager bragt til deres Ejermænd, naar alt det gamle Aars Støv og Urenhed var fjernet, og naar Hus og Hjem var betrygget mod Utyiskers Sværme, der lurede ude i det tætnende Mulm, saa var det Tiden til, at alle levende Væsner, som hørte Gaarden til, baade Husdyr, Mennesker og Hjemmets gode Vætter, først og fremmest Nissen, styrkedes med det bedste, Huset formaaede af Mad og Drikke, — og det vilde ikke sige lidt i Juletiden!

Fra Høstænget kastedes der Foder ned for alle Helligdagene, og Bonden hjalp selv med til at lægge en rigelig Givt af dejligt duftende Kløverhø i Køernes Krybber og Hestenes Hække i Stedet for den sædvanlige Halm. Ethvert Kræ i Gaarden fik et særlig godt Foder. Lænkehunden blev slaaet løs og kom ind i Stuen sammen med Katten; de fik nymalket Sødmealk og lidt af al den Mad, som Menneskene fik. Høns og Ænder og Gæs fik deres Jule-nadver i Stegerset foran Ovngabet; der aad de af et Sold, hvor der blev lagt en Saks i, — for at værne dem mod Sygdom og Hekseri selvfølgelig. Endnu en Syssel var der at udføre i Kostalden eller paa Høstænget. Storpigen eller maaske Drengen kom med en svingende Tallerkenfuld dampende og duftende Grød med en mægtig Smørklat og satte den frem til Nissen. Det var en Glæde for Bonden, naar Grøden var spist næste Dag, og det var den sædvanligvis. Det var en Bekræftelse og Styrkelse af det gode Forhold mellem Husbond og Foderloens Vætte.

Naar man forlod Kostalden, skulde Pigen og ikke Karlen lukke Døren; saa vilde der fødes flest Kviekalve i Aarets Løb. Og hvis Pigen efter Julenadveren listede sig ud i Gaarden og raabte: »Gimmerlam«, vilde der fødes flere Gimmerlam end Vædderlam, og Hundyrene var jo altid mest kærkomne.

Naar saa alt var røgtet og hæget og værnet udendørs og indendørs, kom alle ind fra Udhusene og vaskede sig og klædte sig pænt paa, mens Skumringen sænkede sig, og Juleklokkernes Kimen lød over By og Mark. Man samledes og ønskede »God-aften og en glædelig Jul«. Husmand og Hyrdedreng og andre af Gaardens Medhjælpere i Høstens Tid indfandt sig for at del-

tage i Juleaftens-Nadveren; thi derved viedes de sammen med Gaardens Velstand og Velfærd. — Der bødes først et Stykke Smørrebrød med Paalæg og et Krus Øl og en Snaps, og Husbonden lod Folkene og Gæsterne vide, at dette Traktement dog var bedre end Hug og tyndt Øl. Men snart dækkedes Langbordet med en skinnende Dug. To Julelys, et for Husbond og et for Madmoder, sattes i Malmstager paa den øverste Bordende. Som de brændte, skulde Aaret blive for Mand og Kone, og man vogtede sig vel for at slukke dem eller tage dem af Bordet, for det betød Dødsfald. Maden sattes frem i fulde, dampende Fade; i een Egn var det fersk Suppe med en Rigdom af Kødkløser, i en anden var det røget Svinehoved med Grønlangkaal; den første Ret paa det gamle sjællandske Julebord var Grød med korsdannet Smørhul og rigeligt Sukker og Kanel. I Stilhed tog Husets Folk og de indbudne Plads om Bordet. Juleaften hørtes der ingen Vognrummel fra Bygaden, ingen Træskoskramlen paa Brostene; fra Stalden hørtes intet Brøl fra Kvæget; det stod derinde i det lune Mørke og gumlede godt paa Kløverhøet.

Under almindelig Tavshed tog den sjællandske Bonde de tre første Skefulde af Julefadet, idet han gjorde dem saa »lange« som muligt ved at stryge Skeen tværs over hele Fadet; saa vilde han faa lange Aks paa Kornet til Sommer. Ved den første Skefuld sagde han: »Store Aks paa mit Korn«, ved den anden: »Store Læs paa mine Vogne«, og ved den tredje: »Og ikke køre i Staa«. — Og der var flere Skikke, der tog Sigte paa at sikre sig en god Afgrøde paa Marken i den kommende Sommer. Paa Nadverbordet var der lagt et Rugsigtebrød frem. Med Kniven gjorde Manden Korstegn for Enden af det og skar Endeskiven af; denne gemtes til Foraaret, og da blev noget af den blandet mellem Hestefoderet, inden Hestene første Gang spændtes for Ploven, og Resten smuldredes mellem Sædekornet; herved blev Julens signende Kraft overført til Afgrøden. Paa lignende Maade havde Julelysene hellig Kraft. Naar de var brændt ned, samlede omhyggeligt den Talg, der var blevet til overs, og gemtes hen; naar saa et Nød i Aarets Løb blev sygt, gav man Dyret lidt af Juletalgen at æde, og det vilde da helbredes.

Baade første og anden Ret og Æbleskiverne ovenpaa nødes med god Madlyst; men der var dog en egen højtidelig Stemning over Maaltidet; thi paa en forunderlig Maade var hele Husets

Velgang knyttet til denne Højtidsstund. Man saa spændt til Lyset, hvis det blafrede for Trækket fra en aaben Dør. Tabtes der noget paa Gulvet under Bordet, samledes det ikke op. Allermindst lyste man ind under Bordet; hvad der var tabt paa Gulvet, hørte de usynlige Vætter til, og lyste man derind for at tage det, kunde det ske, at man modtoges med en vældig Kindhest. Hørte man en usædvanlig Lyd mod Ruden eller fra Stalden, vakte det Uhygge, thi det kunde være et Varsel om en Ulykke. Trods Lunhed og Hygge, trods Lys og Velstand paa Bordet, følte man som en Baggrund af stærke og lunefulde Magter fra Vintermulmet derude. — Dog, dette var kun det alvorlige Grundlag, hvorpaa den glade Julestemning byggedes op. Til al den gode Mad hørte der en Snaps eller to, »at Grødhesten ikke skulde ride En«. Og naar alle var mætte, stopmætte, sluttede Husbonden Maaltidet af med at sige: »Nu vilde jeg ønske, ethvert fattigt Barn var saa mæt som jeg«.

Hele Husstanden gav hinanden Haanden og sagde: »Tak for Mad«. Dette skete kun den ene Gang om Aaret; de vidste, at de alle havde Grund til at takke hinanden; thi alle havde de hjulpet med, stort eller lidt, til at skaffe Herlighederne paa Bordet. I dette Øjeblik følte alle Sandheden af det gamle Ord: »Det er godt at være Præst i Paasken, Føl i Høsten og Bonde i Julen.« En lille Julegave eller Nytaarsgave, som det kaldtes, faldt der jo ogsaa af. Enhver havde til Julen faaet et nyt Klædemon af en eller anden Slags, en Vest, et Tørklæde eller en Hue i hvert Fald, og Husmanden, Karlen, Drengen og Pigerne fik hver af Husmoderen en mægtig Sigtekage, maaske ogsaa en lille Ost, som de kunde bringe til deres Hjem.

En lille Stund vendtes Tankerne bort fra de gamle Skikke og Talemaader. Husbond læste Juleevangeliet, og der blev sunget en Julesalme eller to. Da kunde det ske, at Taarerne perlede i Husmoderens Øjne, mens hun tænkte paa Børn, der var døde, eller Børn, der var ude i det fremmede og ikke havde kunnet komme hjem. De glade Mennesker, store og smaa, kunde se forundrede paa hende; men Manden strøg hende over Haaret; han behøvede ikke at spørge hende, hvad hun tænkte paa.

Saa gik hun ud i Køkkenet, men vendte snart tilbage med Fade og Tallerkener fulde af Æbleskiver, Hasselnødder og Pebernødder; der spilledes Kort eller Effen-ogUeffen om Herlighederne,

og Lystigheden var omtrent lige stor, enten man tabte eller man vandt. Men hvor muntert end Spillet gik, glemtes det ikke, at Juleaften er en Skæbnestund, der rummer hele Aarets Fremtid, al dets Lyst og Nød, — og derfor var det ogsaa muligt den Aften at kigge ind i Fremtidens dunkle Land.

Der var mange Midler til at skaffe sig Varsler om Fremtiden. For de unge drejede det sig mest om, hvad Held de skulde have med Kærlighed og Giftermaal. Mangen Pige søgte at finde Navnet paa sin tilkommende Kæreste; hun skrællede et stort Æble i en sammenhængende Skræl; den kastede hun over Hovedet og saa efter, hvilket Bogstav den dannede; dermed begyndte hans Navn. Eller man tog to Tusindfryd — det er jo en Plante, der grønnes og blomstrer Vinteren igennem — og satte dem med Roden mod hinanden og gav dem et Pigenavn og et Karlenavn; voksede Planterne saa sammen, skulde de to have hinanden.

Husbonden vilde gerne vide noget om Aarets Avl. Han tog da fire Stumper Brød og lagde dem paa et Spækkebrædt; han kaldte dem Rug, Hvede, Havre og Byg, og saa lod han Hunden komme hen og æde dem. Af den Rækkefølge hvori Hunden tog dem, kunde han se, hvorledes hver Slags vilde skæppe til næste Høst eller hvad der blev dyrest. —

Naar alle sad om Julebordet, og en saa tog et Lagen om sig og gik ud og saa ind ad Vinduet, vilde han se den, der ikke skulde leve Aaret til Ende, sidde hovedløs.

Kærlighedslykke og Brød og Død, alt rummedes det i Julens Højtidsstund. Juleaften faldt Livets Ur i Slag for Barnet, der var lagt til Hvile med et rød musset Æble i sin Haand, saa vel som for Husmanden, der tungt trampede hjem under de tindrende Stjærner.

Ved uhyggelige Tryllemidler kunde man ogsaa Julenat blive i Stand til at se ind i Fremtiden. Tog man Sæde paa et Kirkegaardsdige og holdt en Græstørv over sit Hoved, kunde man se alle i Sognet, der i Aarets Løb skulde dø, komme skridende i den Rækkefølge, hvori Dødsfaldene skulde finde Sted.

Helst maatte man holde sig inden Døre Juleaften, for da var der onde Aander paa Færde ude i Mørket. Et Sted paa Als havde Skrædderen arbejdet i en Gaard lige ind til Jul, og han var da budt med til Julenadveren, ligesom Husmandsfolk ogsaa gerne var det. Efter Maden sad Skrædderen og fortalte Karlene Spøgelses-

historier; men Djævelens Navn skulde han den Aften nok vogte sig for at nævne; for saa vidste han, at han straks vilde vise sig. En af Karlene sagde, at han ikke var bange for at gaa ud — han troede ikke, det passede, som Skrædderen sad og malede det af. Skrædderen paastod, at Karlen ikke turde gaa ned til Kirkegaardsporten. Men Karlen sagde jo, og det væddede de om. Karlen gik; han var ikke kommen langt, før han hørte en Hund staa og tude, og det er jo et Varsel om Ulykke. Han gik da hen og lagde sig ned for at se mellem Hundens Ører, for saadan er man i Stand til at se, hvad der er paa Færde, og hvorfor Hunde tager paa Vej. Han saa da en stor Ligskaare drage forbi, og derimellem var der mange, som han kendte igen. Nu var han jo blevet noget betænkelig, men han gik dog videre mod Kirkegaardsporten. Da kom en vældig sort Hund løbende forbi ham og gloede paa ham med skinnende Øjne. Endnu holdt han ud; men da han lidt længere henne paa Gaden saa en hvid Skikkelse komme lige imod ham, svandt den sidste Rest af hans Mod; han vendte om og løb saa stærkt som Benene kunde bære ham. Skrædderen havde vundet Væddemaalet. Nej, Juleaften og Nat skulde man holde sig inden Døre.

Der var engang en Pige, der tjente i en Præstegaard; hun havde hørt, at alle de, der skulde dø i det kommende Aar, kom i Kirken og holdt Gudstjeneste Julenat. Pigen fik saadan en umaaelig Lyst til at faa dette at se, at hun i Nattens Mulm og Mørke listede sig derover. Da hun var kommet tilbage, var Præsten meget nysgerrig og blev ved at spørge hende ud, hvem hun havde set. Ja, hun havde set den og den. Men han blev ved at spørge: »Og saa?« Hun svarede mere og mere tøvende. »Saa du ikke fler?«, spurgte Præsten til sidst. »Jo, vor Faer!« kom det nølende fra Pigen. Saa spurgte Præsten ikke mere. —

Hen mod Sengetid klappede man Asken paa Ildstedet til over Gløderne, saa den var helt glat. Hvis der saa Julemorgen viste sig Fodspor deri (det kunde være kommet efter en Glød, der var falden sammen), saa kunde man vente sig, at der inden næste Aars Juleaften døde en i Huset; saa man derimod i Asken Tryk af Hænder, vilde der i Huset blive en født i Aarets Løb.

Julenat blev Mad, Øl og brændende Lys staaende paa Bordet, og det var enhver tilladt at spise og drikke saa tit og meget han vilde; — mange Steder havde de Bordet dækket hele Julen igen-

nem, lagde blot Dugens Flige op over Maden, naar der var spist. Men Julemorgen slukkedes Lysene, hvis de ikke var brændt ud af sig selv. Brødsmlerne og Lysetalgen blandedes sammen med Mel og Vand og gaves Hønsene om Morgen, da gjorde Høgen dem ingen Skade i det Aar.

Paa Bornholm var det Skik at lægge Julehalm. Juleaften, naar de havde spist og drukket og sunget, satte de en god Varme i Kakkelovnen, tog noget Langhalm ind i Stuen og bredte det ud paa Gulvet, og der lagde saa hele Husstanden sig; her laa de og fortalte hinanden Eventyr og havde Løjer og Lege for, til de langt om længe faldt i Søvn.

Den, der gik ud i Stalden Julenat Klokken 12, vilde faa det mærkelige Syn at se, at alt Fæet, undtagen Soen, rejste sig op; Køerne strakte sig og drynede eller bøjede Hovedet tre Gange til Frelserens Ære. Gik Hyrdedrengen da ind i Stalden og svang sin Skjorte over Kreaturerne, vilde de ikke bisse for ham Sommeren efter.

Den hellige Julenat var fyldt med underfulde Kræfter og varslende Syner. Og ethvert lille Træk af, hvad der foregik i denne Højtid, var et Billede paa de Tildragelser, der skulde ske Aaret igennem.

Den Dag i Juletiden, der mest havde faaet Præg af Kristendommen, var første Juledag. Ganske vist begyndte den med en Skik, der tog Sigte paa Kreaturerne Trivsel. Husmoderen stod op og gav Alle Æbleskiver paa Sengen. Paa Fyn gik den, der havde tabt i Kortspillet om Aftenen, rundt og delte Hvedebrød med Fedt og Rullepølse ud til alle Husstandens Medlemmer, mens de endnu hyggede sig i Fjerene, og skænkede dem en Snaps. Under alle Omstændigheder maatte ingen gaa fastende til sit Arbejde, naar han skulde ud at fodre Dyrene Julemorgen. — Der var dem, som Julemorgen fæstede Tænder paa Kvæget. Man indgned Tænder og Gummer med Salt og Sod og sagde: »Solen staar op i Øster og gaar ned i Vester; paa disse Ord vil jeg dine Tænder fæste. I Navn Gud Faders, Søns og Helligaands.«

Ellers hvilede der en højtidelig Stilhed over Hjemmet hele Juledag. Mange gik i Kirke; navnlig mødte alle Mændene til Gudstjeneste for at ofre, mens Kvinderne den Dag tit blev hjemme. Naar den egentlige Gudstjeneste var holdt, istemte Degnen »Af Højheden oprunden er«. Og med de Gaardmænd i Spid-

ST. HANSFEST VED TISVILDE
MALERI FRA 1858 AF SONNE. (Kunstmusei)

sen, som havde det største Hartkorn, gik Mændene paa Rad op til Alteret og lagde Præstens Offer og dernæst hen til Degnestolen og lagde Degnens Offer.

Gilder eller Selskaber holdtes ikke første Juledag, enhver blev efter Kirketiden i Hjemmet, og man søgte inden Husets fire Vægge at leve efter Ordet »Fred paa Jorden«.

Det hed sig, at den der gik ubuden ind i et fremmed Hus Juledag, skulde overhældes med kogende Vand eller have Fiskevand, hvori Julefisken var kogt, slaaet over Hovedet. Enhver, som kom ind et fremmed Sted i hele Juletiden, maatte huske at fremsige Julehilsenen; paa Sjælland lød den: »Glædelig Jul, Helsen og Sundhed og alt hvad som kært er.« Glemte nogen denne Hilsen, havde Husets Folk Lov til at »brejse ham med Mangleholtet«, prygle ham med Manglestokken. En selvsagt Ting var det, at ingen Gæst gik bort uden at have nydt Mad og Drikke, for saa bar han jo Julen ud; — d. v. s. forsvandt med hele Aarets Lykke. — Disse Talemaader og Skikke viser, hvor ængstelig man var for, at ildesindede Væsner skulde komme ind og bortføre Hjemmets Velfærd. Men kom nogen ind med Julehilsenen og spiste af Julemaden, da var han draget ind i Hjemmets Lykkerekreds og kunde ikke gøre Skade. Kom den fremmede ikke med ærligt Venskab, kunde Mangleholt og Fiskevand jo være et meget passende Traktement.

Af Vejret i Juletiden tog man Varsel om det kommende Aars Vejr. En hvid Jul giver en grøn Paaske; og Juletaage genner Kyndelmisse-Sne i Raage (Dynger). Men lige saa stærkt Træerne bugner af Rimfrost om Julen, lige saa stærkt skal Aksene bugne af Kærner om Høsten. Torden i Julen giver god Høst og et godt Høstvejr. Andet kunde en Julehilsen fra den gamle Bondegud Thor da heller ikke godt varsele. — Tordnede Thor ikke selv, søgte Menneskene i Jul og navnlig i Nytaar ved Skud og Bulder og Rumlen at bilde Trolldtøjet ind, at han var der. Det var dog ikke blot vigtige Enkeltræk af det kommende Aars Vejrlig og Afgrøde, man kunde faa Besked om ved at iagttage Vejret i Julen. Men gennem de saakaldte Julemærker kunde man se, hvorledes Vejret vilde blive i hver Maaned Aaret igennem. Man skar tolv Skurer i en Loftsbjælke; omkring hver af disse Skurer skrev man med Kridt en Kreds. Var Himlen første Juledag skyfuld, blev Kredsen om den første Skure urørt; var Him-

len klar, blev Kredsen visket ud. Var Halvdelen af Dagen klar og den anden Halvdel skyfuld med Regn og Sne, blev det halve af Kredsen visket ud, saa der kun blev Kridtprikker tilbage. Saa-dan vilde da Vejret i den første Maaned blive. Med de andre Julemærker gjordes der ligesaa, og paa den Maade vidste man Besked om Vejret Aaret rundt.

Juledag maatte de mange Steder end ikke muge i Stalden, for saa troede de, at de skulde muge et Høved ud, inden Aaret var omme; allermindst maatte man trille Møget ud paa en Trillebør, for Hjulet paa den maatte naturligvis lige saa lidt gaa rundt som andre Redskaber.

Juledag var altsaa en Hjemmets og Hvilens og Fredens Dag. Men allerede om Natten før anden Juledag tog Løjerne deres Begyndelse. Denne Dag er jo af Kirken indviet til Martyren den hellige Stefanus; men Alvor var der rigtignok ikke meget af. I Folkets Sød og Tro skænkedes der ikke Stefanus's Martyrdød mange Tanker; men man var optaget af gamle Skikke, der særlig drejede sig om Gaardens Heste og Staldens Mugning. Navnlig Nordjyderne og i Særdeleshed Vendelboerne slog sig løs Skt. Stefans Nat. De stoppede Skorstenene, saa Røgen slog ned, naar Folk om Morgenen gjorde Ild paa; de bandt Klinkerne paa Dørene, saa at man ikke kunde komme ud; ja, somme Tider skilte de Vogne ad og stillede dem sammen igen oppe paa Tagene. Natten fordreves med Dans, Leg og Spøg til den lyse Morgen.

Hvad Ungdommen kunde finde paa af Kaadhed Skt. Stefans Nat, var næsten utroligt; Stavens Aften, hedder det fra Løgstøregnen, brugte de at kyle Gødning ind i Folks Stald, saa det spærrede for Dørene, og de forbyttede Redskaber og Kreaturer. Studedrættet blev lagt paa Heste og Hesteseler paa Stude. Mange Mænd blev oppe hele Natten og gik rundt om Husene og drev Spilopmagerne væk med en Kæp. Men nogle af de sammensvorne gav sig i Snak med Manden ved den ene Side af Huset, og imens drev de andre deres Spil ved den anden Side.

Men en betænksom Karl tog den Aske, som var blevet tilbage, naar Juleaftens Nadveren var kogt, og strøg den paa Hestene Skt. Stefans Nat, det friede dem for Forgørelse. Mange Steder sørgede Karlene for at staa meget tidligt op Stefans Morgen og i fuldt Firspring ride Hestene til Vands i Gadekæret; for Hestene var Vandet her denne Morgen som en Sundhedskilde,

og de Heste, som kom først, »drak Fløden«, sagde man, d. v. s. de fik den bedste Del af Vandet, der sikrede dem Held og Trivsel Aaret igennem. — Over for saadan Skik og Tro kom de bibelske Beretninger ganske til kort. For at faa Helgennavnet sat i Forbindelse med den folkelige Skik, er Sankt Stefan allerede i en gammel Helgenvis fra Middelalderen gjort til Herodes's Karl, der efter god gammel Bondeskik red sin Husbonds Heste til Vands anden Juledag, allerede før Solen stod op.

Sankt Stefan han rider sine Foler i Vand
imod den blanke Stjerne;

som det hed i den gamle Vise.

At synke fra Martyr og Helgen til at være Herodes's Staldkarl, er jo en slem Tilbagegang; men i Folkeskikken i Nordjylland var der beredt Sankt Stefan et endnu værre Martyrium. Stefansmorgen, som man siger der, udklædte man en Stefan. Han saa ud omtrent som de Skræmsler, man sætter i Marken for at ræde Ræven fra Lammene; det var nogle gamle, aflagte Klæder og Pjalter, der var udstoppet med Halm og med Pinde til Arme. Saadan en Stefan fik en Seddel hæftet paa sig, hvorpaa en eller anden Mands eller Kvindes Synder var optegnede; det var et Skudsmaal, der var affattet i særdeles usminkede Udtryk. Tidlig om Morgenen bragte Spilopmagerne denne »Stefan« eller »Stefansmand« ind til den spottede Person; det kunde være en sær, halvgammel Pebersvend, en Pige med ualmindelig mange Kærester, eller det kunde være en daarlig Husbond. Det gjaldt naturligvis om at faa denne Stefan anbragt uset og umærket. Fangede den spottede Overbringeren, blev denne spærret inde til Kirketid; med bagbundne Hænder og Stefansmanden fastbunden paa Ryggen blev han saa jaget ud paa Bygaden, naar Folk gik til Kirke.

Men selv om det ikke altid gik slet saa slemt til, var der mange Steder, hvor det gjaldt for Gaardens Folk om at staa tidligt op om Morgenen og først faa muget og gjort rent i Stalden hos dem selv, og derefter rendte de hen hos Naboerne og fjælede deres Sager, Trillebør og Skovl og bandt Dørene, saa Folk ikke kunde komme ud. Den, der kom sidst op, blev kaldt Stefan og maatte bære det Navn Aaret rundt. — Hvis en Mand eller Karl kunde faa fat i Naboens Møgbør eller hans Greb og Skovl, saa han ikke kunde faa muget, havde han Ret til at gaa ind og kræve

Stefanskage hos ham. — Allerbedst var det, hvis en Mand Stefansmorgen kunde stjæle sig ind hos Naboen og gøre Kohuset rent, uden at Ejeren kom bag paa ham, saa maatte han bagefter gaa ind og forlange hans Brød og Brændevin, og saa maatte Manden ikke selv faa nogen Frokost. Lige saadan var det med Pigerne. Hvis en Nabopige kunde liste sig til at faa Asken baaret ud og faa fejjet, inden Pigen kom op, skulde den fremmede Pige have hendes Davre, og saa fik hun selv ingen.

Stefansdag var saaledes en Dag, der havde sin store Betydning for Gaardens Hestebestand, og havde sine Skikke baade ved Hestenes Vanding og Staldens Mugning. Men ogsaa ved Davrebordet var der bestemte Skikke at iagttage, om man ellers vilde fare vel.

Gik alt, som det skulde, maatte der være muget og gjort i Orden saa tidligt, at de kunde spise Frokost ved Lys. Stefansmorgen skulde alle Høstfolkene for den kommende Sommer møde til Frokost. Gaardmanden skulde altsaa have sine Høstfolk stedt inden Jul, for at de kunde faa deres Frokost hos ham. Saa fik de Saltmadsfad ind paa Bordet og varmt Øllebrød med et Stykke Ring (Brødskorpe) i, og der var smurt en god Klat Smør paa, saa det kringlede paa Øllet. — Der var dem, der holdt for, at man skulde spise Blodpølse Stefansmorgen, saa fik man ikke Blodsyge, — maaske laa der heri en Hentydning til Martyrblodet.

Ved samme Lejlighed lagdes der en hel Ost paa Bordet — og det den bedste og fedeste, Huset formaaede —; det hørte sig til, at man ved Davrebordet tog Hul paa Stefansosten.

Saltmadsfad, Blodpølse og Stefansost — lutter herlige Sager! Men først og fremmest hørte der varmt Øl til Skt. Stefans Morgen. Det var derfor meget slemt, hvis det var gaet efter det gamle Rim:

Vort Juleøl var godt, imens det rand;
men paa Skt. Stefans Dag vi maatte drikke Vand.

Øldrikningen søgte man at sætte i Forbindelse med Martyren ved at sige, at det skulde minde om Stefanus's røde Blod. — Det er vel af en lignende Grund, man paastod, at den, der lod sig aarelade anden Juledag, behøvede ikke at lade sig aarelade tiere i Aarets Løb. — Almuen kunde tit være ret spidsfindig i sin Tankegang, naar det gjaldt at bringe gammel Folkeskik i Forbindelse med Kirkens Forkyndelse. —

I et Digt af Steen Blicher fortæller DEN JENARMED SÆLDAAT om Mortens Sessel og sig selv, da de var Børn og halvvoxsne:

Saa fultes vi, mens vi wa smo; aa sihn da vi bløw støhr
vi gik jit Vinter begi Tow te Præjsten i Faahøer.
Aa saa bløw hun mi Gajilam, aa A hin Nøjorsgaw da,
degaang te di djelt Kjærster ud i Kaal- og Pigilaw da.

Karlene og Pigerne havde, navnlig i Østjylland, deres LAV eller Ungdomsforening, som vi nu vilde sige. Formanden kaldtes GADEBASSE, og han kunde have et Par Medhjælpere, der kaldtes GADEBASSEDRENGE. Saadan kaldtes de, om de end var nok saa føre Karle. Hvert Aar ved Juletid blev der valgt en ny Gadebasse, og Valget blev udført ved, at han blev løftet til Loftet, som det kaldtes. I Forvejen blev det aftalt mellem Karlene, hvem der skulde være Gadebasse i det kommende Aar. I den første LEGESTUE, hvor Karlene og Pigerne kom sammen efter Jul, sprang de andre Karle pludselig frem, greb den udkaarne og løftede ham op, saa han stødte Hovedet mod Loftet. En rød Lue blev sat paa hans Hoved, saa enhver kunde se og vide, hvem der var Gadebasse det næste Aar, for det var Manden med den røde Lue. Der kunde ved samme Lejlighed foruden Gadebasse og Gadebassedrenge ogsaa blive valgt et Par GADINDER, og disse valgtes ved, at Pigerne løftede dem op til Loftet. De skulde forestaa Pigelegestuen kort efter Nytaar. Gadebassen og hans Medhjælpere bestemte saa, hvorledes Karlene og Pigerne skulde parres som NYAARSGAVER og GADELAM.

Naar Gadebassen og Gadebassedrengene efter deres Raadslagning traadte ind i Stuen, hvor alle Karlene og Pigerne var samlede og stod og ventede med en vis Spænding, raabte Gadebassen først et Karlenavn op, og saa kvad han:

Og gode Ven, du næsten bør
af Fryd og Glæde revne;
du faar en Pige straks at hør
og hendes Navn at nævne.

Nu blev Pigens Navn raabt op, og Karlen var nu hendes NYAARSGAVE, og hun var hans GADELAM. — En af Gadebassedrengene var Skænker og stod med en Flaske og et Glas; han skænkede en Dram og gav den til Karlen, han rakte den til Pigen, som nippede til den og flyede Karlen den tilbage, og han drak saa Glasset til Bunds. Og nu blev der sunget til Ære for Parret:

De to de er nu viet her
foruden Præst og Amen;
gid de hinanden have kær
og lever vel tilsammen.

Saa blev de saadan ved at dele Nyaarsgaver og Gadelam ud til hver især. Naar enhver Pige havde faaet sin Nyaarsgave, sang de alle:

Men er I misfornøjet med
det, som vi her har gjort,
saa trøst jer ved, Forbindelsen
den varer intet Aar.

Gadebassen og hans Medhjælpere udgjorde nu en Bestyrelse eller et Forretningsudvalg, der forestod Vinterens Gilder i Ungdomslavet, først og fremmest dem, der fandt Sted i Juletiden indtil Helligtrekonger. »Nyaarsgaverne« og »Gadelammene« udgjorde Par, der ingenlunde behøvede at være Kærestefolk. At de jævnlig blev det, er en anden Sag.

I hele Tiden fra Jul til Helligtrekonger gik de Gamle til Julegilder med megen Mad og Øl, Snaps og Kørtspil, og de unge tumlede sig i JULESTUER med Dans og Julelege. De »skar Havre« og »vejede Salt«, de »gik omkring med Knuden« og »passede Ringen op«; de legede »Blindebuk« og »vævede Vadmel«; utallige var Pantelegene: de »faldt i Brønden« og »sad paa den brede Sten«; de gik »polsk Kirkegang« og »skriftede« og »sad paa Forundringsstol«; de »delte Fruens Penge« og de »solgte Lærred«. Naar de »havde Havfruen inde«, skulde en af de mest velvoksne Piger være Havfrue. Hun og en Flok andre Piger gik ud i et andet Værelse for at gøre deres Forberedelser. Havfruen satte paa Hovedet en Ølkande fuld af Vand, som stilledes paa en Mælkekrans. Tuden paa Ølkanden vendte fremad over Ansigtet. Saavel Ølkanden som hele Personen blev nu dækket af Lagener. Med Havfruen i Spidsen vandrede nu hele Optøget ind i Legestuen, og alle de ledsagende Piger gjorde Musik, idet de raslede med deres Kridthuse, smaa Messingdaaser, som af Pigerne brugtes i Stedet for Pengepunge. Havfruen bød nu en Karl op til Dans og dansede, stadig med Ølkanden paa Hovedet, uden at spille. Naar Spillet var til Ende, nikkede hun nok saa høfligt til sin Meddanser, der jo saa til Afsked fik en Vandstraale over Hovedet.

Naar de skulde »bejle til Kejserens Datter«, skulde en Flok Karle, deriblandt den, der var udset til at være den lykkelige Fri-

er, gaa udenfor. To Stole blev stillet lidt fra hinanden, en Balje Vand anbragt i Melletrummet og et Dækken strammet ud over Stolene og Baljen; paa hver af Stolene fik en Pige Sæde. Fri-erne kom nu ind een ad Gangen og gik hen og bukkede for en af Pigerne paa Stolene. Hun rystede paa Hovedet for at antyde, at hun ikke var Kejserens Datter, eller at hun ikke vilde have ham; han maatte saa gaa, og en ny Bejler kom frem. Naar saa den, der var udset til Æren, kom, blev han med en Haandbevægelse indbudt til at tage Sæde mellem Pigerne; men i samme Øjeblik, han satte sig, rejste begge Pigerne sig op, og Staklen havnede i Vandbaljen.

Midt under Løjerne i Legestuen kom »den hvide Hest« vraltende ind i Stuen. To Karle gik i bøjet Stilling, idet den bageste holdt den forreste om Livet; de var dækket af Lagener; Hestens Hals og Hoved dannedes af den forreste Karls Arme og Hænder, og et Par røde Kvindehuer sad paa Tommelfingrene som Øren. Højt vrinskende travede den hvide Hest nu Stuen rundt, idet den drejede Hovedet til højre og venstre og huggede det op og ned. —

Forklædninger hørte i det hele taget med til Juletidens Løjer. Naar man traadte ud af Gaardsporten, kunde der staa et forskrækkelig Utyske udenfor: et Hestehoved, livagtig med Øren, Øjne og Mund paa en meget tyk og kort Krop. Det var JULE-**BUKKEN**. — Eller naar man sad allerbedst i Stuen, aabnedes Døren fra Forstuen, og Bukken traadte ind, bevægede Hovedet fra den ene Side til den anden og snusede op til Tintallerkenerne i Rækken over Døren; ja, hvor Børnene da skreg af Forfærdelse! — Den, der vilde være Julebuk, tog en temmelig lang Stang og ombandt den med Halm i den ene Ende, saa Halmen naaede et godt Stykke længere frem end Stangen; saa bøjede han Halmen lidt nedad og ombandt den med et Klæde, og derpaa malede han Øjne og Mund, og Ørerne dannede han ved at trække et Par Halmduske frem. Karlen satte sig saa op at ride paa Stangen under et Dækken. Det var ikke sært, at et saadant Uhyre kunde vække Rædsel, naar det ganske langsomt rokkede ind i Stuen eller pludselig i Halvmørke stillede sig i Vejen for Folk ude paa Gaden.

Der kunde dog være Fare ved at drive Løjerne og Kaadheden for vidt. I en By tre-fire Mil Vest for Vejle var det Skik, at de om Julen udklædte en stor Dukke af Tag (Halm), som de kaldte

Julebukken eller JULENARREN, den var lavet som et Menneske med udstrakte Arme, og saa drev man Løjer med den i Lege-stuerne. Den sidste Gang, de brugte den Skik, drev de deres Kaadhed meget vidt. Først dansede de i Laden og havde deres Morskab med den der. Derpaa gik de ind i Storstuen, men de glemte at tage Julenarren med. Da Karlene kom i Tanker om den igen, sagde de til hverandre, at hvem der vilde gaa ned i Laden i Mørke uden Lygte og uden Ledsager, skulde faa en Rigsdaler. Da var der en Pige, som meldte sig for at tjene Daleren. Hun gik; men hun kom ikke tilbage. Nogle af de dristigste Karle besluttede sig da til at gaa ud og se, hvor hun var blevet af. »Julenarren« stod urørt; men Pigen kunde de ikke finde. I den ene Ende af Huset oppe i Mønningen opdagede de et Hul, som ikke havde været der før, og da de saa sig rigtig for, fandt de alle Bjælkerne oversprøjtede med Blod. Det var tydeligt nok, at den Onde havde taget hende og var fløjet bort med hende gennem Hullet. Manden i Gaarden søgte at skure Blodet af Bjælkerne; men det lod sig ikke gøre. Dernæst forsøgte han at høvle det bort; men det hjalp heller ikke. Aaret efter groede der et Æble-træ op ved Enden af Laden; det bar dejlige, røde Æbler; men naar man bed i dem, kom der Blod. Manden forsøgte flere Gange at fælde Træet; men hver Gang styrtede den bedste af hans Køer. Til sidst bestemte han, at Træet skulde fældes, hvordan det saa end gik; denne Gang døde en prægtig, ung Hest; men Træet blev fældet. Siden Træet var borte, var det ikke rigtig fat i Tof-ten; alle, som gik der ved Nattetid, for vild. — Der var farlige Magter, hvormed man ikke burde skæmte, og ve den, der drev Kaadheden for vidt!

Legene i Julestuerne var ikke altid smagfulde og anstændige — ikke i deres Ord i hvert Fald. Det var en almindelig Morskab at efterligne Bryllups- og Barselgilder. Indbydelse og Brudepræ-diken blev da efterlignet i Vrøvle-Remser, hvor Ordet faldt meget djærvt og frit.

En klædte sig ud som Bydemand og stavrede rundt med sin Stok; hans Indbydelse kunde lyde:

»Jeg skulde hilse fra Tullimette og hendes Moster, Hjulkonen, og hendes Faster og Mads Røvsø og hans Kone, hans Datter var en Hore, det ved I vel. I skulde hverken komme til dem paa Sul-ten-Søndag, eller paa Fastende-Mandag, ikke paa Tirsdag, men

paa Onsdag. I skal ikke have Smaakaal, men Langkaal og Plukfisk at dyppe i. Jeg bryggede en skikkelig god Taar Øl; jeg købte en Skæppe Malt; det halve spildte jeg, og det andet halve duede ikke. Deraf tog jeg to Tønder fra af det bedste til Fogeden og Præsten, to Tønder af det brune til Bispen og Fruen. To Tønder Slinkslank og to Tønder Efterdrink, en Slat i Baljen og en Slat i Kærnen, det skal Gæsterne ha. Kommer I saa?»

En af Karlene var nu Præst og en anden Degn. Præsten havde en stor Kofte paa og en Krave af Halm, og han læste op af en Græstørv. Der blev ringet sammen paa den Maade, at to Karle tog en Dreng og svang ham mellem sig, saa hans Ben stødte mod Stuedøren. Derefter parrede og viede Præsten og Degnen hele Forsamlingen. Præsten holdt Tale, og Degnen sagde: »Jamen!« — En rigtig stolt og knibsk Pige fik en sølle Dreng eller en gammel Støder. Kærestefolk blev skilte og givet til andre; men to, der var forlovet i Hemmelighed, fik hinanden. Som Vielsestale fremplaprede »Præsten« under store Fagter en Vrøvleremse, der kunde lyde saadan:

»Saa hedder det sig: ligesom Hærfuglen haver en dejlig Krone og opholder sig i Skoven, saa haver og Paafuglen sine forgyldte Fjer, men dertil sine skabede Ben. Ligesaa forekommer det mig i Dag i denne vor pyntede og upyntede Brud og Brudgom, at Elskovens Glød brænder af Kærlighed til hende ligesom Katten til den mægtige Pølse eller Mikkell Ræv til den graa Gaas eller en Bindehund, der saa sig forlibt i en Kød-pølse, eller en Rotte i en sur Ost, ligesaa forlibt er du i denne din førnævnte Kæreste, som staar ved din Side og er i dine Øjne og for dit Øje den skønneste blandt Menneskebørnene; men du frygter vel ikke, at du vil komme til at sige, som Adam sagde: »Kvinden, som du gav mig, bedrog mig!« — Disse er Tekstens Ord. Forhen har du regeret som en fri Herre over Ild og Vand; men nu er dine Øjne bukket under dit Øre; er du ung, da gift dig ikke for hastig; er du gammel, da lad det hellere være, eller med andre Ord: drag hende fra Brønden ned til Aaen og overskyl hende med Ramlud; thi hellere gaar det dig, som det gik den hængende Venus, der han ægtede den taalmodige Arkromus, saa længe hans Brud var ung, saa hun dejlig og rød-kjævet ud; men der hendes Kinder falmede, var Kærligheden ude. Nu fornemmer jeg nok, at vor varme Brudgom hellere vil have et Fadfuld Kaal end en lang Prædiken. Og

dermed vil jeg ende min Tale: I hjertenskære Brudepar, som jeg paa Embeds Vegne haver at tilspørge: For det første tilspørger jeg dig, unge, æreløse Mads Bukseløs, om du har beraadet dig med dine Slægtninge, som er Kresten Gremmest i Randers, Søren Ralt paa Mors, Torkel Surbrød og Mikkel Honningkage i Slikop, om du vil have hende, som staar ved din Side, til din Ægtehustru. Ligeledes tilspørger jeg dig, Frøken Slævhæl, om du har beraadet dig med dine Slægtninge, som ere Overbetjent i Viborg, Bademester i Hem, Sladderposen i Lystenborg og dine Slægtninge, som ere i Mariager, om du vil have ham, som staar ved din Side, til din Ægtehusbonde? — Saa giver da hinanden eders Hænder derpaa; thi hvad som en Skrædder har sammensyet, skal intet andet end Saks og Kniv skille.«

En grov og plump Parodi paa gamle Dages kirkelige Veltalenhed, kan man vel kalde dette, men glimtvis en rammende Satire over de opstyltede Billeder og det knudrede Ordvalg, der tit gik Menigmand over Hovedet. Bag al den larmende Latter, som saadan et Abespil rejste, maa man vel ogsaa tænke sig et lille Gys paa Bunden af Sjælen over den Forvorpenehed, man her tildristede sig over for det Hellige, — noget af den dobbeltbundede Følelse, der har saa stor Tilløkkelse for overgiveren Ungdom. —

Større Ynde er der over den rødkindede Ungdom, naar Karle og Piger stiller sig parvis i Kreds og paa ældgammel Vis træder Runddans, mens en af Ungersvendene, der skal være Bejler, synger:

Nu spænder jeg min Spore,
saa sadler jeg min Hest,
saa rider jeg til Tinge
og er Fru Inges Gæst.

Og Koret falder ind:

Fru Inge, Fru Inge!
Der er en Mand paa Tinge,
som bejler til jer Datter,
Fru Inge!

Fru Inge staar midt inde i Kredsen, og mens Dansen fortsættes, svarer hun:

Saa skal I mig for Sandingen sige:
hvad for en Mand, af hvad for en Stand,
I min Datter vil give.

Efter et lille Ophold gaar Dansen til modsat Side, og Koret synger:

Vi giver hende en Mand udaf Volde [mægtig],
han er saa faver, han er saa fin,
en Bondesøn saa bolde.

Men det behager ikke Fru Inge; hun svarer:

Dertil holder jeg min Datter alt for gode
at sove ved en Bondesøns Fode.

Dansen og Sangen begynder nu forfra. Bejlerens Stand stiger for hver Gang: en Præstesøn, en Herremandssøn o. s. v. og naar man kommer til en Riddersmandssøn, finder det maaske Fru Inges Bifald med mindre hun stiler efter en Kongesøn til sin Datter. Saa tager Fruen Datteren ud af Kredsen og fører hende hen til Bejleren. De to rækker hinanden Haanden og danser med Fru Inge ind i Kredsen, mens Koret danser rundt udenom, og Fru Inge synger:

Saa tager du min Datter ved Hand
og rejser med hende til fremmed Land.

Datteren synger, mens Dansen vedbliver:

Og hvad skal jeg i fremmed Land gøre?

Fru Inge svarer:

Sy og spinde, kniple og binde,
som andre smukke Kvinder monne gøre.

Disse to Linjer gentager Koret med fuld Kraft, og dermed er Legen til Ende. —

Og hvilken buttet Troskyld er der ikke over den falsterske Gases og Gaas's anstandsfulde Nærmelse til hinanden. I hvert Aars første Julestue, der holdtes paa Falster, fik hver GASE, som Karlen kaldtes, tildelt sig en GAAS (Pige), som beholdtes Vinteren igennem.

Udvælgelsen indledtes med en Vekselsang:

Gasen: Hvor har du væt saa længe?
min Gaas hvide!

Gaasen: Jeg har væt ved Stranden,
min Svane sæle!

Gasen: Hvad har du gjort ved Stranden?
min Gaas hvide!

Gaasen: Toet mig og mine Gæs,
min Svane sæle!

Gasen: Hvi er de da saa sorte?
min Gaas hvide!

Gaasen: De er ej hvidere gjorte,
min Svane sæle!

Gasen: Ravnens toer sig aldrig hvid,
min Gaas hvide!

Gaasen: Kragen gør ej heller,
min Svane sæle!

Gasen: Traad til Lugen, om du tør,
min Gaas hvide!

Gaasen: Saa vel jeg tør, saa vel jeg maa,
min Svane sæle!

Derefter løber Gaasen ud af Gaasestien (Pigeflokken), og Gasen farer efter hende og fanger hende.

Det var Middelalderens mægtige Samfundsklasser, Kirkemænd og Herremænd, der spøgede i Bøndernes Julestuer, snart i lystig Forvrængning, snart i enfoldig Troskyld, — men med Livets blanke Øjne og røde Læber og leende Kinder tittende frem fra Overleveringens Mummeklæder.

Nyaar.

Nyaarshøjtiden som andre Højtider forløb i mange Træk ens hele Landet over, ja, ofte findes de samme Skikke vidt omkring i andre Lande; naar man skildrer Sæd og Brug i een Egn, nikker Folk fra andre Egne med et genkendende Smil og siger: »Saadan brugte de ogsaa her i gamle Dage.«

Alle Steder var der en vis Lighed mellem Juleaften og Nytaarsaften, men dog var der ogsaa stor Forskel paa den stille Jul og det støjende Nytaar.

Nytaarsaftensdag maatte alt ligesom Juleaftensdag bringes paa sin rette Plads; men ellers var der altid den Aften et gyseligt Hal-løj. Aftensmaden kunde være Risengrød med rigeligt Smør, kogt Flæsk og Kaal og endelig Æbleskiver med en Snaps Mjød, mange Steder var det samme Retter som Julenadveren om igen. Før Aften knaldede de første Skud, Flokke af Drengene og Karle gik fra Gaard til Gaard og skød Nytaar ind. Gamle fattige Mænd eller Flokke af Ungdom kunde gaa rundt i mærkelige Paaklædninger og slaa paa Tromme, paa en Blikbakke eller lignende. Dette skete alt sammen for at skræmme onde Vætter bort fra det nye Aars Indgang; de mange gode Ønsker skulde bringe Lykken inden Døre.

Saa var der saa mange Ting, man skulde tage sig i Vare for. Man maatte ikke lade Linned hænge ude; for »intet hvidt Tøj maa hænge ude i to Aar«; det varsler nemlig, at der skal klædes Lig i Familien inden Aarets Udgang. Man maatte ikke puste Lyset ud den Aften; den, der gjorde det, var vis paa at dø, inden Aaret var omme. Man satte da Lyset i et Fad Vand, saa det slukedes, naar det var brændt ned til Vandfladen. Nyaarsdag maatte man ikke pudse Støvler, for saa vilde man komme til at »smøre Øvrighedens Pung«, d. e. betale Mulkt. Og man maatte heller ikke sy med Naal, for saa fik man buldne Fingre i Høsttiden. — Saa-

danne Varsler, Skikke og Talemaader brugtes hele Landet over og vidner om Nyaarets Betydning som den Kim, hvoraf hele Aarets Vækst udfolder sig.

Men Ungdommen havde selvfølgelig mest Sans for Nyaarsfestens kaade Løjer. Nytaarsaftensdag faar Karle og Piger malket og fodret og syslet færdig i en Fart; for det gælder om at faa Højtidsnadveren til Side i en Skynding, saa man har en lang Aften til de spændende Oplevelser og Løjer, der forestaar. Det kniber noget at holde Taalmodigheden ved Lige, mens Husstanden efter Maaltidet synger:

Til Ende Aaret haster.
Har jeg anvendt det vel?
Har jeg forsaget Laster
og søgt i Dyden Held?
Har jeg og Fremgang vundet,
i Klogskab som i Aar?
Har jeg mit Hjerte bundet
til det, som ej forgaar?

Under sidste Vers kommer der en underlig Uro over den lille Menighed; en mærkelig hul, sukkende eller buldrende Lyd oppe paa Loftet vækker alles Opmærksomhed. Og næppe er Salmens sidste Tone sunget til Ende, før Børnene styrter af Sted under Raabet: »Det er en Rumlepotte!« Netop som de farer gennem Forstuen og op paa Loftet for at fange Rumlepottens Ejer, drøner der noget med stort Brag mod Forstuedøren, og idet de river den op, staar der en Sky af Aske imod dem; Træskoene knækker et Par Potteskaar paa Trappestenen, og en Skikkelse forsvinder ilfærdigt om Hushjørnet. I delte Hold foretager Husets Knægte og Tøse Jagt paa Synderne. Men pludselig jamrer Pigen fra Skorstenen, hvor hun er ved at koge Vand til Opvaskningen: »Den bandsatte Røg, der er da heller ingen Træk i Skorstenen«. Med de salte Taarer paa Kinderne og med et Mulm af Røg efter sig melder hun ind i Stuen, at Skorstenen maa være tilstoppet foroven. Nu lyder Rumlepotten ved Vinduet ud til Haven, og en ny Potte med Aske drøner denne Gang helt ind i Forstuen. Manden er lige ved at blive lidt krus i Hovedet, da Naboens Søn og Datter modstrittende bliver skubbet ind i Stuen af Husets Børn. Skyen klarer op i Ønsker om glædeligt Nyaar og et Traktement af Æbleskiver, Nødder og Æbler. Og de unge fra Gaarden følger med Naboens ud til nye Bedrifter i andre Gaarde. Der lyder Knalden af Fænghætter, som affyres med en Pigkæp mod Trappestenen; der drøner

»De hellige tre Konger«.

Maleri af Dahlsgaard.

Skud af Bøsser og gamle Rytterpistoler med Flintlaas. Adskillige Gange bydes Børn og voksne ind, og Husmoderen deler med Smil og rund Haand »Nyaarsredsel« (Æbler, Nødder og Peber-
nødder) ud til Tak for Nyaarslykønskningerne. De voksne Karle faar ogsaa Snaps til Æbleskiverne, maaske en Kaffe-
punsj, og det er ikke underligt, at Manden omhyggeligt kigger til sit Straa-
tag, naar de overgivne Gæster under ny Salut drager af Gaarde.

Man forstaar helt vel, at Uvætter og Trolde, der kan have sneget sig ind og skjult sig i Husets og Gaardens Krinkelkroge, maa tro, at det er selve deres gamle Arvefjende, Thor, der er kommet raslende til Bys med sin Kærre og sine Bukke og nu lader sin Hammer smelde og drøne i hver en Krog og Vraa, saa det ikke er til at nære sig for en skikkelig Trolde, — nej, der er bestemt intet andet at gøre end at fjæle sig ude i de dunkle Skov-
dybder eller gaa ind i de sneklædte Banker langt ude ved Mo-
serne. Og nu var det dog saa lunt og hyggeligt i Menneskenes Boliger!

Ungdommens Lystighed mellem Jul og Helligtrekonger naa-

ede sit Højdepunkt med Nyaarsbulderet. — Men al Larmen havde den alvorlige Baggrund tilfælles med Julen, at Nyaarsnat lige saa vel som Julenat var en Skæbnestund, der i Tegn og Varsler rummede alt, hvad det kommende Aar skulde give. Derfor var det en af de Tider, hvor man kunde drage Fremtidens Forhæng til Side. Man kunde se, hvorledes ens Udkomme eller Næring og Bjærgning skulde blive: Mødte man Nyaarsaften uden Penge i Lommen, kunde man kun vente lille Fortjeneste hele Aaret; havde man Lommerne fulde, skulde man have gode Indtægter. Nyaarsaften skulde alle tage fire Skefulde Grød saa store, som der kunde være paa Skeen, og den, der fik den største, undte Husbonden bedst. Den ene Skefuld var for, at der skulde blive store Aks paa Hveden, den anden for Rugen, den tredje for Bygget og den fjerde for Havren. — Hunden fik til Nyaarsnadver Rugbrød, Hvedebrød, Bygkage, Boghvedepandekage og Havregrød, og det, den snappede først, blev den dyreste Slags Sæd i det næste Aar. — Jo længere Lysetanden blev Nyaarsaften, des længere blev Kornet. — Hvis man Nyaarsnat Kl. 12 slog en Æggehvide ud i et Glas Vand, vilde der danne sig forskellige Figurer, hvorefter man kunde slutte sig til Fremtiden. Gik man op i Kirken Nyaarsaften, kunde man Kl. 12 faa sin Tilkommende at se. Ligeledes fik man at se, hvem der skulde begraves, og hvem der skulde have Bryllup. — Der var dem, der tog Kirkegaardsmuld paa Hovedet og Kl. 12 Nat keg ind ad Husets Vinduer; de saa da den, der skulde dø, sidde hovedløs, og den, der skulde staa Brud, sidde med Krans paa Hovedet. — Altsaa alle de samme Varsler og Syner, man kunde opleve Julenat, kunde man ogsaa skaffe sig Nyaarsnat. Naar der var saa stor Lighed mellem Julens og Nyaarets Tro og Skikke, kommer det af, at Jul og Nyaar oprindeligt var eet, og at Sæd og Tro, der fra først af var knyttet til Julen, er blevet overført til den nuværende Begyndelse paa Aaret. Vor Jul har faaet et stærkere Skær af Kristendommens Helg, mens Nyaar med alt sit Bulder og Tummel har bevaret et stærkt Præg af Hedenskabets Jul. Jul og Nyaar er altsaa fra først af samme Fest; men den er spaltet, saa Højtidens Stilhed og Hjertevarme er samlet om Julen, mens Festlarmen, Jubelen og Kaadheden naar sit Højdepunkt i Nyaar.

Nyaarsmorgen skulde man være heldig, hvis ikke Laager og Led var taget af deres Plads og anbragt paa ravgale Steder, ja,

en hel Mødding kunde være dynget op for Stalddøren, Greb og Skovl og Trillebør kunde være fjernet, eller en Vogn med et Læs Skrammel kunde være sat op at ride paa Tagrygningen. Det er ogsaa sket, at man har fundet sin bortkomne Nadvergryde med Grøden staaende ude paa Havegærdet — til evig Spot og Spe for Kokkepigen, der i Forvejen havde døjet nok af sine Husfæller, som var gnavne over at være gaet Glip af deres Nyaarsaftensgrød. — Stefansløjerne om igen!

Der var ogsaa de Mennesker, for hvem den højhellige Nyaarsnat var viet til mere alvorlig Virksomhed. I mangt et Hjem laa en Syg og droges med sine Smerter; saa listede Manden sig uden at tale med nogen om det op paa Kirkegaarden; kunde han komme op i Taarnet, skrabede han Rust af Kirkeklokkerne — hvem lagde Mærke til lidt Klemten fra dem under al den Larm, hvormed Byen var fyldt? Eller han nøjedes maaske med at pille en Smule Bly fra Indfatningen om Kirkeruderne — og lidt efter bragte han det i stille Tro og Haab til den Syge i Alkoven.

Men der var ogsaa andre paa Færde ved Kirken. Den kloge Kone, der vilde uddanne sin Datter til sin Efterfølger, førte hende tre Gange avet omkring Kirken, og hver Gang de kom til Kirkedøren, kiggede Datteren ind ad Nøglehullet. — Der var nu et Tilfælde, hvor det gik godt de to Gange; men da Datteren kiggede ind i Kirken tredje Gang, raabte hun forfærdet: »Nej, i Jesu Navn dog!« At Moderen øjeblikkelig stak hende en paa Kassen, hjalp ikke det bitterste; hun var og blev umulig til Heksebestillingen, naar hun i et saadant Øjeblik nævnte Vorherres Navn. — For Resten kunde man godt forstaa, at en ung Pige, der ikke var alt for forhærdet, kunde tabe Besindelsen ved, hvad hun saa. Nyaarsaften spillede de Døde Kegler i Kirken, og de brugte Dødningehoveder til Kegelkugler. —

Ja, underlige Syner kunde man have baade om Natten og Nyaarsmorgen, som nu f. Eks. den Karl, der vaagnede i Lysningen og kiggede ud ad Vinduet. Hvem skulde han se der andre end Byens »kloge Kone«, der stod uden for Døren til Kostalden med begge Hænder om sin Stav, som hun drog op og ned i Møddingen ligesom en Kærnestav, mens hun mumlede:

Al Byens Nytte
i min Bøtte.

Det var den Maade, hun for det kommende Aar sikrede sig

SMØRRET fra Gaardens Køer — saa kunde Beboerne godt have Ulejligheden med at kærne Fløden.

Den gamle Husmand, der mødte tidlig Nyaarsmorgen i Husbondens Gaard, bredte Neg ud paa Gulvet og tærskede dem; saa vilde han faa godt med Arbejde i Gaarden Aaret ud. Husbond og Arbejdsmand havde i den som i andre Retninger fælles Interesse. — Nyaarsmorgen kunde have sin fastsatte Festret, f. Eks. paa Als, hvor man begyndte det nye Aar med at spise kogt, røget Svinehoved; det friede for Koldfeber i det kommende Aar.

Saaledes forløb Juletiden med Højtidsaftener i Hjemmet, med Gilder, hvor Nabolaget og Frændelaget kom sammen, med Leg og Lystighed og Dans for de Unge, med skæbnetunge Varsler og med Handlinger, der sikrede Held og Velstand i det nye Aar.

Denne Tankegang har paa Als faaet en særlig Udformning i et Festoptog med Sang og anden Højtidelighed, der i al sin Pudsighed viser de alvorlige Tanker paa Kvæg og Avl, paa Bryllup og Barsel, midt i Nyaarsdagens løsslupne Lystighed. — Nyaarsdag eller allerede Nyaarsaftensdag »gik Karlene med Ploven«. Ploven styredes af en Karl, der kaldtes PRÆSTEN, og han ledsagedes af en anden Karl, DEGNEN, medens alle de andre Karle trak Ploven ved Tove, der var fæstede til Skagler — en af de gamle Hjulpløve var det selvfølgelig. Dette Lav gjorde Holdt ved hvert Hus, en medfølgende Musikanter spillede op, og med Degnen som Forsanger sang hele Forsamlingen:

I lukke op jer Stuedør,
Lad Nytaar ind til jer gaal
Velkommen Nytaar, og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar
og velkomne her.

Med Glæde og med Gammen,
med Helbred alle sammen!

Med Blommer og med Pærer,
som Sommeren frembærer.

Med lange Rug paa Hjalde (Stænge)
og favre Foler i Stalde.

Med Fisk udi Fænge (Fangstredskaber),
og smukke Piger i Senge.

Saa Vuggen den kan gange
med dejlige Børn og mange.

Nu har den Vise Ende:
alt ondt Gud fra os vend!
Velkommen Nytaar, og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar
og velkomne her.

Lavets PRÆST traadte derefter frem og holdt følgende Tale: »Giver Rum her i Huset! Husbond og Hustru maa ikke fortænke os i, at vi bruger den gamle Sæd og Sædvane, som de unge Karle plejer at bruge Nyaarsaften. Saa vil jeg sige som den gamle Bernhardus haver sagt: »Hvo som giver en liden Del, giver Gud en fuld Del igen«. Vi er alle Slags Haandværksmænd: Skræddere, Skomagere, Sudderne (Skoflikkere); jeg er selv en Sudder, jeg har en Syl i min Fik, og vil I ikke tro det, kan I faa den at se. Vi rejste alligevel fyrretyve Mil, før vi fik et Sting syet paa vore egne Sko. Vi rejste igennem Rusland, Tyskland, Roland, Poland, Rotland, Skotland, og efter disse fyrretyve Miles Rejse kom vi til en Mand. Han gik og saaede over Pyt og Dige: han fik ikke et Straa i et helt Kongerige. Det var en slem Mand; det var en Plumprian; han var dog saa from og god, at han viste os til det lille Land Fyn. Vi kom til Kjærteminde, der var godt Øl og favre Kvinder; de holdt os længe inde; de gav os Bøsteflæsk og Vrimplersmør (Vrimpel = Tønde til 16 Pund), Speciedaler, Halvtredjemarksstykker, Tyveskillingsstykker, Tiskillingsstykker og Femskillingsstykker; det gav de vos, fordi vi var saadanne Karle. Men saa kom vi til en anden Mand, han gik og saaede af en Kande paa en Ble (Lagen). Han fik hundrede Fold at gaa til med sin Le; han saaede en Nævefuld, han høstede en Klevefuld (Kleve = Kammer); han saaede en Handfuld og høstede et Landfuld. Det var en smuk Mand; det var saadan en Mand, som jeg er, og havde saadan et Skæg, som jeg har; leder I efter ham, saa tag Kynd paa mig, saa ved I, hvem I leder efter. Nu vil jeg ogsaa saa min Sæd, tysk Sæd, hollandsk Sæd og lollandsk Sæd, og før min Sæd skal forgaaes, da skal før alle Viber og Krager forgaaes, der flyver i Skorstenen«.

Spillemanden spillede derpaa en Dans, og Karlene dansede om i Stuen med Husets Piger eller med sig selv indbyrdes. — Husbonden gav nu PRÆSTEN en Pengegave og derpaa sang DEGNEN og hele Skaren under Spillekantens Ledsagelse:

Nu vi alle sammen vil
vores Tak jer yde
med lystig Sang og Frydespil.
Gid vi alle leve vel og os tilsammen fryde!

Giv, Sundhed, Helbred, Ro og Fred
(vi vores Tak vil yde),
ledsage hver udi sit Sted!
Gid vi alle leve vel og os tilsammen fryde!

Nu vi ud af Døren gaar
(vi vores Tak vil yde)
og ønske vil et godt Nyaar.
Gid vi alle leve vel og os tilsammen fryde!

PRÆSTEN sluttede saaledes: »Saa e I saa gui Nyaarsdau om Autenen aa kom te vos ved Jes Minkus i Flæskdamsmaj.

Hop, høj!
Aall min Heste!«

Paa det angivne Sted holdt saa unge og gamle et lystigt Nyaarsgilde for de indsamlede Penge.

Bag det snurrige Optog og de pudsige Ord fra Als, der endnu var i Brug for omkring 100 Aar siden, skimter vi langt tilbage i Tiden et lignende Optog i den katolske Middelalder, hvor Ord og Procession var prægede af større Alvor. Og bag de halvkristelige Ord og Skikkelser øjner vi et endnu ældre Optog fra Hedenolds Dage Agerdykningsguderne til Ære; vi aner en Tid, da Ploven var et helligt og vidunderligt nyt Redskab, der droges ved Menneskers Haandkraft under Ledsagelse af Offergode og Skjald. — Et Minde altsaa om den allerfjærreste Tid, man lærte Ploven at kende som det vigtigste Redskab til at vinde Velstand ud af Landets Muld.

Hellig-Tre-Konger.

Paa Juletidens sidste Højtidsaften, den 5te Januar, dækkedes Bordet for tredje Gang ligesom Juleaften og Nyaarsaften, og denne Gang sattes det tregrenede HELLIGTREKONGERSLYS paa Bordet, og der dannedes tre Smørhuller i Grøden. — En helt anderledes stilfærdig Aften end den larmende Nyaarsaften! Med Spænding imødesaa dog Børnene det Øjeblik, da Krudtet, der var støbt i Lyset, fængede og knaldede.

Der var en vis Vemod over Julens sidste Festmaaltid. Naar Tjenestedrengen den Aften gav Bindehunden dens Nadver, sagde han til den: »Saa nu er mit og dit det gode forbi«.

Sine Steder var det Skik Helligtrekongers Aften under Maaltidet at holde op med Spisningen; alle gik uden for Huset og raabte: »Kasper, Balthasar og Melchior! Vi raaber for jer Konger tre, om I det ville høre!« Dette afværgede Ildsvaade saa langt omkring, som Udraabene kunde høres.

I Kagsbølle ved Nyborg var dette fra Arilds Tid udformet til en

Skik, der omfattede hele Byen. Hver Helligtrekongers Aften, saa snart der var afrøgtet, og Folkene havde faaet deres Nadver, gik de udenfor Gaardens Port og raabte: »Kasper, Balthasar og Melchior, de hellige tre Konger, hvo som hører, han svare!« Saa snart dette Raab hørtes paa en Gaard, kom man straks ud fra de andre Gaarde, og der svaredes da fra en anden Husstand: »Vi svarer!« Og disse sidste gentog Raabet: »Kasper, Balthasar og Melchior, de hellige tre Konger, hvo som hører, han svare!« Et nyt Hold svarede og gentog Raabet, og saaledes blev man ved, til Raabet var gaaet fra Gaard til Gaard gennem hele Byen. Skikken bevarede Byen for Ildsvaade. Da den en Gang gik af Brug, skete det straks, at flere Gaarde nedbrændte, og Skikken blev atter optaget.

Manden kiggede efter Bordet op paa Himlen; han glædede sig, hvis der var mange Stjærner, for saa blev der mange Ærter til næste Høst.

Mens man sad i Stilheden efter Bordet, hørte man med eet, at der blev stampet Sne af Træskoene ude i Forstuen, Døren gik lempeligt op, og tre Personer traadte ind. Den ene var sværtet i Ansigtet, og alle tre havde lange, hvide Skjorter over Klæderne og pragtfuld Hovedbeklædning. De medførte en stor Stjerne, som var hul og kunde drejes rundt paa en Stang, hvor den var anbragt som en Vejrmøllens Vinger. Inden i Stjærnen var der en Lygte, der var fæstet paa Tværstangen, saa den altid hang lige ned. Derved kom Stjærnen til at skinne med en smuk Glans; Stjærnens Spidser var smykket med Baand og Billeder, der forestillede Jesu Fødsel, de hellige tre Kongers Besøg ved Krybben o. s. v. Børnene stimlede sammen om Stjærnemændene, der tog Opstilling inden for Døren, og de gamle saa stille til, og mens en af Stjærnemændene drejede Stjærnen rundt, sang de alle tre Helligtrekongersvisen:

God Aften, god Aften, baade Mand og Kvind',
Husbonden med al hans Husgesind.

Gud give eder et lykkeligt Nyaar!
Fra al Ulykke eder Gud bevaar'!

Vi ville eder en Vise kvæde,
saa kommer al Verden til Trøst og Glæde.

Der Kristus var født i Bethlehems Stad,
de hellig tre Konger baade lystig og glad.

af Susa den Stad i Persien-Land
de rejste og droge med Heste og Mand,

til de komme til Jerusalem,
blev siden henvist til Bethlehem. —

De ginge i Huset med Glæde og Lyst,
at de havde fundet det Barn saa trøst.

De nejed og bukked, de Konger saa fro,
paakalded og hilsed det Barn, der laa.

De ofred hannem det røde Guld,
bad, han vilde være dem naadig og huld.

De ofred ham Virak og Myrra saa skær,
at han skulde være deres Gud og Herr'.

Saa droge de hjem til Østerland
og prisede Gud, deres Frelsermand.

Ingen kan være i Tvivl om, at det er selve Østerland med dets æventyrlige Pragt, med dets fremmede, højtideligt klingende Ord, med dets Stjernevisdom og dets Barnefromhed, der er vandret herhid over de sneklædte Marker og er traadt ind i den lave Bondestue. Det er ikke blot Vandringen til Barnets Krybbe, der er gjort nærværende, det er ogsaa Jesustroens lange Vej fra det varme Syd til det isdækkede Nord, der er ført Tilskuerne for Øje.

Og de kongelige Personer med al deres Pragt er naadige og nedladende; de, der selv ofrede Guld og Virak og Myrra ved Krybben, tager gerne mod de fattige Gaver, der gives dem i en dansk Bondehytte: Smaaskillinger og Fødevarer. Det er, som Giverne selv lægger deres ringe Skærv paa Barnekrybbens Pude.

Inden Kongerne paany lister ud af Stuen, synger de:

Vi ønsker jer alle et glad Nytaar
med Himmelens Gud i det høje,
med Lykke og Velstand i hver en Vraa
gid Gud jer vil Glæde tilføje!
Nu siger vi Tak,
Guds Fred og Godnat,
og ønsker Guds Fred over eder.

Helligtrekongers Nat har gydt Haab og Trøst i mangan en beklemt Pigebarm. Naar hun gik i Seng, stillede hun et Bord forved Sengen, bredte en Dug over Bordet og stillede derpaa et Glas Vand, et Glas Øl og et Glas Vin; hun satte et Spejl saadan, at hun kunde ligge i Sengen og se ind i det, og endelig tændte hun tre Lys, som stilledes forved Spejlet. Saa foldede hun sine Hænder og sagde:

Jeg beder jer, hellige Konger tre,
at I i Nat vil lade mig se,
hvis Seng jeg skal rede,
hvis Dug jeg skal brede,
hvis Brud jeg skal være,
hvis Navn jeg skal bære
med Ære.

Hun vedblev at holde sig vaagen og saa hele Tiden ind i Spejlet. Kl. 12 viste sig saa den, der skulde være hendes Ægte-mand. — Efter det Glas, han havde drukket af, kunde hun om Morgenen skønne om hans og hendes kommende Stilling eller Velstand. Hvis Ægteskabets Lykke var hende beskaaret! En Pige laa længe og keg ind i Spejlet; men hun saa intet. Pludselig kom i Midnatstimen seks Mænd ind til hende, dragende en stor, sort Ligkiste. Hun døde, inden Aaret var omme.

Helligtrekongers-Dagen, den 6te Januar, var endnu som en halvhellig Dag. Men endelig den 7de »kom Hellig Knud og drev Julen ud«. Hvis man kan stole paa Sakse Grammatikus, har det nok været Tilfældet lige siden den Tid, da Knud Lavard skammeligt blev myrdet i Haraldsted Skov, og Sjællænderne af Sorg herover afbrød deres lystige Julegilder. —

Nytaarsny.

Men endnu en sidste Gang bad Folket ved det nye Aars Begyndelse en af de ældgamle Guddomme om at skænke Held og Lykke i det nylig begyndte Aar. Naar NYMAANEN en blank Januaraften viste sin første, skarpe, skinnende Streg, gik alle Gaardens Beboere ud i Gaarden. Ingen maatte se Nyaars-Ny inde fra gennem Vinduerne, det giver megen Hovedpine i det kommende Aar. Nyaars-Ny maa man ikke se ud paa under »en Ows« (Tagskæg), saa faar man daarlige Øjne, siger de paa Anholt.

Nymaanen var en Frugtbarhedsguddom. Hvad et Menneske havde i Haanden, naar det saa Nyaars-Ny, vilde det faa mest af i Aarets Løb. Eller man skulde have noget af det i Forklædet, som man sidst vilde miste. Vendte man en Skilling i Lommen, saa snart man saa Nyet, eller holdt man sin aabnede Pengepung, helst velspækket, op mod Maanen, skulde man ikke blive pengeløs det Aar. Husmoderen tog et Brød og holdt det op mod det gryende Lys, idet hun sagde: »Nyaars-Ny, giv mig Brød i dette Aar!« Eller Husfaderen rakte Brødet frem og sagde:

Nyaars-Ny, Flæskebøste,
Vorherre give os godt Korn at høstel

Oprindelig har det ikke været Vorherre, men Maanen, der har været anset og tilbedt som Kornhøstens Giver. Det ved de bedst paa Anholt, hvor de siger:

Nytaars-Ny, giv mig Smør paa mit Brød,
giv mig Flæsk, giv mig Bøste,
giv mig godt Korn at høste.

Den, der skulde være Soldat, viste Nytaars-Nyet et Stykke Sul, saa vilde han altid have godt Paalæg til at faa det tørre Kommisbrød til at glide ned. — Tog Manden i Gaarden en Ville Foder og holdt det op, saa Nyet kunde skinne derpaa, vilde der ingen Fare være for Fodertrang.

Hvad Nytaars-Nyet kastede sit matte Skær paa, fik Gyldighed i Aarets Løb. Derfor gik Folk ogsaa ud med en Salmebog og slog paa Lykke og Fromme op i den. Den Salme, der da stod paa det aabnede Blad, varslede om Spørgerens Skæbne i det kommende Aar: Giftermaal, hvis han traf paa en Bryllupssalme; Søfart, hvis Salmen havde dermed at gøre; og Død, hvis det var en Begravelsessalme. — Det traf undertiden, at Folk blev helt gudfrygtige, naar Ligsalmerne ved Nytaars-Ny var faldet for dem.

I denne Maanedyrkelse har vi maaske den alleroprindeligste Jul. For vore Forfædre i ældgammel Tid, da man endnu ikke kendte den julianske Kalender, har den første Nymaane efter Midvintermørket vel nok været det visse Kendemærke paa, at nu begyndte det ny Aar. Under den tiltagende Maanes naaderige Lys har man da viet sig selv, sit Kvæg og sin Afgrøde til Trivsel og Lykke i det nye Aar.

»Gøre Vejr«.

Omkring Februar Maanedes Begyndelse var Folk optaget af at spejde efter de første Glimt af Foraar. Hørte de Lærken synge før KYNDELMISSE (den 2den Februar), varslede det ikke godt; thi »ligesaa mange Dage Lærken synger før Kyndelmisse, ligesaa mange Uger skal den tie derefter«. — Jyden vilde helst have Blæst den Dag; »naar det Kyndelmisshedag blæser saadan, at atten Kællinger ikke kan holde den nittende, bliver det tidligt Foraar«. Sjællænderen derimod var for stille Vejr; han lagde en Visk Hø ud paa sin Gaardsplads, og hvis den saa ikke blæste bort, ventede

han tidligt Foraar. Men tit var der voldsom Fart i Høvisken. — Føg det da fra Himmelen og knøg det hen over Jorden, hed det:

Kyndelmisse Knude
holder derude
med hvide Stude.

Bonden skulde den Dag have mindst Halvdelen af Foderet i Behold i Lo og Lade, for da var den halve Tid gaaet, Kvæget skulde fodres paa Stald. Hen mod Slutningen af Februar viste der sig sikre Foraarstegn: Den 22de Februar (Peders Stol) kom PER MED LAMMELÆGGET; Faarene begyndte at læmme, og »Per kaster en varm Sten i Vandet, saa Isen tør lige saa meget fra neden som fra oven«. Og den 24de Februar (Matthias) kom MATHIS MED GAASEÆGGET; Gæssene lagde det første Æg.

Og i Marts fortsattes denne Spejden efter Tegn og Varsler om Foraarets Komme: Som Vejret var »DE 40 RIDDERE«, skulde det være i 40 Dage. Blot Solen lod sig se den Dag saa længe en Rytter er om at sadle sin Hest, blev det et godt Aar. GREGORIUS er den 12te Marts, og Gregorius Tø vilde gavne Bonden 100 Læs Hø. — Naar GUDMUND (den 16de) skulde hen at besøge »GERTRUD FYGENDES« (den 17de), hvirvlede det gerne op med Røg og Føg. Bedst var det, om Gudmund drog af Sted i Snefog for at holde Bryllup med Gertrud, og det saa blev godt Vejr paa Bryllupsdagen, Gertrudsdag. Den samme Gudmund var imidlertid en tvivlsom Person; nogle regnede ham for et Kvindfolk, og de fortalte saa, at Uroen i Vejret kom af, at der stod en Kamp mellem de to Kvinder Gudmund og Gertrud paa den ene Side og Karlfolkene Aleksander og Josef (18. og 19. Marts) paa den anden. Og hvis det saa var Knog og Fog paa Gudmundsdag og Gertrudsdag, men blev stille og godt Vejr Aleksandersdag og Josefsdag, hed det: »Nu har de to Mænd staaet sig og knækket Halsen paa Kællingerne.« Stillede Vejret sig omvendt, sagde man med et Suk: »Nu har Kællingerne sejret over Stodderne«.

Imidlertid fik Solen Dag for Dag mere Magt, og den 21de Marts (Benedikts Dag) skulde man have Bikuberne lettet og Vinterens Affald og Snavs fejjet ud under dem. — Hen mod Slutningen af Marts, den gamle Thordmaaned, passede det tit, som det hed i det gamle Vers:

Thord med sit hvide Skæg (Sollyset)
lokker Børn uden for Væg.

Og naar man var naaet til den 25de, VOR FRUEDAG I FASTEN, skulde man saa sit Kaalfrø.

Paa morsom, levende Vis lod man saaledes Helgenerne raade over Vejret eller varsle om det og tilkendegive Tiden for Foraarets indledende Tildragelser og Arbejder. —

Men paa et Landomraade, der fra det nordvestlige Sjælland strakte sig over Nekselø, Sejro og Sams til Djursland, overførte man paa en ejendommelig Maade Raadigheden over Vejret fra Helgenerne til Menneskene. Først havde Konerne i en Landsby VEJR hver sin Dag i Februar Maaned. Konen i den første Gaard i den Ende af Byen, hvor man begyndte, HAVDE VEJR (eller: gjorde Vejr) den 1ste Februar, Konen i den anden Gaard »havde Vejr« den 2den Februar o.s.v., og saaledes blev man ved hele Raden til Ende; efter Gaardmandskonerne havde først Husmandskonerne og derefter Pigerne Vejr, hver sin Dag, forstaar sig. — I Marts havde Mændene ligeledes paa Rad Vejr hver sin Dag. Man forudsatte eller lod, som om man troede, at Vejret paa en bestemt Dag afgang af vedkommende Kones eller Mands Sindelag og Stemning. Var Vejret daarligt, sagde de, at Konen var rasende; stormede det, skældte hun ud paa Pigerne, var det Graavejr, var hun gnaven; men skinnede Solen, »saa hun mildt«; var det Snevejr, hed det, »hun rystede Blaar« (Blaar var ja noget speget og filtret noget). Skulde en Samsing ud at rejse over Vandet og han sagde: »Bare vi faar godt Vejr«, kunde der svares: »Ja, det er Jørgen Hansens Kone, der gør Vejr; saa er der kun daarlige Udsigter, hun er jo for det meste gal«. — Blev det mildt og stille og smukt Vejr, kunde Nabokonerne finde paa at gaa hen til den, der havde Vejr, og give hende Kage, Pølse eller Kaffe, fordi hun havde været saa flink at skaffe fint Vejr. Eller Nabokonerne tog Sommertøj paa og klædte sig med Solhat og hvidt Forklæde og gik ind og roste Vejrgøreren for hendes smukke Vejr; saa gav hun et Skænk med Kaffe og Kager. Var det derimod Uvejr, mødte Konerne mørkkældte og tæt indpakkede for at trøste og opmuntre hende; maaske medtog de et Reb, hvormed de bandt hende til en Pæl ude i Gaarden, for at hun kunde prøve sit eget Vejr. Eller de fik hende under et eller andet Foregivende spærret inde i et Udhus. I alle Tilfælde slap hun kun fri mod at løskøbe sig med et Skænk. Konen kunde væbne sig paa Forhaand ved at foregive, at hun netop fandt Vejret mildt og dejligt. En rigtig

Uvejrsgang kunde man da se Konen let klædt og med Solhat paa Hovedet gaa ude i Gaarden og lade, som det var det herligste Solskinsvejr. Hvis hun havde nogen Tillid til denne Tro og disse Talemaader, har hun maaske ogsaa ment, at hun kunde frembringe en Bedring i Vejret ved denne Adfærd.

Fastelavn.

Fastelavns Søndag var fuld af Spænding og Travlhed. Skabe og Kister og Pulterkamre blev endevendt for at baade Smaa og Store kunde finde Tøj og Baand og Bulehatte, som de kunde bruge til Udklædningen Fastelavns Mandag. Gamle Bedstemoder maatte rykke ud med Herlighederne fra hendes unge Dage. Den gamle huskede, ved hvilken Lejlighed hun først havde baaret den Kjole, og hvad hendes Kæreste havde sagt, da han saa hende med den Hue. Det kneb for hende med at give Ungdommen Lov til at bruge den gamle Pynt, for hvor nemt kunde de ikke i deres Kaadhed ødelægge det. De vilde jo gerne have de gamle Ting til

Fastelavn i en Landsby.

Tegning af Kn. Gamborg

at gøre Løjer med, men ingen af dem anede, hvad Minder de gemte. Men saa besluttede hun sig: Jo, endnu en Gang skulde det gamle, blegede Tøj folde sig om en ung og buttet og spænstig Krop; endnu en Gang skulde et straalende Blik, en ren og glat Pande og fyldige, gule Lokker titte frem under Hovedtøjets skøre Kniplinger. Den gamle trippede af bare Iver for at faa hver Fold og hvert Baand til at falde rigtigt. — Der var da ikke andet for, end at Bedstefar maatte rykke ud med Sabel og Epauletter fra Napoleonstiden til en af Knægtene.

De gamle Masker fra de foregaaende Aar fandtes frem; naar man klistrede lidt her og bandt en Snor i der, kunde de bruges endnu en Gang og havde ikke tabt noget af deres oprindelige Ræddelighed. Og saa skulde der skaffes Ris til Veje. Pilekviste, hvor »Gæslingernes« dunede Krop allerede anedes, Granris, der duftede som Jul, Hasselgrene, hvor Raklerne endnu lignede smaa, sammenskrumpede, nubrede Pupper — alt kunde det bruges, naar det blev tilbørligt pyntet med Flitterguld og Rosetter af kulørt Papir, med smaa Dukker og store Sløjfer.

Trods Travlheden skulde man jo tidlig i Seng, for at man kunde være den første til at vaagne næste Morgen. Og mens Vintermulmet endnu rugede overalt Mandag Morgen, hørtes listende Trin, en sagte Raslen af Risene med deres Pynt, — og pludselig reves Døren til Soveværelset op. Ufuldstændigt paa klædte Skikkelser styrtede frem; Risene blev svunget og faldt med dumpe Bask ned paa Tæpper og Dyner; i Takt til Slagene skingrede et Par hjemmegjorte Vers i Toner, der ikke tog det altfor nøje med Melodien, men hvis Hensigt kort kan udtrykkes i Ordene: »Boller eller Penge!«

Boller op og Boller ned
og Boller vil jeg have.
Hvis jeg ingen Boller faar,
saa faar jeg ondt i min Mave.

Eller:

Penge op og Penge ned
og Penge i min Daase,
og hvis jeg ingen Penge faar,
saa dør jeg inden Paaske.

Boller og Skillinger var Dagens Omkvæd, der varieredes paa mange Maader og i mange Tonarter. Op ad Formiddagen buk-sede grinagtige Smaaafyre af Sted med en maabende, rød næset Maske for Ansigtet, med en vendt Trøje, der naaede til Hælene,

og en mægtig Bissestok i Næven. Paa Gader og ved Dørene raslede de med deres Bøsser, mens de stemte op:

Fastelavn det har vi nu Bollerne at smage,
Og en Pott' at slaa itu, som vi har tilbage.
Pigen sætter Potter frem, se, hvor Drengen slaar til dem,
Skillingen at tage, Bollerne at smage.

Paa Landet drog hele Optog af Smaa-Drenge og -Piger omkring og samlede Æg sammen, som skulde bruges til et Gilde med Æggesøbe. Naar de kom ind til Gaardmandskonen, lød Sangen:

Vi kommer uden for jer Dør,
I har vel set mig før;
vi titter i jer Rede,
I bliver vel ikke vrede.
Jeg smør mig om mit Skjæg
og beer om et Par Æg
eller ogsaa et Par Skilling.

I Ribe gik Drengene om med Rumlepotte; naar de havde »rumlet« ved Husets Indgang, sang de:

Fruen godt luk Døren op,
for Rumlepott' vil ind!
Gi'r I lidt, saa kommer vi tit,
aa gi'r I møj, saa kommer vi aalder mier.

Men Fastelavn var ikke blot en stor Dag for Børnene. Hver Pige havde allerede om Søndagen truffet Aftale med den unge Karl, hun skulde pynte til Festligheden. Hun havde undersøgt sine Gemmer for at finde højrøde Baand og grønne Klude, Tøjblomster og Guldgalloner. Saa snart Morgenarbejdet var til Side Mandag Formiddag, trak Karlene i Stadstøjet. En kridhvid Skjorte paa Kroppen og et rødt uldent Tørklæde som Bælte gjorde en ypperlig Virkning. Hver Pige pyntede sin Karl med Silkebaand og anden Stads paa Hat og Trøje; Hesten pyntedes ligesaa, og stolt svang Karlen sig i Sadlen og red hen til den fælles Mødeplads paa Bygaden. Toget ordnede sig med Spillemænd kørende paa en Vogn i Spidsen. En var klædt som »Stodder«, en anden som »Kælling« og en som »Bajads« eller Nar. Saa satte Toget sig i Gang med Faner og fuld Musik. Gaard efter Gaard hjemsøgte af Toget med en Kølvaandsstribе af undrende Smaadrenge og Smaapiger efter. Naar saa hele Skaren var kommet ind paa Gaardspladsen, stemte Musikken i og Flokken sang. De Vrinders Karle f. Eks., i det gode danske Landskab Mols, forklarede

Foran Børsen Fastelavnsmændag. (Børsherrerne kaster fenge i Grams til Drengene).

Tegning af Klæstrup.

Gaardmanden og hans Kone, at de havde lidt det store Tab, at deres gode Hunkat, som de havde hentet i Rom, var død; de var derved kommet i en Gæld paa 25 Speciedaler; et sligt Spil havde næppe nogen hørt Mage til:

Vi Vrinders Karle samles og rider her i Dag,
vi eder vil forklare, hvorfra vi fik vort Tab,
at vi stor Sorrig fik i dette Øjeblik:
vores gode Hunkat døde, som vi fra Rom hjem fik.

Derfor vi nu maa ride, saa stor en Gjæld udsat,
femogtyve Speciedaler gav vi for samme Kat,
som nu for os er død alt udi Fødselsnød.
Maaske der næpp' er nogen, der sligt et Spil har hørt'.

Saa hjertesående en Beretning i saa gribende Toner vilde jo ogsaa vække Medfølelse andre Steder end i Vrinders paa Mols. Det var da ikke sært, at Gaardmanden søgte at bøde paa Sorgen med en Specie og Madmoderen med en halv Snes Æg og et Stykke Flæsk, der puttedes i store medbragte Kurve.

Imidlertid spillede Musikken Dansemelodier, og Piger fra Gaarden og Nabogaardene fik sig en Svingom med Karlene. Et Skænk med Øl og Brændevin og Æbleskiver i hver Gaard satte efterhaanden en munter Kulør paa Tilværelsen. Inden Karlene atter red af Gaarde, udtrykte de deres Tak i dette Vers:

Af Hjærtet Tak vi siger for Gaven, I os gav,
vi eders Navn vil prise og synges saa Hurra,
vi eder skjænke vil og eder drikke til,
og siden vi os vende og sige saa Farvel.

Formiddagen var nu forløben og maaske et Stykke af Eftermiddagen med. Karlens Kasse svulmede af Mønt, Kurvene af Æg og Flæsk, — hvilket alt skulde fortæres ved Gildet om Aftenen. —

Hver Egn havde sine Æggeviser til at synges i Fastelavnen; paa Hedeboegnen ved København lød den saadan:

I denne By i hver Mands Gaard
gaar vi nu ind i Dav,
og det er jo Æg, vi synger for,
fallerallera, ja synger for
til vores Gildeslav.

At koge Øl, slaa Æg deri,
det er til vores Behag.
Og vil I møde i vort Lav,
fallerallera, ja i vort Lav,
saa maa I søve med.

Og jeres Piger vi bede maa
til vores Gildesgaard,
og der vi saa skal more dem,
fallerallera, jo more dem,
indtil at de gaar hjem.

Velsigne Konen og hendes Mand!
vi dem velsigne bør.
Og Gud velsigne deres Høns,
fallerallera, ja Ænder og Høns,
for de gode Æg, de gør.

Naar saa der var spillet og danset med Gaardens Piger, og Karlene var skænket med Æbleskiver, Brændevin og Øl, og en Sneg af Husmoderen var puttet i deres Kurv, gjorde de sig rede til at gaa bort, mens de sang:

Nu har vi været her længe nok,
og Forretning har vi gjort.
Nu gaar vi alle i en Flok,
fallerallera, ja i en Flok,
saa gaar vi videre fort.

Længe leve Per Larsen og hans Kone, Hurra!

Som de gamle sjunge, saa kvidre de unge. De halvvoxne Dreng, som ikke var saa mandige, at de kunde faa en Hest betroet, foranstaltede deres eget Fastelavnstog. De jævnaldrende Piger havde om Søndagen ikke haft mindre travlt end deres ældre Søstre. De havde pyntet Drengenes Huer og Trøjer med Baand og Guld- og Sølvpapir; hengemt gammel Pynt, Hagesløjfer og Silkebaand, var kommet for en Dag og anbragtes paa Knøsene i den mest brogede Forvirring. Den, der skulde gaa foran, blev pyntet som en Officer med Knapper af Guldpapir, med Epauletter paa Skuldrene og med Sabel. Efter ham kom fire med hvide Skjorter paa, som bar Flag, og bagefter alle de menige, der næsten skjultes af flagrende Sløjfer og Baand. Bagest kom to Personer, hver bærende paa sin vældige Kurv, den ene klædt som gammel Mand, den anden som gammel Kone; det var dem, der tog mod Æg og Flæsk, hvor de kom. Rundt i Byen, hos Præst og Degn og Gaardmandsfolk, fik man da paa ny Besøg, men denne Gang altsaa af den gaaende Knøseflok. Hensigten var naturligvis den samme som ved Karlens Omridning, at faa Penge til Afholdelse af Festens Udgifter og at faa Fødevarer til Aftenens Gilde, hvilket Sangens Ord ikke lod nogen Tvivl om:

Saa vil vi eder bede,
om I vil hjælpe os;
saa vil vi eder give
den allerbedste Roes,
lidt Penge ber vi om;
thi Pungen den er tom,
for vi til vores Gilde
skulde have os lidt Rom.

Ogsaa dette Optog fik sin Gave, kom maaske ogsaa ind og fik lidt at spise og drikke. Spillemanden, som de havde med, spillede, og var der ikke nogen i Gaarden at danse med, dansede Knægtene med hverandre. — Dog, de maatte skynde sig af Sted til næste Gaard; men inden de gik, sang de med deres ru Stemme:

Ja, Tak skal I have,
ja, Tak skal I ha',
nu kan vor Tønd' betales,
saa raaber vi Hurra.
Hurra for Gaven god
vi synger med frit Mod,
og vi vil eder ønske
et godt og frugtbart Aar!

Men baade for Karle og Knøse var der endnu nogle Timer af Eftermiddagen, inden Mørket faldt paa, og inden Dansegildet skulde begynde, og de burde ingenlunde lades ubenyttede.

Og der var mange Løjer at vælge imellem. Først og fremmest slog man jo KATTEN AF TØNDEN. Den levende Kat blev i Tidens Løb erstattet af en udstoppet, eller maaske fyldte man Tønden med Aske; det kunde volde Ubehageligheder, men ogsaa give Anledning til pudsige Optrin. — En grøn Krans kunde der være i Tønden, og da var det en Ære og gav Præmie at gribe den, naar Tønden sloges i Stykker. I hvert Fald, Kattedkongen var Dagens Helt, hvad enten det var i Karlens Flok, hvor Tøndeslagningen foregik til Hest, eller det var blandt Drengene, hvor man udførte Idrætten til Fods. »Kongen« hyltedes med Ord, der gav Udtryk baade for Beundring og Misundelse:

Og hør, I gode Venner,
og hør I en og hver,
en Vise vil jeg syng
for alle fjærnt og nær;
vi Fastelavn nu fik
og efter gammel Skik
vi fik en gammel Tønde,
og Katten i den gik.

Saa banker vi paa Tønden,
til Tønden gaar itu,
saa blev vi allesammen
naturligvis jaloux
paa ham, der Lykken faar,
og den i Stykker slaar;
thi han er jo vor Konge
for Festen udi Aar. —

Piger foranstaltede tit deres egen Leg med at SLAA POTTER ITU. Paa en Pæl blev der bundet en Jydepotte. Efter Tur fik Deltagerne et Klæde bundet for Øjnene; derpaa fik vedkommende en Stok i Haanden, og saa søgte hun at ramme Potten i tre Slag. De fleste Slag blev jo slaet i Luften; des større var Jubelen, naar Potten knustes under et velrettet Slag. —

Goldschmidt skildrer en Idræt, som de i hans Barndomstid for et Hundrede Aar siden drev i Valby. MAN STAK TIL STRAAMANDEN. De yngre Gaardmænd og Gaardmandssønner deltog i Festen. Paa et Fundament var der anbragt en med Grene til-dækket Tønde, og derfra ragede en Straamand op, pyntet som Tyrk, i blaa og røde Klæder, med rød Turban og besat med Guldbrokade og Glasperler. Deltagerne i Festen var til Hest, udklædte i eventyrlige Dragter. Sognefogedens Søn var iført en Ridderdragt og saa helt statelig ud med Lanse i Haanden, paa den høje, sortblissede Hest. Han var Anfører og havde to Adjudanter. Ved Festen spillede et stort, ridende Musikkorps, især Trompetere og Basunblæsere; hele Tiden, medens man, een efter een, red og stak til Straamanden, spillede de en særegen, simpel, ensformig Melodi. Naar man havde redet en halv Times Tid, gav Formanden Tegn, og saa blev der dannet et stort Tog. Forrest red Sognefogedsønnen, derpaa Adjudanterne, saa kom Musikken og endelig alle Deltagerne parvis; Toget saa dejligt, gammelridderligt ud, naar det saaledes i spraglede Dragter og med de vajende Lansevimpler drog hen ad den brede, snedækte Gade. Det søgte da hver Gang en Gaard, og Portene paa alle Byens Gaarde stod paa vid Gab, ligesom ventende med Længsel. I Porten blev blæst en Fanfare; man red ind i Gaarden; Formanden lod udføre forskellige Evolutioner, hvorpaa man steg af, gik ind og blev beværtet med det bedste, Huset formaaede. Næste Dag begyndte Festen igen, efter at der hele Natten var blevet sviret paa Kroen. Da Festen fortsattes tredje Dag, var Mænd og Karle ganske askegraa i Ansigtet, rødøjede og hæse, vaklede paa Hestene og maatte

styrke sig ved overordentlig megen Drik. Der var noget vildt og uhyggeligt ved den hæse Larm og den skingrende falske Musik, naar de den Dag kom ridende ind i Gaarden.

Denne Fastelavnsmorskab i Valby har tydeligt nok sin Oprindelse fra Middelalderens Ridderøvelser, og det samme gælder en anden Idræt, der ogsaa tit dreves i Fastelavnen: RINGRIDNING. Ogsaa hertil mødte Deltagerne til Hest, væbnede med Spyd eller Træstager; paa et Reb, der var spændt over Gaden, var der med en Klemme fastgjort en Ring; i Galop satte Rytterne een for een mod Ringen. Lansen holdtes fremstrakt i højre Haand, Hoved og Krop var let fremadbøjede, og Øjnene stod som Staal i de spændte Ansigter. Den, der først tog Ringen et bestemt Antal Gange, fik fri Fortæring ved Aftenens Gilde, og Titel af Konge.

RINGRIDNING som Fastelavnsfornejelse brugtes særlig i Sønderjylland, men ogsaa andre Steder. I Løgum og Omegn Fastelavns Fredag. Aftenen før havde Pigerne travlt med at udpynte Bidsel og Sadel med Baand og Sløjfer. Fredag Morgen mødtes Byens Bønderkarle paa de udpyntede Heste, og hver var forsynet med en PREGSTIK til at tage Ringen med. Ringen var anbragt i et Reb, som hang mellem to nedgravede Læsetræer, der kaldtes Galgen, saa højt oppe, at Rytteren kunde ride under det. Man havde tre Ringe: en stor, som kaldtes Tjeneringen, en mindre, der kaldtes Kammerherreringen, og en lille, der hed Kongeringen. Hesten skulde gaa i Gallop gennem Galgen, og hver der først fik en af Ringene tre Gange, han fik den tilsvarende Titel, enten det var Tjener, Kammerherre eller Konge. Hvem der slet ingen Ring fik, han blev MUNK og blev prydet med et Halmbaand om Livet. —

Naar Ringridningen var til Ende, ordnedes Rytterne. Kongen red forud med Tjeneren ved Siden; derefter kom Kammerherren og de øvrige, men Munkene bagest, og nu red man rundt og indbød Byens Piger til Gilde om Aftenen. Først blev en budt til Dronning, dernæst en til Kammerherreinde og endelig en til Tjenerinde. Tjeneren forrettede Indbydelsen, og hvert Sted blev hele Flokken skænket. Om Aftenen endte Festen med et Gilde, der varede hele Natten.

Ringridning kunde foranstaltes paa denne sædvanlige Maade; men man kunde ogsaa bære sig ad som Mønboerne; de stillede

en JOMFRU, en legemsstor Dukke, op med en Krans paa sin fremstrakte Arm. Idrættens Udøvere samledes til Hest, i Gig, i Kane, klædt i pyntelige Dragter og med Maske for Ansigtet. Mens de i fuld Fart strøg forbi Jomfruen, søgte de med en Stav at tage Kransen af hendes Arm.

For Resten havde hver Landsdel udformet Fastelavnsløjerne paa sin Maade. Paa Falster brugte de at foranstalte store Optog med pudsige Udklædninger, f. Eks. BJØRNESTADSEN; Hovedpersonerne var udklædt som Bjørn, som Abekat, som Bjørnetrækker og som dennes Oppasser. Desuden var der to købstadklædte, »de herske«, som de kaldtes, og endelig en Nar. Spillemand og Fanebærere gik i Spidsen for Optoget. En før, lav Karl overtog Bjørnens Rolle; han fik paa Hovedet en laaden Hue, og fra Halsen til Fødderne blev han indviklet i Halmbaand, det ene tæt ved Siden af det andet. Paa Hænderne havde han uldne Vanter og om Livet et Reb, i hvis løse Ende Bjørnetrækkeren holdt. En spinke Person var Abekat; hans Tøj sad stramt, han havde sorte Strømper op over Bukserne og en Trøje, der sluttede tæt om Kroppen; Ansigtet sværtedes og en Kohale fæstedes bag i Bukserne. Han havde ogsaa et Reb om Livet, som Bjørnetrækkeren holdt i, mens Abekatten gjorde sine Kunster; men ellers fik han Lov til at løbe løs og hjælpe Narren med at gøre Spektakler, især blandt den Flok Drengene, der stimedede omkring Optoget. Bjørnen var jo et farligere Dyr og holdtes stadig i Rebet enten af Bjørnetrækkeren eller Oppasseren. Bjørnetrækkeren havde trekantet Hat, lang Frakke, Støvler op over Knæene, Sabel ved Siden, et mægtigt Overskæg klistret paa Overlæben, og saa saa udenlandsk ud som muligt. Narren var broget i sin Paaklædning, havde en sort Strømpe paa det ene Ben og en hvid paa det andet og en Koklokke fæstet bag i Bukserne. De øvrige Deltagere var pyntet med Baand og Blomster.

Naar Bjørnestadsen kom ind i en Gaard, holdt Bjørnetrækkeren sin Tale til Gaardens Ejer; med en Strøm af Veltalenhed i et udenlandsk klingende Sprog fortalte han, hvor han kom fra, hvor han havde fanget sine Dyr, og bad om Lov til at forevise deres Kunster. Bjørnen, der ellers gik paa fire, rejste sig nu paa Bagbenene og trampede rundt til fuld Musik; Abekatten sprang omkring i lette Sæt. »Ja, mine Børn kan ogsaa danse,« sagde Bjørnetrækkeren, og »de herske« fremviste deres Færdighed i

Dans og Plastik. Imens var Narren her og der og alle Steder med Vittigheder og Narrestreger; han havde en Prisdase med Snustobak. Den bød han Tilskuerne, og naar de havde taget sig en Pris, sagde han: »Jeg har en Dase til, vil du ikke se ham?» I den var der Plads til Skillinger, som skulde bruges til Gildet.

Paa Sjælland havde man mange forskellige Løjer for. Naar de i gamle Dage »SKØD RÆVEN«, kom en Karl farende indsvøbt i en Kalvehud, og alle andre Karle fyrede paa ham med løst Krudt; det var en brandfarlig Leg og ikke meget yndet af Gaardmændene. — De snurrigste VÆDDEMAAL og KAPPRØVER drev man. En Bolle blev smurt ind i Smør og hængt op i en Snor, saa en Karl lige kunde naa den med Munden; en af Deltagerne fik nu Hænderne bundet paa Ryggen og skulde nu alene ved Mundens Hjælp tage hele Bollen, mens tre Karle løb hele Byen rundt; den ene af disse skulde lukke Døren op hvert Sted, den anden skulde skrive en Kridtstreg hvert Sted, og den tredje skulde slette den. Den der vandt, fik frit Gilde. — Eller en skulde løbe til en Korsvej et godt Stykke uden for Byen og tilbage igen, mens en anden fra en Gaard lige ved Kirken bar alle Benene af en Grisetaa op i Taarnet — vel at mærke: kun eet Ben ad Gangen. — Der foranstaltedes Kapløb af forskellig Art, f. Eks. mellem Karlene og Pigerne, og Pigerne var ingenlunde snærpede, men løftede Skørterne højt op eller smed dem for at løbe des bedre. — Eller man HINKEDE; alle Deltagerne forsøgte, hvem der kunde hoppe længst Tid paa eet Ben; den vindende fik en Belønning; men det kan ogsaa nok være, at han for Alvor hinkede flere Dage efter.

I mange af vore Søstæder holdt Fiskere og Sømænd en Slags Søslag, der kaldtes AT SKYDES I STRANDE. Et stort Flag hejstes i Forstavnen af to Baade; hver bemandedes med fire Roere og en Styrmand. I Bagstavnen tog de to Vædekæmper Plads hver med sin lange Stang; idet nu Baadene i fuld Fart roedes forbi hinanden, stødte Kæmperne mod hinanden og søgte at vælte hinanden i Vandet. Lykkedes det, raabtes der Hurra fra Tilskuerskaren paa Land; men Sejrherreren styrtede sig selv paa Hovedet ud i Vandet for at redde den besejrede, hvis det behøvedes. Naar begge var kommet i Land, løb de alt, hvad de kunde, hjem for at faa tørt Tøj paa; men Sejrherreren havde Ret til at tage et Kys hos enhver smuk Pige, han mødte undervejs.

Om Eftermiddagen satte de en Baad op paa en forspændt

Dystløb i Kastrup Havn. (Katten slaas af Tønden).

Vogn. Sømænd, klædte som Orlogsmatros og smykkede med Baand, bemandede Baaden. Med denne kørte de først rundt i Byen og senere omkring paa Landet, til de nærmeste Herregaarde og større Landsbyer. Med Mellemrum standsede man; Mandskabet manøvrerede som med en rigtig Orlogsbaad, styrede og roede med de seks Par Aarer, Baadmandspiben skingrede, og Kommandoordene ledsagedes af djærve Sømandsudtryk og Vittigheder. Paa Landet bødes der Søgutterne Forfriskninger, og overalt blev der spyttet i Bøssen til den Dans, der skulde holdes om Aftenen. Thi overalt baade paa Land og i By sluttedes Dagens mange Løjer med Dans, Bal, Legestue, Gilde, hvad man nu vil kalde det; — kært Barn har jo mange Navne.

I det vestlige Jylland var der Fastelavnsskikke, der bar et gammeldags, hjemmegjort Præg uden Paavirkning af Sydens brogede Karnevalslystighed. I Harbøre spiste man Fastelavns Søndag Flæsk og Kaal; »ellers blev man til Vildsvin«. Fastelavns Mandag fik de hinanden til at »løbe Nar«, løbe med Limstangen. — Om Aftenen kom de Unge sammen til Sang, Dans og Leg; tit var det ordnet som et PARREBAL, det vil sige: et Sammen-skudsgilde, hvor der betaltes en Specie for Parret. — I Tyborøn var der SVINEBOJEL (Svinebudøl) hver Fastelavns Mandag. Og dertil strømmede der ogsaa Unge fra andre Byer. Paa hver Mands Bord i hele Tyborøn By stod der et kogt Svinehoved med Tilbehør; ja, enkelte Steder stod der en hel Gris med Grønt i Munden. Enhver kunde gaa til Bords og spise som han havde Lyst; DET kostede ikke noget. Men saa kunde man alle Steder KØBE Kaffe og Hvedebrød, Brændevin, Rom og Puns. Det skete flere Aar, at de Fremmede blev indesneet i Tyborøn; da levede de flot og frit, hvad Maden angik; men Brændevin og Puns skulde de betale. —

Onsdag i Fastelavnen — ASKE-ONSDAG som den hed paa Harbøre — skulde Folk passe paa, at de ikke fik en Pakke Aske at løbe med. Var man ude i Byen, skulde man vogte sig for at tage en Pakke eller et Kræmmerhus med hjem eller bringe det et andet Sted hen, om man end blev bedt nok saa uskyldigt eller mindeligt derom. Man kunde være vis paa, at Pakken indeholdt Aske, var den aldrig saa pænt svøbt ind i fint Papir eller Tøj. Jo finere Pakken var, des større Udsigt var der til, at man kom til at løbe til Nar med den. —

Dystløb i Nyborg Havn.

Sine Steder overholdt man Fasten strengt; man maatte ikke danse eller holde lignende Lystighed. De, der var fra 10 til 18 Aar, gik til Overhøring i Kirken hveranden Søndag og hveranden Onsdag. De Søndage og Onsdage, de ikke var i Kirke, læste de hjemme Jesu Lidelseshistorie i Bibelen. — Man gik i Fastetiden stille og var mørkt klædt, og det blev paalagt Ungdommen at tænke paa, hvad Jesus havde lidt for dem. Maden skulde ogsaa være tarvelig — den gamle Fastemad. Paa Harboøre spiste de saaledes al tørret, saltet og røget Fisk. — Haj, Hvilling, Pig- og Sletskader, Søkokke, Torskehoveder, Sund og Mave, salt Sild, kort sagt alt, hvad man havde tilovers af Fisk fra hele Aaret, blev spist op. Der-til spistes Grød, Vælling, Øllebrød, al Slags Mælkemad og Æg, alt tillavet paa forskellige Maader og altid saadan, at der kom to Retter til Middag ud deraf. — Men det var altsaa den katolske Fasteskik, der i en afsides Egn holdt sig langt ind i 19de Aarhundrede.

Ved Paasketider.

Naar den gryende Vaar begyndte at give Foraarsfornemmelser, naar Vintergækken og den blaa Anemone væltede Mulden bort

for deres fine Hoveder, saa de kunde bryde gennem den halv-frosne Jord, fik Smaapigerne travlt med at klippe Papir ud med Borter og Figurer for derpaa at prente deres Gækkevers med for-drejede, men pyntelige Sving:

Jeg sender dig en Gave,
en Blomst udaf min Have,
den første, som fremtræder,
en Ridder i hvide Klæder;
hans Kappe den er grøn,
selv er han meget skøn.

En Sommernar, en Vintergæk,
en Fugl foruden Vinger,
en lille Ven, som har dig kær,
en kærlig Hilsen bringer.

Mit Navn det staar med Prikker;
pas paa, det ikke stikker.

Digtet i Ribe og skrevet i Rom,
gæt nu, hvorfra Brevet kom.

Børnene var dem, der tidligst og ivrigst lød Foraarets Bud om fornyet Liv. Ved en sollun Sydvæg hoppede Smaapiger »Mand« eller »Paradis«, eller de fik Bolden frem og øvede sig flokkevis i at kaste deres Bolde paa de utroligste og utæneligste Maader mod Væggen og gribe dem, med een Haand, med begge Hænder, under Benet og med Sving omkring. Begynderne var endnu ikke naaet længere end til TISPIL, hvor Bolden kastedes og grebes paa ti forskellige Maader; Munden stod paa Gab ved hvert Kast; men de udlærte udførte Kunsten i overlegen Ro med tyve forskellige Greb; det var de smaas største Ærgerrighed at naa frem til det vanskelige TYVESPIEL. Hvor de hørgule Haarpiske svang og hoppede!

Og Drengene trillede Kugler i Hul eller piskede de snurrende Toppe, hvor Jorden var tør og hvidlig, eller de »spillede Pind« mellem kantstillede Mursten. Det kunde gøres fornødent at have Øjnene med sig, naar man gik paa Landsbygaden, at man ikke i Legens Hede skulde faa den udslyngede Pind i Hovedet. — Den gamle krogede og hvidhaarede Bedstemoder eller Bedstefader sad paa en Bænk op til Væggen og hørte for 80de Gang Fuglenes Foraarskvidder og saa paa Børnenes Leg og Foraarsblomsternes skære Lød. Deres Tanker gik til de Dage, da de selv var med at sætte Spade og Plov i den optøede Jord for at berede Havens og Markens Afgrøde af Urter og Korn. Men Skælmeriet lyste dem endnu

ud af Øjnene, naar de troskyldigt lod sig narre om Hushjørnet den første April af de 7aarige, der kom forpustede og havde set Storken eller noget andet mærkværdigt og utroligt. Aprilsspøgen gjorde det gamle tungsindige Blik blankt som Barnets.

Graa og forgræmmede dukkede Markerne op af Vinterens Snedække og Tøbruddets Regnskyl. Store Vandsamlinger stod tilbage i Lavningerne som Taarer paa hærgede Kinder. Paa Solskinsdage tøde dog snart den Rim, som Nætterne lagde. Efter Frostvinteren laa Søernes Is skør og grødet, og en skønne Dag, naar Vinden luftede, ringlede Isstumperne en sprød og klinger Gravsalmes over Vinteren. Den døde, graa Søflade var blevet himmelblaa og levende; man saa igen Fiskeflokke lege dernede. Og i Grøfter og Rønder kravlede Smaapinde og Hylstre af Grus og Rør af Sted; det var Vaarfluelarverne, der var vaagnet til Liv.

Fuglene fløj nu ikke saa meget i Flok, som de havde gjort under Vinterens Frost og Sne. De saas nu mest to og to. Musvitte havde travlt som Mus i Barselseng. »Slid din Tid, slid din Tid«, var dens Omkvæd. — Ude ved Kærene vendte Viben sin hvide Bug lige over Hovedet paa Drengene, der søgte dens Æg, og skreg: »Tyve, Tyve!«. — Og det gjorde hun ogsaa, da Jesus bar sit Kors paa Vej til Golgatha; til Straf maatte Viben aldrig sidde paa Træernes Grene, men skulde altid sidde paa Jorden, naar den vilde hvile sig. — Lærken havde længe slaaet sine lange Triller over Markerne og Bogfinken sine korte i Skoven. Solsorten sad paa den øverste Kvist af Havens højeste Træ og fløjtede sin bløde Tone. Og hver en Solskinsstund holdt Stæren paa Gavlen sig lystig med at efterabe alle de andre Fugle; men en egen sød og sitrende Tone, der mindede om modne Druer, havde den for sig selv.

Storken var en Fugl, man særlig tog Mærke efter. Den var jo som en hellig Fugl, der levede i Fred med Menneskene, og som det aldrig kunde falde nogen ind at dræbe. Fik man første Gang Øje paa den om Foraaret, mens den stod eller gik, skulde man selv blive let i sin Gang; thi Storken gaar let. Saa man den flyve, skulde man blive tung; thi Storken flyver tungt. Hørte man Storken knebre, før man saa den, skulde man slaa meget i Stykker i det kommende Aar. Mødte den skiden og pjusket paa Hustaget, tydede det paa en vaad Sommer. Var den hvid og pæn, blev Sommeren tør.

Den hvidgraa Vipstjært vippede og vinkede med Halen; det var en stiltiende, men indtrængende Paamindelse om, at det snart var paa Tide at faa Havren saaet. Naar den gule Vipstjært gav sit Tegn, skulde Byggen saas.

Og saa var da den Højtidsdag kommen, da Jorden paany var tjenlig til at tage mod Plovens skarpe Jern. Det var fra gammel Tid en af Aarets Skæbnestunder, da det gjaldt om at sikre sig Held hos de usynlige Magter og jage alle onde Vætter bort. Første Gang Hestene skulde i Marken om Foraaret, førtes de over Staal, naar de blev trukket ud af Stalden. — Det gav ogsaa Held med Heste og Avl i det kommende Aar, naar Husbonden den første Pløjedag strøede en Haandfuld Salt paa Hestenes Hoveder og slog Kors for dem. —

Før Husbonden tog af Gaarde med Ploven, gik han ind i Køkkenet og lod Kvinderne tage Gryder og Potter, som stod og kogte, af Ilden. — Det var nok et Minde om, at man mente, at nu var Vinterilden blevet »gammel«, nu trængte den til at fornys ved Vaarens Begyndelse. — Naar man i Egnen mellem Haslev og Køge skulde i Marken første Gang om Foraaret, tog Husbonden selv det første Hestespand, og før Redskaberne sattes i Jorden, kom hans Kone ud med et Glas Godtøl. Manden drak det meste af Øllet og kastede Resten hen over Hovedet paa Hestene; saa fik man god Høst. — Andre gav Hestene noget af Julebrødet, som man havde gemt til dette Brug. Det er de stærke Kræfter fra foregaaende Aars Høst, der skal overføres til det ny Aars Afgrøde.

Plovmanden maatte sikre sig GODT MOD, d. e. heldbringende Møde, naar han drev sit Hestespand ad Marken. Og hvem gav et bedre Møde end hans egen Kvinde? Lidt før Manden drev af Gaarde med sit Forspand, gik hans Kone ud i Marken, og ligesom tilfældigt mødte hun ham paa hans Foraarsvej. Der hørte ingen Ord til, kun et Nik og et Blik.

Til den gamle Hjulplov hørte en Plovøkse og en Plovkæp. Naar Bonden kom ud i Marken og havde faaet Spandet sat for Ploven, kastede han Plovøkse og Kæp over Kors forved Hestene og kørte saa Ploven tre Gange derover, saa vilde der intet ondt vederfares ham selv, hans Bæster eller Sæden, som skulde lægges. Og naar Manden den første Pløjedag om Foraaret kom hjem fra Marken, havde Konen Huset fejlet. Fejeskarnet kastede hun for

Hestene, naar de stampede ind i Gaarden; paa denne Maade værnedes Gaarden mod Rotter og Mus, saa de ikke fik Magt til at ødelægge den Sæd, der nu skulde saas.

Naar saa vigtig en Sag som Saaningen skulde foregaa, vogtede man ogsaa paa Himmelens Tegn og indrettede sig derefter. Alt, hvad der saaedes i Næet (d. e. under aftagende Maane), voksede godt under Jorden, men alt, hvad der saaedes i Nyet (under tiltagende Maane), voksede godt over Jorden. Altsaa saaede man Roer i Næ og Korn i Ny. For den, der var fortrolig med den inderlige Forbindelse, der var mellem Naturens Liv og Bondens Arbejde — eller rettere de Tanker, han gjorde sig ved det — var det ikke vanskeligt at tyde Varslerne fra Fugleflugt og Himmeltegn. Al hans Færd stod jo i Tilknytning til Naturlivets Vekslen i Aarets Forløb.

Naar Bonden var kommet ud paa sin Ager for at tilsaa den, stillede han sine Sække med Saasæd op paa Rad; han samlede sit Sind og tog en Haandfuld Muld, som han lagde øverst i hver Sæk, og af Kagen fra Julebordet, som han havde gemt et Stykke af, smuldrede han nogle Krummer ned i Saasæden. Kornet viedes til Muldens Kraft og Julehelgens Varetægt. Han tog en Haandfuld Korn af Sækken og strøede det langsomt ud med en kredsende Bevægelse af Armen. »Saa saar jeg min Sæd i Jesu Navn«, sagde han. Med jævnlange Trin og med Haanden i sikker Takt skred Bonden nu hen over sin Ager. — Var der ikke kastet en Haandfuld Jord paa Sækken med Saasæden, forklarede en sjællandsk Bonde, vilde Følhoppen kaste Føllet, hvis den gik hen over Sækken.

Ind i denne travle og skæbnefyldte Tid faldt nu PAASKEN. Medens Ordet Jul er af gammel nordisk Afstamning, er Ordet Paaske af gammel jødisk Oprindelse. Det oversættes ved FORBIGANG eller maaske rettere SKAANSEL, og Paaskens Afholdelse sættes i Mosebøgerne i Forbindelse med Jødernes Udvandring fra Ægyptens Trældom: Den 14. i Jødernes første Maaned, det er lige i Begyndelsen af April, skulde alle Israelitterne slagte et aargammelt Vædderlam, og med dets Blod skulde de bestryge Dørstolperne. Lammet skulde de stege og spise med usyret Brød til og beske Urter. Og naar Herren gaar gennem Ægypternes Land for at ihjelslaa alle de førstefødte, baade af Mennesker og af Kvæg, vil han da skaane alle de Huse, hvor Israelitterne har bestrøget Dør-

stolperne med Blod. PAASKEN opfattes efter dette af Jøderne som en Mindefest; men i Virkeligheden har det været en Offerfest, hvorved man afværgede Død mellem Mennesker og Kreaturer paa den Aarstid, da Fødslerne blandt Kvæget skete. I Kristendommen omformedes den gamle jødiske Vaarhøjtid til en Mindefest for Jesu Død og Opstandelse. Og med det Indhold kom Paaskehøjtiden til Norden med Kristendommens Indførelse. Men gammel hedensk Skik og Brug med gammel hjemlig Tankegang holdt sig ved Siden af de kirkelige Skikke og den kristne Tankegang. Og inde under Paaskehøjtidens kristelige Fremtonings-Præg ser vi endnu tydeligt de ikke-kristne Skikke, der er udsprunget af Folkets Trang til under sit Vaararbejde at sikre sig selv, sit Kvæg og sin Afgrøde Held og Trivsel. For saa vidt er der — om ikke i ydre Skikke, saa dog i Tankegangen — en stor Lighed mellem danske Bønders Foraarsskikke og den oprindelige israelittiske Paaskefest: Formaålet er det samme: at afværge Død og Ulykke i den skæbnesvangre Overgangstid, som Foraaret er.

En sjællandsk Helligaften af en ejendommelig Art var ST. SKADE AFTEN, d. e. Aftenen før Skærtorsdag. Da sattes der Staal over Dørene og i den øverste Spids af Bistaderne, og Ovnragen toges ind, for den Aften fløj Skader og Hekse i skøn Forening til Bloksbjerg, og Heksene brugte Ovnrager til Befordringsmiddel. Hjulploven kunde i sin Tid ogsaa bruges; man tog derfor det fjærmer Hjul af sin Plov, saa maatte Heksene se sig om efter et andet Køretøj. Paa tilsaaede Marker gjorde man bedst i at kaste Økser og Jernkiler, saa kunde Heksene under deres Ridt ikke skade Sæden. Det var altsaa paa Agerbrugsredskaber, paa Kornagre og paa Redskaber til Bugning, at man særlig ventede Skademagternes Angreb, og hvor man derfor søgte at afbøde det.

De sjællandske Drengene skulde fortjene deres Ret til Paaskeæg ved at RAABE HEKSENE UD. De samledes ved Solnedgang og gik Bygaden frem og tilbage og raabte: »Tut, herut skal de alle, ikke tælle forgæves! Somme sidder i Køklingshullet, somme sidder i Bryggerkedelhullet, somme sidder i Bagerovnhullet! Herut skal de alle, ikke tælle forgæves! de skal ride paa Kost og Rage, paa Grisel og paa Stage til Bloksbjerg! Hvo som ikke vil høre, maa stoppe deres Øre med røde Klude«. — Naar Drengene havde raabt denne kraftige Besværgelse, maatte Heksene frem af deres Skjule-

steder; men havde Drengene forsømt at raabe Heksene ud, fik de ingen Æg, naar de gik om i Paasken og sang for Æg.

SKÆRTORS DAG spiste man Søbekaal, som bestod af ni Slags Grønt; det skulde efter de gamles Udsagn fri en for Koldfeber i det kommende Aar. Egentlig er det vel de grønne Spirers Styrke og Modstandskraft, man vilde tilegne sig ved at fortære dem.

Men hvad mener man om en vestjydsk Skærtorsdagsskik som denne: Gang- og Sengeklæder blev baaret ud, og det hvad enten Solen skinnede eller det sneede. Det friede dem for Møl og Lopper. Ud skulde de, om ogsaa det kun var en kort Tid. Det hed sig, at LOKKE hver Skærtorsdag kom kørende i en Slæde, saa tungt læsset med Lopper, at den gik i Stykker, og hvem der ikke havde flettet tre Snore til ham, beholdt Lopperne. Det er jo den skinbarlige Hedenskab, for LOKKE kan næppe være nogen anden den gamle, onde Guddom LOKE. Det er ogsaa om ham det hedder, at han driver med sine Geder, eller at han saar sin Sæd, naar Luften lige over Jorden flimrer i Foraarsvarmen.

Som et Minde om den strenge Faste, der i den katolske Tid overholdtes LANGFREDAG, har man helt ned til vor egen Tid brugt at spise Rugmelssuppe eller Melgrød med Honning i til Middag.

For Helbredden var det godt at spise et Æble paa fastende Hjærte PAASKEMORGEN. Hvor kunde et saadant runkent Æble smage dejligt, som Moder kom og stak til En, mens man endnu laa i Sengen! En Rest af forrige Sommers Saft og Sødme paa Tærskelen til den ny Sommer! Men det var ikke værd at ligge for længe og gnaske paa det; for der var ogsaa noget, der hed Paaskeskræpper, en Ret, der smagte nøjagtigt som Fastelavnssris; ogsaa de saftfyldte Kvistes Grokraft undte Menneskene hinanden, om ogsaa den skulde bankes ind med sviende Svirp.

Mange Steder paa Sjælland og i Jylland stod man op for at se Solen danse paa Himmelen Paaskemorgen — en Skik man andre Steder, f. Eks. i København, havde henlagt til Pinsemorgen. Paa Laaland skulde man »se Paaskelammet lege i Solen«. Og det saa man bedst i en Spand Vand.

Og var man først i Tøjet, kom det store Øjeblik, da Husmoderen delte de farvede Paaskeæg ud til Børn og Tyende. Og de, der skyldte Paaskeæg for Gækkebrev, betalte deres Gæld. Saa kunde man trille PAASKEÆG, og den, der med sit Æg ramte en

andens Æg, havde vundet det. Smaa Lækkermunde gik rundt i Hus og Gaard og sang:

Somme elsker Vinteren, for da er Natten lang,
andre elsker Sommeren, for da høres Fuglesang.
Karlene elsker Pigerne; for de er som en Rose;
men vi vil elske Konerne, for de gir os lidt i vor Pose.
Vi staar her uden for jer Dør,
I har vel aldrig set os før;
Mor kan gi os, hvad hun vil,
hun kan gi os Gryn og Mel,
hun kan gi os Paaskeæg.
Else, Belse Bimpelskæg,
gammel Mand med graat Skæg
gaar omkring og synger for Æg, —
aa, giv os et Paaskeæg!

Saadanne Vers gik stadig igen med smaa Ændringer:

Jeg staar i jer Dør,
I har vel set mig før.
Maa jeg titte i jer Rede?
I maa ikke blive vrede!
jeg smører mig om Skæg,
maa jeg bede om et Æg?

Paa mangfoldige Maader vidste man at forene Rimene SKÆG og ÆG, f. Eks.:

Nalkonge og Flødeskæg,
de gik om og sang for Æg.
»Syng du«, sagde Nalkonge,
»saa faar vi Æg«,
sagde Flødeskæg.

Men Meningen var stadig den samme og ikke til at tage fejl af for nogen Husmoder. Og Hønsene kaglede saa flittigt, at ingen nænnede at sige Nej. — Paa Strynø og andre sydfynske Øer gik

Paaskeæggen skal koges ved Stranden paa Strynø.

Fot. Thorvald Hansen.

Voksne for sig og Børn for sig i Optog til Stranden, tændte Baal og kogte Paaskeæggen, og spiste dem til medbragt Mad og holdt derefter Leg og Dans, dels paa Stranden og dels paa en Plads i Byen.

Var Paaskeæggen spist og det

var smukt Foraarsvejr, samledes Byens Ungdom mange Steder ved 5—6 Tiden paa Bygaden for at spille Bold, — mere en stilfærdig Idræt end en Forlystelse. —

I Sønderjylland samledes første og anden Paaskedag Gamle og Unge, Mænd, Koner, Karle og Piger om Eftermiddagen, naar Vejret var godt, til PAASKELEG paa en grøn Mark. De legede saa »Hund efter Hare«, »holde op for Sol og Maane«, Enke eller »Gaasetyv«, de slog Bold, drev So i Hul o. s. v. Alt var Liv og Lystighed som mellem legende Børn, til Aftenen kom og jog al denne gamle Ungdommelighed hjem. — Paa Kæmpehøjen LANGDOS ved Tisted samledes fra umindelige Tider paa første Paaskedags Eftermiddag Tisterne, unge og gamle, høje og lave. Enhver ofrede en Knappenaal til LANGDOSMANDEN, en »Kæmpe«, der ligger begravet her. Man kastede Knappenaalen i et vandfyldt Hul i venstre Hjørne af Højen. Derefter spillede de So, Langbold o. s. v.

Hele DEN STILLE UGE havde der ikke maattet være nogen offentlig Forlystelse eller holdes noget Marked. — Paa Als afsluttedes den lange Stilhed anden Paaskedag med et lystigt Gilde i en af Byens Gaarde. Byens Karle kom med Kisteklæderne paa i Flok og Følge ind i hver Gaard; forrest blev der baaret en Stang med et Tværbræt foroven, og derpaa var der stillet en udstoppet Ilder. Naar Døren var aabnet ind til Stuen og Ilderstangen rejst derinde, stemmede Karlene i med en Sang:

Ræven ind ad Bondemandens Gaard
— Bondemanden hedder Lasse —:
»Kan jeg ikke faa hans Gaas,
saa napper jeg hans Gase.«

I tænker vel nok, min Ilder er død;
men den ved nok, der er Æg i jert Hø.
Min Ilder den er ligesaa sort som Beg;
Min kære Morlille, giv mig et Par Æg.

Naar man brugte en Ilder ved Rundgangen, kom det af, at man mente, Ilderen tog Æg. — En anden Ildervise, der ogsaa blev sunget, sluttede med det fristende Løfte:

»Og det Ilderpak skal ej mer jert Hønsarhus krænke«.

Der var jo da ikke andet for Husmoderen at gøre end at lægge en halv, maaske en hel Snes Æg i Sangernes Kurv.

Som Tak og til Afsked sang Æggetiggerne saa en ny Vise:

Nu vil vi takke for disse Paaskeæg,
 Nu kan vi os holde en rigtig Glædesfest.
 Og saa vil vi jer ønske,
 at I maa bo i Fred
 og have god Lykke
 med Høns og Kyllinger.
 Gid jer Kaal godt maa vokse
 og alt jer Smaafrø med!
 Tillige god Lykke med gode Humme!
 Gud fri jer fra Trikiner
 og alt hvad smitsomt er,
 fra Lus og Lopper,
 og hvad der gives mer.

Ikke nogen Højsang, hverken i Form eller Indhold, men et nød-
 tørftigt Udtryk for Ønsket om den Signelse, Aarstiden tiltrænger.
 Om Aftenen blev der saa holdt Gilde med Paaskeøl og Æggekeg
 og Dans.

Naar Æggene indtog saa fremtrædende en Plads i Paaske-
 skikkene, var det fordi Æggene var fortættet Livskraft. Der er
 mere Næring, hed det før Hindhedes Tid, i eet Æg end i en hel
 Skæppe Kartofler. Det var Meningen, at Menneskene skulde del-
 agtiggøres i Æggets Livskraft ved rigelig Spisning af Paaskeæg.

Og dog kunde Husmoderen netop i disse Dage have god Brug
 for sine Æg, thi baade »den svære gule« og »den lille graa« var
 blevet skruk og skulde lægges; hver af dem skulde have 13 Æg
 at ligge paa, for det var det heldige Tal. Snart sejlede Høg og
 Glente oppe i den klare, friske Foraarsblæst og spejdede ned i
 Gaarden efter alt det Smaakrav, der myldrede om den klukkende
 Hønes Ben, eller som vraltede af Sted efter den stridbare, hvæ-
 sende Gaas. Da gjaldt det at galdre de rette Forbandelsesord, der
 kunde ødelægge Røveren med hele hans Afkom:

Glue, glue, Glente!
 Skam skal du vente
 paa Lever og paa Lunge,
 paa Tænder og paa Tunge,
 paa alle dine Ben,
 du Gæslingetyv!

Flyv hjem til din Kone,
 hun ligger i Barselseng
 med tre rødhovede Dreng.
 Den ene skal slagtes,
 den anden skal brændes,
 den tredje skal ligge paa Taget og sulte ihjel.

Hvad der i Folkets Sæd og Tro gav Paasketiden dens Præg,
 er da, at det var den gryende Vaar; det var den Tid, da Jorden

St. Bededagsaften paa Volden.

Maleri af A. H. Hønuus

Kunstmuseet.

tøedes og tørredes, saa Foraarsarbejdet i Marken kunde begyndes, og Menneskene viede baade sig selv og deres Husdyr, deres Jord og dens Afgrøde, i gode Livskræfters Varetægt og jog Skadevæsener paa Flugt med Kors og Salt og Baal. De gode Livskræfter fandt de i Væksternes spirende Blade og Blomster. Derfor var Vintergækken sin Gave værd; derfor spiste man de ni Slags Foraarsgrønt. Derfor piskede man hinanden med den saftfyldte Vaand, ja, det fjorgamle Æble gav Sundhed for den kommende Sommer. — I Paasketiden var Æglægningen i fuld Gang, og gennem Æggets Livskraft forøgede Menneskene deres egen. — Mennesket havde fremdeles Indtryk af, at Paasketiden var Skæbnetid, hvor den kommende Sommers Karakter bestemtes; derfor søgte man at tolke de Varsler, som Trækfuglenes hjemvendte Flokke bragte. Baade i Kristentro og i Folketro var Paasken Opstandelsens, det fornyede Livs, Tid. Maatte være det. Thi Livskraften, som i Vinter trak sig ned i sorte Rødder og Knolde og Løg, brød frem med en Vælde, der fik Jordskorpen til at bæve og briste i Billioner af Sprækker og Porer.

Paasken havde sin egen Blomst, som var nævnt efter den: PAASKELILJEN. Det var en af de faa Prydplanter, der tidligt havde faaet Indpas i Bondens tarvelige Have. — I sit Digt til Paaskeliljen forener Grundtvig paa en mærkværdig inderlig Maade Udtryk for sin Kærlighed til den bramfri Foraarsblomst med en Omtale af sin egen oversete Stilling i de yngre Dage og med det Haab om Opstandelse og Evighed, som Paasken vækker; — Blomsten er baaret ind i hans Stue og han taler til den:

Sig mig, Blomst, hvad vilst du her,
 Bondeblomst fra Landsbyhave,
 uden Duft og Pragt og Skær?
 Hvem er du velkommen Gave?
 Hvem mon, tænker du, har Lyst
 dig at trykke ømt til Bryst?
 Mener du, en Fugl tør vove
 Sang om dig i Danmarks Skove?

O! hvor est du mig dog kær,
 Bondeblomst fra Landsbyhave!
 Mer end Rosen er du værd,
 Paaskeblomst fra Fædres Grave!
 Du forkynder mig en Vaar,
 ja, et helligt Jubelaar,
 som hver ædel Blomst af Døde
 skal forklaret igenføde.

Ved Valborgstider.

Af alle Aarets kristelige Højtidsdage er der vel ingen, der i højere Grad rummer Kristendommens Grundtanke end BEDEDAG, den almindelige Bods- og Bededag, der ligesom har opsamlet i sig gamle Tidens mange Bods- og Bededage, der var anordnede af Kirken, navnlig naar store Ulykker truede som Følge af Menneskenes Synd, for at forbedre Menneskesjælene og bringe dem i nærmere Samfund med Gud for at afvende hans Vrede. Peder Palladius, Sjællands første lutherske Biskop, skriver, at der i Købstæderne bør være Bededage enten om Onsdagen eller om Fredagen i hver Uge, og i Landskirkerne af og til om Søndagen efter Prædiken eller Messe, og desuden skal der være en bestemt Tid om Aaret, hvor der gives Almisse til fattige Folk i Stedet for den ugudelige KORSBYRD, der fandtes i den katolske Tid. Fattige Folks Dag træder altsaa i Stedet for Korsbyrden, hvor Landsbyens Folk drog omkring paa Ager og Eng med Kors og Fane, hvad der efter Palladius's Mening var blevet til en Fastelavnslæg, Gud til Spot og denne Kirke til Spe. — I Tidens Løb udgik der fra Kongen talrige Paabud om Bede- og Bedringsdage. — Til Afløsning af de overordentlige Bededage indførtes i 1686 den almindelige Faste-, Bods- og Bededag, der skulde holdes Fredag i den fjerde Uge efter Paaske, — mens Byernes ugentlige og Landsoggenes maanedlige Bededage blev ved at bestaa — paa Papiret.

Men ved den Tid, da Bededagen falder ind, er Menneskenes daglige Færden optaget af Foraaret og dets travle Virksomhed. Græs og Vintersæd dækker Jordskorpen med deres struttende Fylde; Vaarsædens spæde Spirer bryder den tromlede Muld. Paa Grønsværen stolprer og hopper nyfødte Lam og Føl. Trækroerne sløres af Bladenes skærtgrønne Væv. Paa Agrene damper Mulden om Hestespand og Plovmand. Og om Natten suser Træk efter Træk af Fugle mod Nord; deres Skrig og Kalden genlyder af Higen og Længsel.

De grønnende Kviste og Blomsternes Mylder drog Menneskene ud af deres Vinterhi; alle følte Trang til at komme ud at se paa det spirende Liv og bringe noget af dets Grokraft med hjem til Huset. I Landsbyer og Smaakøbstæder bragte Flokke af Smaapiger Hænder fulde og Kurve fulde af Anemoner og Lærkesporer og Skovmærker hjem fra Skoven. — Naar Københavnerne i store Skarer gik paa Volden, medens Bededagsaftensklokkerne

ringede, havde man langt fra Indtrykket af, at det var en Bods- og Bedegang, men snarere af, at det var en Vandring for at tage Foraaret i Besiddelse. Muligvis var Københavnernes Bededagsaftens-Vandring en sidste Rest af den gamle katolske Skik, da Bønderne løb omkring paa Ager og Eng med Kors og Fane for at signe Afgrøden med det hellige Optog. — Den særlige Festret for denne Aften: The med varme Hveder, lyder derimod meget nymodens. —

Tiden omkring 1. Maj er et af Aarets store Vendepunkter. Solen har faaet Magt, Græs og Blomster spirer paany frem af den kuldehærgede Jord, Dyrene yngler, og snart hvælver ogsaa Træerne deres gylden-grønne Løvskyer mod Himlen. Ud af de skumle Stalde drives Husdyrene, der hopper og danser i tøjlesløs Glæde over Sol og Frihed og grønne Agre. Vaarsæden lægges i Mulden, mens den gule Vipstjært — Bygsaaten, som Sjællænderne kalder den — slaar sin muntre Takt med Halen, og mens den første Gøg henne ved Skovbrynet synger:

Kuk — kuk,
saa Byg!
En Tønde
at begynde!

Gøgen kukker om Længselsaar, hvor længe det skal vare, inden Mø og Svend bliver gift, — og Gøgen kukker om Leveaar; — Bygsaaning og Giftermaal og Død, Gøgen kan sige Besked om det alt sammen. Men Lokesæden, den dirrende Vaarvind, drager bølgende hen over Bakkerne.

En saadan Avle- og Yngletid maatte for den gamle Bonde blive en Skæbnetid, hvor han stræbte at afværge alt truende ondt og søgte at hidkalde alle gode Grødemagter, saa Avlen kunde trives paa hans Ager, og hans nybære Køer kunde give rigelig Mælk i Spanden. Bondens egen Solglæde og hans Spænding for at værne om Korn og Kvæg, blev til en Højtid, der fejredes ved Valborgstid, den 1. Maj. Som altid ved de gamle Bondehøjtider havde Festen og Lystigheden sin alvorlige Hensigt: at drive Hekse og Troldpak paa Flugt og fremme Livskraften hos Mennesker, Dyr og dyrkede Planter.

VALBORG AFTEN, den sidste Aften i April, red Heksene paa Kosterkafter og Ovnrager til Troms Kirke eller andre lignende Steder, hvor disse Damer holdt Fest med deres Mester og Herre

— ham med Halen og Hestehoven. Man gjorde derfor bedst i at sætte Rønnekviste over Kors ved Døren, saa blev de nødt til at tage Vejen udenom. Mens andre Træer endnu staar med de brune, svulmende Knopper og ikke tør slippe Løvet ud i Vejr og Vind, folder Rønnen alt sine grønne Bladduske ud som Varsel om de frodige Magters Sejr. I Oldtiden var Rønnen derfor viet til Trolde-tøjets argeste Fjende, Guden Thor. Sin viede Kraft har Rønnen bevaret siden, ned gennem baade Katolicisme og Lutherdom. Den gamle Bondegud Thor døde; men hans Træ bevarede sin vidunderlige Kraft.

Hvad Heksene særlig eftertragtede i Foraarstiden, var at tilvende sig Mælken og Smørlykken fra andre Folks Køer. Ved Valborgstid havde Køerne næsten alle lige kælvet og gav derfor særlig rigelig Mælk. Det var sikrest at kaste lidt Salt i Brønden Valborg Aften, saa kunde Heksene i hvert Fald ikke bruge den til Kærne og derved tage Gaardens Smørlykke. Og Kreaturerne maatte være under Tag den Aften for ikke at blive forgjorte.

For at fremme Frugtbarheden og for at lyse Heksene Vej udenom, brænder man i nogle Egne af Øst- og Midtjylland Valborgblus. Paa Aarhus-Eggen f. Eks. luer der Blus ved hver Landsby. Karle og Piger og enkelte Gifte med — ja, Børnene ikke at forglemme — strømmer sammen og bærer hver sit Stykke Ved til Baalet for at svide Vinteren og Heksene af By.

Vinteren igennem havde Karle- og Pigelavet haft deres LEGESTUER inden Døre; men Valborgblusset var Tegn til, at nu kunde de holde GADELEG ude paa Bygaden. Venskabet mellem den Karl og Pige, der ved Juletid havde faaet hinanden sam »Nyaarsgave«, kunde jo nok i Vinterens Løb være blevet lidt tyndslidt; ved Valborgblusset fik hver Karl sig tildelt en Pige som »Gadelam«, hvis Kavaler han skulde være til Mikkelsdag — eller om Skæbnen vilde — til Graven. Efter Blusset gik Karle og Drengene rundt i Gaardene og sang den gamle Valborgvise:

»Alverdens Skaber, med god Besked
hør det, som vi beder.«

For Valborg Aftens Lystighed glemtes den alvorlige Hensigt med Højtiden dog ikke. Naar Pigen Valborg Middag gik ud at malke, skulde hun have en Smørblomst og et Stykke Smørrebrød i Haanden, saa vilde Sommeren give megen Mælk og meget Smør.

Menneskene havde deres letforstaaelige Tegn og Vink, som de gav de stærke Løndomsmagter, og disse maatte være meget tungnemme, hvis de ikke skulde forstaa Tegnene: Første Gang Køerne skulde malkes efter at de var kommet paa Græs, kastede Malkepigen tre gule Blomster i Spanden; intet Menneske, og heller ingen af Naturens Magter, kunde være i Tvivl om, at det blev gjort, for at den Kraft, der raader for den Side af Tilværelsen, i den kommende Sommer skulde gøre Smørret kønt gult.

Er det nu de gule Blomster, der selv ligefrem har denne Virkning paa Mælken og Smørret, eller er de et Offer til en Slags Aander, der tager sig af Smørrets Gulhed? Det er vanskeligt at svare paa, i hvert Fald for en Malkepige, for hun er jo ikke Professor hverken i Kemi eller Religionshistorie. Men det er hun klar over, at GULT maa fremkalde GULT; thi i Livets Kræfter er der en mærkelig Sammenhæng.

Allertydeligst kom Tanken med Valborgfesten frem, naar Bonden før Solopgang Valborg Morgen stillede sig i sit Gaardsled med en Flyverøn — en Røn, der er vokset i et andet Træ — i sin Haand, og med Ansigtet vendt imod Øst læste disse Ord: »Hjælp Gud til et godt Aar, en god Dag og en god Time i Jesu Navn, Amen. Nu beder jeg for mit Bo og min Bolig det hellige Fredsens Bud. — — Nu beder jeg for min Tyr og mine Stude, for mine Køer og mine Kalve, for mine Heste og mine Føl, for mine Faar og Lam. — — Jeg byder alle Jætter og Trolde, som er i denne By og i dette Land, ved det Tornetræ, hvormed Jøderne pinte den Herre Jesum. Jeg sætter for deres Skud Jærn, for deres Hjærte Rødder samt de ni stærke Eder baade for og bag«. —

Medens Ungdommen blev som en Del af selve Foraarets Liv og Lyst, lod Husbonden enhver Del af sit Eje og enhver Syssel i sin Gaard skride gennem sit Sind for at signe det i Valborg-Dagens Skæbnestund.

Hver Gaard og hvert Husmandssted har sin Skaderede, der hænger i et Pæretræ i Haven eller i en Poppel ved Laden. — Naar Skaden glinsende i Solen og vippende med Halen kom flyvende med Pind i Munden for at indrette sit nye Sommerherberg, kiggede man efter, hvor højt i Træet han i Aar fæstede Bo. Byggede han højt, hed det: »I Aar behøver vi ikke at sørge for Regn«. Men i modsat Fald hed det: »I Aar vil det komme til at knibe med Regn, siden Skaden bygger saa lavt«. — Ligesom Menne-

skene havde deres Tegn, som de gav Naturens Magter, for at tydeliggøre deres Ønsker, saaledes havde Naturen ogsaa sine Vink for den, der vidste at tolke Varslerne.

Naar alt Foraarsarbejde i Marken var forbi, og Hestene førtes i Stald, toges Gryder og Pander af Ilden, ligesom da de den første Pløjedag førtes ud i Marken. Sine Steder havde man for Skik, naar Vaarsæden var saaet, at komme hjem med »Maj i Ploven«; det var grønne Kviste, som blev stukket fast paa Ploven, og med denne Pryd blev Ploven sat i Hus for Sommeren eller hængt op paa Hussiden. Den første Pløjedag og den sidste Saadag var betydningsfulde Dage, hvor Sjælens Ønsker ytrede sig i fromme Ord og højtidsfulde Handlinger, en stilsfærdig »Gudstjeneste«, hvortil der ogsaa hørte en »Nadver« efter Bondens enkle Smag. Naar Saaningen var endt, indbødes Husmændene med deres Koner til at komme en Helligdag. Husstanden blev da bænket om Langbordet og opvartet med »Plovgrød« i store Fade, »Skidne Æg« og »Harvekager«. Plovgrøden var Risengrød, strøet med Sukker, Kanel og Korender, og med Smør, saa det flød fra Hullet i Fadets Midte. »Harvekager« var Dagens Navn paa Æbleskiver.

For den gamle Tankegang var Vaaren en Brydningstid, hvor det atter og atter gjaldt at drage Vækst-Lykken til sig og at afbøde Skademagternes Angreb. Aftenen for KRISTI HIMMELFARTSDAG skulde alle »maje« deres Rede, saa nær som Hærpoppen, han laver Urenhed i sin. Alle andre satte altsaa Maj, d. e. grønne Grene, nyudsprungne og lyse, i deres Hus. Der var de jo til Pryd; det kunde ogsaa være, at de kunde meddele Menneskene deres Sundhed og holde onde Hekse fra Huse. Kristi Himmelfartsdag slog Heksene sig paa Fromhed og Kirkegang. Og naar Heksene søger til Guds Hus, er det ikke allernemtest at begaa sig for almindelige, skikkelige Mennesker. Alle og enhver kunde ikke faa Øje paa disse fromme Damers Kirkegang. Der skulde endog et særligt Sammentræf af heldige Omstændigheder til. Men hvis man var født en Torsdag med Sejrsskjorte paa og uden at vide af det havde en Hønnekes førstlagte Æg i sin Lomme, kunde man grangivelig se dem komme svansende op ad Kirkegulvet ved Gudstjenesten Kristi Himmelfartsdag.

Under de Forhold var det naturligtvis ikke helt nemt for den Synske at bevare Fatningen og udtrykke sig, som Stedets og Stundens Højtid krævede det. Saadan var der en Dreng, der Kristi

Himmelfartsdag sad i Kirken, og uden at han tænkte paa det, opfyldte han netop alle Betingelserne. Lige med et raabte han: »Nej, se, se! Der kommer Maren Smeds, og der kommer Kirsten Bødkers, og der kommer vor Mor med en Kærne paa Hovedet, og der kommer, saa bandte han, vor Birte!«

At Heksene bar en Kærne som Hovedtøj, havde sin gode Grund; det var jo Folks Mælk og Smør, de var ude efter, — de synes særlig at have haft Smag for »Græssmør«. Og for en Heks var det en smal Sag at malke Mælken fra andres Køer; det er hændet mangfoldige Gange, at man har overrasket en Heks i at øve denne skumle Idræt hjemme i hendes egen Stue. Traadte nogen uforvarende ind til hende, saa de, hvordan hun havde hugget en Syl ind i Væggen, og saa stod hun og malkede den, saa det straaledede og plaskede i stride Strømme ned i hendes Mælke-spand; men det var altsaa andre Folks Køer, der gav Mælken. Mere lumsk og underfundig Form for Tyveri kan man næppe tænke sig. Og lykkedes det hende ikke at faa fat i Mælken, kunde hun — det var næsten det skammeligste — i største Mag tilvende sig Smørret fra den syrnede Fløde i Kærnen, mens den ulykkelige Bondekone og hendes Pige i Timevis stod og piskede Kærnestaven op og ned, saa den salte Sved drev dem ned i Øjnene, uden at der viste sig det mindste Gryssen Smør i Fløden. naar de stønnende lettede paa Kærnelaaget og kiggede derved. Heksen havde jo en god Hjælper, den Lede selv, der usynlig stod ved den anden Side af Kærnen og havde en Haand med paa Staven, — saadan som man kan se det fremstillet i Kirkerne paa Kalkmalerier fra Middelalderen.

Gift, bosatte Folk gik jo i Reglen ikke med til Valborgblus og Ungdommens Gadeleg. Men de kunde alligevel ikke undvære deres MAJGILDE. Det gik paa Omgang mellem Byens Mænd at holde MAJ-

Majtræet i Strynø By.

Majtræet rejses paa Strynø.

ØL, som det ogsaa kaldtes. Men ude i fri Luft, under en Himmel, der allerede blegedes af de lyse Nætters Skær, slap Ungdommen sin Vaarglæde løs. Hist og her gror der endnu i vore Landsbyer et gammelt, knudret Træ, hvor Rødderne snor sig ud fra Stammen som Bundter af mægtige Slangekroppe, hvor den svære Bul er hullet og trøsket, og hvor Grenene synes at gro nedad og blive spinklere Aar for Aar; men endnu er der Livskraft i dem, saa de hvert Foraar drager et lysegrønt Skær hen over de gamle Skrøbeligheder. Det er MAJTRÆET. Det har i Aarhundreder skærmet over mangfoldige Former af Liv. Her har de Unge samlet sig paa lune, stille Aftener; omkring det har de skæmtet og leget i Uskyld og kvædet deres Sange; under dets Krone har Karlene tumlet i Rusens Vildskab, og mangt et lykkeligt og mangt et ulykkeligt Ord er hvisket paa den runkne Rog under Løvet's rislende Hang. »Forvarer Eder«, siger Peder Palladius for omtrent 400 Aar siden til de unge Karle, »at I ikke bander og sværger og slaas ude ved Majtræet, at I ikke svirer og sværmer; ingen Nætter maa I vaage over ved Majtræet, — ikke heller Valborg Nat!«

Men stundom har den gamle Krone hvælvnet sig over saa skær en Lykke, over saa ren en Sjælefyrd, at den overgaar selv Bispens Forstand, — over en Salighed, som er ældre end den knorrede Stamme og friskere end det duftende Løv.

MAJTRÆET kunde være det samme som Byens Træ paa Bystævnet, og det pyntedes da med Blomster, Baand og Kranse til Fest. Men oprindeligt var det Skovens skønneste og rankeste unge Træ, der en Vaarnat gravedes op og førtes til Bys, hvor det plantedes og prydedes og fejredes med Sang og Dans.

I visse Egne, navnlig hvor der var Fattigdom paa Træer, traadte en høj, faststaaende Majstang eller en kort, pyntet Majstang, som man bar i Optog, i Stedet for det levende Majtræ og de grønne Majgrene, som Karlene bar hjem fra Skoven. Paa Strynø og andre Øer Syd for Fyn havde man — og har endnu — et Majtræ, der nærmest har Lighed med en høj Flagstang eller en Mast, og som man kan lægge ned og rejse igen, naar man har pyntet det. — I Maj Maaned holdt man paa Strynø en af Aarets største Fester. Det var MAJFESTEN, der samlede sig om Majtræet midt i Strynø By. Festen holdtes den første Søndag i Maj, og det var Øens Ungdom, der førte an. Søndagen før Festen skulde fejres, blev der sendt Bud til alle Unge om at give Møde ved Majtræet; det blev da lagt ned og i den følgende Uge blev det vasket og malet. Om Lørdagen samledes Ungdommen og bandt tre store Kranse til at hænge om Majtræet i forskellig Højde og en stor Blomsterkost til at binde i Toppen. De Unge medbragte, hvad de kunde skaffe af Grønt og Blomster, men slog det ikke til, brød de ind i Naboernes Haver og tog sig selv til Rette. Om Søndagen samledes man ved Træet, og under Sang og Musik blev det rejst; to Mænd gik imidlertid omkring med en stor Lerdunk og et Par Glas og skænkede Ølpuns for alle Karlene. Naar Træet var rejst, fortsattes der med Dans og Lystighed.

Sommer i By.

Løvspringsmaaned er en mærkelig Aarsens Tid. Den øvrige Del af Aaret er det klart, at de stærke Magters Velsignelse hviler, hvor Menneskene har bosat sig og viet Toft og Ager med deres fromme Handlinger; her har Menneskene, naar de kan tyde Livets Lærdomme og handler derefter, Overtaget over det Trol-

skab og det Vanheld, der stadig ude fra udyrkede Moser og Skove og Heder vil snige sig ind paa Kulturens Enemærker. Men den Dag, da Skovbrynet, der nys stod sort og truende, kupler sig Top bag Top som gyldengrønne Skyer under Himlens lysblaa Hvalv, — ja, da er det øjensynligt, at nu har alle gode Magter sænket deres Naade der; kan Menneskene blot lede dette Lykkevæld ind over deres egne nylig saaede Agre, ind paa deres egen Landsbygade, ind i deres egen Stuevraa, da vil alt, baade Korn og Kvæg, baade Barn og Kylling, trives, og Hekse og Troldskab mister Magten til at øve Men.

Nu skulde da ikke blot Hjemmene vies; men ogsaa Byens Fællesliv skulde stilles under de grønne Grenes Vartegn. Hvad Ungdomslavet fik at gøre: En skønne Vaardag eller maaske Vaarnat førte Karlene »Sommer i By« og holdt sig sammen med Byens Piger lystige ved et Gilde. Var Sommeren tidligt paa Færde, kunde denne Højtid og Lystighed finde Sted allerede Valborg Aften. Men sikrest var det dog at opsætte hele Stadsen til PINSETID. Da skinnede Gaardene af ny Kalkning og Pudsning ude og inde. Da var Havens Urtebede revne og klappede, og Abilden foldede sin blegrøde Blomsterpragt ud med en Bøn om Sol. Kørerne gulede det første saftige Græs i sig; Rugen stod med tæt Paryk, og Vaarsædens Millioner af smaabitte Lanser knejste op af Mulden. — I den lyse Vaarnat gravede da Karlene den kønneste Bøg eller Birk op i Skoven, førte den under stor Lystighed ind paa Bystævnet eller Bygaden, rejste den og støttede den med Muld og Sten om Roden, og tidligt om Morgenen smykkede Pigerne den med Blomsterkranse og baandomvundet Løv. Hver Deltager forsynede sig ogsaa med løse Grene, MAJ, som det kaldtes til at pryde deres Hatte med, til at svinge i Hænderne, til at stikke under Tagskæg eller stille i Stuen! Fra det natlige Togt kom Skaren hjem som en vandrende Skov, og som en blomstersmykket Have skulde den drage ud næste Formiddag.

I den tidlige Morgen pyntede Pigen sin Karl og Karlen sin Hest med Løvkranse, med Blomster, med kulørte Baand og hvide Smaaduge. Det skinnede fra Karlens Hat og Trøje, og det flagrede fra Hestens Bringe og Manke. I samlet Flok red Karlene fra Gaard til Gaard med Musik i Spidsen og med et Par mægtige Kurve til de ventede Gaver. Naar de kom ind i Gaarden, bad Lederen (Majgreven kaldtes han paa Sjælland, i Jylland Gade-

bassen), om de maatte faa Lov til at synge deres Vise. Og saa stemmede alle i:

Nu ønsker vi eder en Pinsefest.
Fryder eder I unge Folk!
Den Herre Jesus vær jer Gæst!
Fryder eder I gamle og!

Vi har en Kurv baade stor og vid;
der kan gaa syv Ol Æg deri.

Vi har og en til Ost og Smør;
den samme er til Flæsk og Kød.

Vi har en Pung baade stor og vid,
der kan vel gaa hundrede Daler i.

Vi har ikke smagt en Brændevinstaar,
siden vi kom fra eders Nabogaard.

Konen i Huset gik nu for at hente sine gode Sager. Spille-mændene spillede, og nogle af Karlene dansede en Dans med Gaardens Piger. Og derefter tog de besøgende af Gaarde, mens de sang:

Saa takker vi eder for Gaven god
og ønsker eder et frugtbart Aar.

Saa beder vi Mand og Kone om,
I til vort Pinsegilde vil komm',
at faa godt Øl og Brændevin, —
fryder eder, I unge Folk!
ja Spil og Dans til Dagen skin, —
fryder eder I gamle og!

Enhver Gaard i Byen maatte give sit Tilskud til Gildet, der skulde holdes som Sommerens festlige Indledning. For tredje Gang maatte »vor Mor« ofre til de Unge af sit sammensparede Forraad af Æg. Første Gang var til Æggesøbe i Fastelavn; anden Gang var Paaskens haardkogte Æg. Denne Gang maatte hun rykke ud med en Snes Æg, for at hendes Datter eller Pige kunde bage en forsvarlig Æggekage deraf til sin udpegede Unger-svend og sig selv. Ogsaa andre Fødevarer var kærkomne — og hvem vilde vise sig karrig, naar Indsamlingen skete under saa festlige Former?

Ridtet endte i den Gaard, hvor Gildet skulde holdes, og Fest-ligheden svarede fuldt ud til de Løfter, der var givet i Visen.

Christian Winther har kendt denne gamle Skik fra sin Hjem-egn i det sydlige Sjælland, og i »Hjortens Flugt« giver han et spillevende Billede af Bønderkarlenes Fest og deres Besøg paa den nærliggende Herregaard:

Og det var de Bønder i Fensmark By,
fra Kalkerup og Sipperup, de jubled højt i Sky;
om blomsterklædte Majtræ de dansede i Ring
til Fløjter og til Fidler med de lystigste Spring.

I Bukser og i Kofte her man unge Tøse saa,
og lange, føre Karle med Bul og Skørter paa;
MAJGREVEN og GREVINDEN med Kranse og med Baand,
velsminkede og smurte, de tripped' Haand i Haand.

Med sværtet Ansigt Narren saa væver og saa fiks
sprang om og gjorde Løjer og vifted med sin Briks.
Paa Gærdet sad med Pose en gammel Tiggermunk;
paa Sognefogdens Mønning stod Storcken nok saa strunk.

Saa trak de ud af Staldene hel mangan smykket Hest;
i Manken Baand var flettet, i Halen Sløjfer fæst.
Rask svang sig da i Sadlen baade Pige og Dreng, —
hej hvor de Fløjter hvined til den skingrende Streng.

De Spillemand red foran Majgreven og hans Brud;
i klaren Solskin Toget smukt gik af Byen ud.
Til Holmegaard ved Mosen det først skulde gaa;
Hr. Iver Bugges Godtøl de vilde smage paa.

Og da alle de lystige Ryttere har faaet deres Heste bundne
paa Rad i Ladegaarden, slaar de sig løs i den indre Borggaard:

Her skingrede Musikken, her svang man sig omkring
alt paa de brede Fliser med de kaadeste Spring.
Og Madsvend og Røgter, hver Tøs og hver Dreng
var ogsaa komne med i det lystige Slæng.

Portvægteren, den gamle, som ellers var saa bidsk,
han fik sig en Svingom med en Malkepige frisk.
Hr. Bugge stod deroppe med vidt skrævende Ben
og gloede paa Vrimlen fra Trappens høje Sten.

Ølkanderne gik ogsaa rundt, og ingen Hals blev tør;
de drak, saa Panden gløded', og Tanken blev ør.
Hr. Bugge var ej doven, han drak i svære Kluk,
saa greb han fat en Ungmø og sprang som en Buk.

Det kunde til Tider se ud, som den egentlige Hensigt, at
sikre sig en god Sommers Afgrøde, var ved at kvæles under
den megen Mad og Drikke, under det pragtfulde Optog og under
Dansens Lystighed, naar Ungdommen flokkedes om Majtræet og
dansede og sang:

Sommeren har vi med os her;
Vinteren er os ikke nær.

Vi haver os en Majbøg sat,
og den satte vi om Pinsenat.

Og den satte vi saa fast i Jord,
som den skulde staa i femten Aar.

Og den satte vi saa højt i Sky,
den glæder dem alle udi vor By.

Men igennem al den megen hedenske Verdslighed lød ogsaa
Majmaanedsvisens kristeligt fromme Ord og Toner:

Al Verdens Skaber! med god Besked
hør det, som vi bedel
Du haver alting vel bered;
vær os alle en naadig Gud med Glædel

Den Vinters Trang du drev af Land,
lad Sommeren os gaa til Hand!

Velkommen hid, Majmaanestid!
Gud glæde os med Sommer blid!

For dig vi bære Maj i Bry,
og lover dig med Salmer ny.

Fordi vi bar dig Maj i Gaard,
velsign os med et frugtbart Aar!

*

*

*

Man har i Landets forskellige Egne haft forskellige andre
Maader at fejre Pinsetid paa.

I sin Novelle »Røverstuen« skildrer St. St. Blicher, hvorledes
man for næsten halvandet Hundrede Aar siden fejrede Pinsefest
i Skoven nær ved den mørke jyske Hede, i Egnen mellem Silke-
borg og Viborg:

»Hen imod den vestlige Ende af Ansbjerg Skov er en aaben
Plads, en temmelig stor Grønning, helt omgivet af gamle, høj-
ærværdige Bøge. Paa Pinsefestens første Eftermiddag samledes
her aarlig den største Del af de omliggende Sognes Beboere.
Mange Huse staar paa den Dag tomme, og flere bevogtes kun
af blinde og sengeliggende; thi halte og Krøblinge — naar de
kun ikke mangler Øjets Sans — maa dog en Gang om Aaret
forlyste sig i den nys udsprungne Skov og hjembringe en lysgrøn
Bøgekvist — som Noahs Due fordem — til den mørke Vaaning,
ofte en Noahs Ark i det mindre.

Hvilken Glæde! Hvilken Vrimmel! Hestehaven — saa hed-
der dette Forsamlingssted — er da at ligne ved en uhyre Bikube:
bestandig Uro, uophørlig Trængen, frem og tilbage, ud og ind,
alle kun sysselsatte med at indsuge Glædens Honning og ind-

drikke den oplivende Sommerluft. Hvor de ler, hvor de flagrer fra Blomst til Blomst! hilser, berøres, adskilles, fortroligt, let og skyndsomt. Hvor mangan Ungersvend har eller finder her sit Hjertes Dronning! hvor fortroligt følger den forelskede Knøs sin Viser (Dronning)! Selv langt uden for denne mægtige Kube hører man en uafsladelig Surren og Brusen — det er Sværmen, som raaber ud.

Jo nærmere du kommer, jo højere lyder den muntre Larm. Det dumpe, ensformige Drøn opløser sig i Raab, Sang, Latter, Bladeskrald, Fiolers og Fløjters Klang. Det myldrer ud og ind ad Skovens grønne Kanter, Almuen i sin bedste Søndagsstads, Honoratiores i pyntelig Sommerdragt, Kavalerer i sort, Damer i hvidt.

Er her Dans? Ja, her er Skovbal, Dans paa det elastiske Grønsværgulv. Ser du ikke hist ved Bøgen hin Landsbyspillemand højt over den omringende Sværm? Ser du ikke, hvor hurtig hans Bue firmer op og ned mellem blomsterprydede Hatte? Og hisset en ordentlig Kvadrille, en virkelig Skotsk. »Er jeg i Dyrehaven? i Charlottenlund?« spørger du; »se, hvilke mange Vogne, smukke Ekvipager, Kuske i Livré, Heste med pletteret Seletøj, Telte med Restaurationer, koldt Køkken og Bagværk! Kaffe-kedler paa Ilden! Familier lejrede i Græsset omkring den medbragte Madkurv!«

Du er i Hestehaven. Dette er Pinsefestens Aftensang i Lysgaard Herred, den skønne, evig unge Naturs Hyldningsdag, Skovens Kurdag, Sommerens Triumf. Saaledes fejres den nu til Solen daler og Skoven atter overlades til de forjagede Fugle og Dyr; men tilforn samledes her kun de tre nærmeste Sognes Almue. Dog er denne uskyldige Glædesfest sikkerlig en gammel Skik og ligealdrende med Skoven selv. — —«

I Sønderjylland holdt de voksne Piger og Karle et PINSEBRYLLUP. Om Lørdagen havde unge Karle bragt PINSEMEJEN, som Majtræet her kaldtes, hjem til Byen fra Skoven, havde plantet den og pyntet den med Kranse og Glasskaar, der »tinklede« i Vinden. Anden Pinsedag gik de unge Piger i Skoven for at flette to Brudekranse af Skovmærker og Blomster. Kransene var forsynede med to opstaaende Halvbuer, som krydsede hinanden, saa de lignede Kroner. Karlene gik med Musik Pigerne i Møde, naar de kom fra Skoven, og sluttede dansende Kreds om foregaende

Aars Pinsebrud. Hun greb da den ene Krans og kronede dermed den Karl, som hun valgte til Pinsebrudgom; nu sluttede alle Pigerne Kreds om Karlen; han valgte sin Brud ved at sætte den anden Krans paa en af de dansende Pigers Hoved. Musikken gik nu forrest og spillede; derefter kom Brudepigerne, Brud og Brudgom og saa hele Brudefølget parvis ordnet. Saadan drog Brudeskaren hen til PINSEMEJEN, hvor de traadte en Dans om Træet, og saa fortsattes Gildet i en Gaard eller i Kroen.

I det vestlige Sønderjylland samledes alle Børnene en af Pinsedagene om Eftermiddagen og valgte imellem sig et Par Brudefolk. PINSEBRUDEN blev smykket med Baand og Blomster og hvad Pynt og Stads man kunde skrabe sammen; en Krone af Engroser og Kabbelejer, omvundne med røde og hvide Baand, blev sat paa hendes Hoved. Brudgommen blev ogsaa pyntet som bedst med Blomster og Sløjfer. Allerforrest galoperede et Par ridende Svende paa Kæpheste. Et Par Smaapiger gik foran Brudefolkene som Brudepiger. Brudeparret holdt hinanden i Haanden, og efter dem kom to smaa Brudekoner — i fuldeste Stads som alle de andre, — og endelig et langt Følge, to og to. Dette Optog sluttede med et Par smaa Tøse, der bar store Kurve til at samle Gaver i. Hele Flokken gik nu fra Hus til Hus. Naar de kom ind i en Gaard, sang de:

Her kommer Offer, og her kommer Adelig,
her kommer syv Mands Adelig,
her kommer Kongens Bønder alle!

Saa kom Husets Folk frem med Gaver til Børnene og lagde i deres Kurve og i deres Pung: Flæsk, Æg, Smør, Kage og Skilringer. Naar Kurvene og Pungen var fulde, vandrede Skaren til BRYLLUPSGAARDEN. De voksne hjalp Børnene med at lave til Gilde; de fik sig en drøj Flæskepandekage, Kaffe, Kage og Mjød, og siden blev der danset lystigt til den lyse Morgen. —

Saadan som Blicher skildrer det ovenfor, kunde Pinsefesten forme sig i Jyllands Skovegne. Skoven var saa skøn, at man holdt sin Fest derude i Stedet for i Landsbyen; men i de rigtige Hedeegne mod Vest, hvor Skoven højst var noget forkrøblet Krat, hvor de store, lyngklædte Flader breder sig Mil efter Mil, kun afbrudt af et og andet Vandløb, en og anden Gravhøj eller en mægtig Banke, der drager de spredte Beboeres Blik til sig fra vide Egne, — ja, ogsaa her kræver Pinsehøjtiden sit Vartegn,

som Menneskene kan samles om. Men her er det ikke det grønne Bøgeløv, her er det de store Enges Blomsterpragt, — eller et blussende Baal, der tændes paa Egnens højeste Sted.

JEPPE AAKJÆR har i første Del af sine Minder »Fra min Bittedid« skildret, hvilken Blomsterfest der i Pinsen udfoldede sig i Karup-Aaens Enge og i hans Hjemms fattige Stuer: En skøn, storkhimlet Pinsemorgen, naar hele det gamle Hjem var lagt ud til Fest, og alting lyste af Renfejnning og kridhvidt Strøsand over Gulve og Stenbro, sendte Mor sin Pige med alle Børnene i Hælene ud over Tofterne og Foraarsengene Vesten for Gaarden for at plukke Blomster. Men hyppigt var hun selv Centrum i Flokken. Her kom al hendes Pigeaadhed og alle Erindringer fra Hyrdelivet op i hende. Hun hidsede os Knægte til at springe over de bredeste Grøfter, om Blomsterne var skønnere ovre paa den anden Side. Omkring Pinse er de fleste Blomster jo fremme og har deres skæreste Farver og fineste Duft. Og Mor gik frem som i et Tempel, frigjort for al Hverdagens Tyngde, kun med Tanke for at jage efter skønne Blomster. Der kan ikke tænkes noget yndigere Syn, og intet kan gaa et ømt Hjærte mere nært end saadan en udstrakt, blomsterstrøet Foraarseng, hvor hver Grøftekant er som en lille Afbildning af Edens Have. Hvor boltrede vi Børn os i denne Sanserigdom omkring Mors Fod, og hvor var hendes Øjne milde og gode i en saadan Stund.

Paa disse Blomstervandring, helt nede ved altings Begyndelse, da man kun var en lille dumlende Unge, der paa krumme Ben skridtede efter sin gode Mor ud over spraglede Foraarsenge, inddrak jeg ubevidst den Poesiens Nektar, hvoraf jeg senere skulde forme mine Sange. — —

Naar vi efter vor glade Vandring blandt strømmende Grøfter og plettede Vibeæg kom hjem med Kurvene fulde af Naturens egen Blomsterrigdom, saa blev Huset pyntet fra øverst til nederst med disse Blomster, — ikke saa meget, at de blev sat i Vase; jeg tror ikke, vi havde en eneste Blomstervase i Hjemmet; men et Spølkum eller et udtjent, skaaret Ølkrus kunde ogsaa bruges. Men det var ikke Mor nok at have Blomsterne i Krus paa Bordet, nej, op om Skilderierne og Husets eneste Spejl for Bordenden skulde de. Det var for os Børn en ubegribelig Glæde at se disse vilde Blomster lyse frem overalt i den ellers saa graa og fattige Stue. Den røde Trevlekrone, den lille, blaa Engkarse,

den knaldegule Engkabbeleje, Mor forstod at finde dem frem og sætte dem sammen, saa deres Farver klædte hinanden. Det var jo kun en kort Stund, at disse naturlige Blomster kunde bevare deres Friskhed og Sarthed; men denne korte Stund i Pinsedagens Formiddagssol lyser endnu i min Sjæl og ligger over Barnets Erindring med en uforglemmelig Duft.«

Saaledes som Aakjær her skildrer det, har man altsaa majet sine Stuer i Egne, hvor Bøgeløvet og andre grønne Grene ikke fandtes. — Men man kunde ogsaa der samles til Folkefester for Egnens Folk, — dog var det ikke et Majtræ eller en Majstang, man samlede om.

I en Samling Sagn, som Jeppe Aakjær har fortalt paa vestjydsk Maal, og som bærer den lovende Titel »Paa fir glowend Pæl«, skildrer han, hvorledes Hedens Beboere stævnedes til VÆKILDSFEST, det er Vaageildsfest, paa anden Pinsedagsaften. Blusset tændtes ved den store Alhede paa Davbjerg Daas, hvorfra der er Udsigt over den vilde Hede, over Moser og Gunger og over Fjends Herreds Gaarde og Byer.

»No war æ den her Vækildsfest, a skuld fortæl jer en Krum om. Det war anden Pinsdaa, og en grumme Hobben Folk war der kommen herop paa æ Dojs. Det war hen ad æ Awten, inden de haad faat begynd; no war æ Doeg ved aa fald; saa skuld æ føst te aa gaa løs med dje Blojsen. En Hobben Løng og Rawter haaj de faat slæft herop. En jawn gued Awtenvind blæst æ ind fræ æ Hied; saa det bløw en Blojs, der bunted nøj; det war lig ve, en ku ta æ Himmel! Og det war jo nøj, der fornywwed de Ung, det war da't sær! De raaft, de skrannier og slo hinaan ikold', saa de trimmelt hen ad æ Løng, Kaael' og Pigger imell hinaan. — Bejst som det war fæk de saa isind og ta hinaan ved æ Haand omkring æ Blojs, dans og slaa op da saa værles, te hweranden snaar war ved aa mist æ Aand. Tho det er jo da dem Ung dje Handel; det er søen det ska vær. — De Gammel to'en jo med lidt mir Row; de sto ved en Sid, og støtted sæ te æ Kjæp; de haaj osse wot mej engaang; men no war de Daw forbi. Men da de no haaj faat de tong' Træsko flytted her op paa æ Bjærre og æ Awten war saa mild, saa vild de no ett gaa hjem lig med det samm. De haaj en bette Krukk i dje Lomm, med den trak de sæ tilbaage fræ dem Ung dje Flanni. De war færdig med aa sjow, men de haaj aaltid wot nø hwelle Kaal te aa fortæl. Saa rokked

Midsommerboder i Nymindegab.

Maleri af L. Tuxen.

de sæ lidt te en Sid, de her gammel stywbjenned Kanniser, og imen' de ung swallied og drøw dje Kommes, slog de gammel sæ nied i æ Løng, ett længer fræ æ Blojs end de iløwle kund mærk æ Warm fræ en og her ga de sæ te aa fortæl for hinaan.«

Aakjærs Skildring af Pinsehøjtiden med Blomstersamling og Vækild gælder Egnene med de store Enge og de vældige Lyngheder. — Dog, der er Steder, som er endnu barskere, mere forblæste og mere øde. Men selv hvor Plantevæksten er karrigst og Blomsterne færrest, holdtes der en Slags Vaarfest, hvor man søgte at skabe sig en lille Højtid — blot en kort, fornøjelig Stund — midt under det haarde Slid. — Langs Vesterhavets Kyst, f. Eks. ved Udløbet af Ringkøbing Fjord rejste Fiskerne sig i det tidlige Foraar BODER, der dannede hele smaa Byer. Boderne var bygget af Tømmer og var en seks Alen brede og noget længere. Hvert Baadelav havde tre Boder, og i dem boede der ialt seks Esepiger (der skulde sætte Es, d. e. Madding paa Krogene) og syv Fiskere. Hver Dag, naar det var muligt, gik Fiskerne til Havs og Esepigerne til deres besværlige Sysse med at gøre 700 Kroge i Stand, tit et Par Gange i Døgnnet. En Majdag, naar Vinden blæste min-

Fiskere i »Stokken« i Hornbæk.

Maleri af P. S. Krøyer.

dre koldt, og Søerne slog mindre voldsomt paa Revlen og Stranden, gik Pigerne op i Klitten; mellem den stride, blaalige Marehalm og den stive, grønne Helme søgte de smaa, krybende Dværgpile med spæde »Gæslinger« paa. Paa et strandet Tønde-
baand bandt de en Krans af Pilekviste og pyntede dem med kulørt Papir. Denne Krans gemte de, til Fiskerne kom hjem. Som sædvanlig vadede Pigerne ud imod Baaden; men en af dem havde Kransen skjult med sig. Kunde hun nu faa Held til at kaste Kransen over Hovedet paa en af Fiskerne, skulde han gøre KRANSE-
BOJEL (Kransebudøl, d. e. Gilde) for Pigerne. Og saa en Dag, naar det var »Opblæst-Vejr«, saa Fiskerne ikke kunde gaa til Havs, gav han et Skænk i al Tarvelighed, og dermed holdtes der saa Gilde og Lystighed, mens Storm og Hav gjorde Musik dertil.

Og selv paa Steder, hvor man havde de største Vanskeligheder med at skaffe det nødvendige Brændsel, saa Børnene Udvej til at tænde sig et Pinsebaal. Paa Harboøre mellem Limfjord og Vesterhav overskyllede Havet om Vinteren mange Gange alle

Enge og store Stykker af det fastere Jordsmon. Hvergang der saadan var Flod, aflejrede det Tang, smaa Pinde, Faare- og Kogødning fra om Efteraaret o. s. v. Denne Flodskylling kunde om Foraaret ligge paa Engene i store Strimler og Dynger. Alt det blev revet sammen og for Resten godt undersøgt; for tit fandt man dejlige Ravstykker deri. — Det var en Glæde for Børnene, naar de i Pinsedagene fik nogle af disse Dynger at stikke Ild i. Saa holdt de Pinsegilde ude paa Engene; de havde Mad med og kogte Æg derude og havde stor Lystighed og Morskab. —

Saaledes tog det blomsterkære, solglade danske Folk sit Sommerland i Besiddelse fra Bøgeskovenes frodige Øer i Øst til Flyvesandets og Stormflodens Kyst i Vest. I hver Egn i nøje Tilknytning til Stedets Natur.

*

*

*

Siden Genforeningen er der en ny eller rettere en gammel Form for Festlighed og Idræt, som fra Sønderjylland har bredt sig til Kongeriget. Det er Ringridning. I Sønderjylland har denne Morskab været brugt som folkelig Forlystelse fra gammel Tid til vore Dage, mens den andre Steder i Landet gik af Brug. Ved hvert Aars Pinsefesttider, for det meste anden Pinsedag, plejede den ene Dag de ældre Skoledrenge at ride efter Ringen, ophængt i en Galge, og en anden Helligdag Byens unge Karle ligeledes at ride. Galgen stod oprejst midt paa Bygaden, og en stor Forsamling flokkede sig deromkring som Tilskuere. Ringriderne var gerne iført hvide Benklæder, og baade Karl og Hest var smykkede med Blomster. Karlene stak efter Ringen med lange Lanser og Drengene med korte Pinde. Hver Gang Ringen blev taget, spillede Musikanten et Stykke med Trompeten. Den, der først tog Ringen tre Gange, kaldtes Konge og tog den første Gevinst, der bestod i et Silketørklæde, som blev bundet om Kasketten. Den, der havde taget Ringen to Gange, fik anden Gevinst og var Prins. Stodderkonge blev den, der slet ikke havde faaet Ringen. Kongen red nu lidt til Siden og blev pyntet af Pigerne. Derefter red det hele Tog parvis med Kongen i Spidsen og de øvrige efter Rang omkring i Byen til Præsten og Gaardmændene, hvor de fik Gaver til deres Gilde og blev beværtede med Æbleskiver og Brændevin. Gildet stod i en af Gaardene. Spise og Drikke var

Tvebakker, Risvælling og Æggekage med Øl og Brændevin. Kongens Dame var Dronning, og Dansen gik til den lyse Morgen. Det er denne gamle, folkelige Skik, der har udviklet sig til de store Ringriderstævner i Sønderborg og andre Steder, og som nu efterlignes af unge, raske Karle Landet over.

I broget Mangfoldighed har PINSEHØJTIDEN da været fejret rundt i Landet. Nogle af dem, der mest trofast har holdt fast ved de gamle Bondeskikke, er Københavnerne. Naar de tidlig Pinsemorgen vandrer ud til den gamle Solbjerg Bakke paa Frederiksberg for at hilse Solens dansende Opgang, følger de en Skik, hvis Oprindelse sikkert ligger langt forud for Absalons Dage.

Midsommer.

Sankt Hans-Aften og Sankt Hans-Dag bærer Navn efter Johannes Døber. Men i den Maade, vi fejrer Skt. Hans-Aften, er der intet, der minder om den strenge Mand, der bar en Klædning af Kamelhaar med et Læderbælte, og hvis Mad var Græshopper og vild Honning. Og den Aand, der ytrer sig gennem vor lyse, Skt. Hans-Aftens Fest har intet til fælles med Døberens Forkyndelse, der lyder: »Jeg døber eder vel med Vand til Omvendelse; men den, som kommer efter mig, er stærkere end jeg, hvis Sko jeg ikke er værdig at bære. Han skal døbe eder med den Hellig Aand og Ild. Hans Kasteskovl er i hans Haand, og han skal igennemrense sin Lo, og samle sin Hvede i Laden; men Avnerne skal han opbrænde med uslukkelig Ild.«

I disse Ord af Johannes nævnes de Bestanddele, der udgør Skt. Hans-Aftens Symboler: det rindende Vand, den luende Ild og den rige Afgrøde, hvor Korn og Affald trives mellem hinanden. Men Døberens Ord drejer sig om Menneskesjælenes Indvielse og Rensning og Lutring; — vore Skt. Hans-Skikke har derimod deres Oprindelse fra de gamle Bondefolks Tro paa gode og onde Magter blandt Menneskene og i Naturen, som kunde lade Sæd og Kvæg og Menneskene selv blomstre i Sundhed og Frødhed eller slaa dem med Syge og Sot og Vantrivsel, — alt efter som Magterne var venligt eller fjendtligt stemt mod Menneskene. Vore Skt. Hans-Skikke har deres Oprindelse i rent jordiske og verdslige Formaal.

I Aarets Kredsgang er Jul og Skt. Hans Yderpunkterne hver

til sin Side. Fra en øde og fattig Jord stirrer i Julen Menneskene under en lav og mørk Himmel frem mod det nye Aars mange Muligheder og tager Varsler om Fremtids Held og Grøde. Ved Skt. Hans-Tid staar alt i sin fejreste Udfoldelse. Fra Rugens Aks bølger Dræet som en gullig Sky. Egens og Askens sent udsprungne Blade har vokset sig store; Kløvergræsset staar højt og busket, tjenligt til at tage mod Leen. Der er intet Spor endnu af Modningens forkrænkelige Skær. Det er Hyldeblomsternes og Hybenrosernes Tid. Grøde og Vækst bølger frem i en Fylde, der overmander Menneskesindet med sin Kraft. Det er Fuldbyrdselsen af Vinterens Varsler og Vaarens Dyrkning, der vælder i Løv, i Sæd, i Blomst. Kan man nu blot værne denne Livskraftens Blomstring mod onde Vætter og onde Kræfter!

Paa Laaland kaldtes Majtræet MIDSOMMERTRÆET; det stod paa en grøn Plads midt i Byen; om dets Rod var der dynget en høj, rund Bænk af Jord, der udad var støttet af et Risgærde. Naar Toppen Midsommers Aften hævede sig med sit Løv i bugnende Fylde, pyntede man Midsommertræet; thi Pynt skal der til for den Livskvist eller det Livstræ, man udsøger sig og vier og smykker, som en Guddom næsten, i hvert Fald som et udkaaret Vartegn for den underfulde Vækstkraft, man vil værne og øge for selv at faa Del i den. Derfor prydes baade Juletræ, Fastelavnsris, Majtræ, Midsommertræ og det sidste Neg, der bindes paa den mejede Mark. Hver Pige medbragte paa Laaland Skt. Hans-Aften en »Krone«, bundet af Grønt og Blomster og kulørte Papirssløjfer, og de blev hængt op paa Midsommertræet. Eller en stor »MIDSOMMERKRONE« blev bundet paa en Stang og sat op i Træets Top, saa det med sin brogede Pynt ragede op over Træets Krone. Og saa dansede de Unge om Træet til langt ud paa Natten. — Men hjemme i Gaarden blev der med Kridt slaaget Kors paa alle Døre og Porte. Og en lille grøn Kvist blev stukket ind ved alt Lukketøj paa Porte, Døre og Vinduer. Det var Sikkerhedsforanstaltninger mod Hekse, og hvad Ondt der ellers kunde være paa Færde.

I Vendsyssel prydede Hyrdedrengen Skt. Hans-Aften sin Yndlingsko med den frodige Blomsterrigdom, naar han trak Kreaturerne hjem. Han ventede, at Blomsterfylden skulde meddele sin Kraft til Koen, der stod med sin Pynt hele Natten, saa Sot og anden Ondskab kunde holdes borte fra den og fra hele Besætningen.

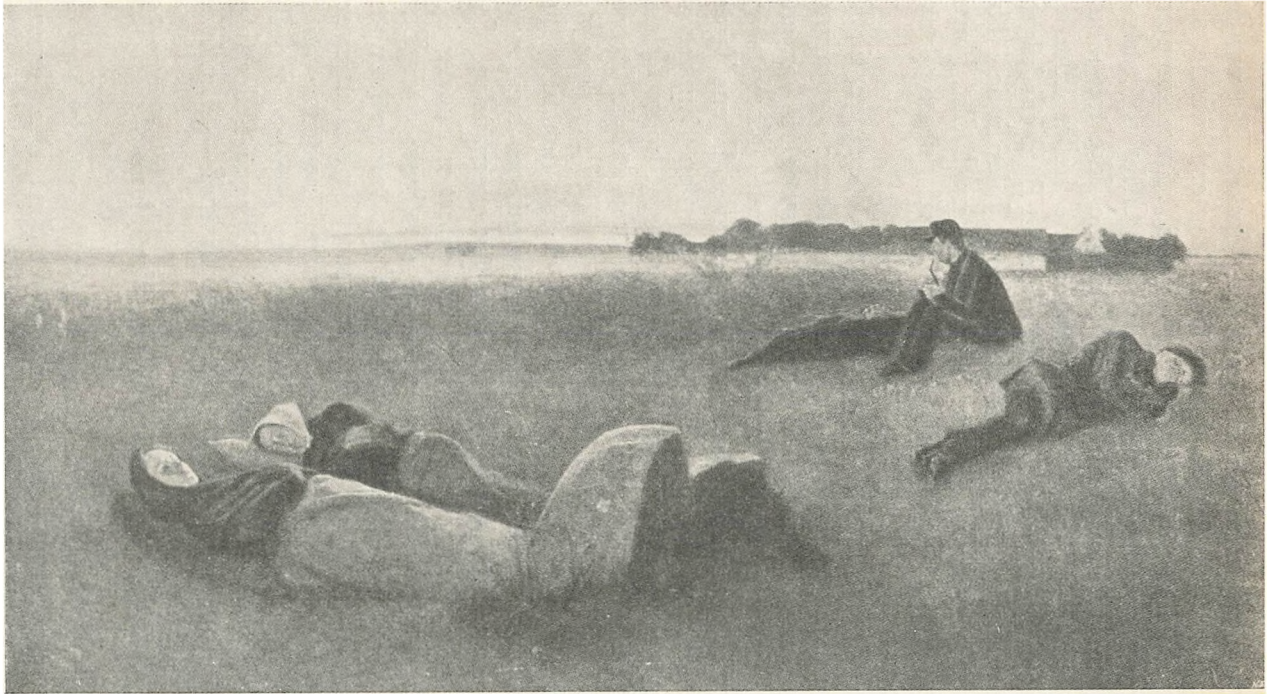
Ringridning paa Ala 9. Sept. 1845.

Maleri paa Senderborg.

I Naturen har øjensynlig de gode, livgivende Kræfter Overtaget. »Gamle Erik« selv har modfalden trukket sig bort til fjerne Afkroge og holder Gudstjeneste forskellige Steder, der egner sig dertil, paa Hekkenfeld og paa Bloksbjerg og Troms i det fjerneste Norge. Skt. Hans-Aften stævner hans Menigheder til Mødestederne; men det er ikke for det gode, at den Kirkegang sker, og derfor er det sikrest for skikkelige Folk, der skal være ude om Natten, at have en lille Pind af Røn hos sig, og ved Husets Døre sættes Rønnekviste, — Lugten af dem kan Troldtøj nu een Gang ikke udstaa. — I Hørren sattes Ris for at værne dens Trivsel; saa høje som Risene var, saa højt skulde Hørren gro. Paa den dejlige Skærsommeraften gik Pigerne da ud paa Marken for at sætte disse Ris i Hørageren. Hørren var jo i Særdeleshed Kvindernes Afgrøde; da den blev saaet af Manden om Foraaret, havde Konen derfor ogsaa gaaet bag efter og slaet Kors. —

Vilde nogen vide, hvorledes den omtalte Kirkefærd til Hekkenfeld, Bloksbjerg eller Troms foregik, skulde han blot ved Midnatstide sætte sig paa en Korsvej under en Harve, der var slaet op med Tænderne udad; da kunde han maaske se baade den og den Dame af sit Bekendtskab komme flyvende overskrævs paa et Kasteskaft eller en Ovnrage i Retning af Samlingsstedet. — For at hindre Heksene i at skade Køerne, blev der Skt. Hans-Aften lagt Staal i Mælkespanden. — For at vare Vandet i Brønden mod Skade kunde man tage Brødskovlen og Ovnragen og lægge dem paa Brøndkarmen. Heksene tog da Ragen til Ridehest og Brødskovlen til Ridepisk og glemte i deres Glæde over det flotte Ridetøj at gøre Ulykker. — Ogsaa de Underjordiske holdt sig nok lystige Skt. Hans-Aften; i hvert Fald har troværdige Folk set deres Høje staa paa gloende Pæle og set Dans og Tummel inde i Højen.

Men naar Hekse og Troldpak saadan var paa Færde, kunde man jo aldrig være forsigtig nok med den dejlige Afgrøde, der groede paa Agrene. Der kunde komme »Brand« i Aksene, — og ligesom Pine er det bedste til at fordrive Smerte, saadan er der ikke noget sikrere Middel mod Brand i Sæden end at tænde Baal paa alle Høje. Hekse og Troldtøj tager jo en lang Vej uden om baade Kors og Ild, saa det var bedst ikke at spare paa de Dele. Baalet var fra Kulturens ældste Tider helligt; det kostede Møje at tænde det og det krævede stadig Omhu at holde det ved lige;

Syge paa Helenes Grav.

Maleri af G. Achen

det var Stammens fælles Samlingssted; det var et Værn mod vilde Dyr og de onde Aander derude i Mørket. Det var den traadløse Forbindelse med de himmelske Magter; baarne af Baalets Luer og Hede sendtes Offergaverne op til Himmelmagterne; derfor var det en Ulykke, naar Røgen fra Offerbaalet slog ned til Jorden; thi da kunde man se, at Guderne ikke tog mod Menneskenes Gave, og saa kunde Menneskene heller ikke vente sig gode Gaver fra Guderne. Intet Under, at et Baal var knyttet baade til Julens Fest og til Midsommerens, om Julen inde i Huset, om Midsommeren under de lyse Nætters Himmel. Skt. Hans-Blusset tændtes højt til Vejrs eller ved Bredden af Søer og Havet, hvor det kunde ses vidt omkring. —

Paa Sognets højeste Punkt stabledes da en mægtig Bavn; en Tjæretønde sattes paa Stage, eller tørre Grene og gammel Halm slæbtes derop af de Unge. Naar Aftensysselen var endt, kom Flokke af Karle og Piger drivende derhen; Knægte og Smaadrenge virmede om i Spænding og Tjenstiver. Byens Træskomand havde forsynet sig med en Tønde Øl og en Dunk Brændevin, som han trillede derop paa en Hjulbør for at holde Udsækning mod billigt Vederlag, og Egnens Spillemand stemte Strengene paa sin Fiol. — Snart lyste Baalet rødt ind i mærkeligt spændte Ansigter; der pirredes op i Ilden for at faa den til at lue endnu stærkere. Brændende Halm- eller Lyngknipper blev svunget paa Stager. Tørsten maatte slukkes hos Træskomanden. Og Musikens Toner tvang snart Karlenes og Pigernes Fødder i Takt om Blusset. Med kaade Spring satte de dristigste over Baalet; det var en Renselse fra al den Ondskab, der kunde hænge ved En. En og anden stod lidt borte fra Sværmen og saa ud over Landet, hvor Blus efter Blus brød ud af Mørket, nærmere og fjærnere, til alle Sider. En Snes Stykker var der mindst at tælle. Hvor kunde Heksene næsten komme frem? Der var heller ingen Skygger at se oppe mod den lyse Sommerhimmel — kun blege, glimtende Stjerner.

En Alsinger-Kone fortalte om Skt. Hans-Blus i Tiden efter 1864:

»Ved Midsommer skulde vi ud at blusse; det var gerne paa LYSHØJ, paa SILHØJ eller et andet højt Sted. Der blev da talt om Heksene, der red til Bloksbjerg paa Kостейskaflet. Det var en Tjæretønde paa en Stang eller nogle gamle Tjørne eller noget Halm,

vi tændte Ild i, og det gjordes for at Heksene ikke skulde komme og slaa sig ned der. Baalet tændtes, naar Solen var gaaet ned. Undertiden løb de frem og tilbage med Tjæretønden løftet paa Stangen. Naar det var smukt Vejr, saa det kønt ud med de mange Blus; vi kunde staa og tælle dem i Snesevis. Vi kunde altid øjne to—tre ovre paa Fyn. Der var mange af os, som blev vemodig stemt, naar vi saa over til vort gamle Hjem og Fædreland. Da fandt vi paa at synge en af de gamle Sange; saa kom Stemningen først rigtigt op. Saadan en Midsommeraften kunde være saa skøn.«

Det var mærkeligt, hvad underfulde Egenskaber Tingene fik Skt. Hans-Nat. Da modnedes Bregnefrøene, og tog man dem i sine Sko, kunde man se alle skjulte Skatte i Jorden. Og hvis man plukkede en Skt. Hansurt og satte den op under sin Bjælke, kunde man se, hvad Skæbne man vilde faa i det kommende Aar. Voksedede den nedad, eller visnede den, varslede det jo ikke godt. Allerhelst vilde den unge Pige maaske nok have, at den skulde bøje sig til Siden og slynge sig sammen med en anden, der var sat op af hendes gode Ven; saa blev der Bryllup, inden Aaret var omme.

Det er denne Skik og Tro, Oehlenschlæger har gengivet med sin Ungdoms Ynde og Sødme, idet han lader Pigerne synge inde i Skoven:

I Skyggen vi vanke
blandt lysgrønne Straa;
Skt. Hans-Urt vi sanke,
hvor Blomsterne staa.
Pæne, lille Urt
staar saa rent og purt,
staar saa frisk og grøn,
uformærkt i Løn.

Bag Køkkenets Række
vi hensatte den,
fra Trælistens Sprække
den snor sig da hen.
Hvis den fæster Rod,
blir vor Skæbne god;
døer den paa sit Sted,
ak, da dø vi med.

Da ikke vi kommer
saa glade, saa fro,
her følgende Sommer,
naar Blomsterne gro.
Hist, hvor Korset staar,
hist paa Kirkegaard
blege ligge vi.
Da er det forbil

Man samlede ogsaa den Aften ni Slags Urter og gemte dem som Middel mod alskens Ondt. — Mod Gigt var det godt at bære en Ring, som var gjort af Bly, man Skt. Hans-Nat havde hentet fra Kirketaget.

DUGGEN havde Skt. Hans-Nat en særlig Kraft. Syge rullede sig i den for at blive helbredte. — Vasketøjet blegedes i Skt. Hans-Dug som Værn mod Sygdom, og Duggen æltes i Dejen for at fremme Trivsel og Sundhed.

Allermest vidunderlig var dog den Kraft, KILDERNES Vand havde Skt. Hans-Aften. Der er jo tit Tørke i Forsommeren. Græsset svides, og Kornet staar i Stampe; men hvor en Kildes levende Vande vælder ud af Jorden, er der altid grønt og frodigt. Det er tydeligt, at der er skjult særlige Kræfter i Kilder. Drikker man en solhed Dag af en Kildes Vand eller bader man sine Hænder og sit Ansigt deri, føler man sig som født paany; Øjnene ser alt i et nyt Skær, som om man havde faaet nyt Syn. Kan noget hjælpe en stakkels Syg, maa det være Kildevand i Skt. Hans-Natten, da alle Naturens Kræfter rører sig med en sælsom Magt.

De fleste Egne i Landet havde deres hellige Kilder, hvortil der særlig valfartedes Skt. Hans-Nat. Men der var enkelte Kilder, der havde særligt Ry, og til dem gjordes der tit lange Rejser, saa Hen- og Hjemturen tog mindst et Par Dage. Endnu i Mands Minde har man fra de fjerneste Egne af Sjælland Skt. Hans-Nat søgt Lægedom ved Helene Kildes Vande ved Tisvilde i Nordsjælland. Paa de store Stene, der kaldes »Helenes Grav«, sad en Kone, der mod Betaling gav hver Syg en Skefuld Jord, der blev taget inde under Stenene. Jorden fik de i deres Lommetørklæder. Det syge Sted blev vasket med Vand fra Kilden, der springer i selve Strandbrinken, og dernæst lagde de sig med Jorden i Tørklædet under Hovedet til at sove i Nærheden af Kilden eller nær ved »Graven«. Der laa Krykker og Stokke i Mængde, som Helbredede havde efterladt —

Hvor nu saaledes mange Syge med deres Ledsagere strømmede sammen, kom Handelsmænd, Gøglere og Værtshusholdere til, og mange Steder gik Kildedyrkelsen over til at blive Kildemarkeder, der har været holdt ved Skt. Hans-Dags Tider ned mod vore Dage.

I »Hjortens Flugt« har Chr. Winther skildret en Skt. Hans-Aften med al dens Lystighed:

I Skoven tæt ved Gurre
i Ly af Bøg og Eg
der vrirmed det hel lystigt,
og der var Dans og Leg.
Fra alle Landets Egne
var kommet mangen Gæst,
Fornemme og Ringe,
til Skt. Hans-Aftens Fest.

Farvede Lamper straalte
fra tusind Grene ned;
rundt om var plantet Fakler
som Blomster i et Bed.
De Tjæretønder blussed,
ophængte paa en Stav,
den glade Stimmel bølged
og larmed som et Hav.

Fra rene Sommerhimmel
snart her og snart hist
en lille, stille Stjerne
fremtindred som en Gnist.
Ej Straa, ej Blad sig rørte,
og trindtom Natten laa,
som en kulsort Morinde
med Glimmersmykker paa.

Der var med Vin og Mundgodt
saa mangen pyntet Bod;
de tørstige Sjæle
som en Mur om dem stod.
Mangen Springer og Danser
stod der ogsaa paa Lad
med sit maledede Ansigt
og bar sig morsomt ad.

Vel bruste Lystigheden,
men den gav ogsaa Ro.
Det er saa sødt at vandre
i Natten to og to.
Og mangt et Par sig listed
i Krattets Mørke ind
med bankende Hjerte
og med rødrende Kind.

Og i Forspillet til »Hjortens Flugt« fremstiller Chr. Winther sig selv som Bondespillemand og Vise-Sanger paa et Kildemarked:

Paa denne Kildemarkedsplads,
her mellem Boder, Skur og Telte
med gammelt Kram og Modestads;
hvor vise Mænd og store Helte
med Næserne af sminket Voks,
saadan som end de var i Live,
sig for en videlysten Floks
nysgerrigt aabne Blik hengive;
hvor ret en udsøgt Assemblé
af Hunde og af Aber svandser,
hvor Papegøjer snakke, le,

og Bamsen gravitetisk danser;
 hvor der falbydes Faar og Svin,
 Gaas, Hest og Ko samt Kalv i Skare,
 hvor der er baade Vand og Vin
 og andre drikkelige Vare;
 hvor her Salat kan faas og Kaal;
 hist Liljer, Tusindfryd og Roser,
 her Sølv og Guld, hist Jern og Staal,
 her Kniplingsslø, hist uldne Hoser;
 hvor der er flot med Fisk og Kød,
 Kapuner, Harer, Torsk og Karper,
 og Sangen klinger sød og blød
 til Lire, Hakkebræt og Harper;
 mens Himlen hvælver klar og blaa
 sig over Skovens grønne Kupler,
 hvor, gemt bag Løv og Gren, de smaa
 Frimestre dybt i Kunsten grubler:
 her har jeg sindig, bondeklog
 med Løv og Kranse net afspærret
 afsides mig en rolig Krog,
 hvor nu jeg ruller op mit Lærred.
 Her af og til den hele Dag
 jeg sang og drejede min Lire;
 var ej saa kort mit Aandedrag,
 jeg havde sagtens sunget tiere. —
 Det lider jævnt mod Aftenstund,
 alt Skoven staar helt tavs og dunkel;
 snart gemmer sig paa Havets Bund
 Dagmoders glimrende Karfunkel.
 O, kommer da og lytter lidt
 til mine Sagn og Lirens Triller,
 før alle vandrer — hver til sit —
 før Nattens sorte Slør os skiller.

Gennem disse Skildringer af Skt. Hans-Aften og sig selv som Markedssanger har Chr. Winther givet et livfuldt Billede af de gamle Kildemarkeder.

Omkring 1870 formede Kildemarkedet i Hjembæk paa Kalundborgegnen sig paa følgende Maade: Der var en hel Gade med Telte paa begge Sider, hvor de Handlende havde deres Varer i Ly, selv i Tilfælde af lidt Regn. Der var jødiske Klædekræmmere fra Nabobyerne. Der var Urmagere, Hattemagere og Pibedrejere, der altid havde god Søgning af Karle. Der var Kagebutikker, hvor særlig Honningkagerne fandt god Afsætning; Kager formede som Mænd, Koner, Grise og Hjerter, pyntede med farvet Sukkerstads, var noget, der særlig stak Børnene i Øjnene. Der var Lotterier, hvor man vandt hver Gang og aldrig tabte, som Ejerne raabte. Der var Skomagere helt ovre fra Fyn med billigt Skotøj, der langt fra var holdbare Varer; — saa var der helt anderledes gode Varer at faa hos de fynske Humlekræmmere,

Markedstelt i Frederiksborg.

Maleri af Exner.

hos hvem Husmoderen kunde gøre sit aarlige Indkøb af Humle. — Fra de sjællandske Købstæder kom der Drejere med Rokke og andre drejede Sager. — Der var Bødkere med stort Udvalg af Bødkertøj, Kar til Saltning, Vaske- og Bryggekar, Baljer, Spande, Bøtter, Kærner, Stripper, Ølkander og meget andet. Træarbejderne mødte med Mejereder, Slaaskafter og River. Her forsynede Karlene sig med Sommerens Arbejdsredskaber. Der var altid en livlig Drøftelse og Prøven, om disse Redskaber nu ogsaa var passende græsfældet og faldt godt i Haanden. Særlig, hvis det var en Begynder, der skulde forsyne sig, maatte de ældre og mere øvede staa ham bi med gode Raad. — Leerne, som Karlene ogsaa selv skulde skaffe sig, kunde de ligeledes købe paa Markedet. Saa var der en ivrig Snakken, om det nu skulde være en TAADERUPPER, som var forfærdiget af en hjemlig Landsbysmed fra Taaderup ved Sorø, eller om det skulde være en af de nymodens ENGELSKE af fint hærdet Staal, der bar sit særlige Fabriksmærke. — Der kom Kobbersmede med deres blanke Kedler af forskellig Slags, og Blikkenslagere med Kaffekander og Dørslag og andet Køkkentøj. Der var 8-Skillings-Butikker, hvor man kunde gøre Indkøb af Markedsgaver til dem, der blev hjemme og passede Kreaturerne. Gøre Indkøb paa Markederne skulde man jo, selv om man godt vidste, at man mange Gange blev snydt. Om ringe Varer brugtes almindeligt Benævnelser Markedskram. Hvis en Pige havde faaet en Kæreste paa Markedet, sagde man: »Det er Markedskram, det er der ikke meget Hold i«. Og dog var der mangen Pige, der paa Markedet gjorde Indkøb af Dynevaar, Lagener og Sengefjer, naar hun haabede snart at komme til at sætte Bo.

Blandt de Handlende ved Kildemarkeder var der særlig god Forretning for Pottemagere, der kom med Krukker, Potter, Lertallerkener og Lurfade. — Det var en almindelig Tro, at man ved Kildebesøget skulde benytte en ny, ubrugt Krukke eller Skaal til at øse Vandet op af Kilden med. Naar man saa havde drukket Vandet eller badet sig dermed, kastede man Skaalen paa Jorden tæt ved Kilden, undertiden i selve Kilden, helst saa haardt, at den gik itu; thi ingen maatte bruge den igen, for saa fik vedkommende den Sygdom, som Skaalens første Ejer havde haft. Derfor laa der ogsaa i Læssevis af Potteskaar ved de hellige Kilder, og Pottehandlerne havde rivende Afsætning paa Kildemarkederne. — Naturligvis var der ogsaa Gøgl af alle Slags; der var Karussel, og

Markedsscene i Odense 1865.

Maleri af P. Krohn.

der var Taskenspillere, og først og fremmest var der en Dansebod, hvor Ungdommen svang sig lystigt. — For at komme til et saadant Marked skrumlede man med Fornøjelse 2—3 Mil i en lang, stiv Arbejdsvogn med Halmknipper til Sæde, medførende Madkurv, Ølbimpel og Brændevinsflaske. Paa en grøn Plads bredte man Dækkenerne ud og satte Madkurven med de store Stabler Smørrebrød derpaa. For manges Vedkommende var det den eneste Udflugt hele Aaret. Her traf man Slægt og Venner langvejs fra, som man satte Stævne paa Markedsdagen. Naar Maden var sat til Livs, gjaldt det om at faa gjort sine Indkøb og søge omkring i Folkemængden for at finde dem, man i lange Tider havde glædet sig til at møde.

De gamle Kilder øver sine Steder endnu deres Dragning paa Menneskene ved Skt. Hans-Dags Tider. Egnens Sygekasse for-

anstalter en Skt. Hans-Fest ved den gamle Helligkilde, hvor Deltagerne drikker et Glas Vand af Kildens Væld, hører et Foredrag, synger en Sang og ellers morer sig som ved de gamle Kildemærker. — Lige frisk og klar har den gamle Helligkilde rislet de mange Nætter og Dage i Aarhundrederne; stadig bringer den Vækst og Grøde til det grønne Græs og de blaa Glemmigejer ved dens Bred, og endnu bringer den Helse og Sundhed til syge Mennesker, i Dag som for Tusinde Aar siden. Gudsdyrkelsen og Sundhedsbestræbelserne har vekslet i deres Former — Kilden er stadig den samme.

Livet ved Kirsten Pils Kilde i Jægersborg Dyrehave udfolder sig jo stadig i utøjlet Frodighed. Krigsguden Tirs gamle Kilde ved Nordsjællands Kyst er næppe ved Midsommerhøjtiden blevet hyldet med stærkere Lurgny end det Skraal og Gjald, der nu om Dage løftes af Københavnerne til Kirsten Pils Ære. — Men hvilke Veje end Skt. Hans-Nattens Fester har forvildet sig paa, saa har de en dyb og skøn Tanke i deres Oprindelse: I den koglende lyse Sommernat, naar alle Naturens løndomsfulde Kræfter er øget ud over det sædvanlige Maal, signer Menneskene deres Afgrøde og sig selv med de to funkende og sprudlende Elementer, Ild og Vand, der altid renser, aldrig ældes, men evigt forynges.

Mikkelsdag.

Høsten og dens Skikke var omgærdet med Løndom og Indvielse, som det er naturligt, naar Udbyttet af Aarets Møje og Grødemagternes Velsignelse tages fra Ageren for at holdes i Menneskenes Forvaring til Næring for dem selv og deres Dyr, indtil en Del af Sæden kan gives tilbage til Jorden for der at fortsætte Livet gennem Spiring og Vækst. At der her kunde være Brug for gammel, højtidelig Skik, der viede det høstede til Livskraftens Fortsættelse, gav sig af sig selv for en Tankegang, der var vant til at betone og understrege Overførelsen af Kraft og Magt fra Ting til Ting og fra Væsen til Væsen. Gennem et enkelt Træk i Høstskikkene kan man efterspore, hvorledes Bondens Tankegang kan holde sig uændret i Aartusinder: Lige til Mejemaskinerne kom i Brug, har der hos Høstfolkene været en Skyhed for at meje og binde det sidste Neg. Karlen, der mejede, og Pigen, der bandt, lod enten den sidste lille Stump Havre blive staaende, eller ogsaa

gjorde de deres Arbejde mere eller mindre nødtvungent, og naar de udførte det, blev de drillet af deres Medarbejdere, og der blev gjort særlig Stads af det sidste Neg. Ser vi nu efter i Mosebøgerne om de gamle Jøders Høstskikke, staar der gentagende mindet om ikke at medtage det sidste Korn: »Og naar I høster Eders Lands Høst, da skal du ikke høste det Yderste aldeles af paa din Ager; ikke heller skal du sanke nøje i din Høst. Du skal lade det blive til den Fattige og til den fremmede; jeg er Herren, Eders Gud«. »Naar du høster din Høst paa din Ager og har glemt et Neg paa Ageren, da skal du ikke vende tilbage og tage det; det skal høre den Fremmede og den Faderløse og Enken til, paa det at Herren din Gud maa velsigne dig i al dine Hænders Gerning. — Naar du ryster dit Olietræ, da skal du ikke sidenefter gennemsøge Grenene. Det skal høre den Fremmede, den Faderløse og Enken til«. Dette minder om, at mangen En endnu lader det sidste Æble blive siddende paa sit Træ, — og det vil sagtens blive ved at være Tilfældet, indtil der opfindes en Æbleplukkemaskine, — saa tages det sidste Æble med. — Saa længe Høstmarken blev revet med Haandrive, hed det jo i Følge den gamle Vise, der er digtet af Adolf Recke til Melodi af en jydsk Soldat:

»Riv saa Marken let!
Riv den ej for tæt!
Fuglen og den Fattige skal ogsaa være mæt.«

Formodentlig har Jøderne lært den Skik, at levne noget af Markens Grøde, da de i en fjern Oldtid lærte Kornavl af Ægypterne, og efterhaanden som Kornavlen fra Ægypten og Mesopotamien bredte sig om Lande og ogsaa naaede op til vort Land, fulgte Meningen og Skikken med sidste Kornneg med. Overalt har hvert Land og hvert Folk villet gøre sin Frugtbarhedsguddom tilpas derved. I vort Land er Skikken sikkert kommet ind med Kornavlen, længe før bibellæsende kristne Danske fandt Paalæg om det samme i deres hellige Bog. Og de har sikkert holdt Høstgilde, længe før de i femte Mosebog læste: »Du skal holde Løvsalenes Højtid for dig syv Dage, naar du har indsamlet af din Lo og af din Perse. Og du skal være glad under din Højtid, du og din Søn og din Datter og din Tjenestepige og Leviten og den Fremmede og den Faderløse og Enken, som er inden dine Porte. Syv Dage skal du holde Højtid for Herren din Gud, paa det Sted, som Herren skal udvælge, fordi Herren din Gud skal velsigne dig i al din

Afgrøde og al dine Hænders Gerning, derfor skal du være glad«. Ogsaa dette Paabud har saa nogenlunde været overholdt ved de glade Høstgilder, hvor alle Høstens Arbejdere var med, og hvor Fattigfolk, der havde haft Lov til at sanke paa de letrevne Marker, ogsaa kom til Stede og fik baade i Fad og Pose.

»Flet en Kornkrans!
Hurra, her til Lands
helligholdes Høsten med et Gilde og en Dans.«

Et Gilde, der ikke blev holdt i den Hensigt at følge den gamle Jødelovs Forskrifter, men ud af den samme Trang til i festlig Lag at glæde sig over den nye Velstand og forny og styrke sin Forbindelse med Vækstkræfterne i Naturen eller med den Gud, der

havde skænket Afgrøden sin Velsignelse. Mejemaskinen har hugget Roden bort under Skikkene med det sidste Neg; Selvbinde- ren tager Aksene saa nøje med, at de gamle Aksean- keres Tid nok snart er ude; den forbedrede sociale Forsorg vil vel ogsaa gøre sit til, at Fattigko- nen og hendes Bør- neflok med de bøjede Rygge og de rappe Hænder sam- lende i Pose forsvin- der fra de Riges Ager. Men selv om vi ikke har Raad til som de gamle Jøder at holde Høstgilde syv Dage i Rad, skulde dette dog

Høstmanden.

Maleri af Knud Larsen.

Det sidste Læs (»Foklæs«), Als.

Gilde paa Hedeboegnen.

Maleri af Exner. Aarhus Museum.

helst blive ved med at gælde: »Naar du har indsamlet af din Lo og af din Perse, da skal du være glad under din Højtid, du og din Søn og din Datter og din Tjener og din Tjenestepige og Leviten og den Fremmede og den Faderløse og Enken, som er inden dine Porte, — for at Herren din Gud skal velsigne dig i al din Afgrøde og i al dine Hænders Gerning.« Er Storstuens Gulv blevet ferniseret og fyldt med fine Møbler, saa er der jo Forsamlingshuset.

I fordums Tid holdtes det store Høstgilde MIKKELSDAG.

Ærkeenglen St. Michael, efter hvem den 29de September kaldes Mikkelsdag, blev snart efter Kristendommens Indtrængen her i Landet en af de gamle Danskes mest yndede Skikkelser. Hans Mindedag faldt ogsaa saa belejligt, at man efter Sommerens Slid og Høstens Travlhed kunde faa Tid til at trække Vejret og holde sig glad ved alle de rige Gaver, man nu lykkeligt havde faaet bjerget i Lo og Lade.

Mikkelsdag blev en af de store Dage, der satte Skel i Aarets Gang. Dermed var Sommertiden forbi. Efter de gamle danske Love skulde Mølleren optage sit Stibord, hvormed han kunde stemme Vandet op baade over egne og andre Mænds Enge, paa Aftenen før Pinsedagene; i Sommerens Tid skulde Vandet have frit Løb for ikke at skade Græsset og Høet i Engene. Men Mikkelsdag maatte han sætte Stibordet ned igen; da gjaldt det jo om at samle Vandkraft sammen til at male Afgrødens Kærner til Mel.

Mikkelsaften samledes Ungdomslaget for sidste Gang den Sommer og LEGEDE PAA GADE; derefter holdtes i Vinterens Løb LEGESTUE, hvor Lystigheden foregik inden Døre. — Baade Arbejde og Glæde i det Fri var nu mesten forbi for det Aar — i hvert Fald hvad Kvinderne angik; i hin Tid, da man forstod at spare, havde Lysene slet ikke været tændt hele Sommer- og Høsttiden igennem; men efter Mikkelsdag stilledes Tællelyset paa ny i »Lysekællingen«, og Rokkene hentedes ned fra Loftet og støvedes af og smurtes, og saa sad igen Husmoder og Piger og traadte det snurrende Hjul Aften efter Aften.

Mange gamle Afgifter skulde ydes til Mikkelsdag, og denne Dag satte ogsaa Skel som den Tid paa Aaret, da en Bondemand maatte anses for mest betalingsdygtig. Han kunde sælge af sit Korn og skaffe sig rede Penge; derfor forøgedes Købelysten paa Avktioner, ved at der lokkedes med Kredit til Mikkelsdag.

Da Mikkelsdag var saadan en Mærkedag, maatte den ogsaa

blive en af de Dage, hvor man tog Varsel om kommende Ting. Var Vejret klart, varslede det om megen Frost i den tilstundende Vinter. Var Vejret stille, blev Kornpriserne smaa; blæste det, blev de gode, og regnede det, blev der ringe Rugavl ad Aare. — Ikke sært, at Høstgilledagen kunde sige En noget om Høstens Udbytte. — Men Brombær maatte ikke plukkes og spises efter Mikkelsdag, for da havde Fanden spyttet paa dem. —

Allerede kort efter at Rugen var bragt hjem fra Marken, lød Plejlens lystige Klip-Klap paa Logulvet. Det var en Højtidsstund, naar Husmoderen aabnede for sin varme Bagerovn og udtog de første sødt duftende Rugbrød, — der var lavet af den nye Høst. Og mens Jorden allerede beredtes og tilsaaedes til det følgende Aars Rug- og Hvedehøst, var der god Grund til at gøre en Standsning i Arbejdet for at holde sig glad for det, man havde opnaaet af det forløbne Aar, og for at vie det, der skulde komme i det tilstundende.

Det var den Tid paa Aaret, Grundtvig har skildret i sin Høstsalme:

Nu falmer Skoven trindt om Land
og Fuglestemmen daler;
alt flygted Storken over Strand;
ham følger viltre Svaler.

Hvor Marken bølged nys som Guld
med Aks og Vipper bolde,
der ser man nu kun sorten Muld
og Stubbene de golde.

Men i vor Lade, paa vor Lo
der har vi nu Guds Gaver;
der Virksomhed og Velstand gro
i Tøndemaal af Traver. —

En skøn Dag blev der gjort en brat Ende paa den gamle Vædders noget paagaende Selvfølelse: Ulden var jo god til Strømper; Skindet vilde lune godt i Vinterkavajen; Tællen kunde støbes til udmærkede Lys, og Kødets kunde give en god, fed Suppe, naar der nu skulde »rutes Mikkelsdag«. — Af Løv og røde Bær blev der vundet Kranse og Buer, som blev hængt op i Øverstestuen; Georginer og Asters blev stukket i det sidste Neg af hver Slags Korn, og de fire »Kællinger« stillede op hver i sit Hjørne. Allerede ved Middagstid mødte Husmænd og Haandværkere og deres Koner — alle, som havde hjulpet til i Høsten — i Søndagstøjet; Gaardens Karle og Piger havde ogsaa hæget sig, og Hyrdedrengen, der allerede var begyndt at vogte Kærne løse, havde denne Dag

igen tøjret dem paa et Græsstykke nær ved Gaarden, som han i lang Tid havde fredet i denne Hensigt; det var for at han ogsaa kunde have fri, og for at Pigerne kunde have Køerne lige ved Haanden, naar de skulde malke dem.

Man samledes om det dugede Bord, og snart langedes der til de dampende Suppefade, og dertil spistes Faarekødet med Peberrodssovs.

Naar Husstand og Gæster havde mættet sig, fik Kvinderne travlt med at bære Kød og Suppe i Byen til fattige og svagelige Mennesker, der havde været saa daarlige, at de ikke engang havde kunnet slæbe Neg sammen til Hobe paa Høstageren. Andre Fatige, der holdt mest af at være arbejdsløse endog i Høsttiden — og den Slags Arbejdsløse var der en stor Mængde af Landet over — de meldte sig nu selv med deres Hankekurve rundt om i Gaardene, og fik jo da ogsaa deres Understøttelse, lidt af Middagsmaden og et Stykke Kød og et Par Rundtenommer Sigtebrød i Kurven. Naar der holdtes Takkefest for den forgangne Høst og Vielsesfest for det kommende Aars Afgrøde, maatte ingen sulte.

Gildets Deltagere kunde nu more sig paa forskellig Vis, med Lege og med Kortspil, og naturligvis vankede der adskillige baade solide og lettere Forfriskninger, inden man langt hen paa Natten brød op. Mjød og Kommenskringler hørte med til Mikkelsmesse-Herlighederne. Bierne havde jo for længst maattet lade Livet, og af Honning var da brygget den søde, stærke, brune Mjød, som var en af de Gamles Yndlingsdrikke.

Ved Midnat blev der budt Æbleskiver om, og Punchebollen kom paa Bordet. Baade Værtens Skaal og Værtindens og mange fleres Skaal blev drukket.

»Hans Nilen til Ære,
skal denne Skaal være!
vi sjunge med Glasset i Haand.
Og Skam faa den, som ikke
Hans Nilens Skaal vil drikke.
Hurra, Hurra, den Skaal var bra, Hurra!

Men til et rigtigt Høstgilde hørte først og fremmest Dans. I et Hjørne af Øverstestuen sad Spillemanden og gned Fiolen. Han lagde for med en Vals, og Forkarlen og hans Binderske, Storpigen, var straks paa Gulvet som første Par; snart hvirvlede alle de Unge af Sted efter dem. Husmanden stod jo under det første Par Danse og saa til og lettede lidt paa Tæerne; men naar saa Spillemanden

satte i med en Sekstur, smed han først Trøjen og saa Træskoene: »Kom nu her, Mette!« og Husmanden og hans Kone sejlede af Sted som attenaarige.

»Rugkælling« og »Havreskrat« o. s. v., de smykkede Neg i Krogene, skulde da heller ikke »varme Bænke« hele Natten. Den Svingom, som tilkom hver enkelt af dem, maatte pænt udføres af deres Binder eller Binderske.

Til sidst samlede Selskabet ved det sidste Glas:

Vort Gilde er til Ende,
og vi er vores Selskab kvit.
Vi os hos dem indfinde
og ser deres gode Sindelag.
Vi takker dem kærlig og glemmer dem ej
at de laante os Hus, da de andre sagde Nej.
Gud, lad dem længe leve og gaa paa Dydens Vej!

Saa gaar Husets Folk til Ro, Husmanden og hans Kone gaar hjem; det er saa stille og saa stjerneklart, som det kun kan være i September. Humlen er endnu ikke plukket; de kan mærke dens Duft, idet de drejer fra Gaardens Gyde ud paa Bygaden. —

Mortens Aften.

Mortensdag eller rettere Mortens-Aften var Slagtemaanedens Højtid; af den katolske Kirkes Festdage i November Maaned var den Aften, da man til Minde om Morten Bisp spiste Gaasesteg, den eneste, der havde Livskraft i vort Land. I Maanedens Begyndelse havde Kirken ellers lagt et Par af sine allermest betydningsfulde Dage: 1. November var Alle-Helgens Dag og 2. November var Alle-Sjælesdag. Alle-Helgensdagen holdtes til Minde om alle de Sjæle, der var gaaet ind til Himmeriges Fryd, og som ved deres gode Gerninger havde skabt et Fønd, der kunde komme de syndige Sjæle til gode. Alle-Sjælesdag holdtes for alle de Sjæle, som endnu ikke var forløste fra Skærsildens Pine; i de katolske Lande er denne Dag endnu en stor Højtid, hvor der tændes Lys paa Gravene, holdes Gudstjeneste og Bønner for de uforløste, og hvor der endnu i Hjemmets Skikke er bevaret ikke saa lidt af Oldtidens Sjæledyrkelse og Dødningeofre.

Af Allehelgensdagen, der i Folkesproget kaldtes HELLIGMESSE eller Helmiss, var der ned mod vor Tid intet andet Lævn, end at man kaldte en elendig, mager Krikke et Helligmesse-Øg eller slet og ret en HELMISS; medens andre Heste kom paa Stald efter Efteraarspløjningen, blev saadanne Øg i gammel Tid slaet ned

Faareklipping i Stalden.

Pastel af Th. Philipsen.

eller jaget ud paa Marker og Overdrev, for at de selv kunde bjerge sig Vinteren igennem.

Et af Blichers skønneste Digte begynder saadan: »De wa ve Helmestier Marri hun skul astej«; — dette rørende lille Digt skildrer den 16-aarige Tjenestepige, som paa Skiftedagen vandrer bort med sin Tøjbylt fra Gaarden, hvor hun har tjent Sommeren igennem, og hvor hun har faaet Sønnen kær; kan hælde sig, han havde hellere set, at hun kunde blive hos dem; men hun maatte ikke for hans Moder, for hun var et fattigt Barn; ellers vilde de have haft hinanden, men det skulde nu ikke være saadan.

Helt anderledes end de blege Sjæle og Helgener — for ikke at tale om Skiftedagens stiltfærdige Tragedier — har den vennesele Bisp Morten med sine Gæs formaaet at stemme de Danskes Sind til Højtid. Den Grund, der af Legenden angives til at spise Gaas Mortens-Aften eller -Dag, lyder noget kunstlet og lavet: Den hellige Martin boede i Aaret 386 i Tours i Frankrig. Paa Grund

af hans hellige Levned valgte Borgerne ham til Bisp, men han undslog sig og flygtede og gemte sig i en Gaasesti. Som bekendt er Gæs meget lydhøre og skingrer baade Dag og Nat op i Flok ved den mindste Støj. Da der nu nærmede sig Folk for at lede efter den hellige Martin, fulgte Gæssene deres Vane og forraadte ham ved deres Gækken. Borgerne tog ham med sig og fik ham virkelig gjort til Biskop. Men vred var den fromme Mand, og han paabød, at Gæssene for Fremtiden hele Frankrig over skulde strække Hals den 11te November. — En anden Forklaring gaar ud paa, at den gode Bisp selv var en stor Ynder af Gaasesteg og en Gang spiste et Toplaar af en Gaas med saa stor Iver, at han faldt i Feber og døde deraf, dog ikke forinden han havde lyst Forbandelse over Gæssene og fastsat den 11te November som en Slags Bartholomæusnat for Gæs.

Hvilken af de to Forklaringer man nu foretrækker, saa maa man indrømme, at Hans Højærværdighed har været meget heldig med at fastsætte den Aarstid, da Hævnen over Gæssene skulde gaa for sig. I Sommerens Løb har Gæslingerne kunnet vokse til paa Græsmarkerne; paa Stubmarkerne har den første Fedning fundet Sted, og ved Hjælp af en Skæppe eller to af den nye Høst har man lige kunnet naa i Gaasestien at bringe hver enkelt Unggaas til Toppunktet af Fedme og Lækkerhed, inden det Tidspunkt kom, da den hellige Mands Hævn skulde fuldbyrdes.

I Middelalderen, ja, langt ned mod vor Tid regnede Folk i Almindelighed ikke Tiden efter Datoer og Maaneder; man regnede altid efter de forskellige Helgendage, saa og saa mange Dage før Skt. Hans-Dag, fem Dage efter Kyndelmisse o. s. v. Endvidere havde man som Rettesnor for de forskellige Arbejders Paabegyndelse fastsat bestemte Helgeners Navnedage. Erfaringen havde vist, at det var rette Tid at udføre dette eller hint Arbejde, og for at lette Hukommelsen satte man det i Forbindelse med den og den Helgendag. Hørfrø skulde f. Eks. saas Saras Dag, den 16. Maj; Bier skulde »tages op« paa Bartholomæusdag, den 24. August o. s. v. — Paa den samme Maade var Mortensdag blevet fastslaet som en særdeles passende Tid til Gaaseslagtning, og man har saa søgt ved de forskellige Historier om Bispen at give en Slags — mere eller mindre alvorligt ment — Begrundelse for, at Slagtningen netop fandt Sted ved hans

Navnedag. — I protestantisk Tid har man søgt at gøre Mortensaf-ten til en Mindehøjtid for Morten Luther. I vor Almanak kaldes den 10de November Luther. Denne fik jo Navnet Martin efter Helgen-Bispens Navnedag. Og der har været de Hjem ogsaa her i Danmark, hvor Faderen efter Gaasestegen har samlet sine Børn om sig og fortalt dem om Morten Luther og sunget »Vor Gud han er saa fast en Borg« med dem. —

Men de samme gode Grunde, der talte for, at man skulde slagte sine Gæs ved Mortensdagstid, gjorde sig ligeledes gældende for, at man i særlig Grad foretog sin Slagtning ogsaa af andre Husdyr i November. Saa viseligt er det jo indrettet i Naturen, at Dyrene fødes i det tidlige Foraar; i Forsommeren er der Travlhed paa Færde for de gamle med at skaffe Føde til Afkommet og for Ungerne med at vokse; i den varme Sommertid er Dyrene magre; men i Eftersommeren, naar Bær og Korn og Frugter modnes, da lægger alle Dyr, baade vilde og tamme, paa Sulet for at have noget at staa Vinteren igennem med. Og hvad Naturen har anvist, forstærker Menneskene over for deres Husdyr; dertil kom, at Sommertravlheden nu var overstaaet og Juletravlheden ikke endnu begyndt; Luften var blevet saa afsvalet, at Kødet nu bedre kunde holde sig, og endelig trængte Mennesket til en kraftigere og federe Kost, naar Kulden meldte sig. Alt tilsammen har gjort, at Slagtemaaneden ikke bar sit Navn forgæves.

Og der hakkedes og kogtes og smeltedes; der duftede af Løg, af Timian og Merian. Og foruden Flæsk til at salte i Suleolden og foruden Flommefedt fik man de herligste Spiser som Grever og Finker, Revelsben og Skinker, Sylte og Mørbrad, Medisterpølser og Blodpølser o. s. v. Der var nogle herlige Dage, hvor man havde den i de Tider ellers ukendte Nydelse at spise fersk Kødmad. Og samtidig med Grisen slagtedes da ogsaa Aarets Forsyning af Gæs; det er ikke underligt, at al den Velstand trængte til festlig Udløsning. En Selvfølge var det, at Børnene sendtes ud i Øst og Vest til Naboer og Slægtninge med Pølser og andre lækre Sager af Slagten; ved Lejlighed fik man jo saa selv Slagtemad fra de samme Steder. Men man følte ogsaa Trang til at skabe sig en festlig Stund i Hjemmet, og der var det da, at MORTENSGAASEN meldte sig som det forløsende Ord, — hvad enten det nu var en af Gæssene, der dampende og fyldt med Æbler og Svedsker sattes paa Bordet, eller man nøjedes med

en Revelsbensteg. — Naar Mortensgaasen var pillet lige til Skroget, kunde man af Brystbenet læse sig til den kommende Tids Vejr; var det brunt, vilde Jorden have den samme Farve; men var Brystbenet hvidt, kom der Sne. Fuldmaane Mortensdag varslede om FULDT BID næste Aar (der skulde da være rigeligt Græs). Blæst tydede paa dyrt Korn; klart Vejr gav streng Vinter, og vaadt Vejr Mortensdag gav ustadigt Vintervejr. Bondens Tanker var altid ved Varserne om Vejr og Vind langt forude; thi deraf afgang hans Uheld eller Held ad Aare.

*

*

*

Hermed var Aarstidernes Kredsløb fuldbyrdet. Naturens Vækstliv fulgte Trit dermed, og det var Bondens Opgave under sit Arbejde at følge samme Fodslag; men ikke mindre vigtigt var det ved Højtidernes rette Overholdelse at styrke og fæstne baade Naturlivets og Kulturlivets Ligevægt og regelmæssige Gang. Hver enkelt Mand stod i denne Stræben ikke alene, hans Bysbørn var med i den samme Stræben til de samme Tider af Aaret; det festlige Lag, Højtids-Sammenkomsten var det naturlige Udtryk derfor.

II. LIVETS HØJTIDER

I ethvert Menneskes Liv — som det almindeligvis former sig — er der en Række afgørende Stunder, hvor man er Genstand for almindelig Opmærksomhed — ogsaa ud over den snævrere Familiekræds. Straks naar det lille Barn kommer til Verden, samler det ikke blot Forældres og Søskenes interesserede Blikke, ogsaa fjernere Slægtninge og Naboer er optaget af den ny Forøgelse af Menneskeheden. En lignende Interesse samler sig om Forlovelse og Giftermaal, og endelig er det, som selv den mest upaaagtede vækker Opmærksomhed, naar han ved sin Død og Begravelse forlader denne Tilværelse. Indgangen i Livet, Foreningen til Livets Fortsættelse og Afskeden fra Livet er saa at sige Tilværelsens Højdepunkter. Fra gammel Tid har disse afgørende Stunder givet Anledning til Højtider, hvori Vedkommendes Omgivelser deltog med Fest og Alvor, som Omstændighederne krævede det. Og denne Deltagelse skete ikke blot for Morskabs Skyld. I saadanne Øjeblikke gjaldt det at vinde de løndomsfulde Magter, der raader i Tilværelsen, saa de varslede om idel godt og glædeligt for Fremtiden, og paa den anden Side afværge de onde Kræfter, der stedse lurer paa Menneskenes Ulykke. Derfor havde disse gamle Fester ved Fødsel og Barsel, Forlovelse og Giftermaal, Død og Begravelse i al deres Lystighed saa alvorlig en Undertone.

Fællesskabet mellem Bysbørn traadte endnu stærkere frem, naar det drejede sig om Livets Højtider, end ved Aarets Fester; enhver i Bylaget havde sin stærke Interesse i hver enkelts Ankomst ved Fødselen, i Bryllupsfærd som i hans Bortgang ved Døden. Det blev hele Bylagets Opgave paa rette Maade at optage den ny Verdensborger, at følge ham baade til Brudeseng og til Grav. Thi i de store Skæbnestunder skulde RET OG SKEL

ikke blot mellem Mennesker, men ogsaa mellem Menneskeverdenen og den skjulte Verden sættes af hele Bysamfundet. Alle var optagne af, at der ikke skete Brud paa gammel Sæd, at Ligevægten ikke rokkedes.

Fødsel og Barselgilde.

Gik en Kone ved en Begravelse ikke ind ad Kirkegaardsporten, men ind ad Laagen, var alle Tilskuerne klare over, at saa var hun HENNE I DET. Og snart var det ude over den hele Landsby, at man inden ret længe kunde vente sig et nyt Medlem af det lille Samfund. Og den vordende Moder fik mange Ting at iagttage. Hun maatte ikke gaa over rindende Vand; og hun maatte ikke drikke af en Kop med Skaar i, for saa fik Barnet Hareskaar; kiggede hun gennem en Revne paa en Dør, blev det skeløjet. Hun maatte ikke røre i Blod ved Slagtning for ikke at faa Stænk paa sig; thi saa gik Blodpletterne igen paa Barnet; — saa hun et Lig, vilde den lille faa gusten Ansigtifarve. Modrens Færd og Oplevelser — selv ubetydelige Tildragelser — prægede det Foster, hun bar; derfor kunde hun aldrig være forsigtig nok. Det var Forældrenes Spænding og Ængstelse for, at deres Afkom ikke skulde blive i alle Maader velskabt, der kom til Orde i alle de mange Forsigtighedsregler, som Konen skulde følge under Svangerskabet. Blev Moderen ramt af en Ting, der kastedes, f. Eks. en Blomme, fik Barnet et Modermærke af samme Form paa det Sted, hvor hun ramtes; traf Genstanden i Ansigtet, kunde hun dog ved at gribe med Haanden et eller andet Sted paa Kroppen, faa Modermærket til at komme paa det tilsvarende Sted, og saaledes undgaa, at Barnet skæmmedes af Mærket. Paa samme Maade hed det:

Bliver du kosen (kyst), tag ikke til din Næse,
for det lader sig af Modersliv læse;
men tag heller bag paa Rumpen;
det skæmmer ikke Stumpen.

Undertiden var det blot en Ordlighed, der bestemte Tankegang og Handling. Den svangre Kvinde maatte ikke sætte sig til Hvile paa en Grav paa Kirkegaarden; thi hvis Graven i det samme sank, vilde hendes Barn blive plaget af LIGFALD. Moderen maatte heller ikke tage Fejeskarn op i sit Forklæde, for saa fik Barnet ogsaa Ligfald. — Og andre i Huset maatte ogsaa udvise

Omhu og Forsigtighed; strøg nogen en Kniv paa Dørtræet, maatte hun spytte tre Gange derpaa; for gik en frugtsommelig Kvinde derover, fik Barnet Hareskaar; det var altsaa en Ting, der maatte huskes til enhver Tid. — Spiste den frugtsommelige en sammen-vokset Frugt, fik hun selvfølgelig Tvillinger.

Det ængstede Sind syslede ogsaa med Fødselsveerne. At køre over et Tøjr, vilde give den frugtsommelige Kvinde en haard Forløsning, — med mindre Kusken spyttede tre Gange. Over tre Hundrede Aar efter at Mariadyrkelsen var blevet afskaffet her i Landet, hviskede mangan Kvinde i Barnsnød:

Jomfru Maria, laan mig Nøglerne dine,
at jeg maa aabne Lænderne mine.

Varulve gik paa Jagt efter frugtsommelige Kvinder; thi kunde det lykkes en saadan at sønderrive Moder og Foster og æde dettes Hjerter, da var han forløst. Ingen frugtsommelig sjællandsk Kvinde gik derfor ud ved Nattetid uden at have et Drengbarn med sig; thi i saa Fald havde Varulven ingen Magt over hende.

En Tid fuld af Angst og Forventning var det, mens Moderen sad og syede SMAATØJET: smaa bitte Huer og Trøjer af kulørt Sirts, Svøb af Vadmel og kulørte Lister; blødslidte Lagener syedes til Bleer; alt glattedes det omhyggeligt og ømt ned i Barselbakken; Vuggen, hvori Husets Bedstefader engang havde hvilet, hentedes ned fra Loftet. — Den, som var klog paa Varsler, kunde ogsaa skønne, om baade Moder og Barn skulde leve efter Fødslen.

Barselkvinden trængte til, at hendes Blod blev fornyet; derfor hentedes Jordmoderen en lille Tid før Fødslen, for at hun kunde aarelade hende. Manden trak Hestene til Smed, for at de kunde være godt skoede, naar Tiden nærmede sig; for ved den Lejlighed skulde der køres rask. Det hed sig, at naar der kørtes efter Jordmoder, kunde Kusken jage paa Hestene saa meget, han vilde: de tog ingen Skade af det og styrtede ikke. — I vort havomflydte Land er der Steder, hvor Baaden maa træde i Vognens Sted. Naar en lille Verdensborger skal se Dagens Lys paa Birkholm Syd for Fyn, bliver der en Maaned i Forvejen tilsagt fire Mænd til at holde sig rede til hastig Udrykning. Den vorde Faders Jolle ligger saa sejlklar med Aarer og Aaretolde, Sejl og Ror og andet Tilbehør, og med kort Varsel gaar da disse fire Mænd — enten det er Dag eller Nat, Storm eller Stille — om Bord og kan i forbavsende kort Tid hente Jordmoderen fra

Strynø over Farvandet, der er omtrent en Mil bredt. En saadan Tur kan i Uvejrs og med vanskelige Isforhold være udmattende, ja livsfarlig; derfor er disse fire Mænd ved Barnedaaben selvskrevne Faddere til Barnet og Hædersgæster ved Barselgildet. Kirkefærden gaar ogsaa over Vand fra Birkholm til Drejø Kirke; store Kirkebaade, der hver kan rumme en 12 Personer, er blevet brugt dertil. Barnet blev paa denne sin første Sejlads i Livet svøbt ind i en Dyne, for at Kulde og Væde kunde holdes ude. — Men det sædvanlige var jo ellers, at baade Jordemoderkørsel og Kirkefærd foregik paa Landjorden.

Var der Børn i Huset, blev de sendt hen til en Slægtning, mens Fødselen stod paa; der blev sagt dem, at der nok, inden de kom hjem, var kommet en lille Bror eller Søster. Det hed sig nogle Steder, at Barnet kom fra en stor Sten i Sognet eller paa Strandbredden, andre Steder, at Barnet kom fra en Kilde eller er Sø. — Det kunde være Jordemoderen eller Storken, der bragte det derfra.

Naar saa Manden var kørt efter Jordemoder, tilkaldtes to af Byens Koner, som selv havde født Børn. Der varmedes Vand i en Kedel til at vaske Barnet i, — saa kunde man ogsaa nemt faa en Taar JORDEMODERKAFFE, naar Madammen kom — og Jordemoderkaffe er som bekendt ikke det bare Cikorievand. Saa drønedes Vognen op for Døren, og Manden kiggede ængsteligt til Hestene; for rystede de, døde enten Moder eller Barn.

Med alle Knuder løste paa Klædedragt og Haar, for at intet skulde »binde Fødselen«, tog Barselkvinden Sæde i en Stol, og her foregik Fødselen. — Særlige Evner og særlig Lykke blev det Barn til Del, som blev født enten med »Sejerskjorte« eller paa en Søndag. En Stump af Barnets Navlestreng blev lagt til Tørring; hvis Barnet fik Krampe, skulde et Stykke af den stødes til Pulver og gives Barnet. Af Navlestrengen kunde Jordemoderen i øvrigt se, om Barselkonen skulde faa flere Børn og hvor mange. — Efterbyrden gravedes omhyggeligt ned, saa ingen anden end Manden vidste om, hvor den var; fik et Dyr fat i den, vilde Barnet dø. — Mens Barselkonen ledtes hen i Sengen, som jo stod i Dagligstuen, og mens den lille fik sit første Bad, sendtes der Bud efter Faderen, der snart med glade Øjne stod bøjet over det lille, klynkende Væsen; han kiggede paa dets Baghoved, om der ikke skulde være to Hvirvler i Haaret, for i saa Fald vilde

Barnet blive klogt. Og var Barnet slemt til at vræle, trøstede han sig: »Han bliver nok skrap til at synge; han belaver sig nok paa at blive Degn.« Var det et Drengbarn, lagdes han i en Sædløb (Saakurv), at han kunde blive en god Saamand. Og Jordermoderen strøede Rug paa Barnet med de Ord: »Lige saa mange »Guds blide Ansigter« (Guds Ansigt er Arret paa Spidsen af Rugkernen), som her er, lige saa mange Fald skal vor Herre bevare dig fra.«

Men Spændingen og Ængstelsen var ikke forbi endnu; før den lille havde været i Kirke, kunde ingen vide enten Barn eller Moder fri for onde Magters Angreb. Der maatte altid brænde Lys i Stuen, hvor Moderen og Barnet laa. Der blev gjort Korsets Tegn over den lille, sat Naale i dets Svøb og lagt skærende Staal, en Saks eller Kniv i Vuggen. Ellers kom de UNDERJORDISKE og lagde et af deres Børn, en SKIFTING, i Vuggen og tog Menneskebarnet med sig. — Saadan en Skifting vilde ikke trives; han skreg og var arrig og grim, og tit var han ganske umættelig. Naar han voksede til, gik han og tjovsede om og var underlig. Det var ikke ualmindeligt, at et vantrevent, aandssvagt Barn blev holdt for en Skifting. —

Moderen maatte lægge Mærke til, om Barnet vilde patte paa sin Pegefinger; hvis denne Finger var særlig tynd paa det yderste Led, var det sikkert Tegn paa, at Vætter kom og sugede paa den; det var derfor Barnet stak den i Munden. Moderen kunde stundom se Vættene som smaa, takkede Væsner drage i en Taage forbi de øverste Ruder. Mod disse kunde det hjælpe at stikke et Vættelys, indsvøbt i en rød Klud, ind i Barnets Svøb.

Tiden omkring Fødselen er en Skæbne- og Varselstund, hvor Moderen og navnlig Barnet er udsat for at komme i de skjulte Magters Vold; deri ligner Livets Begyndelse Aarets Begyndelse. Som ved Juletid maa man holde de onde Magter borte med de prøvede Midler og sikre sig de gode Magters Hjælp; man kan af denne Skæbnetids Tildragelser se, hvad der i Livet venter den Spæde — ligesom man i Juletiden kan tage Varsler for Aaret. Som man ved Julehøjtidens fromme Skikke drager det kommende Aars Liv ud af de lunefulde Kræfters Magt og ind under den ordnede Menneskeheds Lov, saaledes drages ved Fødselen Moderen og navnlig Barnet fra Magternes og Vætternes skæbnesvangre Indflydelse efterhaanden helt ind i Landsbysamfundets kulturordnede

Verden. Det første Par Dage efter Fødselen havde Barselkonen nogenlunde Ro, — for saa vidt hun kunde have det, naar hun laa i den Stue, hvor Karten og Spinden, Spisning og Børneleg og mange andre Sysler foregik, og hvor de fleste af Familiens Medlemmer sov om Natten. Men 2—3 Dage efter Fødselen begyndte de selskabelige Pligter for hende. Gaardens Pige blev sendt ud for at byde Byens Koner til STUMPEGILDE, BARSELHUS, KVINDEGILDE, KVINDESTUE — hvad det nu kaldtes —, kært Barn har jo mange Navne. Med en Pilekæp, hvor Barken var skrabet af, og med et Tørklæde svøbt om Kæppens øverste Ende, vandrede Bedepigen paa Sjælland af Sted fra Gaard til Gaard. Hun bragte en Hilsen fra vor Mor derhjemme til Konen i dette Hus, om hun vilde komme den og den Dag at se den lille. Bedepigen maatte ikke sidde noget Sted, for saa fik Barnet lange Hæle. Naar hun gik, holdt den indbudte Kone godt Øje med hende; for hvis Pigen kunde se sit Snit til det, efterlod hun maaske Kæppen i Gaarden, og det vilde da være sikkert Tegn paa, at der vilde blive Barselgilde der, inden Aaret var omme. Pigen kunde smide Kæppen eller stikke den op i Tagskægget.

Til fastsat Tid sad Barselkonen pyntet med sin fineste Stads paa Hovedet, Korsklæde, Hage- og Nakkesløjfe; for ikke at krølle det, maatte hun sidde oprejst i Sengen, saa længe Gildet varede. Saa kom Konerne og gik først hen til Alkovesengen for at ønske Barselkonen til Lykke. Derefter bænkedes de efter Rang og Stand rundt om Dagligstuebordet for at gøre sig til Gode med Mad og Drikke; i ældgammel Tid spillede Øl og Brændevin en ret stor Rolle ved et saadant Konegilde og afstedkom adskillig Lystighed hos de ellers ærbare Matroner. Naar Nabokonerne i Sønderjylland var indbudt til Barselhus, drak Konerne sig en Rus, og de teede sig da som rasende. De løb om i Byen og rev Huerne af alle de Kvindfolk, de mødte. De rev Hattene af Mændene, og hvis den overfaldne vilde beholde de øvrige Klæder paa Kroppen, maatte han danse med de overstadige Kvinder. Kom en Mand kørende, blev Vognen standset og Hestene spændt fra. Vognen kunde de kaste ned i en Brønd, eller de stillede Vognen med dens Læs op paa en Husmønning. Stundom myldrede de op i et standset Køretøj og nødte enten Manden til at give Tømme og Pisk fra sig eller tvang ham til at køre i vildeste Fart over Stok og Sten mens de hujede og skreg. I Byens Huse og

Gaarde for de rundt og øvede Hærværk. — Senere trængte Kaffen sig i Forgrunden ved disse Kvindegilder, og Underholdningen blev mindre larmende og mere »saglig«; mest drejede den sig om særdeles strenge eller særdeles lette Fødsler eller andre mærkelige Tildragelser, der stod i Forbindelse med en ny Verdensborgers Ankomst — et helt Kursus i den Tids Fødselsvidenskab. — En af de Koner, der havde hjulpet til ved Fødslen, præsenterede den nyfødte for de øvrige Kvinder. Den, der sad for Bordenden, fik det først udleveret; naar hun havde udtalt sig om Barnets Vægt, om det lignede sin Fader o. s. v., rakte hun det til den næste, og saaledes gik Barnet Omgangen rundt, til det kunde bringes tilbage til Barselkone. En Stump Rugbrød og et Stykke Ost fik hver af Gæsterne paa Sjælland udleveret til at tage med hjem. Tit kom Mændene og hentede Konerne, og Gildet kunde med Kortspil trække langt ud paa Natten.

I seks Uger laa og sad Barselkone »inden Kirke«, d. v. s. inden hun holdt sin første højtidelige »Kirkegang« efter Fødslen. I den Tid maatte hun ikke gaa over en Vej og helst ikke vise sig udenfor sit Hjem. Ingen Steder var man i den Tid glad ved at modtage hendes Besøg. Kom hun ind noget Sted, vilde man der slaa meget i Stykker hele dette Aar, — og hun selv vilde komme til at lide under Sygdom og Ulykke, om hun gik over et Hjulspor. Og det Kreatur, der først kom ud paa den Vej, hvor hun havde gaaet, vilde komme en Ulykke til. Endnu var hun halvt i de vilkaarlige Magters Vold, endnu ikke viet til fuld Optagelse i det hegnede, kristne Samfund. — I Tiden fra Barnets Fødsel til dets Daab skulde Moderen have en Salmebog i sin Seng, og mellem Dynen og Sengefjælen skulde der anbringes en Saks, fastbundet ved et Hosebaand til Sengestolpen.

Af den Behandling, Barnet fik inden dets Daab, afgang for en stor Del dets Væsen og Egenskaber; Barnets Tøj maatte ikke hænges til Tørring paa en Tjørn, for saa vilde det blive slemt til at rive sit Tøj itu; hang Tøjet ude efter Solnedgang, eller rørte man ved Vuggen, uden at Barnet var deri, vilde det blive meget uroligt. Barnet skulde helst først røre ved en Hund, for da vilde det faa nemt »Lægekød«; rørte det først ved en Kat, vilde det faa daarligt »Lægekød« (det vilde vanskeligt heles for Saar).

Maatte Barselkone holde sig inden Hjemmets Vægge, fik

hun dog ikke Tid til at kede sig; hvert Øjeblik drejede der en Kone med en Barselpotte ind ad Gadeporten, og i »Barselpotterne« var der stegte Høns, tynde Pandekager, Sødsuppe, Hønskødsuppe, Æbleskiver og Grød, overhellet med Smør — alt, hvad en lækkersulten Mund kunde begære. Denne Mad skulde jo Barselkone først og fremmest have at spise; men blandt de Pligter, der paahvilede den nybagte Fader, hørte det ikke til de tungeste, at han ogsaa skulde smage paa hver Ret.

De større Børn kunde have travlt med at drøfte, om det nu ogsaa kunde passe, at Jordemoderen havde fisket den lille op i Dammen udenfor Byen; men i samme Øjeblik Kone med Barselpotten viste sig, forstummede al Meningsforskel, og Øjnene vendte sig i glad Forventning om, at der ogsaa faldt en lille lækker Bid af til dem. —

I Stilhed og Hemmelighed aftalte Fader og Moder, hvad deres Barn skulde hedde; men det maatte ikke nævnes med Navnet, før det var døbt, og ingen andre fik det at vide. Forældrenes Raadslagning gik egentlig kun ud paa, hvem af Slægten der var nærmest til at blive opnævnt; i allerførste Række kom naturligvis Bedsteforældrene. Var en af dem død, laa det nærmest at kalde Barnet efter den døde; — selvom man ikke ligefrem troede, at den dodes Sjæl fæstede Bo i det lille Væsen, som overtog Navnet, ventede man dog at se den opnævntes gode Egenskaber udfolde sig paany i det bitte Menneske. Opkaldtes en levende, omfattede han sin lille Navne med en særlig Forkærlighed, og han følte det altid som en Ære, der vistest ham; Navnet var ligesom noget af ham selv, der skulde leve videre, naar han selv engang var død og henne. Faderens Forældre nævntes paa Als op før Moderens; efter Bedsteforældrene kom Opnævnelserne til Fader og Moder, derpaa nævntes op efter ældre Søsken til Forældrene. Et dødt Barn maatte ikke kaldes op; saa kunde det nydøbte heller ikke leve.

Husmandens Kone sendtes nu af Sted for at byde til Barselgilde. Med en vel indstuderet Byderemse i Hovedet, med den nok som bekendte Kæp i Haanden og med Kurv og Pose paa Armen rokkede hun travlt af Sted fra Gaard til Gaard; der var ingen Tid at spille, naar hun i behørig Tid skulde naa rundt til Gildelavets 30—40 forskellige Hjem. Alle »Byens Folk« skulde tit indbydes, baade de, der boede i selve Byen, og Udflytterne

ude paa Marken, Tjenestekarle og Piger saa vel som Gaardfolkene, og fremdeles Mandens og Konens Slægtninge i andre Byer. — Gildet holdtes ofte paa en Søgnedag, dog naturligvis aldrig paa en Mandag.

Bedekonen traadte altsaa ind ad Stuedøren — allerede lidt besværet af det gode Traktement, hun havde faaet de andre Steder — og lod straks Munden løbe: Hun havde saa flittig en Hilsen fra Barselkonen til Konen i Huset og hele den øvrige Husstand, om de vilde vise Gildehuset den Ære at komme den og den Dag det og det Klokkeslæt og følge med i Kirken at overvære den kristelige Barsedaa og ofre med den lille Dreng (eller den lille Pige) til Præst og Degn samt derefter følge med hjem og spise et Maaltid Mad, hvorfor de bades medbringe Kniv og Ske. — Naar der var takket for Indbydelsen, bænkedes Bydekonen for 27. Gang den samme Dag ved et Bord, besat med Smørrebrød og Øl (senere Kaffe og Kage), og mens hun endnu nødte en lille Bid og en lille Taar ned, kom Husmoderen et Stykke Flæsk i Kurven og en Tallerkenfuld Gryn i Posen. Særlig fed var Skænken naturligvis, hvor nogen indbødes til at »bære«, til at »tage Huen af« eller »give Patte«. De fleste Steder var disse allesammen Kvinder; men i Sønderjylland var det en Mand, der holdt Barnet til Daabs, naar det var en Dreng, der blev døbt. I Kongeriget var Fadderne Mænd, tit unge Karle; men f. Eks paa Als var det en gift Mand og Kone, der »stod Fadder«, og et Par forlovede »stod Ungfaddere«. Det første Barn, en ung Pige skulde holde over Daaben, skulde være en Dreng. — Bydekonen havde imidlertid haft ikke saa lidt at fortælle fra de andre Steder, hvor hun havde været, og da hun var en Kone med Erfaring og et skarpt Blik baade for Tilstande og Ønsker i Gaarden, var hun snart paa det rene med, hvor hun passende kunde »glemme« sin Kæp, — naar hun nu tynget baade udvendig og indvendig vraltede mod Døren. Men den indbudte Kone, der naturligvis selv bedst vidste Besked, og som havde følt Indbyderskens Blik dvæle et Øjeblik paa hende, sagde venligt: »Du har saa meget at slæbe paa, Maren, du kan vist ikke undvære din Kæp.« Og Maren sagde saa mange Tak, fordi hun huskede hende paa det.

Hjemme i Gildesgaarden var der travlt; der blev gjort i Stand, brygget en Tønde Godtøl, bagt Brød, vasket og pudset, og der

blev bestilt Musikanter. Nabolagets Mænd og Koner, der skulde gaa for Borde, var omkring i Byen at laane Dækketøj, Stuerne og Loen blev klædt og bordet og bænket. Dagen før Gildet eller maaske først selve Gildesdagen tidligt om Morgenen kom Pigerne fra alle de indbudte Hjem strømmede ind i Gaarden med FØRING, Mælk og Fløde, Ost og Smør, Høns og Lammelaar. De hilste saa flittigt fra deres Madmoder, og de takkedes og beværtedes om muligt endnu flittigere, inden de gik hjem med et Stykke nybagt Hvedekage i Kurven.

Op paa Formiddagen paa Højtidsdagen stod alle Bordene bugnende under en vældig Tynge af solide Retter, og Gæsterne begyndte at rulle ind i Gaarden; hvert Læs modtoges med et lystigt Stykke af Musikanterne, der havde taget Opstilling uden for. Og mens Gæsterne nu bænkedes sig ved Frokosten, og Skafferne havde travlt, var det øjensynligt, at det ikke vilde gaa efter det gamle Vers:

Der var tyve Vogne paa Rad,
de kom hjem og fik ingen Mad.

Den lille, for hvem hele Højtiden gjordes, iførtes nu Festskrudet, KRISTENTØJET, som det kaldtes, hyppigt en lille Pose med langt Slæb i brogede og straalende Farver og paa Hovedet en lige saa pragtfuld lille Hue. Paa Barnets Bryst lagdes en Sølvskilling, der kunde være en Gave fra Gudmoderen, og et lille Stykke Brød. Disse to Ting skulde det have paa sig, mens det døbttes; de gemtes derefter af Forældrene som en Skat, og naar Barnet blev voksent, fik det dem overrakt med den Formaning, at det skulde gemme dem godt; thi saa længe det havde dem i Eje, vilde det aldrig komme til at savne Mad eller Penge. — I en og anden gammel Dragkisteskuffe opbevares Daabsskilling og Daabsbrød troligt den Dag i Dag. Sine Steder medførte den Kone, der FØRTE BARNET, en »Pude«, en fin Silkedug til at lægge Barnets Hoved paa; ind i den blev der stukket en Salmebog, for at Barnet skulde blive let lært og kristeligt.

Saa kaldte Barnets Moder de to Kvinder, som »skulde i Stadsen«, hen til Vuggen, og her nævnede nu Moderen sagte Barnets Navn til den, som skulde bære det. Naar Hestene var spændt for, og hele Følget var steget til Vogns, gik Moderen hen til Vuggen, foldede Hænderne og læste Fadervor; derefter gjorde hun Korsets Tegn over det, gik ud og stod paa sin Vogn. Saa tog

Faderen Barnet af Vuggen, bar det ud og rakte det til Gudmoderen. — Men hverken Barnet eller Moderen var jo endnu viet eller »kristnede« efter Fødselen, og endnu paa Vejen til Kirken lurede Underjordiske og andre Uvætter paa dem. Men heldigvis vidste man Raad. Forved Dagligstuens Dørtærskel lagdes der Ildgløder, som Moderen traadte paa, inden hun gik ud. Og Ild har jo alle Dage været en Pest for Trolde. Sine Steder har det været brugt, at en gammel Kone sad paa et Knippe Halm i Vognen bag ved Gudmoderen og Barnet; det er jo ogsaa meget troligt, at de Underjordiske, naar de saa dette Syn, har holdt sig lidt i Afstand. I Spidsen af Vogntoget sad Musikanterne og blæste af alle Livsens Kræfter — en Grund mere for Utskyerne til ikke at komme nær.

Den Mand, som kørte Barnet til Kirke, skulde helst køre rask, for at den lille kunde blive god til at løbe.

Trængte Barnet under Kirkefærden til en lille Taar, maatte Moderen ikke give Die; det var derfor, der fulgte en Kone med til at »give Patte«.

Inden Barselkone kunde komme ind i Kirken, skulde hun højtideligt »læses ind« af Præsten. Barselkonens KIRKEGANG kunde godt finde Sted paa Daabsdagen; — men den kunde ogsaa foregaa en anden Søndag. En anden Kone fulgte da med hende; de to blev staaende i Vaabehuset, efter at Menigheden var gaet ind i Kirken. Saa kom Præsten ned til dem, og Kirkedøren blev lukket. Præsten ønskede Konen til Lykke med Barnet og bad en Bøn, og i Kirken sang de Salmen for Kirkegangskoner: »Lov, Pris og Tak og Ære ske Gud i Evighed«. Sammen med Præsten gik Kirkegangskonen og hendes Ledsagerske nu ind i Kirken og overværede Gudstjenesten, og naar den var forbi, blev der sunget et Par Vers, mens de to Koner gik op og ofrede.

For GUDMODEREN gjaldt det om, naar hun stod ved Døbefonten, at holde Tankerne godt samlede; thi meget i Barnets fremtidige Liv afgang af hendes Adfærd i dette Øjeblik. Helst skulde Gudmoderen være en ugift Pige; ved en gift Kone var der den Fare, at hun muligvis selv var med Barn, og da vilde det ene af de to Børn tage Lykken fra det andet. Dette kunde dog afværge, naar Gudmoderen tog to Forklæder paa eller lagde en Sølvskilling i en af sine Sko. — Var der flere Børn, der døbttes paa een Gang, skulde Drengbørnene være til højre; ellers vilde Pige-

Kirkefærd paa Kejnæs (Als).

Efter Maleri af Sophus Hansen.

børnene faa Skæg. Tabte den, der bar Barnet, noget af Barne-tøjet, blev den lille med Tiden kluntet paa Hænderne. Rystede hun Barnet for at tysse det, kom Barnet til at føre et uroligt Liv; — der var slet ikke noget slemt i at Barnet græd meget; det betød jo blot, at det vilde faa en god Sangstemme, men det kunde faa skæbnesvangre Følger, hvis Gudmoderen for ofte sagde »Ja« til Præstens Spørgsmaal; blev denne eller lignende Fejl begaaet, tabte Daaben noget af sin Kraft og var ikke noget helt sikkert Værn mod Troldtøj. Derimod skulde hun helst ganske sagte sige Præstens Ord nøjagtigt efter, da blev Barnet letnemt.

Efter Daabshandlingen gik Gudmoder og Huepige først op og ofrede til Præst og Degn. Gudmoderen skulde gaa rask med Barnet op til Alteret at ofre, for at Barnet kunde blive rask til sin Gerning. Derefter kom Barselkonen, hvis hun blev »læst ind« paa Daabsdagen, de øvrige Kvinder og Fadderne; — alle maatte passe at ofre med højre Haand, ellers blev Barnet kejthaandet.

Saa gik det i hastigt Trav hjem fra Kirke. Der maatte ikke

komme nogen SLIPPE (Ophør i Vognrækken), for saa vilde Barnet faa lange Hæle. Spillemandene med de høje Cylinderhatte gjorde paany deres Bedste, og hjemme i Gaarden stod Faderen rede til at modtage Barnet af Gudmoderen for at bære det ind i Dagligstuen. Her blev det med Kristentøjet paa — Sølvskillingen, Rugbrødet og Salmebogen ikke at forglemme — lagt i sin Vugge for at sove en Søvn. Først nu følte man sig tryk for det, nu da man vidste det udrevet af de lumske Magters Vold.

Gæsterne bragtes nu til Bords, og efter megen Nøden anbragtes alle efter Rang og Stand i Stuer og i Lo. Gudmoderen havde Hæderspladsen, og Huepiggen sad ved Siden af hende. Konen i Huset bar selv det første Fad ind og satte det for disse to. Hver Gæst tog sin Træske frem af Lommen, og man langede til Fadet — lige meget om Indholdet var Grød med korsdannet Smørhul (som det brugtes paa Sjælland), eller det var Kødsuppe (som det brugtes andre Steder i Landet). En af Retterne var gerne Bergfisk eller Klipfisk. Fisken er skabt til at svømme; der blev skaalet og drukket, og Musikken søgte forgæves at gøre sig gældende gennem Larmen. »Forgangsfolkene«, der gik for Borde, var nær ved at løbe hinanden om, naar en kom svingende med Ølkrus, en anden med Brændevin, en tredje med en ny Forsyning af smeltet Smør, mens en fjerde listelig havde regnet ud, at nu skulde Halestykket paa den Fisk, hun bar paa Bordet, vendes mod Mølleren, for der var ogsaa snart Udsigt til et godt Gilde i Møllegaarden. Og for Mølleren var der ikke andet at gøre end at dukke sig og le med under den Byge af Vittigheder der nu regnede ned over ham. — Før der blev takket for Mad, stemte Spillemandene op paa en frisk, og denne Gang lykkedes det dem at faa Ørenlyd; for samtidig med dette Stykke sendtes en Tallerken rundt ved hvert Bord, og Folk fik travlt med at pille deres Mark eller Otteskilling op af Lommen for at lægge den som SPILLEMANDSPENGE paa Tallerkenen.

Sine Steder var det Skik, at Jordmoderen (Fostermoderen) og hendes Mand altid var med til Barnegildet. Det var en Ret for hende, at hun gik rundt med sin Tallerken hos Gæsterne. Hvis hun ikke selv vilde, var Barnets Fader pligtig til at gøre det. Hvad var mere rimeligt end at hendes Hjælp paaskønnedes af Gæsterne med klingende Mønt?

Naar Middagsmaaltidet var endt, ryddedes Bordene og flyt-

tedes ud. Og saa begyndte Dansen. Barnets Fader med Gudmoderen var første Par; derefter kom en nær mandlig Slægtning med Huepigen; den allernærmeste mandlige Slægtning dansede med Barselkonen, og andre mandlige og kvindelige Slægtninge fulgte Par om Par i en Vals, en Polka og en Sekstur. Og endelig sprang alle de længselsfuldt ventende unge Gæster ind i Dansen. — Men det kunde ogsaa ske, at Barnet selv var med i første Dans; saa traadte Gudmoderen og Faderen i rødtribet Vest og med snehvide Nattrøjeærmer frem paa Dansesalens Gulv; de tog hinanden i Hænderne, Barnet lagdes paa deres Arme, og derpaa dansede de højtidsfuldt Salen nogle Gange rundt.

Langt hen paa Morgenstunden fortsattes Gildet med Dans og Mad og Drikke, med Kortspil og Passiar i en og anden hyggelig Krog. Men inden Gæsterne i den aarle Time tog bort, skænkede hver Familiefader Barselkonen en Sølvskilling — en Daler eller en Rigsort efter Omstændighederne —; rundt i de forskellige Hjem nød man nogle faa Timers Søvn og udrettede de nødvendige Sysler, — og saa tog man med nye Kræfter og frisk Mod fat paa Andendagsgildet, der var midst lige saa lystigt som første Dag.

Og saa endelig var det lille Væsen, som i de sidste seks Uger havde voldt saa stort Postyr i By og Egn, rettelig og fuldstændig indlemmet ikke blot i Menigheden, men ogsaa i det verdslige Samfund. Nu først gled det ny Menneske ind i Livets dagligdags Strøm. Stor Bevægelse for en lille Sag, kan man mene. Men for Forældrene er det nu altid en stor Ting at se deres eget Liv forlænget i et nyt Liv. Og for Landsbysamfundet var det ogsaa en stor Sag at modtage et nyt Medlem. Det skulde vokse til under hele Byens Øjne; det vedkom alle, hvorledes det artede sig; thi ingen undgik at komme i Berøring med det i godt og ondt. Det var en, som man skulde dele Glæde og Sorg, Arbejde og Fest med i Tiden, og man selv eller ens Børn skulde en Gang dele andre Højtider — i Gildesgaard og i Kirke — med det spæde Nor, hvis Hoved nu hvilede saa let paa Vuggens bløde Puder.

Bejlerfærd og Bryllup.

Hos ganske unge Mennesker, halvvoxne Drengene og Piger, er der i Almindelighed en naturlig Skyhed overfor det andet Køn.

Og denne Følelse understøttedes stærkt af Almuens Sømmelighedsbegreber i ældre Tid. Det var upassende at give Følelserne stærkt til Kende i andres Nærværelse, og navnlig gjaldt dette Udtryk for Kærlighed; selv om Mænd og Kvinder i gammeldags Hjem færdedes som Arbejdsfæller, anbragte de sig, naar de holdt Hvil eller Maaltid, hver for sig. De satte sig aldrig paa samme Bænk, hverken i Hjemmet eller til Gilder, og i Kirken havde de oprindeligt hver sin Indgang, Kvinderne paa Nordsiden og Mændene paa Sydsiden, og endnu er det Sæd i Landsbykirkerne, at Kvinder og Mænd har Stoleraderne hver paa sin Side, adskilte ved Kirkegulvet.

Men selvom den gensidige Skyhed eller Blufærdighedsfølelse satte sit stærke Skel blandt de opvoksede, kom der naturligvis en Alder, hvor den gensidige Tiltrækning nedbrød Skranken. Det kunde selvfølgelig ske paa tusinde Maader, men i selve det gammeldags Liv var der sørget for, at de Unge paa regelmæssig Vis kunde komme i Forbindelse med hverandre. Her traadte Ungdomslavet, Karlernes og Pigernes Forening, i Virksomhed; det skete navnlig gennem GADELEG om Sommeren og LEGESTUE om Vinteren.

I Mørkningen, naar Karlene var ved at vande Heste, og Pigerne var i Færd med at bære Vand og Tørv ind, kom der farende et Par Drengene hen ad Bygaden og raabte: »Til Legestue, til Legestue«. Portlaager og Døre blev smækket op: »Hvor? hvor?« — »Hos Mads Jørgens«, hvinede Drengene og for videre. Og Piger og Karle fik travlt med at hæge sig lidt.

I Mads Jørgens Storstue, hvor Legene altsaa holdtes, vrimlede det snart med Ungdom, og Spillemanden stemte Fiolen. Dansen gav hyppigt Udtryk baade for de to Køns Skyhed og for deres Dragning mod hinanden. Under Stokkedansen sang alle — og de yngste sang højst:

Hvorfor maa jeg ikke gifte mig?
Der er mange, som blir gift, der er yngre end jeg.
Ja, Faer sier nej, og Moer sier jo;
men giftes skulde vi dog bægge to.

Og naar Fangedansen blev spillet, og Pigerne i hoppende Takt veg fra deres Herrer, opmuntrede hele Flokken Karlene:

Tit-titte, kuk-kukke, jeg ser dig nok;
ja, løb du kun bare, jeg naar dig nok.

Naar Herre og Dame i Pirrevals dansede fra hinanden, lød det ganske vist haanligt:

Jeg vil ikke ha dig, jeg vil ikke ha dig;
jeg er tilfreds, hvor Pokker du er.

Men naar de dansede hinanden i Møde, havde Piben en anden Lyd:

Kom, jeg vil gerne ha dig; kom, jeg vil gerne ha dig;
saa maa du hvile i min Favn.

Og det var ikke blot i Legestue og Gadeleg, at Kærlighedstanke og Elskovsdrømme fyldte de Unges Sind. Den Gang som nu listede Tankerne baade under Arbejdet og i ledige Stunder bort til den, man havde kær. Længslerne lokkede; men at faa det sagt, og faa det sagt til den rigtige og faa det rigtige Svar — der var det jo, det kneb. — Hvem? Og hvornaar? I hvilken Livstilling og med hvilken Lykke? Der var hundrede Spørgsmaal; men der var ogsaa hundrede Maader at faa Svar paa.

Om Foraaret, naar Gøgen kikkede fra Busk og Krat, hviskede man: »Hvor mange Aar varer det, inden jeg bliver gift?« — For hvert Kukkuk fra Gøgen skulde der gaa et Aar. Og hvis man spurgte Kirkeklokkerne, mens man gik hjem fra Marken, naar Solen blev ringet ned, kunde man tydeligt høre, at de enten med betænkelig Klang svarede advarende: »Nej, du skal ej, nej, du skal ej«; eller at de muntert tilskyndede: »Ja, du skal, ja, du skal«.

Nytaarsaften kunde man jo slaa Hviden af et Æg i et Glas Vand, og af de Figurer, Hviden dannede, kunde man læse sig til sin Tilkommendes Udseende og Stilling. Det samme lod sig gøre ved at smelte Bly i en Ildskovl og kaste det hen ad Gulvet. Havde man Mod, kunde man Nyaarsnat tage et Lagen over Hovedet og stille sig uden for Gaardsporten; da vilde den komme, som man skulde giftes med.

Helligtrekongers Aften har mangan Pigelil, naar hun gik til Sengs, foldet sine Hænder og med Inderlighed fremsagt den kendte Bøn til de »hellige Konger tre« om at vise hende hendes Brudgom.

Naar Nyaarsnyet viste sin skinnende Segl paa den vestlige Vinterhimmel, tog man sin Salmebog, gik ud og slog i Blinde op i den; kunde man da ved Maanens og Stjernernes blide Lysskær stave sig til, at man havde truffet paa en Bryllupssalme, varslede det Bryllupsgilde, inden Aaret var omme.

Skt. Hans-Nat sankede man Urter for at tage Varsel af dem.

Men hvor kunde et længselsfuldt Hjerte bie enten til Nyaar eller til Skt. Hans for at tage sine Varsler? — I det tidlige Foraar løfter den lille Tusindfryd sit bly Blomster-Øje op gennem det kuldesvedne Græs; da plukkede den unge Pige Blomsterne i dens rødlig-hvide Straalekrans af, en for en. Det er denne Scene, Christian Winther har skildret i det kendte Vers:

Og alt som du sukker,
jeg tænker, du plukker
en blomstrende Stjerne med Fingren itu:
»Han elsker af Hjerte, med Længsel og Smerte«.
Mit søde, lille Hjerte, hvad tænker saa du?

Og det Ord, der sagdes, naar den sidste Straale pilledes af, havde Gyldighed.

Ved Sommertid kunde Pigen tage en Ni-ÆRT, en Ærtebælg med ni Ærter i og sætte den op over Indgangsdøren. Den første Fremmede, der da gik ind under Ni-Ærten, havde Fornavn tilfælles med hendes tilkommende Mand. — Tog man ved Efteraarstid en Æblekerne med den spidse Ende nedad mellem sin Tommelfinger og Pegefinger og klemte til, fløj Kernen til den Side, hvor man kunde vente sin Frier fra.

Ja, hvor man gik og hvor man stod, kunde man støde paa varslende Tegn. En Spindelvævstraad, der hang frit ned fra Loftet, betød, at der var en Frier i Vente. Og den, som fandt et Straa med »Tvillingaks«, blev snart gift. Men den Pige, der tabte et Stykke Smørrebrød, saa Smørret laa nedad, vilde faa en grim Mand. — Ved mange Slags Arbejde maatte den Unge vise Omhu og Omtanke for at sikre sig Held i et kommende Ægteskab. Naar en Pige eller Karl pillede Æg, maatte de passe paa, at de blev glatte; thi saa glat som Ægget blev, saa glat blev ogsaa deres tilkommende Mand og Kone. En Pige maatte passe paa ikke at spille Salt; thi saa mange Saltkorn, hun spildte, lige saa mange salte Taarer skulde hun fælde over sin Mand, naar hun fik en. Var hun saa uforsigtig at sætte sig for et Bordhjørne, blev hun ikke gift i de syv første Aar. Gik hun med umage Fodtøj, vilde det vare saa mange Aar, før hun blev gift, som hun havde taget Skridt dermed. Og gjorde hun sit Forklæde vaadt, naar hun vaskede op, fik hun en fordrucken Mand. — Hvis Opvaskevandet til at to Kar i kom i Kog, vilde vedkommende Pige ikke blive gift i det Aar.

Man kunde selv bidrage til at fremme sine Ønsker, saa de gik i Opfyldelse, naar bare man vidste at ønske paa rette Maade og i

rette Øjeblik: Man tog en Snegl ved Hornene og svang den over sit Hoved, mens man ønskede, eller man spyttede paa en Korsvej, eller man gik stiltiende op paa en Høj for ved sig selv at frembære sit Ønske. Man ønskede hastigt det bedste, man vidste, naar der faldt et Stjernesked.

Man indlod sig maaske paa farlige Veje for at vinde en andens Kærlighed. Fra Folkeviserne kendes Troen om at riste Trylleruner for at vinde en Kvindes Kærlighed. Ridder Stig rister Runer og kaster dem efter Liden Kirsten, men de kommer op under Jomfru Regitzes Kaabe, og nu leder hun efter ham ved Nattetid og piller med sine Jomfrufingre Naglerne ud af hans Dør for at komme ind til ham. Om han saa red til Verdens Ende, vilde hun opsøge ham. —

Denne farlige Runekunst for at vinde en andens Tilbøjelighed har holdt sig ned mod vore Dage; man tog et Æble og prikkede deri med en Naal; derefter bar man det en Dag under Armhulen, saa noget af den Elskovsfyldtes Sved kunde trænge ind gennem Hullerne; naar man saa gav det til den Attraede at spise, fyldtes denne af den samme Elskovslængsel. — Man kunde med sit Blod skrive Bogstaver (oprindelig naturligvis Runer) paa en Papirstrimmel, og hvis man saa kunde anbringe den paa den elskede eller berøre denne dermed, havde man denne i sin Vold.

Slog ens egne Evner ikke til for at raade Fremtiden, søgte man til den kloge Kone for at lade hende tyde ens Skæbne ved at spaa i Kort eller Kaffegrums: Hjerter-Es betyder Huset, Hjerterotte Ægteskabet; er Hjerter-ni med ved Siden af Otten, bliver der et rigt Giftermaal; ligger der mange sorte Kort ved Siden af Otten, hviler der en mørk Skygge over Ægteskabet; men er Ruder-Bonde, Lykkens Bonde, ved Siden af Otten, bliver det et lykkeligt Ægteskab.

Kaffegrums hældes ud paa en flad Tallerken, og man regner efter de Figurer, som derved fremkommer: en Hammer er en Smed, en Saks en Skrædder, en Plov en Bonde o. s. v. — At være Spaakone er slet ikke saa indviklet en Kunst, som mange maaske tror. Men mangt et Pige hjerte har bævet i Spænding, mens Spaakonen med de knoklede Fingre hastigt gramsede mellem Spaadomsmidler og stirrede med sine stenblanke Gammelkoneøjne, og mens hendes Mund med Skægbørsterne og en enkelt gul Tand mimrede sine hviskende Varsler frem.

Kloge Koner kunde ogsaa lave Trylledrikke, der kunde gøre Folk forelskede: Brøndvand kogt med Hjerte, Øjne og Dele af et slagtet Dyrs Indvolde, tilsat med et Par Brændegløder, havde en vidunderlig Virkning — særlig naar den kloge Kone vidste at læse de rette Trylleord derover. Vædsken stænkedes paa et Sted, hvor den Elskede færdedes; naar han da gik hen derover, vilde hans Øjne og Hjerte straks gløde af Elskov. Man kunde dog kun være fuldt vis paa heldig Virkning, naar det hele foregik en Aften ved Nymaane. Enten det nu gik naturligt til, eller man tog sin Tilflugt til Hekseri og Trolddom, saa lykkedes det jo nok for en Del unge Karle at faa sagt det afgørende Ord. Dengang som nu har et Øjekast og et Haandtryk kunnet føre langt paa Vej, og et Kys i et ubevogtet Øjeblik har vel tit kunnet afgøre hele Sagen.

Knibske Piger var der naturligvis ogsaa, hvem ingen, selv den raskeste og bedste Karl, var tilpas. Om den Slags blev der sunget Viser, maaske i forfængeligt Haab om, at de skulde forbedre sig. Særlig stillede man dem den truende Udsigt for Øje, at de til sidst slet ingen Mand fik. En saadan egensindig Mø synger selv:

Dengang jeg var en lillebitte en
og gik paa Gulvet og dansed,
da kom til mig en Spillemand
og bad mig op at valse.

Men jeg vil ingen Spillemand ha,
for jeg vil ikke danse.
Men jeg vil mig en Skrædder ha,
saa faar jeg Tøj til Kranse.

Nej, jeg vil ingen Skrædder ha,
saa skal jeg sanke Klude;
men jeg vil mig en Slagter ha,
saa faar jeg fede Stude.

Nej, jeg vil ingen Slagter ha,
saa skal jeg skrabe Tarme;
men jeg vil mig en Bager ha,
saa faar jeg Kagerne varme.

Til sidst vil hun hverken have Bager eller Brygger eller Præstemand eller Bonde — og det ender bedrøveligt nok med: »Om Natten, naar jeg lægger mig, saa sover jeg saa ene«.

Men selvom alting gik, som det skulde, at Karlen friede og Pigen sagde ja, var Elskovs Uro og Kval jo ingenlunde altid dermed endt. Der var uheldige Varsler, der kunde forurolige et forelsket Hjerte: Gik en Piges Forklædebaand løst af sig selv, vilde Kæresten svigte hende, og det samme skete, hvis hun tabte sit

Strømpebaand. Hun maatte ikke spejle sig i Vand, for saa vilde hendes Kæreste drukne. Og selvom han hverken svigtede hende eller døde fra hende, kunde den Pige, der var varsom med sin Ære, ængstes af Tegn og Varsler. Hvis en Pige paa fastende Hjerte hørte Gøgen kukke, stod hun i Fare for at blive lokket. Derfor gik ingen ordentlig sjællandsk Pige om Morgenens ud for at malke i Marken, uden at hun først havde taget sig en GØGEBID, en lille Mundfuld Brød; saa havde den frække Fugls Spaadom ingen Magt. Forsigtige maatte Kærestefolk være med de Gaver, de gav hinanden:

Knappenaale og Knive
skal Kærlighed fordrive,
Sakse og Skeer
skal Kærlighed formeer.

Et Utal af Viser har givet Udtryk for den svegne Piges Kval. Hvor rørende enkel og sand er ikke den sjællandske Piges Sang, ligesom Summen af tusinde Hjerters tusinde tunge Timer: »Det var en Lørdag Aften«.

Det var ikke underligt, at en Pige, der var begyndt at tvivle om sin Kærestes Troskab, kunde gaa mærkelige Veje for at holde ham fast. Det er hændt, at en Pige er gaaet til en klog Kone og hos hende har faaet en »Snogebrodd«, som hun ubemærket har lagt i sin Kærestes Halsklud for at sikre sig hans Troskab.

Det almindeligste var nok, at de Unge selv fandt hinanden og blev hvad man kaldte GODE VENNER, og i mangfoldige Tilfælde holdt de det da hemmeligt i lange Tider, mødtes usete, paa en-
somme Steder; men i Reglen varede det ikke længe, inden For-
ældrene eller nogle af Ungdommen opdagede Hemmeligheden og ved Sammenkomster stiklede til dem eller pludselig røbede dem ved Drillevers eller under Forundringsleg eller Panteleg. — Satte en Pige et tændt Lys paa et Bord, hvor der i Forvejen stod to brændende Lys, hed det: »Man kan nok se, at der er en staaende Brud i Huset«. Ogsaa hemmelig Kærlighed kunde Varslerne alt-
saa røbe.

Men der var i hine Tider tit ogsaa andre end de Unge, der fik Lejlighed til at tale med ved Frieri og Trolovelse. Forældrene opfattede det ofte som deres Pligt at være Forsyn for deres Børn i Ægteskabsforhold. Det var naturligt, at de saa mindre paa Følelser end paa de praktiske Muligheder for at faa deres Børn godt forsørgede. Og mangt et Ægteskab — tit ogsaa lykkeligt Ægte-

skab — er blevet aftalt af Forældrene, uden at de Unge, som det drejede sig om, var taget med paa Raad, og mange Unge har ment det forstandigt og rigtigt at rette sig efter Forældrenes Aftaler. Først har dog Forældrene sædvanligvis, inden Forhandlingerne førtes, talt med deres Børn om Partiet. I disse Tilfælde var det almindeligst, at en Slægting, Faderen f. Eks., optraadte som Bejler paa sin Søns eller Datters Vegne. Men stundom kunde man som Mellemand ogsaa benytte en omrejsende Kræmmer, Smeden, Skrædderen eller den kloge Kone. Det var Folk, som i Regelen vidste god Besked med Folks Omstændigheder, og som havde Talegaver. Fire Alen Vadmel til et Par Bukser eller Lærred til en Særk samt 3—4 Rigsdaler var et passende Vederlag for saadan en Bejlerfærd. Penge vankede der dog kun, hvis den Attraede havde Ud sigt til en god Medgift.

Naar Forhaandsaftalerne gennem Mellemmændene var truffet, eller naar Kærestefolk, der hidtil havde hemmeligholdt Forbindelsen, vilde offentliggøre den, klædte Frieren sig en af de første Søndage i sin bedste Stads, tog sin høje Hat paa Hovedet, lod Gaardens flotteste Hest sadle og red saa hen til Pigens Forældre og fremførte med Tugt og Anstand sit Ærinde for dem. Ved den Lejlighed kunde der saa træffes Aftale i alle Dele om Medgift og om, hvornaar Brylluppet skulde holdes. Sine Steder var det fra gammel Tid Skik, at de Unge derefter udvekslede Fæstengaver; det kunde være Fingerring, Sølvspænder, en sølvbeslagen Salmebog eller en smukt udskaaren Manglefjæl, en Sølvurkæde, en sølvbeslagen Merskumspibe o. lign.

Der holdtes ogsaa, f. Eks. i Sønderjylland, højtidelig TROLOVELSE med paafølgende FÆSTEØL: Brud og Brudgom kørte til Præsten, ledsagede af et Par mandlige Slægtinge, helst de to Fædre. I Præstens Dagligstue samledes de om Bordet, og det blev indført i Protokollen, at de Unge agtede at indgaa Ægteskab. Præsten skænkede Vin og Kage, ønskede Lykke og Held og holdt en lille Formaningstale. Og efter Hjemkomsten til Brudens Hjem eller til den Gaard, hvor de Trolovede skulde bo i Fremtiden, blev Fæstensøllet holdt, der var som et lille Bryllupsgilde, med den nærmeste Slægt, tit ogsaa Præst og Degn.

Det var Skik, at de Trolovede nu boede sammen som Mand og Kone; de praktiske Forhold saa vel som Kirkens Tilsagn om Velsignelse var jo bragt i Orden. Nu kunde Tillysning til Bryl-

luppet finde Sted, og med Brylluppet skulde Overgangen fra de Ugiftes til de Giftes Lav gøres under fuld Offentlighed, med Tilslutning fra hele Landsbysamfundet og under Guddomsmagtens fulde Indvielse.

Den af Livets Højtider, der krævede de fleste Forberedelser, og som udfoldede sig med den største Rigdom af Skikke og ned- arvede Sædvaner, var BRYLLUPPET, Festen for Menneskelivets højeste Blomstring. Her udviklede det gamle Bondeliv et Ceremoniel, der paa sin Vis kunde maale sig med en Hoffest. I Hovedtrækkene forløb Bryllupsgildet paa ensartet Maade over hele Danmark; men i Enkeltheder kunde der være Forskelle. I det følgende skildres, hvorledes et Bryllup formede sig paa den frugtbare Ø ALS; med den Velstand, som der fandtes blandt Bønderne, havde man Raad til at lade de gamle Skikke udfolde sig i hele deres brogede, massive Pragt. Men fra Landets øvrige Egne vil man genkende Træk paa Træk.

Brylluppet stod som Regel i Brudens Hjem. Otte Dage før Bryllupsdagen blev der bedt til Gilde; almindeligt var det, at det holdtes en Fredag. Havde Bruden en ugift Broder, var han KOSTMAND, som det kaldtes der, d. v. s. BYDEMAND. KOST er Ordet for Bryllup paa Als. Kostmanden iførte sig fine, hvide Bukser og en

Bruden pyntes.

Maleri af Hans Smidth.

Trøje af mørkeblaat Vadmel; paa venstre Side af Brystet havde han en Urtekost af Tøjblomster. Paa Hovedet bar han høj Hat og paa Fødderne Støvler med Sølvsporer. Bruden havde givet ham et fint nyt Kravetøj, et sort Silkehalsklæde og et rødt Lommetørklæde at pynte sig med paa Bydedagen. I Haanden havde han en Ridepisk med langt, bredt, rødt Silkebaand. Saaledes klædt besteg han Gaardens flotteste Hest, i fineste Udhaling. I Lommen havde han en lang Liste over dem, der skulde indbydes.

Saa snart Kostmanden med stort Gjald og Knald kom i Gaarde, hvor han skulde byde, kom en Karl springende for at holde Hesten. Kostmanden gik ind ad Stuedøren med Hatten i venstre Haand og bød højt: »God Daw, god Daw!« Gaardens Folk skyndte sig ind, og staaende ved Døren spurgte han: »Er det den hele Forsamling, som her er til Stede?« Naar der var svaret ja, fremsagde han Byderemsen paa Alsinger-Maal: »Godaw, Godaw, Æ hær et Jelsind te jer fro den velagtede Ungkarl Hons Minkos og hans dyrelskede Brui, Allisbet i Dynne, om I vil haa væt saa gui aa gyer dem den Eæ aa kom te Kost edaw oot Daw aa go med dem i Kjerk aa hyer den kristele Bruiveiels aa sen ebagette føl med dem hjem i e Kostgaa aa tei Diel i de Gild, der bestier i aa fo et got Molt Mar aa en Gang drik aa va de ko veær, aa sen ebagette et Svængom aa en Pons, aa var e Tragtemang kaan gi. Saa skul æ bei jer om aa kom o e Daw før aa teil Diel i e Bruisengsgild aa lisaa-daant o e Daw etter aa tei Diel i e Knadaw. Iligemaade skuld æ tilsei jer fro di ung Bruifolk, te di saa gjen vild gyer jer den Eær aa gjør Gengæld om saant maat kom for i jer Famili; tillige sku æ bei jer om aa skik Ovboi, om I skuld fo Faafold.«

Kostmanden maatte paa ingen Maade lade sig forstyrre i sin Tale. Tit blev der stillet ham alle mulige Spørgsmaal under Fremsigelsen; men han maatte ikke svare paa noget, før han var færdig. Lod han sig forstyrre i sin Remse, maatte han begynde forfra.

Efter Fremsigelsen af Indbydelsen blev der budt Kostmanden Snaps og Tvebak, og først efter at have nydt noget maatte han forlade Huset. Naar han gik, lukkede han ikke Døren og sagde ikke Farvel, men han skulde sige: »Lever vel, gjører vel, og kommer til dem, som vi troer jer til«. Saa steg han til Hest og red i rask Trav ud af Gaarden. — For sin Umage fik Kostmanden et Stykke fint Tøj til en Vest eller et Par langskaftede Støvler og det største Pengestykke, der blev givet ham paa hans Rundfart.

Naar han nemlig med urokkelig Sindsro havde afleveret sin Indbydelse og var bleven skænket, blev der givet ham et Pengestykke til Bruden »til Knappenaale«. Til de store Gilder med 200—300 Gæster tog det ofte Kostmanden 2—3 Dage at foretage Indbydelsen. Søndagen før Brylluppet kørte Brud og Brudgom selv og indbød BESTILLINGSFOLKENE, d. e. dem, der havde et særligt Æreshverv at udføre ved Gildet. Til Bestillingsfolk udsaaes gerne nære Slægtninge; det kunde være en hel Hærskare, f. Eks. to Brudesmykkere, to Brudedeførere, to Brudgomsførere, to Dækkekoner, een Kostmand eller to, to Strøpiger, fire Skænkepiger, to Skaffersvende, tolv Ridesvende, een Fadekone og tolv Køkkenkoner, d. e. en 42—43 Personer, og endda er de allervigtigste Medhjælperer ikke nævnt: det var SKAFFEREN og KOGEKONEN.

Søndag Eftermiddag samledes i Bryllupsgaarden et helt Raad, bestaaende af Husbond, Madmoder, Brudfolk, Skaffer og Kogekone samt nogle af Byens mest erfarne Koner, for at raadslaa om, hvad der skulde indkøbes af alle Slags til Gildet. Hovedansvaret for Gildets Forløb havde Skaffer og Kogekone, og de bestemte derfor, hvor stor en Mængde der skulde til af Mad og Drikke.

Om Mandagen, Indkøbsdagen, kørte Brudeparrets Forældre, Kokkekonen, Brud og Brudgom til Staden for at gøre Indkøb til Gildet. Naar Bestillingen blev gjort, spurgte Købmanden ligesom tilfældigt Bruden, om hun havde et Spejl, og naar hun svarede nej, forærede han hende et Spejl eller to. Han kunde godt staa sig ved at give en Gave; for Indkøbet var en god Forretning for ham. Til et Gilde paa godt 200 Mennesker beregnedes der omtrent 60 Kander Brændevin, en Snes Kander Rom, 6 Ankere Rødvind, 1 Anker Gammelvin, en 55 Pund Kaffe og 4 Pund Cikorie, 20 Pund Kandis, 64 Pund Melis, 4 Pund Puddersukker, 42 Pund Ris, 5 Pund Rosiner, 7 Pund Korerender, 4 Pund Svedsker, 1½ Lod Safran, 1 Pund Allehaande, ½ Pund Annis, 6 Lod Muskat, 4 Lod Kardemomme, 4 Lod Ingefær, ½ Pund Kanel, 4 Citroner, 24 Pund Sursennep, 24 Pund Sirup, 2 Kander Eddike, 20 Pund Tobak og 1/12 Kasse Cigarer til Præsten og andre Fornemme. — I Bryllupsgaarden blev slagtet en Ko, brygget 5—6 Tdr. Øl og bagt 3 Tdr. Hvede. Lidt Sukkerbrød og Tvebakker købtes. Men desuden sendtes der til Gaarden fra Gæsterne, som SEND eller FØRING, omkr. 40 Skinker foruden Bjærge af Smør, Æg og Høns og Baljer fulde af Sødmealk.

Kokkekonerne mødte op om Onsdagen for under Kogekonens Ledelse at tage fat paa Forberedelserne. Ved Sommertid blev der gravet en Grav i Abildgaarden, og derover blev der lagt Jernstænger, hvorpaa Suppekedlerne stilledes, og saa blev der fyret i Graven. Samme Dag var det Laanedag. Fadkonen mødte om Morgen og fik en Vogn med Kusk, og saa kørte hun fra Sted til Sted og laante Fade, Tallerkener, Kopper, Glas, Saltkar o. s. v. saavel som Kedler og Gryder. Ogsaa Dækkepigerne mødte og fik en Befordring for at drage ud at laane Bordduge, Lagener til at drage Loen med, Træskeer, senere i Tiden ogsaa Gafler og Knive. Efter Skafferens Anvisning kørte SKRAVEMANDEN efter Borde, Bænke og Stole, der ligeledes laantes. Skafferen og hans Svende flyttede Kister, Skabe og Chatoller ud af Storstuen, for at Borde, Bænke og Stole kunde opstilles der. Her skulde Brudeparret have Plads, og her skulde der naturligvis pyntes særlig fint med Grønt og Blomster, Lys og Lamper. Torsdag, Dagen før Brylluppet, var BRUDESSENSDAGEN; da var der stort Rykind i Bryllupsgaarden; Koner, Piger og Drengene kom slæbende med Send eller Førings; det var en Spand nymalket Mælk, en Skinke, et Par Snese Æg, 2—3 Pund Smør og et Par levende Høns, der mest var af ældre Aargange. Saadan en Sending kom der fra hvert Sted, hvor der var bedt Gæster, og Overbringerne blev opvartede med Skinke, Hvedebrød og Kaffe, og somme Tider fik de saa megen Vin, at de traadte lidt højt paa Benene, naar de skulde hjem.

Skafferen var paa Færde fra tidlig Morgen; han mødte paa Brudesensdagen i fuldeste Puds og med et stort kridhvidt Forklæde paa. Til hans Bestilling hørte det at hugge Hovedet af alle de mange Høns. Hver Høne blev rakt ham i hans venstre Haand, og saa snart Hovedet var afhugget, smed han Hønen, og saa blev der et Kaprend mellem Karle og Drengene for at fange de flagrende Kroppe. Og der var mange Ting, der skulde gøres paa Brudesensdagen; der skulde skrælles Kartofler og der skulde knuses Tvebakker til at lave Boller af; Tvebakkerne fyldtes i en Sæk, og saa tarsk Karlene dem med Plejle. — Til Kostmandens Pligter hørte det at male al den Sennep, der brugtes ved Gildet. Ved Løfte om en Dans fik han dog i Reglen en velvillig Køkkenkone til at være sig behjælpelig med dette Arbejde, der kaldte mange salte Taarer frem paa Kinden. Men noget af det allervigtigste Arbejde paa Brudesensdagen var at DRAGE LOEN. Egne og laante Lagner

blev sammensyede, det ene ved det andet, saa det blev et Tøjstykke saa stort, at det kunde dække Stænget over Loen og danne Væg omkring Loen; midt i dette mægtige Lærred satte de en Kartoffel og underbandt den med et Stykke Hyssing, der var stærkt nok til at hejse Lagenerne op ved. En Skare unge Karle var indbudte til at drage Loen. De hejsede da hele det store Tøjstykke op og fastgjorde det, saa det dannede en Tjelding omkring hele Loen, formet i de fineste Hvælvinger og hist og her pyntet med smaa Urtekoste.

Midt op under Himlen blev der hejst en Lysekrone, dannet af et Trækors med Bøjler over og omvunden med Grønt og Blomster. Deroppe fra skulde Lysene straale ned over de dansende. — Under hele dette besværlige Ophejsningsarbejde maatte der smøres rigelig med Vin og Kaffepunse, saa det kunde glide.

Hen paa Eftermiddagen redtes Brudesengen. Brudens Moder tog den nærmeste kvindelige Slægt og Nabokonerne med sig ind til den Alkove, hvor Brudesengen skulde redes. Sengetøjet blev fremtaget af Kisterne; frisk Sengehalm lagdes til rette, saa Sengeklæderne, naar de lagdes derovenpaa, næsten naaede Loftet. Imidlertid holdt Bruden sig skjult eller sad ude i Abildgaarden. Hvad Sengetøj der hørte til Udstyret, men som ikke kunde finde Plads i Brudesengen, blev redt op paa de tomme Kister i Stuen, og ligeledes fremlagdes alt det, som Brudgommen efter gammel Skik fik af Svigermoderen: Brudeskjorten, ny, hvide Strømper, brogede, hjemmegjorte Strømpebaand, Kravetøj og sort Silkehalstørklæde, tilligemed Lommeklæde og andre Smaating, som Bruden havde syet og strikket.

Brudgommen kaldtes nu ind, og Svigermoderen rakte ham hver Del, idet hun for hvert Stykke spurgte: »Er du nu tilfreds og fornøjet?« Men han maatte vare sig for at sige ja, for saa blev han til Latter for Konerne. Til sidst spurgte Brudens Moder: »Hvorfor er du ikke tilfreds?« Brudgommen svarede da: »Alt er godt, og alt er smukt, men det vigtigste mangler, min Brud«. Saa blev der en Leden og Spørgen efter Bruden, indtil hun endelig fandtes, men imidlertid var Brudgommen Skive for megen Skæmt og mange djærve Løjer fra de lystige Køkkenkoner, der var stimlet til. Var Brudgommen bly af sig, var det en drøj Tørn at gaa igennem. Naar Moderen saa endelig kom med Bruden og paany spurgte, svarede Brudgommen: »Nu er jeg tilfreds.« Og til Stad-

fæstelse skænkede han Vin til hele Selskabet. Konerne sang de forlovedes Skaal. Saa var Brudesengen opredt og alle besaa og lovpriste Herligheden.

Naar Brudesengsdagens Travlhed var til Ende, og alle de mange Medhjælpere havde faaet et godt Maaltid Risvælling, Finker og Blodpølse, vædet med rigelig Vin og paafølgende Kaffe-puns, tændtes Lysene i Kransen under Loens Himmel, og hele Flokken svang sig i en lystig Dans.

Om Fredagen, den egentlige Bryllupsdag, mødte Køkkenkonerne tidligt om Morgenen og gav sig til med Hænderne at trimle Klumper, d. v. s. danne de runde Boller, der i Tusindevis skulde flyde i Suppen. De knuste Tvebakker æltedes i Boghvedegrød, og derefter trilledes Bollerne runde i Hænderne; med en Fjer smurte de hvert Øjeblik Haanden med smeltet Smør for at faa Bolledejen til at slippe Haanden; men saa blev det ogsaa til Boller saa lækre, at de smeltede paa Tungen. Kødboller blev trillet paa samme Maade.

Op paa Formiddagen kom de Gæster, der skulde med i Kirke, kørende til Brudegaarden; foruden de Voksne var der tit 2—3 Børn med i hver Vogn. Den ene Karl var med som Kusk om Fredagen, den anden om Søndagen. Spillemandene stod udenfor og modtog hvert Hold Gæster med et festligt Musikstykke. — Gæsterne bødes ind af Skafferen og opvartedes med Mad, Vin og Kaffe. Imidlertid smykkedes Bruden af Brudesmykkerne, det var tit Præstens Kone og Købmandens Kone. Bruden fik en blaa Tvistes Kjole paa, og paa Hovedet sattes Smykket; det var en Krans af kunstige Blomster med Flitterguld og et langt, hvidt Slør; til Smykket hørte ogsaa et Par Ørenringe. I Haanden fik hun en sølvbeslagen Salmebog. I Stuen, hvor hun smykkedes, var der intet Spejl; saa hun sig selv i et Spejl som Brud, vilde Lykken ikke være hende mild. Med Spænding iagttog man Vejret hen mod den Tid, Brudetoget skulde tage til Kirke; thi: »Sne i e Smykk de giæ Lykk«; men lige saa mange Regndraaber, der falder i Brudens Smykke, lige saa mange Taarer vilde hun komme til at fælde i Livet.

Klokken 11 skulde Vielsen foregaa i Kirken. I Bryllupsgaarden satte de tolv ridende Svende, iførte hvide Bukser og blaa Trøjer, sig til Hest. Hver af dem var smykket med en Buket baade paa Bryst og Hat, og i Haanden havde de langsnertede Piske,

Brudeparrets Hjemkomst fra Kirken.

Maleri af J. F. Larsen.

som de kappedes om at slaa de højeste Skrald med. Og Utaalmøgheden forplantede sig fra Ryttere til Heste, der stampe, saa Gnisterne fløj, i deres Iver efter at sprænge af Sted. Bag Rytterne kørte Vogne op — aabne, trestolede Kurvevogne; — forrest kom Musikken i een Vogn. Derefter kom Brudens Vogn; hun selv sad alene i den midterste Agestol, og Brudesmykkerne i den bageste; saa kom Brudgommens Vogn med Brudgommen i den midterste Agestol og Brudgomsførerne i den bageste. Endvidere var der Vogne med Brudens og Brudgommens Forældre og nære Slægtninge, med opvartende Piger, med Brudeførere, og i den sidste Vogn sad Skafferen; han var den sidste til Kirken og den første hjem. En Snes Vogne eller flere kunde der godt være i et Brudetog. Naar hele Rækken var ordnet, sprængte Ridesvendene af Sted to og to i fuldt Firspring; mens Brudeskaren kørte til Kirken, skulde Ridesvendene naa tre Gange til Kirken, og hver Gang vende om og møde Bruden tre Gange paa hendes Kirkefærd. Huhej, hvor Hestene fraadede og Piskene knaldede! Musikken lod de vilde Toner klinge fra de bulede Horn for hvert et Hus, de kom forbi; saa kunde ingen være i Tvivl om, at det var Brudefolk, der kom. Vognrækken kørte frem i jævnt stærkt Trav, og den maatte ikke standses paa sin Vej; det var et daarligt Varsel for Brudefolkens Fremtidslykke.

Naar Skaren var kommen til Kirken, sprang de to raske Brudeførere frem, hjalp Bruden af Vognen, og en ved hver Side førte de hende til Kirkedøren, hvor de overgav hende til Brudgommen. Under hele Vielsen holdt Forriderne som en Vagt uden for Kirken.

Efter at Præsten havde viet Brudeparret, gik hele Skaren op til Alteret og ofrede, og derefter gik Brudetøget til Vognene, og alle — ogsaa Brud og Brudgom — indtog samme Plads som paa Vejen til Kirke. Musikken spillede paa ny, og Ridesvendene jog nu af Sted til Brudehuset og varede ad, at nu kom Brudefolkene tilbage.

I Bryllupsgaarden blev Gæsterne paany hilst med Musik og modtaget af begge Kostmænd i Skjortæærmer og af Skafferen, der bar en hvid Serviet som Forklæde. Disse tog sig af de ankomne og sørgede for, at der blev skænket for Kuskene; ingen maatte køre bort fra Brudegaarden uden at faa et Skænk. — Skafferens og hans Svendes og Kostmændenes Travlhed steg nu til Kogepunktet under de sidste Forberedelser til Gildesmaaltidet. Imid-

lertid gik Bruden rundt og hilste paa enhver af Gæsterne, og især maatte hun ikke glemme Konerne i Køkkenet. Her vovede hun sig ud alene; ellers maatte Bruden ikke gerne vige fra Brudgommens Side; for saa »vilde de snart blive skilt ad«, d. v. s. en af dem vilde dø.

Det var svært for Skafferfolkene at faa Gæsterne til Bords; i Storstuen, BRUDESTUEN, som den for Tilfældet kaldtes, gik ingen godvillig ind undtagen Brudfolkene med deres nærmeste Følge, Præste- og Degnefolkene, Jordmoderen og de indbudte Købmænd. Alle andre, der efter Rang og Familieorden skulde have Plads i Brudestuen, maatte nødes og næsten slæbes derind. De fleste vilde egentlig gerne nyde den Ære; men det hørte sig til, at de skulde nødes. De Gæster, der ikke kunde faa Plads i Storstuen, blev bragt til Sæde i Dagligstuen eller Udhusene, i Lo og Lade.

I Brudestuen tog »de unge Folk«, d. e. Brudeparret, først Sæde midt for Bordet under et Spejl, der var omvundet med Blomster; men Bruden passede paa altid at vende Ryggen til det, for ikke at faa Ulykke i Livet. Herinde ledede Skafferen selv Opvartningen. Ethvert Fad med Suppe ræktes ham af Skaffersvende og Piger, for at han egenhændig kunde sætte det paa Hædersbordet, og naar han var færdig med at sætte alt til rette, indbød han med en lille Tale Gæsterne til at forsyne sig godt. I pyntede Rækker sad Gæsterne ved Hovedbord og ved Sideborde, Mændene i den ene Side af Stuen og Kvinderne i den anden. Kvinderne var smykkede med store Sølvspænder, og mange af dem havde Sølvæg med vellugtende Hovedvand i, som de skikkede rundt ved Bordet, for at de andre Gæster kunde lugte til dem. — De opvartende unge Piger var i travl Virksomhed, hver med sin fint udskaarne blomstermalede Dækkekurv, og tilsaa, at enhver fik baade af Dækketøj og af Mad, hvad der tilkom ham.

Dampende, safrangul, fedtkringlende Suppe med de to Slags Boller i stod paa Bordet i store Terriner og Fade; i den rigtig gode, gamle Tid langede enhver med sin Træske til Suppefadet. Det kogte Kød med Peberrod og Hvedekage bares frem, og dertil blev der smagt livligt paa det søde Bryllupsøl og Brændevinen; senere i Tiden kom der ogsaa Vin paa Bordet. — Var der ikke Glas nok, drak flere ganske selvfølgelig af samme Glas eller af Flasken. Om Ølkruset var man altid fælles. Musikken — to Violiner, en Fløjte og en Bas — spillede først i Brudestuen, derefter

i de andre Rum. — Kogte, brunede Høns med Saftsovs, hvori der var mange Korender, kom paa Bordet. Og efter at de var sat til Livs, gjordes et lille Ophold, under hvilket Brudeparret aflagde Besøg hos Gæsterne i alle Gildesrummene, og mange af Gæsterne benyttede dette Ophold til at rette Benene og gaa et lille Vend, Træbænkene var jo ikke det mageligste Sæde.

Naar Stegen sattes paa Bordet med samt Svedskesovs og Kartoffler, strømmede Gæsterne til igen. Præsten holdt nu en Tale for Brudeparret, og maaske ogsaa Degnen eller en af Købmændene holdt en Tale. Men ellers blev der mest SUNGET SKAALER. En af Gæsterne sagde: »Skal vi ikke synge Brudeparrets Skaal?» — Den blev jo altid sunget først; og alle stemte i:

Og dette skal være vort Brudefolks Skaale, Hurra!
Ja, Skam faa den, der ikke
vort Brudefolks Skaale vil drikke.
Hurra, Hurra, den Skaale var bra,
Hurra.
Vort Brudefolk leve, vort Brudefolk leve,
vort Brudefolk leve vell
At vi det kan se og kende,
Glasset paa sin ravgale Ende
lad dem faa, lad dem faa,
hej Kammerater, lad dem faa!
Vort Brudepar leve, 1—2—3 Hurra,
4, 5, 6, Hurra, 7, 8, 9, Hurra.

Ved hvert Hurra faldt Musikken ind med en Fanfare. — Senere blev der sunget Skaaler for Brudeførerne, for Brudgomsførerne, for Skafferen o. s. v.

Mens Stegen spistes, gik der 4—5 Kopper eller Tallerkener rundt ved Bordene; det var til at samle Penge i til Musikken, til Kokkekonerne, til Fadkonen, til de fattige, til Jordemoderen! Enhver gav for det meste en Firskilling i hver Kop.

Naar Kogekonens Tallerken, der var kendelig paa, at der var strøet Salt paa Bunden, skulde til at gaa rundt, traadte Kostmanden op og fortalte, at Kogekonens havde da været saa meget uheldig; hun havde svedet sit Tøj, saa det var gaaet baade gennem Forklæde, Skørt og Særk, og han bad derfor Gæsterne betænke hende med en Skærv til at købe nyt Tøj for. — Lidt senere kom Kostmanden med en Tallerken for Fadkonen, hun havde ogsaa været uheldig og faaet sine Hoser helt ødelagt af Opvaskevand. — Jordemoderen gik selv om med sin Tallerken; paa den var der til stor Moro for Gæsterne stillet en lille Vugge.

Og endelig blev der af Musikanterne spillet et særlig smukt Stykke, mens Dirigenten gik rundt med sin Tallerken, hvor der var lagt et Nodeblad paa Bunden.

Ved Bordet blev der ogsaa sunget Viser, Drikkeviser som »Om hundrede Aar er alting glemmt« eller »Samlet her i en fortrolig Klynge«. Efter Trearskrigen blev de afløst af Krigssange og Fædrelandssange.

Sidste Ret var i meget gammel Tid Risengrød, senere afløstes den af forskellige Slags Kager, til sidst blev der i Brudestuen budt Kridtpiber og Tobak.

Naar man havde siddet til Bords en 4—5 Timer, opfordrede Skafferen til at takke Gud for Mad og synge en Bordsalme. Derefter holdt han en lille Tale til Brudeparret, ønskede Gæsterne, at Maaltidet maatte have bekommet dem godt; fandtes der Mangel paa et og andet, var det ikke DERES Skyld, som gjorde Gildet, men HANS (Skafferens), hvorfor han bad om Overbærelse og Undskyldning, bad dem mere sig om Aftenen med en Dans og anden Morskab, og han vilde da se om Natten at rette sine Fejl. Hvorefter han bød: »Velbekomme Allesammen!«

Nu blev Loen ryddet for Borde og Bænke, og inderst satte Musikken sig paa et Stillads. Saa snart Brudeparret kom ind i Loen, blev Brudedansen danset af Brudefolkene, Skafferen, Brudgomsførere, Brudesmykkere, Forældre og de allernærmeste Slægtninge. Bruden var nu iført en kulørt Kjole og hun bar nu ikke længer Smykket, men den Hue med Korsklæde, som var Korners Hovedtøj.

Skafferen traadte første Dans — en Sekstur — med Bruden; ved næste Opdans — en Vals — overgav han hende til Brudgommen. Som tredje Led af Brudedansen kom en Hamburger. Og derefter styrtede alle sig ind i Dansen, saa Kinderne glødede og Panderne dampede, — ikke sært, at Karlene snart smed Frakken og dansede i Skjorteærmer — fine, blomstersyede Skjorter var det naturligvis!

Hen mod Midnat blev der af Musikken »blæst til Gave«. Gæsterne stimlede da til Lillestuen, hvor Brudeparret og Hædersfolkene havde taget Plads bag et Bord, hvorpaa der var stillet et Fad med en Serviet over. Brud og Brudgom skænkede for Gæsterne, og disse stak Glassene ud til Bunds paa Brudeparrets Velgaaende; enhver ønskede dem paany til Lykke ved at give dem

Haanden og lagde saa en Speciedaler — 4 Kr. — ned under Servietten; der kunde dog ogsaa gives en Sølvske.

Hen paa Morgenstunden blev Bordene paany dækkede med Skinke, Øl og Brændevin eller Vin og Kaffe; ingen maatte gaa sultne eller tørstige hjem fra Gildet. Men de dansende havde ondt ved at holde op; dog til sidst blev OLDEFARS DANS spillet. Ungdommen jubede: »Law Oldfaer var Brøgom, han Oldemoer tow og snorre hind' rundt i e Pisselstow. Ve der Kost var der Sjov, ja, ve der Kost var der Sjov.« Og mens Musikken under fuldt Spil gik i Spidsen, tumlede den lystige Skare efter i en lang Kæde, Haand i Haand, gennem alle Gaardens Stuer og Stalde.

Imidlertid gik Brud og Brudgom til Sengs, efter at de havde prøvet paa at faa Sovekammerdørene rigtig godt aflaaede. Men lige meget hjalp det. Faa Timer efter var Skafferen og alle kvindelige og mandlige Medhjælpere paa Benene; Kogekonen lavede en Slags Øllebrød med Svedsker i, som Brudeparret skulde nyde paa fastende Hjerte. Øllebrødet hældtes i en trebenet Potte, og deri sattes en Slev. Med Øllebrødspotten i Haanden gik Skafferen foran og hele Medhjælperflokkens bagefter. Kunde de ikke komme ind ad Døren til Brudekammeret, brød de ind gennem

Brudgommen søger efter Bruden.

Maleri af Exner.

Vinduerne, og inden Brudeparret havde faaet den søde Søvn gnedet af Øjnene, stillede det lystige Selskab sig under munter Sang op forved Sengen. Skafferen overbragte de besøgendes Lykønskning samtidig med, at han rakte Brudeparret Øllebrødspotten, og under Skæmt og Løjer fra de omkringstaaende maatte de saa tømme Potten med den store Ske, idet de skiftevis tog en Skefuld.

Endnu to—tre Dage til blev der spist og danset og sjovet, særlig om Søndagen, hvor alt omtrent gik til som om Fredagen.

Naar man saaledes havde festet henimod en otte Dages Tid, kunde det ikke være skjult for nogen i By eller Egn, at den Forbindelse mellem to Mennesker, der maaske var begyndt med en bly Rødmen eller et ømt Haandtryk, fra at være en Sag, der kun angik de to, gennem Trolovelsen, der ligesom var de to Slægters Stadfæstelse af Forholdet, nu ved Brylluppet var blevet en aabenlys Kendsgerning, som hele Bylavet havde givet sin festlige, højtidsfyldte Godkendelse under alle gode Magters Varetægt.

Død og Jordefærd.

Naar et Par unge Folk var blevet gift, var noget af det første, de tænkte paa at anskaffe sig, JORDETØJ, d. e. Ligklæder. Det vilde være meget slemt, dersom en af dem døde, og Ligtøjet ikke var til Stede. Naar det hændte, regnedes det for en Skam; det kunde tilgives den allerfattigste, men ikke den, der havde nogenlunde Raad. Jordetøjet lavedes af meget fint, hjemmevævet Lærred, og det laa altsaa rede i Dragkisten, tit i mange Aar. Der var ogsaa dem, der havde et Par fine Hørlærreds Lagener liggende; det var de samme, der havde været anvendt til Brudesengen; de blev gemt hen og aldrig brugt mere. Mand og Kone skulde hver have et af dem med i Kisten.

Lykkedes det end et langt Liv igennem at holde Sygdomme i Ave og Døden paa Afstand, saa gik det jo kun til en vis Tid. Da blev det øjensynligt af Tegn og VARSLER, at nu var der et Dødsfald i Vente. »Det er nok mod noget«, sagde man saa. Paa et Tællelys kunde den smeltede Tælle, idet den storknede, danne ligesom et Høvlespaan; det var imod Dødsfald i Familien. Galede Hanen i Midnatstimen, vilde en snart dø. Det samme var Tilfældet, naar man ved Nattetid hørte Hundetuden, eller hvis en Høne slæbte et Straa efter sig i Fjerene.

Paa Jyllands Vestkyst, f. Eks. paa Harboøre, saa man LIGILD

før et Dødsfald. Folk kunde gaa og grunde over, hvad Ligilden betød, og hvem den gjaldt; men det nyttede ikke nogen, om han vilde søge at undgaa sin Skæbne. Det kunde man se af Historien om Ligilden paa Ferring Fjord: Der var en Gang en Nordmand, som strandede med sin Skude paa Liløre Strand. Strandfogeden og Skipperen blev uenige om Behandlingen af Strandingsgodset, — og under den Ordstrid, der opstod, raabte Nordmanden — fremsynede var de norske Skipperer jo: »Du skal ikke faa megen Fornøjelse af at ødelægge mig; næste Aar, naar jeg kommer til Liløre igen, er baade du og din Familie druknet.« —

Skipperens Spaadom faldt ved Strandfogeden; han havde nok hørt sige, at der i flere Aar havde staaet Ligild paa Ferring Fjord; men Strandfogeden kom aldrig paa Fjorden, hvordan skulde han saa drukne der? Maaske havde Nordmanden tænkt paa, at Ulykken skulde ske paa Havet — Vesterhavet —; men der kom jo hverken Strandfogedens Kone eller Børn. — Imidlertid havde Skipperens Ord gjort saa stærkt Indtryk paa Strandfogeden, at han vilde gøre Alvor af at sælge Liløre og flytte op i Landet, saa skulde Spaadommen ikke gaa i Opfyldelse denne Gang. Naar hverken han selv eller Familien kom enten paa Fjorden eller paa Havet, skulde Nordmanden ikke faa noget at glæde sig over. Et Par Maaneder senere var Liløre byttet bort med en anden stor Gaard langt oppe i Dybe Sogn Sydøst for Ferring Fjord.

Samme Aar vilde den ny Ejer paa Liløre holde stort Julegilde, og den tidligere Strandfoged og hans Familie skulde da ogsaa med. Nordmandens Spaadom var imidlertid helt gaaet dem af Tanker. — Det var streng Vinter det Aar, alle Fjorde var lagt med Is, og det var udmærket Kaneføre. Manden tog med hele sin Familie hjemmefra i god Tid, og Hestene strakte godt ud for Kanen. Det var kønt Vejr, da de tog hjemmefra; men det kunde godt se ud, som Luften samlede til Rimtaage. Imidlertid vilde Fuldmaanen snart staa op, og det var jo velkendt Vej at køre paa. — Men Vinden tog mere og mere til, og det varede ikke længe, før det føg og knøg baade af Himmel og Jord. Maaske baade Mand og Heste er blevet sneblinde og har taget fejl af Vejen, — nok er det: Julegæsterne fra Dybe kom ikke til Liløre, og nogle Dage efter fandtes Manden og hele hans Familie tillige med Heste og Kane siddende i Mudder langt inde under Isen i Ferring Fjord. Det var paa det Sted, hvor Ligilden

var blevet set i flere Aar. — Nej, enten man omkommer ved Ulykke, eller man dør i sin Seng af Ælde, kommer Døden i den Stund, det er bestemt af Skæbnen eller af Vorherre. —

Mens den gamle Syge laa derinde i Himmelsengen og fingrede ved Sengehalmens Straa, tog Varslerne til: Væggeormen arbejdede i Lervæggen, det var »Dødninge-Uret«, der slog. Om Natten bankede det paa Vinduer og Døre; det smækkede med Kistelaagene og det raslede med Dørenes Klinkefald. Man kunde høre, hvorledes der om Natten af hemmelighedsfulde Væsener gjordes Forberedelser til den forestaaende Begivenhed: Skufferne i Dragkisten, hvor Dækketøjet laa, blev trukket ud. Paa Loftet rumsteredes der med Ting og Redskaber, der skulde i Brug ved Begravelsen. Man hørte Lyde, som naar Snedkeren bankede paa Kistelaaget og skruede det fast. En Nat før Dødsfaldet var der en af Husets Folk, som ude paa Bygaden mødte LIGSKAREN; han kunde kende Personerne i Følget og Hestene for Vognene. Han blev trængt helt ned i Vejgrøften — eller han kunde kaste sig ned paa Vejen, og da trampede Ligskaren hen over ham; det mærkedes som var det en Flok Gæs, der gik over ham. Bag-efter følte han sig daarlig og maatte helst gaa i Seng med det samme og ikke komme ind, hvor der var Lys tændt.

Der var en gammel Mand, som mens han endnu var rask og rørig, aftalte med en Ven, at han skulde »køre ham hen«, naar han var død og skulde begraves. Da den Gamle var død, bestemte Familien imidlertid, at en anden skulde køre med Liget. Aftenen før Begravelsen saa Vennen ud ad sine Vinduer og opdagede en Ligskare, der kom forbi; han kendte flere af Følget, og Hestene for Ligvognen lignede bestemt hans egne: en sort og en Knapstrupper (hvid med mørke Pletter). Kusken kunde han ikke se tydeligt. Paa Begravelsesdagen blev en af den anden Mands Heste halt, saa han ikke kunde køre. Der blev da sendt Bud til Vennen om at køre. Han spændte den sorte og Knapstrupperen for og kørte selv, som han havde lovet den Døde. Han havde i Forvejen set den Ligskare, hvori han selv kom til at køre med Liget. —

Stundom kunde det være saa vaandefuldt og trække saa længe ud, inden der blev »løst op« for den Syge. Man skulde da undersøge, om der ikke var noget i Vejen med Sengen. Hvis en, der laa paa sit yderste, traf at ligge paa Hønsefjer, vilde Dødskampen

trække ud, til denne Pude var fjernet. Det samme var Tilfældet, hvis der var Havrehalm i Sengen.

Naar det var paa det sidste, blev der sendt Bud efter Præsten: Husets voksne Folk, stundom ogsaa Slægtninge og Naboer, nød da det sidste Nadvermaaltid sammen med den døende.

Hyppigst imødesaa de Gamle Døden med stor Ro; man døde, naar det skulde være; saadan var nu Guds Vilje eller Skæbnen. Ikke blot Arveforhold ordnedes; den døende Mand gav selv Paa-bud om, hvilken Vogn og hvilke Heste han vilde køres hen med, hvorledes alt skulde indrettes ved Begravelsesgildet, hvilken Gris og hvilken Kalv der skulde slagtes, og hvilket Gravsted han vilde hvile i. Og den døende Moder fordelte sin Rigdom af Uldent og Linned, som hun selv havde spundet Traaden til i sit lange Liv. En Datter skulde have det Lærred, og Moderens Brudekjole skulde sys om til Datterens Sørgedragt. Den ene Søn skulde have det Vadmel, og den anden Søn den Dyne og de Lagner til sit snart forestaaende Giftermaal. Og den voksne Datter maatte love Moderen, at der ogsaa skulde være et godt og rigeligt Udstyr til den mindstes Bryllup om mange, mange Aar. — Paa sin Vis kunde Dødsdagen ogsaa høre til Livets Højtider.

Naar et Menneske var død, meddeltes det til Præst og Degn og Ligsynsmænd. Dødsfaldet forkyndtes for Sognet ved Ringning med Kirkeklokkerne. Med en hvidskrabt Kæp i Haanden sendtes en Pige ud for at bede nogle Kvinder af Slægten og Nabolaget om at komme for at LÆGGE den Døde PAA STRAA. Paa et Bord i Øverstestuen blev der bredt Straa; det var Langhalm, hvor Enderne blev klippet af langs Bordets Kant; derpaa blev der bredt et Lagen og lagt en Pude ved Hovedenden. Konerne vaskede og redte Liget og lagde det paa Straalejet. Paa Brystet lagdes et Halmkors, dannet af et Par Rugstraa, og en Saks, der var lukket op, saa den dannede et Kors; — saa var der baade Kors og Staal paa den Døde for at holde alt ondt borte. Under Hagen blev der stukket en Salmebog. Hænderne blev lagt sammen i hinanden over Brystet, og sine Steder blev Tommeltæerne bundet til hinanden med Bast; det skulde hindre, at den Døde gik igen. Derpaa bredtes et Lagen over Kroppen og et hvidt Klæde over Ansigtet. Spejle i Ligstuen tildækkedes med hvidt Lærred, og der hængtes hvide Lagener for Vinduerne. I Stuen sattes et lille Kar Vand, og der brændte altid Lys. — Saa kom Synsmændene og sy-

nede Liget. — Der blev sendt Vogn til Købstaden for at hente Fjæle til Kisten. Snedkeren, som skulde lave den, fulgte med for at tage dem ud. I et Logulv eller et Huggehus i Gaarden opslog han sin Høvlebænk; hans Saven og Høvlen blev Undertonen i Lighusets Uro. Naar Kisten var snedkret færdig og malet sort, sendtes der paany Bud efter Nabokonerne, for at KISTELÆGGET kunde finde Sted. Den døde blev da klædt i Jordetøj; en Kone jordedes med sin sorte Hue, som hun havde baaret ved Brylluppet, og en Pige havde sin blaa Hue paa. Liget blev lagt i Kiste, og Langhalm, det havde ligget paa, blev omhyggeligt bundet sammen i et Par Knipper og lagt paa Loftet, til der blev Lig i Huset igen. Oppe paa nogle Fjæle, der hvilede paa Hanebaandene ved den ene Gavl, — afsides og godt i Fred — laa de to Knipper Langhalm, og saa længe nogen mindedes, var de blevet brugt ved hvert Dødsfald i Gaarden. — Der var dog ogsaa de Steder, hvor de tækkede Lighalmen ind i Taget over Forstuedøren. (Det var nok for at hindre den Døde i at gaa ind i Huset igen).

I ældgammel Tid indtog de forsamlede Kvinder et Maaltid siddende rundt om den døde, efter at han var lagt i Kiste. — Samme Dag blev Graven kastet, og der blev ringet over Graven.

Imidlertid forfattede Degnen det »Testimonium« over den Døde, som endnu opbevares i mangan Bondegaard. Testimoniet var en kort Levnedsskildring af den Døde tillige med nogle opbyggelige Betragtninger. Et Testimonium begyndte f. Eks. saaledes: »Hvad sig anlanger at tale om den i Live Gud- og Dydelskende, nu i Døden salige Kone Maren Mikkelsdatter, hendes Indgang i Verden, Livets Førelse samt (som vi haabe) salige Udgang af samme, lydende som følger: Billigt har Salomon sagt, at Dødsdagen er bedre end Fødselsdagen; thi naar vi fødes, føres vi til Møje Jammer og Elendighed; men naar vi dø, da udføres vi fra alt dette« o. s. v., o. s. v. Og Testimoniet fortsætter: »Vor salige Afdøde, Maren Mikkelsdatter, er født til Verden Anno 1776 den 12te Maj af kristelige Ægteforældre, Faderen den i Live agtbare Mand Mikkel Nielsen, Moderen den i Live Gud- og Dydelskende Kone Malene Pedersdatter o. s. v.« — og det slutter: »Ja, vor salige Afdøde viste sig taalmodig og hengiven i Guds Vilje, ja forestillede sig, at hun havde faaet sin sidste Fjende, Døden, i Sigte, og søgte derfor at udruste sig til denne, at hun ej skulde overvindes af denne Fjende, men meget mere ved Jesu

Døds-Kraft overvinde Døden. Lod hun sig derfor deelagtiggøre i sin Frelseres allerhelligste Legeme og Blod i Alterens Sakramente, og trøstede sig ved, at Herren snart skulde kalde hende fra denne Usselhed til sin himmelske Glæde og Herlighed, hvilket vi haabe skete sidste Fredags Formiddag Kl. henved 10 Slet, efter at hun havde levet udi 25 Aar 6 Uger og 2de Dage, som var vor salige Afdødes ganske Aar og Alder«. — Ved Jordefærden blev dette Testimonium oplæst i Hjemmet og derpaa gemt af den Dødes Slægt. —

En Bydekone eller Bydmand blev sendt ud for at indbyde til Jordefærd, og kun de indbudte fulgte til Graven. Bydmanden var klædt i mørk Dragt og havde høj Hat paa. I Reglen indbødes alle Slægtninge, Byens Gaardmænd, Møller, Smed, Hjulmand og Væver samt de Husmandsfolk, som havde haft nogen Forbindelse med Gaarden. Unge Piger indbødes som SØRGEPIGER. — Bydmanden stillede sig op indenfor Husets Stuedør og fremsagde sin Hilsen, der efter Omstændighederne kunde lyde saadan: »Jeg har en meget flittig Hilsen til Far og Mor og Børn her i Huset fra N. N. og hans Kone, om I vil være saa gode at møde der paa Tirsdag Formiddag Kl. 10 og faa et Maaltid Mad og følge deres afdøde Fader til hans sidste Hvilested, gaa med i Kirke og høre paa en Tale og følges med hjem igen og faa Middagsmad og være deres Gæst en Time eller to, saa længe jeres gode Vilje tilsiger jer. Saa lover de at tjene jer igen paa bedste Maade, men dog helst i et glædeligt Tilfælde.«

Unge Karle indbødes til at besørge Klokkeringningen; paa Jordefærdsdagen mødte de tidligt, og vel forsynede med Mad, Øl og Brændevin drog de til Kirketaarnet for at øve deres Værk.

Hvidt og sort var Sørgfarverne saa vel i Menneskenes Dragter som i Stuernes Udsmykning. Omhæng om Alkovesenge skulde være hvide med sorte Silkebaandssløjfer. Hvert af Bistaderne fik et Lagen om sig, og om den spidse Ende af Bihatten blev der bundet et sort Baand. Forberedelserne til Gildet og Bispisningen var som ved Barsel og Bryllup. — I Øverstestuen stod paa Jordefærdsdagen Ligkisten, hvor den døde laa med blottet Ansigt, og bagved stod et Bord med hvid Dug, hvorpaa der brændte et Par Lys i Stager, der var omvundne med Flor. — Naar Gæsterne havde spist Frokost, samledes de omkring den døde, og Degnen »sang Liget ud«: med Degnen som Forsanger sang Føl-

get en Salme. De nærmeste tog Afsked med den døde ved at stryge hans Kind eller røre ved hans Haand. Snedkeren og et Par andre Mænd lagde Laaget paa og skruede det fast. Der blev atter sunget en Salme, et Fag Vinduer blev taget ud, og Vinduesposten blev slaaet ud, hvorpaa Kisten blev løftet ud gennem Aabningen. Naar Vinduerne saa atter var sat i, kunde den døde, om han vilde, ikke finde ind i Huset igen; thi en Død maa altid gaa ind i Huset ad den Vej, han er kommet ud.

Naar der ikke var altfor langt til Kirken, blev Kisten baaret til Kirkegaarden paa en Baare. Der blev nøje lagt Mærke til, om den første, de mødte paa Vejen til Kirken, var en Kvinde eller en Mand; for den næste, der skulde dø paa den Gaard, man var draget fra, vilde blive af samme Køn.

Sine Steder undgik Folk at møde et Ligtog, thi man troede, naar et Ligfølge traf et Menneske paa Vejen, vilde dette snart følge efter.

Naar man nærmede sig Kirken, blev der ringet med begge Klokker. Degnen modtog Følget ved Kirkegaardslaagen; han gik foran og sang en Salme, mens Kisten bares hen over Kirkegaarden hen til Graven. Man brugte nogle Steder at føre Liget omkring Kirken derhen. Præsten kastede Jord paa, og der blev bedt et Fadervor og sunget en Salme ved Graven. Under Jordpaakastelsen og Bønnen blottede Præst og Følge Hovedet; de fleste holdt Hatten med Skyggens øverste Kant op for Munden. Man sagde, at Præsten med Hatten for Munden mumlede nogle Ord, som Følget ikke kunde høre; det var en Besværgelse, for at den Døde ikke skulde gaa igen. — Man gik derpaa ind i Kirken, hvor Ligprædiken blev holdt. — Under Prædiken kastedes Graven til.

Der var Sogne, hvor Følget JORDEDE den Døde; heri deltog alle Byens Mænd, men ikke de udenbys. Naar Graven var helt tilkastet, stillede Deltagerne sig op rundt om den og lod samtidig Spader og Skovle falde ned mod den. Hvis det var en Skovl, der faldt sidst, vilde det næste Lig, der skulde jordes, blive en Mand; hvis det var en Spade, blev det en Kvinde. — Den ældste Pige i den Afdødes Slægt strøede Sand paa Graven. Først fra omkring 1840 smykkedes Gravene med Kranse. Før den Tid sattes der paa Gravene Buketter af Buksbom og Gran med Blomster af kulørt Papir; en Pind blev stukket op i Buketten og ned i Jorden.

Efter Hjemkomsten fra Kirken spiste og drak man og talte

sammen — tit saas jo ved en saadan Lejlighed Slægtninge, der boede langt fra hinanden. Man spillede ogsaa undertiden Kort, og Jordefærdsdagen og den følgende Dag forløb Gildet som Gilder nu engang holdtes; kun var der ikke Musik, og der blev ikke danset. At Syge og Fattige blev husket med Mad og Drikke, er en Selvfølge. — Paa vore sydligste Øer og i andre Egne gav de nærmeste Paarørende efter en Død, omtrent Aarsdagen efter, ÆREØL d. e. Arveøl. Det var Byens bosiddende Mænd, der blev budt paa en Tønde godt, gammelt Øl, en Mellemmad og en Snaps. —

Og saaledes var nu en af Byens Folk stedt til Hvile med al Hæder. Den store Udfoldelse af Skikke, der maatte efterleves, og Gildetilberedelser til den Dødes ÆRE bragte Husets Folk ud over den første Tids Sorg og Savn. Og saa var det alles Haab, at den Døde nu havde FRED og kunde hvile i Graven i RO. Og det var ogsaa Tilfældet, hvis den Døde havde fundet en naturlig Afslutning paa sit Livsløb og havde gjort Ret og Redelighed i enhver Henseende, saa ingen hemmelig Synd var usonet, og ingen Forpligtelse var ufuldbyrdet. Et kort Spand af Tid blev der strøet Sand paa Graven, og den blev hæget paa Aarets Højtider; maa-ske blev der rejst et Trækors paa den. Men inden mange Aar vilde Graven være en grøn Tue ligesom de mange andre Tuer paa Kirkegaarden, hvor Sognets Folk i tusind Aar var gravet ned. Ringerens Ko og Degnens Faar vilde da søge deres Foder paa denne Grav som paa alle de andre. Og Kirkegaarden var stedse Skolebørnernes bedste Legeplads. Hvor de hedenfarne Slægter hvilede i den sorte Muld, tumlede den ny Slægt sig i Solens klare Lys. —

Var saa det Jordeliv, der her var afsluttet, al dets Møje, alt dets Slid og alle dets Sorger værd? Ja, alle de Højtider, der fejredes, naar Livet begyndte, naar det udfoldede sig i højeste Blomstring ved Trolovelse og Giftermaal, og naar det afsluttedes ved Døden, vidner om, hvor dyrebart Livet holdtes. Livet var en kostelig, men usikker og skrøbelig Skat. Højtiderne var samtidig Livet i dets rigeste og prægtigste Udfoldelse med fuld Deltagelse af det Samfund, Begivenhederne vedkom, og et Værn mod de løndomsfulde Skademagter, der overalt lurede paa dets Ødelæggelse. Men holdt man sig til nedarvet Sæd, var det muligt at afværge Skademagternes Angreb, og under Livets Lyst og Nød

holdt man sig urokkeligt for Øje, at intet var tilfældigt; de store, afgørende Livsøjeblikke faldt ind under en guddommelig Skæbnes urokkelige Afgørelse. Det var ikke blot med kvindelig Taalmod, men ogsaa med mandig Fatning, de Gamle sagde: »Vi skal hen til vort Brød og vor Død, hvor de er os tillavet.« — Deraf det store Livsmod og den store Dødsro.

JULIUS CLAUSEN
BORGERLIV OG FORLYSTELSER
I KØBENHAVN 1820—1870

DANMARKS HOVEDSTAD var ved Periodens Begyndelse omkring 1820 en beskeden By — beskeden af Ydre, beskeden af Udstrækning. Og i det store og hele forandrer Byen kun i ringe Grad sit ydre Fysiognomi i de kommende halvtredsindstyve Aar. Da Befæstningslinjen i 1852 opgives — og dermed København som Fæstning — begynder efterhaanden den høje Bebyggelse ude paa »Broerne« — især Nørre- og Vesterbro. Men hvad der sætter Skel i Udviklingen er Loven, hvorved Militæret til Københavns Kommune i 1868 overgiver Statens Volde med tilhørende Glaciser.

Indtil 1870 ligger Byen da gemt bag sine Volde, selv om der er gjort Breche i Muren ved Vester- og Nørreport for at hjælpe Trafiken. Og selv om Stat og Samfund fra 1820—70 undergaar en Udvikling fra absolut Enevælde til Frihed og Folkevalg, selv om Næringsloven underminerer den hævdvundne Lavsordning, saa bliver dog — til Trods for ændret Livssyn — Rammerne de samme. Indadtil er der et tydeligt Skel fra Aaret 1848 og fremefter, udadtil mærkes det mindre. Men der er dog et tydeligt Fingerpeg i Retning af større Offentlighed, en Fællesaand griber det danske Folk. Glæden ved at sidde samlet i en fortrolig Klynge (som det hedder i en af de gamle Selskabsviser) ombyttes med Trangen til gensidig Jubileren ved Grundlovsfester og skandinaviske Studentergilder. Og Københavnerne faar deres Sommerlokale, deres Sommerselskabelighed i Tivoli, der aabnes i 1843.

Hvordan formede sig da nu Livet i Frederik VI's Kjøbenhavn i den saakaldte Biedermeiertid? Her levede en Slægt, hvis samtlige Medlemmer havde faaet smertelige økonomiske Lussinger ved Statsbankerotten 1813. Kongens Ord »Nu skal vi alle spare« blev

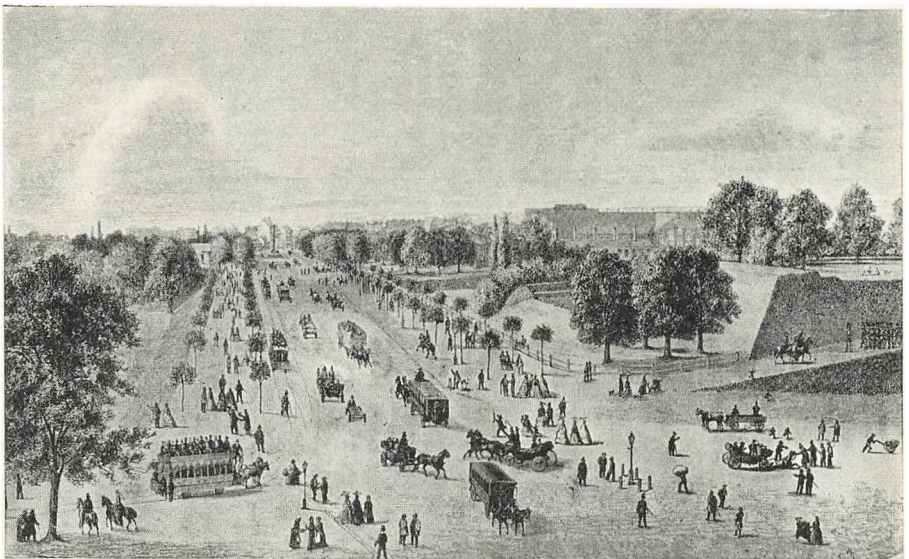

Vesterport c. 1830.

Maleri i privat Eje.

virkelig ved i Aartier at lyse med Flammeskift over Indgangs-
porten til det daglige Liv. De nærmeste Aartier efter 1820 kan
karakteriseres som en Sparsommelighedens Tidsalder. De blev det
— ikke fordi hin Tids Mennesker var i Besiddelse af strengere
moralske eller etiske Principper, men fordi de simpelthen gjorde
en Dyd af Nødvendigheden. Der var faa Penge ude, og ingen til
Overflødigheder og Fornyelser. Historien havde faret haardt frem
mod Hovedstaden: næppe nok var Virkningerne af den store Ilde-
brand 1795 forvundet og hele Gader genopbygget, før Bombar-
dementet tolv Aar efter slog i Kvag og Grus rundt omkring. Der
blev jo atter bygget, men det blev ikke til Festhuse, men til en
Samling graa uanselige Huse i den allermest borgerlige og fattige
Empire, hvor de praktiske Hensyn havde været ledende. Hele
Kvarterer i København er endnu præget af disse »Rækkehuse«,
som man meget godt kunde kalde dem. Se Læderstrædes, Kom-
pagnistrædes, Lavendelstrædes og de omliggende Gaders arkitek-
toniske Armod og Ensrettethed, og det forstaas, at det var en hær-

get og tarvelig Tid, som byggede. Gaa op i en af Etagerne i et af Husene i dette Kvarter — det behøver ikke at være et af de ringeste, og naar De har ringet paa, kommer De oftest umiddelbart ind i Lejligheden. En Forstue, som Nutidsmennesker anser for en Selvfølge, fandtes langt fra allevegne. I Spise- eller Dagligstuen — og ofte faldt disse Begreber sammen i en fælles Opholdstue, hvor ogsaa Maaltiderne indtoges og hele Familiens daglige Liv udspillede sig — var opstillet et Stativ til at modtage de Besøgendes Klæder. Denne umiddelbare Indgang fra Trappen var alt andet end behagelig, og baade den æstetisk anlagte Fru Gyllembourg og hendes ikke mindre æstetiske Søn J. L. Heiberg, tog flere Gange til Orde mod denne Mangel paa baade legemlig og aandelig Hygiejne, der samlede hele Familien og dens Fornødenheder i ét Centrum. Thi det forstaar sig: en »Sal« maatte enhver Borgermand, der estimerede sig en Smule, have, hvilket vil sige, at Lejlighedens bedste Stue, ofte et trefags Værelse til Gaden, blev unddraget daglig Benyttelse og henstod til Stads med Overtræk paa Møblerne for kun at bruges til større Familiefest, medens Livet hengled i ovale Spisetuer og trange Soveværelser ud til en ofte mørk og snæver Gaard. Der var dem, der havde det bedre — ogsaa dem, der havde det værre. Men saadan var Gen-

Vesterbros Passage 1868.

nemsnittet af københavnske borgerlige Hjem. — Trappen i Mørke eller naar det kom højt belyst af en diminutiv Olielampe; thi Gas fik København først i 1857. Og Vandet til Husholdningen maatte hentes ved Gadeposten eller Brønden i Gaarden, thi Kloakvæsenet kom først i Orden to Aar efter. Og om Toilettebekvemmeligheder tales der bedst det mindst mulige: Husets Herrer henvist til Gaarden, Kvinderne til en transportabel Natstol. Nogle Forbedringer kom til som Aarene skred, men den ydre Livsbasis undergik ikke store Forandringer i Periodens femti Aar. Moderne skiftede, den borgerlige Empires Møbler forsvandt for Chr. VIII's let antikiserede og bredsedede Stole og Sofaer, og disse for det næste Tiaars massive, broderede Siddepladser, indtil hen mod Periodens Slutning Plyschet blæser Triumfmarsch.

Og Livet som levedes inden disse fire Vægge? Regelmæssigt, afmaalt var det. Uden Tempo, sindigt, men der var heller ikke Bud fra saa mange Steder. Om Morgenen, ret tidligt — Dagens Gerning tog tidligere fat end nu — naar Thevandet (som det altid hed) var nydt, gik hver til sit. Allerede mellem 10 og 11 kom Dagens andet Maaltid, lidt beskedent Smørrebrød med Hvidtøl og for Mandkønnets Vedkommende med en ufravigelig Sopken til Følge — Brændevinen var en billig Nationaldrik og ansaas for helsebringende. I Periodens første Aartier var den almindelige borgerlige Spisetid for Middagen Kl. 1 — senere rykker den frem og er omkring 1870 for Hovedstadens Vedkommende skudt ud til 3 à 3½, medens Provinsbyerne her holder igen. Kl. 6 om Eftermiddagen kom Themaskinen paa Bordet, hvorefter Familiesamling. Kl. 9 Aftensmad med afskaaret Paalæg. Dydige Borgere laa i deres Seng Kl. 10, men det var ikke altid Dyden sejrede. Og som Aarene gaar, bliver de daglige Livsvaner ogsaa mere elastiske. Naar vi begynder Perioden, peger Pilen indad mod Hjem og Arne; naar vi slutter den, peger den udad med afgjort centrifugal Tendens. Og dette hænger sammen med hele det udvendige Sving, som det mærkværdige Anno 1848 giver Stødet til. Det er ikke alene Revolutioner i Politikens Verden, som da sker, men ny Luftning staar ind over Lande og Mennesker. Den trangbrystede, indskaarne brave Spidsborger med den snævre Horizont oplever da et og andet, som bevirker, at han føler sig meddelagtig i en større Verden og føler Trang til at nyde sine Glæder ligesaa

meget udenfor Hjemmet som i Hjemmet. Og Tendensen er siden da yderligere bleven udviklet i den Retning.

De bedre økonomiske Forhold, der omsider melder sig omkring 1840 og med Undtagelse af den hurtigt forbidragende Handelskrise i 1857 fortsætter med ubetinget Fremgang og voksende Dyrtid til 1870, har naturligvis ogsaa sin Andel i det stigende Uden-dørsliv. Trange Tider langsomt skrider — den Vise kunde Slægten omkring 1820 istemme. Men det skal ikke overses, at netop i Modgangstider har Menneskenes Børn en forøget Trang til at søge sammen. Vi bliver da Vidne til, hvordan de selskabelige Glæder selv i denne økonomiske Trangperiode ogsaa søges udenfor Hjemmet. Men det er kun, fordi det er den billigste Maade at skaffe dem tilveje, naar de søges og dyrkes i Fællesskab. I Hjemmet er ikke mere Raad eller Plads til et Bal eller til større Selskabelighed. Følgelig søger man dem i Foreningslivet, i Klubben. Motivet til at søge Glæderne ude er i den økonomiske Nedgangsperiode da et helt andet end senere, da Fatter kan slaa sig paa Pengepungen og selv vælge sit Selskab.

Altid er der mange Afskygninger Hjem og Hjem imellem, og

Voldene falder.

Tegn. fra 1872 af Bernh. Olsen.

det borgerlige Livs Generalnævner lader sig ikke saa helt let finde. Der er Forskel paa Hovedstad og Provins, Forskel paa By og paa Land baade i Livsførelse og Livssyn. Her skal kun forsøges hastige Billeder af danske Menneskers Glæder hjemme og ude, de smaa som de store — fra Højt læsningen til Themaskinens Snurren eller den spinkle Nynnen til Tonerne fra Marshalls Klaver indenfor de fire Vægge, til de store offentlige Fester, der samler i Begejstring om en Fællesidé. Lad os prøve at finde Vej til Glæden i vore Oldeforældres og Bedsteforældres Dage.

I 1820 talte København henimod 120,000 Indbyggere. I 1870 var Tallet blevet godt og vel fordoblet.

Den Waagepetersenske Familie.

V. Marstrand.

HJEMMELIVETS GLÆDER.

DAGEN var viet Arbejdet. Husfader og Husmoder havde deres Gerning at passe, og Børnene en efter Nutidens Begreber lang Skolegang — de større iblandt dem syv Timer daglig. Men Kl. 6 var det Fyraften, og den var i langt højere Grad end nu viet Hjemmet. Der var Familier, der havde deres Komodieaften, og Familiefaderen var gerne en Aften i Ugen bundet til sin kære Klub. Men bortset herfra var der udover den private Selskabelighed kun lidet, som trak bort fra Hjemmet. Og naar Themaskinen og Hvedetvebakkerne stod paa Bordet, kunde den uanmeldte eller tilfældige Besøgende være saa temmelig sikker paa at træffe Familien hjemme — thi hvor skulde den ellers være? Saadanne improviserede Besøg, i Reglen af Familiens ugifte Venner eller Slægtninge, var meget almindelige.

Og hvordan fordreves saa Tiden indtil Aftensbordet? Hos Familier med nogen aandelig Sans var — naar Dagens smaa brændende Spørgsmaal var uddebatteret — HØJTLÆSNINGEN det man faldt tilbage paa. Nu i Radioens Dage, hvor aandelig Tilførsel saa nemt kommer flyvende fra Æteren lige ind i Stuen, er den Taalmodighed vel knap forstaaelig, hvormed Store og Smaa Aften efter Aften pløjede sig gennem en dansk eller fremmed Romans mange Hundrede Sider. For det var ikke Smaating, der bødes paa. Ingemanns og Walter Scotts historiske Romaner var almindelig Lektüre, og selv den meget optagne Redaktør og Politiker Carl Ploug fandt i disse fredelige Aftentimer Stunder til at gøre sine Børn bekendt med Dickens' store bindstærke Romaner. Det var en langsom, men udmærket Maade at indbanke Verdenslitteraturens Perler i Ungdommens Sind, mens Husets Damer lyttede til bøjet over Sy- eller Strikketøjet. Der kunde syes mange Korssting, inden saadan en tyk Bog var læst til Ende.

Og var man træt af Læsningen, kunde til Afveksling det gamle Klaver blive aabnet, og HUSMUSIKEN, som ogsaa nu synes at synge paa sit sidste Vers, tog fat. Det var vel sjælden Kunst, som her blev ydet — i al Tarvelighed maaske endda — men det var velment og ikke over Evne. Der var Kuhlaus og Mozarts Sonater — Beethoven forekom endnu græsselig svær og uforstaaelig — og der var den danske Romance, Weyses afklarede stemningsfulde »De klare Bølger rulled« og »Skøn Jomfru, luk dit Vindve op«. Eller Rud. Bays lidt sentimentale, men maaske netop derfor meget skattede Smaasange »Et venligt Ord har en liflig Klang«, »Smilende Haab«, »O lad dem flagre som de vil« eller den overordentlig yndede »Du er rig, Du er dejlig, o Syd« — Melodien brugt som Selskabssang flere Slægter igennem. Disse blide, ømme, spinkle, rørende, sværmeriske Sange — »Fred hviler over Land og By«, »Solen sank bag grønne Lund« — var blandt danske Familiers faste Musikhusholdning for hundrede Aar siden. De fløj fra Mund til Mund og hørte til hine Tidens stille, fordringsløse Hjem, hvor Aftenen samlede Familien om et Par Lys eller under Astrallampens rødlige Skær. Thi selv om vort sidste Aarti har vist en voksende Lyskultur med vaagnende Sans for den dæmpede Lysvirknings Værdi, saa er den forandrede Lysstyrke maaske hvad der vilde gøre stærkest Indtryk paa Menneskene fra for hundrede Aar siden. I jævne Hjem var til op i 1850erne Tællelyset,

HUSMUSIK I WAAGE-PETERSENS HJEM

MALERI AF H. M. THERKILDSEN. (I Privateje)

der skulde snydes, den sædvanlige Lysration. Og selv Moderatør-lampen med Olje-Beholderen lyste kun beskedent op i Stuerne. Vilde man til Fest have anseligere Lysstyrke, maatte Salskronen tændes med de kostbare Voksllys.

Selvfølgelig var der enkelte Hjem, baade i Hovedstaden og Provinsen, hvor Musiken dyrkedes mindre dilettantmæssigt og nærmede sig Kunst, selv om den øvedes af Amatører i Forening med Folk fra Faget. I København var saaledes det rige Waage-Petersenske Hjem i St. Strandstræde et Tonernes Tilflugtssted. Paa Billedet derfra ser man den unge Niels W. Gade prøve sin Violin, medens Kapelmusikerne Wexschall, Paulli og Fröhlich er de andre Medlemmer af Kvartetten, medens Hartmann i Baggrunden underholder en af Husets Damer. Noget senere blev Øjenlæge Heinr. Lehmanns Villa i Rosenvænget ogsaa et musikalsk Centrum, hvor de fineste Navne ikke ansaa det for under deres Værdighed at samspille med Husets Herre. Og i Aarhus havde den musikalske Møller Weiss ogsaa skabt et musikalsk Tilhold; han ikke blot spillede Violin, byggede selv Violiner. I det Tuteinske Hus sang Amatører hele Opera-Udtog.

Der kom andre Tider og andre Toner. Efter 1850 fandt baade Beethoven og Chopin Vej til Hjemmet, og Schuberts og Rob. Schumanns kraftigere og dybere Klange afløste den hjemlige musikalske Husindustri. Nu blev det næsten en Modesag, at enhver ung Pige skulde lære at spille eller synge. Hun skulde give sit Bidrag til Selskabeligheden i Form af musikalsk Medvirkning. Om Kunsten vandt meget derved, er en Sag for sig. —

Selskabeligheden i Hjemmet dyrkedes i Periodens første Aartier kun under ret beskedne, men hyggelige Former, og bestod i borgerlige Krese næsten udelukkende af Aftenselskabelighed. Middagsselskaberne kommer først i Brug omkring 1860, og da kun i større og velstillede Familier.

Lad os nu se hvordan en saadan Selskabsaften glider i en borgerlig Familie i Hovedstaden eller en af de større Provinsbyer.

Selskabet samles omkring Kl. 6, baade Damer og Herrer godt indpakket, thi Befordringen er som Regel sket til Fods, og Gaderne er ofte fulde af Sne og Snavs. Sporvogn gives ikke, de første offentlige Drosker viser sig først 1828, og vil man køre, maa en Karet lejes hos Vognmand Bruun eller Holst. Men det er altid en bekostelig Historie. Oehlenschläger, der meget hyp-

pig havde Indbydelse til Standspersoner og derfor maatte optræde standsmæssigt, var det lykkedes i Løbet af nogle Aar at samle sig en uafgjort Vognmandsgæld paa 1400 Rdlr.

Omsider er Fodtøjet skiftet, de forskellige Kaaber og Frakker aflagt, og Theen venter. »Salen« er taget i Brug denne Aften. I den gamle Tromlekakkelovn blusser Bøgeknunderne og gør den til Hverdag frysende Sal med det vadskede uferniserede Gulv, der højt regnet dækkes af et Tæppe paa Midten, nogenlunde kuldslaet. Divanbordet foran den haarde Hestehaarssofa er dækket med en hvid Damaskdug, og paa den er Maskinen og Thekopperne anbragt Side om Side med de pletterede Skaale med »Kammerjunkere«, Kanelstænger og smurte Hvedetvebakker. Theen serveres paa en lakeret Bakke. Naar den er sat til Livs, bliver Damerne siddende ved Bordet, tager Arbejdsposerne frem, og nu gaar Passiaren løs, om Pigesorger, Opskrifter, om Fru Heiberg, om Moder, og Næstens Rygte. H. C. Andersen blev inspireret af Situationen til Digtet: »Om Thebordet sidder de Damer saa smukt — Pjat, Pjat«, hvilket afgjort ikke blev taget ham vel op af det »huldrige Køn«.

Til Herrerne var imidlertid sat Spilleborde frem, og nu gik det løs med L'hombre og Boston, Datidens Yndlingsspil (Whist kom først senere til sin Ret), i et Par Timers Tid. For at de stakkels Mandfolk ikke skulde lide Nød i den lange spiseløse Pause, serveredes dem en Snaps Cognac eller Rom og en Snitte Brød med Tunge eller Ost. Damerne trakteredes paa deres Vis med et Udvalg af Husets Syltetøj, Jordbær-Marmelade, Ribs- og Hindbær-Gélé, thi enhver Husmoder satte en Ære i at kunne præsentere Frugterne af sin Sommerflid, hvad naturligvis gav nyt Stof til Spækhøker-Passiaren. Syltetøjet var gerne anbragt paa en Bakke i fire smaa lysegrønne Glasskaale, grupperet omkring et Glas Vand med Theskeer. Man tog en Ske, smagte paa Syltetøjet, stak den igen i Glasset. Lidt efter tog en anden Dame den samme uden hygiejniske Anfægtelser. Det var Smags-Kommunisme.

Paa Slaget Ni rejste Husmoderen sig og gav Tegn til Spillepartierne om at slutte af. Og saa vandrede man ind til Aftensbordet, hvor det mere materielle Slag skulde slaas. Armstagerne med Christiansfeldter-Lysene var bragt ind fra Salens Piedestaler, men de var ogsaa Bordets eneste Pynt i almindelige Borgerfamilier. Bordløbere, Opsatser var ukendt. End sige da Blomster. Thi hvor skulde man midt i Vinterens Hjerter faa dem fra? København havde

til op mod 1850 siger og skriver kun én Blomsterhandel, Mad. Mørks i det skæve Hjørne ved Nyhavn og St. Strandstræde, og det var væsentlig Potteplanter hun forhandlede. Og selv om man var tyet ud til en af Gartnerne paa Broen, var det ikke større Sager han kunde præstere. Der var hverken Tulipaner ved Juletid, æterdrevne hvide Syrener eller mørkerøde Roser i Januar dér at hente. Fraregnet et Par Geranier eller Pelargonier og en enkelt Rosenstok i Vinduerne var det en blomsterløs Slægt og en blomsterløs Tid.

Var Bordet saaledes blottet for Æstetik, var det materielt upaa-klageligt. Hovedretten var en Ret forlorn Skildpadde, en Skinke eller Oksesteg (der kunde faas for mindre end en Mark Pundet), og dertil blev drukket Rødvin til 2 Mk. Flasken. Nu kan det godt være, at en Herre eller Dame af Aargang 1934 ikke vilde finde rigtig Smag i en saadan Souper fra 1834. Thi selv om der spistes paa det blaa københavnske Porcellæn og Dækketøjet var solidt og ikke krøllede, saa var Knive og Gafler forsynet med Træskafter, og de sidste af Jern. Kun i fornemme Huse spistes med Sølvtøj. De jævne havde det vel ogsaa, men det gemtes hen i Skuffer og kom kun frem ved meget højtidelige Lejligheder. Og kunde et Glas Rødvin smage godt af de tykke, smaa Glas, der næsten intet rummede? Ved Stellet var saavist ingen Fest.

Men den Tids Mennesker kendte ikke bedre og fornøjede sig ved hvad de havde. Og Samværglæden var trods de trykkede Tider med de lave Priser nok større end nuomstunder. Kritiken vaagnede først, da der i 1840erne gik Politik i Tiden.

Efter den varme Ret var der afskaarne Sager paa Asiatter, og tilsidst kom den oftest hjemmebagte Æblekage. Gik det højt til, havde Husmoderen bestilt en Svesketærte hos Konditor Kromayer, men helst hjalp man sig selv; og Isanretninger og Kransekager, som var Urtekræmmer Aagaards Speciale, forekom yderst sjældent ved et borgerligt Bord. Til Kagen drak man Rompunsch, der enten skænkedes op af Bollen eller var hældt paa Karaffer.

Og nu begyndte Glæden at gaa i Taget. Der blev drukket Skaaler for næsten hver eneste af Lagets Deltagere. Uden videre Motivering, Veltalenhed i offentlige Præstationer var noget ukendt. Her var det atter Politiken, Orla Lehmanns og Carl Plougs politiske Svada efter fransk Mønster, som i 1840erne aabnede for Veltalenhedens Sluser med det Resultat, at et Gæstebud ofte udartede til en Foredragssal. Nu kan snart sagt hvert Menneske i

Danmark holde en Tale — en Frugt af Offentligheden —, og vedkommende Menneske benytter sig undertiden ret rigeligt deraf.

Derimod er der en Ting, som Nutiden ikke kan — men som de Gamle forstod. Det var SANGEN. Naivt, næsten fromt gav de sig hen i Bordsangen. Naar Punschen var i Glasset, omdelte Værtens Visebøgerne. De fandtes i talløse Udgaver, men Indholdet var ofte det samme, og Gæsten medførte ofte sin Visebog. Denne Samsang om Bollen var kommen ind i Selskabslivet fra den store Klubperiode i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede, hvor Folk som Rahbek, P. A. Heiberg, Baggesen, Tode havde givet flittige Bidrag til Drikkevisen. Og man blev ikke træt af atter og atter at synge Visen »Der var engang en tapper Mand«, eller den meget yndede:

»Min Doctor er en ærlig Mand,
Han siger jeg maa drikke
Alt hvad jeg vil — undtagen Vand,
Det ene duer ikke.
Med mindre det er lavet til
Med Rom, Citron og Sukker ... osv.«

Men ogsaa Fædrelandet fik sin Hyldest. Man gik ikke af Vejen for »Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden« til Weyses pompøse Melodi. Den var en yndet Fædrelandssang flere Slægtled igennem. Den vedtagne Fædrelandssang var imidlertid »Danmark dejligst Vang og Vænge«, hvis Toner hørtes overalt, hvor Folk samledes, i de patriotiske Aar 1848—50. »Der er et yndigt Land« var endnu ikke bleven knæsat. Mange vil nok ogsaa synes, at Auditor Poul Rasmussens brede, svulmende, festlige Melodi til »Danmarks dejligst Vang og Vænge« er Krøyers slæbende lyriske Toner til »Der er et yndigt Land« langt overlegen. — Og saa var der endelig Skæmteviserne, der i 1850erne fik rigelig Tilgang fra Ad. Recke og Erik Bøgh (Julia Hopsasa — Har I læst den Berlingske Avis — Hr. Madsen, det var en lystig Fyr osv.) — Viser, som synes helt forglemte af Nutidens Ungdom. Og endelig var der de udpræget borgerlige Viser med Duft fra tidligere Dages Lovprisning af den beskedne Borgerlykke, som:

Samlet her i en fortrolig Klynge
Hylde vi uskyldig Munterhed

eller:

Hver Glædens Ven og hver dens tro Veninde,

hvilket af nogle blev opfattet som:

Vær Glædens Ven og Værtens tro Veninde.

Borgerligt Besøg.

Tegning af P. Klæstrup.

Og saa skiltes Selskabet ved Midnatstid, let punscheforvirret og med Øjne og Næse fulde af Røg. Thi Herrerne tændte deres Piber, og Damerne knurrede ikke. Cigarer var endnu en Raritet; de første kom herind med Spanierne i 1808, Hirschsprung aabner sit Udsalg i 1826, men først i 1840'erne med de vaagnende Frihedsforenelser bliver Cigaren almindelig i fri Luft. Og selv om en og anden af Gæsterne var bleven lidt beskænket og uklar — det ansaas ikke for Brud paa den gode Tone. —

Dette er et Gennemsnitsbillede af et borgerligt Selskab omkr. 1830—40. Men selvfølgelig er der Afskygninger, og Selskabeligheden kunde forløbe noget forskellig.

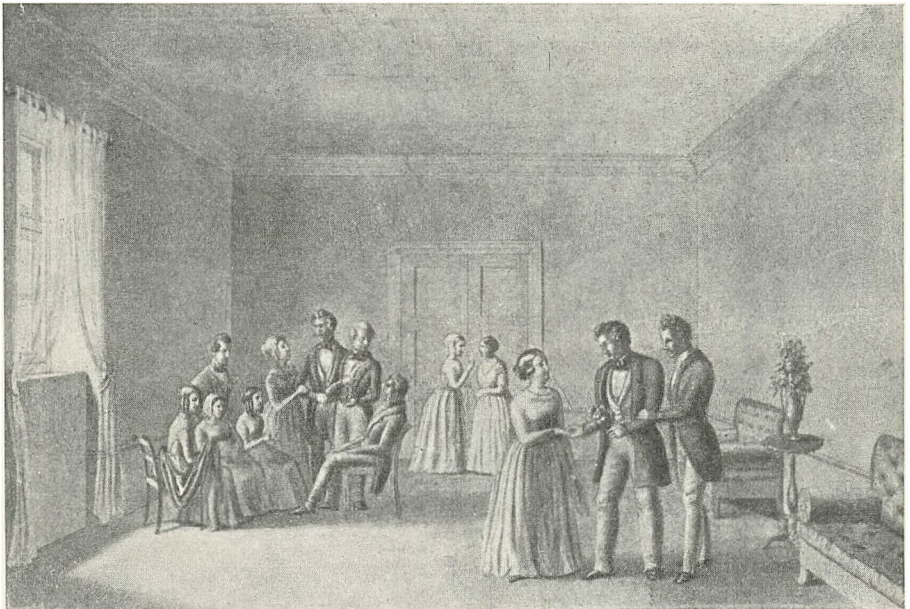
Var Ungdommen rigelig repræsenteret i Selskabet, legedes der ofte, og det blev da sædvanlig Pantelegen med den spændende og pikante Indløsning af Panterne, der var foretrukken. I »Gjenboernes« anden Akt har Hostrup givet os et levende Billede af hvordan der legedes i en jævn Haandværkerfamilie.

Undertiden blev det ogsaa til en improviseret lille Dans, og der skikkedes Bud efter en Lirekasse. Beværtningen indskrænkede sig til lidt skaaret Smørrebrød, Kager og afbrændt Rødvin (Biskop). Egentlige Baller fandt Sted udenfor Huset i Klubberne. SPILLET, hvori baade Unge og Gamle kunde samles til gensidig Fornøjelse, var et yndet Nummer paa Selskabernes Program. Der var »Halv tolv«, og Rambus, der krævede et stort Antal Kortspil og kunde trække ud den ganske Aften. Men Yndlingsspillet var Lotteriet. Gæsterne anbragte sig ved det lange Bord i Spisestuen, saa kom den store brune Skindpose frem med de 90 Brikker og de firkantede smaa Glasbidder til at dække Numrene paa Papsedlerne, efterhaanden som de raabtes op. Det var det gamle Tallotteri-System med Amber (2 Numre besat i Rækken), Terner (3 Numre), Quarterner (4 Numre) — 5 Numre gav Parti. Og Opraabningen gav Anledning til traditionelle Vittigheder: 22 hed saaledes »de smaa Jødeputter«, 77 kaldtes »stive Støvler«, og Nummer 90 »Gamle Ole« med den obligate Tilføjelse »Pengene ligger i Vinduet«. De lidt mere vaagne og tankefriske blandt Selskabets Medlemmer betragtede dette Lotterispil om Halvskillingen lidt fra oven nedefter, de mere barnlige Gemytter frydede sig over det — saaledes den store Thorvaldsen, for hvem Aftenen var spildt, naar ikke Lotteriposen kom frem. —

Nye Tider, nye Tanker — og nye Skikke. Den her skildrede

Form for Selskabelighed indenfor Hjemmets fire Vægge holdt sig saa temmelig uforandret Perioden igennem baade i Hovedstaden og Provinsen hos Middelstanden. Den var den brede, brave Borgerstands Hjemmeglæder. Men i Embedsmandskredse og i de større Handelshuse dukker omkring Aarhundredets Midte en noget mere krævende og forfinet Smag op. Embedsklassen var langt fra godt aflagt, men ofte søgte den ved Ægteskab Forbindelse med pengesterke Familier. Næsten alle Nationalliberalismens Førere (Orla Lehmann, Ploug, Monrad) giftede sig betydelige Formuer til, der satte dem i Stand til at »føre Hus«. Og her var det ikke længere Lotteri- eller Kortspil, der dominerede — mange blandt Intelligensen saa med et Skuldertræk paa Kortene. Nu var det Samtalen — eller Conversationen som det hed — der blev Selskabets bærende Element. Og der serveredes over en lav Sko, om Dagens Politik, om Kunst og Teater, om ny Noveller og Enten—Eller. Kostforagtere var imidlertid disse Intelligensens Stormtropper ingenlunde. De levede paa en stor Fod, den almindelige Velstand var i Stigen, og de bragte Middagsselskabet, som i mange Aar havde været fortrængt af Aftenselskabeligheden, igen til Ære og Vær-

Et Selskab.

Tegning af Edv. Lehmann.

dighed. Noget hang dette sammen med den i Aarenes Løb fremskridende Tendens til senere Spisetid. Middagsmaden indtoges i 1850erne omkr. Kl. 2—3, i 1860erne var man rykket endnu en halv Time frem, og i Overensstemmelse dermed sattes det finere Middagsselskabs Begyndelse til Kl. 4, senere til Kl. 5, hvilket Tidspunkt var det normale til op mod 1890. Nu udsendes Middagsindbydelser lige op til Kl. 8. Nu skal det hele afgøres lidt rask; men dengang vilde man have noget ud af sit Selskab og reserve-rede det derfor en halv Dag. Der skulde være Tid til at spise, Tid til at holde Taler og til hyggeligt Samvær efterpaa, med lidt Husmusik som Intermezzo. For hastige Nutidsmennesker maa det have været langt nok.

Fra Midten af 1840erne tager de politiske Fællesspisninger — Banketter kaldtes de — Fart. Ofte havde Byernes og Landets førende Mænd Samling paa Skydebanen i Kjøbenhavn, paa »Prindsen« i Roskilde eller hos Preisler i Viborg. Og hvad enten det nu var en skandinavisk Fest eller en politisk Oppositionsfest eller en Fest for en af Nationens Store — Thorvaldsen eller Oehlenschläger —, her ude paa den kgl. Skydebane fik man Forbilledet for Middagsselskabet. Til disse Fester var kun Mænd Gæster — de stakkels Damer havde ikke megen Adgang til offentlige Forlystelser udover Teatret —, og der blev spist og drukket tæt. Men selv om Husherren meget ofte samlede alene Mænd til sine private Middagsselskaber, saa var Herreselskaberne dog ofte blandet med Selskaber, hvortil ogsaa Damer indbødes. Det var en madkær og vinglad Tid den fra 1850—70. Føden var ikke dyr, og der kunde præstere meget for en Snes Rigsdaler. Foran mig ligger en Husholdningsbog fra en jævnt velstillet Fabrikants Hjem (Husfruen var Skuespillerinde) fra 1868, og i den læser jeg følgende Menu for et Selskab paa 24 Personer:

Krebsesuppe.
Vol au vent med Fiskestuvning.
Skinke med russ. Grønærter.
Vingélé med Cremesauce.
Oksesteg.
Kage.
Smør og Ost.
Confekt.

Andre Spisesedler fra samme Tid viser, at denne Madpaafyldning ikke var noget ekstraordinært. Foruden Suppe, Fisk, Steg og Kage serverede enhver Husmoder og Spisevært, der respekterede sig selv og sine Gæster, et Par Mellemeretter. Hertil kom mange Slags Vin — Champagne var ikke forbeholdt store Festligheder — og i Tilgift fik Herrerne, inden de vandrede hjem, Aftensmad og store Romtoddyer. Bordets Glæder spillede en meget stor Rolle i dansk Hjemmeliv fra 1820—70.

Fugleskydning i Roskilde. Købmand Borcks Skydeskive.

FORLYSTELSER UDENFOR HJEMMET

Klubberne.

ENDSKØNDT Klubberne omkring Aarhundredskiftet havde haft deres højeste Blomstringstid, florerede de dog endnu omkr. 1820 — baade i Hovedstad og Provins. Det vaagnende politiske Liv og den større Offentlighed, som tager Fart i 1840erne, svækker Interessen for de snævrere selskabelige Sammenslutninger, og henimod Periodens Slutning, omkr. 1870, er det danske Klubliv kun Skyggen af sig selv.

I 1820 var der ikke mindre end 18 Klubber og selskabelige Foreninger i København, der tilsammen talte c. 2200 Medlemmer — slet ikke noget helt ringe Tal. I Betragtning af Folkemængden var det godt og vel 2 pCt. Og selvfølgelig drejer det sig kun om Personer af Mandkønnet. Naar Kvinder fik Adgang til Klubbens selskabelige Sammenkomster, var det kun som Gæster.

Foran Concert du Boulevard. Sommeraften 1872.

Den fineste, mest anset og en af de ældste Klubber var DREYERS KLUB. Dens Medlemmer tilhørte Borgerskabets Elite. Det var høje Embedsmænd, store Handelsfolk og næsten alle der havde Navn i den litterære Verden — Rahbek, Brødrene Ørsted og Mynster, Oehlenschläger, Baggesen — alle var de eller havde været Medlemmer af Dreyers Klub. Igennem mange Aar havde Klubben holdt til Huse i Efterslægtens røde Gaard paa Østergade. Nu var den flyttet til »Vildmanden« Nr. 32 i samme Gade paa Hjørnet af Kristen Bernikowstræde — et af Datidens mest søgte Selskabslokaler. Her blev Dreyers Klub forenet med den forlængst stiftede KONGENS KLUB og antog dennes Navn. Kongens Klub blev nu en af de førende selskabelige Klubber i Hovedstaden. Den arvede den berømte ostindiske Punschebolle fra Velmagtstiden i Dreyers Klub; men Aanden fra denne — Brødraanden, det aandelige Frimureri, som forbandt de gamle Medlemmer, fulgte ikke med. »Kongens Klub« blev Knudepunktet for den pengebeslaaede højere Borgerstand og ekscellerede i fine Baller og elegant Selskabelighed. I mange Aar havde den Lokale i Karl v. Manderns Gaard paa Østergade Nr. 15 og tilmed Sommerresidens paa Hj. af Vesterbro og Farimagsvejen. Her var en dejlig stor Have og en virkelig statelig Pavillon, der 1872 solgtes til Concert du Boulevard, for i 1881 helt at forsvinde med Nationalkomplekssets Anlæg.

En Smule længere nede paa den sociale Rangstige stod flere Klubber, der i selve Navnet understreger det BORGERLIGE. Erindringer fra en svunden Tid, der opstillede den gode Borger som Idealet og lovpriste alt det til Borgerheld sigtende. Der var saaledes DET BORGERLIGE SELSKAB, DET BORGERLIGE ENIGHEDS-SELSKAB, DET BESTANDIGE BORGERLIGE SELSKAB. Det sidste, som i Datids Sprogbrug altid afkortedes til »Beständig Borgerlig«, var af de tre det mest populære. Medlemmerne var mest Næringsdrivende, der fik en uformodet Fortjeneste, da Selskabet omkr. 1870 be-segledede sin Opløsning ved at sælge sit udstrakte Sommerlokale, en stor Have ude ved Ravnsborg, til Byggegrund. Det blev 1000 Rigsdalers Fortjeneste til hvert Medlem.

Udover det kgl. Teaters Syngespil og enkelte Kirkekoncerter i Paasken var der sjældent Lejlighed til at høre Musik udenfor Hjemmet i Frederik VI's Dage, og nogle Klubber som HARMONIEN og DET FORENEDE MUSIKALSKE SELSKAB samlede sig da om Mu-

siken som Midtpunkt og gav velbesøgte Koncerter, i Reglen ved Amatørers Hjælp. Og endelig var der de dramatiske Selskaber, i første Række BORUPS SELSKAB, hvor der spillede Dilettantkomedie i stor Stil, en saadan Ejendommelighed i Tidens Fysiognomi, at den ret straks udførligere skal omtales.

Hvori bestod nu dette Klubliv, udover Foreningerne med særlige Formaal? Tanken var oprindelig, at det skulde være som en Slags Mødested, en Børs for Mænd med beslægtede Interesser, og at Samværet i Ny og Næ skulde krones ved et Symposium, hvor Bollen kom paa Bordet og Drikkeviserne tog fat. Politik var udelukket — rigtignok kun den indenrigske, thi om Tyrkens og Polens Affærer politiseredes om en Hals. Da nogle politiske Brushoveder i Selskabet CLIO i 1820 forledet af en Ven af Dr. Damppe, der kom saa galt afsted med sine Frihedsprojekter, begyndte Diskussioner om en fri Forfatning med Overrumpling af Kongen, var Politiet der lige med det samme og arresterede Hovedmændene, og Klubben maatte snart opløses.

I dette, hvor taabeligt det end var anlagt, var dog noget af en Idé. Men dette kan ikke siges i Almindelighed om 18 Hundredtallets Klubliv, der alene udvikler sig under Fornøjelighedens Devise og tilsidst udarter i det rene Spidsborgeri. Klubben var Familiefaderens Hvilested for de hjemlige Bekymringer i det mindste en fast Aften om Ugen. Her samledes han med Ligesindede til Passiar, fik sin Pibe ud af Skuffedariet, og efter at Øjeblikkets brændende Spørgsmaal om den græske Frihedskrig eller Juli-Revolutionen var debatteret og et Blik kastet i »Dagen« eller Hamburger-Aviserne, skred han til Spillebordet. Thi Kortspillet var nu bleven Klubbens daglige Brød. Men til Afveksling foranstaltede Bestyrelsen to à tre Gange i Løbet af Vinteren Assembléer, Bal med lidt musikalsk Underholdning foran, og Spisning midt imellem; og hertil kunde Familiefaderen for faa Rigsdalers Udgift give Kone og Døtre Erstatning for mange Afsavn i det daglige Liv.

I flere af Klubberne var ogsaa opstillet Billard, og i det hele udgjorde de en Slags Surrogat for det endnu meget primitive Kafé- og Restaurationsliv. I Sommerlokalet dyrkedes Keglespillet, og flere af Klubberne holdt desuden efter det kgl. Skydeselskabs Mønster Skiveskydning en Eftermiddag om Ugen, med Kongefugleskydning en hel Sommerdag. Navnlig i Provinsbyerne var denne Skydning til Fuglen en sand Festdag. Med Musikkorps, Borg-

mester og Fuglekongen i Spidsen vandrede Borgerskabet ud til Festpladsen og blev der hele Dagen.

I de fleste større Provinsbyer var der Klubber. I Aarhus saaledes POLYHYMNIA, der imidlertid gav Anledning til en forbitret Strid mellem Militæret og den civile Befolkning. En Løjtnant Friedrichsen var nemlig falden igennem ved Balloteringen i »Polyhymnia«, de øvrige Officerer opsagde da Klubben Huldskab og Troskab, og det varede længe, inden denne Storm i et Glas Vand var stilnet.

Iøvrigt var det ingen helt billig Historie at være Klubmedlem. I Indskud betaltes sædvanlig 10 Rdlr., hvad i vore Dages Pengeværdi vil svare til mindst 50 Kr., og det maanedlige Kontingent var gerne 1 Rdlr.

Dramatiske Selskaber. Dilettantkomedie.

1820 fandtes kun ét offentligt Teater i Hovedstaden. Men Trangen til at se Komedier og diskutere Komedier var i denne Før-Politikens Tidsalder saa stærk, at Lysten til selv at spille Komedie tog Fart, og det blev en ligefrem Modesag at være Medlem af en dramatisk Klub for enten selv at spille Komedie eller se Venner og Bekendte producere sig — eller prostituere sig. Thi det er et Tegn paa Tidens Naivitet og svigtende kritisk Sans at se Folk i Embedsstillinger ofre hele deres Fritid (og vistnok ofte ogsaa af Embedstiden) for at lære Roller, møde til Prøver og agere Skuespillere for en Kres af Ligesindede. Vi kan knap gøre os en Forestilling om, i hvilken Grad denne Komediepassion besatte næsten alle Samfundets Klasser. Haandværkere samlede sig om DRAMATURGIEN, DET DRAMATISKE SELSKAB eller THALIA, medens den finere Portion holdt til i det allerede 1780 af Rahbek og andre teatergale Kammerater stiftede »Dramatisk litteraire Selskab«, sædvanlig kaldet BORUPS SELSKAB. Spiren til disse dramatiske Klubber kan naturligvis søges i Interesse for den dramatiske Litteratur, og Lyst til at bringe et og andet frem, som ikke blev givet i Komediehuset paa Kongens Nytorv. Men denne oprindelig ideelle Interesse trængtes snart tilbage for den rene Morskab ved at lege Teater og agere Skuespillere.

Det var Skuespillernykkerne, som nu drev Folk ind i de dramatiske Selskaber, og en Lyst til at frigøre sig for Hverdagens Trivialiteter og for en Stund bilde sig selv og andre ind, at man

var Kunstner. Selvfølgelig var der dem, der med et skarpere Øje betragtede denne Dilettantisme. Skuespiller Rosenkilde latterliggjorde den i sin Komædie »Den Dramatiske Skrædder«, skrevet med »Den politiske Kandestøber« som Forbillede. Henrik Hertz spøjte i »Hr. Burchardt og hans Familie« ligeledes over nogle Haandværksfolks Mani for Scenen. Strengere gik den store Smagsdommer J. L. Heiberg til Værks, naar han taler om »de staaende Privattheatre, hvori Personer, som for største Delen have en ganske anden Bestemmelse end Teatret, paa den ynkeligste Maade affekttere at være Kunstnere og spilde deres Tid, som de kunde anvende bedre«.

Men det var foreløbig Præken for døve Øren. For nu blot at holde os til den megt ansete dramatiske Klub, BORUPS SELSKAB, saa var Forestillingerne, der fandt Sted hveranden Onsdag i Snedkermester Kretz's Lokaler i St. Kongensgade (senere i »Vildmandens« Gaard paa Østergade) altid velbesøgte. Og det var ikke Smaafolk, som sad her og saa til, eller lejlighedsvis tog en aktiv dramatisk Aktie med. Foruden den gamle Stok som Rahbek, der elskede at spille Komædie, skøndt han var aldeles blottet fra dramatisk Talent, Konfessionarius Liebenberg og Kammeradvokat Schönheyder, der var en ikke helt ringe Holberg-Skuespiller, finder vi i 1820erne en Medlemsliste med fremragende Repræsentanter for den højere Middelstand: Højesteretsadvokater, Assessorer, Prokuratorer — ja selv Generalfiskal Rottbøll — repræsenterede Juraen. Der var Mænd, der stod Hoffet nær, som Kabinetsekretær Adler og Konferensraad Collin. Blandt Gejstligheden finder vi J. P. Mynsters Navn; blandt Lægerne O. H. Mynster, Ole Bang og Saxtorph. Og mellem »Skønaanderne« troner Digterkongen Oehlenschläger, han er fra sine unge Dage trofast Medlem, og gælder det en Prolog eller Epilog, er han altid hjemme for sit kære Selskab. Og under Thorvaldsens Besøg i Hjemmet hædrede Selskabet ham med Festforestillinger. Her var Rektorer og Overlærere, ogsaa flere af det kgl. Teaters Skuespillere, højtstaaende Militære, Embedsmænd og flere af Handelsstandens store Folk.

De kendte alle hinanden. Og de, som ikke spillede eller var med i det lille Orkester af Amatører, der besørgede Musiken, gav Møde med deres Damer. Penge kostede det at være med: 12 Rigsdaler Sølv i Indskud, og 2 Rdlr. hver Maaned. Teatret var daarligt og primitivt, selv om Selskabet var forsynet med en syv,

otte Dekorationer, nogle Sætstykker og en Teatergarderobe. Men der administreredes strengt og vidtløftigt med tre Direktører, en Sekretær, to Teaterinspektører, fem Parterreinspektører, en Kontrolinspektør, en Garderobemester og to Revisorer. Mindre kunde ikke gøre det i en Klub, der dog aldrig kom over et Par Hundrede Medlemmer. Og der var Reglement for enhver af disse »Embedsmænds« Pligter. Teaterinspektøren skulde »bivaane Prøverne fra Begyndelsen til Enden og give Agt paa de Spillendes Deklamation og Gestikulation, og overalt Maaden, hvorpaa enhver Person udfører sin Rolle, samt tilkendegive med venskabelig Beskedenhed, hvad han i nogen af disse Henseender troer fra de Spillendes Side at være urigtigt«. Som om dette ikke var nok, skulde den stakels Mand ogsaa »foranstalte Banken paa Døre og anden Larm«. »Parterreinspektørerne« maatte gøre simpel Kontrollørtjeneste: »hver Forestillingsaften bør de være paa Tilskuerpladsen 1 Time førend den til Opførelsen bestemte Tid (Kl. 6), samt paase, at den er ren og luftig«.

Lokalet i St. Kongensgade bestod foruden af Teatersalen med 16 rødtbetruckne Bænke og et Galleri, af 3 Paaklædningsværelser, en Maskinkælder med videre Tilbehør, af en stor Dansesal, en Conservationssal og et Entréværelse. Inventariet i Damernes (fælles) og »Mandfolkenes« (fælles) Paaklædningsrum var det mindst og tarveligst muligt: 1 Spejl med Lysearme, 2 lakerte Blik-Vadskefade, 1 Vandtønde, 4 lakerte Blik-Natpotter, et Skab, 2 Gardiner for de fastnaglede Servanter og 4 Fag Rullegardiner.

Saa sad de da der paa de umagelige Bænke uden Rygstød — Borgerskabets udvalgte Damer og Herrer — hveranden Onsdag Aften (da det kgl. Teater sjældent spillede) i Aarets ni Maaneder og saa Venner og Slægt lege Skuespillere. Mænd var der nok af, som gerne vilde spille Komædie. Det var adskilligt vanskeligere at faa Fruentimmerrollerne besat. I Borups Selskabs yngre Dage var de bleven spillet af yngre Herrer; men i 1809 var det blevet bestemt, at »Fruentimmer skulde indbydes til at udføre de yngre Roller« — og efterhaanden stillede ogsaa 5 Damer sig til Disposition. Men udover dette Tal kom det foreløbig ikke. Direktionen appellerede da til Damernes Velvilje i disse Ord: »Selskabet haaber, at ingen af de Damer, der enten som ordentlige eller overordentlige Tilskuerinder faa Adgang til dets Øvelser, ville vægre sig ved stundom at række en hjælpende Haand til at forskønne

Forestillingen.« Det hjalp. I Aarene 1810 til Selskabets Opløsning i 1841 medvirkede 85 af det kvindelige Publikum.

En af dem, Jfr. Poulina Clausen, der senere nogle Aar blev Skuespillerinde ved Kgl. Teater og derfor tør formodes at have ligget over Jævnmaalet i Borups Selskab, har i nogle Optegnelser fortalt om Selskabet og sin egen Optræden der:

»Da jeg første Gang skulde i »Borups Selskab«, glædede jeg mig især til at se Oehlschlæger. Den ædle Holdning, den herlige Pande, de usædvanlige mørke Øjne med det dybe Blik, det prægtige tykke sorte Haar, kort sagt hele denne Mand's Hoved imponerede ved sin storartede Skønhed og sit karakteristiske Udtryk; en stærk blaa Skæggrund gav det ved et flygtigt Blik noget israelitisk, som dog faldt bort ved nærmere Betragtning; forresten var der noget sirligt over hele hans Person og Fremtræden, som man ikke var forberedt paa at finde hos Forfatteren af »Hakon Jarl«.

Saa vidt jeg husker var det Lystspillet »Den lige Vej er den bedste«, som jeg saa den Aften i Borups Selskab. To af de Spillende overraskede mig ved deres udmærkede Skønhed og store Talent, det var Kammerraad THORTSEN og hans Frue. Han var Kontorchef, og hun havde tidligere været Skuespillerinde ved Hofteatret. Ogsaa han sværmede for Kunsten og tilfredsstillede denne Tilbøjelighed i Borups Selskab, der besad flere spillende Herrer med ikke almindeligt Talent som Justitsraad WIEHE i Toldkammeret, Fader til Skuespillerne Michael og Vilhelm Wiehe. Hans Svoger, Kontorchef HENRIK ROSING, og hans Frue, f. ANTOINETTE ROSING, begge Børn af Skuespillerparret Rosing besad ogsaa Talent. Men Selskabet manglede unge Piger til Elskerinde-Rollerne.

Imidlertid havde man lagt Mærke til mig i Selskabet. Faa Dage efter kom Kammerraad Thortsen og anmodede mig om at overtage Isauras Rolle i »Arlechinos Bryllup«, et Lystspil af Digteren L. Kruse. Jeg blev rød som en Pæonia, frygtelig undselig og raadvild. Lysten til at spille kæmpede hos mig med Frygten for at fremtræde og spille med fremmede Mennesker. Men der hjalp ingen Indvendinger.«

Jfr. Clausen gaar nu videre i sin Beretning og fortæller hvordan hun faar den 80aarige gamle Skuespillerinde, Mad. Rosing, der undertiden endnu optraadte i Borups Selskab til at gennemgaa Rollen med sig, om hvordan det lykkes, og hun bliver rost

af Oehlenschlæger. Hun er nu i Vælten og faar den ene Rolle overdraget efter den anden. En Aften skal hun spille med selve Selskabets Stifter, den gamle Rahbek, i »Brødrene paa Prøve«, hvor han skal være hendes Onkel.

»Det var vel ingen Nydelse at se og høre den talentløse, gamle Mand, naar han red sin dramatiske Kæphest, men det var altid en Hæder for Selskabet, at han endnu i sin høje Alder bevarede sin Interesse for det. I en Scene, som jeg havde med ham, maa vel min Udførelse af Rollen have været udført med megen Varme og Naturlighed, thi i Stedet for at svare mig, stod Rahbek og græd, saa Taarerne trillede ham ned ad Kinderne og var ikke i Stand til at fremføre et Ord, saa at der blev en lang Pause.« — Et smukt Billede af den for manglende poetisk Følelse ofte smædede Rahbek.

Selv om »Borups Selskab« kunde regne med flere flinke Amatør-Skuespillere — baade Michael Wiehe og Phister medvirkede i deres unge Dage — har det dog nok ofte været en lidt blandet Fornøjelse at overvære disse Forestillinger, som kun forberedtes med 2 à 3 Prøver, saa at der ofte blev Huller, eller de gik helt i Staa, fordi de Optrædende ikke kunde deres Roller. Men Kritik frabades. Man læse følgende Lovparagraf om Tilskuernes Pligter: »Dersom det tilstrækkeligen maatte kunne bevises, at nogen af Selskabets Tilskuere eller Tilskuerinder have gjort sig skyldig i den Udelikatesse ved Samtaler paa Tilskuerpladsen under Forestillingerne at afgive ubeskedne Domme over Udførelsen af Skuespillerne, da bliver en saadan Tilskuers Billet kasseret og Vedkommende forment oftere at bivaane Forestillingerne.«

Og Repertoiret? Oehlenschlægers Tragedier lod man fornøftigvis ligge, men hans Smaaarbejder og hans Smertens Barn »Frejas Alter« spilledes; ogsaa et og andet af Rahbeks dramatiske Arbejder. Mens Heibergs Vauderviller ikke kom frem, var Overskous borgerlige Lystspil »Østergade og Vestergade« og »Vor Tids Mennesker« lige efter Selskabets Smag. Og det var ogsaa de tyske Skuespilfabrikanter, Kotzebue, Iffland, v. Clausen, Leverandører af borgerlige Komedier, balancerende mellem Smil og Taarer.

I 1830 fulgte Brødrene den sidste af Stifterne, Rahbek, til Graven. Han mindedes i den følgende Forestilling i en Epilog af Ingemann:

Vor gamle Rahbek ej vi mer tør kalde
Med munter Røst her til vort Maskespil.
... Den Slægt, han leved, han ej mer tilhørte.

Ingemann talte sandt. Den Ildhu og Begejstring for den dramatiske Kunst, ud af hvilken »Borups Selskab« var bleven stiftet, blussede nu kun svagt. BORUPS SELSKAB var ved at blive en Klub af almindelig Snit, hvor de selskabelige Forlystelser blev søgt, som Tidernes Ugunst holdt borte fra Hjemmet. Interessen for det Dramatiske blev i 1830erne ringere og ringere. Direktionen klagede over Brødrenes Lunkenhed ved ikke at ville paa tage sig de dem tildelte Roller, saa at det ofte næsten var umuligt at sætte nogen Forestilling paa Benene. Og blev Rollen modtaget, blev den slet lært, og der jaskedes med Instuderingen.

Opmærksomheden syntes efterhaanden mere at samle sig om de selskabelige Forlystelser, Assembléer og Maskeballer for Damerne Vedkommende, medens Herrerne fornøjede sig med Kortspil paa »Conversationsaftenerne«, arrangerede Fastelavnsløjer og Pøsegilder og smaa Middage om Sommeren paa Bellevue og Skydebanen. I 1832 var der tyve ledige Pladser i »Borups Selskab«, fordi nogle Medlemmer, som med Misfornøjelse havde set Selskabet svigte sit egentlige Program — Dilettantkomedien — udmeldte sig. En Komité nedsattes til at afgive en Betænkning, der viser, at Tiden var ved at vende sig, at Smagen var bleven en anden. De naive Dage var forbi, Kritiken ved at vaagne, og der var ingen rigtig Morskab ved at overvære halvt god eller helt daarlig Dilettantkomedie, hvor de faa, som kunde spille, gik igen som Tordenskjolds Soldater. Det hedder i Betænkningen: »Opførelsernes Antal overstiger Selskabets Kræfter, saa at den Byrde, som paahviler de enkelte Medlemmer, der have Evne og Vilje til at virke for Selskabet, ingenlunde staar i Forhold til den Fornøjelse, som de selv have af Spillet. At lære Roller og at overvære Prøver er en saa triviel Beskæftigelse, at ikkun Godhed for Selskabet kan motivere den, der har andre Forretninger, til at paatage sig slige Roller, saa at Direktionen ikke, uden at misbruge Medlemmernes Velvilje, kan bringe 17 Forestillinger i Gang.« Ordene er tydelige nok: de Dage var ved at svinde, da ethvert bedrestillet Individ havde Raad til at ofre den Tid ham lystede paa private Fornøjelser. Politiken begyndte at kalde paa Studenten, og den unge Handelsmand fik ogsaa Blikket op

for, at der var noget som hed Konkurrence, og at Livet havde strengere Krav end at spille Komædie. Forestillingernes Antal blev nu nedsat til 12; men det hjalp ikke. I 1838 var Medlemmernes Antal sunket til 44. Den kendte Selskabsmand, Sproglærer N. C. L. Abrahams, der i det fornemme Tuteinske Hjem og hos Prinserne Christian og Ferdinand havde skabt en Amatørtrup, der gav smaa franske Skuespil og Vauderviller, foreslog at gøre et lignende Forsøg i »Borups Selskab«. Men det slog ikke an. Den 23. Marts 1841 fandt den sidste Forestilling Sted, hvor »Freias Alter« spillede. »Borups Selskab« bestod endnu et halvt Aar, inden det opløstes, men kun som en almindelig Klub som alle de andre.

Dilettantkomædien i de borgerlige Krese havde saaledes sunget sit sidste Vers. Den blev atter taget under Armene faa Aar efter, men denne Gang af Studenterne. I 1833 var den første Studenterkomædie — d. v. s. en Komædie, hvor en eller flere Studenter spiller Hovedrollen — bleven opført i Studenterforeningen. Men det er først i 1844 og de følgende Aar, at HOSTRUP med »Gjenboerne« og »En Spurv i Tranedans« og Ploug med sine satirisk-politiske »Atellaner« sætter Studenterkomædien til Højbords. Nu bliver Studenternes Komædier, hvor Damerollerne atter overtoges af dunhagede Ynglinge, en af det højere Borger-skabs og den akademiske Verdens aarlig tilbagevendende Forlystelser. Chr. Richard skriver »Deklarationen« for Studenterne, Molt Wengel »Plader«, og senere er Firmaet PETER SØRENSEN (Carl Møller & Will. Faber) regelmæssige Leverandører af Studenterkomædier. Thi endnu ved Periodens Slutning omkring 1870 er Studenten Borgerskabets privilegerede Kælebarn.

Men ude omkring i Provinsen — f. Eks. i Slagelse og Helsingør og andre Byer — havde Dilettantkomædien efter Borups Selskabs Mønster ogsaa havt sine dramatisk-litteraire Selskaber. Men det gik dem som i København: Politiken og den vaagnende større Offentlighed slog dem ihjel.

Bal og Dans. Karneval og Maskerader.

Dansen har altid hørt til Ungdommens Forrettigheder, lige saa meget i vore Bedste- og Oldefædres Dage som i vore. Den har i Tidernes Løb skiftet Karakter og har som alle menneskelige Foreteelser været Modens Luner undergivet. Men Udløsning af

Rytmetrangen til Tonernes Spil er den samme. Altid har en ny Danseform været mødt med Skepsis og Forargelse af de Gamle, og med Tilslutning og Begejstring af de Unge. Thi der er intet Nyt under Solen.

I 1820 dansede hverken Unge eller Gamle Menuet. Det var nu en helt aflagt Danseform, sunken til Bunds under den franske Revolution. I de gamle Danse var Berøringen under Dansen en meget fin og flygtig, og »Contredansene« (meget lignende de senere Française) og »Engelskdansene« krævede ingen intimere Tilslutning til Partneren. I dette Rør-mig-ikke-Princip bryder Val sen ind sydfra omkring Aarhundredskiftet. Den fordrer, at Herren lægger Armen om sin Dames Liv — og dette var nok til, at alle Jeronimusser og Magdaloner fandt den uanstændig. Men i Tempo er den tyske Ländler eller Allemande, som den kaldes, endnu meget adstadig og afmaalt. Først naar vi kommer mod Slutningen af Trediverne, tager den med Lanners og Strauss' Valsemelodier større Fart, bliver samtidig baade mere lidenskabelig og mere sentimental. Men i en Engelskdans, en Holstensk Vals, en Hamborger-Skotsk eller en Rheinländer — og det var 1820ernes Yndlingsdanske — var vel Rytme, men ingen »Schwung«.

Det var kun de store og fornemme Huse, som sendte Balindbydelser ud. I de borgerlige Hjem kunde nok til Tider improviseres en Dans, men under meget beskedne Former. En gammel Københavner mindes hvordan han som Dreng en Aften bliver sendt afsted af sin Søster for at skaffe en »Cylinderlyre« (d. v. s. Lirekasse), da hun og hendes Veninder har faaet Uro i Pusselankerne. Hans Fortælling giver et helt lille Genrebillede af det gamle — langt fra altid hyggelige Kjøbenhavn.

»Antonelli ejede flere Lirekasser, som han lejede ud til forskellige Personer, der gik omkring med dem om Dagen og spillede paa Gader og i Gaardene. Det var temmelig sent, da jeg kom der, og der blev svaret, at en af Folkene boede ovre i Peder Madsens Gang (nu Ny Østergade) — der kunde jeg gaa over og se om jeg kunde faa fat i ham. Det var første Gang jeg ved Aftens-tide kom i den Gade, hvor man forøvrigt sjældent eller aldrig kom om Dagen. Men jeg skal aldrig glemme den Rædsel, som betog mig, da jeg var kommen noget ind i Strædet. Det var det laveste Udskud blandt Befolkningens Bærme, og paa

Peder Madsens Gang (nu Ny Østergade).

Grund af Gadens Smalhed var det umuligt at komme forbi dem uden at høre deres Tale. Jeg, som da var en halvvoxen Dreng, rystede som et Espeløv; men nu var jeg der engang, og Manden skulde jeg have fat i. Heldigvis boede han paa den modsatte Side af Gaden, hvor der ingen Kvindfolk stod i Døren, og jeg fik da En til at lyse mig op ad Trappen. Manden var villig til at komme, saa vi fik os en Svingom, men hvad den Lystighed havde kostet mig af Angst,

fik ingen at vide.« Saa skæbnesvangert kunde det være at skulle skaffe Balmusik 1829. —

Men tilbage til Dansen. Dyrkedes den mindre i Hjemmene, saa dyrkedes den saa meget mere paa Klubballerne — baade i Hovedstad og Provins. Man kan ved Periodens Begyndelse karakterisere den som Fjerndans. I Løbet af en ti à tyve Aar udvikler den sig til Nærdans og bliver staaende herved. Omkring 1840 sejrer den hurtigere Vals. Den kommer som antydet med Lanners og Johann Strauss den ældres indsmigrende Toner — »Schönbrunner-Walzer«, »Dorfschwalben aus Österreich«, »Loreley-Klänge«, og hvad de nu alle hedder. I »Emilies Hjertebanken« skrifter den unge Jomfru, hvordan det er hende umuligt at sidde stille, naar hun hører en Strauss-Vals:

Strauss bærer Palmerne, Strauss bærer Kronerne,
Saa jeg ham, faldt jeg ham vist om hans Hals.

Men ogsaa vor hjemlige Strauss, H. C. Lumbye, den danske Dansemusiks Mester, faar med sin blide og yndefulde »Amelie-Vals« eller den fyrige »Krolls Ballklänge«, der begge skriver sig fra 1846, Kinderne til at blusse og Hjerterne til at slaa i hurtigere Takt. Den første blev navnlig et Livstykke. Hvor mangen Klubkavaler med pomadiserede eller for Festen krøllede Lokker har ikke ømt og forelsket trykket den unge hvidklædte Dame med de struttende Skørter og det blaa eller røde Livbaand i sin Favn til Amelie-Valsens Toner. Til hvor mange smægtende Erklæringer og forelskede Blikke har ikke de været Akkompagnement!

Men de vuggende Trefjerdedels Klange blev ikke eneraadende. Der kom raskere Tempo til — i Polkaen, Mazurkaen og Galoppen. Polkaen, oprindelig en polsk-czekisk Nationaldans, erobrede sig — sikkert ikke uden liberal Sympati for det i 1830 knægtede Polen — en førende Plads rundt om i Europa. Det blev til en fuldstændig Polka-Mani (som i vore Dage med One-Step og Foxtrot) — alle skulde nu danse Polka eller Polka-Mazurka. Og da Lumbye i Tivolis første Sæson havde kreeret »Annen-Polka« af Strauss — eller »Nr. 3«, som den populært kaldtes — blev dette gemytlige, enstonige Musikstykke, der tralledes fra Kælder til Kvist, Opslaget til Polkaens Folkelighed ogsaa i Danmark. Men skulde man være »rask paa det« og vise sin Dame det rigtige Dansehumør, saa maatte Galoppen til. Og her gik ogsaa Lumbye i Spidsen. Gennem tredive Aar komponerede han en Række af Dansemusikens bedste Galopper, fremfor alt den udødelige Champagne-Galop (fra 1845).

Ballerne havde nu forandret Karakter. Hvad de mistede i Stilfuldhed, vandt de i Humør. Rigtignok var det jo ikke altid æstetisk tiltalende efter en lang Balaften, naar der spillede op til Tappenstregen, at se Damernes Tarlatanskjoler ligne forkrøllede Klude, eller Herrerne med gennemblødte og svedige Flipper. Men et Bal var ved at blive noget af en Institution med et fast Program. Smaa Balbøger eller Balkort indførtes omkr. 1850 efter fransk Mønster og med et fuldstændigt Program for Dan-senes Rækkefølge: 1ste Vals, Les Françaises, 2den Vals — hvorefter souperedes; derefter Borddans og Cotillon — Borddansen

sluttede oftest med »La tempête«, en Slags Stormmarschgalop, der endte med Kehraus gennem alle Stuer. Og saa blev omtr. 1860 Kvadrillen »Les Lanciers« obligatorisk ved ethvert Bal af nogen Betydning. Den indførtes ved Tuillerie-Hoffet i de første Aar af Napoleon III's Regering, og med sin statelige og nydelige Musik og morsomme Ture er den jo endnu et ikke helt overvundet Stadium, selv om de Unge ikke kan danse den. Begejstringen for alt Fransk, som efter Krigene med Tyskland var saa stor i Danmark, fremmede naturligvis Succesen. Generation efter Generation har danset den elegante Kvadrille. For enhver Dame gjaldt det naturligvis at faa sit Balkort fyldt, men det ansaas ikke for passende at tilstaa en enkelt Herrer mere end én Dans, der til Gengæld bestod af tre, fire Numre. Kun ved »Inclination« kunde Herren erobre sig en Dans udenfor Programmet. Trods det blussende Tempo var der Orden i de gammeldags Baller.

Festbal i Casino 1860.

EN BALSCENE

MALERI FRA ca. 1860 AF EDV. LEHMANN. (I Privateje)

Traktementet var ikke stort ved disse Baller, naar det da ikke var i de rigeste Hjem. I Klubben serveredes i Pausen en Ret varm Mad og Kage. I Middelstandshuse blev det til Fade med skaaret Smørrebrød med Æg og Ansjovis, Oxetunge, Kalvesteg, der bares omkring, bagefter Kransekage og dertil Biskop og Limonade. Is og Sherry var en sjælden Luxus.

Ballerne var til en Begyndelse tarvelige. Men med den stigende Velstand kom der Glans over dem, og i 1870 kunde en gammel Herre ved at mindes sin Ungdoms beskedne Baller skrive: »Det maa man lade vor Tid, at den forstaar at give et Bal et vist Sving; hvilket skinnende Lys udbreder dog Gaskronen og de mangfoldige Lampetter over Balsalen; hvor se dog de unge Piger med de af Blonder og luftige Piber svulmende Dragter og den smukke Coiffure nydelige ud, naar de polkere og faa Lejlighed til at vise de kokette, højhælede franske Støvler; hvor faar man dog Lyst til at danse, naar Balduin Dahl spiller op med sit Orkester eller lille Hartmann fremtryller den bedaarende Donau-Vals paa Pianofortet, og hvor lækker er dog den hele Anretning med de varme Retter og den kolde Is og de forskellige Vine.« —

Ind under Dansens Regimente hører ogsaa Karnevaller og Maskerader. Det er ikke helt let at trække Grænsen mellem de to Ord. Efter vore Dages Sprogbegreb skulde jo Karneval betyde noget mere storartet, festligt end Maskeraden eller Maskeballer, men saadan var det ikke til en Begyndelse. Det var unge Malere blandt Italiafarerne, som omkr. 1840 fandt paa at lave Carnevale — som Ordet dengang skreves — i København. Man maa dog paa ingen Maade hertil knytte Forestillingen om smagfuldt arrangerede Kostumefester i festligt oplyste Sale. Hele Herligheden udspillede i »Kalkeballen« i L. Kannikestræde, et velkendt Tempel for Udøvere af Dilettantkomedie, senere omdøbt til »Holbergs Minde«. Efter mundtlig Tradition (thi Datidens Aviser var altfor højtidelige til at bemærke den Slags) skal der ved dette første københavnske Karneval være spillet Scener af »Barselstuen«, og bagefter Dans og alskens Løjer med realistiske Optog af de kostumeklædte Deltagere — en Del efter Datidens Smag forklædte som Kvinder. Thi det vilde have været rent utænkeligt at faa unge Kvinder til at deltage i en saadan Fest, arrangeret af unge Mænd, hvor Tonen vist ogsaa var noget djærv. Da Kunstner-

foreningen af 18de November, stiftet 1843, tog Karnevallerne i sin Haand, var disse — Fastelavnsløjer er det mest passende Navn — ogsaa alene beregnet for Herrer.

Her en Beskrivelse fra de unge Kunstneres andet Karneval. En Skuespiller havde parodieret Bournonvilles ny Ballet »Erik Menveds Barndom«. Drost Peder var kostumeret som borgerlig Artillerist og de andre Agerende derefter. Thorvaldsen var indbudt som Hædersgæst, og ham til Ære var Salen dekoreret med Prospekter fra Rom, for at Mesteren skulde føle sig rigtig hjemme. Thorvaldsen lod ogsaa til at befinde sig vel. Efter Forestillingen aabnede han Ballet med den svære tysk fødte Maler Wolferting, forklædt som Dame med lange Proptrækkerkrøller. Situationen synes overordentlig taktløs og giver lidt bitter Smag paa Tungen. Vi kan ikke lide at tænke os den ærværdige gamle Mester med i saadant Gøgl.

I 1847 kort før Vinter-Tivoliet »Casino«s Aabning, der fik en hurtig og solid Fiasko, holdt »18de November« en Karnevalsfest i det smukke med Pergolaer og brede Trappeanlæg udstyrede Lokale, og den udmærkede Historiemaler Niels Simonsen havde faaet sat lidt kunstnerisk Sving paa Sagerne, der forestillede mesterligt arrangerede Tableauer af Kamp mellem Zouaver og Kabyler. Men ogsaa her var Damerne udelukket. Først i 1854 giver Kunstnerne Damerne Adgang til deres Karnevaler, og fra 1860 begynder de store Karnevaler én Gang aarligt ude i Casinos Lokaler — snart er det Studenterne, snart Kunstnerne, snart begge i Forening, som forestaar Arrangementet.

I 1860 havde Blomstermaler Hammer i Pergolaen skabt en Tryllehave. »De kunstige Blomster smeltede saaledes sammen, at det var umuligt at skelne hvad der var laant fra den kgl. Blomsterhave og hvad der skyldtes Hr. Hammer.« Saa var der paa Scenen Præsentation af gamle italienske Maskefigurer ved Prins Carneval, og i Anledning af det nys nedbrændte Frederiksborg Slot saas Kong Christian IV i Tableau nedlægge Grundstenen. Det var altsammen meget smukt og korrekt, men for alvorligt — finder en Deltager —, den nordiske Adstædighed og Generthed havde her taget Overhaand. I 1862 havde Kunstnerne gjort sig endnu større Umage og havde til Tableauerne paatænkt en ny Belysningsmaade — elektrisk Lys. Men det blev for kostbart og indviklet, man maate nøjes med bengalske Flammer. Arrange-

Jødemaskerade.

Tegning af Klæstrup.

Kunstnerkarneval i Casino 1860.

mentet var rigt nok — et helt Optog: »Fra Vesterport til Frederiksberg«, hvor den for kort siden nedrevne Vesterport optraadte og alle Forlystelser ud ad Vesterbro var personificerede.

Men Datidens folkelige Kritiker Erik Bøgh var ikke tilfreds; han savner den ægte Karnevalsstemning: »Man syntes paa dette Karneval mere end paa tidligere at spore

Virkningerne af Københavnernes al Fornøjelse ødelæggende Krav paa at ville mores uden selv at bidrage til Morskaben. Her kulminerede deres Passivitet. Ikke engang den Ulejlighed at bære en Maske, en forlorn Næse eller et falsk Skæg og en Karakterdragt gad man underkaste sig. Den ene trak et stort kegleformigt Silkefutteral med to Huller i ned over Hovedet, saa var han sort Spidsmunk, den anden gjorde ligesaa, og tilsidst saae det saa sort ud, at man frygtede at være kommen til Begravelse i et Trapistkloster istedetfor til en Karnevalsfest.«

Borgerskabets Filosof havde ikke helt Uret. Det har aldrig ligget for de Danske at stille sig til Skue og spille paa Fantasiens Streng, og Begejstring og Vildskab var der aldrig paa de store Casino-Karnevaller, der holdt sig til omkring Aarhundredskiftet. Alligevel var de alle københavnske unge Damers Fryd. Et smukt flaterende Kostume — Dans hele Natten — helst med en Hjerteknuser. Mere forlangtes ikke. Arrangementerne saa de kun lidt paa — Dansen var dog det vigtigste. Og derfor bliver i København de saakaldte Karnevaller blot maskeret Dans.

Noget anderledes forholder det sig med de saakaldte CASINO-MASKERADER, som Etablissementets Direktion startede i Begyn-

Dansebod i Kælderen.

Tegning af Klæstrup.

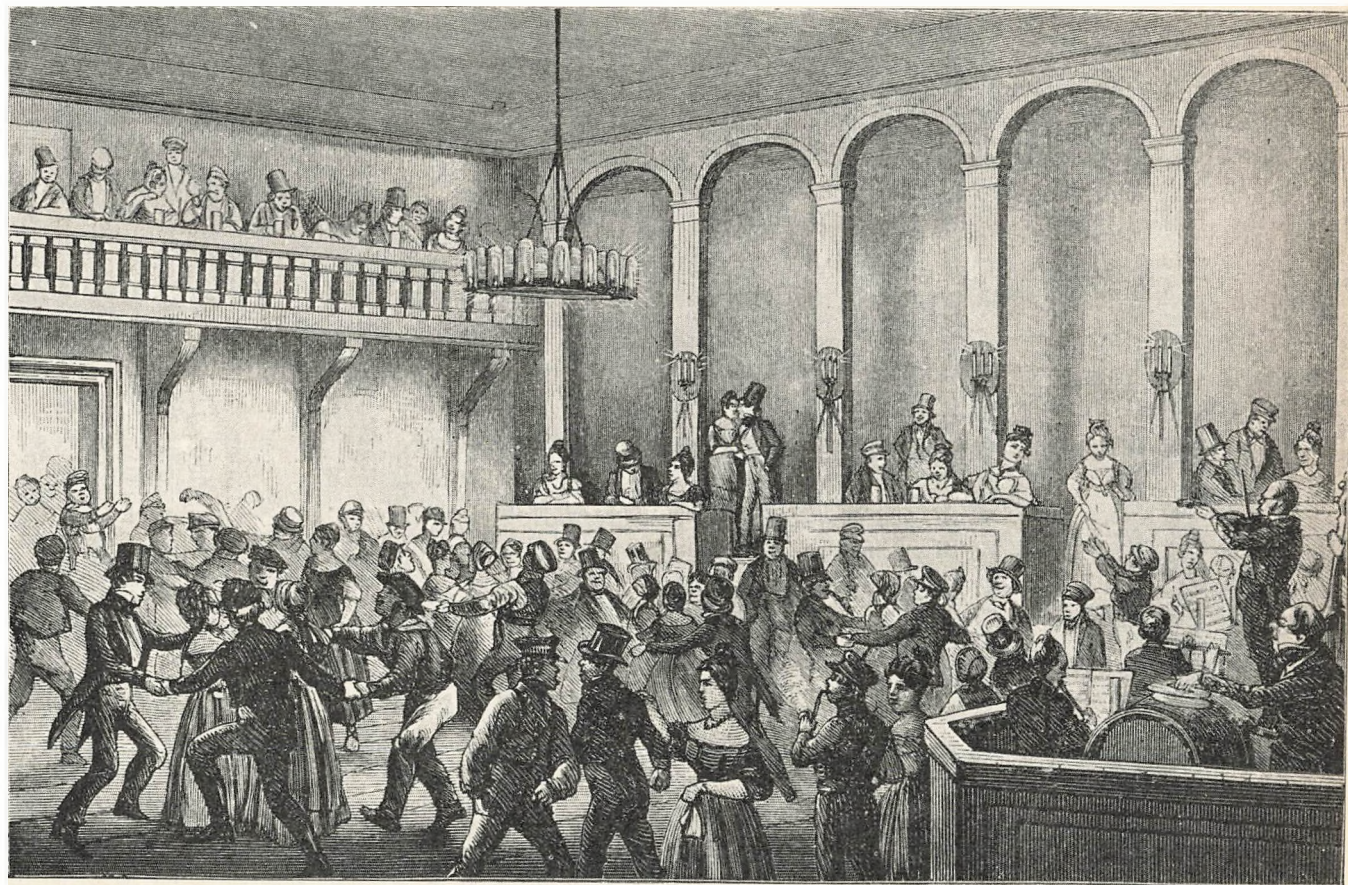
Jødemaskerade.

Tegning af Eckersberg.

delsen af 1850erne. De afholdtes hver anden Torsdag i Januar—Marts. Til en Begyndelse var det ganske nette offentlige Maskeballer, der søgtes af Borgerskabet. Damer havde kun Adgang, naar de introduceredes af en Herre. Erik Bøgh har henlagt en af Akterne i sit Sangspil »Kalifen paa Eventyr« til en saadan Casino-Maskerade, der dengang var et Samlingspunkt for de Københavnerne, der vilde more sig i anstændigt Selskab. Men da de større Studenter- og Kunstnerkarnevaller tog Fart, forlagde Borgerskabet og den fine Portion Residensen herhen, og Casino-Maskeraderne tabte i Anseelse. De besøgte nu kun af yngre Levemænd, der fritog sig for Umagen at maskere sig, og af letlevende Damer, som

optrådte i hjemmegjorte Fantasierdragter. Casino-Maskeraden stod nu ikke mere i Tjeneste hos Dansens Muse, men blev viet til Venus og Bacchus. De endte som rene Demimonde-Fester.

En ejendommelig Foreteelse i Københavner-Livet indtil omkr. 1840 var de saakaldte JØDE-MASKERADER. Det blev en Modesag blandt velstillede jødiske Familier at fejre Purimfesten med et Maskebal for aabne Døre. Selv om Festen væsentlig var beregnet for Trosfæller, havde dog enhver »honnet Maske« Adgang. Men dette blev snart misbrugt, tvivlsomme Eksistenser skaffede sig under Maskens Ly Adgang til de velhavende Hjem. Og det hændte, at naar Husfruerne næste Morgen eftertalte Sølvtoj, var det svundet betænkeligt ind. Og saa syntes de jo, at det kunde være nok med den jødiske Gæstfrihed. Jøde-Maskeraderne, der var ved at blive en Institution, ophørte automatisk. Peter Faber benyttede dem som Intrige i sin Studentervaudeville »Stege-

Krismers Dansebod (nu »Kæden«).

Tegning af Klostrup.

kælderen eller den fine Verden«. Den unge Jøde-Levemand inviterer den unge Md. Jensen derhen til Fanemarchens Toner:

Det første Sted, hvor vi skal hen,
der skal jeg sige Dig min Ven,
det er paa Hjørnet af Hvælvingen,
der bor min Fætter, Hr. Simonsen . . .

Og saa skal de hele Raden rundt. —

*

*

*

Vi har nok af Danse-Etablissementer i København, men selv om nogle af dem som det gamle »Kæden« Dr. Tværgade, der snart har et Aarhundrede paa Bagen, er af en udpræget folkelig Karakter, saa er dog Lokale og Udstyr ret anstændigt. Anderledes i det gamle København. Her florerede hele Perioden igennem Buleballerne i en nu forlængst forsvunden Institution: DANSEBODEN. Datidens Danselokaler laa for største Delen i Kældere. Kælderbeboelsen var noget eget for det gamle København. Da den rejssende Franskmand X. Marmier 1839 udgav en Rejseskildring fra Norden, udtalte han deri sin Forundring over, at Folk bor og bygger under Jorden. Og snart sagt i hver Gade laa en saadan underjordisk Dansebod. Danselysten maa i hine Tider ikke have været mindre end nuomstunder, og man tog til Takke bare Benene blev rørte. Paa de bedre Danseboder søgte Kommiser og Kontorister, paa de tarveligere Matroser, Soldater, Slagtersvende, der ugenert valsede omkring med Hat paa Hovedet, i Overtøj og Transtøvler. Damerne var nøjsomme — det var Tjenestepiger paa Friaften, smaa Syersker eller »Nymfer«. Og gennemsjofelt, tarveligt, simpelt var hele Arrangementet. Belysningen elendig, Orkestret en Violin og Klarinet, og foruden Dansen bestod Nydelsen i Indtagelsen af Øl og Brændevin. Nogle Steder som i Ulkegaden betaltes Adgangen med 4 Sk., men saa fik man ogsaa Varer for Pengene. H. C. Andersen har skildret Stedet i »Kun en Spillemand«. Udstyret i disse Danseboder indskrænkede sig til en Sofa med Voksdugsbetræk, Stole med skurede Træsæder, Bænke og Fyrretræsborde. Gulvet var overstøet med Sand. Det synes os Efterkommere helt ufatteligt, at Mennesker har kunnet trække Vejret i disse Kældere uden Ventilation, stinkende af Brændevin og Madrester, fyldt af Sved og Udunstninger og ilde-

lugtende Klæder — thi Bad var i de Tider et temmelig fjernt Begreb. Hvor har det dog altsammen været pøbelagtigt, raat og modbydeligt. Ofte har Ordet lydt: »de gode gamle Tider«. De har ikke altid været saa gode, som en Efterslægt har villet prise dem for. Det har ogsaa været onde, gamle Tider.

Ingemann har i »Landsbybørnene« skildret en af disse Danseboder: »Bal-Damerne var trods Novemberkulden yderst let klædte med korte og meget nedringede Kjoler. Nogle var synligt sminkede og blev opvartede med Punsch af deres Cavallerer. Paa nogle af dem saa man tydeligt, at de var udpyntede Tjenestepiger. Disse havde imidlertid et mindre anstødeligt Væsen. Hvad der forundrede mest var, at de fleste Cavallerer dansede med smudsige Støvler, nogle endog med Vinterfrakke og næsten alle med Hatte paa Hovedet. Herrer som Damer kom og gik, og Selskabet forandredes saaledes bestandig«.

Det er vist den ældste større Dansebod, Krismers (☺: Kretschmers) her er skildret, den senere »Kæden«. En Besøgende supplerer Billedet af det smudsige Lokale, hvor Væggenes Farve var bleven ukendelig for Smuds, og glinsede af Vanddunster fra den ophedede Atmosfære. Og her dansedes saa Turdanse, og Klinkevals og Sextur, ofte afbrudt af Slagsmaal mellem de dansende Herrer, der engang i Stridens Hede væltede en af de Træpiller, der bar Galleriet. Det var jo stærke Folk, disse Flæskedragere, Sjovere og Damernes »Beskyttere«. Og kom der Mudder i Salen, var Udsmidere der, som ogsaa sørgede for, at Firskillingen til Musikken prompte blev erlagt.

Politiet havde intet venligt Øje til de smaa Danseboder, og efterhaanden forsvandt de ogsaa for større Lokaler — men alle i den indre By, med Undtagelse af »Colossæum« ude ved Værnedamsvejen. Men det var jo ogsaa herinde Livet levedes, til Voldene faldt. »Kalkeballen« i L. Kannikestræde blev fra Teater Danselokale; i 1860 kom det efter Datids Forhold flot udstyrede »Fønix« (ogsaa kaldet »Fuglen«) til i Helliggeiststræde, og nogle Aar efter dansedes der »Forkert« i den ny »Aftenstjerne« i L. Regnegade (forlængst nedrevet). Og snart skulde det nye Vesterbro faa sin store Tiltrækning for alle Danselystne i »Figaro«, oprindeligt indrettet som Ølhalle (Tors Hal) for den ny Drik, det bajerske Øl. Men da er vi oppe ved 1870 og siger denne grovhændede Venusdyrkelse Farvel.

OFFENTLIGE FESTER.

FREDERIK VI saa gerne, at hans Undersaatter fornøjede sig. Hver Søndag og Onsdag Sommeraften spillede han i Frederiksberg Have Landsfaderens Rolle for at forlyste dem, og veg heller ikke tilbage for et aarligt Besøg paa Dyrehavsbakken. Enevoldsmagten lagde saa vist intet Baand paa Privatlivets Glæder, instinktmæssigt ræsonnerende, at saa længe Folk morede sig, fangede de ikke politiske Griller. Men var der Tale om officielle Festligheder, vilde Statsmagten helst selv angive Programmet og bestemme naar og i hvad Anledning der skulde være Folkejubil.

Vi ser da, at saalænge Kong Frederik lever, arrangeres alle offentlige Fester saa at sige fra oven nedad. Det er Hoffester, som Borgerne allerærbødigst faar Lov at beskue og indirekte tage Del i. Der er saaledes 28de Januar, Kongens »Geborsdag«, da han kører til Festforestilling i Kgl. Teater i Glaskaret med hvidfødt Seksspand og med Fakkelbærere og Løbere foran Vognen. Torvet og de nærmeste Gader illuminerer, Mængden UDENFOR Teatret faar Lov at raabe Vivat for Landsfaderen, Publikum INDENFOR faar Lov at istemme en omdelt Sang. Og naar Prins Frederik og Arveprins Ferdinand formæles med de kongelige Døtre, Wilhelmine og Caroline, gaar det til paa samme Maade, kun i langt større Stil — den halve By sætter Lys i Vinduerne.

Et Strejflys ind i den graa festløse Hverdag var THORVALDSENS HJEMKOMST. Den 17. September 1838 kom Fregatten »Rosa« sejlende fra Livorno med Mesteren og en Række af hans berømteste Værker ombord. Spændingen og Begejstringen var mægtig. Danmarks store Mand, der havde vundet sig en enestaaende Navnkundighed, skulde for Alvor hyldes. Og det skete da ogsaa paa en smuk og værdig Maade. En hel Baadflotille omringede Fregatten med Musik i Spidsen. Sonne har givet os

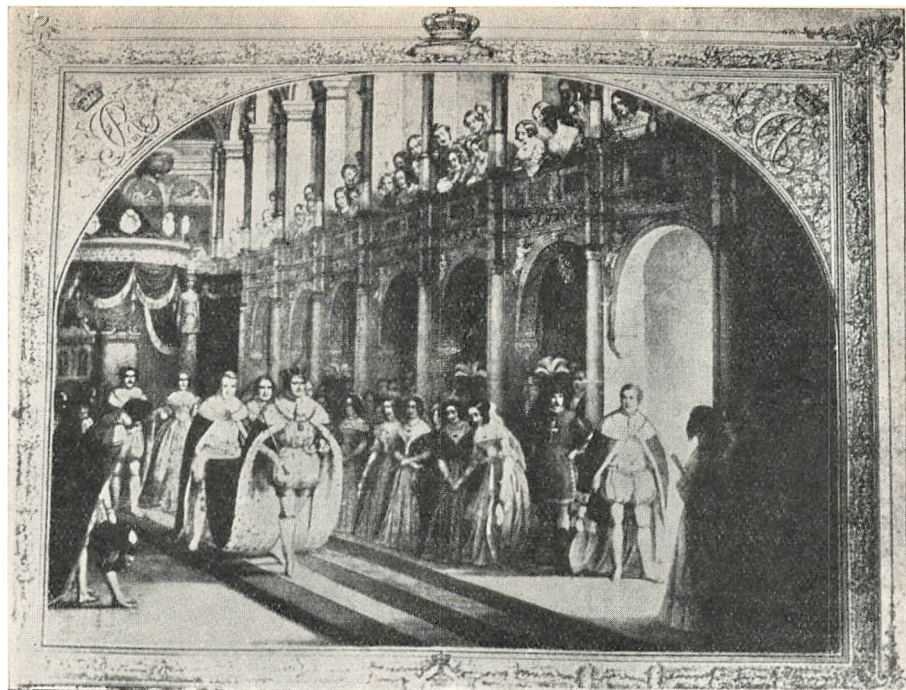
Frederik VI kører til Galaforestilling.

Tegning af Klæstrup.

hele Billedet i sin maleriske, desværre nu næsten ødelagte Frise paa Thorvaldsens Museum. Man ser Digternes Baad, bemanded med Oehlenschläger, Heiberg, Hertz, H. C. Andersen, Chr. Winther; Kunstnerne; danske Skuespillerinder med Fru Heiberg; Familien Stampes Baad; og ved Landgangen modtages Mesteren af gamle Venner som Freund, Bissen, Collin, Thiele, Eckersberg, Schouw, H. N. Clausen og andre af Byens fremragende Mænd. Tusinder af Københavnerne hyldede ham her ude paa Toldboden og fulgte ham til Charlottenborg. Det var første Gang en saadan stor og varm, ægte patriotisk Begejstrings-Bølge gik hen over København. Snart kom Nationalsubskriptionen til Museet i Gang. Kun Høker-Lavet mente, at Sagen ingen Interesse havde. —

Der kom det Øjeblik, da den gamle Konge lukkede sine Øjne. Og hvad man af Tradition og Pietet havde fundet sig i under hans Regimente, denne Umyndiggørelse vilde den ny Tid ingenlunde bære. Der blev Mukken i Gelederne. Bevægelsen og Kritiken kom fra Akademikerne; men da Christian VIII i sine Svar-taler til Deputationerne ved Regeringsskiftet havde nedslaaet enhver Forventning om en politisk liberalere Kurs, fik den aller-ærbødigste Holdning et uopretteligt Knæk, og Borgerskabet begyndte selv at tage Initiativet til naar og for hvad der skulde festes. Helt uden Rivninger gik det ikke af.

Studerterne blev Borgerskabets Førere og Instruktører i politisk Liberalisme. Studenterforeningen var i 1820 bleven stiftet under ret beskedne Former, men omkr. 1840 gik der under Carl Plougs og Orla Lehmanns Førerskab Politik i Studenterne. Nuvel, en ligefrem Rejsning mod Absolutismen var jo ikke at tænke paa, men SKANDINAVISMEN blev da det Nødanker, som det unge liberale Danmark klamrede sig til. Ud fra den i og for sig sunde og gode Tankegang, at det var naturligt, at de beslægtede nordiske Nationer søgte Støtte hos hverandre, spirede da først i 1830erne Ideen om et aandeligt Fostbroderskab. Det gamle dumme Had mellem Svensk og Dansk, fostret af Kongepolitik og næret af Aarhundreders Krige, skulde for evig være forbi, og Familiestriden med Norge ogsaa helt glemmes. Dette lod sig høre. Danske og svenske Akademikere begyndte i større og mindre Hold at drage over Øresund, der nu i den skandinaviske

Christian VIII's Kroning i Frederiksberg Slotskirke.

Maleri af Westphal.

Poesi blev den »gyngende Landevej, Grænse som skiller ej«. Lundenserne var her saaledes paa Pintsebesøg baade i 1839 og 1842. Men endnu var det dog et mere akademisk end almindeligt borgerligt Foretagende. Festerne havde en mere privat og studentikos Karakter.

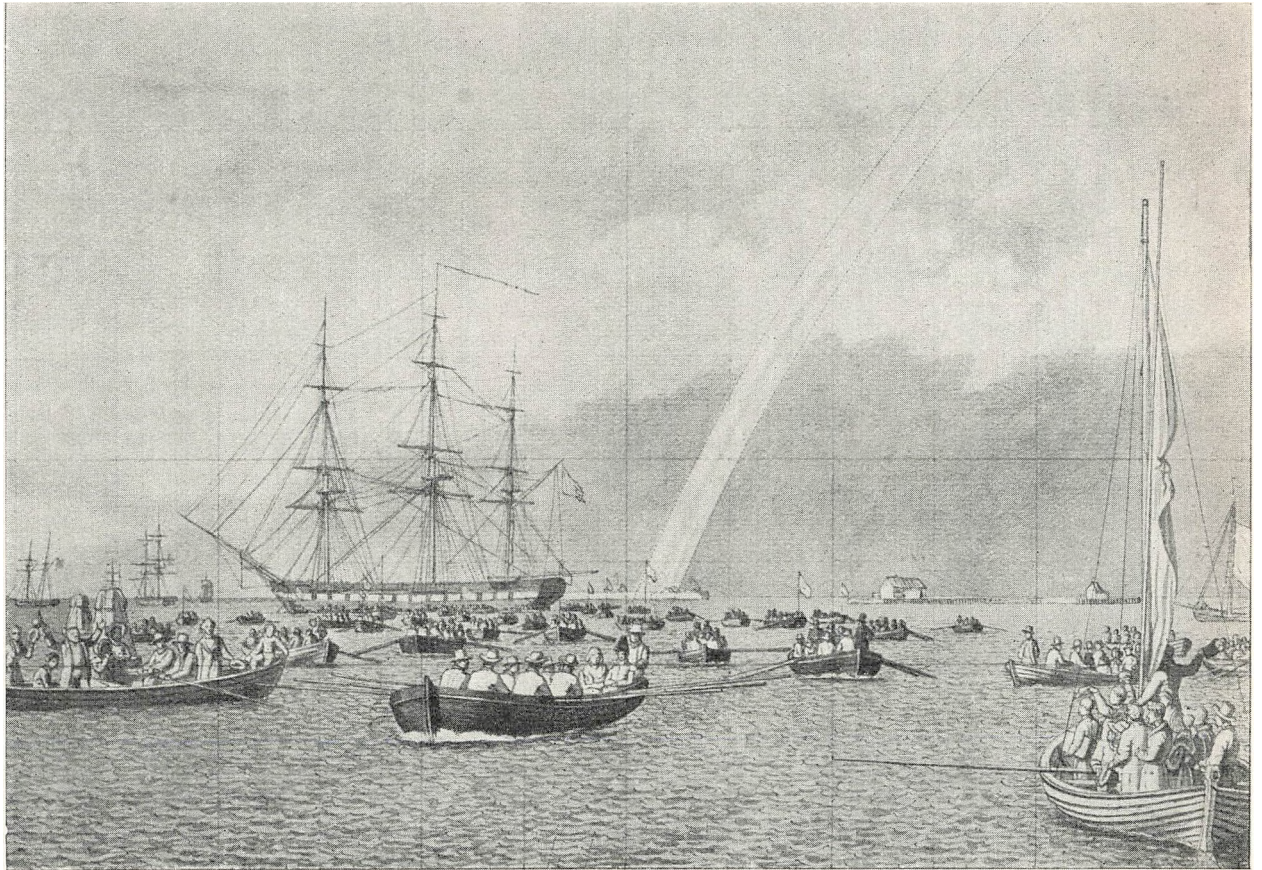
Men da Studenter-Skandinavismen havde faaet sin Ilddaab ved det store Togt i 1843, hvor Plougs »Længe var Nordens herlige Stamme« for første Gang havde runget under Kalmar Slottets Porthvælvinger, da begyndte Regeringerne at spidse Øren og ane Uraad. Var der ikke Politik i alt dette? Taltes der ikke nu om Nordens Enhed? Vilde det til syvende og sidst ikke kunne berøre den svenske eller snarere den danske Konge? Det var jo nu konstateret, at den Oldenburgske Stamme ikke havde Forplantningsmuligheder. Det danske Kancelli var paa sin Post, da det andet skandinaviske Studentertog kom til København i Juni 1845 og hensatte alle Byens Borgere, uanset om de tilhørte den akademiske Verden eller ej, i en Festrus København aldrig

før havde oplevet. Skandinavismen var bleven en Modesag, den var et Symbol for alle unge og frisindede Følelser, og under dens vide Vingefang listedes alle de Ord, Følelser og Stemninger ind, som ellers ikke turde vove sig frem. STUDENTERTOGET 1845 er de politiske Ønskers Fremmarsch. Derfor skal her fortælles lidt udførligere om det.

En Forløber for Toget var den første »nordiske Fest«, som efter svensk Skik fejredes paa den kgl. Skydebane 13. Januar 1845. Over halvtredje Hundrede Deltagere havde meldt sig. Fra Norge, der allerede flere Aar havde holdt Midvinterfest til »Fædrenes Minde«, havde Komitéen optaget et vist mytologisk Arrangement. Dog gik Københavnerne ikke saa vidt i »Oldnordiskhed«, at de drak Mjød eller aad Bjørneskinke med Tollekniv. Men ellers var der rigelig nordisk Effekt. Frölich, Marstrand og Skovgaard havde smykket Væggene med Billeder af Aserne. Sangene gik paa Folkevisemelodier til Basunledsagelse; Talerne indvarsledes med Slag paa et Skjold, og et Drikkehorn — Løftets Bæger — maatte Taleren holde i Haanden. I en lang Række Taler indprentedes nu Betydningen af Nordens Minde. Der blev drukket Skaaler til Minde for Normannerne, Gustaf Adolf, Gustav Vasa, Niels Ebbesen, Holberg, Thorvaldsen m. fl. Ploug førte det store Ord. Han tømte Løftebægeret: »Vi vil fremme og — vil Gud — fuldbyrde Nordens Enhed!«

Det nydannede Skandinaviske Selskab, i hvilket der sad adskillige Pengematadorer — Hage, Puggaard o. a. —, stod bag denne nordiske Fest, og det var ogsaa Selskabet, som financierede Studentertoget 1845. Der blev gjort store Anstrengelser for at modtage de c. 550 Fremmede paa værdig Maade. For første Gang gik der saa at sige Offentlighed i Københavns Borgere, den provinsielle Skyhed og Smaalighed blev aflagt, og det lykkedes da ogsaa at skabe en »skandinavisk« Stemning, selv om dennes Skal var ret tynd og dækkede over baade Overfladiskhed og Uvidenhed. Selv Autoriteterne mente det klogt at vise sig imødekommende, og det kgl. Ridehus var stillet til Disposition for Aabningsmødet. Rigtignok hed det sig, at det ikke skete med Majestætens gode Vilje, men Staldmesteren Grev Danneskjold havde kraftigt raadet til ikke at nægte det, og Kongen havde svaret, at det da maatte ske paa Grevens Ansvar. Og unægtelig fik Ridehus-Festen sit Efterspil. Den eneste Indblanding fra

Thorvaldsens Ankomst paa Reden 1838.

Tegning af Eckersberg, Kunstmuseet.

Politiet var Forbud mod at føre en Fane med de tre nordiske Rigers forenede Vaaben og Farver foran Toget gennem Byens Gader.

Da »Malmø« og to andre Dampskibe 23de Juni om Eftermiddagen kom sejlene ind paa Rheden, var Spændingen og Forventningen paa Toppunktet. Allerede ved Trekroner havde Gæsterne faaet et Hurra fra det af nysgerrige Københavnerne fragtede lille Dampskib »Hamlet«, og Langelinje var sort af Tilskuere. Flag viftede overalt, og da de svenske og norske Studenter gik i Land ved Ny-Toldbod, modtoges de af 800 danske Skandinaver og Sang og Tale. Hvorefter Værter og Gæster med Musik i Spidsen marscherede gennem Bredgade og Strøget til Universitetet. Damerne kastede Blomster fra Vinduerne med Deviser af skandinaviske Digtere; Børnene spurgte, hvordan en Skandinav saa ud. Og saa stor var Iveren for at have en saa dyrebar Fremtoning indenfor Hjemmets Vægge, at naar ved Kvarterfordelingen en Gæst raabte sin Værts Navn op, var der flere, som raabte »Her!« Jo vist var der Fest i København; siden Thorvaldsens Hjemkomst havde man ikke oplevet en saadan Begejstring. Skandinavismen var i Løbet af nogle Maaneder bleven særdeles populær. Hostrup lader Peter Ravn synge om Folkestemningen i København i de Dage:

Damerne, som saa mig,
Gik og glode paa mig,
Ret som om jeg var en svensk Student.

Om Aftenen var Regensgaarden illumineret, og næste Dag var Gaderne fulde af de danske Værter med deres Gæster under Armen. Provsboere og Skaaninger strømmede ogsaa til, saa der blev Hotelnød. Der var et Liv og Røre i Byen som aldrig set før. En Svensk kalder Mødet et Midsommer-Karneval, og Hostrup skriver i et Brev, at han for første Gang har set det danske Folk træde op som een kraftig Person i en Samvirken uden Lige. Og Begejstringen smittede, selv om den jævne danske Borger ikke begreb meget af Skandinavismens Idé.

Paa Midsommerdagen samledes først alle Deltagerne i Københavns smukkeste og originaleste Bygning, det nyopførte Thorvaldsens Museum, og herfra drog de til Fest i Christiansborgs Ridehus, der var prægtigt dekoreret med Blomster og Bissens Apollo- og Minerva-Statuer. Foruden de 1400 Deltagere var ind-

Skandinaver.

Koloreret Litografi fra 1848 af J. W. Tegner

budt 300 Gæster; næsten alle, der havde et Navn i Danmark, var tilstede — Autoriteter, Universitetets Professorer, Borgerrepræsentanter, Digtere, Skuespillere. Derimod saas ingen Kvinder. Kongen havde nedlagt Forbud mod deres Tilstedeværelse i hans Ridehus og skal have ytret, at det var paa høje Tid, at Hovedstadens Damer ikke blandedes ind i Politik. Der blev sunget en Mængde Sange, og Talernes Antal var overvældende. Offentlige Taler var dengang noget nyt, det »levende Ord« havde derfor sin egen Charme, og endelig var der jo her Udsigt til at kunne indsmugle et og andet, som ellers ikke vilde blive taalt.

Saasnart der blev talt Politik, slog Regeringen ogsaa ned. Da den meget energiske Kandidat Poulsen havde fremhævet, at Slesvig var en Livsbetingelse for Danmark og sluttet med de overmodige Ord: »Inden det 19. Aarhundrede er udrundet, er Norden ét, thi os tilhører Fremtiden«, fulgte Tiltale fra Statsfiskalen. Og ikke anderledes gik det ORLA LEHMANN. Hans Tale blev Dagens Begivenhed, og denne Tale var unægtelig noget enestaaende i Retning af glødende Veltalenhed, Dristighed og dramatisk Stigning. Den gjorde det stærkeste Indtryk. Det var første Gang en saadan Tale var hørt i Danmark. Den førte lige ud af Spidsborgeriet og ind i Udenrigspolitikken.

Efter en forholdsvis rolig Indledning om hvordan den skandinaviske Tanke skulde vokse til at blive Folketro, og hvordan Studentertogene var Middel hertil, fortsatte han: »Nu er vi unge, men om et Par Decennier ligger vort Fædrelands Skæbne i vor Haand. Da sidder vi i Kongernes og Folkenes Raad; da har vi vor Gerning, hver i sin Kres, trindt om i Nordens Lande; da har vi Midler ihænde til at fuldbyrde, hvad vi har sat os som vort Livs Opgave. Det kommer altsaa kun an paa, om vi bliver tro mod den Sag, vi nu omfatter med Ungdommens begejstrede Kærlighed. Sker dette, da vil vor Stræben bære velsignede Frugter for vort store, fælles Fædreland — det stolte, herlige Norden.«

Og saa krævede Lehmann under stor Højtidelighed det Løfte, som indfriedes af mange unge Svenske og Nordmænd ved i 1848 at gøre Danmarks Kamp til deres. Det var den fødte Advokat som talte: »Jeg spørger Dem alle, som her er tilstede, jeg spørger Dem med al den Alvor, som fylder min Sjæl, og som lyser mig imøde fra Deres Øjne — jeg spørger Dem, om De med os vil indgaa et saadant Fostbroderskab. (Ja! Ja!) Jeg spørger Dem,

Orla Lehmann 1845.

Litografi

om dette Ja er mere end et begejstret Øjeblikks flygtige Rus, om det er Deres inderste Sjæls dybeste Tanke og sanddru Indtryk, saa at det ikke skal henvisne, naar Livets møjsommelige Arbejde tungt sænker sig ned over Deres Isse, ikke henvejres, naar Modgangens Storme farer hen over Deres Hoveder. (Ja!) Jeg spørger Dem, om De véd, at et saadant Ja er et helligt Løfte, hvorfor De sætter i Pant Deres Manddoms Ære og Deres Sjælefred? (Ja! Ja!) Nu, saa spørger jeg Dem da, om De som ærlig Mand vil holde, hvad De af et oprigtigt Hjerter har lovet, og om De vil blive tro

— tro indtil Døden — tro i Liv og Død? (Ja! Ja! Ja! Ustandselig Jubel). — Idet jeg staar her, ombruset af dette Løftes mægtige Bølgeslag, fremtræder der for min Sjæl et Billede, saa gigantisk stort, at jeg næsten forfærdes ved at fremmane det for Dem, men ogsaa saa stort, at ingen kan have mig mistænkt for at overse den umaadelige Forskel baade paa Personerne og Situationen. Det Sted, hvor vi her er forsamlede, er nu en rigtssmykket Festsal, igaar var det et Ridehus. Nuvel, mine Herrer! det var i et saadant Hus, Boldhuset i Versailles, at for mere end et halvt Aarhundrede siden en Aftenstund en Samling af Mænd traadte sammen og aflagde en højtidelig Ed, at de vilde blive sammen, indtil de havde frelst deres Fædreland. De holdt deres Ord, og hin Aften blev et af de store Momenter i Verdenshistorien. — Lover De, at vi vil holde sammen, indtil vi har frelst vort Fædreland? (Ja!) — Ved De, at Deres Fædreland ikke er denne eller hin Egn, men det hele store skandinaviske Norden? (Ja, ja). De

svarer mig Ja, saa gaa da hen og hold Deres Ord! Udrust Deres Sjæl og bered Deres Sind til at fuldbyrde Deres Gerning, først og fremmest i det som nu ligger Dem nærmest, i Aandens og Videnskabens Verden, men ogsaa efterhaanden som De føres ind i det praktiske Liv og kaldes til at deltage i Deres Idræt i Virkelighedens Rige.

Det er dette Løfte, denne Pagt, vi vil besegle med et Hurra for Nordens Enhed!«

Jublen kendte ingen Grænser, Studenterne bar Lehmann i Guldstol. Men faa Dage efter blev han sat under offentlig Tiltale og anklaget for ved Nordens Enhed at have krævet de 3 Kroners Forening paa samme Hoved, hvilket var Majestætsforbrydelse. Hans Bestalling som Højesteretsadvokat blev suspenderet, og skøndt Kriminalretten frikendte ham, blev den ikke givet ham tilbage, mens Regeringen lod Sagen gaa videre til Højesteret. Lehmann hævdede her, at man ikke kunde underlægge hans Ord en Mening, han ikke havde udtalt (men ganske sikkert nærede), og en Frikendelse var ogsaa her Følgen. Regeringen havde tabt, men lod de fremmede Ministre vide, at den intet havde tilovers for den skandinaviske Unionstanke.

Regeringen og Københavns Borgere var afgjort ikke enige. Skandinavisk Selskab havde indbudt til Festmiddag i Dyrehaven den følgende Dag. Og paa »Bondevennernes« Tilskyndelse mødte Bønderne fra Københavns Omegn med 140 Vogne, saa at det blev et helt Vogntog, der strakte sig fra Frue Kirke og hele Nørregade igennem og et Stykke langs Volden. I Frederiksdal spistes Frokost, og ved Middagstid naaede Toget Eremitagesletten, hvor de øvrige Festsdeltagere mødte, og her var rejst et Telt, der rummede 1300 Personer. Men Skandinavisk Selskab havde heller ikke sparet sig. Der var Kanonsalut og Festfyrværkeri, og der blev drukket 678 Flasker Rødvin og 605 Flasker Champagne. Festen kostede c. 4000 Rigsdaler, hvad omsat til vore Dages Pengeværdi omtrent vil svare til 20000 Kroner. Det var ikke længere unge Studenter, der fordringsløst bænkedes om et beskedent Maaltid, nej det var det københavnske Bourgeosi og Intelligensparti. Men en Folkefest blev det ogsaa, thi de Københavnere, som ikke havde Penge nok eller var fine nok til at være med i Teltet, samlede sig skarevis udenfor for at faa en Mundsmag af Festen. Taler og Sange var der i Guds Velsignelse. Om Aftenen

var Studenterne med til at indvie den ny Klampenborg Kuranstalt, og næste Dag var der Festforestilling i det kgl. Teater med Prolog af Oehlenschlæger, fremsagt af Fru Heiberg, »Barselstuen« og Balletten »Toreadoren«.

Saa kom den sidste Festdag. Deputationer var draget ud til Frederiksberg for at hylde Oehlenschlæger og Grundtvig, der laa paa Landet herude, den første paa Fasangaarden, den sidste paa Bakkehuset. Om Aftenen samledes alle i Københavns nyeste og største Seværdighed, Agent Carstensens »Tivoli«. Der var den Aften 13000 Mennesker i Tivoli, og da Byen 1845 havde et Befolkningstal af c. 126,000, vil dette sige, at hver tiende Beboer var gaaet i Tivoli for at se paa de svenske og norske Studenter. I Cirkusbygningen derinde var dækket Sexa, og der stod store Kar midt paa Gulvet, fyldte med Punsch. Her blev de nordiske Kongers Skaal drukket, men det betonedes næsten demonstrativt, at det var OFFICIELLE Skaaler — for at ingen skulde tage fejl af Meningen. Og saa gik det igen løs med Skandinavismen: Norge skulde virkeliggøre Friheden, Sverige udvikle Ligheden, Danmark væрге Nationaliteten — og mere af samme Slags. Festen endte først Kl. 1 Nat med, at et Orkester paa 100 Musici udførte de 3 nordiske Nationalsange. Lumbye havde komponeret en »Nordisk Fostbrødre-Galop«, og Vesterport stod undtagelsesvis aaben hele Natten.

Og om Lørdagen var der Blomster og viftende Lommetørklæder og efterladte Hjerter paa Toldboden og Langelinje. Svenskerne kunde med god Grund synge, da de sejlede af:

Farväll
Du fest med din fridfulla glans.
Hvars like på jorden ej fanns.
Farväll

De havde ganske Ret. Den var den største Fest den danske Hovedstad nogensinde havde stillet paa Benene, og man var stolt over sig selv. Rigtignok prøvede dan maliciøse »Corsar« at gøre Skaar i Festglæden ved sin Kritik: »En Tale er en af Jordens gode Ting, en fyndig, skandinavisk Tale er en Lise for Hovedet, en Balsam for Hjertet, en frydefuld Musik for begge Ører. Men 247 skandinaviske Taler, de mindste paa 3 Kvarter, Flertallet paa en Favn, nogle paa en Kabellængde; skandinaviske Taler Morgen, Middag, Vesper, Aften og Nat; skandinaviske Taler, saa-

snart man puttede en Bid Brød i Munden eller drak et Glas Vin; skandinaviske Taler og intet uden skandinaviske Taler, og altid et og det samme: at Danmark, Norge, Sverrig havde været uenige, men nu var gode Venner — det er for meget, det er uædelt, det er uskandinavisk.«

Næste Gang Danmarks Hovedstad festede, var det for egen Regning. Det var Troppernes Indtog i 1849. »Det var en skøn Begejstrings Tid«, sang siden Treaarskrigens Poet, den »lille Hornblæser« Fader, H. P. HOLST. Soldaterne kom marscherende ude fra Frederiksberg Bakke, støvede og vejrbidte og solbrændte. Da Regimentet passerede Tivoli, havde Direktionen rejst Estrader og anbragt begge sine Orkestre derpaa for at byde den tapre Landsoldat velkommen hjem til hans egen Melodi. Her ude foran Indgangen til Byen var den første Æresport rejst. Og nu gik det gennem Vesterport i frisk Marsch til brusende Musik. Hver Husfacade dekoreret med Guirlander af grønt Løv, og fra Vinduerne kastede unge Damer Blomster og Kranse ned til Officerer og Soldater, der opfangede dem paa Sabel eller Bajonet. Ved Gam-

Troppernes Indtog v. Gammeltorv 1849.

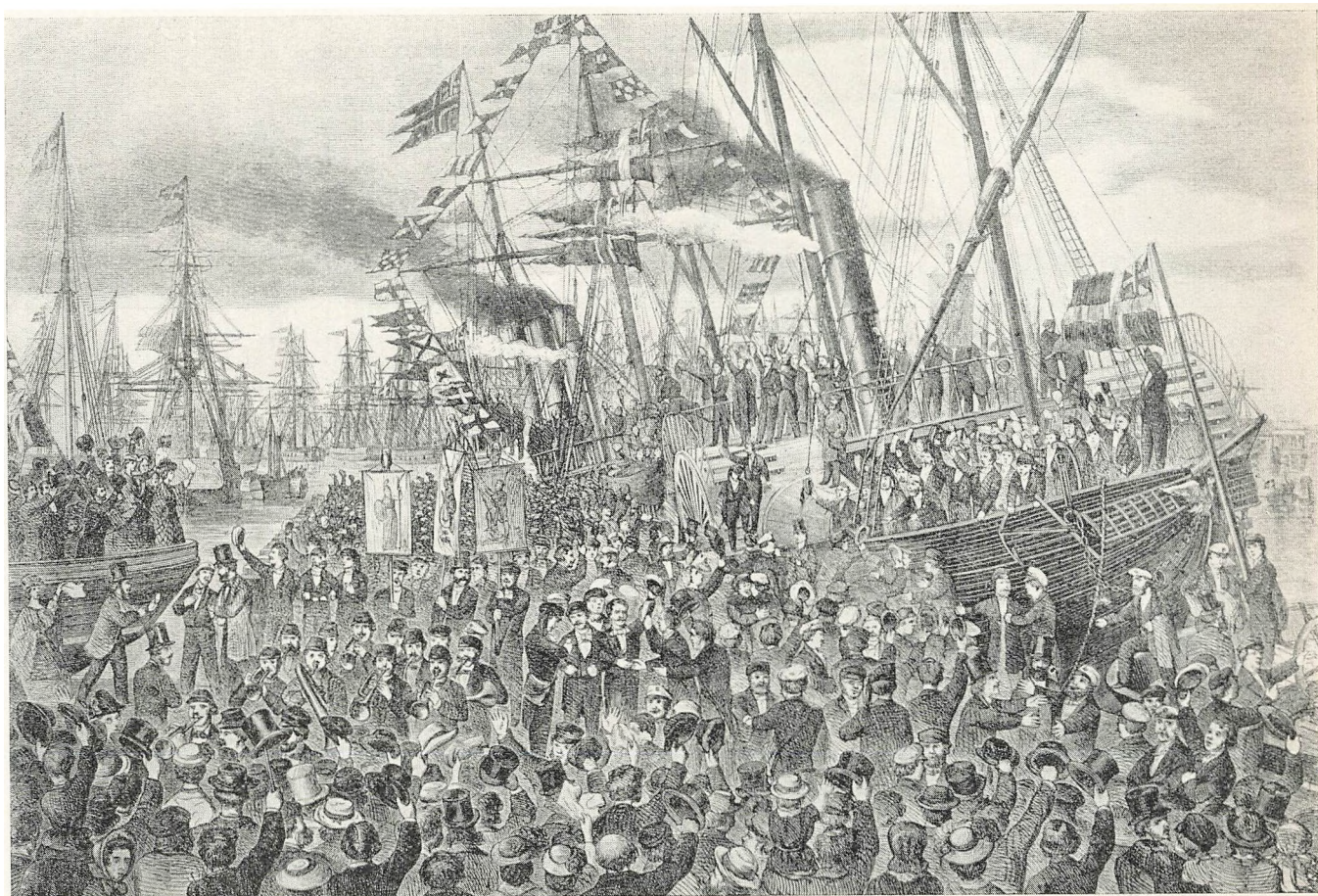
Originaltegning.

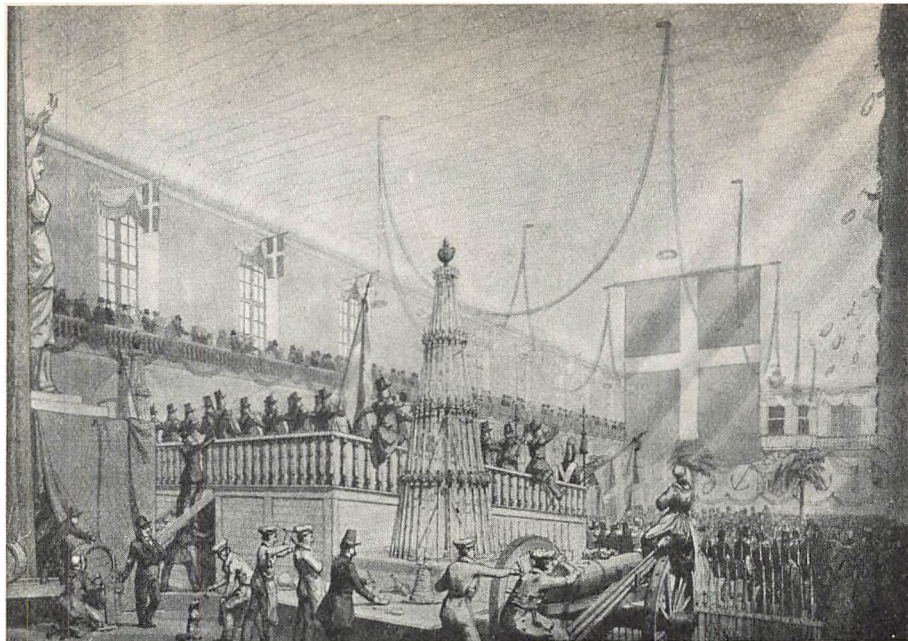
Velkomst til Tropperne v. Knippelsbro.

meltorv var en ny Æresport. Den tredje var selve Knippelsbro; paa den gamle Bros Overligger var anbragt Inskriptioner, mere velmente end just smagfulde, f. Eks. »Tak for hver Kugle, hver Bombe, hver Granat!« Og saa endte Marschen ved Ridehuset, hvor Regiment efter Regiment, Dag efter Dag, hyldedes og beværtedes.

5te Juni 1849 havde det danske Folk faaet Kongens Gave: GRUNDLOVEN. Og selv om der kan være et og andet at bemærke om Gavens Frivillighed — derom vidste Borgerne jo dengang intet. Frederik VII blev paa Trods af alle personlige Unoder en folkekær Regent, og han forstod med en vis godmodig Snedighed at udnytte Situationen. Det ventedes ligefrem, at han efter den traditionelle Grundlovsmarsch til Christiansborg skulde træde frem paa Colonnaden og sige de historiske Ord: »Tak, Børn, mor Jer nu godt, og hils Jeres Koner og Børn fra mig.« Og saa gik Hr. Sørensen med Familie ind i Tivoli, for her holdtes de første Grundlovsfester, ved hvilke stadig Folketaleren C. V. RIMESTAD og Major BEK førte Ordet. Rimestad, der blev Stifter

De svenske og norske Studeters Ankomst 1862.

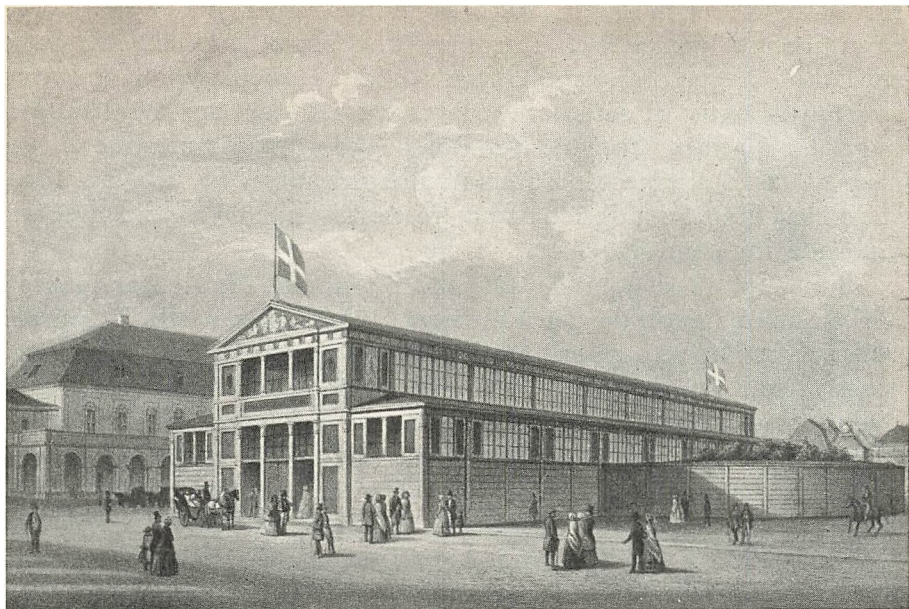

Fest i Ridehuset for de hjemvendende Soldater.

Tegning paa Bymuseet.

af »Arbejderforeningen af 1860«, var en brav Idealist og lydør for Smaaborgerens Tarv. Major Bek havde et velsmurt Mundlæder og patetisk Ordflom; men han var Chauvinist, og han var dum. Beruset af Treaarskrigen indbildte han Lytterne, at det var en let Sag for den tapre danske Hær at tage det op mod Tyskerne. Dette militære Overmod blev en Gift for det danske Folkesind, og naar Nederlaget i 1864 kom saa overraskende og smertende, saa var det, fordi Ordskvaldreere som Major Bek og hans Lige havde indstillet godtroende Mennesker paa noget helt andet. Disse Grundlovsfester i Tivoli havde dog noget af den smaaborgerlige Idyls Skær over sig. I 1854 blev de forlagt for et Par Aar til Eremitagesletten; men Pladsen her var for stor til at fange Sjæle. —

»Selskabet for Industriraad« havde nu og da afholdt nogle Smaaudstillinger, og der var ogsaa gjort Forsøg med at støtte den beskedne indenlandske Kunstflid; det var saaledes den oprindelige Mening med Bazarbygningen i Tivoli, at her skulde

Industriudst. paa Christiansborg Ridebane 1852.

Litografi.

være et Forevisnings- og Udsalgssted for industrielle Produkter af denne Art. Men det løb ud i Sandet. Det første virkelige Fremstød var INDUSTRIUDSTILLINGEN i København 1852. Den var visselig ikke saa stor som Krystalpaladsets i London Aaret forud; mere end til en stor Træbarak paa Christiansborg Ridebane blev den første danske Industriudstilling ikke. Men der laa alligevel lidt Fest i Luften om den, hvor herligt vidt vi havde bragt det. Tidligere Slægtleds Sky for Offentlighed var nu ganske overvunden. Efter Trearskrigen var det danske Folk blevet selvfølende.

Den 11te Februar 1859 var Tohundred-Aarsdag for Stormen paa København. Burde denne Dag mindes, nu da der var Ven-skab og god Forstaaelse mellem Danmark og Sverrig? Der var de Skandinaver, som mente Nej, men der var ogsaa dem, som holdt paa, at den netop skulde fejres som Bevis paa, at Hadets Tider var et overvundet Stadium. Der var ogsaa Uenighed om, hvem der skulde fejre Festen. De danske Studenter havde faaet — eller tiltaget sig — Eneret paa at være Nationens Festarran-gører, og de ansaa det som en Selvfølge, at det tilkom dem frem-

for andre Korporationer, »hvor Skandinavismen ikke ejer mange egentlige Forkæmpere«. Der blev dog slaet Bremse for dette studentikost-skandinaviske Overmod, idet Københavns Kommune overtog Initiativ til den store Borgerfest, der fejredes med Middag og Bal i Casino. Som et Symbol paa den skandinaviske Stemning havde Balletmester Bournonville arrangeret et Tableau, forestillende Personifikationer af de tre nordiske Lande med Fredens Gudinde imellem sig. —

Tre Aar efter kom de svenske og norske Studenter igen. I Mellemtiden havde de danske været i Oslo og navnlig i Uppsala 1856, hvor Kravet om en politisk Union blev rejst af Carl Ploug. Masken var nu kastet: i Danmark regnede Skandinaverne med Svenskerne Hjælp, ifald det skulde gaa helt galt i Slesvig. Som bekendt gik Regnestykket ikke op. Det galdt imidlertid om at holde den hellige Lue frisk ved en ny storartet skandinavisk Fest. Hele det ydre Apparat fungerede da ogsaa upaaklageligt i Juni Maaned 1862 i København. Men Gentagelser kan svække en Stemning, og til Tanken om et eventuelt Forsvarsforbund mod Tyskland stillede de fremmede Gæster sig tavst eller køligt. Imidlertid — Mødet var anlagt i stor Stil, Gæsterne havde i den Retning saa vist intet at beklage sig over. Men opvarmet Mad har jo tit en Bismag.

Modtagelsen var som i 1845. Paa Frue Plads bød Universitetets Rektor og Overpræsidenten de 600 fremmede Deltagere Velkommen. Næste Dag samledes de i Universitetsgaarden, hvor fire ny Faner, Gave fra danske Kvinder, overrakte med en Tale af Professor H. N. Clausen, et sandt oratorisk Fyrværkerinumner.

Til Uppsalenserne lød det:

»Du drager over Østersøen til Helligdommen ved Fyrisaaen. »Mindernes Højsal, Fremtidens Vugge, Aandernes Ting, som Æthøje lukke!« Dig følge Held og Hæder!«

Nu Nordmændenes Fane:

»Du drager over Kattegat til Klippelandet som vor Friheds første Hjemsted i Nord, til Broderlandet med de fælles dyrebare Minder: til Christian IV's Stad, til Frederik VI's Højskole. Dig følge Held og Hæder!«

Og til Lundenserne:

»Du drager over Øresund til Eskilds stille Stad, til Lunde-gårdens Skygger. Tegners Digtarsol spreder sin Glans over den,

Skandinavisk Studenterfest i Rosenborg Have 1862.

og Thomander værner den i Aandens Rige om Lysets og Frihedens Ret! Dig følge Held og Hæder!«

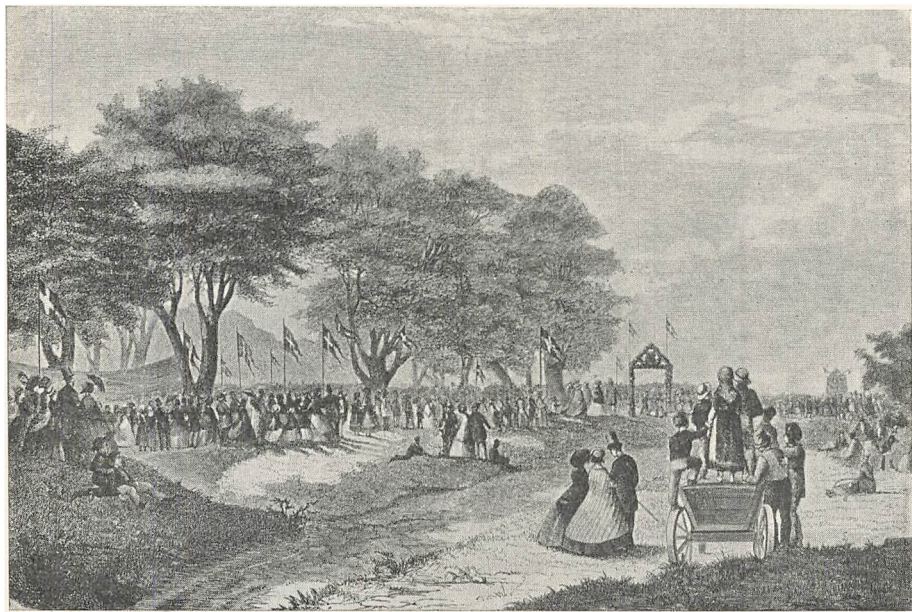
Endelig den danske Fane:

»Du bliver i vor Midte, ved Nordens sydligste Højskole. Er det nærmest vor Sag at nytte de rige, aandelige Livskilder i Syd, saa er det ogsaa vor Sag som aandeligt Dannevirke at skærme Nordens Aand og Nordens Modersmaal imod Lokesvigen og alt Lokevæsen fra Syd! Du føre os igennem Kamp til Sejr!«

Hvilken Pathos, hvilket Blomstersprog — alt for mange Blomster. Ak, de visnede!

Senere talte Høyen i Thorvaldsens Museum om Nordens nationale Kunst. Om Aftenen Festforestilling i Teatret med Prolog af Paludan-Müller, der dog ikke ytrede særlig skandinavisk Begejstring, hvorpaa fulgte »Jeppe paa Bjerget«, Dansedivertissementet »La Ventana«, og »Nej«, hvor Fru Heiberg koketterede med at bære Roset med de skandinaviske Farver.

Næste Dag var Udflugt til Roskilde, og om Aftenen var Hovedmødet i Rosenborg Have, hvor ikke mindre end 6 Talere, hvoriblandt Grundtvig og Ploug lagde Ved til den skandinaviske

Den slesvigske Fest i Dyrehaven 1865.

Festmaaltid for Slesvigerne paa Klampenborg 1865.

Flamme. Ploug bekendte aabent Kulør: I gamle Dage var der kun to Slags Skandinaver, de aandelige og de politiske, og de sidste var i stort Mindretal; men er der nu nogen, der anser en politisk Forbindelse for skadelig, er det i det mindste meget faa. Han prøvede paa at efterligne Orla Lehmann ved Ridehusfesten sytten Aar forud ved at opfordre de Tilstedeværende til at besværges deres Tro ved et enstemmigt Ja. Men Ploug var nu ikke saa stor en Skuespiller, og navnlig ingen Charmør. Og ved et senere Diskussionsmøde i Børssalen, hvor Pastor Birkedal opfordrede de Norske og Svenske til »at vove en Dyst med os for Danmark til Eideren«, holdt Gæsterne sig stærkt tilbage. De unge Skandinaver vilde gerne feste for Skandinavismen — men slaas for den som i 1848? Den danske brogede Udenrigspolitik var jo heller ikke umiddelbart fængslende.

Og hvad Fest angik, saa overstraaledede dette Studentermøde sine Forgængere. Her var saaledes en storartet to Dages Udflugt til Nordsjælland. Med den Fane i Spidsen, som Politiet havde forbudt 1845, rød og blaa med de 3 Løver, marscherede Studenterne ind paa Fredensborg Slot som Kongens Gæster. Kongen modtog dem i Havesalen, omgivet af Ministre og Hof, det hele særdeles officielt, med et Par af de »Kongeord«, der var Frederik VII's Styrke som Regent: »Velkommen svenske, norske og danske Studenter i min Hal. Jeg vil ønske, De maa more Dem godt hos mig. Gaa ned i min Have og se, hvorledes Kong Frederik modtager sine Gæster, jeg skal senere komme ned til Dem.« Det var da heller ikke Kongens Skyld, at nogle mægtige Regnbyger udgød sig over de i Nordmandsdalen dækkede, bugnende Borde, saa at alt svømmede, og Gæsterne maatte søge Ly under dem.

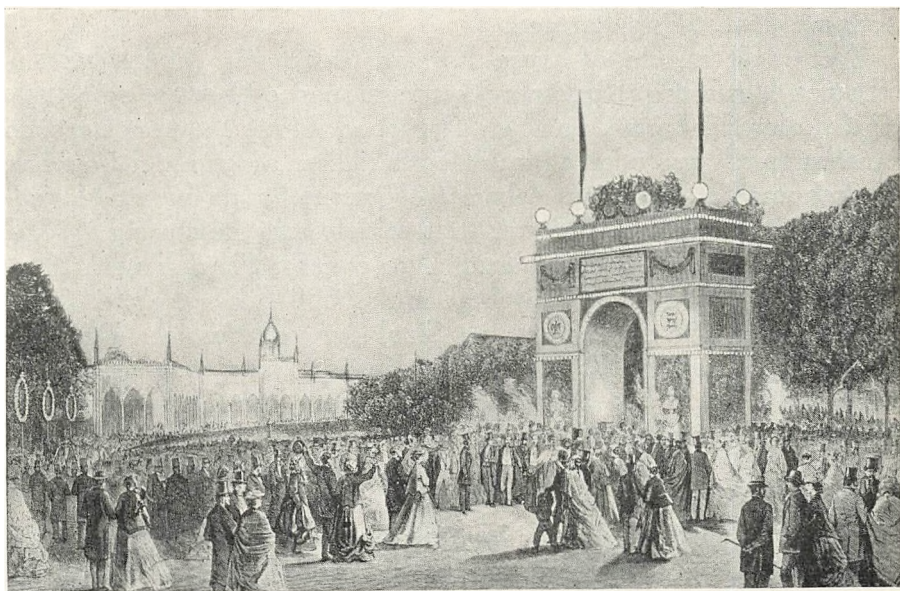
Samme Eftermiddag var Bestyrelserne indbudte til Middag hos den skandinavisk-sindede svensk-norske Minister, Greve HAMILTON. Ved et Uheld svigtede Bukkene under Bordet, og den store Isbombe, i hvilken var plantet de tre Landes Flag, gled ned paa Gulvet og gik i Kvas. Det var et uhyggeligt Varsel for Skandinavismens Fremtid — Værten søgte elegant at redde Stemningen: »Ja, ja, falla vi, så falla vi alla tre tillsammans, och under våra fanor.«

Slutfest i Tivoli. —

Sommeren forinden havde det populære Etablissement haft

Besøg af en Skare slesvigske Gæster, særlig fra Flensborg. Og ved dette Besøg var ogsaa den »slesvigske Sten« bleven indviet i Dyrehaven under fortrøstningsfulde Taler. I 1865 kom atter slesvigske Bønder, fra Haderslev og Aabenraa Landsogne, til Byen, og de var atter baade i Tivoli og ved den slesvigske Sten. Men denne Gang efter Nederlagets Time faldt det jo sværere at feste. Men Haabet beskæmmer ingen, og det gav sig Udtryk i Johs. Helms' kendte Sang »Jeg elsker de grønne Lunde«, som første Gang blev sunget ude ved Eremitagesletten.

Den for os næsten latterlige Begejstring, hvormed 14 — kun fjorten — af den franske Presses Repræsentanter modtoges af Store og Smaa i Sommeren 1867, var naturligvis kun Symbol for det samme Haab om ved Frankrigs Hjælp at tvinge Preussen til at tilbagegive Slesvig. Men dette franske Journalistbesøg klamrede alle sig til. Der var Storbanket paa Klampenborg, skøndt ingen af den franske Presses store og betydende Navne havde indfundet sig. Og der var naturligvis Fest i Tivoli med Æreport med danske og franske Inskriptioner. Lumbye spillede Marseillaisen og havde komponeret en Marsch: SALUT A NOS AMIS. Og Kæmpifyrværkeri med Napoleon III's Navnetræk og den franske

Festen for de franske Journalister i Tivoli 1867.

Ørn. Franskmændene var overvældede over i saadanne Dimensioner at blive fejret som Kejsere og Konger af en hel By. Saa snart det lille franske Selskab, der var kommen fra Middag hos Orla Lehmann paa Frederiksberg, viste sig i Haven, styrtede 30,000 Mennesker sig over dem og bar dem i Guldstol gennem Tivoli. Det var næsten for meget af det gode, og en af de franske Journalister sagde, at Tivoli ikke var et Forlystelsesetablissement, men en Institution.

OFFENTLIGE FORLYSTELSER

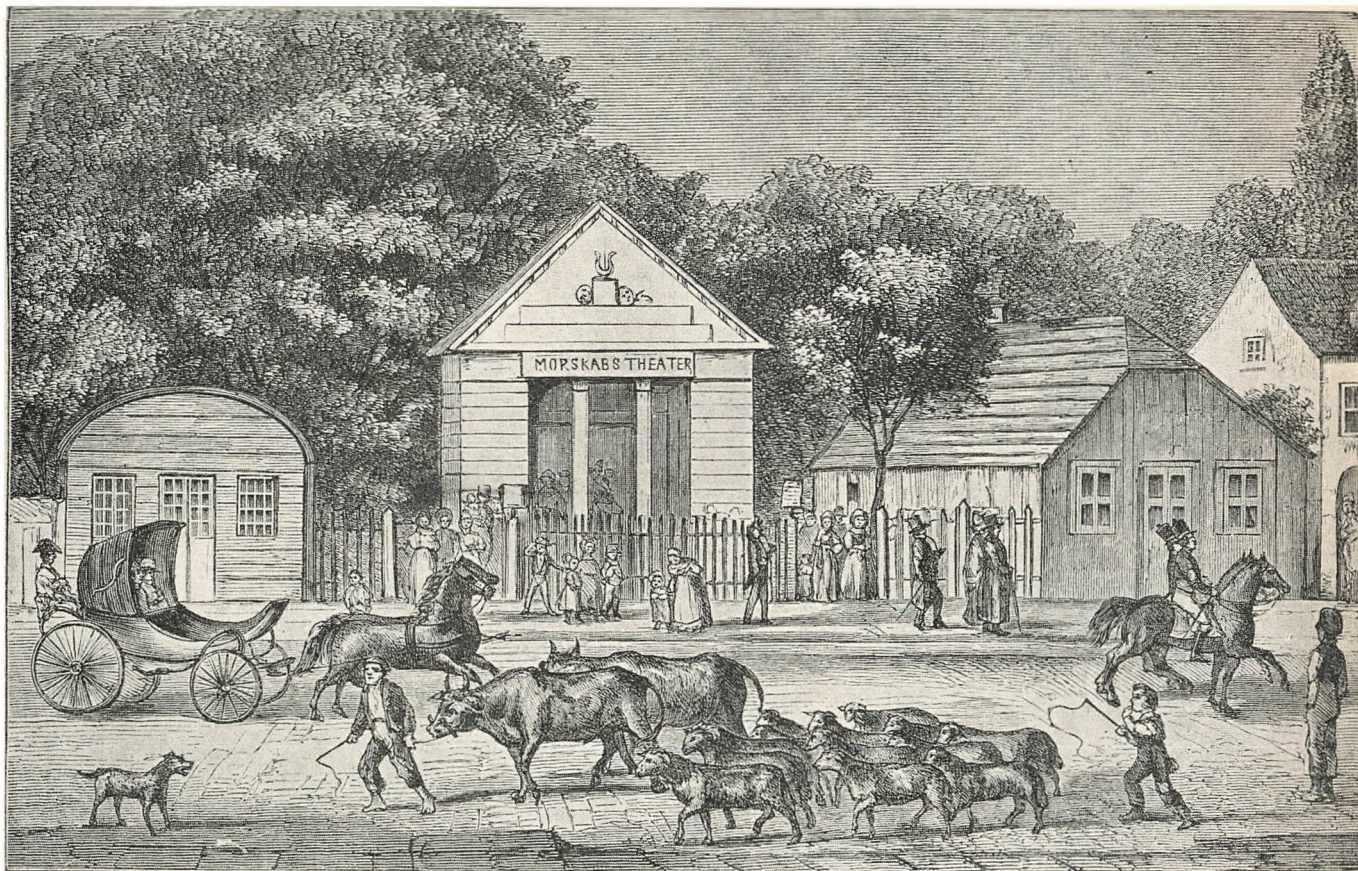
Forstadsteatre.

Det kongelige Teater var privilegeret og taalte intet Indgreb i sine Rettigheder. En ny Tid med liberale Synsmaader skulde til, før København fik et andet offentligt Teater indenfor sine Volde.

Men ude paa Broerne havde Smaascener sat sig fast, Teatre, der rigtignok ikke spillede dansk Komædie, thi ethvert Forsøg herpaa blev slaaet ned, men som gav en broget Blanding af Akrobatik, Tryllekunst, Dans og Pantomimer. Men kan godt bruge Ordet »Variété« om dem, hvis man blot ikke forbinder en for moderne Forestilling dermed.

Det mest ansete af disse Forstadsteatre var MORSKABSTEATRET paa Vesterbro. Kunstner-Kompagnonerne CASORTI og KUHN havde allerede længe haft en Fjælebod herude, hvor Casortis Pantomimer, hans eller andres Bearbejdelser af gammel italiensk Maskekomedie, med ham selv som Pjerrot, havde været Hovedtrækplastret; men da den var helt faldefærdig, rejste sig i 1817 et nyt, ganske net Teater herude lige overfor Skydebanen. Stort var det ikke, men kunde dog tage omkr. 600 Tilskuere med Staa-pladser. Her var en Balkon, og Sideloger ved Gulvet. Det hele var af Træ med Puds, uhyre brandfarligt; men derpaa tænkte ingen i de Tider. Og alt gik jo godt. Selv om Casorti trak sig tilbage i 1831 og maatte erstattes af en indfødt Pjerrot ved Navn Winther, saa skaffede dog den udmærkede og borgerlige velsete Artistfamilie PRICE Teatret nogle Gyldenaar.

I Reglen spilledes kun i Sommerhalvaaret, om Vinteren lod det sig ikke gøre at faa Folk trukket ud paa det mørke, moradsige Vesterbro. Familien Price gik da som Regel paa Kunstrejse til

Morskabsteatret paa Vesterbro.

Tegning af Klæstrup.

Rusland. Men om Sommeren var det god Tone at besøge Morskabsteatret og more sig over Pantomimen. Selv saa kræsne Kunstkere som Weyse og hans Ven J. L. Heiberg indfandt sig — den sidste gjorde endda indirekte Reklame for Morskabsteatret i sin Vaudeville »Aprilsnarrene« — og Kongefamilien af lagde nu og da ogsaa et Besøg. Her morede de sig over de gamle klassiske Pantomimer »Harlekin Skelet« eller »Harlekin mekanisk Statue« med den smukke unge James Price som Harlekin, Mad. Petoletti, en Slægtning af gamle Casorti, som Columbine, og den danske Sadelmager Mesovsky som Casander. Men Pricerne digtede ogsaa ny Pantomimer med Forvandlingsscener som »Guld-nøglen eller Trylleriets Magt« eller »Hjortejagten og Harlekin som Informator«, der senere ligesom de ældste Pantomimer (»Harlekin Kok« m. fl.) ved Tradition gik over til Tivolis Pantomimeteater og her bevarede sig fra Forglemmelse. Og imellem Pantomimerne var der Linedans, Magik og Dans. Selv Fyrværkeri gik Direktionen ikke af Vejen for i den brandfarlige Bygning, og Aviserne anmeldte det altsammen med Omhu og i den udførligste Stil, hvilket viser, at Morskabsteatret paa Vesterbro har haft en høj Stjerne i Datidens fattige Forlystelsesliv. Priserne var slet ikke smaa: 4 Mark (i vore Dages Prisniveau ca. 5 Kr.) for første Pladsloge, den billigste Plads kostede 2 Mark. Paa Plakaten findes den gaadefulde Oplysning: »Penge gives ikke tilbage.«

1828 fik Morskabsteatret imidlertid en Konkurrence — fra Nørrebro. Denne Forstad var ellers den ubetydeligste og ganske forlystelsesfattig. Den gamle Lystgaard Blaagaard var ved at blive udstykket. Noget var medgaaet til Fabrik anlæg, men den gamle Hovedbygning med et stort Haveparti foran, der grænsede ud til Peblingsøen, blev nu omdannet til et Teater. En Bagermester Scheer financierede Foretagendet — og det blev dyrt, over 40,000 Rigsdaler — og Italieneren PHILIPPO PETTOLETTI, der i sin Tid havde været Medlem af det Kuhnske Selskab paa Morskabsteatret, blev Teatrets Leder. NØRREBROS TEATER var efter Datids Forhold et anseligt Lokale, det rummede over 1200 Personer, var smukt udstyret og havde endog Kongeloge. Sceneriet var langt mere moderne end paa Morskabsteatret, men Teatret havde den Fejl, at Tilskuerpladsen var plan, saa at de bageste Rækker intet kunde se. Den første Forestilling blev, naturligvis

under den Tilstrømning, som Nysgerrigheden altid fremkalder, givet 3. November. Den begyndte med Akrobatik af Familien Longuemare og sluttede med Pantomimen »Guldnøglen eller Harlekin Bombardero«; men den blev ikke nogen Succes. Det ny Maskineri fungerede slet, og der var solgt flere Billetter end Huset kunde tage. Dertil kom, at Publikum ikke vilde vedkende sig Pantomimen i denne Skikkelse. Pettoletti havde engageret den engelske Balletmester LEWIN og hans nydelige Døtre, Rosa, Flora og Elisa til Foretagendet. De unge Damers Dans var ogsaa gratiøs og faldt i god Jord, men det var engelske Pantomimer, Lewin medbragte, mere anlagte paa ydre Effekter end paa Humor. Traditionen var bristet. Pierrot var bleven til en Clown, og Harlekin til en Gymnastiker med alle Slags Badutspring. Interessen svækkedes snart, Teatret laa for langt udenfor Porten, og skøndt Pettoletti hyppig fornyede Programmet med Skyggespil og stærk Mand og ny Pantomimer, maatte han dog indstille Driften af sit Variété-Teater et Aars Tid efter. Familien Lewin forlod ham og søgte over til Morskabsteatret, og det varede ikke længe, inden den ny Pagt fik en meget synlig Besegling. De unge Pricer holdt paa samme Dag i 1830 Bryllup med Frøknerne Lewin, James blev gift med Rosa, Adolf med Flora. Morskabsteatret fik en Renaissance, idet de unge Price-Fruer med deres Dansenumre gav Repertoiret en kærkommen Tilvækst.

Konkurrenten paa Nørrebro gik det derimod kummerligt. Pettoletti havde samlet sig en solid Gæld, baade til Private og til Fattigvæsnet. Teatret laa stille det meste af et Aar. Han byggede da et Circus gymnasticus i Haven, hvor bl. a. det fra Dyrehavsbakken ansete Foureauxske Beriderselskab optraadte. Og Manden var paa sin Vis opfindsom. Paa Prins Christian Frederiks Fødselsdag gav han Galaforestilling med Divertissement »Festen 18. September eller Folkets Kærlighed«. Han komponerede en historisk Pantomime i fire Akter »Napoleons Død og Begravelse paa St. Helena«. Han gav franske Børneforestillinger og Marionetkomedie, havde Bud efter Tyrolere og Styltedansere. Men lige meget hjalp det. Besøget var og blev slet. Og det var maaske Pettolettis Held, at Nørrebro Teater brændte en Aprilnat 1833.

Morskabsteatret var nu igen hors de concours. Den utrættelige Pettoletti, der havde faaet dansk Borgerskab, prøvede saa at

Interior fra Vesterbros Teater.

Teatermuseet.

rejse sine økonomiske Kegler paa en ny Bane. Og virkelig lykkedes det ham at skaffe Midler til at bygge et nyt Teater — og ikke saa meget langt fra Pricernes. Allerede i 1834 stod hans VESTERBROS TEATER færdigt. Dets Beliggenhed var den nuværende Panoptikonbygning. Det var et Skrummel af en Bygning, snarest for et mægtigt Træskur at regne; men Pettoletti havde da ogsaa indrettet det med et dobbelt Formaal: det skulde baade være Teater og Cirkus, og rummeligt. Danske Skuespil og danske Skuespillere var forbudt, og Repertoiret kom da gennem en Række Aar til at bestaa af vekslende Gæstespil af udenlandske Selskaber, mest tyske. Her var saaledes et tysk Operaselskab med baade »Figaro« og »Tryllefløjten« paa Spillelisten; men Orkestret skal have været miserabelt. De italienske Sangere gjorde ogsaa i 1841 deres Entré i København paa Vesterbros Teater. Og her kom Skuespillerselskaber fra Slesvig-Holsten og andre Steder med det nyeste tyske Repertoire. »LUMPACIVAGABUNDUS, Nestroys folkelige Tryllefarce, blev saaledes allerede 1835 spillet her.

Og ind imellem, mest om Sommeren, kom BERIDERNE, som det dengang hed. Her var Wolfs, Gauthiers, Tourniares og mange flere yndede Beriderselskaber. Allerede i sit andet Leveaar anlagde Tivoli et Cirkustelt, hvor det Guerraske Selskab op-

traadte. Det største Slag paa Kunstridningens Omraade leverede dog Cirkus Renz, der i 1860 byggede Telt ved Filosofgangen. Tilstrømningen var uhyre, og da Primadonnaen, Frk. Kätchen Renz, flygtede med en af Selskabets Clowner, stod Byen paa den anden Ende af Benovelse og Betagelse, og der blev digtet en folkelig Vise om »Da Kätchen hun stak af«. Saa lille og spidsborgerlig var København, at dette kunde fange den almindelige Opmærksomhed. Er det forresten blevet saa meget anderledes siden?

Vesterbros Teater blev i den Pettolettiske Familie til 1850, da en i Datiden meget kendt entreprenant Arkitekt Henrik Petersen erhvervede Bygningen for 7000 Rdl. Nu blev der givet Tilladelse til at opføre smaa danske Komedier, men forresten var Teatret Centralsted for al Slags Kunstgøgl, ligefra Koncerter til Menagerier. I 1875 var det ganske faldefærdigt og blev nedrevet.

Men »Prices Teater« var faldet længe forinden — i 1844. De gyldne Tider var forbi, og Bygningen var saa skrøbelig, at den oftere maatte repareres, og Folk fik Kalk i Hovedet fra Loftet. Nu var en Konkurrent kommen til i Vesterbros Teater. Men en endnu værre Konkurrent blev Tivoli. Det var nyt, det var festligt, og da de gamle Pantomimer kom frem paa det lille Teater i Tivoli, maatte Morskabsteatret paa Vesterbro, Casortis gamle Scene, pakke sammen. Men den havde haft sin Kulturmission. Den havde bevaret Resterne af den italienske Maskekomedie som et Unicum i Verden.

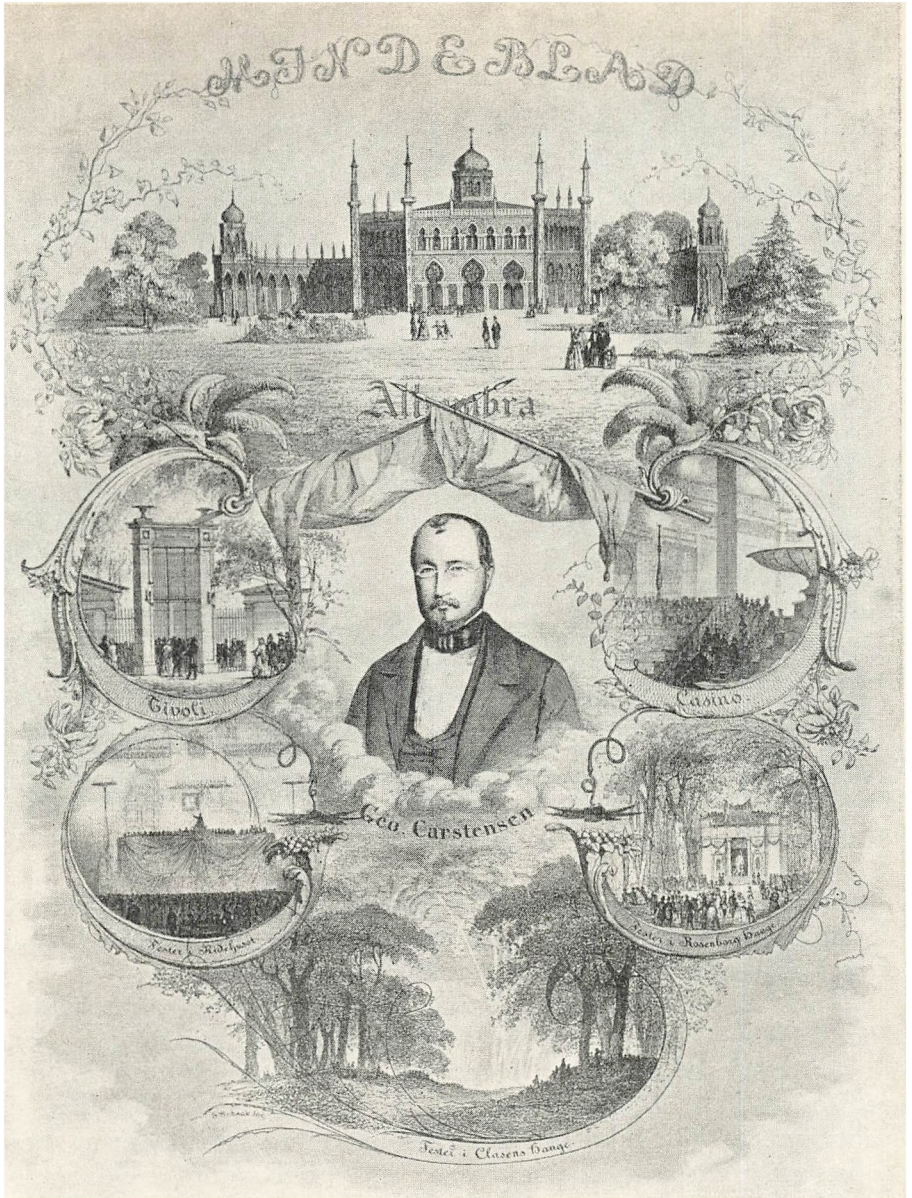
Tivoli og dets Forløbere.

Den unge GEORG CARSTENSEN blev Fremdriftsmanden og Lynildsmeden i Københavns offentlige Forlystelsesliv. Han kom udefra. Havde set en stor Del af Verden. Født 1810 i Algier, hvor Faderen var Legationsraad, Discipel paa Herlufsholm, Løjtnant i Studenterkorpset, flanerende nogle Aar som københavnsk Levemand, dyrkende Litteraturen i det Smaa; derpaa Opbrud, Besøg hos Familien i Marokko, paa Rejse i Spanien, gæstende Paris. Afstikker til Amerika et Par Aar, paa Hjemrejsen i London, og igen i Paris. Saadan var den Yngling, der i 1839 atter slog sig ned i København og grundede Ugebladet »Portefeullen«. Journalist, en Smule Poet, men med tusinde Ideer i Hjernen. En Elegant, paaklædt efter sidste Pariser-Journal med indskaaren

Talje, stramme lyse Benklæder, Lapestok og Brillen. Men langt mere end en Østergades Dagdriverhelt. Tværtimod ladet med Energi. Hans nærmeste Formaal blev at indstille sine Landsmænd paa et moderne Forlystelseliv.

Han debuterede med et Vauxhall i Rosenborg Have i Efter-sommeren 1841. Men det skulde ikke blive derved. For at skaffe sin nye Journal »Figaro«, et ikke ueffent og smukt Underholdningsblad for Litteratur, Kunst og Musik, stor Udbredelse og mange Subskribenter indbød han til en tre Dages Nytaarsfest i Christiansborg Ridehus, til hvilken enhver Abonnent paa »Figaro« for Januar Kvartal fik Fribillet til en af de tre Aftener. Andre maatte betale Indgangen med 1 Rdlr. Festen kom istand og gjorde stor Lykke, skøndt det efter Programmet at dømme ikke synes at have været noget saa særdeles. Men en saadan offentlig Festivitet var noget nyt og kunde alene af den Grund paaregne Tilslutning. Der var Lumbyes Orkester, der vekslende med et andet, i tre Afdelinger udførte 21 Numre fra Kl. 8—11. Arrangementet beskriver Carstensen selv saaledes: »Ridehuset vil blive pragtfuldt dekoreret i maurisk Stil og oplyst med henved 3 à 4000 Lys i henved 100 Lysekroner og Kandelabre. I Midten af Salen vil blive oprejst en oval Tribune for tvende Orkestre, bestaaende af henved 100 Musici. Til højre og venstre for den kongelige Loge vil blive anbragt tvende Trapper, der sætter Gulvet i Forbindelse med Galleriet, saaledes at Tilskuerne ad den ene Trappe kunne stige op til Galleriet, gøre hele Turen om dette og ad den anden Trappe atter komme ned paa Gulvet.« Og saa var der to Buffeter ved Enderne af Ridehuset, hvor Byens bedste Konditorer: Mini, Gianelli, Pleisch, Monigatti og Firmenich havde taget Opstilling.

Efter Nutids Smag, der kræver Overlæsning af Programmer, lidt knapt og fattigt. Men Københavnerne var ikke forvante, og taknemlige, blot der gjordes noget for samle dem. Og skønt Carstensen erklærede, at Festen langtfra havde været indbringende, bestemte han sig dog for en Gentagelse, en »Foraarsfest« i April i samme Lokale. Programmets Hovednummer var ogsaa denne Gang Koncerten, men for Afvekslings Skyld havde han indflettet en Tombola; der udleveredes et Nummer med hver Billet. Gevinsterne beløb sig til 200 og bestod i Buster og Bisquit-Figurer efter Thorvaldsen. Onde Tunger paastod, at Entreprenøren selv

Mindeblad om Georg Carstensen.

Illumination af Rosenborg ved Carstensens Fester.

Bymuseet.

havde vundet Hovedgevinsten, et Taffel-Uhr, hvilken Insinuation Carstensen afviste med Foragt, samtidig udtrykkende sin Glæde over Publikums Interesse og Kongehusets Besøg.

Han havde nu faaet Blod paa Tanden, og den ham venligt sindede Konge, der gerne saa Offentlighed — undtagen i Politik — overlod Carstensen Rosenborg Have til ikke mindre end tre Vauxhalls i Sommeren 1842. Han var nu saa sikker paa sit Publikum, at han ikke uddelte Fribilletter, og bebudede, at disse Folke-Forlystelser skulde udmærke sig ved Rigdom i Udstyrelse og Afveksling i Underholdning. Ved Festen i Juni, der af Hensyn til den lyse Sommeraften først begyndte Kl. 10 og skulde være forbi ved Midnat, var Haven oplyst med — hvis man kan tro hans egne Ord, og det kan man maaske ikke helt — 15 à

20000 orientalske Lamper, 100 Kroner, Pyramider osv. imellem Træerne med Undtagelse af Gangen langs Kronprinsessegaden og Blomsterparterret. Der var fire Orkestre, og Vokalmusik paa forskellige Estrader. I Herkules-Pavillonon blev præsenteret Lysbilleder, og ved Springvandet forlystede et Akrobatselskab Publikum. Og Rosenborg Slot vilde blive belyst med bengalske Flammer. Kort sagt — et næsten fuldfærdigt Tivoli. Den næste Fest afholdtes i Juli. Billetprisen var 3 Mark, Haven var helt fuld, og Dampskibene »Hamlet« og »Malmø« maatte sejle i Ekstrature for at bringe nysgerrige Skaaninger hid. »Efteraarsfesten« afholdtes i September, og Indbyderen erindrede forsorgsvenlig sit Publikum om, at Paaklædningen derfor hellere maa være vinterlig end sommerlig. Og for at væрге sig mod Gratister hed det: Hvo som springer over Gelænderne vil paa det strengeste blive bortvist!

Jo vist følte Carstensen sig som Dagens Helt, naar han promenerede derinde mellem sine højrode, orangefarvede eller mørkeblaa Oljelamper, i paillegule Handsker, nu og da standsede ved en Buffet og lod en Flaske Champagne aabne, hvoraf han drak et Glas og lod Resten staa. Man var vel nok Levemand.

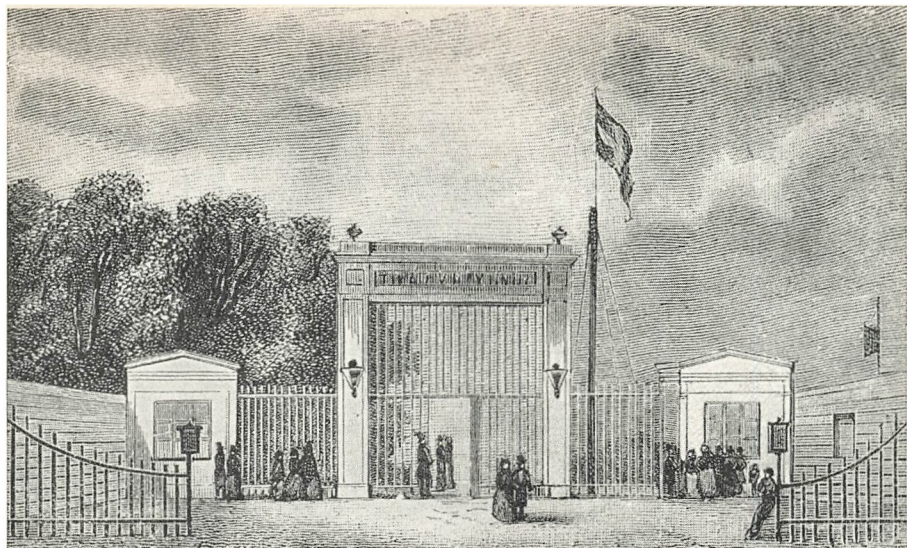
Men Carstensen var mere end det. Han var vaagen. Da han efter den første Sommerfest havde overbevist sig om, at nu var Grunden lagt, indsendte han 1. Juli 1842 Ansøgning til Kancelliet om at maatte oprette et KJØBENHAVNS SOMMERTIVOLI OG VAUXHALL. I Udlandet havde han lært den Slags Fornøjelsesparker at kende, der gik under Navn af Tivoli, Casino, Alcazar o. l. Det var der ogsaa andre Danske, der havde gjort, og Ideen er for saa vidt ikke Carstensens. Allerede Aaret forud havde den driftige Bog- og Papirhandler M. H. Bing i Kronprinsessegade sammen med Kunstdrejer Nygaard indsendt en lignende Ansøgning; men da de havde betinget sig, at Koncessionen skulde være afgiftsfri, havde de faaet Afslag. Carstensen var forsigtigere, han vilde ikke forholde Fattigvæsnet sit.

Men hvor skulde dette Tivoli ligge? Det maatte være paa en ubebygget, men landskabelig tiltalende Plet, og af dem var der ingen indenfor Voldene. Carstensen havde foruden de Rosenborg-Vauxhalls i Sommeren 1842 ogsaa givet nogle Fyrværkerifester i Classens Have paa Østerbro, mulig med den Tanke, at hans Tivoli kunde rejse sig her i den nordlige Del af Byen og

skabe en Konkurrence til Forlystelses-Forstaden Vesterbro. Men Grunden har sagtens været for dyr, og han fik da det dristige Indfald at søge sin Idé virkeliggjort paa en Del af Fæstningsterænet, Dronningens Enghave lige udenfor Vesterport, en idyllisk 11 Tdr. Land stor Plet, der ikke tog sig det mindste krigerisk ud, men hvor forskellige københavnske Brændevinsbrændere havde lejet Græsning til deres Køer for en aarlig Afgift af 1000 Rdlr. Men hvad sagde Københavns Guvernør, den stokmilitære Landgreve Vilhelm? Det har vist ikke været helt let at bevæge ham til at opgive et Fæstningsareal til civilt Brug, men sandsynligvis har Kongen, der venlig havde laant Øre til Carstensen's Planer, talt hans Sag. Kort sagt 28. Maj 1843 forelaa Bevillingen. Carstensen skulde affinde sig med Brændevinsbrænderne, betale 472 Daler 4 Mark aarlig i Leje af Enghaven — en latterlig litte Sum, der holdt sig, til Terrænet 1870 blev Kommunens — og forpligtede sig til at nedrive de Bygninger han lod opføre, naar det krævedes.

Det var gode Kaar, og Carstensen kunde gnide sig i Hænderne. Men først nu viser sig hans organisatoriske Talent i sin fulde Glans. I Løbet af mindre end to Uger fik han Aktieselskabet »Kjøbenhavns Sommer-Tivoli« grundlagt; Komiteen, hvori flere fremragende Borgermænd fik Sæde, konstituerede sig 8. Juni, Aktierne udbødes til 25 Rdl. Stykket, og Carstensen som administrerende Direktør skulde lønnes med Procenter af Overskuddet. Han fik nu meget travlt, sammen med sin Ven, Arkitekt Stilling; lod Veje udstikke og planere, og den ene Bygning rejste sig efter den anden. Bygning er maaske for stort et Ord. Kulisser vilde snarest passe. For her var intet Murværk, alt var af Planker forbundet med Sækkelærred, Tagene af Sejldug, saa at det paa en fugtig Sommeraften godt kunde hænde, at en Besøgende fik en Skyllende Vand i Hovedet. Men alligevel er det næsten fabelagtigt, at alt dette kunde skabes paa et Par Maaneder. Det var jo virkelig Aladdin-Slottet. Men Carstensen, der var et Stykke af en fantasirig Bygmester, skaanede sig heller ikke. Han var her og der og allevegne, gik venlig omkring mellem Arbejderne og opmuntrede dem til at tage fat.

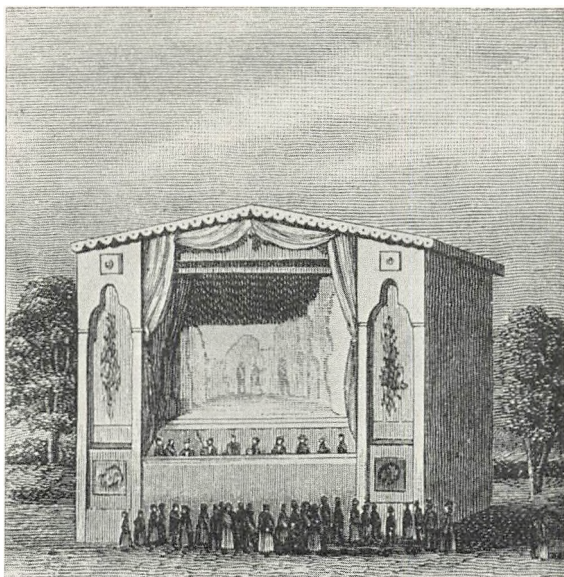
Hvorledes saa nu dette Københavns første Tivoli ud? Kan man, saadan som det nu præsenterer sig, følge Gangen og Udviklingslinjerne? Det kan man, Fundamenterne

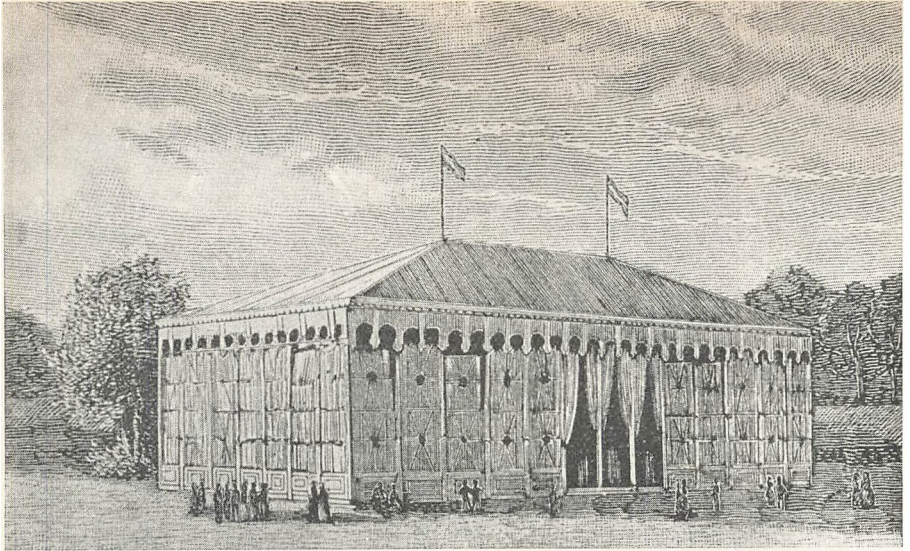
Tivolis ældste Indgang.

og Beliggenhed af Hovedbygningerne er den samme, selv om ikke en af dem er tilbage i den oprindelige Skikkelse.

Kom man gennem Portalen, laa straks tilvenstre en Træpavillon, bygget over nogle gamle Træer, hvis Stammer stod inde i Huset — et malerisk udmærket Paafund. Den fik Navnet »Slukefter«, var lejet ud til Konditor Lardellis Enke. Her opvartedes med forskellig musikalsk Underholdning, til i 1865 Rantzau rykkede herind med sine Sangerinder. Men da var Pavillonen allerede synkefærdig. Den blev snart efter revet ned,

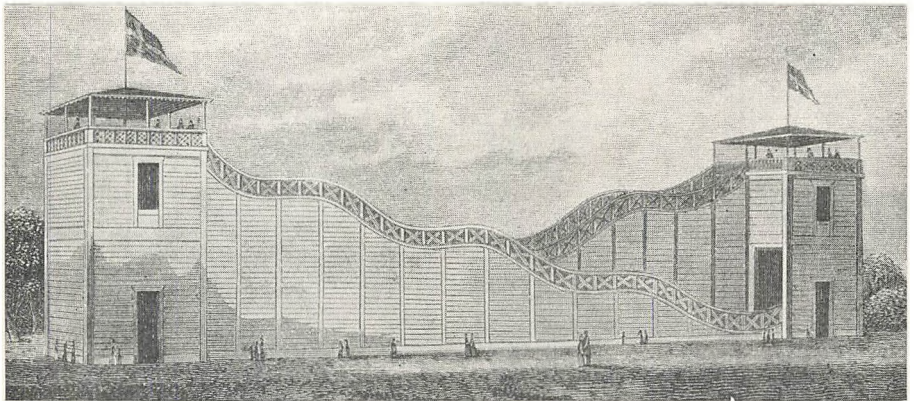
Tivolis første Pantomimeteater.

Tivolis ældste Koncertsal.

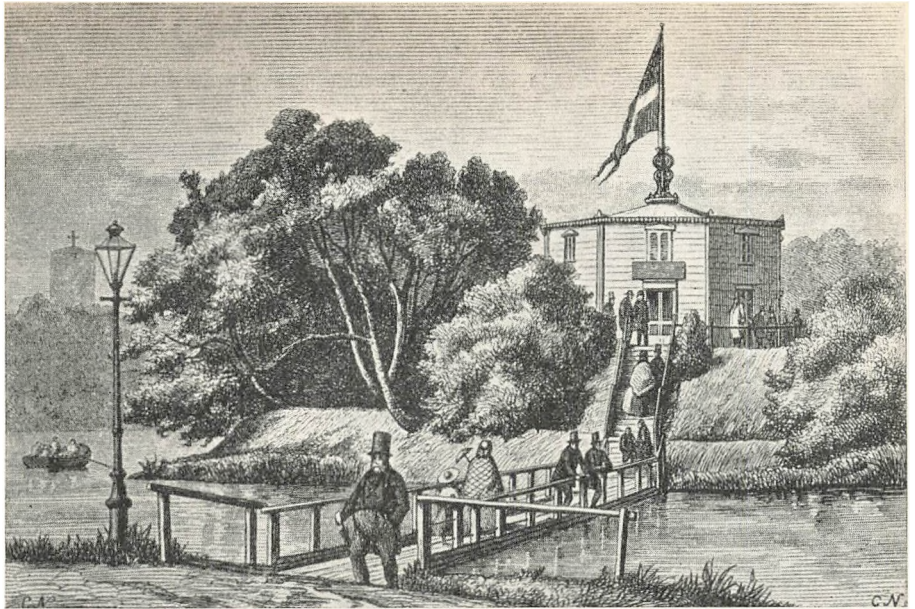
»Kisten« (nu Apolloteatret) blev opført paa Tomten, og her flyttede Sangfuglene saa ind.

Kort derfra nedenfor Bakken laa det beskedne lille Teater, paa samme Plet hvor nu Paafuglen udfolder sin Hale. Fortsattes Vejen tilvenstre, laa — ogsaa som nu — Divan Nr. 1 og 2, der var lejet ud til Gianelli og Cloëtta; hos den første maatte ikke ryges Tobak — adskillige af den ældre Generation saa endnu

Tivolis ældste Rutschbane.

»Øen« i Tivoli.

med lidt mistænksomme Øjne paa den, der røg Cigar paa offentligt Sted. Mellem begge Divaner laa Koncertsalen, der var halv-aaben. To Orkestre afvekslede: Lumbyes Strygeorkester paa 22 Mand og Braunsteins Harmonimusik med 17 Musici. Noget derfra — men ikke langt nok til jo at forstyrre den musikalske Nydelse — laa Tivolis ny og store Tiltrækning, Rutschbanen, og en Karrusel. Aaret efter blev den lille Ø i Stadsgraven inddraget i Etablissementet og forbundet med Tivoli ved en Bro. Det var en Idyl, der senere blev brudt ved den særdeles grovkornede Musik, som Sangerinderne trakterede herovre i Pavillonen. En Cirkusbygning — foreløbig kun et Telt — blev ogsaa opført. Saa var der et Par Thepavilloner rundt omkring; men Carstensen Stolthed og Hjertebarnd var dog Bazaren i »tyrkisk« Stil. Her var en Række Butikker med Salg af Frugt og Blomster, Cigarer og Kager, ja lige til Parfumer og Handsker. Carstensen bestyrede personlig et Kunst- og Industrimagazin, hvor Varer kunde indleveres til Salg. Her var ogsaa en Daguerrotypist og et lille Bogtrykkeri, hvor Tivolis egen Moniteur, »Tivoli-Avisen«, tryktes. Og sidst, men ikke mindst: indenfor Kolonaden laa Københavns

fineste Restaurationssal, i mange Aar forpagtet af Carl Ginderup. Tager man i Betragtning hvor tarveligt udstyret de københavnske Beværtninger havde været — lige med Undtagelse af Knirsch's

Kafé i Hotel d'Angleterre og Chr. Kehlets i 1840 aabnede Kaffehus i Erichsens Palais — var denne Restauration en Seværdighed.

Og saa kom da Dagen d. 15de August 1843, da Københavns største Sommerselskabssal første Gang aabnede sine Porte. Over halvfjerde Tusind Men-

Fra Tivoli-Avisen 1844.

nesker valfartede den Aften til den ny Have, og da Sæsonen sluttede den 2. Oktober, havde den haft Besøg af 175.000 Gæster, et uhyre stort Tal; men Folk strømmede baade fra Provinsen og og fra Skaane til den ny Seværdighed. Dette var jo noget ganske andet end en tysk Biergarten, og »Rosenlund« med sin sparsomme Illumination kunde snart lukke. Begejstringen var stor, Tilslutningen havde vist sig overvældende. Og det kan vel siges, at Tivolis Aabning er en Revolutionsdag i dansk Forlystelsesliv. En Artikel i Carstensens »Nye Portefeuille« taler endog om, at Tivoli har nivelleret Folkemassen, og viger ikke tilbage for den Paastand, at den sociale Udvikling ved Tivoli i Løbet af to Maaneder er gaet videre frem end i den

Fra Tivoli-Avisen 1844.

sidste Menneskealder. Dette var at sætte Sagen paa Spidsen, og der var da ogsaa dem, der ikke kunde lide Tivoli, fordi det bortledte Folks Sind fra alvorligere Sager. Det var Politikerne, der var skinsyge paa Carstensens Etablissement. »Fædrelandet« har saaledes en meget rønnebærsur Artikel om Tivoli-Successen: »Har De været i Tivoli? Er det ikke charmant, er det ikke nydeligt?«

Fra Tivoli-Avisen 1844.

Med disse Spørgsmaal er nu i en 14 Dages Tid enhver Konversation begyndt i Kjøbenhavn, ikke mindre i Salonerne end paa Gaden.

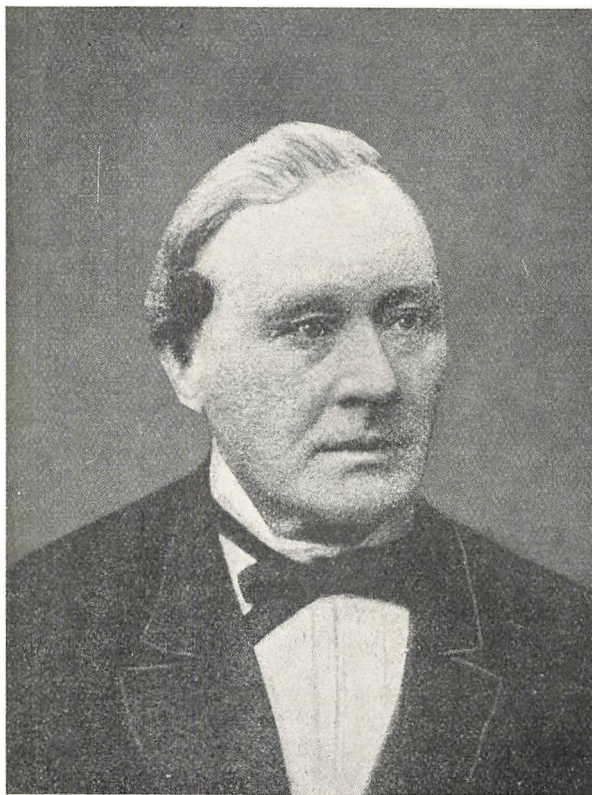

H. C. Lumbye.

Bladene ere blevne beslaglagte, Censuren halvvejs indført, Associationsfriheden er gaaet fløjten, Kjøbenhavnerne er gaaet i — Tivoli. Ja, den sidste Rest af drømte Friheder og Rettigheder kunde forsvinde mellem vore Hænder, Høsten kunde slaa fejl, Kvægsygen udbryde, Øresundstolden tabes, Slesvig og Holsten løsrive sig og Jylland gaa under ved Vandflod, og Kjøbenhavnerne vilde i denne Tid kun

have een Interesse — og den hedder Tivoli!« — Carstensen havde ogsaa Evne til at finde de rette Folk til at udføre sine Ideer. Forlængst havde han knyttet den unge Musikmester H. C. LUMBYE til sine Fester, og han førte ham nu med sig ind i sit ny Paradis, og Lumbye blev Tivolis haandgangne Mand i henvend 30 Aar, til han tvunget af Sygdom i 1872 maatte nedlægge Taktstokken. Lumbye blev Institutionens folkekæreste Skikkelse. Han sled gerne for det, og der blev ogsaa slidt paa ham. »Drømmebilleder«, »Champagne-Galop«, »Jernbane-Galop«, »Dagmar-Polka«, »Kong Georgs Honnørmarch« — for kun at nævne nogle enkelte af de mange Træffere — strøede han med rund Haand og ligesom tilfældigt ud over det danske Folk. Og endda var uforstaaende umusikalske Tivoli-Direktioner ikke tilfreds med disse spontane Udslag af en letbenet Genialitet: De

forpligtede Lumbye kontraktmæssigt til hver Uge at møde med to ny musikalske Kompositioner. Hvilken musikalsk Aagerforretning! — Er det underligt, at der kom adskillige Høvlspaner med fra Arbejdsbordet? Men at skaffe »Krigsraaden«, som den officielle Titel var paa den fhv. Militærmusiker, Dannebrogordenens Ridderkors for hans Fortjenester, evnede de ikke. Geniet kunde ikke naa højere end til Dannebrogsmænd. Hvad siger ikke den gamle Vise: Men har man Hjerne — kan man jo gerne —

N. Volkersen (»Pierrot«).

undvære Orden og Stjerne! — Lumbyes Personlighed faldt helt sammen med den brede, gemytlige københavnske Borgerlighed. En toddyduftende Tid, som den store Spillemand udfra sit Overflødhedshorn dog tilsatte nogle Stænk af den brusende Champagne.

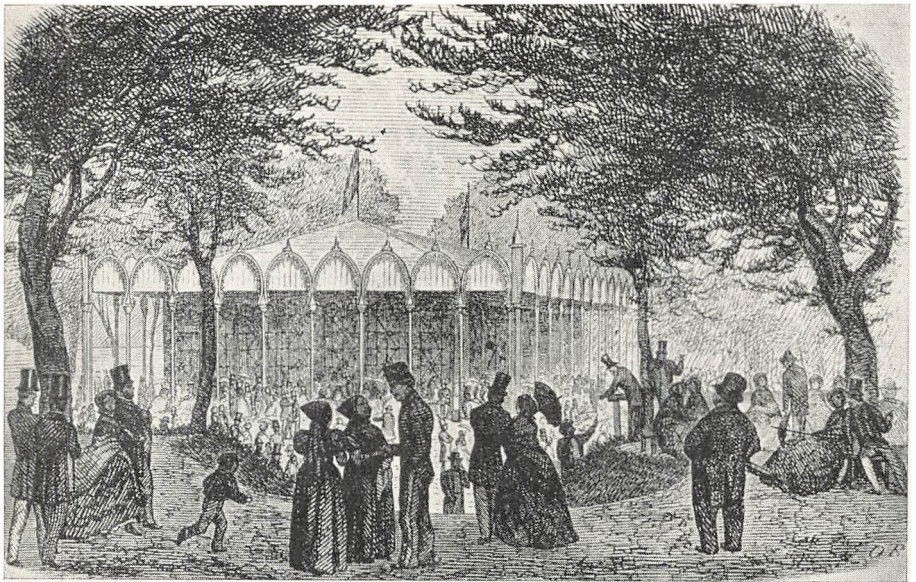
Men henne i en anden Del af Haven viste en Mand sig Aften efter Aften i henvend halvtredsinstyve Aar. Det var Pierrots geniale Fremstiller NIELS VOLKERSEN. Han havde »lært« hos Pricerne og annammet de gamle Pantomimetrics fra Casortis Dage, begyndte i Tivoli som »stærk Mand«; men fra 1844 dannede Volkersen sammen med Hesse (Harlekin), Busholm (Cassander) og Md. Busholm (Columbine) en herlig Pantomine-Kvartet, Pantomimens Kammermusikspil. Volkersen gjorde den italienske Fjolle til en herlig Blanding af Gavtyv og Dumrian, han var paa samme Tid Eventyret og Erkekøbenhavnneren. Og den ene Børnegeration efter den anden tiljublede hver Aften Pierrot gennem 50 Aar, at han skulde »si'e no'et«. Uden maaske selv at vide deraf udførte han en teaterhistorisk Bedrift: at redde den gamle Pantomime fra Undergang. Den findes nu kun bevaret i Tivoli.

Lumbye og Volkersen blev Hovedhjørnестenen i det gamle Tivoli. Med dem forligedes den til kgl. Agent udnævnte Carsten-

Scene fra Tivolis Pantomimeteater. (»Cassander som Bødker« opføres).

sen godt nok; men med Komitéens Medlemmer kom det snart til Rivninger. Aktionærer er et kedeligt Folkefærd — gaar det godt, vil de have mere, og se Direktørerne paa Fingrene. Carstensen var nu ikke den Mand, der vilde lade sig sligt byde. Han var impulsiv, heftig, vist ogsaa enevoldslysten som den let bliver det, der har Forstand paa Tingene. Og da han var rundhaandet og gerne lod Daleren rulle, udsattes han for en voksende Kritik, skøndt »Tivoli« svarede sig godt nok. Han var desuden bleven nervøs. I sin aldrig hvilende Aand havde han udkastet Planer til et Vinter-Tivoli. Paa hans Navn alene dannedes ogsaa let et Aktieselskab. Det skulde være noget helt storartet, »Casino« skulde det hedde. Og Minister Krabbe-Charisius' Gaard i Amaliegaden blev i 1845 da ogsaa indkøbt og helt ombygget. I 1847 aabnedes det ny Etablissement. Det var meget smukt og virkelig storstilet: Pergolaer med Springvand, Bazargang, Restauration, Læsekabinetter med inden- og udenlandske Journaler; om Aftenen Orkestermusik til Promenade. Men Carstensen forregnede sig denne Gang. Dette »Casino« var vist en Streg for stilfuldt og alvorligt for Københavnerne. »Folket« kom der ikke, og det politisk optrækkende Uvejr svækkede Interressen. Inden et Aar var forløbet, gik

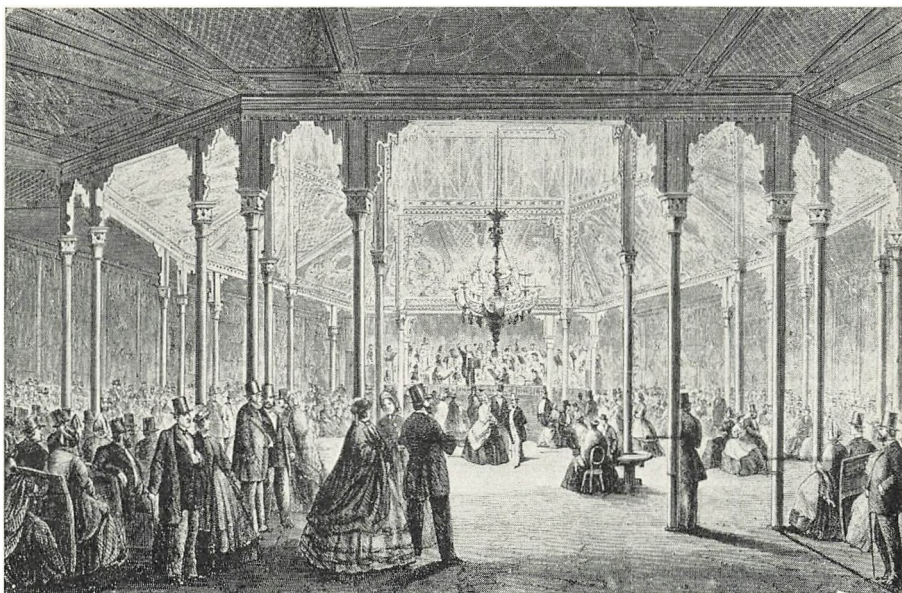

Udenfor Koncertsalen 1860.

Alhambra.

Etablissementet fallit, Aktierne solgtes for en Toddy. — Men da var Carstensen over alle Sunde. Han brændte sine Broer og erklærede den forbavsende Tivoli-Komité, at han nu drog til Hæren for som Løjtnant at kæmpe for Fædrelandet. Da han

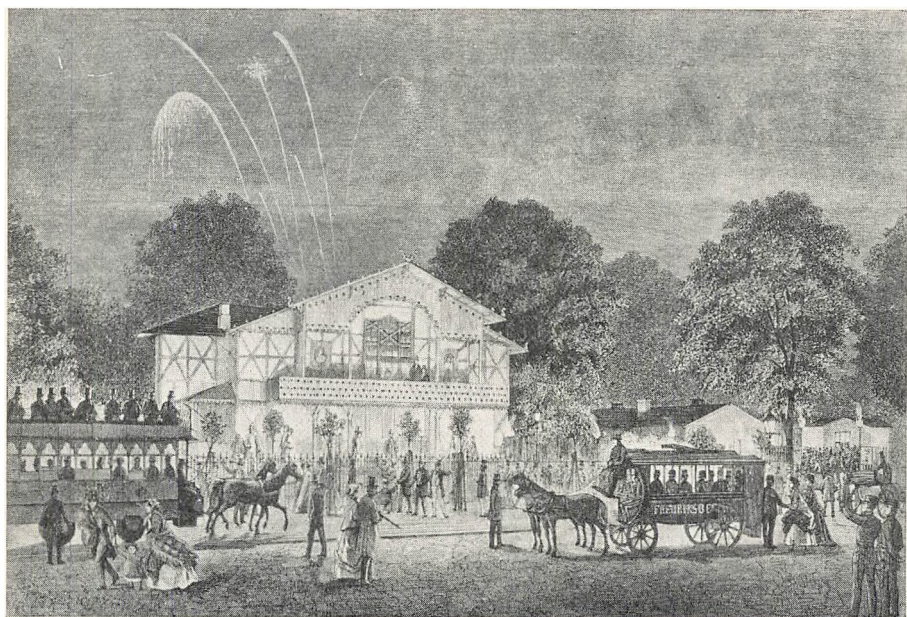
Tivolis Koncertsal 1863.

Tivolis Dansestrade 1865.

om Efteraaret kom tilbage, smed Aktionærerne Tivolis Stifter paa Porten paa en ekstraordinær Generalforsamling. Det var utaknemligt, men Carstensens urolige Blod blev for meget for de vadskeægte Kjøbenhavnere. Han rejste bort, kom syv Aar efter tilbage, grundede Konkurrenten »Alhambra« i

Frederiksberg Allé, men oplevede ikke dets Aabning. Ogsaa her var Koncertsal i maurisk Stil med Ballet, og her var Fyrværkeri og en prægtig Have. Kun i tolv Aar slæbte det ny Tivoli sig kummerligt igennem. 1869 blev det lukket, og »Alhambra« solgt

Udenfor Tivoli paa en Festaften 1867.

til Byggegrunde. — Men »Tivoli« gik sin rolige Gang, mere smaa-borgerligt og roligt end det maaske var »i Carstensens Dage«. Det hvilede dog paa Traditionerne. Der kom et og andet nyt til — Opstigninger med Luftballon — noget som i høj Grad tiltalte Københavner-Fantasien. Her var Spænding og et Faremoment, og Luftskipper Tardini satte da ogsaa Livet til i Kallebodstrand. — Og saa var Tivoli jo fremdeles den selvskrevne Festplads, naar Københavnerne selv vilde feste eller vilde vise deres bedste Skrud for fremmede Gæster. Herom er allerede fortalt. I 1863 blev en ny Bazarbygning og en ny Koncertsal opført. Endnu var alt Idyl, men da Kommunen overtog Fæstningsterænet, blev der stillet strengere Krav til Tivolis Lejeforpligtelser.

Sæsonerne begyndte dengang senere end nu. Haven aabnede først i sidste Uge af Maj, men holdtes til Gengæld aaben til Slutningen af September; om Søndagene endda ofte hele Oktober Maaned ud. Men naar der ikke var Fest, ringedes ud Kl. 11, og en halv Time efter skulde Haven være tom. Men til 1854 var der jo ogsaa Portlukning ved Vesterport. Faldt det ind med rigtig daarligt Vejr, lukkedes Etablissementet.

Musiklivet.

Hvem der i 1820erne og 30erne i videre Udstrækning vilde undergive sig Tonernes Magt, maatte søge til Opera- og Syngespilopførelserne paa det kgl. Teater. I Hjemmene kunde høres en og anden Fløjtesonate af Kuhlau — Fløjten var Tidens Yndlingsinstrument — en Weysesk Romance eller maaske en Mozarts Violinsonate. Ved Paasketid var der ogsaa Passionskoncert i en af de større Kirker, og de musikalske Klubber gav jo ogsaa ved Amatørers Hjælp et Par Koncerter til Bedste hver Saison. Men den der vilde høre fuldt Orkester og skolet Sang maatte vandre til Kongens Nytorv, det eneste offentlige Sted, hvor et Musikliv fandtes. Men i stor Stil var det dog heller ikke her. Mozarts »Figaro« kom først frem 1821, »Tryllefløjten« 1825, Weber blev repræsenteret ved »Jægerbruden«. Og for denne Operas Vedkommende kan noteres, at den allerførste Udførelse af den berømte Ouverture fandt Sted i København 8. Sept. 1820 ved Komponistens Aften paa Det kgl. Teater, der dengang var Byens eneste større Koncertlokale. Men det var dog fortrinsvis opera-

comique, Syngespillet med indlagt Tale, som udgjorde det musikalske Program, ti de fleste af Skuespillerne var ogsaa Sangere. Auber var Favoriten. Hans »Fra Diavolo« og »Den sorte Domino« blev Tilløbsstykker, ligesom Boieldieus »Den hvide Dame«, og lidt senere Adam's »Postillon fra Lonjumeau«. Og de iørefaldende Melodier fandt yderligere Folkegunst ved at spilles af Hoboisterne og bruges af Heiberg i hans Vaudeviller. Teatret var iøvrigt i de Tider rask i Vendingen for at skaffe sig de fremmede musikalske Nyheder — langt hurtigere end nu. »Den Stumme i Portici«, »Robert af Normandiet« (hvis originale Titel »Robert le Diable« Censuren forbød), »Jødinden«, alle Operaer i stor Stil, kom frem i 1830erne. Og i det følgende Aarti blev Meyerbeer's »Huguenotterne« og Marschners romantiske Opera »Hans Heiling« afgjorte Trækplastre, medens Italierne holdt deres Indtog med Rossinis »Wilhelm Tell«, Donizettis »Regimentets Datter«, Bellini's »Norma« m. fl. Verdis »Troubaduren« og Gounods »Faust« — for blot at nævne et Par af Periodens Yndlingsoperaer — tilhører en senere Tid. Wagner kom ikke frem paa Teatret førend i 1870.

Men hvor betydningsfuld end denne Teatrets Indsats blev for at højne Musikkulturen i Danmark — de bredere Folkelag kom den ikke til Gode. I Frederik VI's Dag stod al offentlig Musik paa et lavt Stade. Og Folk vidste ikke bedre og skønnede paa det Bierfiedleri, hvormed deres Ører opmuntredes paa Sommerværtshuse. De vandrende Musikanter var et Datids Fænomen. Oftest kom de sydfra. Smaa Hornorkestre fra Sachsen eller Bøhmen, højst 6 Mand, vandrede ved Sommertid rundt i Landet, standsede paa Provinsbyernes Torve eller i Teltene paa Dyrehavsbakken eller i Charlottenlund, lod Tallerkenen gaa og levede af frivillige Bidrag fra Haand og i Mund. Eller det var Italienerne, som sang og spillede Guitar. Et gammelt Gaardinteriør viser os et »Orkester« bestaaende af Basfiol, Klarinet og Triangel. Den gamle »Liremand« — ikke en Positivspiller — men en som spillere Lire, en Violin med Haandsving, ofte en Savoyard, hørte ogsaa til Tidens musikalske Fysiognomier. Enten i Gaardene eller paa et Værtshus kom disse Tonernes farende Svende og gav et Stykke til Bedste. Imellem blæste Kastelsjægerne paa Waldhorn i Charlottenlund.

Saa var der jo Vagtparaden, som hver Dag trak op til Hoved-

vagten, truttende Oldenborger- eller Dessauermarschen. I Rosenborg-Have havde af og til Konditoren engageret Militærmusiken til at underholde sit Publikum; men det kostede Skillinger, og Folk foretrak den gratis Nydelse Søndag- og Onsdageftermiddag, naar Kongens Regiment forlystede dem foran Frederiksborg-Slot. Hvordan var nu det musikalske Program ved disse Friluftskoncerter? Foruden Marscher, Ouverturen til en kendt Opera eller Syngespil, f. Eks. den meget yndede Zampa-Ouverture, eller til »Preciosa«, eller Uddrag og Potpourris. Dansemusik spillede derimod ikke her, den ansaas for at ligge under Strygemusikens Domæne. De gamle Hoboister var gennemgaaende dygtige Folk, der kunde faa deres Instrumenter til at klinge, og da Brigademusiken 1842 blev indført, gav de ret anselige Harmoniorkesterkoncerter Søndag Eftermiddag i Kongens Have. Her spillede ikke mindre end 65 Mand paa en Estrade ved Springvandet, og her stod baade Kuhlau, Weyse, Fröhlich og Hartmann paa Programmet. Det var første Gang danske Komponister præsenteredes for en folkelig Forsamling. Men gratis var disse Koncerter ikke.

Dansk Musikliv fik ogsaa paa anden Maade et Opsving, og det ad en Omvej. »Steiermarkerne« kom hertil, et Strygeorkester med et Par Klarinetter og Trompeter — ialt kun 16 Mand — i Sommeren 1839, og under Anførsel af Musikdirektør Siegl fra Wien gav de Koncerter først i Hotel d'Angleterre, siden ogsaa andre Steder og sluttede deres Tournée i de større Provinsbyer. Det var noget nyt; det overraskede og henrykkede. Thi her hørte Københavnerne for første Gang Wiener-Valsen og Dansemusik — Galopper, Polkaer — i en Rytme og med et Sving, man ikke kendte. Det var Lanners og den ældre Strauss' Valse og Galopper — »Hververne«, »Jugendfeuer«, der indsprøjtede en Dosis Ungdom og Livsglæde i hentørrede og gammelagtige Sind. I to Maaneder holdt Københavnerne Steiermarkerne fast.

Men mellem Tilhørerne befandt sig en ung Musiker, der lyttede ganske særlig anspændt til disse ny Toner. Hans Navn var HANS CHRISTIAN LUMBYE, Trompeter i den kgl. Hestgarde og Musikantersvend i Stadsmusikants Füssels Orkester, hvor han trakterede Violin. Tonerne slog ned i hans musikalske Gemyt, Steiermarkerne befrugtede det. Og han tænkte: Hvorfor skulde vi ikke kunne lave det samme? Og han samlede Kammerater, og et halvt

Aar prøvede de daglig oppe paa Hestgardekasernens Høloft. Og endelig ansaa det »Lumbyeske Selskab« sig for modent til at optræde for et højtæret Publikum. Lokalet var lejet (Hotel d'Angleterre), Koncerten annonceret til 5. Decbr. 1839, da den gamle Konge døde. Landesorgen gav nu Lumbye og hans Folk Lejlighed til nye Prøver, og endelig 4. Febr. 1840 kunde deres »Concert à la Strauss« løbe af Stablen. Det var første Gang Lumbye viste sig som musikalsk Anfører, og en Mærkedag i den lyse og lette Musiks Historie i Danmark.

Billetten kostede 3 Mark, Salen var fyldt, Programmet bestod af 9 Numre fordelt i to Afdelinger: hver Afdeling indledes med en Ouverture af Auber, iøvrigt spillede Valse af Lanner og Strauss, og Lumbye viste sig selv som Komponist med en »Danmarks Vals«. Forsøget slog saa godt an, at det kunde gentages faa Dage efter. Og med Mellemlumrum fortsatte Lumbye sine Koncerter i samme Smag og Stil: Moderne Dansemusik med en Opera-Ouverture som Indledning. Kritiken var ham gunstig, og kunde Lumbye tænke sig en bedre Reklame, end naar Heiberg paa selve det kgl. Teater i Monologen »Emilies Hjertebanken« samme Sommer lod den unge Pige gøre Reklame for Lumbye og hans Orkester til den vuggende Rytme af en Strauss-Vals:

For nylig min Tante til Lumbye tog mig hen,
Vist aldrig den Aften forglemmer jeg igen.
Først sad jeg saa stille, med Øret spændt,
Nøje jeg agted paa hvert Instrument.
Men da nu Tonerne jublende slynged sig,
Ligesom Aander, der sno sig i Dans,
Blev jeg urolig, paa Stolen jeg gynged mig,
Hvirvelen henrev min Fod og min Sans.

Men som »Reklame« følte hverken Heiberg eller Lumbye det. Et Begreb, ukendt for hin Tid. Det var en frivillig Hyldest fra Kunstner til Kunstner.

Om hvordan Lumbye fortsatte sin Gerning som Dansemusiker i stor Stil i »Tivoli« er fortalt i det foregaaende. Hans Programmer fortsatte til en Begyndelse temmelig nøje den anstukne Linje, som et moderne indstillet Øre nok vilde finde lovlig ensformig. Men det var noget ukendt, noget bakkantisk, som Slægten ikke før havde fundet Udløsning for. Efterhaanden optog han Cavatiner og Duetter af den italienske Operamusik, der var saa stærkt paa Mode. Og i 1846 vovede han sig til at dirigere den første Symfoni i Tivoli. En fast Symfonikoncert indgik nu

i Lørdagens Program. Dette laa nu mindre for hans Sind og Haandelag. En ung Musiker skulde medvirke ved Beethovens femte Symfoni i et af Lumbyes sidste Aar. Han indfandt sig til Prøven, men Lumbye slog af efter et Par Takter og sagde til sit Orkester: »Hør, Børn, skal vi virkelig prøve denne her? Den kender vi jo allesammen. Skal vi ikke hellere gaa over og tage en Pot Kegler?« Orkestret var mere end villigt.

Nej, til at dirigere en Beethovensk Symfoni var der unægtelig en bedre Mand. Og det var NIELS W. GADE, der i 1850 blev Musikforeningens store Reformator. Fjorten Aar før var den bleven stiftet af en Kres af Musikvenner med Sans for den højere Musik. Men dens Program var egentlig nærmest litterært-musikalsk. Den vilde befordre Udgivelsen af danske Musikværker, som havde Vanskelighed ved at finde Forlægger, og udsætte Præmie for Pris-Kompositioner (den tyveaarige Gade vandt den med sin »Ossian-Ouverture«). Bestyrelsen bestemte sig imidlertid ogsaa for at give et Par Symfoni-Koncerter om Aaret. Den første fandt Sted 28. Januar 1837 i Hofteatret. En Symfoni af Lachner, en Kantate til Efterslægtens Skole af Hartmann, og en Fløjtesonate af Kuhlau stod bl. a. paa Programmet. Dirigenterne var en Tidlang det kgl. Teaters Koncertmestre, indtil Frz. Gläser overtog Direktionen og gennemførte et klassisk Repertoire med Haydn, Mozart og Beethoven i Forgrunden. Imens sad den unge Gade nede i Leipzig og studerede og komponerede, og ved Mendelssohns Død udset til at lede de berømte Gewandhaus-Koncerter. Men Krigen bestemte hans Skæbne. Han vendte hjem, og et af de Hverv, som tilfaldt ham, var nu Opbygningen af det højere Musikliv i København. Han fornyede Orkestret, skabte et fortrinligt Kor, og han rykkede ind med det i Casinos Teatersal, der blev Musikforeningens Hjem næsten til Gades Død 1890.

Gade blev Danmarks store Musikmester, ikke blot ved sine Tonedigtninge — »Elverskud« blev i 1854 hans store musikalske Triumf —, men fordi han ved sin fremragende Lederevne og sin Aktivitet næsten tvang det københavnske Borgerskab til at komme til sig for at høre ham fortolke de store Mestre, saadan som han selv havde lært det. At være Medlem af Musikforeningen blev nu næsten en Ære, som alle kappedes om. Og han stod der støt og rolig, den store Lærer i Periodens Musikliv. Her var

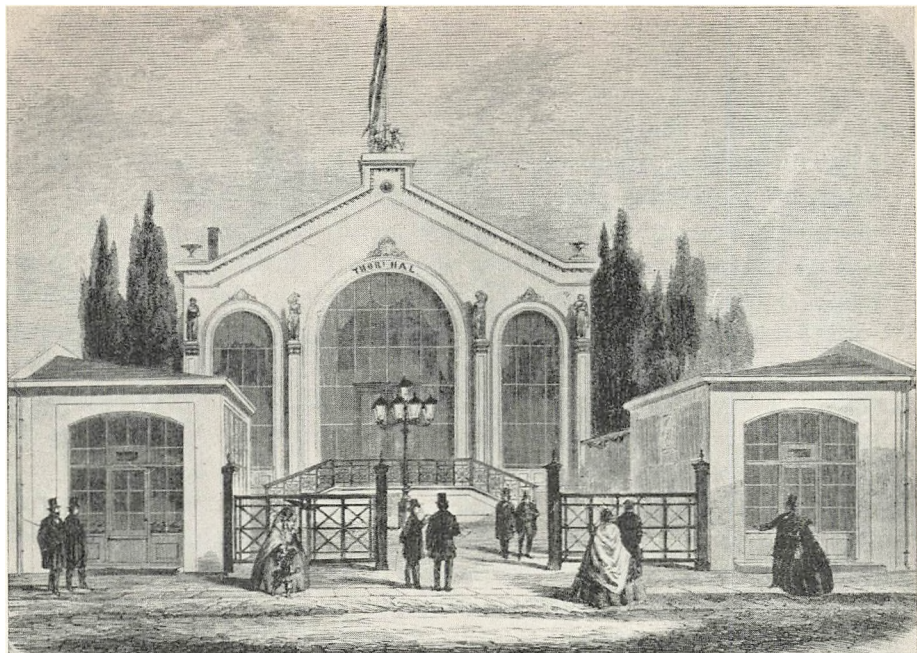
bleven Vækst og Grøde. I 1851 var Cæcilieforeningen under Henrik Rungs Hænder dannet til Fremførelse af gammelitaliensk Musik.

Naar fremmede Virtuoser kom til København — og det skete ikke ofte i den første Tid — maatte de leje det kgl. Teater en Søndagften. De associerede sig da enten med Kapellet eller med hjemlige Kræfter, der optraadte i et »Declamatorium«. Thi at en enkelt Kunstner kunde lægge Betslag paa en Aften ganske alene ansaas utænkeligt i en Tidsalder, der overvejende betragtede Kunst som Underholdning. Foruden Weber, der ovenfor er nævnt, fandt i 1830erne Violin-Virtuoserne PRUME og OLE BULL Vej hertil. Den første henrev Publikum ved sin sentimentale »Mélancolie«, der blev indlagt i anden Akt af Balletten »Napoli« for at illustrere den unge Fiskers Bedrøvelse. Ole Bull spillede ved Hoffet for Frederik VI. Da Kongen spurgte ham: »Hvem har lært Dem at spille?« knejsede Ole Bull med Nakken og svarede: »Det har Norges Fjelde, Deres Majestæt!« Det Svar behagede ikke den borgerlige Konge. Han vendte Kunstneren Ryggen og bemærkede: »Det er jo en Nar«.

Af andre store Navne skal kun nævnes de to Klavervirtuoser: FRANZ LISZT og CLARA SCHUMANN. Liszt kom kun denne ene Gang til København. Enhver Billetkøber kunde nedskrive et Tema, som han ønskede Liszt skulde fantasere over. Der blev trukket Lod — og det var vel nok det Nummer, som interesserede Publikum mest. Clara Schumann kom her oftere og spillede i Musikforeningen. Hun og Gade var fornemme, musikalske Partnere.

Omkring 1855 begyndte en æstetisk Pest at hjem søge Byen. Det var de saakaldte SANGERINDEKNEJPER, som holdt deres Indtog. Om de bør henregnes til de musikalske Forlystelser, er en Sag for sig; men deres Oprindelse og Udbredelse skyldes i hvert Fald en Musikbevilling. Vil man ad historisk Vej prøve at forklare sig Tidspunktet, maa Svaret blive: Bayersk Øllets Udbredelse netop paa den Tid. Carl Jacobsen havde anlagt Carlsberg 1847, og nu tog Fabrikationen Fart. Det lidt flove Hvidtøl, selv med en Snaps dansk Kornbrændevin, kunde ikke i Smag tage Kampen op med det mere fyrige bayerske Øl. Rundt om opret-

»Thors Hal« (senere »Figaro«).

tedes nu Ølhaller, som »Thors Hal« og »Svanholm« paa Vesterbro i større Format; eller mere beskedne, der undertiden ogsaa kaldte sig Øltunneler for at markere deres Beliggenhed under Gadens Niveau. Og Politiet var ikke karrig med at uddele Bevilling til musikalsk Optræden i disse Lokaler. Inden ti Aar var gaaet, havde 22 Værtshusholdere i København og 9 paa Frederiksberg faaet Bevilling paa Optræden af indtil fem Personer, og det billigste og nemmeste og formentlig for Gæsterne mest tiltrækkende var da at lade Kvinder optræde, der med Sang og Gemytlighed kunde animere Gæsterne til at drikke mere. I alle Byens Dele laa disse Knejper, der intet kostede at indrette — blot en Forhøjning ved Lokalets ene Ende. Den daglige Drift var heller ikke kostbar; thi Damerne blev kun lønnede af de Beløb, som Gæsterne afsaa, naar »Tallerkenen« blev baaret rundt i Pauserne, og maatte maa-ske endda afgive Procenter til Værten. Man finder disse »Musikhaller« eller »musikalske Salons« midt inde i Byen, paa Østergade og i Skoubogade og L. Kongensgade, paa St. Annæ Plads, i Nyhavn og paa Christianshavn, paa Nørre- og Østerbro, endda

i Kirkegaardens umiddelbare Nærhed. Det hele var raat og tarveligt, bundende i daarlig Smag, men egentlig ikke gement — dertil var det for naivt i sine Fristelser. Sangene, som Damerne oftest med en ru og forskregen Stemme kvædede til Døgnets Schlagere, var gerne skrevet af en af Lokalets mere litterært anlagte Stavgæster, en Kontorist eller en forsumpet Student, der i Forfatterhonorar til Gengæld modtog spirituøse Forfriskninger. Det bedste der kan siges om dem er, at de var dumme, ofte med en lidt frivol Underforstaaelse. Erik Bøgh, der jo var en Visemager af allerførste Rang, førte i sine Avis-Feuilletoner en barsk Kamp mod disse smagsfordærvende Kunsttempler og parodierede dem i sine smaa Sangspil. Lige meget hjalp det. De blev Smaaborgere og den lavere Middelstands Offer og Hyldest til Kunsten og »das ewig weibliche«. Her sad de let berusede og begejstrede i en Kvalm af billige Cigarer, Ølos og Dampen af varme Caminade-Toddyer. Og i Dyrehavsbakkens Sangerindetalte kunde det godt komme til et Par paa Snuden i Tilgift. Her var Julie Westermann Aar ud og Aar ind Soldaters og Slagtersvendens Fryd. Det er ikke helt let at forstaa det tillukkende. Thi til en Begyndelse maatte »Musiken« ikke optræde kostumeret. Ser man paa et Fotografi fra omkring 1860 af det »Valentinske Selskab« konstaterer man fem overvejende sortklædte Damer i Krinolinedragt med Kjole til Fodspidsen — de synes snarere Præstinder end den lettere Muses Yndlinge. Senere slappedes Fordringerne, saa kom der korte Fantasikjoler til Knæene, de kødfarvede Strømper og de langskafte Knapstøvler.

Et af disse Selskaber hævdede sig dog lidt over det almindelige tarvelige Niveau, og det var netop det Valentinske, der i 1859 debuterede i »Valhalla«, straks tilvenstre ved Indgangen til Frederiksberg Allé, senere optraadte i »Slukefter« i Tivoli og endte sine Dage i »Kisten«. Frk. Sophie Valentiner havde nemlig forlovet sig med Isenkræmmersvenden WILLIAM RANTZAU, og han havde et ikke almindeligt Haandelag for at skrive en munter og gemytlig Vise. Han blev Storleverandør af Viser til Selskabet, hvis Direktør han snart blev. — En grov, ret simpel og firskaaren Københavner, men vel netop derfor istand til at træffe den mere vulgære Københavnersmag. Han kunde ogsaa være tilpas sentimental og tilfredsstille naive, poetiske Krav som i Sangen »Et Bondebryllup« han skrev til Hornemanns Melodi:

Interiør fra det gamle »Slukefter« i Tivoli med det Valentinske Selskab.

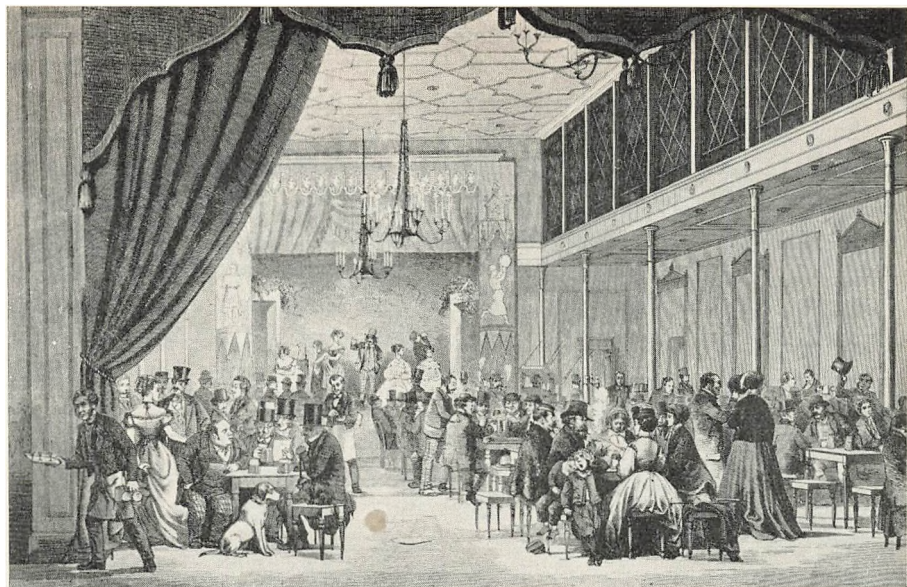
Smukt i Procession
 pænt og pyntet hver Person,
 se der har vi Brudetoget,
 blomstersmykt og broget.
 Hvilken yndig Brud,
 hvor hun ser lykkelig ud.
 Skal man ej være glad paa sin Bryllupsdag?

Visen skildrer et Bryllupsgilde paa Landet i hine Tider. Og Rantzau's »Døgnfluer«, der med Noder solgtes for en Firskilling, fløj i tusindvis ud til de brede Lag. Tjenestepigerne traliede dem, og selv ind i Borgerhjemmene fandt de Vej. Og der var adskillige brave Ægtemænd, som tog deres Koner med herud for at høre Sophie Valentiner istemme den muntre »En Sextur, ak i det lille Ord — en Verden af Salighed, Lykke bor«, eller Visen om den ny Klampenborgbane med Omkvæd: »Gudskelov! Gudskelov! Jernbane det fik vi dov!« Og der var Visen om den københavnske Skomagerdrengs daglige Liv med Refræn: Skomagemester Løjdi! Der var den højst populære »Tingelingeling for Massa«, den dramatiske »En halv Time i den offentlige Politiret«. I 1864 slog Rantzau paa de patriotiske Strengede med »Stolt med oprejst Pande — frejdig kan Du stande«, en Trøst og Hyldest til de stakkels Soldater; den blev sunget i hele København. Wm. Rantzau var saavist ingen Digter, men en Folkesanger var

Interiør fra Pavillonen paa »Øen«.

Bymuseet.

En Café chantant udenfor Vesterport i 1868.

han, og de konkurrerende Etablissementer levede ogsaa højt paa hans Viser.

Alle disse Sangerknejper var egentlig ikke uanstændige og sjofle i Tonen. De repræsenterede et Udslag af det københavnske Gemyt, men ikke netop det nobleste. Og i det store og hele kan det nok siges, at den københavnske Smaaborgers Dannelse og Smag var af en langt mere robust Karakter end nuomstunder.

Idræt og Sport — og andre Glæder.

Ordene Idræt eller Sport kendtes ikke. Begreberne, de dækkede over, knap nok. Den legemlige Uddannelse og Anledningen dertil var slemt forsømt, og stort anderledes blev det ikke Perioden ud.

Ved Aarhundredets Begyndelse havde den tyskfødte Professor Nachtægæll kæmpet for en organiseret Gymnastikundervisning. Kongen var ogsaa interesseret, og der oprettedes baade et militært og et civilt Gymnastikinstitut; ved det sidste skulde Folkeskolens Lærere tage Undervisning, og i 1828 blev Gymnastik indført som tvungent Undervisningsfag i alle Skoler. Men et er

Teori, et andet Praksis. I Virkeligheden blev en metodisk, fysiologisk Gymnastikundervisning ganske forsømt; den var i Byerne lagt i Hænderne paa pensionerede Underofficerer.

Saa var der mere Liv i Svømningen, og mange gjorde her en Dyd af Nødvendigheden. Alt hvad vi nu forstaar ved Hygiejne var ukendt. Da ved Gasrørenes Nedlæggelse i 1857 alle Kloaker skulde opbrydes, foreslog nogle fremsynte Mænd i Borgerrepræsentationen samtidig Indførelse af Vand-Closet-Systemet. Men de blev overstemte. Selv A. S. Ørsted foretrak den gamle Maade. Og Badeindretning i Husene var ganske ukendt. Ønskede man et varmt Bad for Renlighedens Skyld, maatte man søge til Hospitalet, eller til den 1850 anlagte Hambroske Badeanstalt ved Rundetaarn — men der var ikke ret mange, der ønskede det. Det fri Vand blev foretrukket, naar galt skulde være. I 1829 oprettedes da Ryssenstens Badeanstalt ved Langebro. Her blev opført et ret anseligt Hus (først nedrevet 1891) med Karbade, og en Række Badehuse ude i Strømmen. I 1836 fik Arkitekt Henr. Petersen Tilladelse til at anlægge en anden Række Badehuse mellem Langebro og Estakaderne, hvor Vandet var friskere — den døbt St. Helena — og snart efter kom Bechs og Engelbrechts Badeanstalter ved Strandpromenaden. Dette var egentlig den eneste Form for Idræt Perioden vedkendte sig.

Vistnok spillede nogle Drengene Langbold paa Fælleden, unge Damer forlystede sig med Fjerboldspil, og i Slutningen af 1860'erne kom Croquet-Spillet hertil. Men det var jo ikke Sport i sædvanlig Forstand. Og hertil kan vel heller ikke regnes den

Kanekørsel, der i snerige Vintre paa Kongens Nytorv stod tilfals tre Gange Hesten rundt for 4 Sk. pr. persona. Men Skøjteløbning dyrkedes dog.

Der var ogsaa velstillede Folk, som holdt Ridehest, men det var overvejende af praktiske Grun-

Ryssenstens Badeanstalt (ved nuv. Langebro).

Kanekørsel omkring Hesten. I Baggrunden Hovedvægten.

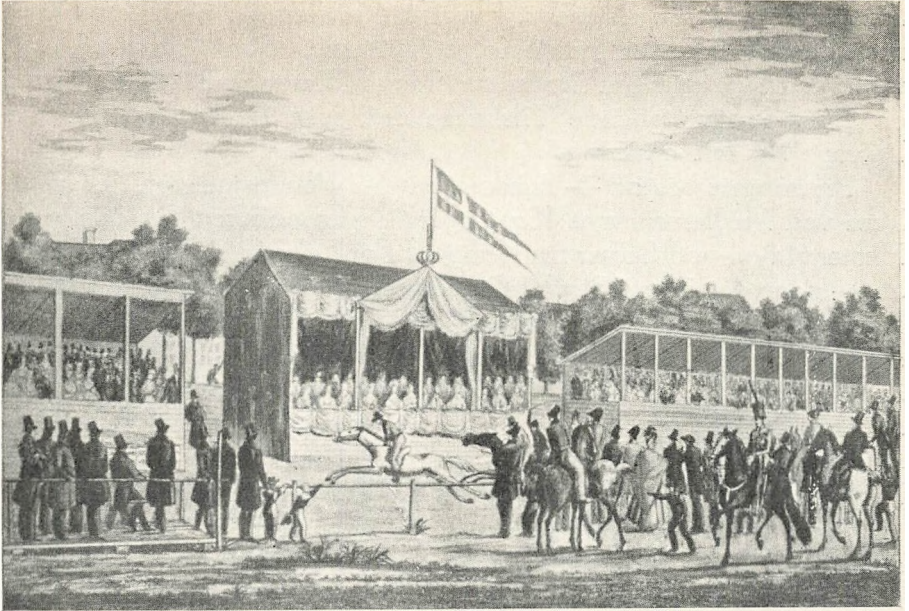
Tegning af Klæstrup.

Skøjteløbning paa Kastelsgraven 1867.

de; det var et Transportmiddel, som skulde bringe Rytteren ud i Københavns Omegn og skaane hans Ben, og ofte nødvendigt af H. t. de lange Afstande. Men det er dog paa Ridningens Omraade, at den første Sport-Antyndning viser sig herhjemme.

De første Væddeløb begyndte. Hertug Christian af Augustenborg var meget interesseret i den danske Hesteavl's Forbedring ved engelsk Fuldblod, og der maatte Opvisninger til for at skønne om Resultatet. Han fik ogsaa Kongen interesseret. Der var allerede afholdt Vædderidt ved Slagelse og Travkørsel ved Viborg, da de første Væddeløb fandt Sted i København paa et indhegnet Stykke af Nørrefællid i Sommeren 1832. Paa Pladsen var rejst en Tribune for de kgl. Herskaber, Kørende og Ridende kunde tage Opstilling, ellers var der kun Staapladser. Det var noget uvant og tiltrak sig Opmærksomheden stærkt. »Folk taler i denne Tid næsten ikke om andet end Heste, Fuldblod og Halvblod, Stod og Lød, Vædderidt og Væddekørsel; nogle er for, andre imod denne ny Maade at forædle Heste paa, men alle synes enige i, at det er morsomt at se«. De følgende Somre holdtes ogsaa Væddeløb, men saa døde Begejstringen hen nogle Aar for igen at vækkes i 1842. I en »Fuldstændig og nøjagtig Beskrivelse over

Væddeløbene ved Nørrefælled 1832.

Samt. Træsnit.

Hestevæddeløbene paa Nørrefælled«, hvor der gives Besked om Præmier, Hestenes og deres Ejeres Navne, skildres det Røre, som Væddeløbene afstedkommer: »Gaderne vrimgede af talrige festligklædte Grupper, som i spændt Forventning trængte sig igennem Stadens Nørre- og Østerport. Men udenfor Portene var Bevægelsen endnu mere levende. Snart saa man Fodgængere, der i en broget Vrimmel bølgede gennem de smaa Alleer; snart lange Rækker af forskellige Slags Køretøjer med pyntede Damer og Kavalerer; snart utallige Ryttere, som travede og galoperede hen ad Vejen, stolte af den Opmærksomhed, hvormed Mængden i Dag betragtede dem, blot fordi de var til Hest, og hvilken Opmærksomhed i Særdeleshed blev alle dem tildelt, som red paa magre Rosinanter med stumpede Haler, da disse uimodsigelig blev betragtede som Væddeløbere.«

Den ene Halvdel af Blegdamsfælleden var omgivet af et Plankeværk, men da det var saa lavt, at alle kunde se over det, havde en Afdeling Husarer den Opgave at genne alle Gratister bort. Omtrent ved »Holger Danskes Brilller« laa Tribunen med Splitflag for Kongehusets Medlemmer, og denne Gang var ved

Siden rejst mindre Estrader, hvorfra den finere Del af Publikum med deres Kikkerter kunde følge Rytterne. For Vogne og Ryttere var Plads paa den modsatte Side af Banen; men bedst havde de gaaende og staaende Tilskuere det, som for to Mark kunde bevæge sig frit omkring.

Præmierne bestod — ligesom nu — i Pengesummer, der fremkom ved Medlemmernes Kontingent i »Foreningen for den ædle Hesteavl« og ved Gaver fra Kongen. For Løbene gjaldt den Regel, at — naar det ikke udtrykkelig er angivet, at Herrer selv ride — »da staar det enhver frit for at lade sine Folk ride«. De professionelle Jockeyer viste sig saaledes endnu ikke, og nogen Totalisator fandtes heller ikke. Der afholdtes syv Løb, hvoraf det sidste var Gentleman-Ridt. I Forhindreingsridtet vandt Prins Christian af Glücksborg Prisen — saa meget lettere, som den eneste konkurrerende Hest brød ud ved Løbets Begyndelse.

Midt under Løbet begyndte det at stikke de staaende Tilskuere i Øjnene, at Bænkene paa første Plads langfra var besatte, hvorfor de stormede over Banen og indtog de ledige Sæder. Det

Ved Væddeløbene paa Nørrefællid 1842.

Litografi af N. Krossing.

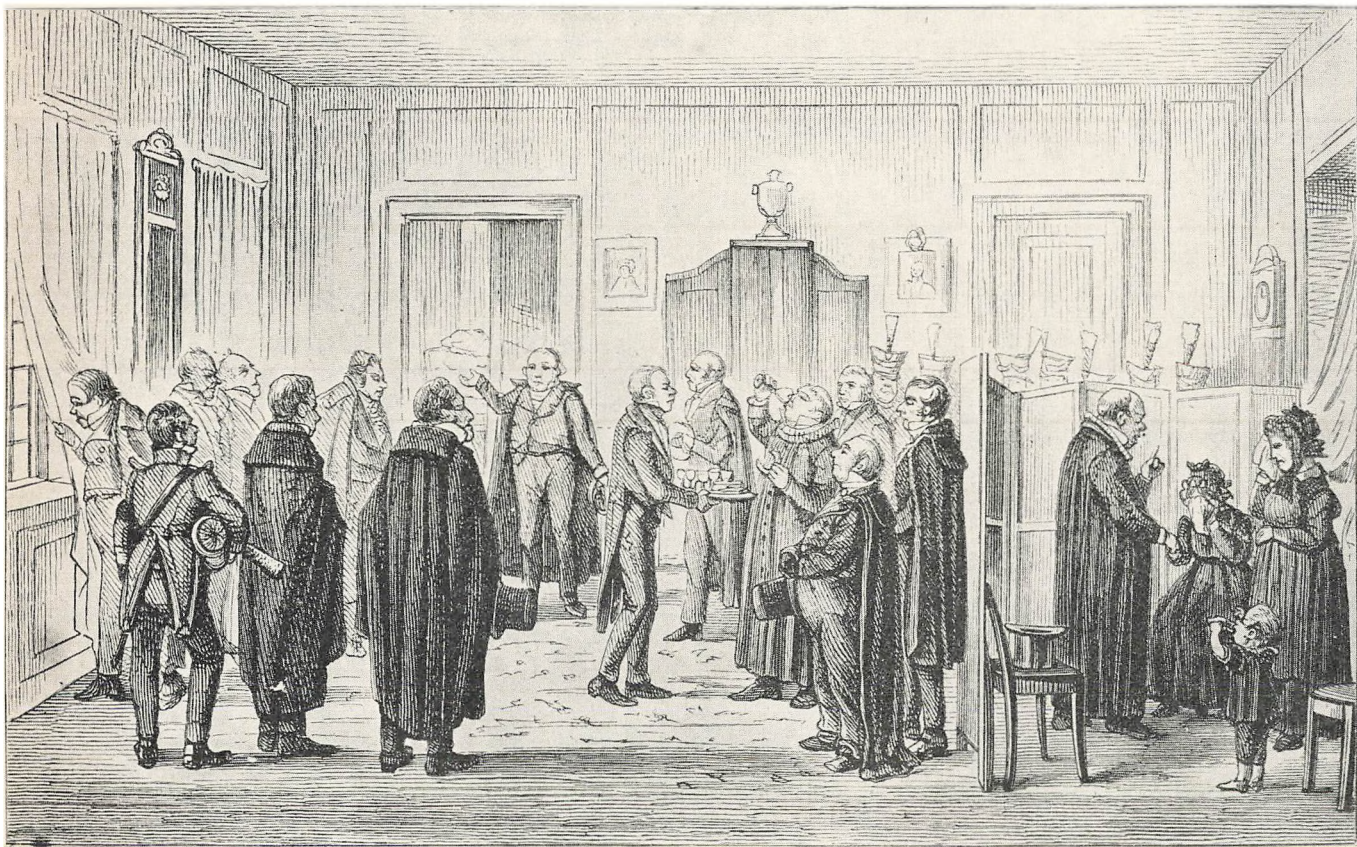
lykkedes ogsaa nogle af Mængden udenfor at nedrive et Stykke Plankeværk og styrte ind mellem Folk paa Banen. Enhver Plet, hvorfra det var muligt at se Banen, var optaget af Mennesker. Mølletagene, Trætoppene — alt var besat.

Men Væddeløbene, Periodens eneste sportslige Antydning, standsede med denne Kraftanstrengelse. Først i 1870 tog de igen Fart, og denne Gang ude paa Eremitagesletten. —

Der kunde endnu nævnes forskellige Sider ved det københavnske Forlystelsesliv. Det var for alle Naturvenner jo en Glædesdag, da Dr. Kjærbølling i 1859 aabnede sin Zoologiske Have ude ved Frederiksberg Slot i Prinsesse Wilhelmines tidligere Blomsterhave, som han havde faaet overladt til det Brug. Begyndelsen var beskeden nok — her var hverken Elefanter eller Flodheste — men her var dog et nyt Tegn til Københavns Vækst.

Københavns Museer var i Periodens første Aartier for intet at regne. Der var kun det ormstukne og mølædte »Kunstkammer« over det kgl. Bibliotek, mere for et Pulterkammer og Raritetskabinet at regne end et Museum, en Blanding af Malerisamling, Oldsager, Forsteninger, udstoppede Dyr. Bedre blev det først, da en virkelig offentlig Malerisamling — Statens Museum for Kunst — aabnedes i en Fløj af C. F. Hansens Christiansborg. Og snart kom hertil Thorvaldsens og oldnordisk Museum, skabt ved C. J. Thomsens Initiativ. Og for dem, der fandt mere Glæde i ny Malerier end i gamle, var der hvert Foraar »Salonen« eller Udstillingen paa Charlottenborg. Hertz siger et Sted saa smukt, at den hos ham forbinder sig med Forestillingen om April-Solskin og de første Violer.

Og saa underligt det kan lyde — der var dem, der ogsaa søgte sig en Forlystelse ved Sørgefester. I Frederik VI's Dage gjordes der i velstillede Hjem langt mere ud af en Jordefærd end nuomstunder. Begravelsen udgik fra Sørgehuset, og her samledes Følget og — beværtedes med Portvin og Kage, mens Ligvognskusken og Bærerne trakteredes med Kringler og Brændevin. Nuvel, man behøvede blot at være Ejer af en Sørgekappe — svaerende til vore Dages høje Hatte som obligatorisk ved Begravelse — for at indfinde sig i Hjemmet, trykke de Efterladte i Haanden, der jo ikke kunde vide om en mulig Forbindelse med Afdøde, og saa hengive sig til Nydelsen af et Par Glas Vin om Formiddagen, maaske lidt Frokost, og en gratis Køretur i de bestilte

Begravelse fra Hjemmet.

Tegning af Klæstrup.

Kareter til Kirke eller Kirkegaard. Det var faktisk ikke faa nettere udseende Snyltere og Dagtyve, som benyttede sig af dette bekvemme Arrangement.

Det var i hvert Fald billigere end at gaa »paa Stue« — som det dengang hed — d. v. s. Vinhus. Af dem var der mange i Staden, mest skumle Kælderlokaler. Stamgæsterne gik ikke direkte i Kælderhalsen, for ikke at blive bemærket, men lagde Vejen ind gennem Porten. Adskillige fandt vel Glæden her i Bacchus' Favn. Vanskeligere var det at opdage den hos »Konditoren«, Kaféerne i Frederik VI's Dage. Hvordan saa der ud hos dem? Selv om de bar kendte europæiske Navne som Gianelli, Pedrin, Pleisch, Schucani, var der i hvert Fald ingen ydre Glans om Navnet. Orla Lehmann har beskrevet et saadant Kafé-Interieur i 1830erne:

»Man kom ind i et utækkeligt, halvmørkt Lokale. Paa en Række Smaaborde stod der Tællelys i Messingstager, hver med en lille Jernlysesaks; de tændtes først, naar en Gæst satte sig ved Bordet og slukkedes, saa snart han gik. Gæsterne sad med et Glas Punsch — Stamgæsterne tillige med en hos Opvarteren beroende Pibe —, med en Avis i Haanden, eller i en ofte pavserende, halv-hviskende Samtale. Man kan ikke tænke sig noget tristere Syn end denne søvnige Slutning paa en søvning Dagsgerning.«

Ogsaa her blev 1840erne Begyndelsen til en Reformernes Tid. — Lehmanns Opfattelse suppleres ganske indgaaende af en Artikel fra 1842 med Overskrift: Betragtninger over mine Landsmænds Maade at nyde Forlystelser paa.

Forf. er tilfreds med, at hans Fødeby paa engang har faaet saa meget af det, der skal give den Præg af Hovedstad. Han nævner saaledes et ordentligt »Kaffehus« (Kehlets), Omnibusserne til Frederiksberg, Carstensens Fester, og Udsigten til Gasbelysning af Gaderne, »skønt dette vel ikke egentlig kan kaldes en offentlig Forlystelse«. Ved de offentlige Fornøjelser kommer Folk mere sammen, bringes i nærmere Berøring med hverandre, »og der udbreder sig herved en almindelig Smag og Sans for ædel Nydelse, som trænger lidt efter lidt igennem hele Samfundet og virker belærende, dannende og forædlende paa alle Klasser.«

»Men — hedder det videre — paa den anden Side paatrænger sig meget snart den Betragtning, at vi her til Lands endnu er langt fra at være vante til at nyde disse og andre offentlige For-

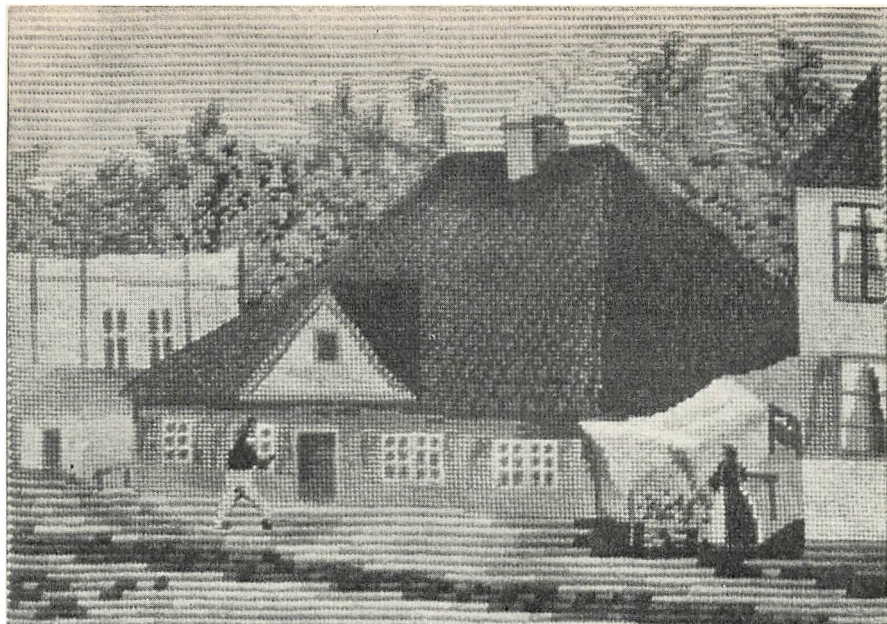
Knirsch's Kafé (nu Hôtel d'Angleterre).

Tegning af Kjastrup.

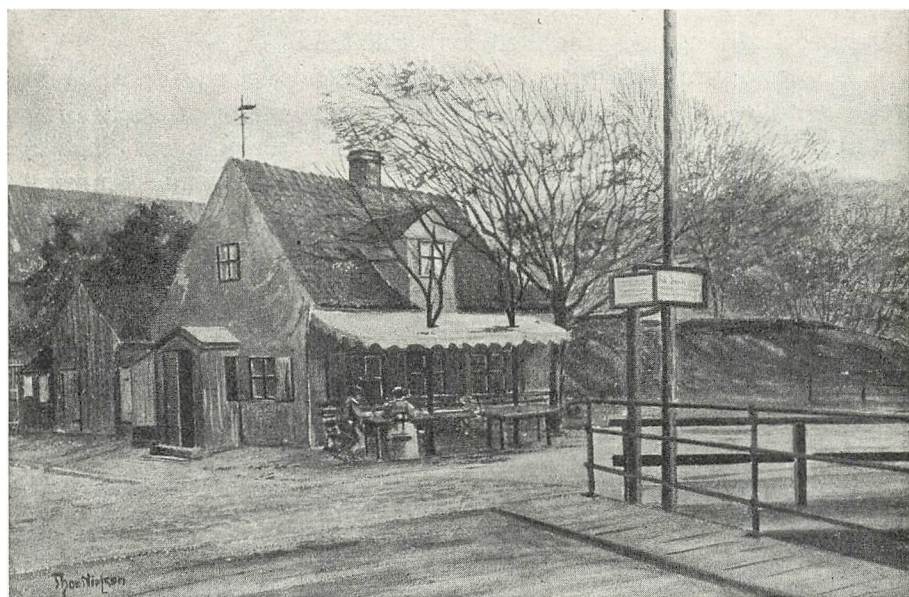
SCENE FRA ET KAFFEHUS. „KJØBENHAVNSPOSTEN“ ANKOMMER MED TRÆKNINGSLISTEN

LITOGRAFI FRA 1830'erne AF C. A. SCHLEISNER

»Brokkensbod« udefra.

Korsstingsbroderi.

Bomhuset ved den gamle Langebro.

lystelser. Ja, det tager sig virkelig stundom helt latterligt ud at se Folk deltage heri. Gaa engang op paa Kehlets Kaffehus. Er det ikke som de fleste var grebne af en overvættets Frygt for at prostituere sig og gøre Skandale? Man ser Flertallet af de Besøgende sidde der og nyde deres Forfriskninger med en Alvor, en til Angst grænsende Tilbageholdenhed, som om de betraadte en Afvej, som var det noget galt de havde for, som følte de Samvittighedsnag derover eller ialtfald ønskede det gjorte Skridt ugjort.«

Os Nutidsmennesker forekommer det lidt pudsigt, at denne gode lagttager ogsaa ønsker Meddelertrangen overført til offentlige Befordringsmidler: »Forleden Dag kørte jeg i Omnibus. Passagererne sad tavse, og jeg tror sørgmodige — i det mindste saa det saaledes ud; det syntes mig, som om de fulgte Lig. Tre-fire Personer, som udgjorde et sluttet Selskab, havde sammenrottet sig for sig selv og smaahviskede indbyrdes; de andre sad hensjunkne i dybe Betragtninger, eller maaske rettere tænkte paa ingen Ting. Ingen havde Mod til at aabne en almindelig Konversation. Jeg tror ikke, det er Stolthed, heller ikke den nok omtalte danske Beskedenhed, der her har Skyld; det er en indgroet Vane til at afsondre sig i smaa og trange Krese, en total Uvanthed med at bevæge sig i større, offentlige Forsamlinger, en utidig og ubetimelig Frygt for at nærme og meddele sig til andre«.

Den anonyme Forfatter har fat i noget af det rigtige i Danskeres Psykologi. Men vi er jo kommen videre siden da, selv om vi endnu ikke kan føje ham i hans Ønske at betragte en Omnibus eller Sporvogn som en Konversationsaal. At han kunde fremsætte dette Ønske, viser netop, at København indenfor Voldene endnu ikke var nogen Storstad.

Spaseregange i og ved København.

Til Livets Glæder hører ogsaa en smuk og forfriskende Spaseretur. Det er tilmed en ganske gratis Glæde — og de billige Glæder er ofte de fineste og de bedste. De Københavnerne, som boede indenfor Voldene, og det var jo de allerfleste, var imidlertid i saa Henseende ikke forvante. I en Tid, der kun kendte Hyrevogne og nogle Omnibusser — og en virkelig Forandring heri skete først i Begyndelsen af 1860erne — hørte Udflugter »udenfor Porten« ikke til Hverdagslivet. Alt syntes saa fjerntliggende. Endog i selve Byen forekom Afstandene langt større end de nu

Spaserende paa Langelinie.

Litografi fra 1832.

synes. En Familiefader, der boede paa Nørregade, sagde 1856 en Søndag Eftermiddag: »Ved I, hvor jeg har været idag, Børn? — Helt ude ved Toldboden!« Det forekom ham en lille Rejse — men der var jo heller ingen Sporvogn til at forkorte den. Københavnerne fik derfor heller ikke megen daglig Bevægelse udover hvad Dagen og Vejen krævede. Der kunde gaa otte Dage, hvor Husmoder eller Døtre ikke kom paa Gaden. De gik kun ud, naar de havde et Ærinde. Og Datidens Kvinder gik sjældent ud alene; enten havde de mandlig Ledsagelse — Fader, Broder, eller til Nød en Onkel eller Fætter — eller den unge Datter havde Moder, Tante eller en Veninde som Konvoj. At promenerere med en ung Herre, der ikke hørte til Familien, paa aaben Gade, ansaas enten for kompromitterende eller forpligtende.

Frisk Luft har det knebet med i det gamle København. Voldene lukkede for den. Og vilde man til Søen, var der kun den lille Stump Kvæsthusbro ved St. Annæ Plads. Thi Gammelholm tilhørte Marinen og var afspærret for almindelige Dødelige. Der var naturligvis Langelinje, men dertil krævedes et Tegn, der betaltes med 2 Rdl. Og det var jo ikke alle, der havde samme

Dristighed som Skuespiller Winsløv, der i Følge med en Ven fik Lyst til at spasere ind paa det fornemme Terræn, men ikke havde Kort. Adspurgt af Skildvagten om Tegn, svarede han flot: »Den Herre gaar med mig!« Det kunde aldeles ikke mærkes, at København var en Søstad. Først 1848 blev Langelinje offentlig tilgængelig. —

»Man gaar til Gadens Ende
— Og vender om!«

synger Dagdriveren i H. C. Andersens Drømmespil »Ole Lukøje«. Det er Østergade han mener. Den var i Virkeligheden Københavns fineste og mest søgte Promenade. Her »flaneredes«; her var Centralstedet for Københavns Lapse og Levemænd, og endnu i Aartier bevarede Østergade jo sit Ry som Stævnemøde pr. Distance. Det var før Cyklernes og Badestrandens Dage. Men Østergade var ogsaa den fornemme Butiksgade. Store Udstillingsvinduer kendtes ikke; men indenfor var der hos Davidsen, Kræmmer Børre, Raphael og Mitchell første Klasses Varer, som fristede Damerne. Og derfor blev Østergade et Yndlingsspaserested. Ved Gadens Ende laa Gianellis og Pleischs Schweizer-Konditorier. Her kunde Herrerne forfriske sig og »studere Ben«, naar Vinden tog i den vuggende Krinoline. Damerne maatte kønt blive udenfor. Det kunde ikke tænkes, at nogen Dame alene gik paa Værtshus.

I Regnvejrbenyttedes ogsaa Buegangene ved Ridebanen som Spaseregang. Det var nu mest Ammer og Børn, som holdt til her.

Men Københavns fornemste og vigtigste Spaseregang blev dog Voldene, til det første Spadestik til Nedrivningen skete i 1870. Det varede dog over 30 Aar til alt var raseret, og — bortset fra Christianshavns Vold, som i Tide blev reddet — endnu staa et lille Stykke Østervold bevaret og skuer ned paa Togene, der kører frem af Tunnelen. Da Voldene faldt, blev Københavns Fysiognomi til Gavns forandret. De gamle skyggefulde Volde med de gamle Træer — et Bælte om den ganske By fra Østerport og helt ned til Langebro, et grønt Bælte af megen Stemning og Ynde. For Foden ved Voldskrænten Rebslageren arbejdende ved sit Hjul; deroppe den omtr. 3 Kilometer ubrudte Spaseregang, som det tog sine smaa Trekvarter at tilbagelægge. Tilbagetrukket laa de 4 Møller: Dronningens Mølle, hvor bl. a. H. C. Lumbye laa paa Landet og en Sommernat digtede sin Champagne-Galop; Gothersgades Mølle; Sct. Peder-Møllen udfor Sct. Pederstræde; og

endelig Lucie-Møllen (populært kaldet Lusse-Møllen) ved Vesterport. »De Fattiges Tivoli«, hvorfra Fyrværkeriet og Ballonopstillinger fra det folkelige Etablissement gratis kunde nydes. Fra Voldenes Bastioner, der rigtignok ikke maatte betrædes, var Kik ned til Kirsebærgangen ved Voldgravene, og videre ud over Glaciserne strejfede Blikket Blegdammen eller Frederiksbergs Trætoppe, eller fra Vestervold Køgebugt med det blinkende Stevns-Fyr i det yderste Fjerne. Kaalund har i sit Digt »Da de rev Voldene ned« skildret den gamle Voldstemning i disse Strofer:

Dine Stadsgrave — og din Kirsebærgang,
 Hvor Violer vi plukked —
 Hvor den blomstrende Tjørn over Vandet hang
 Og Sivene vugged,
 Hvor den vilde Drossel i Buskene sang,
 Naar Aftenen dugged,
 Og Fiskeren med sin Bambusstang
 Over Bredden sig bukked.

Og de gamle Broer, som spejled sig smukt
 Dernede i Vandet —
 Og Udsigten lige til Køgebugt —
 Og Synet af Landet,
 Naar Solen gik ned, og i Aftenen sval
 Den første Stjerne
 Funkled paa Himlen — og Hornsignal
 Klang fra det Fjerne.

Heroppe gik de gode Borgere deres Morgentur. Den grublende Anders Sandøe Ørsted, Bogormen Chr. Molbech, der nok kunde tiltrænge at faa frisk Luft i Lungerne, og mange, mange andre af Byens kendte Mænd — her begyndte de Dagen, forskansede sig i Ensomhed eller udvekslede Meninger om Dagens Spørgsmaal. Vandringer paa Volden var dem en Indvielse til den daglige Gerning. Her spekulerede Stiftsprovst Clausen over sine Prædikener, Prokuratoren over sine Indlæg, Handelsmanden over sin Profit. Det var Morgenglæde. Og Store Bededagsaften var hele Volden en summende Bikube. Familiefaderen luftede Familien, der præsenterede Foraarsstadsen, og Prins Ferdinand og Prinsesse Caroline sluttede sig til Borgerskabet. Gamle Minder og Klokkklang!

Nedenfor Vestervold laa den lidt skumle Promenade overfor Vartov, som kaldtes Filosofgangen; men de var ikke allesammen Filosofer, som færdedes her. Det var nærmest Vagabonderne, og de skrøbelige Gamles Voldkvarter. —

Nu kan København glæde sig ved en Række af »Lunger«, der glider over i hinanden. Ørstedes-Parken, Botanisk Have, Østre An-

læg er alle Levninger fra Voldene og Glaciserne. Men Kongens Have er den gamle — her har Generationer af Byens Børn leget og faaet deres første Naturindtryk. Og det var Byens eneste Park, naar man ser bort fra Spaseregangene i Grønningen.

Den havde endda til 1820 været laaset og lukket om Vinteren. Fra Oktober Maanedes Udgang og til Konfirmationssøndag om Paasken var der ingen Adgang; men nu hævdede der sig Røster om, at Haven hele Aaret skulde være tilgængelig, og det blev den. Men rigtig anset som Spaseregang var den ikke. Om Dagen var den væsentlig »Ammebørs«, og det var mest Søndag Eftermiddag, naar Militærmusikken spillede, eller naar Konditor Firmenich i Herkules-Pavillon, der dengang var Traktørsted, foranstaltede Vauxhall, at den bedre Del af Borgerskabet søgte herhen. Der var ofte Uorden og Slagsmaal i Haven, og Københavns Nymfer brugte den om Aftenen som Operationsfelt. Der var jo intet andet Fri-luftsmarked.

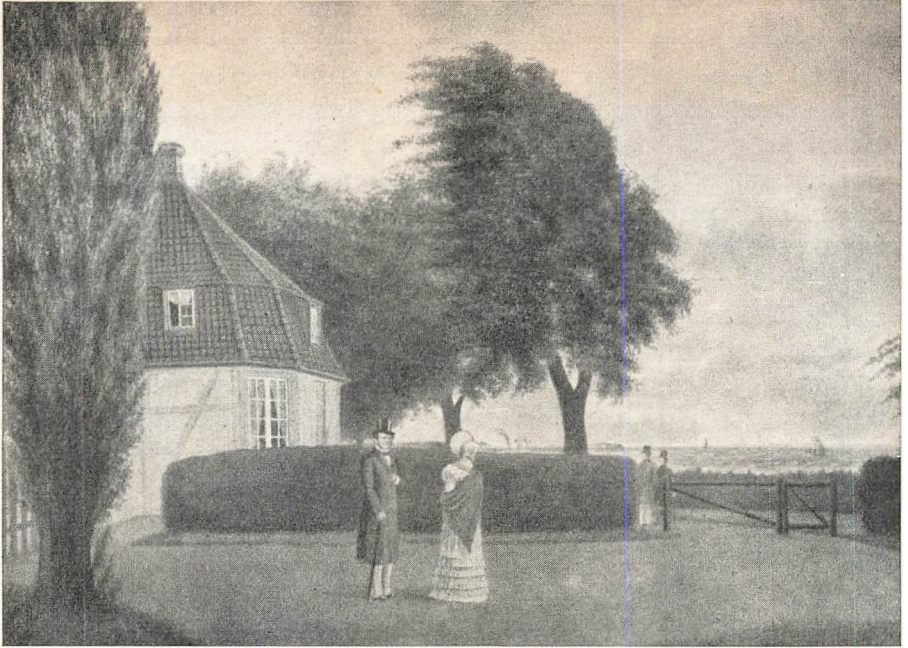
I et af Datidens Smaablade findes nogle Aar før 1820 en kuriøs Skildring af Livet i Haven, der inddeles i fire Perioder: »Den første Periode begynder om Morgenen Kl. 5. Paa den Tid hører man Fuglene kvadre og ser hist og her imellem Buskene en Nymfe, som har været saa heldig eller uheldig at komme forsildig den forrige Aften til Udgangen. Henimod Kl. 9 samles Ammer med Børn, Hypokondrister, som ikke gider være hjemme, Dagdrivere, som ikke vide hvorledes de skulle dræbe de Dage, som de ikke kunne faa nok af. Denne Periode varer til omtrent Kl. 11. Nu indfinder sig drabelige Politikere med Aviser i Haanden. Her fortælles blandt andre vigtige Nyheder, at d. 1. Maj blev de første Rejer solgte i København, — her holdes Forelæsninger over den europæiske Politiks Over- og Undervægt. De Politiserendes Appetit gør da i Almindelighed Udslaget i Sagen. Naar Klokken slaar 12, vandrer Selskabet hjem. Nu forandrer Scenen sig igen, og den tredje Periode indfinder sig. Folk, som vel kunne blive kede af Tiden, men ikke af den frie Luft, Drengene som ville samle Kastanier, og Tjenestepiger, som ere vakante, samles efterhaanden. Bønderkoner og Goldammer med den ny Generation ved Haanden og ved Brystet vælte sig omkring i Græsset. Endnu er man her ganske ugenert. Men endelig kommer den fjerde Periode, som er ganske forskellig fra de foregaaende. Fra alle Kanter stimler nu de Spaserende til, i forskellig Klædedragt, i forskellige Hensigter og af forskellige

Stænder. Hvad der, mens Tusmørket falder paa, foregaar i Kavalergangen, der just ikke altid besøges allene af Kavalerer, bør der ikke tales om paa Prent — den kyske Maane er Vidne dertil. Imidlertid spaserer man op og ned og indaander den Duft, som Vestenvinden af og til fører over fra Gartnerens veltillukkede Blomsterhauge. Naar nu saaledes Elskeren med sin Elskede under Armen og Forretningsmanden efter fuldendt Dagværk nyder den kølende Aftenstunds Vederkvægelse, saa behøver midt i deres Glæde kun en Gartnerdreng at gøre et Træk i Klokken for at skræmme dem alle som Spurve ud af Haugen«.

Eller her et andet Billede fra 1832 paa en af Koncertaftenerne ved Herkules-Pavillonon: »I det blide Maaneskin spaserede Damer med Damer, Damer med Herrer og Herrer med Herrer i forskellige brogede Grupper. Paa Alles spændte, lyttende Ansigter kunde jeg mærke, at der blev musiceret, men høre kunde jeg ikke. Jeg kunde paa de forskellige Miner og Udtryk i Tilhørernes Ansigtstræk omtrent slutte mig til, hvilket Nummer man gav. Især steg Bifaldsmilet til Henrykkelse, naar — som jeg formodede — der blev spillet Sager af »Fra Diavolo«. Da nikkede Damerne Takten dertil med Hoved og Hat, medens Kavalererne nynnede hvert bekendt Tema med.«

Kongens Have var dog endnu ikke noget rigtig velskikket Spaserested. Beboerne fra Adelgaden og Borgergaden tog sig store Friheder, benyttede undertiden Haven til Blegeplads, vadskede Linned og Klude ved Springvandet og tørrede Bleer, ja det gik saa vidt, at nogle bankede Gulvtæpper herinde.

Den gamle folkelige Centralpark fik dog nogle Oprejsningens Dage, da Georg Carstensen, som ovenfor skildret, i 1841 kastede sine Øjne paa den som et passende Forlystelsesterræn for de Fester, hvormed han vilde divertere Subskribenterne paa sine Blade »Figaro« og »Portefeullen«. Konditor Firmenichs kulørte Lamper blegnede for det Vauxhall, som nu blev tændt rundt om i Haven. Disse Kongens Havefester var dog intet at regne mod den store Tredages Velgørenhedsfest, som afholdtes herinde efter Krigen 1850 og hvor Bournonville havde arrangeret patriotiske Tableaux. Da kom det allerfineste Selskab herind. Adskillige af det satte maaske for første Gang deres Ben i Christian IV's gamle Have. Og da der senere blev Morgen-Brøndkur til Musikens Toner herinde, blev den en aarle Stævneplads for adskillige af Byens store

Fra Strandpromenaden (nu Holsteinsgade).

Maleri af C. Bayer.

Levemænd, der trængte til at sætte sig selv paa Diæt. Men en Brøndkur kan jo kun betinget regnes for at høre ind under Livets Forlystelser.

For dem, der havde Mod paa en længere Spaseretur og til at opleve Stilhedens Glæder, var der Vandringerne udenfor Porten. Der var Stjerne langs Peblinge- og Sortedamssøen — i Københavnersproget kaldet Ægteskabs- og Kærlighedsstien. Det var yndige Spaseregange. Søernes Bredder var endnu ikke regulerede; sivbekransede bugtede de sig ud og ind. Her var ingen høje Huse. Gartnerhaver og aabne Marker løb langs Stjerne. En fuldendt Idyl. En anden lang Spaseretur gik gennem Kastellet ud til Strandpromenaden, hvor Bechs og Engelbrechts Badeanstalter anlagdes omtr. 1840, og med Sundets Bølger skyllende helt op til Stien ud til Kalkbrænderiet. Her ude laa det yderst beskedne Traktørsted »De Fattiges Dyrehave«. Hertz har givet et Billede af Livet her i sin Vaudeville af samme Navn.

Men skulde det Nyttige forenes med det Behagelige — den friske Luft og de grønne Træer med Kommersen — gik Vandrin-

Fra Sortedamssøen.

Maleri af Berg 1860.

Bymuseet.

»De Fattiges Dyrehave« ved Strandpromenaden.

1868.

gen ud ad Vesterbro til Frederiksberg. Men det var nok saa lang en March. Omnibussen begyndte først at køre derud fra 1840, og Sporvognen i 1863. Havde man ikke eget Køretøj — thi kun Herskabsvogne, men ikke Hyrevogne, havde indtil de liberale Strømninger luftede, Adgang til Alleen — ja saa maatte man benytte Apostlenes Heste. Og det kunde endda hænde, at en Grosserer, som boede i Toldbodgade og en Søndag kørte paa Frederiksberg med Familien i egen Vogn, fandt det rigtigt at lade sine Heste »bede« paa Hjørnet af Værnedamsvejen. Saa daarlige var Vejene. Paa hele Vesterbro tung og slet Brolægning. Der hvor nu høje Huse og straalende Butikker gør denne Gade til et Hovedstrøg, laa indtil Befæstningslinjens Opgivelse i 1852 med Undtagelse af den Kgl. Skydebane, kun lave Enetages Bygninger mest af Træ, afbrudt af Gartnerhaver. Det var Slagternes Domæne; ugenert lod de Blodet løbe ud i Rendestenen uden Afløb. Hvor Solen kunde bage, og hvor her kunde stinke, ikke mindst ved Mudderpølen Rosenaen, saadan en Sommereftermiddag! Saa kom man til Jernporten ved Værnedamsvej, Indgangen til Alleen, og i

svunden Tid Opkørslen til det kgl. Slot. Her paa Hjørnet havde den aldrende theologiske Student R. T. Kehlet i 1829 aabnet et Forlystelsessted »Rosenlund«, der i Løbet af faa Aar blev saa folkekært, at Overskou i sin Folkekomedie »Capriciosa« henlagde en af Akterne hertil. Af Opvartningspigen Lenes Sang erfarer vi, at hele Herligheden bestod af et Harmoniorkester, Illumination af Haven med kulørte Lamper og en mislykket Luftballon. Men man tog til Takke, var endnu ikke forvænt med Forlystelser. Da »Rosenlund« naturligvis siden hen ikke kunde staa sig i Konkurrencen med »Tivoli«, blev en Del af Grunden i 1846 udlagt til en Dansesalon »Colossæum«.

Vi gaar nu ind i Alleen. Den var endnu saa lidt befolket og bebygget, at en Hurtigløber Ernst i 1832 her kunde faa Lov at vise, hvad han duede til. Paa dette Tidspunkt var der en seks à syv Lyststeder paa højre Side, kun tre paa venstre. Om Aftenen laa Alleen i Bælgmørke indtil 1854; og da der paa Siden var dybe, dyndfyldte Grøfter, kunde en ikke meget stedkendt Vandrer let komme til at ligge blødt. De lokale Beboere var da ogsaa altid forsynede med Haandlygter. Carit Etlar, en af de første Villabyggere i Alleen, fortalte, at han en Aften var bleven angreben af en Grævling.

Frederiksberg Allé havde til en Begyndelse kun to Forfriskningssteder. Schweizeren Monigatti fik i 1826 Lov til at bygge et Telt i den lille Runddel med Ret til at servere Kaffe og Chokolade. Det var det første Sted, hvor Tyrolersangere hørtes. Saa var der helt oppe paa Alleens højre Side det gamle Traktørsted Alleenberg, for faa Aar siden nedlagt, efter i mere end et Aarhundrede at have været det folkelige Københavns Storleverandør af Karruseller, Kastegynger m. m. I 1856 fik Alleenberg en Konkurrent i Naboen »Sommerlyst«, som et omdannet gammelt Lyststed »Ratzeborg« kom til at hedde. Peter Faber antydede i en Vise den sociale Forskel mellem de to Etablissementer:

»Højt Sommerlyst jeg prise maa,
Der kan man Chokolade faa.
Alleenberg kan ogsaa gaa,
Men Tonen er lidt raa.«

Hvilket Menneskemyr var ikke herude en Sommer-Søndageftermiddag, især før Klampenborgbanen blev aabnet. Her var uforfalsket og støjende Københavnerglæde, og fra Trælysthusene med

Rosenlund.

Tegning af Klæstrup.

de kulørte Ruder ud til Alleen iagttog det mere adstadige Publikum Sværmen af Spaserende. Og Tradition var det, at enhver ærlig Konfirmant paa »Andendagen« aflagde »Alleenberg« eller »Sommerlyst« et Besøg.

Men Frederiksberg-Have var jo en skyggefuld Oase efter den lange Vandring. I Frederik VI's Dage var Parken Københavnernes store Tiltrækning. Loyale var Københavns Borgere, overloyale (naar da lige undtages de politiserende Studenter), og naar de ærbødigt fik Lov til at beskue Landsfaderen efter endt Taffel roet gennem Kanalerne med hele den høje Familie til det kinesiske Lysthus, dikkede deres Hjerter som Lammehaler. Forinden tog mange Opstilling paa Slotsterrassen for at høre Gardens eller Kongens Regiments Musikkorps spille Marscher eller Potpourris af yndede Syngespil. Stadsen foregik to Gange om Ugen, Søndag og Onsdag. Søndag var her ligefrem Trængsel, og der var Forbud mod at betræde Plænerne, hvad den gamle Nybodersmand, Ole Kaninstok i »Capriciosa« ikke vil tage sig til Hjerte, hvorfor det trækker op til Familietvist. Om Onsdagen var det kun det højere Borgerskab, der kunde tage sig fri, og da fik Damerne rigtig Anledning til at vise deres Stads, de store Hatte, de mægtige Pufærmer. Frederiksberg var virkelig Københavnernes store Sommerskue og Forlystelsesplads til den gamle Konges Død i 1839, og »Tivoli« snart efter tog fat.

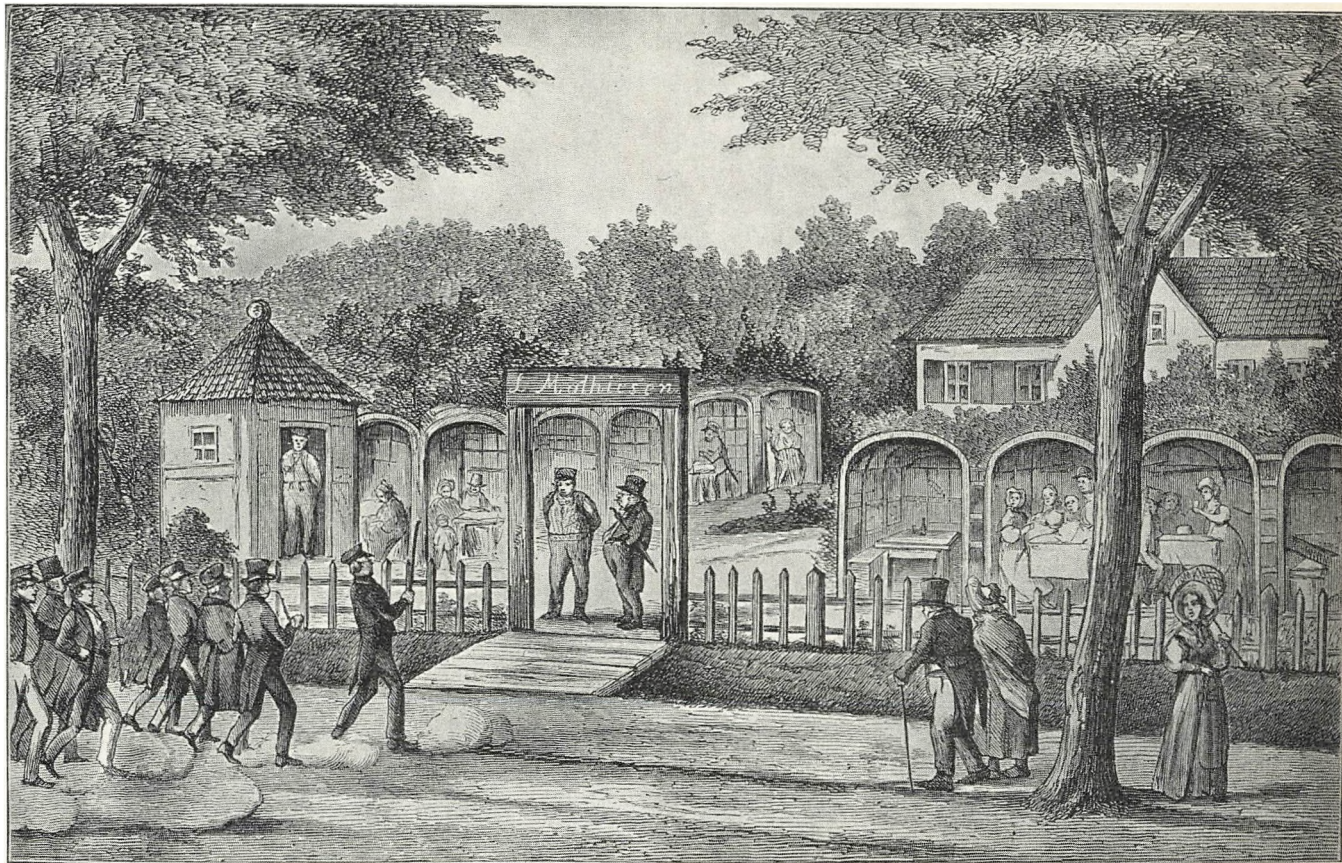
Overfor Slottet laa den vidtstrakte skovbevoksede Søndermark med det norske Hus, Eremittens Grotte, Ruinen og andre landskabelige Narrestreger. Men derom vidste man kun Frasnagn, thi Søndermarken blev først aabnet for alle efter Enkedronning Marias Død i 1852. Hun blev efter Frederik VI's Død boende paa Slottet, og Søndermarken var reserveret hende. Nu blev en stor, for de Fleste ukendt Park lagt til Københavnernes fjernere Spaseregange. En studentikos Poet kvædede i 1867 til Tyrolervalsens Toner:

Smukke Søndermark og Fredriksber',
Jer har mit Hjerte kær. —

Hermed er Københavnernes Spaseregange optrukket, inden de drager til Skovs.

Til Skovs.

Ved »Skoven« tænkte et ældre Slægtleds Københavner i første Række paa Charlottenlund Skov. Den der var født ved

Lars Matthiesens Værtshus i Allégade (nu Guldaldersalen).

Tegning af Klæstrup.

Aarhundredets Begyndelse, havde som ungt Menneske jo gjort sine Erfaringer. Efter Krigen med England og Statsbankerotten maatte Livremmen spændes ind. Det blev for dyrt at køre ud i Dyrehaven og for langt at gaa —, men Charlottenlund var en overkommelig Fodtur. Og saa vandrede de da afsted, alle de smaa Familier, i Strandvejens Støv med Provianten paa en Barnevogn, der blev skudt frem med en lang Stang, ud til Charlottenlund, hvor snart rejste sig en helt lille Teltby. Beværtningstelte, nu og da med lidt Sang og Klang, og Smaaboder. Med Dyrehavsbakkens Brogethed kunde denne lille Filial rigtignok ikke tage Kampen op. Men der maa have været en vis Ynde og Smag over den, siden Heiberg 1842 satte den paa Vers i »Danmark. Et malerisk Atlas«. For dem, der kom ridende herud, blev aabnet en Stald tilvenstre for Indkørslen, og ovenpaa blev indrettet Lokale for mere celebre Skovgæster af Konditor Lardelli, der foruden med Kager og Chokolade ogsaa trakterede Gæsterne med Harpemusik. Senere blev Tonen lidt raskere, da »Niels Husar« havde overtaget »Over Stalden«, der efter en Brand i 1887 blev flyttet over paa Vejens nordre Side og efterhaanden udviklede sig til Cabaret og Sommerteater.

De som vilde længere ind i Skoven fandt Borde og Bænke i

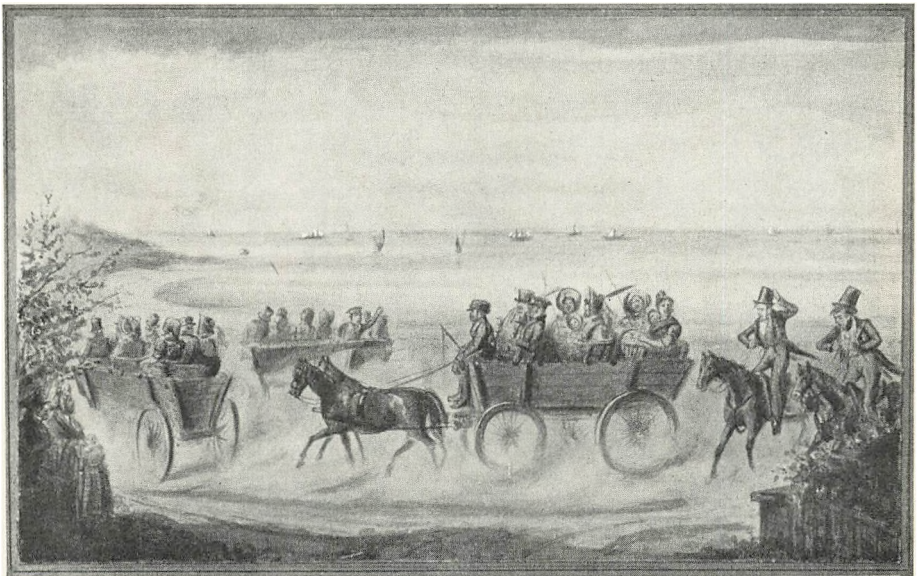
»Over Stalden« ved Charlottenlund.

Akvarel af Holm. Bymuseet.

Grøndahls Skovløberhus ved Jagtvejen, hvor Heiberg lader sin Vaudeville »De Uadskillelige« foregaa. Det nu nedrevne »Gyldenlund«, en smuk landlig Pavillon, opført af Bindesbøll, kom først til, da Charlottenlund fik Jernbanestation.

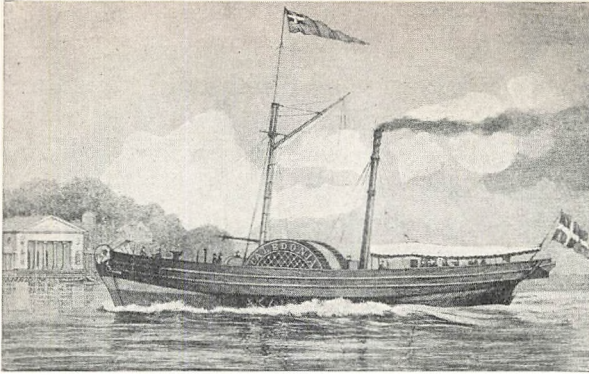
Men Rejsen til Dyrehaven — eller rettere til Dyrehavsbakken, thi det var Bakken, som trak Københavnerne ud til den ellers saa tyste Skov — den foregik pr. Vogn eller pr. Skib til Bellevue. Ved Trianglen holdt de saakaldte »Kaffemøller« eller Holstenskvogne med Sæder bag hverandre og kaprede Lysthavende for et Par Mark. Hurtig var Befordringen ikke, en halvanden Times Tid gik ofte med til at komme gennem den sandede Strandvej. Men saa var jo »Caledonia«, vort første Dampskib fra 1819, og senere de to Dampbaade »William« og »Emma« rede til Transporten ad Søvejen. »Kjøbenhavns allernyeste Skilderi« fra 1836 giver en livfuld Beskrivelse af en Dyrehavstur til Vands:

»Vi indskiber os paa Toldboden. Klokken er tre Kvarter til Tre. Alle ere pyntelig klædte, og Damerne især i deres fulde Stads. Uhret paa Toldboden slaar tre; man sejler af. Sjællands yndige Kyst glider som det nydeligste Landskab venligt forbi os. Inden vi vide et Ord deraf nærmer man sig Charlottenlund, hvor mange

Kapervogne paa Strandvejen.

Akvarel paa Bymuseet.

»Caledonia« ved Indsejlingen til Kiel. Tegn. af C. Baagøe.

hundrede Vogne rulle afsted paa Strandvejen, indhyllede i Støvskyer. Endelig øjne vi Bellevue. Vi gaar i Land. Hele Rækker af Vogne holde stille for at se de Ankommende. Men nu skal der vandre et Stykke af det stenede Arabien igennem et Slags Sand-

ørken til Klampenborg. Ogsaa denne Besværlighed overvindes snart, og nu spasere de Rejsende ad den for faa Aar siden anlagte herlige Fodsti gennem Skoven til Bakken. Man kommer til Bom-

Gøglere paa Dyrehavsbakken.

Maleri af Friedländer.

Foran Mester Jakel.

Tegning og Stentryk af Edv. Lehmann.

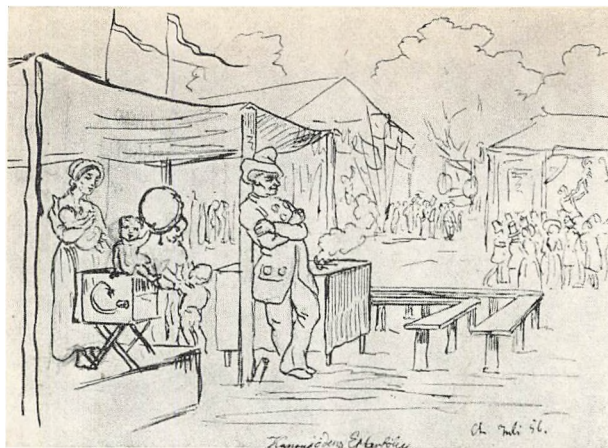
men og gør sit Indtog under Trompeters Lyd. Vi gøre en Promenade op til Kilden. Her samles nu Københavns og dens Omegns Beaumonde, lige saa meget for at ses som for at se; her er ligesom en Udstilling af de fem Verdensdeles Kunst- og Naturfrembringelser. Det første vi træffe her paa Bakken er: Her ser De Fredrikstens Fæstning, mine Damer og Herrer. Det næste der møder os er et camera obscura. Vi gaa nogle Skridt videre og finder Myn Herr Waffelbager med to hvidklædte kvindelige Substitutter. Fra Ovnene til Maven er kun eet

men og gør sit Indtog under Trompeters Lyd. Vi gøre en Promenade op til Kilden. Her samles nu Københavns og dens Omegns Beaumonde, lige saa meget for at ses som for at se; her er ligesom en Udstilling af de fem Verdensdeles Kunst- og Naturfrembringelser. Det første vi træffe her paa Bakken er: Her ser De Fredrikstens Fæstning, mine Damer og Herrer. Det næste der møder os er et camera obscura. Vi gaa nogle Skridt videre og finder Myn Herr Waffelbager med to hvidklædte kvindelige Substitutter. Fra Ovnene til Maven er kun eet

Skizze fra Dyrehavsbakken.

Bymuseet.

Scene fra Dyrehavsbakken.

Bymuseet.

Skridt for Vaflerne. Atter et Par Skridt fremad, og det første man bliver var, er Mester Jakels berømte Verdensteater, hvilket Øhlenschlægers St. Hans Aftenspil evig vil bevare i Erindringen. Mester Jakels Nabo, en Kunstberider med maadelige Heste og endnu maadeligere Dragter, slutter Ræk-

ken. — Man begiver sig nu paa Tilbagetoget til Bellevue eller Klampenborg for at opleve sine Kræfter ved en god Kylling- eller Beufsteg. Imidlertid bliver Klokken 10, og Signalkuddet fra Dampskibet lyder. Har man nu ikke Lyst til at tage med til Charlottenlund eller tilbage til Bakken for at faa sig en Svingom, skyn-der man sig om Bord«. Hornemann besang senere den natlige Øresunds-Sejlads i de kendte Linjer:

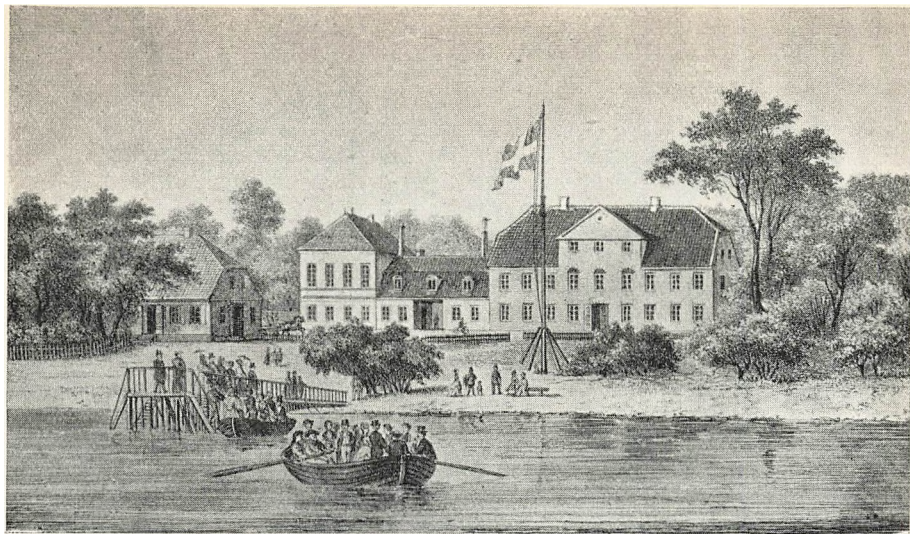
Lad dem køre hvem der ville,
Dampskibet venter, med det vil vi gaa.
Vi vil sejle paa det stille
dejlige Øresunds natdunkle Blaa.

Traktørstedet Bellevue — den smukke gamle røde Bygning skal nu nedrives — spillede en ikke lille Rolle i Datidens Udfærdsliv. Det var velanskrevet. Sommerfester afholdtes ofte her, saaledes i 1829, da et større Selskab af Svenskere gæstede Sjællands Kyster og fik en højtidelig Modtagelse. Det gamle Arvefjende-Begreb var nu manet i Jorden. Men ogsaa om Vinteren kom ofte Kanepartier kørende ud til Bellevue med Fakler i Spidsen, og Værten Hr. Bagge maatte altid være forberedt paa Gæster.

Ved Bellevue havde ogsaa Børstedrene — fra Skovshoved og Taarbæk Fiskerlejer — taget Opstilling for at befri de Gaaende eller kørende Skovgæster for Støv, hvad nok kunde tiltrænges.

I 1845 havde Klampenborg faaet en ny Tiltrækning, som og-

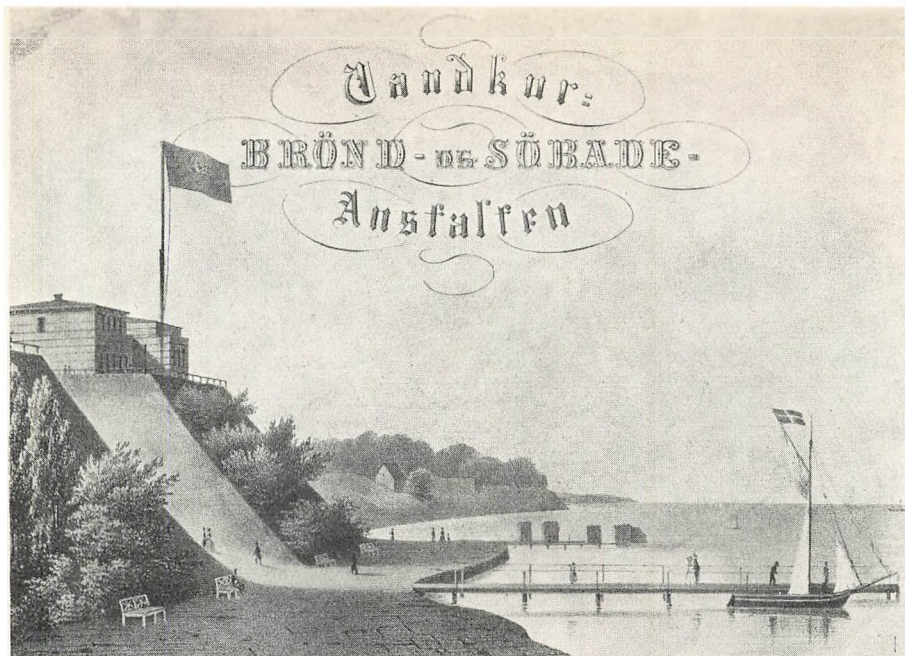

Bellevue Hotel og Strand c. 1850.

»Børstedregene« ved Klampenborg.

Maleri af Otto Bache. 1866.

Prospekt til Aktietegning i Klampenborg Vandkuranstalt 1845.

saa skulde vurderes og betragtes. Det var den af Dr. Hjaltelin og Redaktør Lyngø paa Aktier med kgl. Bevilling oprettede »Vandkur-, Brønd- og Søbadeanstalt«. En Del af Dyrehaven var af Statsmagten meget liberalt stillet til Disposition. Her anlagdes ogsaa Veje og opførtes nogle Cottager til Udlejning og en lille original Koncertsal. Men ingen har nogensinde taget Klampenborg-Anstalten alvorlig som Kursted. Der var nok nogle Lokaler til Douche og varme Bade, men Søbadeanstalten laa meget upraktisk og for langt borte, saa hele Herligheden bestod i at drikke almindeligt Kildevand, hvoraf Dr. Hjaltelin først ordinerede 6 Glas daglig, for at lade Tallet stige til 12 à 15, efterhaanden som Patienten vænede sig til. Det blev snart en daarlig Forretning, Aktierne gav intet Udbytte, og H. P. Holst kunde ikke uden Grund i sin Vaudeville »William og Emma« synge: »Kurgæster ser man ingen af — Kurmagere des flere«. Det var rigtigt: Klampenborg-Kuranstalt blev et Landliggernes Tivoli og et Sted, hvor — for den smukke Udsigts Skyld — fremmede Gæster førtes hen. Og da der efter Jernbanens Aabning byggedes et Hotel med Restaura-

Scene af Livet paa Dyrehavsbakken i 1830erne.

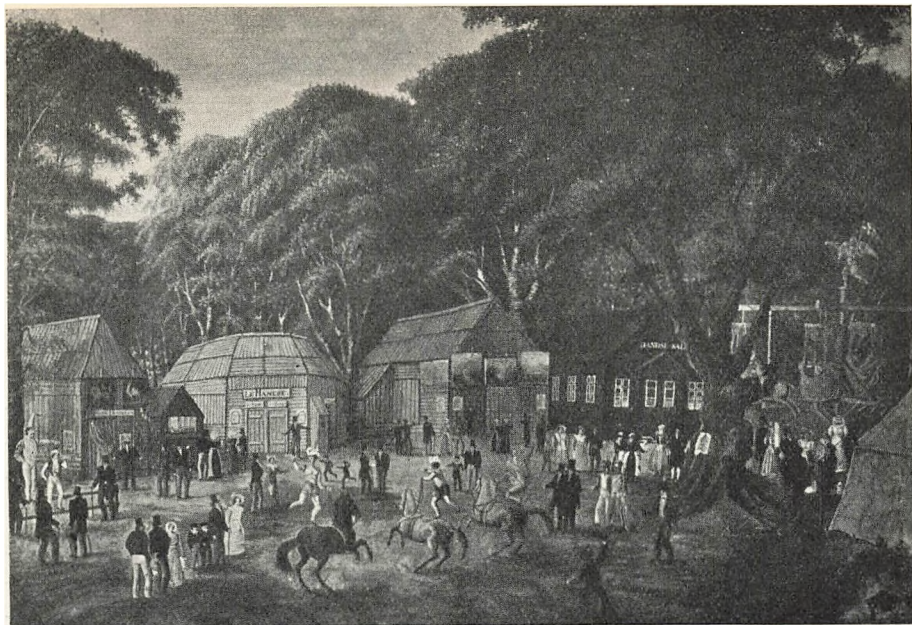
Akvarel af Klæstrup. Bymuseet.

Klampenborg Badeetablissement 1868.

tion i 1866, fik Klampenborg Kuranstalt et vist europæisk Snit med Table d'hôte og Soirée dansante og Flirt og Sommermiddage. Men som Kursted regnede ingen med Klampenborg. Etablissementet forfaldt grundigt, til Ilden satte en Stopper for det hele. Det var europæisk Badeliv fra Midten af 18 Hundredtallet, nedstemt efter beskednere danske Forhold.

Dyrehavsbakken havde endnu bevaret sit gamle Ry. Foruden Københavnerne mødte Landliggerne fra Gentofte og Lyngby i deres Vogne. Bakken var fyldt til Trængsel af Folk, der vilde besøge den gamle Jøde under Bøgetræet, eller høre Manden, der kunde fløjte som forskellige Fugle, eller en anden Jøde Gellin, der aad Blaar. Omegnens Bønder gav ogsaa Møde, og deres Koner luftede her deres kostbare Gyldenstykkets Huer. Her var Liv og Løjer og Lystighed. I Bellmansk Aand tegnede Heiberg et henrivende Billede af den patriarkalske godlidende Spidsborgeratmosfære i »Recensenten og Dyret«. Men Tivolis Aaabning i 1843 gav Livet paa Dyrehavsbakken et Hjertestød. Selv om en Del af de gamle, kendte Skikkelser blev ved at figurere derude — og nogle er der endnu den Dag i Dag, saa sank Bakkens Aktier i de følgende Aar-

Dyrehavsbakken c. 1830.

Tegning paa Bymuseet.

Ved Kirsten Pils Kilde St. Hansaften 1867.

Tegning af Bernh. Olsen.

tier. Det var ikke fint mere at gaa paa Bakken. Den blev et Paradis for Børn, og et Underholdningssted, ikke af udsøgt Art, for de bredeste Befolkningslag.

Mens Bakken kulminerede, kom Københavnerne kun her og paa Traktørstedet »Fortunen«. Den øvrige Del af Dyrehaven laa saa temmelig uberørt. Der var jo nok Kørevejen tværs igennem Skoven forbi Eremitage-Sletten til Fileværket. Men alle de dejlige Spadsereveje fandtes ikke. Dyrehaven var en Forstskov, der blev dreven økonomisk med Skovhugst, indtil Christian VIII, der — hvad man ellers kan mene om denne Konge — var en Mand med Blik for de æstetiske Værdier, i 1841 bestemte, at den skulde udlægges og behandles som Lystpark. Under den skov- og havekyndige Forstmand Rothes Tilsyn skete nu Omlægningen af Skoven. Skodsborg blev først rigtig »opdaget«, da Søbadet blev anlagt i 1874.

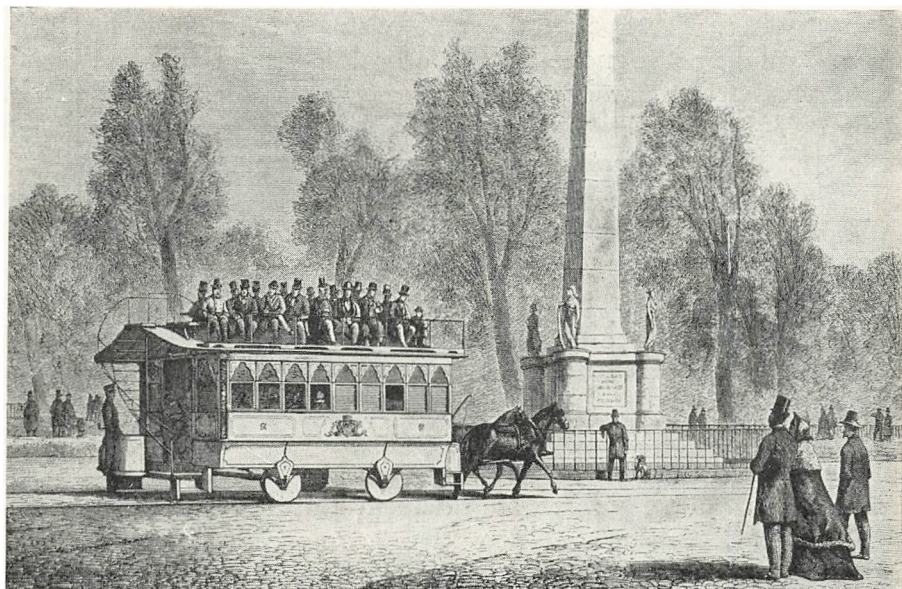
Charabancerne afløste noget efter Midten af Aarhundredet de tunge holstenske Vogne, og de blev hurtig taget i Brug til de yndede Familie-Skovture. De lejedes for en hel Dag, og saa blev Magasinerne fyldt med Proviant for baade Frokost, Middags- og Aftensmad. Der gjordes Holdt ved et Skovløbersted ved Frederiksdal eller Søllerød, og saa pakkedes Karbonaderne eller den forlorne Skildpadde ud og varmedes i Køkkenet. Tallerkener, Knive og Gafler, og Vand paa Maskinen til Kaffen leveredes for en billig Penge. Saa kørtes der videre, og Københavnerne erfarede paa denne behagelige Maade, at »Skoven« strakte sig videre end til Charlottenlund og Klampenborg.

Man ligger paa Landet.

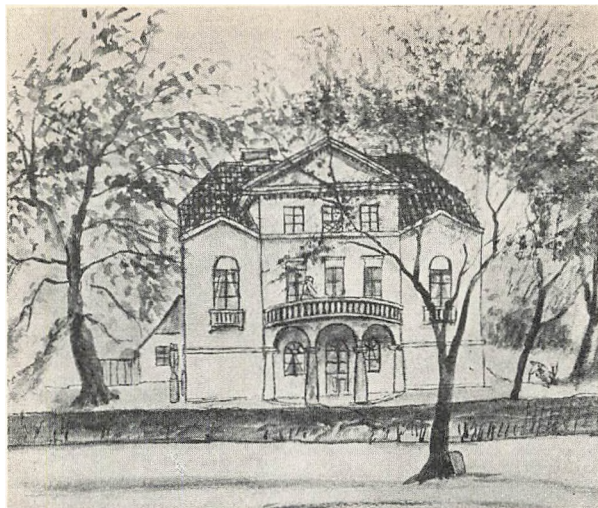
Trangen til en Sommerbeboelse, et Fristed, hvor man i den smukke Aarstid kunde trække sig tilbage og nyde en friskere Luft end den det snævre gamle København indenfor Voldene kunde byde paa, var allerede i de sidste Aartier af 17 Hundredtallet i kendelig Vækst. Den hænger sammen med den »Opdagelse« af Naturen, som Rousseau saa kraftigt havde slaaet til Lyd for. I de gode Aar omkring Aarhundredskiftet, den borgerlige Empire, vokser Antallet paa Lyststeder i Byens nærmeste Omegn, mest opført af Handelens fremragende Mænd; men ogsaa de mindre Formuende lejer Sommerværelser i Ordrup, Gentofte og Lyngby, eller blot paa Frederiksberg eller i Valby »i den smukke Aarstid«.

Et fælles Kendetegn for denne Sommerbebyggelse, og som gør den vidt forskellig fra vore Dages, er det, at den ligger inde i Landet, mens Folk undgaar at bygge og bo ved Vandet, selv om det er det fredelige og oftest smilende Øresund. Man søger Idyllen, foretrækker den begrænsede og lukkede Udsigt fremfor den vide og udstrakte. Synet ud over frugtbare Marker og skyggende Lunde tiltaler Datidens Mennesker — Havet forekommer dem barsk og umildt. Derfor bliver Landsbyerne og Flækkerne omkring Hovedstaden, op til Søllerød, Feltet for Københavnernes Landliggeri i Periodens største Del. Først omkr. 1860 tager Villabebyggelsen ved Sundets Fiskerpladser for Alvor Fart.

Nu er der intet i Vejen for, at en Hovedstadsbeboer kan ligge paa Landet baade i Hellebæk og Hornbæk, thi raader han ikke over et Automobil, saa staar dog Jernbanen til hans Disposition. Men for hundrede Aar siden fandtes hverken det ene eller det andet. Det eneste mekaniske Fremdrivningsmiddel til at bringe Folk i »Skoven«, var som før fortalt, vort første Dampskib »Caledonia«, der fra 1819 begyndte sine Søndagsfarter til Bellevue, fra 1840ernes Begyndelse suppleret med de to mindre Dampbaade »William« og »Emma«. Vilde man iøvrigt udenfor Byen, maatte

Den første Sporvogn i København 1863.

»Tolvkanten« paa Strandvejen.

man hjælpe sig med Apostlenes Heste eller med en af de skumplende Omnibusser, der holdt en daglig Fart gaaende til Lyngby, Taarbæk og Frederiksberg, hvis man da ikke selv var Ejer af en Ridehest eller et Køretøj. Men begge Dele var ret almindeligt, thi Foderet var ikke dyrt, og selv om man ikke holdt Heste, disponeredes der ofte over

en Vogn, og Heste kunde da lejes hos en Vognmand. Den første danske Jernbane aabnede 1847. Den gik kun til Roskilde, med Station ved Valby, der gjorde den nære Bondeby til noget af en Landliggerby. Nordsjælland fik først Jernbane i 1863, baade til Lyngby og Klampenborg, og den sidste blev en farlig Konkurrent til Kapervognene fra Østerbros Triangel til Dyrehaven. Sporvognen, der var begyndt at køre fra Frederiksberg til St. Annæ Plads 1863, naaede i Etaper efterhaanden nordpaa. Men først 1868 var Strandvejsforbindelsen til Slukefter etableret.

Det var ikke alene Vandet, men ogsaa Vejen, som skræmmede Folk fra at holde Landsted ved Strandvejen. Var Charlottenlund passeret, var den smal, sandet, fuld af Huller, med stinkende Grøfter ved Siden, og jo længere man kom nord paa, desto værre blev det. Skovshoved var kun et Fiskerleje, hvor Svinene — ligesom i Taarbæk — ugenert rodede i Vejens Morads. Emilie Kilde var en skyggefuld Oase. Og da Klampenborg »Vandkur-Anstalt« oprettedes af Dr. Hjaltelin i 1845, blev her ogsaa senere ordnede Tilstande. Men derfra havde Strandvejen et daarligt Ry paa sig. Men den havde til Gengæld det, som den nu kun undtagelsesvis besidder — den fri Udsigt over Søen. Kongevejen eller Frederiksborgvejen blev afgjort foretrukket som den mest bekvemme. Man kan roligt hævde, at det er de forbedrede Samfærdselsmidler, som

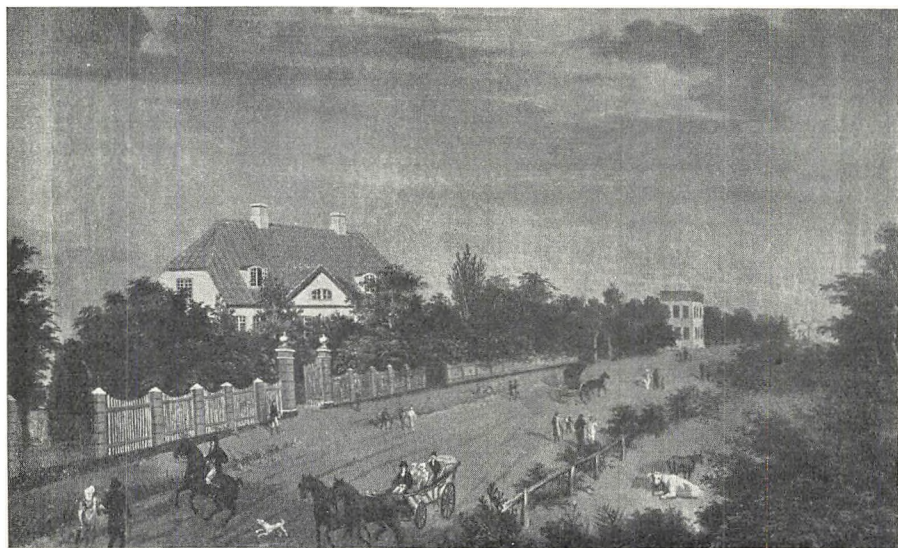

har været Strandvejens Skæbne. — For hundrede Aar siden kunde saaledes Familiefaderen ikke fjerne sig for langt fra Byen, naar han daglig havde Ærinde derinde. Frederiksberg By var saaledes en meget søgt Plet for Landliggere. I sin Vaudeville »Debatten i Politivennen« harcellerer Henr. Hertz over en københavnsk Mellemsandsfamilies honette Ambition at ville ligge paa Landet, selv om den maa tage til Takke med et Par usle Værelser paa den støvede Gl. Kongevej. Troels Lunds Forældre flyttede Sommer efter Sommer ud i en nu nedreven Længe af Bakkehuset. Mine egne Forældre boede i Slutningen af 1850erne flere Somre paa Landet i det 1932 nedrevne Valdal i Valby, og min Fader benyttede daglig Jernbanen herfra. Endnu saa sent som 1881 har jeg oplevet at besøge en Skolekammerat, hvis Forældre laa paa Landet i en gammel Bondegaard i Falkoneralleen lige ved Frederiksberg Jernbanestation. Afstanden til Byen syntes endnu saa betydelig, at der flyttedes herud med rigtig Flyttevogn i Maj og tilbage igen i September. Det samme gjorde Etatsraad Ferslew, da han 1867 havde købt det idylliske lille, nu nedrevne Landsted paa Strandvejen ligeoverfor Vangehusvej, med den dybe Have ned til Søen, senere Badeanstalten »Helgoland«. Da han et enkelt Aar paa Grund af en Ombygning af Vinterboligen i St. Kongensgade havde bestemt sig til at overvintre derude, blev han indespærret af store Snedriver, inden det lykkedes ham at skaffe en Kane, der kunde køre ham ind til Byen. Nej, ingen fornuftig Københavner kunde dengang tænke sig at bo hele Aaret udenfor Voldene. Der havde kun Gartnere, Bønder og den Slags Folk noget at skaffe. Man tog virkelig ikke i Skoven om Vinteren. Hvor betegnende, at i min Barndom kørte om Vinteren kun 4 Tog daglig til Klampenborg — der var jo heller ikke noget videre at køre med — nu er der vist 60 Tog om Dagen. Men en Helaarsbebyggelse derude, naar man havde sin daglige Gerning i Byen, laa ganske udenfor Forestillingernes og de praktiske Muligheders Grænse.

Strandvejens faa Lyststeder laa da næsten alle paa Landsiden. Det ansaas for usundt at bo i Søens umiddelbare Nærhed, og de Gamles Instinkt talte maaske ikke helt urigtigt. Gigt og Sød gaar jo ganske godt i Spor sammen. Før Charlottenlund hilste man først paa den mærkelige hvide »Tolvkant« (nu Josefs Søstrenes Kloster), der havde ligesaa mange Indgangsdøre, som Aaret Maane-

der, og ligesaa mange Ruder som Aaret Dage. Saa var der Store og Lille Tuborg — i det første laa Grundtvig paa Landet i sine sidste Leveaar; Store og Lille Mariendal; Hellerupgaard noget tilbagetrukket. Snart efter Øregaard med den dejlige Park — gennem mange Aar ejet af den hovedrige, ubehagelig brovtende vestindiske Købmand Johs. Søbøtke — i 1850erne købt af Dynastiet A. N. Hansen, hvis talrige Sønner hver Morgen befordredes til Skole i eget Køretøj, medens de andre Landliggerbørn maatte benytte Omnibussen, der brugte sine 1½ Time om at køre fra Taarbæk til Kongens Nytorv. Saa kom den næsten lige saa anselige Maglegaard, hvis berømte gamle Alleer nu har maattet vige for et moderne Bygningskompleks. Og derefter fulgte tæt efter hverandre de anselige Lyststeder: Bonne Esperance, Taffelbay, Constantia, hvis Navn bevidnede, at deres Ejere ikke havde handlet forgæves paa Sydafrika. Constantia blev imidlertid omkr. 1856 den søgte Restaurant, der nu ogsaa har maattet give Plads for moderne Saglighed i Funkis Stil.

Charlottenlund Slot og Skov satte Bom for videre Bebyggelse. Husene blev færre og smaa, og Vejen mere sandet. Kun Skovhovedfiskernes Hytter. Omkring 1850erne rejste sig dog paa Bakkerne flere Lyststeder, tarvelige og beskedne, oftest af graamalede

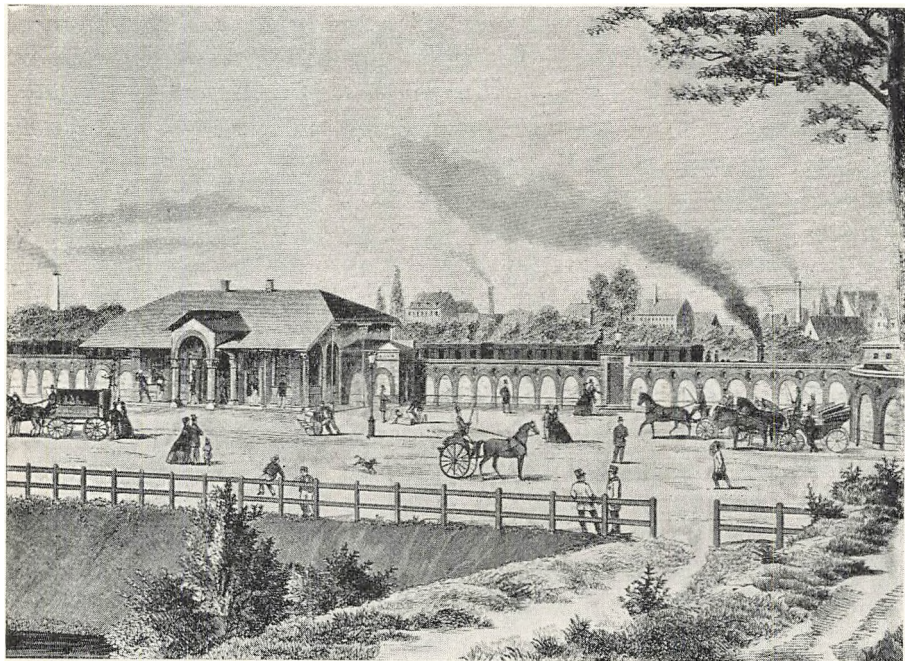
Strandvejen ved Hellerup 1820.

Planker, men med dejlige store Haver, som Henriques' »Petershøj«, hvor H. C. Andersen var en hyppig og kær Sommergæst. »Hvidøres« Parvenu-Skønhed er fra den følgende Periode; men »Sølyst«, den rige Købmand Suhrs Ejendom, hvor Kunstnerparret Heiberg som Gæster tilbragte Sommer efter Sommer, er et typisk Herskabssted fra Tiden før 1850. Før Bellevue laa ogsaa Ministerresident Paulis anselige, nu helt spolerede Villa. Saa kom Vilhelmsdal bag Bellevue — den husede dog en Helaarsbeboer, Bibliotekar Moldenhaver, der to Gange hver Dag i alt Slags Vejr travede Vejen ind til det kgl. Bibliotek. Han var Inspektør paa Læsesalen, trak ugenert de vaade Støvler og Strømper af og hængte dem til Tørre paa Kakkellovnen. Sligt kunde en Embedsmand tillade sig i Frederik VI's Dage.

Men tilbage til Strandvejen og dens Landliggere. Oppe paa »Anstalten« byggede Arkitekt Bindsbøll gratiøse Cottager af Træ til Udlejning. De der staar igen er nu forfaldne og ganske umoderne, men i sin Tid var de meget søgte. Anstaltens Genbo var »Christiansro«, en lang perlemalet Kaserne med Gavle mod Strandvejen og Søen. Paa langs gennem begge Etager løb en Gang med Døre ind til Smaaværelser. Her har mange Københavnerer logeret. Men nu var man i Taarbæk, der kun var et Fiskerleje, og først oppe ad Bakken paa Klinten laa det rummelige Lyststed »Søbakken«, ligeledes opført af graamalede Bræder. Det skrev sig fra Aarhundredets Begyndelse. En dejlig stor Have, hvori endog fandtes et Billardhus, hørte til Stedet, der staar endnu, medens Haven er udparcelleret til Byggegrunde. I 1825 købtes det af Stiftsprovst H. G. Clausen, der som Patriark samlede hele sin Familie til Fester paa Søbakken; 1849 kunde isl. Købmand P. Knudtzon købe hele Herligheden for 8500 Rdl. Siden har en Gren af Familien Hirschsprung beboet det gamle Hus, der i sin Historie afspejler Bymenneskets Forhold til Naturen. Det var opført paa en Tid, da det var Skik at lægge Opholdsværelserne paa første Sal og give dem en anselig Loftshøjde, medens Soveværelserne betragtedes som noget underordnet og derfor placeredes i Stueetagen lige ved Jorden. De tidligere Beboere havde beskyttet sig mod Søen og bedækket den store Plæne mellem Bakken og Søen med et tæt Krat af gamle Træer, saa at Søbakken praktisk talt var aflukket mod Søsiden. Knudtzon revolutionerede Stedet, det fik fri Udsigt til Søen, Opholdsværelserne blev nu i nederste Etage, og en ikke

meget stiltro, men praktisk Veranda sættes paa det gamle Hus. Ligeoverfor var ubebygget Mark, der grænsede op til Dyrehavshægnet. Ny-Taarbæk var endnu ikke skabt. Men det skulde ikke vare længe.

Var det de nye Tider og nye Tanker, det liberale Livssyn, de nationale Signaler efter Trearskrigen, som var Skyld i, at Københavnerne svigtede Bondelandets Idyl og istedetfor kastede sine Øjne paa det »dejlige Øresund«? Det være som det vil — Strandvejskysten blev taget til Naade i Perioden 1850—70. Det var økonomiske Opgangstider, og navnlig i 1860erne rejste nu den ene Villa sig efter den anden. Fra Søbakken og helt hen til det gamle Springforbi og Strandmøllen havde »den høje Mark« strakt sig mellem Vejen og Klinten. Her var et Stykke Storskov ud mod Vejen. De skyggefulde Bøgetræer gik lige ned til Stranden (Chr. Winther har foreviget Stedet i et Digt). Men det varede ikke længe inden Storfinansens Kig paa Idyllen og begyndte at indrette sig. Chr. Broberg byggede det massive »Havslunde«, Alfr. Hage indrangerede Partier af Bøgeskoven i sin Storvilla »Stokke-

Den gl. Klampenborgbanestation 1863.

Ordruphøj.

Maleri af Rademacher.

rup«. Marken ved Dyrehavshegnet, der ogsaa havde ligget fri, udparcelleredes i Aarene omkring 1860, og snart var hele Strækningen ned til Strandmøllen beplantet med større og mindre Villæer. Jernbanen til Klampenborg havde vel sin Del i denne forcerede Bebyggelse. Der var jo imidlertid et godt Stykke Vej frem til Ny-Taarbæk; og de kuriøse Sofavogne, hvor Passagererne sad med Ryggen til hinanden, kom i Fart. Men det var dog især Dampskibene, som lukrerede her, selv om Anlægsbroerne ved Taarbæk og Skodsborg først blev til kort efter 1870. Grosserer-Baadene gik ind i det københavnske Landliggeris Fysiognomi.

Langt mere kom da Jernbanen til at betyde for Charlottenlunds Udvikling, ja det kan siges, at den rent ud revolutionerede Forholdene herude. Da den i 1863 begyndte at køre, var Terrænet nord og syd for Jægersborg Allé Marker, der hørte til Eigaarden, Lindegaarden eller Bregnegaarden. Men nu tog Villabebyggelsen Fart. De tyve Minutters Kørsel ind til Byen var jo en Landvinding i Sammenligning med de langsomme Omnibusser. I Sommeren 1866 ser vi den travlt optagne Redaktør Carl Ploug installeret paa det idylliske »Eigaards Minde« (nu den saakaldte Palmehaves Territorium). Til Ordrup fandt ogsaa mange Københavnere Vej, og skøndt det varede noget inden Bønderne havde solgt deres

Marker, saa begyndte dog Anlægget af Jægersborgalleens mange Sideveje. Men det blev ingen Herskabsbebyggelse som ved Strandvejen, alt i mindre Format, maaske med Undtagelse af Moresco's »Adelaide«, som den velhavende Fabrikant omkr. 1870 erhvervede af Professor H. N. Clausen og helt ombyggede. Men Egnen kunde dog fra gammel Tid pege paa et Par meget anselige Lyststeder.

Der var »Ordruphøj« oppe paa Bakken, bygget 1798 af Storhandelsmanden Peder Erichsen. Senere kom det paa Grosserer Duntzfelts Hænder og skiftede flere Gange Ejere. Oehlschlæger laa paa Landet herude i Sommeren 1838—39. I 1860 erhvervedes den med Tilliggende af Kammerherre Berling. Og saa var der ned mod Ordrupkrat den store gamle Bondegaard »Skovgaard«, som den originale og meget selvbevidste Grosserer Hans Puggaard, en Mæcen for Datidens Malere, havde købt omkr. 1830. Det gamle Hus, som staar endnu, var en jævn toetages Bygning af Træ, og dets Indre var i Puggaards Tid en Blanding af Tarvelighed og Udtryk for Rigdom og Kunstsans. Fra Haven gik man gennem høje, brede, dobbelte Glasdøre ind til den store Havesal med Malerier af Lundbye, Roed, Marstrand, Skovgaard; men af Møbler fandtes kun simple Shirtings-Divaner med løse Rygpuder. Midt paa Gulvet et stort Bord. I et Sidekabinet lyste Thorvaldsens Argusdræbende Hermes i Marmor midt paa Gulvet paa en høj Sokkel og dominerende hele Værelset, der ogsaa kun havde smaa Divaner. Bag den laa den hvælvede Spisestue i gul Tone, uden Vinduer, med Lys fra oven og med en Dør aaben til et Drivhus i Side-længen. Intet paa Væggene, og ikke andre Møbler end det lange Spisebord og Stole. Langt senere blev Huset Folkehøjskole for Orla Lehmanns Svigersøn Gotfr. Rode, indtil det sidst i Halvfjerdserne købtes af Forlagsboghandler Fr. Hegel, udvidedes og ombyggedes.

Det er kun enkelte Glimt af Landliggeriets Historie. Men de viser en Forskydning i de skiftende Slægtleds Natursans. I den første Del af Perioden indtil henimod 1850 søger Menneskene Idyllen, det Yndige; i den sidste begynder Tiltrækningen mod Stranden og Vandet. Furesøen faar nu en haard Konkurrent i Øresund. Det er ikke alene et Spørgsmaal om forbedrede Kommunikationer dette skyldes. Det er en Forkærlighed for mere Lys og Luft, som nu gør Strandvejen til Landliggerens Eldorado. Var

Kaffeselskab i det Grønne.

Maleri af D. Monies c. 1850.

Bymuseet.

Lyngby, Gentofte og Ordrup landskabelig Empire, saa er Strandvejen landskabelig Nationalliberalisme.

I 1847 flyttede endnu Familien Knudtzon fra Nyhavn til »Møens Minde« for at ligge paa Landet paa Kastelsvejen. Nu er der dem, der tager Strækningen København—Gilleleje to Gange om Dagen.

Rejser.

For os Nutidsmennesker er en Lystrejse en Glæde, en Fornyelsesproces. Ikke saadan for de ældre Generationer. For dem var en Rejse noget besværligt, noget langsommeligt, noget kostbart, noget voveligt, som man ikke indlod sig paa uden gyldig Aarsag. Nu tildags rejser saa at sige alle Mennesker, om ikke til Udlandet, saa dog i eget Land. Tidligere rejste kun de, der havde en bestemt Hensigt med Rejsen. De allerfleste blev hjemme. Og mange var de Københavnerne, der hele Livet kun kom nogle faa Mil udenfor deres Fødeby.

Der var naturligvis de Enkelte, de Udvalgte, Stipendiaterne indenfor Digternes, Malernes og de yngre Videnskabsmænds Lav, som gik paa Langfart. Til Gengæld varede Rejsen, der oftest blev deres eneste i Livet, gerne et Par Aar. Der var Italien-Farerne, som blev set paa med Nysgerrighed og Misundelse — de Lykkelige, der kunde vandre rundt i evigt Solskin mellem gyldne Oranger. Thi den Forestilling om et paradisisk Land havde Goethe og romantiske Længsler om det blaa Fjerne opflasket. Italien var jo Thorvaldsens Land, herfra havde H. C. Andersen medbragt sin »Improvisator« og vandret sammen med Collegerne Henrik Hertz, H. P. Holst, Ludv. Bødtcher. Men bevares — Italien var Kunsternes Land, hvor jævne Mennesker intet havde at gøre. Til Paris kom flere, enkelte Officerer, Skuespillere med kgl. Understøttelse, unge Læger, medens Theologerne og Filosoferne søgte til Tyskland, til Berlin, Göttingen og München, for at lytte til Hegel eller Schelling. Sverige var indtil Skandinavismens Dage ogsaa saa godt som ukendt Land. Ikke en af Tusinde Københavnerne havde været i Malmø. De, der vilde gøre en Udenlandsrejse, gik til Hamborg, efter at »Caledonia« i 1820 var begyndt at sejle en ugentlig Tur til Kiel. Herfra var jo kun 10 Mil med Deligensen til Hamborg, der faktisk var den store Transitplads for al vor udenlandske Handel og blev ved med at være det til Trearskrigen. Tidligere havde

en Rejse over Bælterne gennem Slesvig taget sine tre Døgn. Fru Rahbek gjorde i 1824 Rejsen pr. Skib for at købe Papir til sine smukke Æsker og nyt Kjolestof. En anden nordtysk Plads var det mecklenburgske Badested Doberan ved Østersøens Kyst, som ikke saa faa søgte. Man kom til Doberan med Skib til Wismar. Nu er dette Badested, der i 1820erne ansaas for noget fornemt, gledet helt ud af Sagaen. — Der var naturligvis ogsaa Enkelte, som havde besøgt Harzen og Sachsisk Schweiz, men det var velstillede Handelsfolk med en stor Pengepung. Dengang gjaldt endnu Ordet: »Wenn jemand eine Reise tut — dann kann er was erzählen«. En Pariser-Rejsende betragtedes i Frederik VI's København med ærbødige Blikke.

Ikke stort anderledes stod det til med Rejser i Indlandet. For Fornøjelsens Skyld alene rejstes kun sjældent. Det var ikke mange Københavnerne, der havde staaet paa Himmelbjerget, end mindre ved Vesterhavet. H. C. Andersen var vist den første, der i 1850-erne gjorde en Lystrejse til Skagen. Det var omstændeligt at rejse, og det kostede Penge. I de større Byer kunde jo nok bestilles Extra-Post, men det var en stor Luksus. Jernbanen til Roskilde i 1847 hjalp naturligvis lidt paa Vejen, men til Korsør blev den først ført igennem i 1856. Banen til Helsingør blev færdig

1864, den midtfnyske i 1865, Jylland fik sit første Stykke Jernbane fra Aarhus til Randers i 1862. Den sydsjællandske Bane begyndte først at løbe 1870. Skulde man afsted og ikke kunde benytte Skib, var der Valg mellem Dagvognen, aabne Vogne med Pladser bag hinanden, og den lukkede Deligence med tre Pladser paa hvert Sæde.

Deligence 1860.

Istransport paa Storebælt 1870.

Kun til de nærmeste Byer som Frederiksborg og Helsingør gik daglig Post. Gennemsnitsprisen var 24 Skilling pr. Mil, og man brugte gerne en Time om Milen.

Der gik da det meste af en Dag med for at naa fra Helsingør til København med den aabne rødmaalede Postvogn med de læderbetrukne Agestole. Selv om Posten skulde afgaa planmæssigt Kl. 9, kunde det godt trække ud til henad 10. Derover ræsonerede ingen. Det var man vant til, og man havde dengang god Tid. Om-sider rullede man afsted med Kusken i rød Kavaj og Slag og med trekantet Hat paa Bukken. I Hirschholm blev gerne »bedet« et Par Timer, dér blev Middagsmaden fortæret paa Kroen i Ro og Mag. Undertiden blev ogsaa anvendt en Times Tid til Aftensmad i Lyngby, og endelig hen mod Sengetid kørte Dagvognen ind ad Nørreport.

Snart fik dog de fleste sjællandske Byer daglig Forbindelse. I 1830erne gik endda hver Aften Kl. 10 Personpost til Nyborg og Odense. Thi der var nu kommet kgl. Postdampskib (»Mercurius«) over Bæltet, og Rejsens Varighed lod sig nu bedre beregne, end da man var prisgiven Vind og Vejr. Til Odense brugtes 16 Timer

— og det ansaas for et stort Fremskridt. Den Rejsende, der skulde til Lolland-Falster eller Jylland havde derimod kun Valg mellem Mandag og Fredag Aften. Ofte var der et helt anseligt Tog af gule Deligencer med røde Kuske, som da rullede ud ad Postgaarden paa Købmagergade. Men Lystrejse kunde denne Nattefart ikke kaldes, gennemskumplet blev Passagererne, navnlig de der sad i Midten. Vognen lugtede af muggent Læder og gammel Tobak. Vinduerne, der var smaa og trange, blev naturligvis ikke aabnede for Nattekulden. Der maa have været en lun Atmosfære i de Karosser. Men man kendte ikke bedre — hverken Krav om frisk Luft, eller om at komme hurtigere afsted. En Fornøjelse var det naturligvis ikke at blive gennemrystet 57 Timer til Aalborg og betale 20 Rigsdaler (i vort Møntværdi c. 120 Kr.) derfor, eller 44 Timer til Aarhus for Takst 15 Rdlr. Men hine Tidens Mennesker var taalmodige, fordi de var nødt til at være det. Og naar der en enkelt Aften skulde afgaa en Snes Mennesker med Deligencen, og der maatte sættes Bivogne i Gang, var der Liv og Kommers i Ventesalen paa Købmagergade, inden dette Vogntog med fire Heste foran hver Karet med Skrald og Spektakkel kom afsted. Men saa syntes Folk ogsaa, at det var en farlig Trafik.

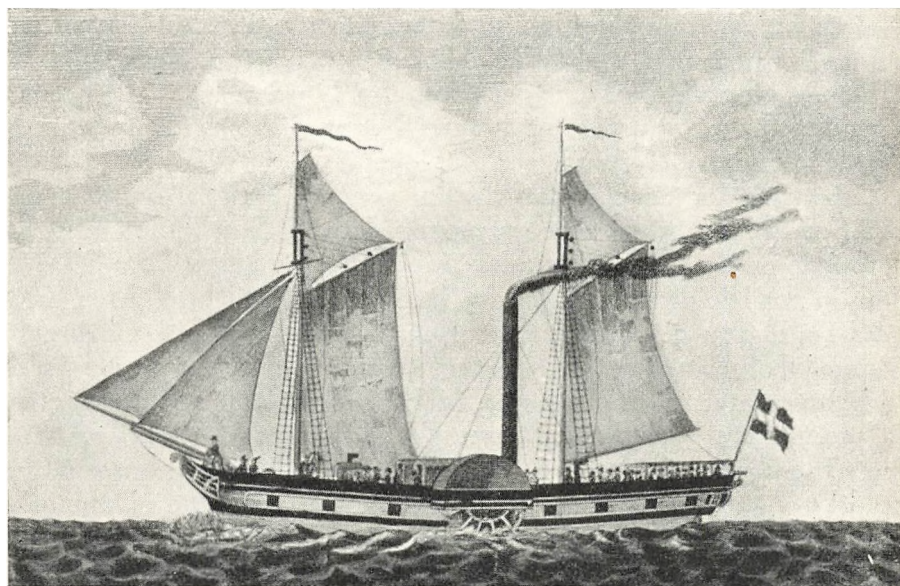
Intet Under, at de fleste foretrak Søvejen, nu da Dampskibe var ved at blive almindelige paa Hovedruterne, og Smakkerne henviste til de mindre Byer og Bornholm, hvor først en regelmæssig Dampskibsforbindelse kom istand 1866. Omkring Aarhundredets Midte benyttedes Dampskibet til Persontrafik i forholdsvis langt højere Maalestok end nu. Og det skønt disse Skibe, der væsentlig spederedes gennem C. A. Kochs Kontorer og derigennem lagde Grunden til »Det Forenede Dampskibsselskab«, efter vore Fordringer hverken var hurtige eller bekvemme. En større Agtersalon, hvor der spistes, med nogle faa Separatkahytter paa begge Sider, og paa de bedre Baade en mindre Damesalon, var hele Herligheden. For saa vidt der ikke løstes Ekstra-Billet til Separatkahytterne sov Første Klasses-Passagererne i Salonen. Om Bekvemmeligheder som Dækshuse eller Rygelukaf paa Dækket var ikke Tale. I godt Vejr blev et Solsejl udspændt — det var alt.

Alligevel var Folk glade for denne nemme Maade at komme frem paa — fraset Søsygens Kvaler. Foruden »Hamlet« og »Ophelia«, der fra Foraarets Komme og til henimod Jul daglig løb en Tur i Sundet til Helsingør, var der en livlig Forbindelse syd om

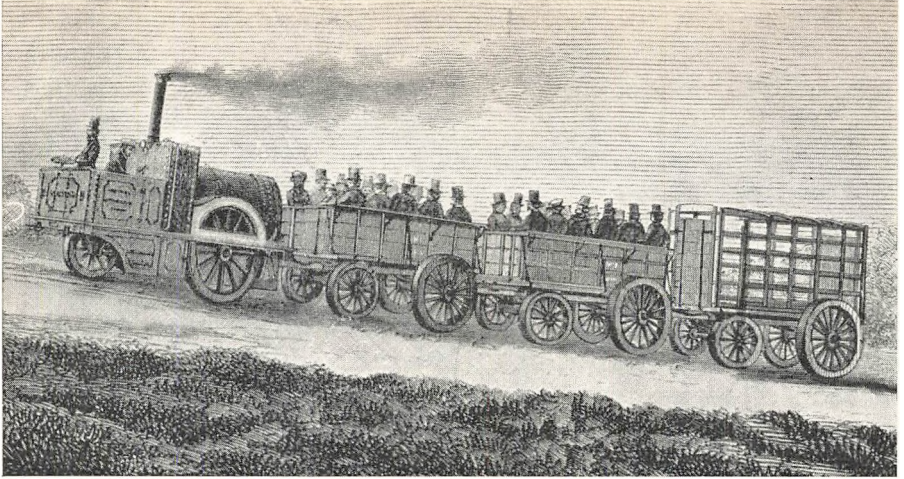
Sjælland med Anløb af Kallehave og Vordingborg til Fyen og Slesvig. Her sejlede saaledes »Caroline Amalie«, der lagde Re-
turen over Fredericia, eller »Diana«, der havde Endestation i Flens-
borg. Og Forbindelsen med Kiel vedligeholdtes af det kgl. Post-
dampskib »Slesvig«, der havde afløst den gamle »Caledonia«. Med
Tyskland var der to Gange om Ugen Sejladts til Stettin.

Men ikke mindre vigtigt var det at komme lidt rask til Jylland,
og herfor sørgede »Iris« og »Juno«, der vekselvis løb paa Aarhus
og Aalborg, to Gange om Ugen i hver Retning. Prisen var 5 Rbd.
til Aarhus, 6 til Aalborg. Paa Dækket betaltes kun 2 Rbd., men
det bemærkes, at »som Dækspassagerer antages kun Matroser,
Soldater, Haandværkssvende og Tjenestekarle«. Standsforskellen
var endnu tydelig. Den ene af de ugentlige Rejser var Dagsrejser
baade frem og tilbage. Medens de Rejsende nu gerne vil vinde en
Dag, gav vore Bedsteforældre sig bedre Tid end deres Efterkom-
mere. De kom dog gennem Tilværelsen.

Karakteristisk for vore Forfædres Levevis er det ogsaa, at Ski-
benes Afgang ofte var saa tidlig som om Morgenen Kl. 6, skøndt
det udtrykkelig bemærkedes, at det ikke var tilladt at gaa ombord
Aftenen forud. I en Tid, der ikke kendte Sporvogne og ikke

Dampskibet »Prinsesse Wilhelmine« (1829).

Landevejslokomotivet »Vendsyssel« 1862.

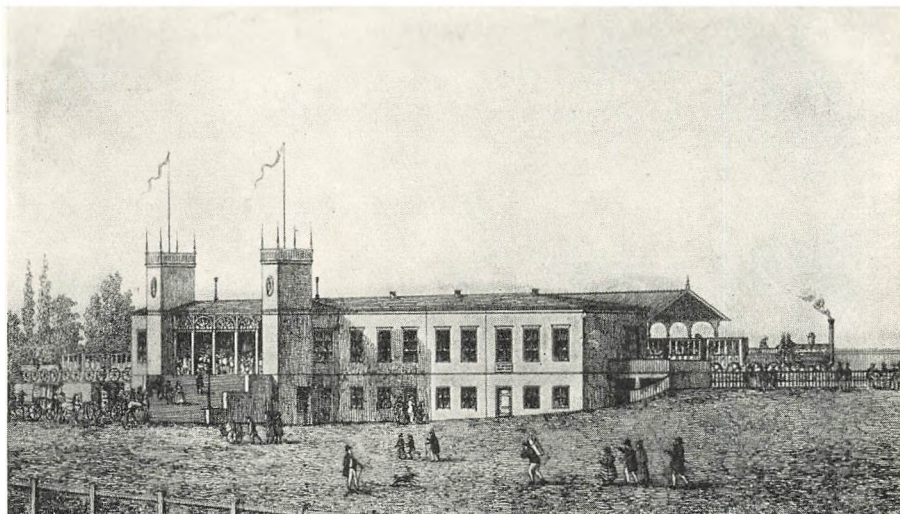
mange Hyrevogne, var dette jo ret haarde Vilkaar. Men de gamle Herrer og Damer var mindre blødagtige og mere morgenduelige end vor Generation. De beklagede sig ikke derover. Men en Rejse ansaas jo ogsaa for noget af en Oplevelse og en Begivenhed, som baade den Rejsende selv og Slægt og Venner imødesaa med Interesse og Spænding og længe forberedte sig til. Skulde man eksempelvis til Norge var det jo heller ingen Sviptur. Med Anløb af Göteborg tog det saa lang Tid som fra Onsdag Kl. 1 til Fredag Formiddag. Og Forbindelsen med Norge var paa Grund af de gamle Slægtskabsforbindelser ret levende.

Saa var der endelig den daglige Tur til Malmø, og to svenske Baade løb afvekslende en ugenlig Tur til Stockholm. Endelig stoppede nogle faa udenlandske Skibe en Gang eller to om Maanden op paa Rheden paa Rejse fra St. Petersburg til Hull. Men England laa endnu uendelig fjernt. Først i 1851 begyndte en direkte Dampskibsforbindelse fra Hjerting til Lowestoft, den første Spire til Esbjergruten, mere beregnet for Kreaturer end for Passagerer.

Jernbanen blev til en Begyndelse ikke taget for rigtig Alvor, men mere som en Kuriositet og Morskab. Mange konservative Spidsborgere ræsonnerede: Hvad behøver vi Jernbane i Danmark, hvor vi har saa mange Dampskibe? Den fire Mils Strækning til Roskilde blev befaret med tre Tog om Dagen i hver Retning. Banegaarden laa paa samme Sted som den nuværende Hoved-

station. Den første Station var Valby (i 1864 blev Linjen lagt om ad Frederiksberg, men 1911 ført tilbage over Valby.) Til Roskilde var Taksten 3 Mark paa III Klasse, men den ansaas mest beregnet paa Bønder. Til Valby kostede det kun 8 Skilling, men Rejsen hertil regnedes da ogsaa for at høre ind under Københavns Forlystelser. En Indsender i »Flyveposten« fra 1850, beklager sig over, at Rejsen til Valby er saa kort og kun varer fem Minutter; i fuldt Alvor foreslaar han, at Banen bør lægges i en Cirkel mellem København og Valby, saa at Folk fik mere for deres 8 Sk. En ret ejendommelig Opfattelse af Ringbane-Princippet! En anden foreslaar Udsendelse af Extratog til Valby Søndag Eftermiddag med den Motivering, at da »Tivolis Jernbane en Miniature ikke er tom den hele Søndag Eftermiddag, hvor meget mere vilde Publikum da ikke benytte Lejligheden til at køre paa en virkelig Jernbane, naar denne Fornøjelse kan opnaas for 8 Sk.?« Københavnerne havde næppe rigtig Forstaaelse af, hvilket Afsnit i Kulturhistorien Tæppet nys var rullet op for, og H. C. Lumbyes »Jernbane-Dampgalop«, som hver Aften spilledes under dundrende Bifald i Tivolis Koncertsal, illustrerede manges Syn paa Jernbanen. En almindelig Anke var det, at Banegaarden laa saa langt udenfor Byen. —

Endnu skal nævnes en Form for Lystrejse, der paa ingen Maade var den daarligste. Det var FODTUREN. »Man maa rejse

Den ældste Jernbanegaard 1847 (i nuv. Bernstorffsgade).

til Fods for at sprænge med Hast — alle Lænker, som binder til Hjemmet fast« sang Hostrup, og mange unge Mennesker fulgte Kaldelsen. Mest var det Akademikere, der lettere kunde raade over deres Tid, der drog paa Fodvandring, to eller tre sammen. For Sportens Skyld var det ikke — Rekordens Begreb laa ikke for Datidens Mennesker —, men det var en Trang til lidt friskere Luft og lidt videre Horizont end indenfor Voldene. Unge Romantikere var mange af dem. De vilde sværme og finde Ud-løsning for deres blaa Længsler. »Thi den evige Higen, som aldrig faar Fred — den er Fodrejsens dybeste Hemmelighed«. En lille Oplevelse i et Proprietærhjem eller i en Præstefamilie, der med blide Øjne bød Nationens Haab velkommen, var heller ikke at foragte. Undertiden fulgte Præstedatteren med i Tilgift. Hvem har givet de unge Studenters sorgløse Fodvandring en smukkere Ramme end Digteren af »Eventyr paa Fodrejse«?

Sorgløshed var det ellers ikke, som prægede de svundne Tidens Rejseliv.

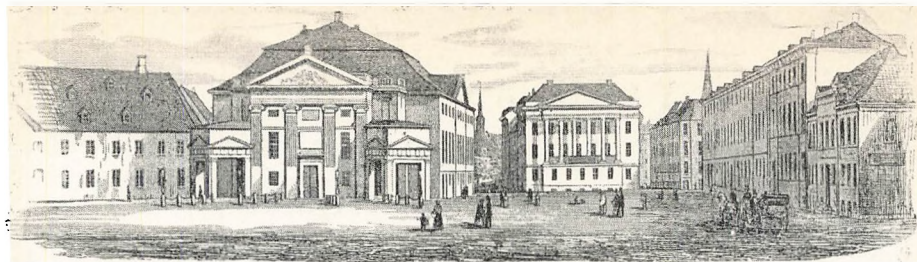
VILH. ANDERSEN
FRU HEIBERGS TID

DET KONGELIGE TEATER

PAA AMAGERTORV

FOR hundrede Aar siden boede midt i det gamle København paa Amagertorv paa Salen ovenover Ottos Konditori en Embedsmand og hans Familie. Han hed Andreas Andersen og var Justitsraad, Ridder af Dannebrog og »Chef for Bureauet for Armeens Commandosager«; hans Fader havde været Amtsforvalter i København, men Farfaderen Lensfoged i Lindholm mellem Tønder og Husum; Slægten var frisisk. Hans Kone var født Saxtorph, i Familie med de medicinske Professorer af dette Navn. Ogsaa aandeligt følte hun sig i Slægt med disse Akademikere, mens hendes Mand ikke blot i sin Embedsgerning artede sig efter sin Fædreneæt. Nogen dybere Harmoni var der ikke mellem Ægtefællerne, især ikke efter at Justitsraaden ligesom den gamle Corfits i Holbergs Barselstuen og uden mere Grund havde »faaet Mistanke til en ung Sanger, som havde sin Gang der i Huset«. Det var Kuhlau, Elverhøjs Komponist. Ogsaa efter hans Død kom der Musik- og Teaterfolk i Hjemmet. Der var to Døtre, Lise og Sophie. Den første blev gift med en af Kuhlaus Disciple, Concertmester Ivar Bredal, af den samme norske Slægt som Operadigteren og Teaterdirektøren N. K. Bredal paa Ewalds Tid. Den anden blev gift med Teatermaleren Professor Troels Lund; hun havde musikalsk og dramatisk Talent, hun morede i senere Aar sin stærkt optagne Mand med at synge Arier til Gitar for ham paa Sengen om Morgen. Den yngste i Huset var en Søn, født 1820; han lignede ikke blot af Ydre den første Søster. Da hun var død kun 25 Aar gammel efter en Søns Fødsel i 1841, skrev en af Husets Veninder til ham:

Kongens Nytorv med Teatret før Ombygningen 1856.

»Du har mistet din første elskede Veninde, og Savnet vil være langt og tungt; jeg undte dig hende, Frits, I var ret to Kirsebær paa een Stilk, to Hjertensmennesker fra Grunden af. Jeg er glad som de andre, at du er Teolog, tidlig skal du lære at tale i Stedet for at tie, dit Gemyt vil gøre Forbund med dine Tanker og understøtte dem, som behøver saa stor Trøst. Man siger, vi Danske er saa tilbøjelige til at blive flove ved at udtale hvad der bevæger Følelsen — overvind enhver Vane, og lad den Varme, som bor i dig, være velgørende i Gerningen! Gid vi dog havde et Billede af den Elskelige foruden det i Erindringen, men vi skal huske hende, og ogsaa hun husker, hvordan vi elskede hende og takkede hende. — Farvel, Lises Broder!«

Hendes Mand huskede hende saa godt, at han efter hendes Død tabte Lysten til at komponere. Hendes Broder blev Præst og lærte at tale i Stedet for at tie som sin Fader. Man sagde, han først var blevet bestemt dertil, fordi hans Moder syntes, han havde saa smuk en Stemme. Baade hun og han vidste det bedre. Da han, faa Aar efter at ogsaa Faderen var død kort efter den ældste Søster, et halvt Aar var Adjunkt i Vordingborg, hvor Fr. Lange, Kunsthistorikerens Fader, var Rektor, skrev hun efter hans første Brev til Hjemmet:

»Tak for dit Brev, det gjorde Moderhertet Glæde; Tak for din Kærlighed, jeg bader mig deri som den Syge i Solens Straaler; jeg savned den igennem hele Livet, savned den som Barn, som Hustru, ja selv som Moder fik jeg Naadestødet, og alle Verdens Goder nytter ikke, naar det varme Hjerte ikke tilfredsstilles.«

I de følgende Breve er der mindre Tale om Kærligheden selv, men fuldt op af Vidnesbyrd om dens Gerninger. I et af dem, fra 31. Januar 1845, trøster hun den »stakkels Frits«, der »plages

stadig af Kulde og Ensomhed — det er to slemme Gæster, jeg kender dem begge, dog kan de overvindes, naar man har Helbred og Beskæftigelse. Skriverbordet (der var bestilt for et halvt Aar siden) er endelig færdig, men jeg ser ingen Skipper i Avisen«. De teologiske Værker, der skulde studeres derved — »P. S. Har du faaet Halm under dit Tæppe?« — har ikke været til at faa: »Strausses (vistnok: Das Leben Jesu) var udlaant — Reitzel har heller ikke faaet Tholucks (vistnok hans Skrift derimod) endnu. Salmebogen (Roskilde Konvents nysudkomne, der med Aarene blev den tilskrevne kærere end baade den kritiske og den positive Protestantimus, var han 25 Aar efter med til at udgive det kendte »Tillæg« til) — Salmebogen derimod sender jeg dig mellem Teaterblade, Kaffebønner og Kalvesteg; men man maa benytte Pladsen og Lejligheden, naar den tilbyder sig. Jeg sender dig 2 Pund Bønner, men du skal kuns lade brænde to Kopper ad Gangen, ellers gaar Kraften af dem. Jeg ventede Christine (Sønnens Forlovede, Datter af Birkedommeren i Nordre Birk) herind i Gaar. Men hun kom ikke, nu tænker jeg, hun kommer i Dag. I saa Fald maaske jeg lader hende gaa i Komodie i Aften og gaar selv i K..... (Broderskabet Kæden, hvis Navn og Ritus som andre Ordeners maa omgaaes varsomt af de Indviede); der er Reception, Fru Fleurieux, den unge, højt bedrøvede Enke skal ind, nu skal hun først begynde at leve. Christine og jeg var i Parkettet i forrige Uge og hørte den nye Sangerinde (Jfr. Bergnehr), der optraadte (i Kostyme som Adalgisa i Bellinis Norma og Romeo i Vaccays »Romeo og Giulietta«); hun synger meget godt, men spiller jammerligt. I Aften har de »Stormen paa København« (Opera af H. Rung med Tekst af Overskou), og jeg kan ikke nægte, jeg kunde nok have Lyst at se det. I Teaterbladet vil du finde en udførlig Recension derover og se, at din Svoger ikke er forglemt.«

Fra denne Svoger, Teatermaleren, kom der ud paa Foraaret et Brev, der, som hans Kone, »den Lille« kaldtes hun af Moderen, tilføjer, gav Smæk for Skillingen efter den lange Tavshed. »Foruden det meget, jeg har at bestille ex officio« (C. A. Jensen har malet ham i Funktion med den røde Fez og den store Tjærekost), havde han blandt andet »udenoms brødløst Arbejde« — han var en af Stadens 32 Mænd — deltaget i Kommissionsarbejdet med Thorvaldsens Museum og Slagterboderne ved Nico-

Teatermaler Troels Lund. Maleri af C. A. Jensen. Kunstmuseet.

laj Taarn. Han, der i sin Ungdom havde været fire Aar i Italien uden at føle Hjemve, trøster den stadig lidt forkølede Adjunkt med Vordingborg og sig selv med Udsigten til Ordrup, »naar den velsignede Ballet Rafael er gaaet«, og sender ham saa en hel Pose København fra Stadens to nysnævnte »udenoms« Teaterdekorationer til den nye Helligdagslov, der har faaet Skumleren Bredal til at tvivle, om man maa gaa med Madspand paa Gaden om Søndagen, og det brugte Instrument (Marschall), han har købt til sin

Broder, den rige Movrits i Kalundborg, for 130 Rbd. »Af Stykker, som har gjort Lykke, siden du var her sidst, er opført »Kong Renés Datter« af Hertz og »Pak« af Overskou. Det første har især gjort Furore, og jeg er noget stolt af vort Publikum; thi jeg har altid paastaet, at naar der bydes det noget godt, saa bliver det ogsaa paaskønnet.«

Igennem de snart hundred Aar gamle Breve ser man ligesom gennem en Rude ind i det borgerlige København, hvor det gamle danske Bondeblod, altsaa ogsaa det frisiske, kom under æstetisk Kultur i det kongelige Teaters Guldalder paa Fru Heibergs Tid. Man mærker dets Nærhed i Justitsraadindens Udtryksmaade: »I Aften har de« — ligesom »I Dag har vi« friske Flødeboller eller Fru Heibergs Kager hos Konditoren nedenunder — »undernejen«

har hun sagt ligesom Christian den Ottendes Hofdamer. Til samme Terminologi hører den glade Enke, der »skal ind«, nemlig i det fornemme Velgørenhedsselskab, hvor Kongen selv var Ordensherre. Derimod skal Datteren af den anden Justitsraad (for det var naturligvis Birkedommeren i Nordre) »herind«, for Frederiksberg ligger ligesom Ordrup saa langt borte, at man bor paa Landet der. Midt i S sammenspillet mellem Thorvaldsens Museum og Slagterboderne ved Nicolaj laa det kgl. Teater med Kong Renés Datter og Pak, med Oehlenschlægers Tragedier og Heibergs Vaudeviller og med sin Musik, som laa Hjemmet mest paa Hjerte. Alle Børnene var musikalske, Frits var, før han rejste fra Byen, »Økonomidirektør« i Sangforeningen, hvor Hartmann samtidig blev Musikdirektør. Men i Moderens Tilstaaelse af et Savn, som Livet ikke har opfyldt, kender man det dybeste Træk i Tidens, Oehlenschlægers og Mynsters, Heibergs og Martensens Tids Kærlighed og Krav til Kunsten. Den skulde ligesom Kirken give det utilfredsstillede Hjerte Varme og faa den tavse Mund til at tale. Johan Ludvig Heibergs Moder Fru Gyllembourg har brugt det samme Udtryk om Kunstens Magt til »at løse det forhærdede Tungebaand« om sin Søn, før han blev gift med den store Skuespillerinde, som selv skjult har tilstaaet dette Savn som en Kilde til hendes Kunst.

De gamle Breve har jeg fundet mellem min for længst afdøde Faders efterladte Papirer. Af Børnebørnene fra Hjemmet paa Amagertorv er jeg den sidste. Troels Lunds Ægteskab var barnløst, Historikeren, der fik hans Navn, er hans Brodersøn. Hos Bredals var der to ugifte Døtre og saa den Søn, der kostede Moderen Livet, Niels Bredal. Han døde tidlig og i trange Kaar; i sin gode Ungdoms Tid syntes han at have arvet alle den blomstrende Kunstperodes Muligheder, han spillede og sang og skrev Vers og gjorde Kunster, men ogsaa Kunst. Hans Akvareller blev som de første flyttet fra Arkitekturkælderen op i Billedsalene paa Kunstudstillingen paa Charlottenborg; et Minde om hans Tegnekunst er Illustrationerne i hans endnu levende Ven M. Galschiøts Bog fra 1923 »Skandinaver i Rom for halvhundred Aar siden«. Der og den Gang havde han haft sin Lykketid; men nogle af sine kæreste Akvareller lagde han i et Album, han selv havde lavet, og forærede dem til Onkel Frits og Tante Christine paa deres Sølvbryllupsdag. Paa Bindet havde han cisereret Medaljoner af Hjem-

mets Liv uden om den store Plade i Midten, hvor Genier fløj som Engle med Paradisgrene over Indskriften: Herre, bevar min Hukommelse grøn! Bladene forestillede alle den sjællandske Landsby og Præstegaard, hvor han havde været en stadig Gæst siden Brylluppet og bragt et nyt og dog det gamle København med sig. For disse Skildringer var den syvende og sidste af Præstens Drengelutter Øre, ikke mindst, naar det var Præsten, siden og nærmere for mit Minde Ringsted-Provsten og den teologiske Doktor selv, der uden Skade for Højærværdigheden fortalte Onkel Troels' krydrede Phister-Anekdoter.

Men han kunde ogsaa livagtigt gengive Dr. Ryges komiske Replik som Jeronimus i Julestuen: »Mølleren han har andre Accidentzer end vi, han kand æde Jule-Kager det hele Aar igennem« — RUNDT, sagde Ryge, saa man saa Smørret drive i Mundvigene. Ogsaa Hakons tragiske Diktion har jeg hørt og set, lige til Ulvesmilet til Bergthor Smeds Datter: »Sig mig, mit Godt! hvad tykkes dig vel om dit Sæde paa Jarl Hakons Kæmperarm?« Siden kunde han korrigere Intonationen til Gymnasiastens sceniske Debut (paa Sorø Akademi) som Trop i Recensenten og Dyret efter Gamle Rosenkildes »Abekattesprog og Poppegøjedialekt« eller den filologiske Students Palæstrio i Plautus' Miles gloriosus (paa Folketeatret for 50 Aar siden) efter Oldfluxes (Phisters) Gutta-perka-Mimik. Som Tilgift til Modermælken har jeg indsuget baade Holberg og Oehlenschläger med Røgen af min Faders Pibe. De er aldrig blevet Klassikere for mig. Skønt jeg er bleven baade Doktor og Professor paa »Guldalderen«, var det bare Amager-torv, jeg skrev om. Til Musiken har jeg forholdt mig i Afstand med skiftende Deltagelse, som naar min Fader paa min 40-Aars Fødselsdag — han var da selv 84 — sang Gades »Paa Lejre græsse nu Faar paa Vold, hvor fordum Kæmperne drukke«, af Ingemanns Holger Danske, eller tyve Aar før, naar hans lille buttede Søster, nys hjemkommen fra Italien, sang Rossini og gik saa heftigt op i Aktion, at hun ikke ænsede, jeg havde tøjret hendes Kjøle til et Stoleben.

Aaret 1845, hvorfra den lille Samling Breve skriver sig, er Midtpunktet i det Afsnit af det kgl. Teaters Historie: fra 1820 til 1870, hvorom der her skal fortælles. Det er ogsaa et Højdepunkt deri. Da fremkom samtidig to Skuespil, som i deres Forskel er betegnende for de to Hovedretninger i det nationale Re-

pertoire: det lyriske eller romantiske Drama »Kong Renés Datter« af Hertz og den lokal-københavnske Nyboders-Komedie »Pak« af Th. Overskou, som i sin Stil ligger imellem Heiberg og Hostrup. Da gjordes ogsaa det første Forsøg paa en national Opera i den store Stil med dertil hørende Ballet med Henrik Rungs »Stormen paa København« til Tekst af Overskou. 75 Aar før havde den ældre Bredal som Teaterdirektør ved en Prisdigtning fremkaldt en Tragedie med samme Titel, i Mellemtiden havde først Syngestykket, Opera comique, siden den Heibergske Vaudeville floreret; hvor langt tilbage Teatret endnu stod i Fremførelsen af Opera seria havde vist sig faa Aar før, da den yngre Bredals »Bruden fra Lammermoor« med Tekst af H. C. Andersen efter en Roman af Walter Scott var bleven henlagt til Trods for sin ægte dramatiske Musik. Selv Operaens senere Primadonna Mad. Gerlach, der som Jfr. Bergnehr samtidig havde sin første Optræden paa det kgl. Teater, var endnu uden dramatisk Skole. Endelig var det i det samme Aar i Hertzes nysnævnte Drama, at Skuespilkunstens store Dobbeltstjerne gik op i Samspillet mellem Michael Wiehe og Johanne Louise Heiberg.

I den lille Kres paa Amagertorv var Smagen som nævnt mest for den dramatiske Musik; man ser det af Justitsraadindens Dom om Jfr. Bergnehrs Debut. Hun var som nævnt Veninde af Kuhlau og havde vistnok haft ham til Lærer. Til denne Kres hørte ogsaa den Veninde af de Unge, der underskriver sig E. K. Hun havde været deres Lærerinde i Sang. Det var Jfr. Emilie Kruse, en af Københavns Skønheder, Datter af Skuespilleren og Sangeren J. W. Kruse, der havde et stort naturligt Geni, som han handlede ilde med, og var død en Snes Aar før. Da hun skrev Brevet til Frits ved Lises Død (i 1841), var hun for sit Helbreds og sin Fattigdoms Skyld hos sin Broder, der var Skovrider paa Gisselfeld, og ventede paa femte Aar paa sin Fæstemand, Maleren Jørgen Roed, der var i Italien, og med hvem hun først Aaret derefter blev gift. I deres Hjem stod Cæciliaforeningens Vugge, Henrik Rung indøvede der gammel italiensk Musik med et lille Kor, hvori Maleren Vilhelm Marstrand sang Bas og Emilie Roed Sopran. Der sang ogsaa »den Lille« baade før sit Ægteskab med Troels Lund, da Marstrand en Tid havde tabt sit Hjerte til hende, og efter at hun var bleven gift, og han havde fundet det igen. Hun glemte aldrig sin »søde Emilie«, som hendes Brodersønner, Lands-

bydrengene efter hende kaldte denne sjældne gamle Dame. Emilie Roed var poetisk og religiøs paa sin egen Vis, hun gik aldrig i Kirke og sjælden i Teatret, hun læste helst de græske Tragedier. Hun blev Moder til to højtbegavede Børn, Maleren Holger Roed, der døde i sin første Ungdom, og Helene, der blev gift med Professor Nyblom i Upsala og dansk-svensk Forfatterinde.

Ogsaa »Lises Broder«, der kom i Kirke to Gange hver Søndag som Landsbypræst i Midtsjælland, maatte nøjes med at læse Tragedier. Sine Indtryk fra Teatret havde han fra den Tradition, der gik forud for Kulminationen med Fru Heiberg og Michael Wiehe: Holbergs og Oehlenschlægers Kunst og Heibergs Kritik. Baade hans Moder og Søstre hørte til Oehlenschlæger-Heltinden Anna Nielsens Type; paa en ypperlig Buste af den yngste Søster af hendes Mands Ven Medaljør Christen Christensen bærer hun paa Fru Nielsens Maade Haaret ophængt som en Dru eklase ved Øret, medens en yngre kvindelig Slægtning, der var i hendes Hus, endnu som gammel Frøken over de Firs bar den sidste Flig af Fru Heibergs Spytkrølle. Broderen var som alt nævnt af Ryges Menighed og bevarede Mærket deraf til det sidste. Han blev 90 Aar gammel, men var i sine fire sidste Leveaar bunden til Lænestolen. Da jeg en Dag spurgte ham, hvordan han kunde fordrive Tiden, svarede han mig som fra Graven med et Citat af Oehlenschlægers Palnatoke:

Du vilst fordrive Tiden, Konning Harald!
og Tiden vil igen fordrive dig.

Om Fru Heiberg talte han sjælden. Fra sin første Ungdom huskede han Opførelsen af Hertzes Folkeviseskuespil »Svend Dyrrings Hus«, ikke blot for Ragnhilds (Fru Heibergs) Skyld, men for det hele Skønhedsbillede deri. Han kunde Slutningsscenen af første Akt udenad.

Det var Modersmaalets Fynd, der var faldet ham i Øret som Latinen i hans — og Søren Kierkegaards — »Borgerdyd« (Borgerdydsskolen i København, hvor E. Bojsen var Latinlærer). Dets Sødme fornåm han i det sidste Optrin, hvor Pigerne danser og synger Visen om Hr. Peder og Virkningen af hans »favre Ord«:

Nu bringer Børen os den danske Sommer.

Det sidste Ord kom Aaret efter paa alles Læber, da Poul Møllers »Glæde over Danmark« efter hans Død tit blev fremsagt, ogsaa

paa det kgl. Teater. Ham — og igennem ham hans Søn — gik det til Hjertet som det rette Ord for den Blomstring af den danske Aand, der i disse Aar fandt Sted, ikke blot, skønt synligst der, paa Teatret. Søren Kierkegaard, der hørte Digtet paa Teatret, nævner Ordet som en Tilskyndelse til sit Forfatterskab. Skønt vidt forrejst, altid mindet i den danske Sommer, skrev han om Poul Møller i Tilegnelsen til et af sine pseudonyme Skrifter; mellem dem er to om Fru Heiberg. Præsten i Nordrup blev saa lidt som sine Kammerater fra Borgerdyden og fra Metropolitan-skolen, derimellem Hostrup, Kierkegaards Mand, han var og blev Mynsters med Martensens Slibning, ligesom han i Poesien var Holbergs og Oehlenschlægers med Heibergs Slibning. Mens han læste til teologisk Embedseksamen, var han en Aften i Efteraaret 1842 i Teatret til den første Opførelse af Oehlenschlægers Tragedie »Dina« og raabte efter Tæppets Fald et Leve for Digteren mellem Studenterne i Parterret. Det var Forsoningen mellem Oehlenschlæger og Heiberg, han jublede over, og noget til, som en af de tilstedeværende Kammerater (Kr. Arentzen i sit Festskrift om Oehlenschlæger) har udtrykt saaledes: »Medens Scribe dominerede Scenen, hvorfra han prædikede sit mod Lidenskabens Naturkraft rettede Bourgeoisi-Evangelium i Louis Philippes Dage, kom den livsfriske Olding Oehlenschlægers Protest som et rensende Tordenvejr, der bragte alle unge Sjæle til atter et Øjeblik friere at trække Vejret.« Derimod ved jeg ikke, om han var med, da Studenterne bragte hende et Fakkeltog en Maanedstid derefter, en stjerneklar Vinteraften d. 22. November 1842, Fru Heibergs 30-Aars Fødselsdag; deres Ordfører var hans nære Ven, den unge Molbech, hvis Fader, Historikeren, var Medlem af Teaterdirektionen, og som siden, da Romantiken var ude, blev dens sidste Forsvarer paa Teatret som dets Censor og som Forfatter af Skuespillet Ambrosius. Om denne Romantik som »en magisk Lampe« (Laterna magica) i den nordiske Nat skrev hendes egen Digter Henrik Hertz i den Notturmo, Studenterne sang:

Af den bestraalet vinder alt
 en ny Betydning, ny Gestalt.
 Det er et andet, skønt det samme,
 en Verden digtet ved dens Flamme.
 Naturen drømmer; Sandhed maa
 i denne Drøm til Grunde gaa.
 Men højt Titania paa Tronen
 til Sandhed stempler Illusionen.

Titania er i Shakespeares Eventyrspil »En Skærsommernatsdrøm« og i Wielands romantiske Eventyrdigt »Oberon« Alfe kongens Brud. Men i Slutningen af Ingemanns »Holger Danske«, der skildrer den danske Folkeaands Genoplivelse i Poesien med det dybe Udtryk: »Min Sjæl mig syntes et bundløst Hav og Hjertet en mægtig Engel«, er Oberon »Hjerterigets Drot« og Titania »Synernes Dronning«. Fra dette Digt, der ikke har noget med Teatret at gøre, men des mere med den Sjæl i Folket, hvoraf det fik Næring, har Hertz hentet dette Billede af Fru Heiberg. Af egen Erfaring tilføjer han det Vidnesbyrd om hendes kunstneriske Evne, at hun gav Illusionen et Præg af Sandhed.

Et Par Aar derefter i 1845 gav han et nyt Billede og et nyt Vidnesbyrd i det Drama, hvori hendes Sæmmenspil med Michael Wiehe for første Gang (med Udtrykket i Troels Lunds Brev) gjorde Furore. Jolanthe, der uden selv at vide det er blind, faar ved Tristans Komme og hans Tale vakt Trangen til Lyset, hvad der er Vilkaaret for, at hun ved en magisk Kur kan faa sit Syn igen. Lyset er her ikke blot, som alle forstod, et Billede paa Kærligheden, men ogsaa paa Kunsten. Det omtales med Ord, der minder paa en Gang om Hertzes egen Notturmo og om Udtrykket i Emilie Roeds Brev: »Dit Gemyt vil gøre Forbund med dine Tanker«, saaledes:

Du sagde før, at Lysets Kraft er hurtig,
at Alt, det naar til, vinder ny Betydning,
og at det tæt forener sig med Varmen —
ej sandt, med Hjertets Varme? — o, jeg ved det!

Med de samme Tanker, hvormed Tristan i Improvisationen »Jeg kom fra et uroligt Hjem« hilser Kirkefreden i hendes ensomme Dal, gik Søren Kierkegaard i det kgl. Teater, og ikke han alene. 1840'erne var en urolig Tid. Saaledes som det er ved hans Tale, hendes Trang vaagner til Lyset og Kærligheden — »Tanken« og »Gemyttet« i det nævnte Brev — saaledes skulde Kunsten, ikke mindst Teatrets, atter med Brevets Udtryk, lære Folk at tale i Stedet for at tie. Men naar den helbredede Jolanthe for ikke at overvældes af det uvante Indtryk af den synlige Verden beder om at høre Lyden af den Stemme, der har vakt hende: »O, tal! sig blot et Ord af dem, du talte« — og han saa svarer hende med en Kompliment af Datidens Konversationsprog: Min unge, skønne Dame! men denne Kompliment i Michael Wiehes Mund

lød med en Lohengrins Røst, som om Hjertets Engel steg op af Sjælens dybe Hav — da var det ikke blot Kunst, Musik, som det altid var, naar hans og hendes Stemmer favnedes, men Magi, Trolddom.

Fru Heiberg har endog efter sin Død formaaet at gøre Furere i det danske Publikum. Det skete faa Aar derefter, da hendes sidste Ridder, Historikeren A. D. Jørgensen i Hundredaaret for hendes Husbonds J. L. Heibergs Fødsel 1791 udgav de første Bind af hendes efterladte Værk ET LIV GENOPLEVET I ERINDRINGEN. »Genopløjet i Erindringen«, sagde en af de mange, der havde gjort sig haard imod den Tryllekraft, hvormed hun ogsaa her med Pennen har stemplet Illusionen til Sandhed. Et Korrektiv dertil har hun selv givet i sin Brevveksling med Politikeren A. F. Krieger, der efter hendes Mands Død i 1862 var hendes nærmeste Ven; det giver et sandfærdigt Billede af den sidste Del at en stor Kvindes Liv — et Menneskes Liv havde hun selv først ønsket at kalde sine Erindringer fra Teateraarene. I den følgende Fremstilling vil dette Værk, der siden er udkommet i et Par Folkeudgaver, blive brugt som en Vejledning til at genopleve det kgl. Teaters Historie i Fru Heibergs Tid (1820—1870) i Skuespillerens og Digternes Selskab, efter at Periodens Midtpunkt Aaret 1845, der ogsaa i det følgende vil blive fastholdt som et Centrum i Fortællingen, er intimt oplyst ved et Par Familiebreve.

Fru Heiberg.

I Erindringerne, som Fru Heibergs »Et Liv« herefter skal kaldes, omtaler hun jævnlig et hemmeligt Grundlag for sit sceniske Geni. Hun tillægger sig »en magisk Evne« og »et sensitivt Øre«. Hun var altsaa efter sin egen, utvivlsomt rigtige, Mening i Stand til at øve Suggestion og modtage Hallucinationer. Hun dirrede elektrisk i Uvejr; naar hun børstede sit Haar, kunde det flyve ud til begge Sider af Hovedet som Medusas Slangelokker; holdt hun Haanden over en Silkefrynse, rejste den sig; da hun paa en Vandring i det Fri ønskede sig sin Havesaks, laa den ved hendes Fødder; da hun efter Opførelsen af »Den Vægelsindede« skulde gaa til Sengs, hørte hun det bag sig sige Godnat med Holbergs Stemme. Om dette Forhold til en hemmelig Verden havde hun fra Barn dannet sig den Forestilling, at hun var omgivet af Alfer, men aldrig maatte røbe det til nogen. Da hun havde sagt det

Fru Heiberg.

Tegning af Weiss. Teatermuseet.

til sin Mand, skrev han Skuespillet »Alferne«, hvori Marie staar i et virkeligt, ikke som Agnete i »Elverhøj« i et drømt Forhold til Naturaanderne. Hendes Moder udtrykte paa sin Vis det samme ved at sige, at hendes Datter ikke var et Menneske, men et Væsen. Omskrevet i Datidens Kunstsprog vil det sige, at hun ikke blot var genial, men dæmonisk.

Selv siger hun simpelthen: naiv. Om det naive handler den første af Erindringerne mange Refleksioner over Skuespillerens

Kunst. Hendes Mand mente, at det skælmsk-naive var Grundlaget for hendes Geni. Efter hendes egen Mening var ogsaa Skælmeriet fra først af ubevidst. Naar Tilskuerne lo ad Trine i »Aprilsnarrene«, troede hun, at det var hende, man lo ad, og i Sangen »Der er i Himlen en Dreng saa smuk« gemte hun sig sky i sin hemmelige Verden. Siden blev hun sig sin suggestive Evne bevidst. Om den handler, hvad hun i Erindringerne har skrevet om Illusionen, Evnen til at fortrylle et Publikum ved at omskabe sig selv. Hun følte den først som Fenella i Operaen »Den Stumme i Portici«, da allerede paa den første Teaterprøve hendes mimiske Fortælling fik baade Koret og Maskinfolkene til at græde. Hun var, som Kierkegaard, der bedst har forstaaet det dæmoniske i hende, skrev om hende, i den rette Rapport til den sceniske Spænding. I alle de Stykker, hvori hun havde blot en Birolle, sluttedes Kontrakten med Publikum gennem hende; en Aften, da der bragtes hendes formentlige Rivalinde Anna Nielsen en Hyldest, følte hun, der stod ved Siden af hende, til sin Forskrækkelse, at Strømmen gik igennem hende. Paa den sidste Kunstrejse i hendes Ungdom blev en Dame i Aarhus hysterisk; men over hendes Spil i det samme, efter Datidens Smag uhyggelige Skuespil (»Et Fejltrin«) skal ogsaa Mænd have følt sig ilde og forladt Teatret.

Lykken havde forelsket sig i hende, det er Kierkegaards Ord om hende, som hun i Erindringerne gentager som sine egne. Publikum var forelsket i hende. Det blev galt, sagde en af hendes Medspillere ærgerligt, bare ved at se hendes lille Finger — maa-ske fordi hun ligesom Harlekins Usynlige i Komedien ikke viste det mere; personligt var eller blev hun unærmelig. I »Kvækeren og Danserinden« gav hun Illustrationen til Moderens Definition af hendes Væsen. Der skal den mandlige Hovedperson (Michael Wiehe) gætte, hvem den henrivende Skabning er, der ligger for ham paa Løjbænken i en hvid Kniplingskjole. Højere op! siger hun til hvert af hans Bud, ogsaa til det »Dronning?«, hvormed han standser. »Gudinde«, henkaster hun og rejser sig, mens han stirrer maalløs paa hende. Ogsaa Publikum gjorde store Øjne. Koketteriet blev dæmonisk. Med Wiehe, sin elskede Medspiller, koketterede hun ikke som efter Sigende med Hertz, sin Digter. Med ham »illuderede« hun, de »kunde«, som Wiehe sagde, kun med hinanden. Mellem dem gik Strømmen og fra dem ud i Hu-

Loge i gl. kgl. Teater. Maleri af E. Lehmann. Teatermuseet.

set som en levende Aande. En Aften under Opførelsen af Ninon var Illusionen saa stærk, at Teaterkatten satte sig paa Gulvet uden at ænses hverken af Skuespillere eller Tilskuere. At rives ud af denne Illusion følte hun som et legemligt Ubehag ligesom de »Hamløbersker«, der i den gammelnordiske Folketro er et Udtryk for den dæmoniske Kvindekunst; Chr. Winther har givet et Billede deraf med Rhitra i »Hjortens Flugt«. Da Michael Wiehe »sveg« hende, var

Visen ude for dem begge. Paa sine gamle Dage flyede hun for Trolddommen til det, som hendes Ven Biskop Martensen kaldte »en anden Virkelighed«. Da hendes Mand, som hun i Erindringerne kalder sin Broder, sin Ven, sin Husbond, men aldrig sin Elsker, var død, tog hun tre forældreløse Børn til sig. Da hendes Dronninge- og Gudinderolle Ninon første Gang spillede af en anden, gik hun i Bethesda.

Ligesom Heiberg har tegnet hendes Billede i Skuespillene Alferne og Elverhøj, har H. C. Andersen paa sin lunefulde, halvbevidste Maade gjort det i Eventyret Elverhøj, der er fra samme Tid som Kong Renés Datter. For at bruges ligesom dette Skuespil og Erindringerne og Familiebrevene som teaterhistorisk Dokument for 1845 maa det fortolkes i hans og Tidens Stil. Højen, der staar paa fire røde Pæle lige til Hanegal, er det kgl. Teater

paa en af de store Aftener. Festpublikummet er et kongeligt Herskab, dog ikke som da Friederich Wilhelm af Preussen, »Roman-tikeren paa Tronen«, i samme Sommer var Christian den Ottendes Gæst, men for gammelt Venskabs Skyld Troldgubben fra Dovre og hans Gutter; det lokale Publikum er foruden Honoratiores, hvoremellem flere af Gejstligheden, nogle vimse Firben og en enkelt Regnorm, der ikke kunde se, altsaa en Kritiker. Der optræder kun Damer, lutter Elverpiger. De har alle været paa Balletskole og kan danse baade Anstands-dans med Langsjal, vævet af Taage og Maaneskin, »som ser nydeligt ud for dem, der synes om den Slags«, og simpelt, og det med at trampe. Men da de danser Kunstdansen eller, som det kaldtes, »at træde uden for Dansen«, bliver Tempoet saa forrygende, at Helhesten, som er blandt de indbudne Gejstlige, faar ondt og maa gaa fra Bordet. Om denne Dans hedder det i Skuespillet Elverhøj, at de trende blev til en og den ene til tre. I Eventyret er hun blevet til syv, men de syv er i Grunden en og samme: Fru Heiberg. Man kender hende paa Langsjalet. Paa Marstrands Billede fra 1858, fra mit Livs bitreste Tid, siger hun, er det den Ham, hvori hun da har hyllet sig, og kun »Favoriten«, Elskovslokken, er Mindet om hendes Ungdoms forføreriske Kunst.

Hvis man ikke tager det for nøje med Ancienniteten, er den Elverpige, som i Eventyret kaldes den anden, og som dér er gjort mindst ud af, den første. Hun giver Nøglen til alle de andre, Forklaringen paa hele Fru Heibergs Kunst. Hun »kunde gaa ved Siden af sig selv, ligesom om hun havde Skygge (d. e. Refleksionsevne), og det har nu Troldfolk (d. e. Skuespillere) ikke«. Til en vis Grad maa alle Kunstdanserinder have denne Færdighed; ellers kunde de jo ikke »træde uden for Dansen«. Selv Apotekerens Datter i Andersens Fortælling »Lykke-Per«, som er hans Mit Livs Eventyr i en Nøddeskal, har den, da hun spiller Shakespeares Julie paa Dilettantteatret i Købstaden. »Hun var et yndigt Naturens Barn, der, som Madam Gabriel (der spiller Ammen) kaldte det, gik ved Siden af sin Rolle«. Videre var Fru Heiberg ikke selv, da hun spillede Julie første Gang paa det kgl. Teater, paa samme Tid som hun gik til Præsten: »Jeg spillede Julie som et Barn, der synger en dejlig Sang uden at kende til Noder«. Da hun spillede den anden Gang i 1847, 35 Aar gammel, med Michael Wiehe som Romeo, kunde hun i Sandhed gaa ved Siden

af sig selv. Efter sin Mands Raad havde hun forinden studeret et tysk filosofisk Værk om Shakespeare (af Röttscher), men, siger hun om sin Tilstand under Opførelsen, »jeg var i Lidenskab«. Da der i det store Øjeblik under Julies Monolog i tredje Akt udbrød en Ildløs, og Forestillingen en Stund maatte afbrydes ligesom i Aarhus, hvor hele Huset skreg Brand! da der var raabt paa Vand til den besvimedede Dame, og Illusionen brast, da skammede hun sig, som om hun var bleven afklædt for alles Øjne. Om hendes Refleksionsevne, der med Aarene blev lige saa stærk som hendes Illusionskraft, vidner de Forklaringer, hun i Erindringerne har givet af nogle af sine Hovedroller fra Holbergs Den Vægelsindede til Shakespeares Lady Macbeth, der har det til fælles, at hun i dem begge har gjort det kvindelige Sind, Koketteriet eller Passionen, dæmonisk. I nogle af dem er hendes Opfattelse omtvistelig eller vitterligt urigtig, saaledes den af den »stumme« Person Engelke Hattemagers i Barselstuen, som hun fremstillede som en forfjamsket lille Gaas, skøndt hun af Holberg selv er anmeldt som en Pimpernelle, d. e. et gammelt, surt Fruentimmer. I dem alle mente hun at tjene Digteren, en Ros, hun jævnlig og med fuld Ret giver sig i Erindringerne. Stundom kunde hun bruge ham som Stemmegaffel. Heiberg lærte hende i Elverhøj af med den Deklamation, hun havde lært sig til af N. P. Nielsen (Christian den Fjerde), og fik hende til at fremsige de to lyriske Digte, der er indlagt i Maries Rolle i Alferne, fra inden af, som Improvisation af Marie selv. Da hun som Dina ikke kunde faa Rollens Grundtone fat, fik hun paa en Prøve Oehlenschläger selv ind i Kulissen og bad ham sige de første Replikker, hvor Dina fortæller Barnet et Eventyr fra den aabne danske Strand — dér, hedder det siden, »vokser min Indbildnings Tisselblomst og folder ud de store Purpurblade«. Det gjorde han, og saa kunde hun. Arten af hendes Studium lærer man at kende af Redegørelsen for hendes Indstudering af Jolanthe i Kong Renés Datter. Uden som en senere Fremstillerinde, Fru Betty Hennings, der var Høedts Elev, at gøre Iagttagelser paa Blindeinstituttet illuderede hun sig ind i den blinde Piges hele Holdning: den varssomme Gang med de fremrakte, følsomme Hænder, den tyste Stemme, Drejningen af Hovedet efter Lyden, Blikkets indadvendte Glans; Heiberg maatte i Spejlets Sted sige hende, om det var lykkedes hende »at se indefter«. Med disse Midler, der alle

laa indenfor Skønhedsgrænsen uden nogen Naturalisme, formaaede hun at gøre Figuren gennemsigtig for Digterens Idé: den blinde, der bliver seende, den tiende, der lærer at tale ved Kærlighedens og Kunstens Magt. Da hun slap Figuren, faldt Formen sammen som saa mange andre, der var skabt for hende og genskabt af hende. Skuespilleren, siger hun, er Digter paa anden Haand.

Til Fru Heibergs Spil som Jolanthe kan der være hentydet med Billedet af den første Elverpige i Eventyret: »Hun var spinkel og klar som Maaneskin, hun var den fineste af alle Søstrene; hun tog en hvid Pind i Munden, og saa var hun rent borte, det var hendes Kunst. Men Troldgubben sagde, at »den Kunst kunde han ikke lide hos sin Kone, og han troede heller ikke, at hans Dreng holdt af den«. Under denne Dom falder for Eftertidens Øjne ikke blot de rigtige Elverpiger, Agnete i Elverhøj, Marie i Alferne, hvormed Heiberg røbede hendes hemmelige Verden, men ogsaa de Roller i Hertzes romantiske Skuespil, der er tilskaarne efter hendes Person og stemte efter hendes Stemme, som Amanda, hvori hun Aaret før Kong Renés Datter fik Wiehe til at tale, ja, Ninon; de var borte, da hun gik bort. Fremdeles ikke blot Prinsessen af Taranto og Dronning Marguerite, hvis Toiletter henrykkede Firbenene og skar Regnormene i Øjet, men ogsaa Verdensdamerne hos Scribe, hvor hun gav det københavnske Selskabsprog dets Tone ved at føre Konversationen i det Heibergske Hjem ind paa Teatret; som Barn havde hun maattet lære det dannede Dansk som et fremmed Sprog for at undgaa det københavnske og det jyske — fra de første Barneaar i Aalborg —, som hun havde lært paa Gaden — og talte det altid siden med en markant Betoning som et levendegjort Bogsprog. Med Tonen og Stemmen er endelig ogsaa Duften gaet af Vaudevillerne, hendes populæreste Fag. Det gælder mere eller mindre alle de Heibergske Figurer, hun har genskabt, fra den første, Trine i »Aprilsnarrene«, da Tøsealderens Sværmeri og dens Næbbethed aldrig mere vil kunne smelte saaledes sammen, til den sidste, Sophie i »Nej«, et Pigebarn, der bogstavelig er skabt af en Betoning: hun havde givet sin Mand Ideen dertil efter en tysk »dramatisk Opgave« med Titelen Kom! der nylig var spillet paa Teatret. Det Ensemble, skriver hun, hvormed dette lille Stykke, der kun har fire Personer, gik over Scenen, skal man vist søge Mage til paa hvilket som helst Teater i Euro-

Scene af »En Søndag paa Amager«.

Farvelagt Tegning af C. Ley. Teatermuseet.

(»Vi gaar her og synger i Maaneskin«).

I Forgr. tilh. Fru Heiberg og Mich. Wiehe som Lisbeth og Jokum.

pa. Hun regner Phisters Klokker Link for maaske det fortrinligste, han har ydet. Men det gælder ogsaa hendes egne anonyme Forsøg i denne Stil, »En Søndag paa Amager« og »Abekatten«, hvis Dilettantisme hun var sig bevidst: det morede hende, at Phister om Heibergs formentlige Forfatterskab til det første Stykke sagde, at han vist heller havde myrdet sin Far og Mor end skrevet saadanne Vers. Dets Sange og Situationer havde hun (efter Berggreens Folkevisemelodier) klimpret frem paa Klaveret i sene Aftener, mens Heiberg var paa Taget for at kigge Stjerner, med samme Fornøjelse, hvormed en ung Pige syr paa sin Balstads. I Erindringerne godkender hun det Navn, hvormed de spotvis kaldtes: Duftvaudeviller. De forfrisker, siger hun, som Duften af en Reseda efter en lummer Dag; de opførtes under Trearskrigen, da ogsaa Heibergs Gadeviser blev til, de har den samme Duft, der ikke er »Elverhøj«s. Da hun nogle Aar efter skulde optræde første Gang efter en svær Sygdom, valgte hun dertil en tredje Vaudeville, hvormed hun i Mellemtiden havde, som hun siger,

forøget sit Synderegister: »En Sommeraften«. Ved Tæppets Opgang ses det lille Pigebarn, hun skulde fremstille — Therese hedder hun, fordi det lugter af Reseda — i Klynge med andre unge Piger i klare Kjoler dansende om et stort Træ. Det var hendes Indsigelse mod den Maaneskinsprinsesse, man havde villet gøre hende til. Et Par Aar derefter spillede hun i Elverhøj selv sin egen Agnete sønder og sammen som den bastante Elisabeth, den Rolle, hvori hun viste sig for sidste

J. L. Heiberg.

Gang paa det kgl. Teater. — Heiberg vidste nok, at hans Elverpige var af Kød og Blod. En Aften i Hørsholm, Sommeren efter deres Bryllup, da Engene dampede, og Hertz fortrylledes af Maaneskæret i hendes Øjnes »natdunkle Blaa«, lagde han med Besidderens Ret Armen om Livet paa sin tyveaarige Hustru og sagde: »Du er min Elverpige! Lad de andre opløse sig i Taager, naar du er virkelig«. Hendes Legeme havde ikke den statuariske Ro som hendes »nordiske« Rivalinder, men Balletskolens Plastik; hun var ikke rank som de, men slank (et den Gang nyt Ord), varm og smidig. Digterne gjorde sig en Leg af at skrive Mandsroller for hende. Saaledes baade Paludan-Müller i »Fyrste og Page«, Hertz i »Den Yngste« og Oehenschlæger i »Den lille Skuespiller«, den sidste lader Dina med Pinebænken for Øje tale om sit sunde Legem: »disse Former, som Ynglinger beundred«. Selv spillede hun helst de Roller, der

var mest Stof i, saaledes samtidig med Elisabeth ved Udgangen af Heibergs Directorat den hollandske Pige Mamsel Hanna i Goldonis »Tilfældet har Ret«; da hun tænkte sig, at vi Mennesker maaske efter Døden skal virke os et udødeligt Legeme efter i Live at have virket paa en udødelig Sjæl, ønskede hun sig et Astrallegeme i denne Skikkelse. »Ti Gange hellere spillede jeg denne lille naive, troskyldige Pige«, siger hun om Antonie i Hertzes »Sparekassen«, som hun spillede samtidig med Ragnhild i hans Svend Dyrings Hus, »end mangan en stor, glimrende Rolle, ved hvis Udførelse Huset jublede, men ved hvilken jeg selv blev tom og kold.« Deri havde hun samme Smag som Fru Sødring, og derpaa beroede den Godhed, som dette bundærlige Menneske altid havde for hende, og som fuldt saa afgørende som Poul Møllers Spejdeblik — han havde hende til Observation — frier hende for Eftertidens Miskendelse. For Erindringerens Fornemhed og Pirrelighed glemte hun aldrig hendes Friskhed og Energi paa Teatret. En Aften, fortæller Fru Sødring, improviserede Fru Heiberg som Antonie overfor den raske Nicolai i Stedet for Hertzes Replik: »Ja, du tror, din Courage kan gøre alt«, en anden og kortere: »Ja, du er fed!« Det var en god Digtning paa anden Haand, man ser Pigebarnet sætte sig til Modværge mod den maskuline Overvægt. Med saadanne propre Figurer, der ikke har anden Duft end Lugten af rent Linned, gjorde Fru Heiberg det hyggeligt for sig selv og sine Kammerater og Publikummet i det gamle kongelige Teater; mange flere end gamle Collin, der som Teaterdirektør var en god Økonom og en maadelig Dramaturg, takkede hende af Hjertet for saadanne hjemlige Aftener. Det var dette Familieliv, der efter hendes rigtige Instinkt forstyrredes ved Høedts Fremtræden og siden ved Georg Brandes. Til den sidste, der som ung Kritiker gjorde Etatsraadinden en Visit, skal hun efter hans egen Fortælling have sagt: »Geniet er simpelt, ligefremt, husligt, arbejdsomt«, idet hun koldblodigt strikkede ham ud af Stuen. I al Fald fremhæver hun selv i den Afhandling: »Er Skuespilkunsten en moralsk berettiget Kunst?« som hun den Gang skrev paa, og som slutter hendes Erindringer, den huslige Gerning som en prøvet Kur mod Professionens Forfængelighed. Ved dette Træk faar hun en flygtig Lighed med Eventyrets tredje Elverpige. Hun er af en ganske anden Slags, siges der, hun havde lært i Mosekonens Bryggerhus, og det var hende, som forstod at spække Elletrunter med St. Hansorme, d. e. at til-

berede et meget fedt, altsaa meget nationalt Køkken. Hun bliver en god Husmoder, sagde Trold-Gubben i Eventyret. Det var Fru Heiberg ogsaa. Hun havde ogsaa »lært«, først af sin Moder, Dyrehavsbeværterken, og saa af sin Svigermoder Fru Gyllembourg, der honorerede sin Hanne derfor, bl. a. med en Heltinde af dette Navn, i sine Noveller.

Men nu, fortsætter Eventyret, kom den fjerde Elverpige. »Hun havde en stor Guldharpe at spille paa, og da hun slog paa den første Streng, løftede alle det venstre Ben, for Troldfolk er kejtbenede, og da hun slog den anden Streng, maatte de alle gøre, hvad hun vilde«. Med Virkningen af Spillet har det sin Rigtighed: det første Spjæt af Suggestionen og derpaa Chamade, betingelsesløs Overgivelse; saadan gik det ikke blot Troldfolkene (Nordmændene), da Jfr. Pætges paa sin anden Kunstrejse var i Kristiania med »Preciosa«. Men Fru Heiberg spillede ikke paa den store Guldharpe, Oehlenschlægers Harpe havde mellem hendes Samtidige Ægteparret N. P. og Anna Nielsen i Hænde. Guldet i hendes Kunst var aldrig purt, men legeret. I Afhandlingen om Skuespilkunsten skriver hun, at kun de gamle græske og franske Tragediers kolde Plastik og ophøjede Ro kan undvære det komiske Element. I Tilslutning til Kierkegaards Rapsodi over hendes Julie (den anden) skriver hun, at hun »manglede Tyngde til de rent tragiske Roller: nogen om jeg saa maa sige symmetrisk Størhed, en vis stereotyp Ro i Minespillet, som mit bevægelige Fysiognomi havde ondt ved at bevare, en vis ædel Monotoni i Plastiken i Gang og Holdning«. Men, tilføjer hun, Julie er ingen Medea. Heller ikke er Lady Macbeth, som hun forstod og spillede Figuren, en Furie, og hendes Ofelia var ingen Valborg. Alle de tragiske Figurer, hun har fremstillet, har hun givet Farven af et personligt Kvindesind, især den sidste, i hvis Vanvidssyner hun dristigt blottede Kønnen i den unge elskende Piges Sjæl. Farven, ikke Formen, var hendes Kunst. I hendes Ansigt stod Spillet mellem de mørkeblaa, sortindrammede Øjne og de lange, smalle Læber. Derfra kom Smilet, som ingen Kunstner har kunnet gengive. Paa Marstrands Maleri, hvor Kunstneren efter eget Sigende har stridt for at forene det markante i hendes Træk med Blødheden deri, smiler hun ikke, det er hendes Jammersminde, fra de Aar da man forfulgte hendes Husbond paa Teatret; hun ser ud, sagde en Ven, som om han laa knust under det Vindu, hun ser ud af. Om H. V.

Bissens Statue, der blev gjort uden Model — den gik tabt ved Christiansborgs Brand 1884, men er gengivet af Vilh. Bissen i Teatrets Foyer — skrev hun i de Bemærkninger »Mine Portrætter«, hvori hun søgte at læse eller gendigte sit Livs Historie i disse Billeder, at »med den kunde et Menneske være bekendt at ende: simpel, naturlig, hvilende i betragtende Ro, uden Lidenskab, mild uden Smil, alvorlig uden Tyngde«.

Bedst lykkedes de Billeder, som Digterne skabte, ikke blot for hende men efter hende. Saaledes baade Heiberg og især Hertz, men paa sin Vis ogsaa Oehlenschläger. I »Dina« lader han hende, forklædt som Amagerpige — Kimen til Lisbeth i Vaudevillen — opsøge Ulfeld (hendes fordums Elsker) med en Kurv med Svibler:

Som dunkle Haab, som uopfyldte Ønsker,
som Børn i Svøbet ligger de i Kurven.
Det kommer an paa Eder selv, Hr. Grevel
om der skal blive Hyacinter af dem.

Det var Forskellen mellem hendes og Anna Niensens Kunst, at Fru Niensens gav, Fru Heibergs lovede. Deraf dens Trylleri for Mænd, som Oehlenschläger kun halvt har forstaaet, naar han efter Opførelsen takkede hende ex professo med et Vers:

Skærsommer blev ved dig min Digter-Jul,
din Ild, din Ynde taaler ingen Vinter;
du mine Svibler tog af deres Skjul
og trylled dem til unge Hyacinter.

I Efteraaret 1848 besøgte han hende i Søkvæsthuset, til Farvel plukkede hun ham nogle Aprikoser af sit eget Træ. Han syntes, siger han i et lille filosofisk Digt om Natur og Kunst, han sendte hende til Tak for Besøget, det var smukt, at

— du, som tit mig rakte Kunstens Roser
nu plukked venligt mig med egen Haand,
hvad ikke mindre fryded højt min Aand,
af Livets Træ Naturens Aprikoser.

En Maaned efter kunde hun i »Kjartan og Gudrun«, Oehlenschlägers sidste Tragedie, hvori hun spillede Gudruns Rolle, læse sin egen Karakteristik i det samme Blomstersprog. Om Kjartan, i hvem den gamle Digter mindedes sin egen Ungdom, og om Gudrun, Laxdølesagaens dæmoniske Heltinde, som han ligesom Dina har lempet for Fru Heiberg, hedder det her i Bodlis (en forsmaaet Bejlers og fanatisk Nordbos) Mund:

Hun er som han af hidsigt og uroligt Blod;
 ej ægte nordisk; han er irsk, og Moderen
 til Gudrun en sorthaaret Viv fra Sikilej (Sicilien).
 Vælsk, siger Kjartan, flyder Blodet; ingen Frugt
 af Yduns Guldkar. Gyldent slutter Skallen dog
 om Saften — sød — men uden Fasthed, uden Stof;
 dog læsker denne Saft højst vederkvægende.

I Følelsen af dette Slægtskab, for ogsaa han var »vælsk«, gjorde han Skuespiller Nielsen rasende ved at foreslaa hendes Skaal ved Festen paa hans 70. Aarsdag.

Ogsaa uden for Teatret finder man jævnligt Fru Heibergs Billede i Samtidens Poesi. Skønnest hos Paludan-Müller, der i en Sonnet, han sendte hende efter hendes stumme Spil i Balletten Nina, havde hilst hende som sin Ungdoms Muse med Udraabet: »O fine Gratie! Sjælefulde Ynde!« I hans dramatiske Digt Kalanus, der er samtidigt med Marstrands Maleri og Bissens (dog et Par Aar senere) Statue, staar ligesom i en Niche Billedet af Hetæren Thais, der forbereder sig til sin Sang om Sjælen:

Fæst dine Blik paa denne fagre Kvinde,
 som der hun staar med Luten i sin Arm,
 med fremstrakt Fod, men tankevægtig Pande,
 med lidt til Siden bøjet Hals og Hoved:
 har nogen Tid saa dejligt Syn du set?
 Saa straaefuldt et Smil, saa fin en Mund,
 saa fagre Lokker om saa frisk en Kind,
 saa rig en Ynde til saa kraftig Holdning?

Lyren, ikke Harpen var Fru Heibergs Instrument. Paa det nysnævnte Sted i Erindringerne, hvor hun omtaler sine tragiske Roller, tilstaar hun selv, at Lystspillet, Eventyr-Komedien, det lyriske Drama, Vaudevillerne, var det, som hun saa at sige fik for intet, fordi det saa ganske smeltede sammen med hendes Individualitet. Ved Omtalen af sin Udførelse af den græske Pige Parthenias Rolle i »Ørkenens Søn« stiller hun det maleriske i Plastiken sammen med den lyriske Diktion. Det er to Streger, som tilsammen danner det Kryd, der afmærker hendes Plads i det danske Teaters Historie. Det kongelige Teater var paa Fru Heibergs Tid en musisk Scene, og hun var dens Muse. I Stedet for det moralske »Ej blot til Lyst« kunde man have skrevet over den det græske MEDEN AMUSON, d. e. Intet umusisk! Med det musiske Drama forstaas altsaa hverken Tragedien eller Komedien og ikke blot Operaen og Syngestykket, men fuldt saa meget de Skuespil, der virker musikalsk uden Musik. I dette sidste, lyriske Drama ligger hendes Linje. Først Heibergs, Hertzkes og hendes egne Vau-

deviller, hvor ogsaa Figurerne og Situationerne er musikalske, stemt sammen med Melodierne, ligesom hun spillede sin Lisbeth frem paa et Par Tangenter og inspirerede Heiberg til »Nej« med en Betoning. Derimod ikke Hostrups »Komedier«, der er Lystspil med indlagte Sange. Dernæst Hertzets Lystspil paa rimede Vers som »Amors Genistreger« og »Den eneste Fejl«, hvor hun lod sin Jette og Petrine danse gennem Sproget til Tonen af det nette og det fine, og hans romantiske Skuespil paa Vers (med eller uden Rim) som »Svend Dyrings Hus« og »Kong Renés Datter«, Teatrets røde og hvide Rose, forskellig af Farve, men ikke i Duft (G. Brandes' Billede), men som hun gav Farven og Duften ved at tage dem til sit Hjerte og fylde deres Rytmer med sit røde Blod og sin rene Aande, indtil hun, stadig baaren af Diktionens gyldne Strøm, i Ninon strakte sig efter Passionens Lilje. I Flugt med Hertzets Lystspil ligger Scribes Prosastykker, hvis elegante Teknik er mere i Slægt med Matematiken end Musiken. Allerede i det første af dem, hvori hun var med, »Den første Kærlighed«, musicerede hun i et Ensemble (med Frydendahl, Stage og Phister), der næppe stod tilbage for det i »Nej«, saa stærkt, at Søren Kierkegaard svarede med en Dityrambe (i første Del af Enten-Eller); ogsaa ved senere Opførelser af Scribe og hans Skole — bl. a. som Dronning Christina i Bayards Dronningen paa seksten Aar med Ryge som Axel Oxenstierna — gav hun Franskmanden en Charme mere, nemlig Ynde. Hun spillede Scribe, som om han ogsaa var Hertz. Paa samme Maade spillede hun Shakespeares romantiske Lystspil i Frk. Sille Beyers Bearbejdelser, der forholdt sig til Originalen omtrent som Vaudevillen til Bellman. I den første af dem, »Viola« (Helligtrekongersaften), var der kun Gratie — Fru Heiberg i Mandsdragt — ingen Malvolio, han var simpelt hen udeladt, ligesom Movitz og hans Brændevin, af Vaudevillen. Yderst ude eller efter Heibergs æstetiske System højest oppe i denne Række staar hans egne spekulative Verskomedier »Fata Morgana« og »Syvsoverdag«, som ingen Lykke havde gjort, da de fremkom; det sidste lykkedes det hende som Sceneinstruktrice at skaffe Oprensning; med det første — Hegels Filosofi paa Teatret! — faldt P. Hansen som kunstnerisk Direktør for Teatret og Udøver af hendes Testamente grundigt igennem. Men Kronen over dette lyriske Drama er Heibergs »Elverhøj«. Den Krone bar hun som ung som Agnete og som nylig nævnt paa sin sidste Tea-

teraften som Elisabeth. Der ligger hendes sidste Vilje. Det musiske Drama, det Sammenspil af Tale, Sang og Dans, der havde skabt det græske Teater, havde paa hendes Tid i finere og flygtigere Former som Blomster i Glas faaet et nyt Liv paa det kgl. Teater i København, hvor en tilfældig og funktionelt besværlig Sammenstykning af den dramatiske Kunsts tre Elementer ved hendes Medvirkning var forvandlet til en levende Organisme.

I Eventyret Elverhøj har den fjerde Elverpiges musikalske Kunst den Virkning paa det norske Publikum, at den Gamle udbryder: Det er et farligt Fruentimmer! men »begge Sønerne gik ud af Højen, for nu var de kede af det«. For at afparere Skandalen fremtræder da fra dansk Side — som saa ofte før og siden — den femte Elverpige med den Forsikring, at hun har lært at holde af de Norske. Udtrykket er uheldigt redigeret, som om denne Kærlighed ikke var Danskerne medfødt, men faar sin fulde Patos ved den Tilføjelse, at hun aldrig gifter sig, hvis hun ikke kan komme til Norge. Skønt Kontakten mellem Andersens Elverpiger og deres Model vist nok baade ved dette og det følgende Nummer er helt afbrudt i Digterens Bevidsthed, kan den uden Tvang bringes i Stand af hans og Erindringernes Læsere. At holde af de Norske lærte Fru Heiberg i sin Ungdom af Oehlenschlägers norske Tragedier og paa den omtalte anden Kunstrejse. Der er noget saltvandsagtigt ved disse Mænd, skriver hun, hvorimod de Danske mere har noget ferskvandsagtigt ved sig. I sit Ægteskab kom hun dog ikke til at savne Saltet, men hun blev jo ogsaa »gift med en Nordmand«, for saa vidt som Johan Ludvig Heiberg virkelig var af norsk Afstamning — i samme Led som Henrik Ibsen af dansk. Paa hendes ældre Dage, da den danske Litteratur ganske rigtigt var et Ferskvandsakvarium, ventede hun Havstrømmen fra Ibsen og Bjørnson i deres første romantiske Periode. Til Tak for Iscenesættelsen af Kongsemnerne fik hun fra Ibsen et næsten Hertzisk Rimbrev, der giver hendes Rollers Historie i et poetisk Billede som en Flaade af Sejlskibe i Øresund; det har været Forbillede for en lignende Fantasi af Bjørnson om de samtidige norske Digtere, men ikke for denne Genfortælling af hendes Kunsts Eventyr. Med Bjørnson omgikkes hun paa en anden Fod end med sine daværende danske Venner, Gehejmerraad Krieger og Biskop Martensen. »Men Fru Heiberg,« udrød han en Dag, »at De ingen Børn har!« — »De kan da begribe, Bjørnson! at det ikke er min

Skyld,« lød Svaret. Ligesom han kunde hun godt lide at »sige Sandhed« i al Fald til andre. Det kan ogsaa den sjette Elverpige — det er hendes Kunst — men, tilføjer hun, mig bryder ingen sig om, og jeg har nok at gøre med at sy paa mit Ligtøj. Saaledes tænkte ikke Fru Heiberg, da hun skrev sit Jammersminde uden at glemme de andres Jammerlighed. Da ogsaa Ibsen begyndte at sige Sandheder i Litteraturen, spidsede hun Øre. Sandheden er en haard Røst at høre, skriver hun i et Brev om hans »Kærlighedens Komædie«: han har desværre Ret i meget, i det meste, ak Gud, maaske i alt! Men da han i »Vildanden« under en kynisk Maske stemplede Idealerne om til »Livsløgne«, faldt hun fra. Emilie Roeds Datter, Helene Nyblom, fængslede hun en Sommerdag i Hellebæk med et Forsvar for Poesiens Sandhed, som ikke var mindre harmfyldt end Dinas. Hun talte sig helt ung i sit Had til denne Ibsen. Om den historiske Sandhed — som ogsaa Dinas Digter har taget sig let — skriver hun til Krieger efter Læsningen af Charlotte Dorotheas Biehls Sladderbreve fra Christian den Syvendes Hof: Jeg taaler ikke at læse Historie; jeg taaler ikke at se Menneskene i dette Sandhedslys. Men Leonore Christinas eget Jammersminde var paa samme Tid hendes dyrebareste Læsning.

Mellem de seks Søstre er den mindste hidtil smuttet ud og ind i Eventyret. Hun er nysgerrig og næbbet ligesom den smaa Pætges' Vaudevilleglutter: Trine i Aprilsnarrene, Caroline i De Uadskillelige, Christine i Et Eventyr i Rosenborg Have. Det er hende, som forklarer Søsterens Sværmeri for Norge af at »hun har hørt af en norsk Vise, at naar Verden forgaar, saa vil dog de norske Klipper staa som Bauta, og derfor vil hun derop, for hun er saa bange for at forgaa« — en dansk Kritik, som i den norske Original (S. O. Wolffs Nationalsang) fremkaldte Ændringen fra: »Om Kloden rokkes end« o. s. v. til: »Om Kloden rokkes lidt« o. s. v. I det foregaaende har man haft det Indtryk, at »Hjertet hopper« i hende, eller at »det kryber« i hende af Lyst til at komme til — Udtrykkene bruger Fru Heiberg stadig i Erindringerne om de Roller, hun er ret opsat paa at spille, det sidste om Lady Macbeth. Hendes Kunst er at »hun kan fortælle Eventyr og det saa mange, hun vilde«. Hun skal saa fortælle et om hver af Trolld-Gubbens fem Fingre, hun har ligesom Fru Heiberg Sans for »det maleriske i Plastiken«. Hun kan »karakterisere« ligesom hun.

At karakterisere er det fælles Mærke for Kunstnere som H. C. Andersen, Marstrand og Fru Heiberg, medens den ældre Slægt, Oehlschlæger, Thorvaldsen, Ryge, men ogsaa Fru Nielsen havde mere Sans for den klassiske Type. Hun var, siger hun selv, Karakter-, ikke Følelsskuespiller. Hun var den første, som principielt gjorde Kostymet til en væsentlig Del af Figurens Karakteristik. Et Par Ørenringe, et Forklæde spillede med i Komædien ligesom Flipperne og de røde Sko i Eventyrene. Hun inspireredes til den hollandske Mamsel Hanna af den stive Kappe med den klirrende Guldstads, til Landsbybarnet Lady Teazle af Georginekransen om Lokkehovedet. Det greb hende, da Ryge tilstod, at han var kommen saa vidt, at hans bedste Glæde nu var at spille Rollerne hjemme, for sig selv, i Kostyme; hun glemmer ikke denne Tilføjelse. Hun »klippede Figurer« ligesom Andersen — det var hans primitive, fra den gale Farfar nedarvede Geni — stundom bogstaveligt. Hendes første litterære Præstation er et Brev til Direktøren i flere Actricers Navn, hvori der klages over Uordenen paa Paaklædningskamrene, for (hedder det) uden Sans for Orden kan en Skuespillerinde ikke ordne sine Tanker, og uden

Fru Heibergs Genoptræden 1859. (Lady Teazle i »Bagtalelsens Skole«).

dette kan hun ikke opfatte en Karakter. Hun klager ogsaa over at de i Modsætning til Herrerne selv maa bekoste deres Garderobe. Den Gang lavede hun sig da tit selv en Fantasi dragt ved at sy Glanspapir paa Linon. Siden blev der Raad til baade Struds-fjer og Brokade, som i »Dronning Marguerites Noveller«, hvorfra en Tilskuerinde mindes hendes Dronninge-Figur: den lette Svane-bøjning under Lysekroners Glans, straalende i orangeglødende Brokade, medens Fjerens hvide Sne vajer over det kloge Blik og det søde Smil. Hendes vanlige Farveskala var Blaaf og Rosa eller — ogsaa i Privatlivet, henholdsvis i den yngre og ældre Alder — rent Hvidt, helt Sort. Fru Nyblom saa hende i sin Ungdom i et stort Selskab i gul Atlaskesnederdel, hvid broderet Bluse og en tyk Krans af stærkt farvede Roser med et Slør af meget smaa hvide Blomster over om Hovedet; i Hellebæk fandt hun hende som Enke mørkt klædt med et underligt Slør eller Sjal, som flagrede om hende. Hendes Kostymer var endnu talrigere end hendes Roller (268 i 40 Aar) — de seks, hun bar i »Prinsessen af Tarrantos« fire Akter, forsvarede hun mod en Regnorms Kritik som foreskrevet af Forfatteren selv (der var en Dame).

Disse Roller udgør til sammen en Billedbog, mere broget end Andersens Eventyr og Marstrands Skitser. I Erindringerne studser hun over et Blad deri: den første Uge efter Christian den Ottendes Død, da hun foruden Amagerdukken Lisbeth, som hun selv havde syet, kreerede Hertzes Ninon fra Regentskabets Paris og samtidig spillede Jolanthe fra Romantikens Provence og Vilhelmine i Heibergs nutidsdanske »Valgerda«. I den Plastik og Mimik, der var Livet og Sjælen i disse Kostymbilleder — og en meget bevidst Sjæl, som man ser af den Beskrivelse, hun giver i Erindringerne af Over- og Underansigtets forskellige Funktion under Udtrykket af Smerte og Latter, og hvormed hun korrigerer Lessings Laokoon — naaede hun kort efter i samme Sæson det højeste, da hun efter hinanden spillede Titelrollerne i Hertzes »Tonietta« og Holbergs »Den Vægelsindede«. Der var her stillet hende to helt modsatte Opgaver. Den nødbrune Pige med de store Øreringe, der er Bærerske af den stærke italienske Lokalkolorit i Hertzes Skuespil, er ikke som Fenella en stum, der udtaler sig i Mimik, men en forstokket, der ikke vil eller kan give sig til Kende. »Her forslaar intet undtagen Sjælens indadvendte Arbejdet i Rol-lens Aand. Noget magnetisk gør sig gældende. Den Spillende, hvis

Sjæl er i stærk Bevægelse, medens intet ydre, ingen Gestus, intet særligt Øjensprog benyttes, men kun en ganske stille Nærværelse gør sig gældende, formaar dog, naar Sjælen arbejder, som den bør, ligesom at danne en usynlig Bro imellem sig og Tilskuerne. Ligesom Rav formaar at trække et Haar til sig, saaledes formaar den, der er i Besiddelse af denne usynlige Kraft, at drage andres Sjæle til sig og holde dem fast i spændt Opmærksomhed«. Hos Holbergs Vægelsindede derimod er alt udadvendt, Gestus, Spring fra den ene Stemning i den anden uden anden Forklaring fra Digterens Side end Notitsen: Imidlertid faar hun anden Humeur. I Erindringerne forklarer Fru Heiberg Lucretias vekslende Luner med endnu større Skarpsind end Prinsessens skiftende Toiletter og spillede den (som hun siger) overvejende mimiske Rolle endnu i sin sidste Tid, som om hun vilde sige: Tag alle mine Triumfer fra mig, men lad mig blot beholde denne! — en Anmelders (Clemens Petersens) Indtryk, som hun selv fandt ikke ganske usandt. I Ibsens Flaade-Revy over hendes Roller havde man gerne set denne Lystsejler medtaget: susende frem med de sorte Atlaskesbaand fra den hvide Paryk vimplende over den rosenrøde Adrienne.

Marstrand har naturligvis tegnet denne Lucretia, ligesom man kan finde Sidestykker til hendes Tonietta mellem hans italienske Bondepiger. Hendes anden Kunstbroder, H. C. Andersen, hvis Karakteriseringskunst her er brugt til Karakteristik af hendes syv Sind, krævede en Gang i disse Aar hendes Medvirksomhed til sit lyriske Drama »Mulatten« og fik den, skønt modvilligt. Han regnede paa hendes Sympati med den Pariafølelse, han dér har udtalt under Maske. Men deres »Livs Eventyr« var dog meget forskelligt. Fattigfolks Børn var de begge. Forhistorien til Johanne Louise Pætges' Liv og Bedrifter i København begyndte, den Dag en Kældersvend udenfor Vinstuen paa Hjørnet af Østergade og Kongens Nytorv saa en fremmed Pige, der lige var kommen til Byen, i den hamburgske Tjenestepigedragt med broderet Forklæde og Baandhue, og viste hende Vej til Pilestræde. De blev siden gift og fik otte Børn, hvoraf hun var det næst yngste. De var fra Rhinlandene, han var Katolik, hun Jødinde, af hans katolsk-inspirerede Fantasi og hendes praktiske Dygtighed finder man Træk i Datterens Karakter. Teltet, hvori hun holdt Beværtning paa Dyrehavsbakken, kom ligesom hun selv til Teatret — af det

sprang hun siden ud som Rose i »Recensenten og Dyret«. Til Teatret blev hun bragt af en Datter af en af Kunstnerne paa Bakken, »Jøden under Træet« i St. Hansaftenspil. Boglig Lærdom og moralsk Vejledning fik hun først af en, en halv Snes Aar ældre Kontorist, hvis Følelse Barnet ikke forstod. Til den endnu en halv Snes Aar ældre Heiberg var Forholdet fra først af ikke meget anderledes, hun afviste hans første Frieri, men blev saa efter et Ophold i daværende Madam Wexschalls, siden Fru Nielsens urolige Hus optaget i hans Moders Fru Gyllembourgs stille Stuer og gav ham derfra i et bevæget Øjeblik — efter Budskabet om en fælles Vens, Professor Møhls Selvmord — sit Ja. I dette Hjem, der fortsattes uforandret med Plejebarnet som Husmoder indtil Fru Gyllembourgs Død i 1856 faa Aar før Heibergs, fik hun mere, end det Collinske Hus gav H. C. Andersen. Det blev ikke blot, som hun siger, hendes Regulator, men hendes Skæbne; det gik hende i Blodet. Til Heiberg saa hun op, som hun med sin »Slyngplantenatur«, et Udtryk af den tidligere nævnte meget forstaaende Tilskuerinde (Clara Bergsøe), siger hun, altid maatte til den, hun skulde støtte sig til. Han var en Mand, siger hun om ham som Hamlet om sin Fader: tag ham i et og alt! og undtager altsaa ikke det naturlige Forhold mellem Mand og Kvinde. Hans Regulering var dog langt fra saa streng som hans offentlige dramaturgiske Kritik, hun mener selv, han forkælede hende. Overfor hendes Sværmeri, som han kom i Møde, ikke blot med Elverhøj og Alferne, men med sit mest levende Kunstværk, det lille Digt-Drama »De Nygifte«, kunde man have ventet nogle kritiske Parenteser fra hans Side i Lighed med den, han under en Koncert indskød i hendes synlige og hørlige Henrykkelse: »Hanne! — Ja. — Hansen (Kammersangeren) synger øndigt.« Som Kunstnerinde satte han hende vistnok med Rette i Højde med Mlle Mars, til hendes Person gav han kun de bedste Adgang og næsten udelukkende Mænd: Tscherning, Andræ, Martensen, Madvig. Af deres og (efter Heibergs Død) især af Kriegers Selskab og ikke af Omgang med Kammeraterne paa Teatret hentede hun sin aandelige Næring. Og saa i Fru Gyllembourgs Selskab. Med hende var hun kvindeligt fortrolig. Hun inspireredes af — og inspirerede selv — Hverdagshistorierne. Af dem og af det Kvindeliv med Lidenskab og Skyldfølelse, hvoraf de var fremgaaet, fik hun sin Erfaring mere end af det, man plejer at kalde Livet, som hun

var fremmed for som en Prinsesse eller uberørt af som et Barn. De er Baggrunden for hendes Teater, Hertzes Skuespil er dets Reflekser.

Det var ikke blot det fornemme kgl. Teater, der i hendes Kunst udviskede Præget af Dyrehavsbakken, hendes første Skueplads, og dræbte den af Romantismen forherligede Zigøjnerske i hende, som Hertz gav et gratiøst Refleks af i »Amanda«. Allerede som halvvoksen, da hun læste Goethes Wilhelm Meister, den eneste Roman, hun ogsaa siden vilde lade gælde, følte hun mere med den sky Mignon end med den frække Philine; det var i hendes egen Aand, at Heiberg i sin Censur over Victor Hugo frabad sig, at hans Kone »blev det Fruentimmerlegeme, hvormed Teatergulvet fejedes«. Ogsaa for Skuespillerinden udenfor Teatret var Hjemmets Kursus en Kur. Hendes Forfængelighed var af en anden Art end H. C. Andersens. Hun kunde som han røres over at have »set Taarer i Kejserens Øjne« — nemlig i Frederik den Sjettes, hvem hun ligesom Caroline Amalie regnede for et rigtigt Menneske, mens Christian den Ottende og Frederik den Syvende hver paa sin Manér var hende lige ubehagelige. Af samme Grund skjuler hun i Erindringerne til visse ikke sin Stolthed over sine ægte Triumfer — og det var de fleste — men fordølgel heller ikke sin Skam over den øjeblikkelige Succes i hule eller raa Paraderoller, eller over at hun under Udførelsen ikke havde skammet sig derover. Det Heibergske Hjem var aands-, altsaa ikke hof- og adels-aristokratisk, det var grundlagt af Republikaneren P. A. Heiberg, hvem hun lærte at forstaa i Paris og vilde lære sine Landsmænd at forstaa, paa Kvindevis, i den Skildring af sine Svigerforældre, hun har udgivet sammen med deres Brevveksling.

I dette Hjem og denne Kres gik hun saa helt op i dansk Kultur og Tænkemaade, at det var hende imod, da hun omsider fik at vide, at hendes Moder var Jødinde. Det sydlandske Udseende, hun selv taler om, havde hun som de fleste af hendes Lovsyngere til og med Julius Lange forklaret af at hun var fra samme Land som Rhinens Druer. I sin Kunst slægtede hun ogsaa mest sin Fader, den forkomne Vinkyper paa, den Romantik, der hos ham endte i Rendestenen, genoprejste hun paa Teatret. Oehlenschlägers Dina, der er en dybere Fru Heiberg-Refleks end Hertzes, er Katolik og har en forfalden Haandværker til Broder. Fra Moderen, den djærve Pølsemadam, der bragte Hjemmet paa Fode, har

hun den moralske Ballast, ikke blot Driftigheden, men Ringeagten for »Mandfolk, som ikke er Mænd« (Heibergs Udtryk om Skuespillerne i en Direktionsskrivelse). Den store Skuespiller N. P. Nielsen er i Erindringernes Fremstilling een stor Frikadelle. Om det jødiske Blods Had til den blonde Race, der stundom kan være lige saa besk som det omvendte, er her ikke Tale. Hun har adskilligt at udsætte paa det danske Publikum, hun var J. L. Heibergs Hustru; men hun taler aldrig ondt om det danske Folk og det elskede Land (d. e. Sjælland, Øresundskysten). Heller ikke nationalt er hun Bohème. Hun kender ingen anden Pøbel, siger hun med sin Mands Ord, end den, som er uden den naturlige Kærlighed til Fædrelandet. Af hendes Breve til Statsmanden Krieger efter 1864 faar man paa en tilforladeligere Maade end gennem Ninon og Dronning Marguerite det Indtryk, at hun kunde have været Dronning af Danmark. Som »Jødinde«, som hun jævnlig kaldes — ogsaa i Karl Mantzius' Skuespilkunstens Historie — er hun mere dansk, end Rachel og Sarah Bernhardt er franske, ikke som de i sin Patos, men ind i de hverdagslige Folder af Gemyttet — hendes stakkels Duftvaudeviller er kun et af Tegnene derpaa. Som »dansk Jødinde« lykkedes det hende at forene denne Modsætning, som hun ikke var sig klart bevidst, fuldt saa godt som hendes Digter, Hertz, der kendte den, mens hendes Jævnaldrende M. Goldschmidt og den 30 Aar yngre Georg Brandes hver paa sin Vis har holdt den i Live. Til fælles har de — som de andre kunstnerisk frembringende Aander med jødisk Blod i det nittende Aarhundredes Europa: Komponister, poetiske Stilister, Kritikere, Skuespillere — Slyngplantenaturen. De gror ikke som Muldtræer, men ranker sig paa en Solvæg. Det er Lønnen for Fru Heibergs pligttro Forsæt at »tjene Digterne«, at »digte paa anden Haand«, at hendes Kunst i sin Tid bar den jødisk-danske Rankes rigeste Drue.

Fra sin Solvæg paa Christianshavn i »Søkvæsthuset«s Have voksede hun sig aldrig. Men i denne Have gik hun alene, naar Fru Gyllembourg havde puttet sit Barnehoved i Puderne, og Heiberg »var hos sine Stjerner«; han var forstummet som Digter, hendes Digter, før han blev Direktør for Teatret. Et skælnsk Forsøg paa at skulke af Skøle er hendes Vaudeville Abekatten med den unge Pige i Bur med Manden med »Abekatten« (Zoologien i Stedet for Astronomien!) i sin Frakkellomme og den dyd-

sirede gamle Dame i hendes Nattrøje. Et rørende Udtryk er hendes Lyst til en Gang at komme paa Bal; da hun i »Emilies Hjertebanken« fik hele Teatret til at danse — »Tante, din Dragkiste rokker med!« — havde hun aldrig været paa et Bal, og da hun kom der, turde ingen byde hende op. Heiberg indførte saa nogle »Læseballer« i Hjemmet, hvor hun kunde danse med Øjnene til hans dæmpet-distinkte Forelæs-

Fru Heiberg ved sin Afgang fra Teatret (1864).

ning af Goethes »Tasso« og »De Nygifte«. Men det mægtigste Udtryk for hvad hun savnede var hendes Illusionsliv paa Teatret, især i Sæmmespillet med Michael Wiehe. Derom har hun gjort en Tilstaaelse i Erindringerne: Vi »spillede saaledes, at jeg ofte hørte sige, at saaledes kunde man kun spille sammen, naar en hemmelig Lidenskab laa skjult hos de Spillende. Det er det bedste Bevis for at der er Illusion i Spillet mellem Elsker og Elskerinde, naar et saadant Rygte udbredes blandt Publikum.« At der var mere, tør man ikke slutte af at hun »gør denne Tilstaaelse om sit Spil med — Vilh. Holst i »Ørkenens Søn«. Da denne Fantasi-Eros hørte op, ramte det hendes Kunst dybere i Hjertet end hendes Mands Død, med hvem hun i Aand og Hjerte fortsatte sit Samliv. Da fik den Naadestødet.

Udtrykket er brugt i et af de Familiebreve, hvorfra denne Skildring af Teatrets Kunst paa Fru Heibergs Tid er gaaet ud. Det brugtes der af en Moder om Tabet af et elsket Barn i et Hjem, hvor der maatte ties, fordi man ikke havde lært at tale, saaledes at Gemyttet forbandt sig med Tanken til Hjertets Trøst.

At Fru Heibergs Kunst kunde lære at tale saaledes — ikke blot Etatsraad Suhr og Geheimeraad Krieger, men Michael Wiehe og Fru Sødring lærte det af hende — det kom af at hun selv i al sin Forkælelse var saa meget Menneske, at hun trængte til den Trøst. Ogsaa hendes syvfarvede Iris lyser som H. C. Andersens mod en mørk Himmel.

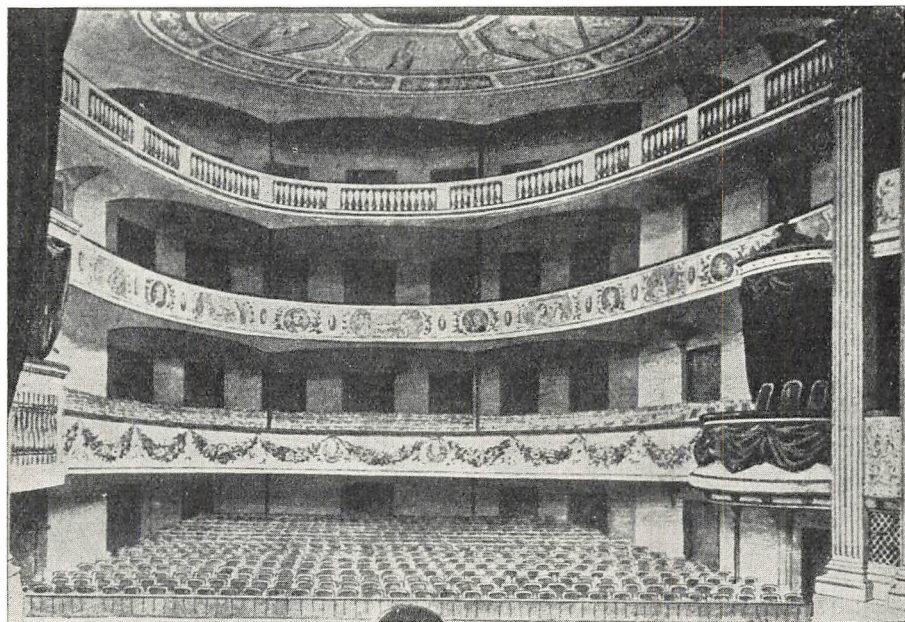
*

*

*

Under Ryges Regimente.

I det sidste Bind af Erindringerne, hvor Fru Heiberg fortæller om sin Afskedsbegæring i 1857 som Følge af hendes Mands Afgang som Direktør ved Teatret og Skuespiller Høedts Tilbagekomst dertil under en ny Direktion, indskyder hun som et Aktstykke et Brev, som Heiberg i hendes Navn sendte den konstituerede Direktør (Sekretær i Kultusministeriet Christensen), og giver derpaa af sit eget Forraad til Belysning af Sagens Betydning et Overblik af hende selv over det kongelige Teaters Hi-

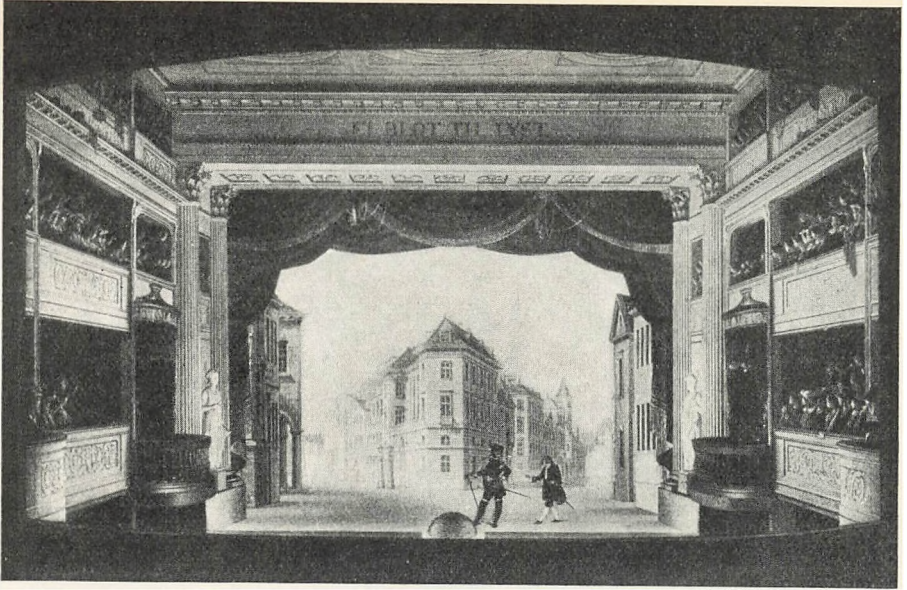
Det kgl. Teaters Tilskuerplads efter Ombygningen 1856.

storie. Begge Steder fremhæves Teatrets høje Stilling som maa-
 ske den første Scene i Europa og forklares denne Blomstring ud
 af en Tradition, en Skole, som hverken Hr. eller Fru Heiberg
 eller Hr. Høedt har skabt, men hvori de hver til sin Tid er gaaet
 ind. Med Holberg, hedder det i Overblikket, fik Danmark et
 nationalt Teater, dog kun i Komædien; det alvorlige Drama skæm-
 medes indtil Oehlenschlæger af sine Udvækster, Skuespillene i
 den rørende og den rædsomme Stil. Selv Oehlenschlægers Drama
 maatte vente en halv Snes Aar paa sin Helt (Ryge) og derefter
 lige saa længe paa Elskerparret (Hr. og Fru Nielsen) og kunde
 ikke paa egen Haand faa Bugt med den tyske Import (Kotzebue).
 Hvad der glippede for Tragedien, lykkedes ad en Omvej over
 det lyriske Drama for det Hold af Digtere og Skuespillere, der
 havde Heiberg til Høvding, og hvori »ogsaa mine Barnevinger
 udfoldede sig til Flugt«. Hermed stemmer, hvad Statistiken op-
 lyser, at der i den første Fjerdedel af Hundredeaaret spillede 70
 Stykker af den ræd- og rør-somme Kotzebue over 700 Gange,
 mens Oehlenschlægers ni første Tragedier (1808—21) opførtes
 noget over hundrede Aftener. Den sidste Nyhed af Kotzebue
 opførtes 1823, et Par Aar før Heibergs første Vaudeville; efter
 1843 spillede han ikke mere.

I Midten af Fru Heibergs Tid, i 1845, var der paa Teatret
 ikke mere noget tilbage af Traditionens ældste Hold. Kun dens
 allerældste, Hanna Rosing, den unge Rahbeks Heltinde og Mi-
 chael Rosings Hustru, Wiehernes Stammer, levede endnu, men
 i Elysium, d. e. paa Fredensborg, hvor hun havde Fribolig paa
 Slottet. Da hendes Efterfølgerske i andet Led (efter Maria He-
 ger), nemlig Anna Brenøe, siden Fru Nielsen, i 1821 spillede
 hendes Ungdomsrolle i Samsøes Dyeveke, stod hun som en Tradi-
 tionens gode og strenge Fe, dens »Mor Ludlam« — hun havde
 spillet denne Rolle med et Genfærds Højtid i Oehlenschlægers
 Syngestykke af dette Navn — i Kulissen og æggede hende op
 ved at sige (som Traditionen altid bør): Aa jo! til hendes bøn-
 ligt spørgende Blikke under Pavserne, men omfavnede hende, da
 Spillet var endt og Sejren vunden. Ogsaa hendes Mand var gle-
 det som en Skygge fra Fortiden ind i Oehlenschlægers Tragedier.
 Han havde spillet det danske Teaters første tragiske Helt, den
 holstenske Greve i Sanders Niels Ebbesen og inspireret Oehlen-
 schlægers norske Hakon Jarl, medens hans Kammerat fra Rah-

beks Tid, Schwarz, der i sin Tid havde samme Stilling overfor Parret Rosing som Høedt siden overfor Nielsen og hans Hustru, spillede den første danske Helt af Overmenneske-Typen, Palnatoke, som »en lavstammet Hædersmand«. De udhævede Ord har folkepsykologisk Interesse og viser det danske Teaters Omvej til Erobringen af Helterangen inden for det tresprogede Rige; Rosings Norsk med den stigende Tone blev iøvrigt siddende i Teatrets — og Skrankens og Prædikestolens — Deklamation efter Høedts Tid: »Her er da den berømte Trondhjem Kirke«. Selv var han for syg til at spille Hakoñ Jarl; ved sin sidste Optræden tre Aar før sin Død i 1818 maatte han som værkbrudden lade sig rulle ind paa Scenen i en Stol for som Auden (Odin) at varsle om den Nordens Aand, som skulde gaa igen paa Teatret i hans Dattersønner; af de Rollehavende var den Gang kun Barne Erling (den tiaarige Aug. Bournonville) af hans Skole.

Helten spillede ved Tragediens første Opførelse i 1808 af en Komiker: FRYDENDAHL. Men som Komiker var ogsaa han af Overmenneskets Format. Han var, skriver den vidtberejste Jens Baggesen, den største nulevende komiske Skuespiller i Europa. Han var den første, der fyldte Scenen blot ved at staa der; Rosing var en evig Uro. Ved at gennemblade Billedværket Danske Teaterkostymer standser man ved et Billede af ham med Paryk, i sort Fløjl med Silkekappe, som illustrerer en Replik i den tyske Komædie Hververne: »Hvad! er jeg en Flynder? jeg er Præsident«. Man kender ogsaa i dette Udstyr Teatrets Løve. Han var Præsident, ogsaa udenfor Teatret og især paa Teatret udenfor Scenen, ovenover Direktionen. Men han kunde ogsaa være »Flynder« — som Flensborgeren i Gert Westphaler, der sætter sig til Vente i Barberstuen, med en Mine, der fik alle de Latterkilder, der laa gemt i hans Navn, til at sprudle. Han gør Karikaturen selv til Ideal, siger Baggesen og forklarer hans Spillemaade som »den næsten ubegribelige Fuldendelse af alle de mindste Træk og den fuldkomne Sammenhæng mellem alle Momenter i en let, som af sig selv frembølgende Glæthed, der giver endog det Barokke Gratie.« I Vaudevilletiden kunde denne Kong Salomon naturligvis ikke spille Jørgen Hattemager — da han en Gang afviste en Skomagærs Rolle, foreslog Lindgreen, at »Grev« kunde spille ham som Hof-Skomager. I den vistnok af ham inspirerede, i sin Datter fint forelskede Kong René i Hertzes

Scene af Jacob v. Thyboe (N. P. Nielsen og Phister).

Maleri fra 1835 paa Teatermuseet.

Skuespil fra Mærkeåret 1845 var han ikke med, han var død flere Aar før (1836). Men i denne Stemning spillede han i sine svage Aar med Fru Heiberg som den komiske pære noble i Den første Kærlighed; naar hun kælede for ham, stod han der grædende som et Barn, mens Publikum skoggerlo ad ham. Et andet Udtryk for den Virilitet, der var Saften og Kraften i hans Kunst, improviserede han paa sin sidste Spilleaften som Officeren i fjerde Akt af Barselstuen, en af de ældste og den allerglatteste af hans Holbergroller, ved Synet af den nye Stuepige, den friske Louise Petersen (siden Fru Phister): »Det var da et delikat Fruentimmer!«

I den Periode, der gik forud for Heibergs og hans Frues Tid, og som man altsaa ikke kan kalde Oehlenschlægers uden at tilføje — og Kotzebues, var Portstolperne til den holbergske Tradition Frydendahls Jacob von Tyboe og Lindgreens Jeppe paa Bjerget. Den første Figur var (og er) endnu ikke blevet jysk, han spilledes som en Holstener, men den anden var sjællandsk. LINDGREEN spillede Jeppe første Gang i 1805 efter Forgængeren Gjelstrups Død, ligesom Phister først spillede den efter Lindgreens i 1849 og Olaf Poulsen først efter Phisters i 1903 — et Eksem-

Skuespiller Dr. Ryge.

Tegning paa Teatermuseet.

pel paa Traditionens ikke blot æg-gende, men knu-gende Magt. Dens Sammenhæng kan endnu studeres, da der findes en Redegørelse for Gjelstrups Spil paa Grundlag af hans egne Optegnelser ved Rahbek i Dramaturgiske Samlinger og Bogen om Holberg, for Lindgreens ved Y. Z. (d. e. C. N. David og Ove Thomsen) i Maanedsskriftet Hertha for 1827, for Phisters ved G. Brandes i Kritiker og Portræter 1870, for Olaf Poulsens ved Vilh. Andersen i Kritik I (Teater)

1914. Gjelstrups Jeppe havde sin Styrke i lagttagelsen, han havde sin Morskab af Bonden som en Københavner, og som Maleren, hvad han ogsaa var, glæder sig ved sin Model. Lindgreens Styrke var Medfølelsen, han var barnekendt med sjællandske Bønder, paa Monies' Billede ligner han dem som en gammel Landsbypræst, der har »Beskyttelseslighed« med sin Menighed; hans bløde Mæle havde i alle Roller en Smag af den sjællandske »Tonge«, og i ingen af dem formaaede han at gaa videre, end dette Grundlag rakte. Før Jeppe havde ogsaa han spillet Henriksrollerne hos Holberg, men ypperst den naive Troels i Barselstuen. Lindgreen var naiv. Hans Jeppe er fuldt saa vel som Oehlenschlægers Aladdin, der blev digtet i det samme Aar 1805, et Vidnesbyrd om den Kraft i det naive, d. e. den med-

fødte Natur, hvormed det ny Hundreedaars Aand sejrede over det forriges naturløse Oplysning. Paa Teatret var Lindgreen ikke blot en Vogter af Traditionen, men et Forbillede i Naturlighed, altsaa en Forudsætning for den kommende Blomstring, hvori han ikke personlig tog Del, skønt han først døde 1842. I alle de Optrin, hvor Jeppe ret udlader sin Natur, altsaa udenfor Forklædningen paa Herregaarden, er Lindgreen uovergaaet af alle sine Forgængere og Efterfølgere. Rahbeks Karakteristik staar ved Magt: den høje Grad af spejltro Sanddruhed, forenet med den overordentlige komiske Kraft. Der var et Dobbeltspil af Natur og Kunst i Lindgreens Naivitet, som naar Corfits i Barselstuen siger om Troels: »Jeg ved ikke, enten det er af Ondskab eller Taabelighed han taler saaledes,« eller Jeppe selv midt under Kogleriet fastholder, at han »er ingen Nar«. Hans Jeppe er »ikke saa dum, som han ser ud til« — Sjællænderens Portræt indenfor det fælles Landsmandskab. Lindgreen var paa sin Vis naiv med Bevidsthed ligesom Fru Heiberg. Paa Herregaarden legede hans Jeppe med Baronen og hans Folk ligesom han selv med Frydendahl i Kulissen.

Imellem disse to, Frydendahl og Lindgreen, traadte RYGE frem som den første af det nittende Aarhundredes Mænd. I selve det at træde frem havde han sin Styrke. Naar Ryge, skriver Fru Heiberg, kom fra Baggrunden som Jeronimus og spadserede ned mod Lamperne, støttende sig til sin høje Jeronimus-Stok, da behøvede intet Menneske at spørge, i hvilket Aarhundrede denne Skikkelse havde hjemme. Heller ikke om Hakon Jarls Herkomst kunde man tvivle, naar han efter at have ofret sin Søn til de hedenske Guder, et Optrin, som Ryge spillede i »et gyseligt Lummerstille«, kom stormende ned ad Gulvet og overdøvede Lurerne og Raabene, der kaldte ham til Kamp, med »den underherlige Replik«:

Nu er Timen kommen,
 som vælger mellem Odin eller Christus!
 Hør, hvor det toner! det er lutter Skjoldmøer,
 lutter Valkyrier, som flagre hen
 i Luften og med frygtelige Raab
 til Kampen kalde! rædsomt svulmer Aaren
 i Heimdals Pande, saadan blæser han
 af alle Kræfter i sit Gjallerhorn.

Baggesen, der her er uvildig Hjemmelsmand som Tilskuer ved en, som han siger, døsig Opførelse af Tragedien (11. Decbr.

1813) for op derved: det var Fortvivlelsen selv i Farten til Helvede! Og — her er det atter Fru Heiberg, der taler — »kan man glemme ham, naar man har set den mægtige Skikkelse (efter Nederlaget) træde ind i Hallen til Thora? naar han stod der i Halvmørke i Døren, iført sin graa Kittel, bag hvilken man endnu saa det mægtige Legeme, men hvor ligesom ethvert Ledemod, der før sluttede saa jernfast, nu syntes brudt Led for Led.«

Af Skabning var Ryge slet ikke saa mægtig, som han kunde syne paa Scenen. Hans Figur var som et af de Oldtidssværd, hvor Knappen synes for lille og Grebet for knapt til Klingen, han havde et forholdvis lille, rundt Hoved, en kort Hals og en lang, smal Krop. Men dette Sværd lærte han at svinge. Mit Ansigt hører mig til, siger Jarlen, det maa lystre sin Herre. Han kunde om- eller genskabe sin egen Skabning. Han havde en magisk Evne ligesom Fru Heiberg. Han kunde, siger han i en »Kritisk Sammenligning mellem det kgl. Teaters Kunstnere«, som han udgav anonymt i 1832, stille sig, ikke som hun ved Siden af, men bag ved sine Roller og »realisere« sine Fantasibilleder. Det vil sige, han kunde gøre den Nimbus, hvori han sansede dem, synlig for Tilskuerne. Da Bournonville (som selv var synsk) saa hans Palnatoke, Oehlenschlægers borgerligste Helt, Schwarzes lavstammede Hædersmand, saa han »Havtaage, Hedenskab og Offerblod«. Han iførte sig denne Aura allerede med Morgensløbrokken. Skulde han spille en komisk Rolle om Aftenen, var han lystig hele Dagen; skulde han spille Tyran, var han, som Frederik den Sjette sagde, da han tiltrumfede sig sin Ret til at bære sin Dokortitel paa Teaterplakaten, »ikke god at bids med«, hverken i Hjemmet, hvor han med to Koner havde femten Børn, eller paa Teatret, hvor han til sidst havde underlagt sig alt, ogsaa Garderoben; det var som ovenfor nævnt Fru Heibergs første praktiske Bedrift at emancipere Pyntekamrene fra hans Mandfolke-Despoti. Naar han var i sit Tyranhylster, talte Rosenkilde uvilkaarlig højt til ham, som om han var tunghør. Skabelsen af denne Nimbus var hans højeste kunstneriske Glæde — og den sidste, som Fru Heiberg fortalte, naar han ganske ene, men i fuldt Kostyme, mønstrede sine realiserede Fantasibilleder i Spejlet.

Ved denne Evne syntes Ryge ikke blot større end sig selv, men større end selve de store skabende Kunstnere, hvis Medskaber han var. Oehlenschlæger spillede han, saa at alle, ogsaa

den overraskede Digter selv, troede, at han var Shakespeare; til Gengæld kunde han ikke spille Kong Lear, fordi han saa ham med Hakon Jarls Aura. I sin Plastik gav han Thorvaldsen, der var Bournonvilles Ideal, et Sving af Michel Angelo, han havde maattet hugge sig selv til, ligesom Michelangelo sin lange David af et ubekvent Raastof. Alligevel naaede han næppe dybere i Michelangelos malinconia, som ikke var nogen Kraftfølelse, men Skabningens Suk midt i Skaberglæden, end Oehlenschlægers Brumbasse i Correggio (som Frydendahl havde spillet uden Humor). Vist er det, at ingen dansk Skuespiller har været saa nær ved det Ideal, Sokrates opstiller (i Platons Symposion), naar han hævder, at det er den samme Digtets Sag at skrive Tragedier og Komedier. Han spillede vekselvis Hakon Jarl og Peer Degn. saaledes at Nielsens Overtagelse af den første Rolle efter ham følte — ikke af Nielsen selv, men af hans Hustru — som en Sørgefest for Ryge, og hans Afløser som Peer Degn, Rosenkilde skammede sig paa Publikums Vegne over at gøre Lykke i denne Rolle kort Tid efter hans Død. Folks Glemsomhed er uden Grænser, sagde han.

I Lystspilperioden fulgte Ryge for saa vidt med som han af Vrangen i Jøden Shylock i Shakespeares »Købmanden i Venedig« skabte den burleske Salomon Goldkalb i Heibergs »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«. Men han blev staaende ved Oehlenschlægers Kolos, det kødædende Dyr Saft i Syngestykket Sovedrikken, og kunde ikke knibe sig ind i Heibergs Miniaturer; heller ikke hans værdige Lystspilfædre kunde staa sig ved Siden af hans holbergske Jeronimuser. I Sørgespillet fik han nu andre Emner for sin skikkelsedannende Fantasi end de nordiske: fra Oehlenschlægers »Sokrates«, som han omgav med den Nimbus af sublimt Enfold, hvori Digteren ene havde kunnet tilegne sig den historiske Figur, til dens Modsætning, den aandsfortærende Tvivl i Hauchs »Tiberius«. Stærkest virkede han stadig ved at træde frem: som Olaf Trygvason af den fromme Eremit's Kutte i Oehlenschlægers »Væringerne i Miklagard«, som Christian den Fjerde af Elvertaagen for den knælende Agnete i »Elverhøj«: Jeg kender dig du Herrens Salvede. Udtrykket følte den Gang som det rette.

Paa den yngre Slægt af Skuespillere virkede Ryge som en Indviet. Han havde følt og fulgt Kaldet, da han, en fornem Em-

bedsmands Søn, efter sin Ungdoms Storm og Trængsel — ogsaa ligesom Goethes Wilhelm Meister ved et Provinsteater (i Odense) — som Fysikus i Flensborg og Familieforsørger lokkedes af Oehenschlægers Lur til Teatret. Han forkyndte sit Kald i Hakon Jarl med Ord, hvori man kendte hans og Digterens og al kraftig Ungdoms Attraa:

Hvad Mennesket er skabt til, føler han,
og medfødt Drift udvikler medfødt Kraft,
han sætter det igennem, som han kan,
og anden Grund behøver ej hans Daad.

Han fastholdt det i stort og smaat, ogsaa naar han rumsterede paa Teatret, som om det var den Verden, den kære Gud havde overgivet til hans Forsyn. Han overlod ham gerne hele den øvrige. Til Oehenschlæger, der paa en Spadseretur en Foraarssdag i Frederiksberg Have, hvor de drøftede en ny Rolle, spurgte ham, om ikke ogsaa Naturen glædede ham, svarede han: Nej, Fanden gale mig, gør den ej, lad os tale om Kunsten igen!

Ved Siden af Ryges Jarl stod i de samme Aar CARL WINSLØW som Trællen (Karker). Men Trællene var gerne ligesom Dværge i Mytologien fuldt saa kunstforstandige som deres Herrer. »Lille Winsløw« havde det ogsaa med at realisere Fantasibilleder med Spejlet som eneste Publikum, men uden andre Apparater end sit skarpt skaarne Ansigt og sit tykke sorte Haar. Han var ikke blot Psykolog, men Fysiognomiker, han har studeret Lavater — han studerede altid og ikke blot foran Spejlet — før han i 1823 kom til Berlin og saa Karakterskuespilleren Ludwig Devrient. Den nærmeste Frugt deraf var hans Korherre i C. J. Boyes fædrelandshistoriske Skuespil »Juta«, som uden Haarets Hjælp var den sorteste af Teater-Romantikens Sortebrødre. Men et Aarstid efter slog han ved Sommerskuespillene (de private Forestillinger efter Sæsonens Ophør) Ryges Franz Moor i Schillers Røverne; hvorledes han dér lod Haaret spille med, viser hans Udkast til Skurkens mandlige Medusamaske. Han var ogsaa Portrættegner, mens Ryge, der var en Tusindkunster — som i Renæssancetiden, kunde man sige, hvis det ikke var en almindelig Skuespilleregenskab — alene lod sin Nævenyttighed komme Teatrets Rekvisitter til gode; han havde lavet Uglen, der kunde rulle med Øjnene i »Jægerbruden«. Paa en anden Maade end i Franz Moors Maske krusede Winsløw faa Aar efter Haaret og spidsede

Næsen som den unge Jøde Joseph Golz i Overskous Komædie »Østergade og Vestergade«; i Bruuns Kostymbilleder er dette Fjæs det eneste Fysiognomi. Den Replik af Skuespillet, som Billedet illustrerer: »Sælg Deres martialske Mod og køb Klogskab, ellers kommer De paa min Ære til at udfordre den hele By i Morgen!« kunde Winsløw selv have henvendt til Ryge. Han spillede den gamle Jøde i Komædien, men kom for første Gang i Skyggen af Winsløw ligesom Aaret efter, da man havde genoptaget den gamle engelske Komædie »Jøden« af Cumberland, for at Winsløw kunde faa styret sin Lyst til at spille Schewas Rolle, og Ryge tiltvang sig Ret til ogsaa at spille den, i sit Format, og blev den lille. Den emanciperede Træl var ved at blive Jarlens Lige. Winsløw, som ved at sætte den omtalte Næse i Vejret havde skaffet sig baade Direktionen og Kammeraterne, især Frydendahl, paa Nakken, kunde med sin Lidenhed — Grunden til hans »Storhed« — bedre end de store krybe ind i Vaudevillens og det nye Lystspils Format. Han kunde det ogsaa ved sin Kunst; Miniaturerne blev den nye Skoles fineste Kunstværker. Dens Pillenhed parodierede han selv, da han spillede Zierlich i »Aprilsnarrene«, der var skrevet for ham, uden at gaa en Streg ud over den Grænse, der var givet i Navnet; det seje og klæbrige i »Klister«, Vrøvlet og Gnavenheden, gav han en Konsistens, som selv Phister holdt for uefterlignelig; selv en af de groveste Figurer i denne Stil, Naal i Rosenkildes Den dramatiske Skræder, fik han til at leve som dens Forbillede, Holbergs politiske Kandestøber. Til Tørheden og Tætheden i hans Kunst, sammenlignet med den romantiske Spillemaade, svarede udenfor den komiske Stil to af hans sikreste Miniaturer. Med den ikke »lune«, men »hule« Ræsonnør i Hertzes Amors Genistreger, Huslæreren Robert stemte smukt den varme Fremstilling af den barsk-ærlige Kold, Kammertjeneren i Oehlschlægers Tordenskjold. Til sidst lykkedes det ham, hvad han altid havde higet efter, at samle de enkelte Træk, som han var Herre over, i et Helhedsbillede. Mens hans Efterfølger Høedt aldrig fik spillet Shakespeares Richard III, som han havde fuldt færdig, kom Winsløw virkelig til at spille paa Teatret den Rolle, hvormed han i sit Studerekammer var dybest fortrolig, og som han sagde var skabt, for at han deri kunde vise sit højeste, den legemlig afmægtige, men viljestærke Tyran i Casimir Delavignes Ludvig XI.

Den lille foroverbøjede, spinkle Skikkelse (fortæller Overskou) med det matte, uroligt spejdende Blik, der udslyngede frygtelige Lyn, naar Mistanken eller Hævnglæden greb ham, den svage, brudte Stemme, som kort og skarpt udstødte Befalinger, men fik en knusende Kraft, naar han udrød i Harme eller Trusler, den mægtige Vilje og Strenghed, der imponerende udtalte sig af den uanselige, yderst simpelt klædte Oldings faa Bevægelser og slog alle hans Omgivelser med Rædsel, var af grandios og rystende Virkning. Rollen blev Winsløws sidste, han spillede den kun en Gang ved Udgangen af Sæsonen 1833—34. Paa Prøverne havde han spillet den saaledes igennem, at Kammeraterne spaaede ham samme Skæbne, som Pram havde forudsagt Peter Foersom med hans Hamlet: Spiller han den fem Gange i én Vinter, er han Pinedød Aske, inden han ser Vaar. Han vidste det selv og følte i Kongens sidste Kraftopbud mod Døden sin egen Svanesang; gribende var hans Spil med Ryge, Lægen, som Ludvig tror er Herre over hans Liv. Paa Forestillingsaftenen, hvor Personalet stod spændt i Kulissen, ventede selv hans Medspillende, at han ikke skulde kunne rejse sig mere efter Kongens første Afmagt. Men han gjorde det, og først ved Tæppets Fald var hans Kraft udtømt. Gud ske Lov, stønnede han til dem, der ledede ham til hans Kammer, jeg holdt dog ud! Om Efteraaret døde han, ikke 40 Aar gammel. Om Winsløw skriver (med lidt andre Ord) Bournonville, der som Mimiker forstod ham bedst, at han presede det menneskelige Ansigt til dets yderste Udtryksevne. I Teatrets Historie staar han ved Siden af Ryge imellem Schwarz ved Rosings Side og Høedt ved Wiehes. Ligesom man kaldte Høedt for Wiehes Mefistofeles, kunde man kalde Schwarz for Rosings Loke, han spillede Lokes Rolle i Ewalds Balders Død og rejser sig der af en Træls Forklædning som en mægtig Aand. Saaledes var ogsaa Winsløws Gennembrud, saaledes traadte han frem. Men Aanden i ham var Sandhed, illusionsfri Virkelighed.

Anderledes var Ryges Lærling N. P. NIELSENS første Fremtræden:

Den unge, friske lysegrønne Lyst
 opfylder med sin hele Kraft mit Bryst.
 Ha, spørger Blomsten, mens den Knoppen bryder,
 hvad Tordenskyen over den betyder?
 Den folder ud et spraglet Kryderblad,
 og Solen skænker den sit varme Bad.
 Ja, jal i Slægtskab staa de store Kræfter,
 hvor Haabet er, der følger Lykken efter.

Ordene sagde han, som de staar i Oehlenschlägers Stærk-odder, da han og hans senere Hustru spillede Ung Eigils og Helgas Roller ved Tragediens Genoptagelse i 1826. Da kendte han ikke den Frygt, som Digteren har udtrykt i den følgende Bøn:

O Lykke, som mig aldrig end forlod!
din Yndling haaber end. Kom, styrk hans Mod!
Thi skynder du dig ej fra Valhals Sale,
jeg føler det — da maa min Vinge dale.

Seks Aar før var N. P. Nielsen første Gang optraadt i Axel og Valborg — »fremtraadt« er her ikke Ordet, da han i den første Scene havde følt sig trykket af at have Ryge som Vilhelm ved sin Side og først kom paa Vingerne efter en rungende Venne-Applaus fra Parkettet og sin Medspillers kraftige Paamin-delse i Kulissen om at bruge den Røst, Vorherre havde givet ham. Denne Røst og dette Rung var Nielsens Vinger. Begge Dele slog sammen i hans næste Oehlenschläger-Rolle som den purunge Einar Tambeskælver overfor Ryges Hakon Jarl: »Raske Gut! Jeg lider dig, fast som du varst en Kvinde! — Det var det sidste, som jeg vilde være.« Replikken kunde være sagt af en Løjtnant.

Det var Nielsen ogsaa, da han hørte Kaldet. Heller ikke dette Udtryk er det rette, han havde selv Luren. »Hans Stemme var den Lur, som Oehlenschläger behøved for at vække Folkets Sans,« skrev Carl Ploug i Minde-digtet ved hans Død. Han tilføjer: »Hans Læbe var det ædle Festens Bæger, hvor

N. P. Nielsen.

Sangens Drue sprang med dobbelt Glans« — hans fulde, ikke tykke Læber sad virkelig mellem de runde Kinder som en saadan Tragt midtvejs mellem den fine Næse og den (med Aarene) dobbelte Hage. Hans Portræt er en fuldkommen Modsætning til Winsløws. Billedet med Luren kan korrigeres ved Bournonvilles Karakteristik: »Hans Stemmes Klang forholdt sig til Ryges som det fyldige, men bløde Valdhorn til Kamplurens skarpe, gennemtrængende Toner.« Løjtnant Nielsen havde ganske rigtig et Valdhorn, som han øvede sig paa paa Kronborg, hvor han følte sig ensom mellem sine Kammerater — Rytet sagde, det var derfor, han gik til Teatret, og for at modsige det, gav de ham hans første Applaus. Der spillede han ogsaa daarlig Dilettantkomedie i Lystspilroller, men deklamerede hellere for sig selv i den høje Stil. Det var han vant til fra Dreng, da hans holstenske Lærer havde lært ham Tysk som en Indfødt. Han brugte Schillers Vers til at afstive Oehlenschlæger — han spillede siden baade hans Axel og Correggio og Schiller paa tyske Scener. Han talte til Stoltthed for sine Landsmænd og Forundring for de andre Nordboer et Dansk, der forekom ham naturligt for det ædle (tyske) Foredrag. Han deklamerede, men aldrig falsk, med Intelligens. Dersom man skulde give en typografisk Fremstilling af hans Stemmeføring i Digtet:

Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden,
 og Polens Bjerge svømmer nær dets Favn,
 men skönt som det er intet Sted paa Jorden,
 og Danmark kalder man dets fagre Navn —

saa maatte man trykke de to første Linjer med smaa, de to sidste med store Typer, ikke omvendt, saaledes som en Stympervilde deklamere, og i den sidste Linje fremhæve de mange klare a'er, for først da lod han Modersmaalet springe med Guldæbler.

En Følge af Niensens og hans Frues Fremsigelseskunst var de mange Aftenunderholdninger paa Teatret og i Litteraturen en paafaldende Blomstring af den dertil stærkest efterspurgte Digtart, Fortællinger paa Vers, af Winther, Hertz o. fl., ogsaa af Heiberg, der som Direktør ophævede disse saakaldte Deklamatorier. Det nævnte Digt er af C. J. Boye, en mere blød end stærk Oehlenschlægerspire, indlagt i Skuespillet Svend Grathe, hvor Ryge var en Saul-grublende Svend og Nielsen den David-unge Valdemar, men Dramaet alligevel først kom til Kræfter, da det

i Balletten Valdemar fik Bournonvilles Ben at gaa paa. Boye er den eneste samtidige Digter, Fru Heiberg mindes at have hørt Nielsen tale godt om; hun mente, han var misundelig paa de andre. Boye kunde han tumle.

Det var ikke blot hos Oehlenschläger, Niensens Blomst kom til at udfolde sig. »Et spraglet Kryderblad« var ogsaa for ham Sæsonen 1827—28, der fulgte efter den nye Opførelse af Stærk-odder. Der opførtes ikke mindre end tolv danske Nyheder: Tragedier, men især Lystspil, Syngestykker, især Vaudeviller, fire i Tallet og ingen af Heiberg, og mellem Oversættelserne Shakespeares Købmanden fra Venedig og Kleists Prinsen af Homburg (kaldet Slaget ved Fehrbellin). Paa alle disse Omraader var der Brug for den nye Kraft. I de 25 Aar fra 1825—49 spillede han o. 300 Roller. Hos Oehlenschläger kontrasterede han i den nævnte Sæsons ene store Tragedie Væringerne i Miklagaard som den norske Harald Haarderaade mod Winsløws græske Georgios; ogsaa Oehlenschläger var efter en lang Pavse siden Erik og Abel i 1821 begyndt at »krydre« sine Tragedier med en vekslende Kolorit. I denne senere Række af historiske Skuespil tilfaldt Nielsen, hvis Fritidssyssel altid ligesom Digterens var historisk Læsning med Eftertrykket paa »det store og sjældne«: Tordenskjold, Aristofanes i Sokrates, Marsk Stig i Erik Glipping, Corfitz Ulfeld i Dina; hos Boye var han samtidig med Valdemar Kong Svend i Juta desuden Kong Erik og Kong Sigurd, paa hvis norske Kraft-Lunger Digteren havde slidt saaledes, at alle Stykkets øvrige Figurer til sammen havde samme Opgave som den Fortrolige i Kærlighed uden Strømper: at give Helten Tid til at trække Vejret. Endelig, til lige Lise for Kunstneren selv og hans Publikum, den romantisk spillende William Shakespeare i Boyes morsomste Stykke, hvori Kuhlaus Musik tager hans deklamatoriske Tekst Ordet af Munden.

Ved Opførelsen af Aladdin i 1839 spillede Nielsen, som da var 44 Aar, Nureddins Rolle. En lignende Selvförvandling havde han foretaget et Par Aar før i Casimir Delavignes Don Juan af Østerrig, da han overfor sig havde sin egen Arvtager Vilh. Holst som den sejrende Don Juan og selv spillede den forsmaaede og sjælesyge Philip den Anden. Trækket er kendt fra meget grove Karakterskuespillere, der tager Stikket hjem med Hjerterknægt, men har Klørkongen i Baghaanden. Hos Nielsen tyder det paa

en Uligevægt i Sindet, der rimede ilde med den Oehlenschlægerske Uskyld; om den er der mange andre Vidnesbyrd fra Kulissen end Fru Heibergs, men det fortroligste fra Forholdet mellem ham og hans Hustru før og under deres Ægteskab. Man kunde se denne Usikkerhed i hans Øjne. Herpaa tyder maaske den dunkle Slutning paa Bournonvilles Apoteose af ham (og Michael Wiehe): de »savnede Blikket«. Den skal dog næppe forstaaes moralsk, som om han kunde lyve med Øjnene som en Kvinde, ogsaa overfor Mænd, men teknisk: Balletmesteren savner hos sine talende Kolleger Fyrihed og Aplomb i Mimiken. Intrigespillet ved Teatret, hvori han dog sjælden kom videre end til den tit gentagne Trumf: Truslen om at tage sin Afsked, førte ham til Marinellis Rolle i Lessings Emilie Galotti, Kunstnermisundelsen til Macbeths Nid, den forfængelige Mands Ensomhedsfølelse, Egotismen, til Lears Forladthed. Det er tvivlsomt, om han i disse Roller overgik Ryges Spil, Overskou mener ja, Bournonville nej. Om den sidste Rolle skriver Fru Heiberg: »Naar man saa ham som Kong Lear, saa den mægtige Skikkelse, hørte den vældige, skønne Stemme, betaget af hans glimrende Fantasi, der maatte henrive alle, da kunde man jo virkelig elske et saadant Talent. Hvor sørgeligt var det derfor, at han bestandig nedrev, hvad han kort i Forvejen havde bygget op. Thi hændes kunde det, ja det var næsten uden Eksempel, at det ikke hændtes, at man, naar man ønskede at gentage Nydelsen af en Fremstilling af ham, maatte studse over den Ukorrektthed i Diktionen, det famlende i Fremstillingen, det hule, det med et Ord samvittighedsløse i hele Rollens Udførelse, der gjorde, at det første Billede, som man havde modtaget med Beundring, blev fordunklet.«

Dommen er fra Nielsens senere Aar under Heibergs Direktorat, da han jævnlig skulkede og stadig spillede den nævnte Trumf ud mod Direktøren. Da maatte ogsaa hans Vinge dale. Ogsaa andre klager over, at hans Studium (ene med Undtagelse af Lear) udelukkende foregik paa Teatret, under Prøverne, og da, karakteristisk nok, med mere Usikkerhed i Prosaen end i Verset, hvis Mekanik var gaaet ham saaledes i Blodet, at han ogsaa i sine Fortalelser snakkede paa Jamber. Han forberedte sig til en ny Rolle som til en Skaaltale. Den ensomme Deklamator paa Kronborg var bleven Festtaler paa Skydebanen, ikke blot mellem Brødrene, men ved Oehlenschlægers 70-Aarsdag; ogsaa ved folke-

lige Højtider som Troppernes Hjemkomst. I Lystspillet falder den tilsvarende Overgang i Nielsens Kunst i Alderen omkring Halvtreds, da han fik Mave og avancerede fra Løjtnant til Oberst i »Amors Genistreger«. Hans første Forsøg i det komiske Fag, Figaro i Beaumarchais' Komædie Barberen i Sevilla, og en Forklædningsrolle i en af den tyske Skuespiller-Forfatter Schröders Regissørkomædier — hans 2. og 3. Debut — var ikke faldet meget heldigere ud end Dilettantkomædien paa Kronborg. Men endnu i samme Sæson tog han sin Oprejsning som Galningen i Olufsens Gulddaasen. Fra det attende Aarhundredes Komædie gik han saa over i Vaudevillen og det ny-københavnske Lystspil, dog uden at kunne faa Benene — de smaa Fødder og tykke Knæ — saaledes med sig som Hultmann siden i de Hostrupske Studenterrøller.

Anderledes end i Tragedien tiltog i Komædien hans Fermhed med Førligheden. Samtidig med at han gav Djærvheden hos de Oehlschlægerske Helte et støt og saftigt Udtryk i Nybødermændene Ole Kaninstok og Palle Blok i Overskous Capriciosa og Pak, fandt han den fineste Form for den Selvfremstilling, som han altid brugte, da han formede Figureerne efter sig og ikke omvendt, i de nye franske Lystspil. Af Festtaleren hos Boye var her intet Spor, men des mere af den konverserende Selskabsmand efter Toasten. Hans bløde Tunge kappedes med Fru Heibergs i dette »franske Pludder«, hendes Udtryk om Hødts Oversættelse af Dronning Marguerites Noveller, helt ud i »En Kone, som springer ud af Vinduet«. Hans Fremstilling af disse fornemme Herrer forholdt sig til Frydendahls, hvis Afløser han her blev, som hans Helterøller til Ryges. Til Frydendahls drabelige Selvkarikering i Grevens Parti føjede hans Markiser den fineste Ironi. Ogsaa Slapheden kom ham til Gode, den gjorde Hovmodet elskværdigt og Velværet poetisk. Højest naæde han ogsaa her i sin sidste Periode som den livslystne gamle Herre i Sandeaus Slottet i Poitou.

I Paris saa Fru Heiberg de to Danserinder Taglioni og Fanny Elszler og glædede sig over deres saa ulige, men lige fuldkomne Kunst, idet den første forekom hende at repræsentere den antike Skulptur og den anden den moderne, henholdsvis som en Gudinde og en Bakkantinde. Herom skriver hun i Erindringerne: »Det hører med til et Publikums Bornethed absolut at ville sam-

menligne to saadanne Talenter som Taglioni og Fanny Elszler og sætte den ene over den anden. Denne Sammenligning er til stor Fordærvelse i Kunsten. Man tvinger disse to Kunstnerinder, der hver for sig anerkender hinandens Fortrin, med Magt igennem Kritiken, igennem Applausen til at stille sig fjendtligt lige overfor hinanden, og derved bidrager man sit til en Immoralitet, som kunde og burde undgaas. Det er ofte Dæmonerne hos Publikum, der opelsker Dæmonerne hos Kunstnerne.« Som altid taler hun af Erfaring. Hun tænker paa sit eget Forhold til FRU NIELSEN. Der blev Sammenligningssygen til en sand Feber i Aarene under Heibergs Styre, da Fru Heiberg med sine 40 Aar endnu blev i det yngre Rollefag, mens Fru Nielsen, der var omtrent ti Aar ældre, havde ondt ved at faa eller finde sin Plads i det ældre. Især kom den til Udbrud ved Opførelsen af det historiske Intrigestykke i Scribes Stil »Prinsessen af Taranto« (1855, af Ida Nielsen). Med fuld Ret forsvare Fru Heiberg i Erindringerne ikke blot som ovenfor nævnt sine mange Toiletter, men sin hele Spillemaade som foreskrevet af Stykkets Forfatterinde. Det var ikke hendes Skyld, at hendes Spil som den fremmede Prinsesse, der er forelsket i Griffenfeld, men skjuler det, syntes en glimrende Forstillingskunst ved Siden af den høje Enfold i Fru Nielsens Fremstilling af Griffenfelds Moder, der af Forfatterinden kun er tegnet som en jævnt enfoldig Kvinde. Men Virkningen af Fru Nielsens Spil, især det sidste Udbrud for Kongens Fødder: »Naade, Naade, Eders Majestæt!« som hun fyldte med Moderkærlighedens Vælde, ligesom Wiehe som ovenfor omtalt havde fyldt en lignende Frase i Kong Renés Datter med Elskovens Sødme, var saa stærk, siger Bournonville, at alt andet forsvandt. Altsaa ogsaa Fru Heiberg; denne Gang gik Strømmen hende forbi. Det var ikke Illusionen, Suggestionen, der virkede, men noget, som i sin Simpelhed var endnu stærkere, Sjælesympatien mellem Skuespiller og Tilskuer, Samfølelsen i det elementære, i Racen og Kvindenaturen. Naturligvis forstod Fru Heiberg dette. Om Fru Nielsens Spil som Moderens Genfærd i Svend Dyrings Hus siger hun, at hun udtalte sine Repliker med en saadan Fylde af Toner fra det menneskelige Bryst, at de endnu klinger for hendes Fantasi og i hendes Øre.

Som saa mangan nordisk Jomfru var Anna Brenøe begyndt med en Lømmelalder uden Gratie. Ogsaa denne Svane havde

(efter sin egen Mening) været en grim Ælling; da man var bleven opmærksom paa hendes rene Pigestemme, turde hun dog ikke gaa til Teatret for sin »skæve« Figur: hun var opløben og kantet, havde ingen Teaterprofil, Karakteren laa i Panden, Udtrykket i de store blaa Øjne. Hun var dog ikke atten Aar, da hun som nævnt optraadte første Gang som Hanne Rosings Lærling som Dyveke. Herfra stammer den Type, den nordiske Mø, som hun førte

Anna Nielsen.

Maleri paa TeatermuSeet.

sejrrigt igennem ved Siden af sin senere Mand i Oehlenschlægers Tragedier, ikke som en Afglans af Hanne Rosing, men som en ny Solopgang, da det var Oehlenschlæger og ikke Rahbek, som tændte den; skarpest Blik for hendes Egenart har han i Væringerne i Miklagard, hvor hun spillede den græske Pige, eller i den usentimentale engelske Miss Harriet i Tordenskjold. Men i sin første Tid hørte hun fuldt saa meget Syngestykket til. Sang var foruden »Dansk« (d. e. Versfremsigelse) det eneste, hvori hun havde udmærket sig i »Fru Bittermandels Institut« — man genfinder i de mindste Træk Aprilsnarrenes højere Dannelsesanstalt i det Billede af sin Skole, hun har givet i nogle Erindringer fra sin Barndom. Skønnest af alt, hun har skabt, var for Samtiden hendes Agathe i Webers Opera Jægerbruden, Romantikens »skønne, grønne Jomfrukrans« paa den danske og de tyske Scener. Weber havde til Tak for et Besøg i

København i 1820, hvor Ouverturen var bleven spillet for første Gang, foræret Teatret Partituret, og Operaen gik to Aar efter med Tekst af Oehlenschläger, der gav den den oprindelige Titel »Jægerbruden« (i Stedet for Der Freischütz) og af Hensyn til den fromme Dronning Maries Følelse havde maattet bortforklare Fandens korporlige Nærværelse i Samuels Figur. Anna Brenøe sang og spillede sit Parti saaledes, siger Overskou, »at Værelset, i hvilket hun stod, laa i dyb romantisk Skovensomhed«. Hendes Agathe fra 1822 var en ældre Søster til Agnete i Elverhøj fra 1829, hvori hun spillede Elisabeths Rolle med de paa hendes Foredrag beregnede Sange. I et lignende Forhold stod hun den Gang selv til Johanne Louise Pætges, som en Tid var optaget i hendes Hjem under hendes første Ægteskab med den geniale norske Musiker Fr. Wexschall. Saaledes stod hun ogsaa fra først af i den Heibergske Vaudeville. I den første, Kong Salomon og Jørgen Hattemager, var det hende, der vandt Sejren som den korsørske Jomfru Louise. Mens de foregaaende Sange: »Hvad ligner, Korsør! din politiske Glæde?« og »Hr. Goldkalb triumferer« syntes at parodiere deres Melodier, idealiserede hun i sit Foredrag af Sangen »Skøn Jomfru, som sidder« en Tyrolervise, der nylig var blevet sunget i den tyske Sangfarce Die Wiener in Berlin, Vaudevillernes nærmeste, men groveste Forbillede, af Emilie Pohlmann. I Sammenligning med denne første Muse for den danske Vaudeville maatte den tyske Sangerinde forekomme at være, hvad hun kaldtes, en »Mamsel«, en Syngepige fra Hamborg. Ogsaa efter at den anden og egenlige Heibergske Muse, Johanne Luise, var kommen til fra og med Aprilsnarrene, blev Mad. Wexschall ved at have Jomfruens, den ældre Søsters Rolle i de danske Vaudeviller, en huslig Morgendragt for den nordiske Mø fra Oehlenschlägers Tragedier. Nutiden, for hvem disse Stykkers sande Poesi er lige saa utilgængelig som Tragediernes, drømmer ikke om, hvilken Jomfruelighed og hvilket Pigelune der en Gang har fyldt denne stivede Kjole og disse broderede Mamelukker.

I Livets Skole blev Jomfruen en Kvinde. Af hendes to Ægteskaber blev det danske paa sin Maade ikke mindre uheldigt end det norske. Af dem begge kunde hun have hentet Erfaringer til en Hustrurole i Ibsens Skuespil. Noget saadant bød Dattidens Skuespildigtning hende ikke; i Dina fremhæver Oehlenschläger i Eleonora Christines Rolle den formentlig bedragne Hu-

strus urokkelige Hengivenhed. Men at netop han i sine senere Tragedier stillede hende, sin Heltinde, i Skammekrogen for Publikummet, gav hende Følelsen af en anden Troløshed end den ægteskabelige. Herimod reagerede hun ikke som hendes Mand paa hendes Vegne ved Festen for Oehlschlæger. Hun trak sig ind i sig selv og gav sin Højhed et Præg af Unærmelighed, i sine senere Aar spillede hun de Publikumsroller, der tilfaldt hende, med tydelig Ringeagt for Publikummet. Heller ikke over de saakaldte mandlige Svagheder klagede hun, for hendes ypperste moderne Damerolle, den hvasse, men devote Svigermoder i Bayards og Vaillys Ude og hjemme, var ikke af hendes Type. Imod sin Elsker, der længe bevarede sin Tryllemagt ogsaa over hende, hævdede hun sin Kvindelighed som Varme, som Moderlighed — fra Oehlschlægers Dronning Margarete til Mor Ellen i Nyboder i Over-skous Pak. Ogsaa her maatte Kunsten bøde, hvad Livet brøstede. Baade Nielsen og hun havde Børn i deres tidligere Ægteskaber, men ikke med hinanden. Herfra havde hun en Vej til at fremstille Goldheden hos Ulrika i Hauchs Søstrene paa Kinnakullen. Maaske ogsaa til Brøden hos Lady Macbeth, som hun spillede sammen med sin Mand faa Aar efter deres Bryllup, og som efter Fru Sødrings Vidnesbyrd var af rystende Virkning. Hendes Fantasi var ikke ringere end hans, men hendes Følelse var en anden. Kort efter at hun var død, i Fredensborg ligesom Mad. Rosing, i 1856, mens han var paa Gæstespil i Stockholm, bad han Fru Heiberg spille denne Rolle med sig — et grusommere Træk af Menneske- og Publikums-Dyrets Glemsomhed, end nogen Ibsen har udtænkt. Hun var da i sin erotiske Eftersommer, og han havde i Wexschalls Hus, samtidig med at han forelskede sig i hans Hustru, gjort Stormkur til den smaa Pætges — ikke uden Virkning, indtil hun besindede sig paa hans fire Børn og fandt ham komisk, hvad der efter Fru Heibergs ikke urimelige Formening var den første Grund til det senere Fjendskab.

Fra Aaret 1845 findes foruden de tidligere nævnte teaterhistoriske Dokumenter endnu et, der viser Teatrets Værd for Dattidens højeste Kultur. Det er en lang Anmærkning til Ægtemandens Afhandling om Ægteskabet i Søren Kierkegaards »Stadier paa Livets Vej«. Paa det Sted, hvor Ægtemanden drøfter den Sætning, at Kvindens Skønhed tiltager med Aarene, nævner han som et for alle indlysende Eksempel fra Teatret Madame Nielsen,

hvis Omraade ikke er en enkelt Side af det kvindelige eller en Tilfældighed derved eller et Tidsafsnit deri, men det væsenlig kvindelige: »Fuldendt vil hun fremstille Bedstemoderen, atter virke ved det væsenlig kvindelige, ligesom den unge Pige ikke virkede ved nogen overordenlig Skønhed, der bedaarede Recensenter, eller ved en mageløs Syngestemme, der fortryllede Kendere, eller ved at kunne danse, hvad der vakte Publikums særdeles Interesse, eller ved lidt Skælmeri, som enhver Tilskuer behageligt tog sig til Indtægt, men ved den Indvielse, som er den rene Kvindeligheds Pagt med det uforgængelige«. Af disse Udtryk og andre, saaledes Hentydningen til »de Triumf-Dragere, der som andre Dragere søge deres Sjøv ved at bære En bort« — ligesom det Publikum, der trak Fru Heiberg hjem en Aften i 1842 efter Dina — ses det, at ogsaa Kierkegaard, da han skrev dette i 1845, var besat af Sammenlignings-Djævelen. Men tre Aar senere trængte han i Afhandlingen »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv« med lige Sympati til Bunden i Fru Heibergs Geni og fandt den som ovenfor omtalt i »den rette Rapport til den sceniske Spænding«, altsaa en æstetisk Potens, mens Fru Nielsens Værd for ham ligger i det etiske. Det er ikke for meget sagt, at til Fremstillingen af den Dialektik mellem det æstetiske og det etiske, der er Spillet i Kierkegaards pseudonyme Forfatterskab, gav de to Skuespillerinder: Bakkantinden og Gudinden — Actricen og Skuespillerinden kaldte Ryge dem med en lignende Distinktion — ham mere end den unge Pige, med hvem han en Tid var forlovet, og som først satte hele dette Spil i Gang. Der kan ikke gives noget stærkere Bevis for det daværende Teaters Betydning som Brændpunkt for Aandslivet. Lyset fra Rampen blander sig med den ensommes Lampe.

I Teatrets Historie er Nielsen og hans Hustru et sjældent Par, de var »magen« ligesom Ægteparret Michael og Hanne Rosing. Ryges Kunst var u-parret, han havde som den Teater-Despot han var giftet sig (for anden Gang) med Pyntekonen, der førte den til hans mandlige Myndighed svarende Titel: Overpaaklædersken. Derimod havde han en Datter ved Teatret ligesom C. N. Rosenkilde. Ligesom Julie Rosenkilde var Natalia — efter Nummeret i Rækken ogsaa kaldet Septima — Ryge som Kunstnerinde skabt over et af Faderens Ribben. Men de to Ribben var fra hver sin Side af Hjertet, det borgerlige hos Rosenkilde blev til Madammen

hos hans Datter, det ridderlige hos Ryge blev hos hans Datter til Verdensdamen, saa grundigt, at hun i 1848 gik fra Teatret og giftede sig med en Ahlefeld. Hun var RYGES DATTER, medens Rose's Datter et Hundredaar før simpelthen var bleven »enleveret« af sin Ahlefeld til Palæet som Mætresse. I de franske Konversationsstykker formerede hun med Jfr. Jørgensen og Fru Heiberg Spindesiden; hun var Damen med den let komiske Tante paa den ene Side og den fortryllende Niece paa den anden; det var med denne kvindelige Besætning, at det kgl. Teaters Fremførelse af disse Skuespil overgik det franske Teaters. Den første moderne Kvinde (»emanciperede Dame« i Clara Raphaels Sprog) paa dansk Grund gav Natalia Ryge sin fineste Ironi som Vilhelmine i Heibergs Valgerda. I sin Faders Fag gik hun fra sin misforstaaede Debut Valborg over den nysnævnte Miss Harriet til Donna Sol i Victor Hugos Hermani. Hun kunde glimre, men ikke lyse.

Det kunde derimod hendes og Fru Heibergs Jævnaldrende, ELISE HOLST. »Thi hun var en Heger af Fødsel«, skriver Fru Heiberg med Tanken paa hendes redelige Natur. Som Fedronningen i Alferne, en meget from Diana i Stedet for den troldske Titania, vakte hun ved sin Skønhed Jubel blot ved sin Tilsynkomst; som Signe overfor Hagbarth i det første Møde gav hun Fru Heiberg et Billede af »ophøjet Ro« — »Antikens«, altsaa ikke »Kæmpevisens« — som hun har indført i Kapitlet om det plastiske i Skuespilkunsten i Erindringerne. I disse Roller artede Elise Holst sig dog mest efter Moderen Marie Schmidt, den første Dyveke, som endnu spillede ved hendes første Optræden ligesom Hanna Rosing ved Anna Brenøes. Der var, som man ser, paa Teatret en fortsat Række af »uskamferede Jomfruer«, hvad Holberg ansaa for enhver Stads fornemste Pryd, til at sikre Successionen af den nordiske Mø. En Heger var hun ved sin Person, der lignede begge Fastrene, Kamma Rahbek og Christiane Oehlenschläger. Hun var original, skriver Fru Sødring med Streg under og forklarer det heldigt ved den senere Tilføjelse: Hun var morsom. Ligesom Poul Møller, der i hendes Barndom en Tid havde boet i hendes Forældres Hus, kunde hun sige de jævreste Ting saa tilforladeligt, at man nu først forstod, hvad der laa i dem. Da hun som Rikke i Genboerne fortalte om Studentens første Besøg i Familien: »Og saa blev han, og (uden Overgang,

Vilh. Holst.

men med Eftertryk) vi spillede Skidtmads«, brød Latteren ud; Repliken klædte hende ligefrem yndigt, siger Fru Sødring. Men med den samme Tilforladelighed spillede hun Folkevisens Jomfru som Regisse i Svend Dyrings Hus. Det er noget af det skønneste, jeg har set! sagde Rosenkilde, der havde den gamle Tjeners Rolle, efter en Prøve. Saa længe man erindrer hende, skriver Fru Heiberg, kan ingen anden Skuespillerinde gøre Virkning heri,

det er umuligt: »hun fremstillede ikke Regisse, hun var Regisse — hvor dette kan siges, er det den største Ros for en Skuespillerinde«. Ved at være en saadan Regisse overfor en saadan Ragnhild (Fru Heiberg) gav hun dette Spil et saadant Eftertryk, at man saa et Relief af to Racer inden for samme Ramme.

Ud af dette Sindelag havde Elise Heger valgt sin Ledsager paa Livets Bane, ogsaa paa de skraa Bræder. Med VILH. HOLST spillede hun i »Svend Dyrings Hus« baade i sin Ungdom, da han var Stig Hvide, og siden, da han var Svend Dyring og hun Fru Helvig. Men i »Sparekassen« var ikke hun, men Fru Heiberg den tilforladelige Antonie overfor hans fejende Nicolai, skønt det var dette Par, der lignede hende og hendes Sømmand mest. For Sømmand var Vilhelm Holst, før han som Tyveaarig kom til Teatret i 1828, og blev det igen i 1848, da han med Orlov fra Teatret entrede over i Flaaden som Maanedsløjtnant og Kanonbaadskommandant — og tog Hæren med, først som ridende Ordon-

nans ved Isted, siden som Forfatter af den store Folkebog om Trearskrigen. Ogsaa han kunde lyse eller med et Udtryk, der medoptager hans Publikumsvirkning: det lyste af ham. Saaledes i Olaf Trygvasons Rolle, hvor han overfor Niensens Hakon Jarl gjorde denne fromme nordiske Aladdin til Stykkets sande Helt, hvad der ogsaa havde været Oehlenschlägers Mening, før Jarlen voldtog hans Fantasi; den sidste kunde han paa sine ældre Dage, da han lignede en Baadsmænd, ikke spille, fordi det hvæsedes i den næsten opslidte Kommandørøst som en Smedebælg. Saaledes lyste han ogsaa i den rigtige Aladdin, som han sammen med Bournonville og Overskou fik opført i 1839, og hvor han paa Forhaand tog Glansen fra sin Medbejler Michael Wiehe, der spillede Rollen efter hans tyvende Optræden deri i 1842, men som ogsaa her var skønnest i Skyggen, altsaa i Eventyrdigtets sidste, tragiske Del med Udtrykket for Vanviddet, Vemodet og den ydmyge Følelse. Til ham maatte Holst saa afstaa de sjælfulde Elskere. Naar han spillede med Fru Heiberg, hvad han tit gjorde, var det gerne i en anden Tone. Det var, som naar en ung Styrmand efter et Togt dansede med Skipperens Datter. Det »skar« helt ud i den forfløjneste Fandango. Saaledes især i det franske Lystspil (af Dennery) Don Cæsar de Bazan. Heiberg kaldte den Hundekomedien og undrede sig over, at de agerende ikke stundom faldt ned paa alle fire. Hans Hustru, der spillede Gadesangeren Maritana, fandt dette saa træffende, at hun saa Hund i dem alle: Fru Sødrings pyntede fornemme Dame som en Puddel og den (nu temmelig tykke) Nielsen i kort spansk Ridderkappe med Fjerbaretten ned over Næsen, knurrende af ulykkelig Kærlighed, som en Bulldog. Men, tilføjer hun i Erindringerne, Michael Wiehe gjorde her for første Gang som den ogsaa i Maritana forelskede Konge en Karakter ud af en hel Dukke. »Og V. Holsts elskværdige Personlighed passede særdeles vel til Titelrollen, det forcerede deri modererede han, det godmodige og noble trak han frem, og da han var aldeles fri for Affektation, forelskede unge Københavnerinder sig i den ædle Don Cæsar af Bazan, og Stykket blev i flere Aar et Kassestykke«. Sig selv og sine Medspillende trøstede hun med Jødens Ord i Overskous Østergade og Vestergade: »Naar det er Dem en Fornøjelse, saa er det ogsaa mig en Fornøjelse« — hvad det ganske sikkert ogsaa var. En Karakterdans af en højere Orden traadte de sammen i Fr. Halms (d. e.

Friherre v. Münch-Bellinghausens) ovenfor omtalte Drama Ørkenens Søn. Heiberg satte dette Stykke meget højt paa Grund af dets formentlige politiske og nationale Idé: Modsætningen mellem den græske Pige Parthenia (Fru Heiberg) og den germaniske Høvding Ingomar (Holst), der forsones som »to Sjæle, en Tanke, to Hjerter, et Slag« (Udtrykket er herfra) i det samme Kultur-Ideal, altsaa et Racerelief af en noget anden Karakter end Samspillet mellem hans Hustru og Fru Heiberg i Svend Dyrings Hus.

Med Vilhelm og Elise Holst slutter den ene Række af den sceniske Tradition, hvori Fru Heiberg efter sin Mands og sin egen Mening som ung gik ind. Det er Oehlenschlægers og Ryges Retning. For Øjet tegner denne Retning sig som en Bevægelse. Man ser den for sig som en Procession, et festligt Optog paa Teatret, hvor Par bliver ved at følge paa Par, mens Kongen — Ryge — gaar alene i Midten. Paa den passer det Vers i Heibergs Sang til Oehlenschlæger paa hans 70-Aarsdag »Den yngre Digterskole til Adam Oehlenschlæger«, hvori han hylder ham som den, der har skabt eller genskabt nationale Idealer:

Og som vort Lands Natur sin Tolk
 har i vor Adam fundet,
 har og Naturen i vort Folk
 i ham Bevidsthed vundet.
 Den danske Kraft og Kærlighed
 stod frem i lyse Minder,
 til Kilden har han ført os ned,
 hvoraf vort Livsvæld rinder.

For Tanken er denne Procession Udtryk for en Proces, en Udvikling, hvori en Idé, det nationale Ideal, kommer klarere og klarere til Bevidsthed. De skiftende Par er i Grunden et og samme Par, som idelig fornyr sig. Udgangen for Bevægelsen laa hinsides Oehlenschlæger, paa den Tid da Johannes Ewald, dreven af sit indre Kald og tilskyndet af en »nordisk Romantik«, som var ved at blive en Mode i den europæiske Litteratur, i den tyske med den i Danmark bosatte Klopstock, i den engelske især ved Fremkomsten af det skotske Heltedigt Ossian, vilde skabe en nordisk Tradition. Det stemmer med Datidens Forkærlighed for det norske og dens Sværmeri for det primitive, at det første Par blev Trønderen Michael Rosing og en københavnsk »Naturens Datter«, Hanne Olsen. Paa Grund af Ewalds tidlige Død og Udelukkelsen af Shakespeare og Schiller fra det danske Teater maatte Ægte-

parret Rosing friste Ventetiden før det store nationale Gennembrud, han som Tyran og hun som Dydsmønster. Ved den første Opførelse af Hakon Jarl var hun ikke med, og han var en Krøbling. Da var det næste Par paa Scenen: Steffen og Marie Heger som den unge Einar Tambeskælver og Thora, Jarlens »Kæreste«. Men hun blev ogsaa hos Oehlenschläger ved at være Dyveke, den blide, helst lidende Heltinde, Ingemanns Blanca var hendes bedste Rolle, og han var vel original som alt, hvad der hed Heger, men mere i Lighed med sin Fader end med sin geniale Søster Kamma Rahbek. Han var ikke tillige morsom. Han var sanddru som sin anden Søster Christiane Oehlenschläger, men tillige sær. Han foragtede al Maskering, ogsaa Udstopningen af sine smalle Skuldre, naar han spillede Komædie, og til sidst selve det at spille Komædie. Han forlod allerede i 1817 Teatret, mens hans Hustru stille tog af som en Maane overfor det nye Lys, indtil hun slukedes; faa Aar efter Datterens, Elise Holsts første Optræden tabte hun ved et Slagtilfælde sit Mæle. Efter den ensomme Ryge med hans Frøken Datter kommer saa de to sidste Par, Niensens og Holsts. Paa Sværdsiden ser man her Nationalpræget slaa igennem fra Nielsen til Holst. Den første var »nazional« (saaledes udtaltes virkelig Ordet helt ned i den nationalliberale Periode), den anden var folkelig; et Udtryk derfor var, at Nielsen kom fra Officerskorpset, men Holst var Sømand ligesom Ewalds første folkelige Helte i Skuespillet Fiskerne. I lange Tider havde Sømanden (ved Siden af den komisk opfattede Bonde) været den eneste kendelige nationale Type, baade paa og udenfor Teatret. I 1801 var han Helt igen som paa »Kong Christians« Tid. Mellemedet mellem Rosing og Holst var Skuespilleren H. C. Knudsen. Strengt taget var det ikke Oehlenschlägers Tragedier, der indvarslede det nye Nationalitetens Aarhundrede, men »Knudsens Viser«, d. v. s. de Fædrelandssange, hvormed han ikke blot paa Teatret, men over hele Riget, ogsaa i Norge, indsang op imod trehundred Tusinde Rigsdaler til Fordel for Søkrigens Ofre. Forskellen imellem den ideale kvindelige Type i Anna Nielsen og den originale i Elise Holst ser man endnu paa Fotografierne af dem fra de senere Aar: i Silkekjole med Guldurkæde om Halsen og Hængelocker for Ørerne. De sidste syner størst hos Mad. Holst, men der stikker ogsaa en stor Skælm bagved. Det ser man paa Øjnene. Sjælen staar i Vinduet hos dem begge: hos Anna Nielsen med et

Udtryk af Erfaring og Lidelse, hos Elise Holst fuldkommen rolig, hvilende i sig selv.

I Rosenkildes Familie.

Ved Siden af eller bag ved Processionen af Heltespillet's ædle Herrer og stolte Fruer træder samtidig med dens sidste Par en anden Retning frem: den, der fortsætter den komiske Tradition fra Holbergs Tid. Ogsaa den har et Fællespræg, her er ligesom i det ridderlige Optog baade Par og Slægter med, men her er tillige fra først af en fremtrædende Forskel mellem Slægten ROSENKILDE og Parret PHISTER.

Til at skabe Lystspillet et Hjem paa det kongelige Teater var den holbergske Tradition ikke nok, der maatte et Nutidsskuespil til. Signalet dertil gav Vaudevillen. Komiske Skuespillere, der tidligere havde savnet et Midtpunkt for deres Kunst, fik det nu i den nationale eller, som Heiberg rigtig sagde, lokale Type. Udviklingen kan maales paa tre jævnaldrende Kunstnere. De to, Stage og Jfr. Jørgensen, var begge Københavnerne, af Embeds- og højere Borgerstand, og oplærte gennem de dramatiske Selskaber, den tredje, CHRISTEN FOERSOM, var Fynbo — ikke Jyde som hans ældre Navnebroder, Shakespeare-Dyrkeren Peter Foersom — og bevarede altid i sin Tale den fynske Tone ligesom Lindgreen den sjællandske. Men i Modsætning til denne Holbergfremstiller var han udpræget Nutidskunstner. Han færdedes hjemmevant mellem københavnske Smaaborgere ligesom Lindgreen mellem sjællandske Bønder. Paa Teatret fulgte han med indtil Hostrup; han døde 1850. Til hans sidste Roller hørte foruden de lige kostelige Kontrastfigurer Birkedommeren i Eventyr paa Fodrejsen og Munken i Tonietta, den lille Rolle som »Første Spidsborger« i Genboerne. Baade efter Tiden og i Rangen kunde han svare til det Navn. Som Tommerup i Hertzes Debatten i Politivennen gav han Sjælekampen i et Høsehode — Familievrøvlet og Bladkævet — et næsten gribende Udtryk; hans Fantasi var ikke ringere end hans lagttagelsesevne; som Kakkadue i Overskous Capriciosa fastholdt han Virkelighedsgrundlaget i den burleske Figur. Efter den første af disse Roller skrev Fru Heiberg anonymt i »Fædrelandet« et Forsvar for hans, som hun fandt, ægte danske Kunst, som Publikum ikke var modent til at værdsætte. Han gjorde det københavnske Lystspils Figurer klassiske som de Hol-

bergske. Af hans to Kammerater slap STAGE, der var en Altmuligmand, fra den ældre Tids komiske Figurer, Knudsens Roller: Faldsmaal i Olufsens Gulddaasen, Barthel i Kunzens Syngestykke Vinhøsten, over i de nye Lystspil med sit Speciale Matrosen, den ældre Tids nationale Type, mens den langt betydeligere JFR. JØRGENSEN, der havde baa- de Anstandsdamen og Dronningen (Schillers Elisabeth, Oehlenschlægers

C. N. Rosenkilde.

Margrethe) til sin Raadighed, fik Udløsning for sit vittige Lune som Vaudevillens Malle og Jfr. Trumfmeier.

Men paa ingen virkede Vaudevillen saa befriende som paa C. N. ROSENKILDE. Dens komiske Figurer er fra Digterens Haand Konturer, som Skuespilleren skal udfylde. De er, siger Oehlenschlæger med digterisk Forstaaelse, Prismen, hvori det komiske Lune bryder sig. Denne Brydning var Farvespillet i Rosenkildes Kunst. Den var stærk i — og svag for — Improvisationer. En saadan Improvisation reddede ham i hans første Teatertid fra den dræbende Fiasko, som Direktionen vistnok havde tiltænkt denne Sanger, der vilde være Komiker. Man havde givet ham, der var tynd som en Sild, en af Knudsens tykkeste Roller som Kammerraad Hippeldanz i et Stykke af Kotzebue. Under Spillet tabte han sit Lommetørklæde, og da han paa Grund af Vatmaven ikke kunde bukke sig, pirkede og fiskede han det op med Stokken med

en Bevægelse, der lod den Kontur, han ikke kunde udfylde, springe lyslevende frem af den skabende Fantasi.

Ved Teatrets Hundredaarsfest gjorde Rosenkilde Svendestykke i Holbergs Komedier. Allerede et Par Aar før var Silden som en anden Aal krøbet ind i de holbergske Pedanters Skind som Magister Stygotius i Jacob von Tyboe og akslede det paa ny, skinnende af akademisk Hovmod som Erasmus Montanus og slimet af Salvelse som Magister Rosiflengius i Det lykkelige Skibbrud. Saa kom Vaudevillen, ved hvis Fødsel han havde medvirket som Skoledrengen Hans Mortensen i hans Hjertensven Poul Møllers dramatiske Scene fra Rosenborg Have, der siden blev til Heibergs Aprilsnarrene. Han havde da en Tid ondt ved at komme ud af Rundtrøjen og de lange Bukser ligesom Fru Heiberg af Trines Mamelukker; baade hos Heiberg og Hertz, men først hos Oehlenschläger (i Robinson i England fra 1823) er denne — ikke dumme — Peter en staaende Figur; ligeledes (og mindst morsomt i hans egen Fremstilling) i hans egne to Forsøg paa ogsaa som Forfatter at bryde Vejen for Lystspillet: Den dramatiske Skrædder (efter Holberg) og Vennernes Fest (en »Anden April« i 25-Aaret efter Slaget paa Reden), der slog bedre igennem end Heibergs »Den 28. Januar«. Men Spilopmageren, hvis Portræt Ingemann siden har givet i sin Levnedsbog med Rosenkildes Lune, men langt fra hans virkelige Person som ærbar Mesterlektianer i Slagelse Skole, skød samtidig Ham som den gamle Student Trop i Recensenten og Dyret. Og den Ham blev med Aarene mindre og mindre af Digterens Værk, og mere og mere af hans eget, saaledes overmalede han den med Improvisationer, dog uden at angribe dens Kerne af elskværdig Snurrighed eller »Snovskhed«. Da han spillede denne sin og Publikums Yndlingsrolle for 132. Gang paa sin 70. Aarsdag, takkede han Tilskuerne: Saaledes var han, for saaledes havde de villet han skulde være. Han spillede paa Galleriet og det paa ham, stundom bogstaveligt. Naar han som Retsbetjenten Hummer i De Uadskillelige efter Heibergs Mening gik videre i Realisme, end denne Digtarts Stil tillader, og havde sagt: »Der er bestemt Torden i Luften«, tilføjede han »Der staar en Kal deroppe — naar han knalder a!« og truede med Stokken mod sine Venner under Loftet, der omgaaende gjorde Brug af deres Publikumsret til at knalde. Da han havde sagt de nylig nævnte Takkeord paa 70-Aarsdagen: Skyl-

den har I — I! svaredes der et mangestemmet jublende Ja fra Tilskuerpladsen.

Igennem disse Figurer og lignende i de nye Lystspil — fra den hellige Kræmmer svend Ludvig i Overskous Østergade og Vestergade til den oppustede Blase i Heibergs Køge Huskors — gik han Vejen tilbage til Holbergs Komedier. I den samme Sæson 1842—43 skabte han sine første Jeronimuser, hvorimellem den ypperste var den visne Tartuffe i Pernilles korte Frøkenstand, og den slunkne Peer Degn efter Ryges fede, og til sidst sin ypperste Holbergfigur, Vielgeschrei i Den Stundesløse. Hvad han en Gang sagde til sin Datter Julie om deres fælles Kunst: »Du spiller paa et stort Instrument, og alle Strengene udgaar fra dig«, det stadfæstede han her ved sit Spil. Med komisk Sympati satte han sig ind i Selvplagerens Sind og lod mod denne Baggrund hans skiftende Stemninger spille som Bobler, fra Triumfindtoget i den hvirvlende Slobrok i Spidsen for de fire Skriverkarle til Skabergglæden under Diktat-Scenen med CLAUDATUR! som et Slag paa Pauken og den trippende Modersorg for den lille sorte Høne indtil Vanvidsudbruddet til sidst med Stolebenet som et Sværd i Luften: »Jeg er Alexander Magnus! og I andre er alle Slyngler, som skal dø for min Haand.« Lige saa fuldt som Fru Heiberg for Den Vægelsindede kunde han for Den Stundesløse have for tjent en Tak fra Holberg for at have spillet rigtig Menneskekomedie i hans Skuespil. I hans Corfits i Barselstuen fra det følgende Aar, der ligesom hans Peer Degn var en fysisk Mod-sætning til Ryges majestætiske Figur, slog Medfølelsen med denne nye Selvplager, den indbildte Hanrej, saa stærkt igennem, at Tilskuerne ansaa ham for en virkelig; i Ryges Figur huserede Skinsygen lige saa rent komisk som tragisk i Othello. Men en halv Snes Aar før havde »Gamle Rosenkilde« i Halvtredsarsalderen givet sin egen Følelse det reneste Udtryk, da han efter den virkelige, men lykkeligt salverede Hanrej i Scribes Familien Riquebourg, som Publikum græd over, spillede den gamle Præst i Mélesvilles Michel Perrin, og greb det. Det var den Renhed i Følelsen, den Blanding af Hjælpeløshed og Visdom, som er Manden fjern, men hvori Oldingen mødes med Barnet. Den Tale, hvori han her med Stages Fouché og Phisters Politispion som lige ypperlige Medspillere lader det gamle Barn sige sig fri fra det politiske Rænkespil, virkede stærkere end nogen tragisk Mo-

nolog. Den var helt uden Patos. Overfor Fru Heiberg, der sammen med sin Mand og Poul Møller og Chr. Winther hørte til hans Vennekreds, hævdede han Hverdagstonen, selv i det lyriske Drama. Hermed stemmer, at han saa at sige aldrig maskerede sig. De skarpe Træk og det »bestemte« Blik — en Medspillers Indtryk, hans Datter siger: det underligt alvorlige Blik — var ham nok. Paa sin 70-Aarsdag spillede han med samme Ansigt og samme Stemme Trop og Perrin. Alt kom fra inden af. Personligt laa den sidste ham den Gang nærmest. Da han skulde dø, fablede han om Poul Møllers Hans og Trine og havde i Hænderne for at svale dem et Æble, han havde faaet af Fru Heiberg; men da Præsten, den gode J. H. Paulli, havde besøgt ham for sidste Gang, slog den Gamle sine Arme om Halsen paa ham til Farvel. Paa et malet Portræt af ham fra disse Aar af Carl Bloch sidder han ene i sit Studerekammer og læser, maaske i Bibelen, i alt Fald ikke paa en Rolle.

Da var hans Hjem opløst ved hans Hustrus Død. Men det var det Hjem, han havde bragt med paa Teatret, det fattige Hjem i Adelgade med Baggaarden som Legeplads for Børnene, hvor Datteren Julie fandt sine første Modeller i Kvarterets gamle Jomfruer og Madammer, og siden, da Kaarene bedredes, det hvide Hus paa Hjørnet af Kastelsvejen med Haven, hvor Drengen Adolf gennem en Sprække i Plankeværket lagde an paa den forbirykende Borgervæbnings stramme Bukser og modtog en skarp Tilrettevisning derfor af Faderen, men Dagen efter overraskedes ved hans glade Tilraab: »Adolf! Kom med Pusterøret! Der er de!« Man kan ogsaa sige, det var Provinsen — Barndommen i Slagelse, Studenterkosten med de andre »aange« Mennesker, Oehlenschläger og Brødrene Ørsted, hos Farverenken Madam Møller sammestedsfra paa Vestergade (Morgiane i Aladdin), Ungdomsaarene som Kantor i Aarhus med Komediespillet paa Apotekerens Loft, hvor hans Talent blev opdaget af Prins Christian (VIII) — at det var denne »Provins«, som Christen Niemann viste frem for Københavnerne; de boede selv den Gang i en Provinsby, paa Størrelse med Nutidens Aarhus, en herligt kultiveret Provinsby med Forskel paa Folk og Lighed mellem Mennesker.

Fra dette Hjem kom baade Far og Mor paa Teatret, Faderen først med sin egen Person, siden gennem Sønnen, Moderen gennem Datteren Julie Rosenkilde, siden FRU SØDRING. Da hun en

Dag paa en af sine Prøver hørte Heiberg sige: Hun har Mutterwitz fra Faderen, tænkte hun i god Forstaaelse med Ordets Oprindelse: Ja, og fra Mor — Mutter sagde hun vel. Moderen hed Maren Christensen og var Datter af en Købmand i Aarhus af gammel Bondeslægt. Hun havde overfor sin Mand og hans Venner, hvoraf Poul Møller stod hende nærmest, den Forskel i Lighed eller omvendt, som er Vilkaaret for Kulturens S sammenspil. Til sin Mand sagde hun en Dag: Aa, du er en flau Karl! med en ugenigvelig Betoning, der

Julie Sødring.

er udgaaet af den danske Ordbog, men iagttaget af Schandorph, hos hvem en sjællandsk Pige afviser et Tilraab af en forbikørende Landslagter med den Bemærkning, at Slagtere altid er »saa flove i Munden«. Det gaar paa alt det i Akademikerens (her tillige Sjællænderens) Udtryk og Væsen, som synes Almuen (Jyden) »hverken hugget eller stukket«. Helt ind til disse haarfint-karakteriserende Betydninger og Betoninger gik Fru Sødrings Sikkerhed i Fremstillingen af de københavnske Madam-mer. Som Geske Klokkers i Barselstuen svarede hun paa Barselkonens Spørgsmaal, om Suppen blev god, da Flæsket kom i, ikke: »Ja, hun blev dejlig!« men: »Ja, hun be dejlig, Madam.« Ved Siden af Madam Rusts gentagne Ja til Madam Skaarups Fremtidsplaner (i »Sparekassen«), der idelig varieredes med tilsvarende smaa Knæk i Nakken, maatte Fru Heibergs Nejer i Vau-devillen synes en blot Deklamationsøvelse. Den malende Betoning var det samme for hende som den talende Bevægelse for Faderen. Iøvrigt brugte ogsaa han den første, han gjorde altid sine Repliker mundrette, og hun den sidste; en af de fineste næv-

nede hendes Medspiller Hultmann for hende en Aften, lige før Tæppet gik op, karakteristisk nok med den Virkning, at hun spaaede, at den lille Bevægelse den Aften vilde mislykkes for hende, og fik Ret. Det var i en Scene i Lystspillet Ægteskabs-politik af den flinke Amatør, Lægen A. Thornam, hvor hun uden at pege eller vende sig bebudede den Røffel, der ventede den urimelige Svigersøn, ved et affejende Vift bagud med Lomme-tørklædet hen imod Døren til hans Værelse: Er han derinde? Tilfælles med Faderen havde hun ogsaa, at hun aldrig brugte Sminke undtagen som den kraprøde gamle Jomfru i Abekatten og aldrig skiftede Stemme uden til sit Publikums Forargelse en Gang i hendes sidste Aar, da hun lod Tanten i »Helene« (af en finere Amatør, den senere Overlæge Frits Lange) tale med Ganelyd efter en Dame, hun tilfældigt havde truffet under Indstuderingen. Bortset fra denne Brug af Model, hvorfor hun gør omhyggeligt rede i sine Erindringer, var hun sig selv, saadan som Publikum vilde have hende, som Faderen, og stolede ligesom han paa sin Stemme og sine Øjne. Dem holdt hun altid fast i Medspillerens uden nogen Tanke paa Publikummet. Det var Moderens Forbillede, der gav hende den Sikkerhed, hvormed hun holdt sine københavnske Madammer i Almue-Afstand fra de Fine og fra alt Teater. Sin fineste Kunst gav hun ikke, som Publikum — og hun selv — mente, i de holbergske Magdeloner, som hun overtog, samtidig med at hendes Fader fik Gammelmandsrollerne; dem varierede hun ikke meget, skønt hun vel vidste Forskellen mellem »Julestuen«s gamle Jomfru, der græder »bitterlig« (efter Jfr. Sonne i Grønnegade, en af Moderens Veninder), og den brave Borgerkone i »Den honette Ambition«, der var mest efter hendes eget Hjerte. De bastanteste af Holbergs Fruentimmer, Jep-pes Nille og Kandestøberens Geske, spillede hun, men afgav dem i Følelse af sin Begrænsning snart efter; højst naede hun ogsaa her med en Betoning og en Bevægelse: Geske Klokkers i Bar-selstuen, der drikker sin Kaffe efter samme Ritual som Amager-konen i Porten i Adelgade.

Denne sidste Rolle, der tidligere havde været spillet af Mand-folk, fik hun efter Foersom. Hun var som han en klassisk Komi-ker i Nutidskunsten. Hertz var hendes Mand, hans Madammer: Rust (i Sparekassen), Stabel (i Audiensen), Conradsen (i De Fattiges Dyrehave) er hendes bedste Magdeloner. Med Rette til-

lægger hun denne Digter »en ganske usædvanlig Sans for Virkelighedsskildring«. Mad. Quist i Fristelsen, en af hans ypperste Enaktere, har ganske vist en Skæbnegudindes Rolle, men spinder ikke paa Haandtén som Klotho, men paa Rok og snurrer ligesom den, bl. a. om den salig Kancelliraads Velgerning mod den lille forvoksede Pige i Kælderen, som han »satte ud i det polytekniske Institut paa Strandvejen«, — da hun modtager Rettelsen »Det ortopædiske Institut«, snurrer hun bare videre: »Ja, saadan er det jo, de kalder det.« Repliken er som skrevet for — eller hørt af — Fru Sødring. Ud over denne Kres stiledede hun i sine senere Aar, da ogsaa Madam Sødring blev FRU Sødring, i det begyndende moderne Lystspil som den for hende skrevne Frue i Clara Andersens Grøns Fødselsdag og som Forpagterkonen i Legouvés Kamp og Sejr, noget lignende hendes jyske Madam Mortensen i Hostrups Tordenvej, men fyldt af Faderens følsomme Humor. I den sidste Rolle bar hun som i sin første, Husholdersken Jacinthe i Syngestykket Den sorte Domino, en hel Ham af hvidt paa den sorte Kjole som et uhyre, husmoderligt Forklæde. Det huslige var ikke blot paa Teatret hendes Fag; hendes Hjem var det borgerlige København, hvis Digter var Hertz, og Købke dets Maler. Om det er der at sige, hvad en af hendes Venner, Skuespiller Vald. Kolling, svarede hende, da hun kort før sin Død ytrede Trang til at gøre sin Gerning om i en ny Tid og paa det nye Teater: Jeg synes dog, det var saa rart, som det var.

Præget af Provinsen i Rosenkildernes Kunst understregedes stærkest i Broderen ADOLF ROSENKILDE. Han har sat et Minde derom i Litteraturen, hvor han ligesom Faderen skrev baade Lystspil og »Vrøvleblade«, i Fortællingen om den jyske Degn Anders Tikjøbs Oplevelser i København som Gæst hos Børstenbinderfamilien i Antoniestræde, hvori han giver Situationen fra Heibergs Nej Rosenkildes Bredde og Varme. I sine første Aar paa det kongelige Teater (fra 1837) naaede han ikke videre end til at fylde sin Faders brugte Klæder. Han gik saa til Norge — Norge var den Gang, set fra København, Provins — og spillede paa det danske Teater i Christiania Hovedstadens Repertoire, hjulpet, ikke hemmet af sit Navn — og haanet af de norske Nordmænd, der væmmedes ved dette »Rosenkildevand og andre Opkastelser af den hendøende danske Nationalitet« (Henrik Wergeland). Derfra kom han til det nyoprettede Casino i København,

der som »Secondtheater« ogsaa var Provins, og spillede der Hostrup og Erik Bøgh, fulgte med Direktøren Kammerraad Lange til Hofteatret i den historiske Sæson 1855—56, hvor han spillede med Høedt og Wiehe, men imod Programmet gav det franske Lystspils satiriske Figurer en Duft af Vaudeville, og kom saa efter Heibergs Fald med Udvandrerne tilbage til det kongelige Teater. Her trak baade Direktionen og Publikum en Tid paa Næsen ad ham og hans Kone, den ferme Anna Rosenkilde, Casinos Primadonna. Hun faldt, men han sejrede. Hans Sejrs-march var Indtoget af Kasketmager Conradsen og hans Familie under Af-syngningen af »Yndig og rig paa Fryd er Jorden« i De Fattiges Dyrhave (et Traktørsted ved Kalkbrænderiet) i en gammel, baade tyndbenet og langstrakt, altsaa for saa vidt hel Rosenkil-deske Vaudeville af Hertz med denne Titel, der først blev opført i 1859. I Spidsen gik Fatter, trillende Barnevognen, hvorover en udtjent Paraply skærmede Skovturens Proviand mod Solen, i en til Dagens Højtid svarende Paaklædning: høj Hat med Buler af Paraplyens Aargang paa det hældende Hoved og derunder glat-strøget Haar, Livkjole, hvid Vest og hvide Strømper og de runde Ben i sribede Bukser. Da hans Søster, der havde Madammens Rolle, en Aften efter endt Maaltid afbrød den lange Passiar ved at gaa hen og slaa begge Armene om Halsen paa ham med et Smaskkys og et improviseret »Tak for Mad, søde Fatter!« og derved helt udenfor Teksten fremkaldte det maabende Udtryk i hans Ansigt, der som Pierrots overfor Harlekin var et af de primitive Elementer i hans Komik — da var det Rosenkildeske Hjem fra Provinsen kommen tilbage til København. Aaret efter gav Adolf Rosenkilde et lige saa plastisk Udtryk for sin anden komiske Grundkraft: Konfusionen, da han i et nyt Lystspil af Hertz, Besøget i København, spillede Justitsraad Vinge og gjorde Fyldest for Navnet som en Skade i Blæsevejrs med struttende Haar, skævt-siddende Halsbind og flagrende Lommetørklæde.

I de sidste Aar af det gamle Teaters Historie var Unge Rosenkilde i et endnu større Omfang end den gamle og efterhaanden med samme Yndest som han Komediens bærende Kraft ved Siden af Phister — atter som en Pierrot overfor en Harlekin. I de Holbergske og Heibergske Roller, ikke mindst de to store, Vielgeschrei og Trop, som han vægrede sig længst ved at overtage, gik Faderen igen i ham. Han »straffede« ham (et Gartnerudtryk

om at kappe Vildskud), saaledes som Rahbek havde raadet Oehlenschläger til at gøre med Peteren i Robinson i England — men ikke anderledes, end at han i Stedet for sin Faders Indfald satte sine egne. Det var som to Portrætter, fikserede paa samme Plade; til sidst, da ogsaa han efter en Sygdom var bleven »gammel«, løb de helt i et. Et rystende komisk Billede af denne Gammel-dom gav han i sin originaleste Figur, den baade maabende og konfuse Géronte i Molières Scapins Skalkestykker, et Stativ af en Olding, af hvis mimrende Kæber der bag om den klassiske Dik-tion, som han aldrig mestrede — han gjorde Fiasko som Tartuffe — udgik et Register af improviserede Hoste-, Harke- og Gryntelyde. Endnu nogle Aar efter sin Søsters Afgang holdt Broderen Hjemmets Tradition oppe paa det ny Teater. Deres Kunst, der bundede i Gemyttet og slog sig løs i Spiloppen, fortsattes ikke paa, men udenfor det ny kgl. Teater: af Sophus Neumann, Peter Fjelstrup og Robert Storm-Petersen. Den sidstes Streg var foregrebet af Ad. Rosenkildes Kasketmager, der illustrerede Omtalen af sin Ven Bendrejerens ved at svinge med Benet.

Det kgl. Teaters Forsal.

I den Stue, hvor Gamle og Unge Rosenkilde efter hinanden spillede den Stundesløse, myldrer der med Mennesker, nemlig foruden Husbonden selv og hans fire Skriverskarle og tre kvindelige Tyendespersoner samt Datteren og hendes to Friere med tilhørende »Talsmænd« tre Fredsforstyrre: en tysk Barber, en sjællandsk Bonde, en københavnsk Skrædder og saa en endnu, en »Aventurier«, som for Tilskuernes Øjne forvandler sig til endnu tre eller fire andre slige: foruden en brysk Lakaj en slikket Bogholder, en bister Advokat og en bandsat Tysker. En saadan Kube var for hundrede Aar siden Komedien paa Kongens Nytorv, da PHISTER som Oldfux i Den Stundesløse spillede Rosenkilderne paa Næsen. Men for at faa et ret Begreb om Omfanget af hans Spil paa dette Teater — han optraadte over 8000 Gange i 650 Roller — maa man tænke sig, at han har spillet ikke blot de foreskrevne Forvandringsroller, men tillige forvandlet sig til alle de andre Figurer undtagen Hovedpersonen, den komiske Matador, som han altid gik uden om, for hvem skulde han ellers spille paa Næsen? — og saa naturligvis Fruentimmerne, som han aldrig pillede ved paa Teatret, mens han derimod efter to mislykkede Forsøg i anden Retning blev rigtig gift med Pernille.

Ogsaa om Phisters Maade at spille Komedie paa, og om hvad man med et besværligt Ord kalder Kunstnerpersonligheden i ham, giver denne Scene en Oplysning. Først ser man Oldfux selv, et fuldstændig neutralt, næsten dødt Ansigt, som en lukket Æske, dog med to Sprækker i for de forjættelsesfuldt spillende Øjne. Saa dukker op af Æsken først Bogholderens sødt-ærbare Pigemine, saa et Glimt af Lakajens brede Mund, saa Advokatens Bryn, saa i hel Person den aaleglatte Tysker, der smutter ind igen med et Smæk af Laaget, da Spillet er ude, og det farveløse Ansigt viser sig paa ny. Det havde været helt borte under Spillet. Rosenkilderne spillede altid paa sig selv, Phister aldrig. Man mente, han havde til sidst ikke noget Selv. Oehlschlæger, der troede at kende ham fra hans første Ægteskab med hans Datter, fældede en grummere Dom om ham end Heiberg om Nielsen i En Sjæl efter Døden. Man kan skrælle ham som et Løg, sagde han, Lag for Lag, der er ingen Kerne — Henrik Ibsen har senere ladet sin Peer Gynt sige det samme om sit kerneløse Jeg. En moralsk Sammenhæng var der i hans Person — hans Arbejde: Disciplinen i Teatrets Tjeneste, Respekten for Kunsten, for »Holberg«, der

gik saa vidt, at han i Udtalen fulgte — Bogtrykkerens! — Stave-
maade af hans Tekst, og Lydigheden mod Kaldet; man har Breve
fra denne Oldfux baade til Pernille, hans Kæreste Louise Peter-
sen, og til Henrik, hans Lærling Olaf Poulsen, som gør et meget
moralsk Indtryk; han hørte som sine Kammerater hjemme i en
»musisk« Tid og var sin Muse en trofast Tjener. I Forskellen
mellem Rosenkildes og Phisters Spillemaade har en god lagttager
fra Datiden, Dagbladets Redaktør C. St. A. Bille, troet at se to
evige Typer paa Skuespilkunst: den, der arbejder fra inden udad,
og den, der gør omvendt, altsaa den ind-følede og den ud-arbej-
dende Metode. Rosenkilde var, Phister kunde. Hver Bevægelse
og hver Betoning laa fast og kom, hvor den skulde, og som den
skulde, uden Hensyn til hvad Humør, oplagt eller ugideligt, hans
Selv var i. Han kunde alle danske Dialekter fra Skagen til Flens-
borg Fjord, ja fra Dragør til Hornbæk, han harkede Hollandsk
som den forklædte Henrik i Det lykkelige Skibbrud, han havde
ligesom Oldfux været i »Nummer Fire« (Skipperknejerne i Ny-
havn), og han drævede Engelsk paa Dansk efter Vestindierne,
saa han blev komplimenteret derfor af den engelske Minister,
skønt han ikke kunde læse en engelsk Bog. Han kendte hver
Talens Rytme og dens Tempo og kunde piske sin vævre Tunge
— kun Frederik Jensen har haft Magen — op til det vildeste For-
tissimo, uden at en Stavelse gik tabt. Man kunde vække ham
midt om Natten, og han vilde være i Stand til at fremsige den
frygtelige Remse, hvori Oldfux som Tyskeren opregner de Uni-
versiteter, han har frekventeret, uden et Knæk i Mekaniken og
med den ikke maleriske eller plastiske, men magiske Betoning,
hvormed han udtalte Frankfurt an der Movse som et Dyb af
Grundighed og Krakau som et Mørke af hemmelig Visdom. Han
kunde saaledes, at han, saa vidt en Dansk kan dømme, var den
største komiske Forvandlingskunstner i sin Samtid, ligesom Fru
Heiberg var den første Stemningskunstnerinde.

Trods den tyske Klang i sit morsomme Navn, der lyder som
Pfi! til en Fusker, var LUDVIG PHISTER af ren dansk Rod. Ligesom
Rosenkilde (og Chr. Winther) havde han efter sin Herkomst
med de Slagelse Degne at gøre, dem, der gav Holberg Ideen til
Peer Degn, og som en Skolemester paa Christian den Fjerdes Tid
ved Navn Hans Mikkelsen Ravn havde øvet i Sangkunst og dra-
matiske Lege. Farfaderen var Præst i Gerlev, Faderen var Mester-

J. L. Phister.

lektianer i Slagelse Skole, da Christen Niemann kom i Sinekeltien; han blev siden Klokker i København ved et Kunstgreb af Sønnen, hvem han havde lært at snakke efter alle Hovedstadens Præster. Ligesom Rosenkilde begyndte ogsaa Phister som Sanger, han kendte ikke Noder, han sang alt efter Øret med den Diktion, han havde lært af Knudsens Viser, og da han kunde alt, fordi han fra sit tiende Aar

havde færdedes paa Teatret fra Morgen til Aften — i Balletskolen ligesom i Efterslægtens Skole som en ikke helt godmodig Gavtyv — skaffede han sig et ønskeligt, ogsaa økonomisk Avancement ved i Sygdoms-Forfald paa kortest Varsel at dublere Syngestykke-, ja Operapartier. Men ogsaa her var han Phister. Saaledes da han i 1830 mod det Extra af 200 Rd. paa Haanden brugte de faa Timer, der var ham levnet, til at omklæde Chr. Foersoms Don Bazile i Barberen i Sevilla med hans Doktorkappe og Allongeparyk til en snu Abbé med Spølkumsfrisyre, hvid Halskrave og Fipskæg. Saaledes udstyret sang han den store Bagtaleses-Arie, ikke som den franske Brøler Lablanche, saa at Lysekronen, men saa at Publikum rystedes, og den ganske uforberedte Frydendahl (Don Bartholo), der ved Synet af denne Calurius havde sat sig maabende i Prosceniet med korslagte Arme, rejste sig op og tog Hatten af med den foreskrevne Replik: »Bravo, Don Bazile! I har studeret det fine i Kunsten«, og en improviseret Tilføjelse til Publikum: Det er en Mand, vi kan

bruge — en Spaadom, der fik sin Stadfæstelse paa Halvhundredaarsdagen for hans Optagelse paa Danseskolen, da hans Medspiller Hultmann under Opførelsen af »Scapins Skalkestykker« rakte ham en af de tilkastede Buketter paa Repliken: »Her er en Karl, som har været os til uberegnelig Nytte«. Aaret efter den første Scene spillede Phister sin første store Henrik i Maskarade. Tredive Aar gammel, med ti Gange saa mange Roller paa Bagen, ved Lindgreens 50-Aarsjubilæum trak han som Dick Rapid i det engelske Syngestykke Den hjemkomne Nabob sin gamle Lærer (Faderen) ind paa Scenen under Publikums Jubel paa Repliken: »Vupti, lille Fatter! I Galop! bestandig i Galop!« Det var Tempoet i Holbergs Hus paa Phisters Tid. Han sparede Tiden ved at bruge den; han mødte fuldt færdig paa første Prøve og brugte aldrig Sufflør.

Lokalt, altsaa Rosenkildesk bestemt er Kernen i hans Holbergkomedie — han spillede i alle de 24 holbergske Komedier, der opførtes i hans Tid, undtagen den kedelige Melampe — ikke Henrik, næppe nok Jeppe, men Peer Degn, som han overtog efter Rosenkilde. Hans Peer var ikke som Forgængerens slunken, men slu. Paa den Linje, med Skælmen paa den ene Fløj og Slyngelen paa den anden, ligger Phisters mest karakteristiske Roller. Den korresponderede med et Grundtræk i hans Karakter, som den viste sig mellem Kammeraterne paa Teatret, selv om man kun med Forbehold af hans »Nødværge« mod Fru Heibergs Erindringer tør tro hendes Skildring deraf, hvori man idelig ser ham give Judaskysset til Heiberg, som han elskede og elskedes af, fordi de forstod hinanden.

Svagest besat, som rimeligt er paa Teatret i en skikkelig Tid, er Slyngelkompagniet. Oldfuks har som Aventurier, d. v. s. en, der sælger sit gode Hoved til den, som byder højest, en Hældning derimod i tre Trin fra Den Stundesløse over Jacob von Tyboe til Erts-Spidsbuben i den uheldige Komedie Det arabiske Pulver, som selv ikke Phister kunde redde. Den Leveregel, som den mellemste af disse Gavtyve har modtaget af sin salig Fader, kort før han døde: »Øv dig først paa at stjæle Knappenaale og Skopinde, og gæk siden gradvis frem til det større!« kan uden Tvang overføres paa Phisters kunstneriske Løbebane. Uden for Holberg er Phisters mest udprægede danske Slyngel August i Sparekassen, til hvis Karakteristik han foruden et Par blaa Brilller tog Benene

til Hjælp som saa ofte (den musevimse Kammerraad med Kvastestøvlerne i Arnesens Et Rejseeventyr ikke at forglemme); hans August var platfodet. I de franske Stykker gaar Raden fra den fantastisk lystne Olifur i Syngestykket Brama og Bajaderen over den enøjede Babiesa i Dronning Marguerites Noveller til Politispionen Desauvais i Michel Perrin og den modne, korrekte Kæltrung Peponnet i det første moderne-realistiske Skuespil, Barrières Skikkelige Folk, som Høedt fik opført i 1860.

I det andet Kompagni staar i forreste Led alle Holbergs Henrikker med ham fra Maskarade som Fløjmand og bag dem Molières Scapin og Sganarel. Der er et Spring fra den straalende Scapin i »Skalkestykkerne«, der er spændstig som en Toreador og munter som den Vise, hvormed han ved sin Indgang sætter Humør i sin Herre, ned til den halvgamle Sganarel i Komedien Don Juan, som moraliserer for sin Herre ud fra den sunde Menneskeforstand, mere lig Don Quijotes Sancho Pansa end Operaens Leporello. De danske Henrikker ligner hinanden omtrent som Fru Sødrings Magdeloner. Phisters Henrik er den »Fandens Skælm«, som Holberg selv har kaldt ham. Han har ingen anden Djævel i Kroppen end Komediendjævelen, al hans Lyst er, som han siger i Maskarade, Musik og Dans og, som Phister med Grund maa tilføje, da Henrik har de fleste af hans Forvandlinger paa sin Kappe: at spille Komædie, at agere. Til det Brug har han et Par rappe Ben og saa den vævre Tunge, han lader dem spille om Kap som et Par Lærkevinger. Henrik i Maskarade siger Repliken: »Hille-mænd! saa kan Forgyldningen være gaaet af hende i saa lang Tid« i et Løb uden andre Tryk end de fremhævede Stavelser, og i Pernilles korte Frøkenstand ved Udgangen af første Akt, hvor Holberg kun har: »Jeg maa straks hjem«, tog de smaa Fødder Teatergulvet med Ballet-Pas i samme Tempo ligesom et Par Trommestikker. I Phisters Henrik er der ingen Lyd fra den Samfundets Underverden, der ikke gaar i Teatret, intet Suk af Pøbelen i Henriks Replik i Maskarade: Vi fødes udi Armod, vi opdrages udi Sult o. s. v., kun en snurrig Betoning af (Bogtrykkerens) Kancellistil i Præpositionens Stavemaade, intet Grin af Kanaljen i det Tilbud, han i Henrik og Pernille gør sin Herre, at Leander ved Tid og Lejlighed kan gøre frit Brug af hans forventede Ægte-seng. Pøbelen, Kanaljen — det var Arv, som den søndagspyntelige Lakaj ikke kan give Haanden. I Maskarade mønstrer han

med Foragt Arvs fremstrakte Næve og lader derpaa liberalt sin Albu synke i den.

Men i 1868 var det Phister selv, der som Arv stak sin unge Lærling Olaf Poulsens Henrik paa Næven. Sommerfuglen havde forpuppet sig, den sædvanlige Lov for Phisters Henriks-Forvandlinger, ja var krøbet i sin Jordlarve igen: det tykke Tørklæde, Faareskindspelsen, Vanterne, den stumpede Pibe, som han smøgede lige saa korrekt efter Bonderitualet, som han i Jeppe's første Monolog efter Lindgreen udslog (d. e. redte med Fingrene) sit fagre, smørgule Haar. Phister kunde ogsaa spille dum. den pantsatte Bondedreng var efter Lindgreens Ønske hans første Holbergrolle ligesom den siden efter hans Ønske blev Olaf Poulsens. I Natursandhed overgik ikke blot paa Grund af Dialektfærdigheden hans sjællandske eller jyske Arv den boglige Henrik.

Men ypperligst fremstillede han, hvad der ikke helt lykkedes ham som Peer Degn, Blandingen af Kløgt og Enfold. Den Henrik-Arv — Troels hedder han i Barselstuen, men Holbergs første Henrik i Den politiske Kandestøber er hans kødelige Broder — om hvem det hedder, at det er uvist, om det er af Taabelighed eller Ondskab, Knægten taler, og den Jeppe, der paa Højden af Kogleriet vidner: Tro mig, Jeppe er ingen Nar! det er Phisters sande Helte. Jeppe, med hvem han for en Gangs Skyld havde Matadoren paa Haanden, spillede han saaledes, at man følte hans Glæde ved at lade den narrede Jeppe have Baronen til Nar, han var derfor bedst under Kogleriet paa Herregaarden, men naede som nævnt efter sin egen Mening ikke Forgæengeren i de Optrin, hvor Jeppe kun var sig selv. Dog var det efter Dyret i Den pantsatte Bondedreng et dejligt Menneske. Et næsten altfor dejligt Menneske. Phister var forelsket i Jeppe: hans vittige Hoved, hans »ejegode Gemyt« og hans Mangel paa »Kurage« d. e. moralsk Mod; han fører hans Forsvar baade imod Baronen og imod Moralen; af den første Egenskab, Viddet, gjorde han en straalende Komædie, af de to andre er han nær ved at gøre en Tragedie. Phister forskønnede Jeppe, han gik lige saa vel som Fru Heiberg i Gratiens Ledebaand. Hans Jeppe talte det lifligste Sjællandsk allerede under Indledningsduetten med Nille, hvor han dræver og »Kvinden« skingrer den vanlige Morgensang i en gammel Bondegaard. Og Jeppe lugtede ikke af Brændevin, men duftede af den — man mindes, at Phister personlig havde den for Mandfolk for-

underlige Vane at bruge Parfyme. Langt videre i denne Retning, end det var muligt med Jeppe, gik han i den Rolle, som ikke blot Fru Heiberg regnede for hans ypperste, den jyske Klokker Link i Vaudevillen Nej, han spillede den op imod 200 Gange og viste den (i Monologen »Ja«) sammen med Komediantspilleren i Henrik og Pernille som det sidste Ord om hans Kunst ved sin Afskedsforestilling i 1873 — alt for tyndt et Bryg, kunde man mene, af hans stærke Humle. Denne Klokker udstyrede Phister med al den Godmodighed, der ikke just var hans Livret til Hverdag, han lod ham vrisse som et Barn, da den fine Frøken giver ham et Afslag, blive spændt som en ung Pige ved at høre, at hans unge Ven er den foretrukne, og til sidst le saa hjerteligt, som kun Englene, eller ad Spasen med de mange Nejer, der tilsammen bliver til det Ja, hvormed hans Forhaabning knuses. Det var ubeskriveligt og usandsynligt elskværdigt. Den Hjertelighed, som Phister aldrig evnede at give et ligefremt Udtryk for, hans Ole i Abekatten var kun flov, og Kold i Tordenskjold, Winsløws Hjertebarn, var ikke varmere end Navnet, den kunde han give, naar der var Komedie i Spillet. Sin stærkeste Blanding, af vildt og blødt, gav han som Skriver-Hans i Hostrups Eventyr paa Fodrejsen. Den Scene mellem ham og Ejbæk (Michael Wiehe), hvor Forbryderen smeltes ved første Gang at møde et rent Hjerte, virkede lige saa ægte som Rosenkildes Inderlighed uden Patos i Michel Perrin. Her kom ogsaa Lyden fra Underverdenen med: i det dæmpede Staccato, hvormed han fra en Busk i Haven slyngede sin Befrielses-sang efter det bortdragende Tevandsselskab: Mine Trængselsaar er endte, snart skal min Lykke jeg hente!

Omkring denne Akse af blandede Karakterer drejer sig den hele brogede Billedrække af Phisters Figurer. De var skabt ved Mosaik, ved Sammenføjning af haardt gennearbejdede Fragmenter, men Mosaiken var smeltet, strømmende, Liv. Her kunde man tale om »den fuldkomne Sammenhæng mellem alle Momenter i en let, af sig selv frembølgende Glathed«, som Baggesen til lægger Frydendahl med Ord, der taler om den skabende Aands Indvielse i Fuldendelsens Lykke. Hvorledes Phister kunde skabe, fortæller Fru Heiberg. Da Hertz paa en Prøve vilde gribe ind i hans Fremstilling af Lord Hastings i Ninon, standsede hun ham: For Guds Skyld! ser De ikke, hvilket Mesterværk der her bliver til? Stundom var disse Figurer skabte over et Ord som Vaude-

villens Zierlich, hvori han dog med sin sikre Selvkritik ikke mente at naa sin Forgænger Winsløw, eller blot over en Betoning som den evige Jøde i Genboerne, som han, der ellers var uden romantisk Fantasi, havde viklet ud af det gutturale Mulm, hvormed han udtalte hans sidste Godnat. Ligesom hans flade Ansigt med Næse og Hage paa samme Linje var et villigt Ler for alle Masker, var hans til daglig svage og klangløse Stenime et Voks for alle Røster. Heiberg ønskede at have hans Nuance i den indbildte Politikers Tale i Overskous »En Valgdag« paa Noder som Mønster paa korrekt og levende Betoning.

Over saadanne Nuancer skabte han sine Dialektfigurer, Jeppe er fra Roskildeegnen, men Gaardskarlen Niels i Køge Huskors naturligvis fra Køgekanten. Trællen Skofte i Palnatoke fik han Greb paa, da han efter Oehlenschlægers Raad lod ham tale Norsk. Til en af sine ypperste Dialektfigurer, den jyske Soldat Mikkel i De Danske i Paris, brugte han undtagelsesvis Model. Rollen kedede ham, da han en Dag ved Eftermiddags-Fransfosen med sin Frue ser sin Mikkel staa lyslevende for sig i plastisk Honnørstilling som Oppasseren hos en Officersven, der skulde »hels saa møj flitte« fra Baronen og tilsige ham til L'hombre paa Hovedvagten. Karlen fik en Specie for sit Ansigt, og Frederik den Sjettede morede sig kongeligt de to første Opførelser i Rad over sin Landsmand. Men til de fleste Skikkelser, han skabte, havde han virket Modellen i sit eget Hoved, og udførte den med den konsekvente Moderation (Goldschmidts Dom), der er det moralske Stempel paa hans Arbejde ligesom Glatheden det kunstneriske. Hos Heiberg lod han Virkelighedsiaagttagelsen slaa igennem det poetiske Medium, ypperst som den podagristiske »Vinter« i Et Eventyr i Rosenborg Have, hvis senile Forelskelse i Jordmoderen Madam »Sommer« var det realistiske Sidestykke til Olifurs Lystenhed i Brama og Bajaderen. Mere realt Stof fik han hos Hertz; ypperst var her den henrivende Blanding af Skælm og Skurk i den havarede Kavaller Robertsom i De Deporterede. Hvad Overskou og Hostrup ikke gav, føjede Phister til: Winge i En Bryllupsdags Fataliteter, hvis sagte susende Sladder var lige saa levende som hans Navnes, den rosenkildeske Justitsraads Klapren i Hertzes Besøget i København, Boghøkeren Peer Quit i Pak, hvis Dunst af Mug og Møl var fuldt saa ægte som Jappes Jordlugt, Tokkerup i En Spurv i Tranedans, der var Skomager indtil Buksebagen,

Skolelæreren i Intrigerne, Prokurator Barding i Soldaterløjer. Den sidste fik han mod Sædvane først fat paa, da han under Paaklædningen til Generalprøven greb ham efter Haaret; som Kronen over det svedne Ansigt, atter et »blandet« Fysiognomi, satte han den sidste Rest af Oldfuxes Advokatmaske, en sort Paryk, han i sin Tid havde set paa en »sølverhaaret« og rævedannet Prokurator i Odense. Ansigtet er paa et Fotografi særdeles levende. Saaledes virker de Billeder, man endnu kan danne sig af Phisters nationale Figurer, som Fotografier af skikkelige Folk og Skarnsfolk, og især Melangen af begge, fra en Tid, hvor det ganske rigtigt var mere »rart« at leve end nutildags.

I Rosenkildes Familie vedblev den yppige og pyntelige Phister at være, hvad han i sin Ungdom virkelig var, en Ungkarl med flotte Vaner: Tjeneren, der siden blev Chr. Schmidt paa Kasino, Ridehesten, han mellem to Forestillinger red »i Galop, bestandig i Galop« til og fra Sorø for at besøge sin attraaede, men endnu ikke bevilegede Charlotte, Digterkongens fantastiske Datter, der blev hans første Kone og døde. Med det tredje Ægteskab havde det sin egen Sammenhæng. I Den Stundesløses Stue, hvor Oldfux drev sit Spil, sad Pernille i en Krog og skrabede Penne til Skriverkarlene. Hun spillede ved Mønsteropførelsen i 1843, da Rosenkilde var Vielgeschrei, hans Datter Magdelone og Phister Oldfux, af den Jfr. Louise Petersen, der fra en Høkerloge i 3. Etage var avanceret op paa Teatret og nitten Aar gammel som Tredje Pige i Barselstuen havde rakt Frydendahl den sidste Skænk af Livets Bæger og til Tak faaet det ovenfor nævnte Prædikat: Delikat! Senere gik H. C. Andersen i et Epigram saa vidt som til at sige, at Holberg ikke var forblevet Pebersvend, hvis han havde set hende som Pernille. Af samme Grund blev Phister ikke længe anden Gangs Enkemand. For hendes Skyld overtog han en Maaned efter sin første Kones Død den mandlige Hovedrolle ved hendes Debut og skubbede — »schubbede« udtalte han — det forfjamskede Pigebarn ind paa Scenen. To Aar efter spillede de begge for første Gang sammen i Henrik og Pernille. Det gjorde de mange Gange siden, sidste Gang i 1885, hun som 70-aarig Jubilar, han som forlængst afgaaet 80-Aaring. Det var Traditionen i en rystende Skikkelse. Men i sin Ungdom havde FRU PHISTER, som hun blev i 1846, fyldt den med sit frodige Huld og sin friske Stemme. Det komiske Par var et mere udpræget Tea-

Skuespillere og Sangere i Samtale foran kgl. Teater 1862.

Akvarel af C. Bayer.

ter-Firma end Parrene fra Ryges Regiment. De stemte sammen paa den morsomme Maade, at hun skønt Kvinde havde Bassen til hans Diskant. Hendes Form for Geni som Skuespillerinde var den kvindelige Receptivitet, der svarede til hans Produktivitet som Skuespiller; andre Børn end deres Roller havde de ikke med hinanden. Fra Pernillerne gik hun med Aarene over til Magdelo-

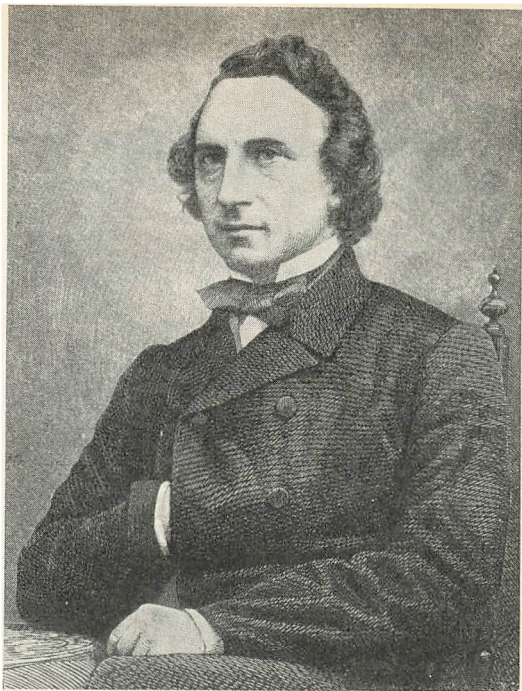
nerne med spredte Tilløb til dette sikre Leje fra beslægtede Sider af det moderne Lystspilrepertoire, helt ned til Tante Malla i Bjørnsons Geografi og Kærlighed og Hertuginde i Paillerons Hvor man keder sig, som hun spillede med samme graciøse Ølbas. Hendes Aplomb var i den nye Tid det sidste Ekko af Guldalderens Frase. Som Barselstuens Else Skolemesters frembar hun vel ikke Ordet »som Guldæbler i en Sølvskaal«, men hun lod Gloserne falde som Specier paa en Tallerken.

Krisen.

I det kritiske Aar 1848 skrev Søren Kierkegaard i »Fædrelandet« en pseudonym Artikel, hvortil der tidligere er hentydet: Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv. Den gjaldt Fru Heibergs Overgang fra Lystspillet til Tragedien, altsaa, som hun selv siger, fra det, hun havde for intet, til det, hun maatte tilkæmpe sig. Hun havde det foregaaende Aar paa ny spillet Julies Rolle i Shakespeares Romeo og Julie med Michael Wiehe til Medspiller. Ogsaa han havde tidligere spillet Rollen, sammen med en Debutantinde og med en lyrisk Glød, der til hendes og Publikums Overraskelse mattedes i Samspillet med hende. Med hver af de fem Opførelser i Sæsonen voksede hans Ulyst til at spille denne Rolle i den vante Stil. Jeg kan ikke spille den, sagde han til sidst til sin Medspillerinde, min Udførelse af den er slet, og jeg vil ikke være til Latter. Fem Aar efter, i 1852, var han villig til at spille den paa ny. Han havde da lagt sin Spillemaade om med den Virkning, at ingen Haand og intet Hjerte rørtes i Teatret, mens paa Scenen i femte Akt ikke den som død liggende Julie, men hendes Fremstillerinde græd salte Taarer over Tabet af sin Romeo. Samtidig med, bag ved Fru Heibergs Krise og uden hendes fulde Forstaaelse var der foregaaet en Krise i en Skuespillers Liv, som i højere Grad var Udtryk for Krisen i Teatrets og Tidens Historie. Festen fortsattes og skal ogsaa i denne Fremstilling af den danske Scenes Guldalder være det sidste Ord. Men Tronen, hvorfra — med Digterens Ord — Titania stemplede Illusionen som Sandhed, vaklede.

Af de to hidtil omtalte Retninger, Ryges og Rosenkildes, hørte MICHAEL WIEHE til den første, skønt ogsaa han kunde spille en Lystspilrolle, selv en lille Rus, med Finhed. Han var Michael og Hanna Rosings Dattersøn. Men hans Krise faldt ikke indenfor

Helteskuespillet. Af Oehlenschläger tilegnede han sig bedst det dulgte, »Manden med de skjulte Talenter«: den kongebaarne Træl (Grib i Hakon Jarl) og den lykkeforladte Aladdin, og tegnede siden Karakterer af hans Figurer, en Sortebroder Knud uden Sortekunster, en islandsk Elsker uden Gestus: Kjørtan, og den tungsindigt skønne Konge i Erik og Abel, som spilledes ved Sørgenhøjtiden for Frederik den Syvende før Krigens Udbrud efter Ønske af Forfatteren af Prologen »Paludan-Müller« som et Billede af det lykkeforladte Danmark. De store Helte-

Michael Wiehe.

roller attraaede han aldrig, dem arvede hans Broder Vilhelm Wiehe saa tidligt, at Oehlenschläger selv fik ham at se og derved den Tro, at hans Tragedier vilde leve. Han kom dog først til at gøre sin Bedrift efter et Eksil i Norge og paa Casino udenfor dette Tidsums Grænse; han var Abel ved Sørgenhøjtiden. Skønt Brødre var de af forskellig Type, Vilhelm havde sin Moders kraftige Rundhoved, Michael havde fra sin Fader, en Embedsmand, men tillige en for tænkt og forulykket Kunstner, arvet den lange, skraanende Profil, han sagde selv, den lignede et Faars, og kunde gerne med samme skrappe Selvironi have ført Lignelsen videre, da han til Hverdagsbrug ogsaa saa skraat, og Blikket i de brunlige Øjne havde det samme mere sjælsøgende end sjælfulde Udtryk som hos Dyret; det var uden for Aktionen sløret som Vandet i en Tørmose eller en Skovsø. Men i denne Sø spejlede sig under Illusionen et dejligt Billede, Fru Heibergs. Hun var »Pigen i Øjet« paa Michael Wiehe.

Han var hverken af Ryges eller Rosenkildes Retning, fordi han

Vilhelm Wiehe.

var af Fru Heibergs Skole. Derom kan der ingen Tvivl være, skønt der er rejst Tvivl nok derom imod hendes og hans (af hende gengivne) Vidnesbyrd. Derfor er der i et foregaaende Kapitel allerede givet et Billede af hans Kunst, saaledes som den spejlede sig i hendes; for han var jo Elskovsbilledet i hendes Iris. De kunde sammen, det Udtryk af ham kan enhver høre er ikke forvansket. Det var det, der udenfor alle borgerlige Forhold og verdslige Hensyn gjorde et Par ogsaa

af dem, i Drømmens Rige. De »stod« til hinanden, i Fløjl og Fjer, men i den Dragt vilde Wiehe aldrig lade sig afbilde, for den hørte ikke ham til, men hans Drøm. Hans Røst og hendes Stemme bølgede sammen som Musik. Deres Sjæle smeltede sammen som Trolddom: Illusion.

Imod denne Drømmens Michael stred og strittede den private Wiehe, som boede i Skindergaden og ikke var gift med nogen Julie, men med den huslige, hjertelige og trivelige Emilie Thorsen, som han var inderligt hengiven og ubrydeligt tro. Ham vilde han ikke have paa Scenen, han følte sig længe generet ved at optræde i Nutidsdragt paa Teatret. Ja vist, ja, sagde Paludan-Müller i et Dameselskab i Hofteater-Perioden, den rare Wiehe! den gode Wiehe! Men — peb han skælmsk, da Koret steg — sikken hans Bukser sad!

I denne Modsætning laa det personlige Grundlag for Michael

Wiehes Krise. Han kunde, tænker man, have fundet Hjælp og Trøst hos den samme Paludan-Müller. Han og ikke Oehlenschläger eller Heiberg og Hertz var Wiehes Digter. Samtidig med at han spillede Aladdin, udkom Adam Homo. Men Paludan-Müller havde selv haft sin Krise: mellem en lyrisk bevæget Ungdomsdigtning, ogsaa for Teatret, og det strenge Manddomsværk. Den eneste dramatiske Digtning i det sidste, Kalanus, var ikke for Teatret og kunde end ikke den Gang være blevet opført, selv om Fru Heiberg havde spillet Thais, for Michael Wiehe maatte have spillet baade Alexander og Kalanus. Det var, poetisk talt, hans Dilemma.

Filosofisk udtrykt kaldte man et saadant Tilfælde Dualisme. Dualismen mellem det æstetiske og det etiske var 1840-Aarenes Problem. Men den Modsætning vilde hverken Fru Heiberg eller hendes Mand høre Tale om. For dem var alle Livets Kredse og Aandens Sfærer — det æstetiske, det etiske og det religiøse — Ringe omkring det samme Midtpunkt. Det skønne var ingen Modsætning til, men et Billede af det gode og det sande. Illusionen rummede Sandheden. Det var Søren Kierkegaard, der først satte disse Stadier, som han kaldte dem, op imod hinanden i sit Dilemma: Bogen Enten — Eller, hvorfra han til sidst ingen anden Udgang saa end det religiøse Paradoks og Martyrium.

Det er uvist, om Wiehe, der læste ogsaa Kierkegaard med Lidenskab, kunde følge ham saa langt. Kierkegaard gav ham i alt Fald ikke Fred, men Uro, især det af ham, der kom til ham paa anden Haand: igennem Høedt.

Michael Wiehes jævnaldrende Ven F. L. HØEDT var ligesom Kierkegaard Søn af en velstaaende københavnsk, bondefødt Næringsdrivende (Møbelhandler, fra Høed ved Mørkøv). Den landlige Oprindelse røbedes af hans Gang, heller ikke hans Bukser »sad«, Kroppen var klejn, men Hovedet stort og ædelformet. Som Kierkegaard skulde han efter sine Forældres Ønske læse til Præst ligesom Erasmus Montanus, men opgav Teologien og praktiserede i 1840erne, i Alderen mellem Tyve og Tredive, Kierkegaards Stadier med Æstetikeren i Forgrunden som et ironisk »Incognito« for den Religiøse. Han udgav et ogsaa i det indre Format meget lille Bind lyriske »Studier«, færdedes konverserende, kaaserende, debatterende i kunstneriske Kredse paa Kafeer og i Selskaber, især i N. P. Nielsens og hans Hustrus Hjem. Her imponerede han Kendere ved sin Oplæsningskunst og sin Evne til med Røst og

Lader at eftergøre Skuespillere og andre, efter Sigende alle Notablerne i det Heibergske Hus. Af Etikeren viste han en Flig i nogle, naturligvis »aforistiske« Bemærkninger om Sandhed i Skuespil-kunsten. De var fremkaldt ved Opførelsen af Kulturhistorikeren P. V. Jacobsens Skuespil, Trolddom, der ved sin tørt sanddru Fremstilling af Heksetidens Uhygge havde mishaget baade Publikum og Kritiken. Trolddom var der nok af, sagde Oehlenschläger derom, men den poetiske fattedes. Den Religiøse, han havde i Hjertet og bag Øret, afslørede han først flere Aar efter i Bogen Om det Skønne, »et Udkast til en kristelig Æstetik«, hvorefter det fremgaar, at Skuespil-kunsten er, hvad Kierkegaard kaldte den pseudonyme Del af sit Forfatterskab: en »indirekte Fremstilling«. Billedet af Livet skal være sandt, men belyst af et »udenforstaaende«, nemlig Idealet. Ogsaa efter denne Teori skal Skuespilleren ligesom Elverpigen kunne gaa ved Siden af (egentlig altsaa bag ved) sig selv.

Med disse praktiske og teoretiske Forudsætninger blev Høedt i Trediveaarsalderen i 1851 Skuespiller. Høedt var altsaa en Kierkegaard, der var »gaaet til Teatret«. Han vilde dér ligesom Kierkegaard virke »til Uro i Retning af Inderliggørelse«. Han vilde — som han siger — det, som andre havde sagt: »kun en Tone inderligere«.

Han gjorde den Fejl at gøre denne Gradsforskel til en Væsenforskel. Han vilde stifte Skole derpaa, som om der ikke før ham var talt naturligt og inderligt baade i den Rosenkildeske Familie og det Heibergske Hus. Han vilde tale »ganske naturligt« og glemte, at Naturen stundom er ganske overordentlig naturlig. I Richard den Tredje, som Heiberg nægtede ham at spille, vilde han efter sin egen Oplysning (i Om det Skønne) have sagt det vilde Udbrud paa Slagmarken: Min Hest! min Hest! mit Kongerige for en Hest! som en Sentens af Hamlet, som »At være eller ikke«, med Spørgsmaalstegn efter. Saaledes sagde han Hamlet, som han spillede til Debut under uhyre Tilløb. Talent, Intelligens, Skole var uomtvistelig, men Virkningen usikker. Havde han før været en Oplæser, der vilde være Skuespiller, viste han sig nu som den større Sjældenhed: en Skuespiller, der vil virke som en Oplæser. Ikke blot Fru Heiberg (Ofelia) frakender ham Evnen til »at illudere«, ogsaa Goldschmidt savner Stemningskunstens Magi, der »ligesom magnetisk udstrømmer til os fra Kunstneren«.

Den »Udenforstaaende«, nemlig Høedt selv, traadte imellem og spærrede for Strømmen. Ved sin anden Debut som Elskeren i Nej var han endnu mere i Forgrunden. Da vilde Høedt skære sit eget Fysiognomi og sin egen pointerede Diktion ud af en som Karakter betragtet ganske uskyldig Vaudeville-Figur. De store Slag, som Høedt vilde have slaaet (med smaa Slag) paa det kgl. Teater, blev der ingen Plads til i Hofteatersæsonen, hvor der spillede lutter franske Bagateller i Hverdagsstil med elegant Konversation og kunstnerisk Iscenesættelse. Men heller ikke da han var vendt tilbage til det kgl. Teater, vovede han sig mere til de store Opgaver. Han var en Nøler som den Hamlet, han fremstillede, heller ikke Direktørposten turde han tage, da den blev tilbudt ham. Saa naturlig han vilde være, savnede han selv Natur, Manddom. Student Høedt blev Professor Høedt, og virkede som Scene- eller Elevinstruktør, til sidst efter sin Afgang i 1864 som privat Lærer for vordende Skuespillerinder, Fru Heibergs Efterfølgersker, sidst ikke mindst for Fru Hennings, som han fulgte indtil Nora i Et Dukkehjem. »Det kan jeg ikke, du maa selv,« sagde han. Det blev Fru Heiberg, der indførte den nye Scenekunst — Ibsen og Bjørnson — hvis Tone han havde forberedt. Hans Retning mod natursand Fremstilling fortsatte hver paa sin Vis Edvard Brandes, William Bloch og Herman Bang. Den første fremstillede i 1875 hans Gerning, ti Aar før Høedt døde som ensom og sindssyg, som et Vendepunkt i dansk Teaterhistorie.

Om dette Vendepunkt foreligger der to Dokumenter fra Michael Wiehes Haand, et Brev til Henrik Hertz under Indstuderingen af hans romantiske Skuespil Den Yngste i 1855 lige før Hofteatersæsonen, og efter dens Slutning en personlig Redegørelse for dens Udbytte. I Brevet giver Wiehe først sin egen Opfattelse af sin Rolle, Tadeo, en spæd Hamlet, der kan frelses af Ofelia. Han er i »en tungsindig Uro«, skriver han, han føler Kærligheden som »en dæmonisk Magt« og udtaler denne Følelse med »en stille sitrende indre Varme«. Han er »en Aand, der strider for at komme til Klarhed« — kort sagt, han er Michael Wiehe før Vendepunktet. Derefter gengiver han en anden Opfattelse, som han, skønt han for Øjeblikket ikke kan indse det, maa holde for den rette, da han har den fra en, »hvis Mening jeg sætter Lid til«: Tadeo er »den Ældste«, over hans Tale er der »en mild Over-

legenhed«, hans idelige Refleksioner maa ogsaa i de bevægede Partier hindre den i at blive et i den Grad udviklet og fyldigt lyrisk Udbrud, som kun — det er Vennens Ord — »en i lyrisk Deklamation stærkt udviklet Skuespiller kunde sige det«. Det er Høedts Ord. Deklamation var det Stikord, som selv Nielsen deklamerede mod Fru Heibergs Tale.

I Redegørelsen ønsker han kun at sige, at Aaret paa Hofteatret for ham personlig har været et sundt Aar. Overgangen fra det kongelige Teaters Repertoire, hvis Hovedbestanddel var det lyriske Drama, der ikke giver Skuespilleren Lejlighed til egenlig Menneskefremstilling, med andre Ord til at øve egenlig Skuespilkunst, til Hofteatret, hvis Privilegium gjorde det nødvendigt at spille udelukkende saadanne Stykker, hvori man taler som Mennesker — det var som at komme fra Taage til frisk Luft og har, tror han, gjort ham bedre skikket til at indtræde i det kraftigere Fremtids-Repertoire.

Driften til at individualisere (Wiehes eget Udtryk), der er al dansk Kunsts Nerve, havde han adlydt ogsaa i det romantiske Skuespil — Tadeo lod han meget karakteristisk snappe efter Vejret — men kun, siger han, med Fare for at slaa det ihjel som lyrisk Drama (ak, Romeo!). Denne Drift fulgte han nu efter sin Tilbagegang til det kongelige Teater. Hos Oehlenschläger er baade Grib og Sortebroderen fra denne Tid, men stærkest Greb om den egenlige Menneskefremstilling fik han i Schillers Maria Stuart, hvor han som Mortimer overfor Fru Heibergs Maria gav det Udtryk for Mandsattraaen, som Hertz havde dæmpet. Af et slet Stof, Fægteren fra Ravenna af Fr. Halm, Forfatteren til Ørkenens Søn, skabte han som det udmarvede Uhyre Kejser Caligula et rystende Historiemaleri, hvis Lige ikke var set siden Winsløws Ludvig den Ellefte. Wiehe kunde have spillet den Richard den Tredje, som Høedt var saa opsat paa og opgav, da han selv havde Magten. Han kunde ogsaa i Høedts Sted have spillet Hamlet. Samtidig hærdedes hans lyriske Glød, han gjorde selv Holberg erotisk (Leander i De Usynlige) og den unge Edv. Brandes romantisk; han begyndte sin Dramaturgi først med en Prøve paa Teatret som Tristan i Kong Renés Datter, derefter med den skønne Afhandling om Wiehe i Bogen »Dansk Skuespilkunst«. I de norske Skuespil kom Wiehe ikke med; han havde kunnet spille Hertug Skule i Kongsemnerne i Stedet for Broderen Vilhelm

Wiehe, der skulde haft Hakons Rolle. I sit sidste Leveaar i Sommeren 1864 spillede han sammen med ham og Phister i Kristiania. Han var da syg (af Diabetes), men Bjørnson saa Marven i hans Kunst, som Krisen havde modnet: »Ordets indtrængende Magt, Blikkets dybe Troskab, Væsenets sande Vederhæftighed«. Derfra tog han til Fredensborg og døde, da Bladene var faldet, Dagen efter at Freden var sluttet efter den ulykkelige Krig. Det var endnu en Landesorg, ogsaa paa Teatret var det nu ude med den danske Sommer. Før han rejste til Norge, havde han en Dag mødt Fru Heiberg, der selv var syg og lige var optraadt for sidste Gang paa det kongelige Teater. De skiltes med et Haandtryk og en Tak.

Festen.

Under Omtalen af Fredsforstyrren Høedts Tilsynekomst paa det kongelige Teater bruger Fru Heiberg i Erindringerne et Billede fra en af Bournonvilles Balletter. Det er det Optrin i Balletten Faust (efter Goethes Digt), hvor Faust træder ind under en uskyldig landlig Fest, ledsaget af Mefistofeles. Et Øjeblik efter er alt Uro, og ikke i »Retning af Inderliggørelse«: Karlene slaas, Pigerne skændes, de Gamle bruger Mund, og Børnene græder; al Munterhed, al Tilfredshed er forsvunden fra de før saa glade Mennesker.

Om Virkningen af Bournonvilles Balletter i Fru Heibergs Tid maatte der bruges et modsat Billede: fra Slutningsoptrinet i Balletten Napoli, hvor, som det hedder i det korte Program i Det kongelige Teaters Repertoire, »den andægtige Begejstring afløses af den vildeste Munterhed, og Glæden udbreder sig til den hele Forsamling«. De udhævede Ord er Balletdigterens Livord.

Denne Overgang fik OEHLENSCHLÆGER at føle. Opførelses-tallet viser, at ligesom han i den første Fjerdedel af Hundredaaret stod i Skygge for Kotzebue, var han i den anden sat i Skammekrogen af Heiberg, Hertz og Scribe. Som Festspil ved Kronprins Frederiks (den Syvendes) første Formæling, med Frederik den Sjettes Datter, vragedes hans »nordiske« Udkast »Sigrid med Sløret« (efter Saxo), der aldrig saa Lyset, for Heibergs (og Kuhlaus) Elverhøj, der straks straaled saa stærkt, at det tog Glansen af sin Efterfølger, Heibergs egen, fuldt saa poetiske »Syvsoverdag« (ved Christian den Ottendes Kroning), og er blevet staaende

indtil Nutiden som Festen paa Teatret og som det for alle forstaaelige Forsvar for den fortsatte Samvirkning af de tre Muser: Ordets, Sangens, Dansens, der har baaret den. Siden Heibergs Fremtræden søgte Oehlenschläger at give sine Tragedier et muntrere og mere afvekslende Indhold, fra »Væringerne i Miklagard« (1827) med den »pittoreske« Modsætning mellem Grækerne i Forfald og Nordboernes friske Barbari til »Kjartan og Gudrun« (1848) efter den mest spændende islandske Familieroman, Laxdølesaga; i et af de stiveste gammelnordiske Stykker »Knud den Hellige« tyede han selv ligesom Holberg i sine Gammelmandskomedier til Dansens Medvirkning; Bournonville komponerede ham til Musik af Hartmann »Slaget paa Stiklestad« med den samme Bravur, der fik en gammel Underofficer til at tænke med Stolthed paa, at han i sin Ungdom havde »tjent under Bournonville paa Grathehede« (i Balletten Valdemar); i H. P. Holsts Digt om Trearskrigen, »Den lille Hornblæser«, ligner da ogsaa Slagscenerne Bournonvilleske Balletoptrin. Midt under denne Krig, ved den ikke mindre maleriske Fest paa Skydebanen paa hans 70-Aarsdag forkyndte Oehlenschläger i sit Takkedigt — samtidig med at han i sine Erindringer tillagde sine Tragedier »en højere Munterhed« — Munterheden som Tidens Løsen:

Og nu til Fryd! Europa sande maa
i Danmark blusser ogsaa Livets Lue.
Men hvad især den Danske har som faa
er Munterhed, som ingen Farer kue.
Mens Skyerne ved Horisonten staa,
han fejrer Digterfest i glade Stue,
han plejer Blomster i sin lille Have —
og dem skal ingen Syndflod os begrave.

Kilden til Heibergs Vaudeviller er den barnlige Glæde, hvormed han som Dreng havde leget med sit Marionetteater — med det Navn kaldte han sine første Skuespil — og den Kaadhed, hvormed han i en Art romantisk Revykomedie, »Julespøg og Nytaarsløjer«, havde fortsat de satiriske »Juleklap« (en svensk Skik) fra sit Hjem. »Er I ked af Tragedier og Graad — Gudskelov, til Latter har vi Raad«, hedder det i Prologen dertil. Heiberg var i Grunden barnlig, forsikrer hans Hustru; det var Smagen fra Marionetteatret, der raadede for hans Spilleplan som Direktør, da han foretrak »Farinelli« som Teaterstykke for »Richard den Tredje«. — HERTZ, den tungsindige Digter, som han selv har kaldt sig, brugte Poesien som et Middel mod Melankoli, »den muntre Videnskab«

kaldes den i Kong Renés Datter med en Vending fra Trubadur-tiden. Som Feststykke, ved den usalige Frederiks anden Formæ-ling, kunde heller ikke hans højromantiske »Svanehammen« staa sig imod Elverhøj, hvor fint han saa fortonede den ny (og lige saa uheldige) Prinsesse Mariane, kaldet Lili, som en Helena og hendes Meklenborg som et Syden, »Miklagaard og Spanieland«(!). Men hans Lystspil er lutter Hverdags-Festspil, især de, der er paa Vers som »Amors Genistreger«, hvor Ordene danser af Sted med Rimets Sløjfer paa Skoene. Ogsaa i de prosaiske Lystspil kommer Glansen og Glæden ligesom dér fra de unge Kvinder, Fru Heibergs Reflekser, Piger og Koner i Flæng, imod hvem Mændene til Hobe er kedsommelige Ægtepetere; det varede længe, før Hertz selv krøb til Tøflen. I »Sparekassen« har den lille Antonie gjort den Erfaring, som Bournonville gentager i »Mit Teaterliv«, at paa Komedien kan man komme til at le og græde paa en Gang, og højere kan vi stakkels Mennesker ikke drive det.

Helt ud i Overskous folkelige »Pak« og »Capriciosa«, i Nyboder og Frederiksberg Have, gaar Dansen i Komedien. Men dens reneste Kilde, Glæden, finder man hos HOSTRUP. Jeg var, har han selv sagt, beruset af Ungdom og havde en grænseløs Evne til at glæde mig. Det var hans Kunst. Hans Komedier har med et Udtryk, han har brugt om St. Hansaftenspil, gjort sig selv, som naturlige Fortsættelser af Sanglegene i Haven om Sommeraftnerne og Ordsprogslegene i Stuen ved Juletid i hans Hjem: »Eventyr paa Fodrejsen« og »Genboerne«. Hos ham kommer Lyset i Komedien ikke fra de unge Kvinder, de var jo fra først af, i Studenterkomedien, forklædte Mandspersoner ligesom Holbergs Barselkvinde, men fra den unge Mand med de glade Øjne, ham selv; en af hans Lærere i Metropolitanskolen kunde aldrig glemme det Liv, der var i den Drengs Øjne.

Da disse Komedier kom op paa det kongelige Teater, kom der ogsaa en ung Mand, der ikke var Student, som kunde spille denne unge Mand, der strengt taget heller ikke er det. HULTMANN var fra først af Malersvend, Skuespiller blev han, da A. L. Arnesen som Forfatter af »Et Rejseeventyr« fik puttet ham ind i den ikke helt fine Eventyrer Hr. Smidts Rolle, som Phister ikke havde gjort finere (og den adrætte Phister som ovenfor nævnt i Stedet for den langsomme Foersom stukket i Kammerraadens Wellingtonstøvler). Saa »læste« Arnesen med ham, og saa blev

Kristian Mantzius.

Hultmann Student, hos Hostrup, og spillede ud af den samme Lykkefølelse, hvormed man i hine Tider blev rigtig Student, først Rusen, saa Idealet Klint selv, der forklarer, at Studenteraanden er ikke andet end Ungdommen. Han var med sine kønne Øjne og sin klare Stemme Glæden selv i en troværdig Skikkelse. Den anden af Hostrups Skuespillere, hans Ven fra Skolen og Hjemmet, Medspilleren i hans første dramatiske Lege, KR. MANTZIUS, var Munterhe-

den selv, den Saft og Kraft i Ungdomsfølelsen, der formaar at stoppe en gammel Nar eller Tosse ud med Studenterløjer; man sagde om ham, at siden han udenfor Teatret havde spillet Løjtnant von Buddinge i Studenterkomedien, blev han ved at støbe sine Figurer i den samme Buddingeform. Paa Teatret debuterede han som rigtig Student, nemlig som Erasmus Montanus, med Medfølelse for den akademiske Nar, og Student blev han ved at være — se Carl Blochs Billede af ham paa Studenterhyblen, i Slobrok som Gamle Rosenkilde, rygende sin Morgenspipe i den aabne Altandør ud imod Volden, og ved Væggen Bogreolen og Goethes Buste paa Poul Møllers Pult — han soldede en Tid sammen med den kvikkeste af hans Sønner. Ligesom sin Søn Karl Mantzius studerede han stadig med Kunstnerens Trang til at omsætte det tilegnede i Kød og Blod. Men modsat Sønnen lærte han aldrig at ave Studenten under Kunstens Disciplin. Paa

Teatret, hvor han gik til og fra uden blivende Sted, kom han med sin voksende Fedme i Klemme mellem Rosenkildes Improvisation og Phisters Præcision og foldede sig først ret ud som Mynheer Philip i »Tilfældet har Ret« i Samspil med Fru Heiberg, paa hvem (med hendes kæreste Udtryk) Kunstnersjælen hoppede i Livet af Fryd over denne Fylde. Endnu før han forlod Teatret i 1871, havde han dyrket den dramatiske Oplæsning, helt forskellig fra de vante Deklamatorier, som det sidste Stadium af den boglige Tilegnelse: Gen-skabelsen. Jeg føler endnu, fra en Falstaff-Oplæsning paa Sorø Akademi i 1876, hans Arm som en Pude om min Nakke: »Naa — du morer dig!« — En tredje af Hostrups Jævnaldrende, PETER SCHRAM, en Søstersøn af den norsk-geniale Violinvirtuos Wexshall, kom først sent og tilfældigt ind i Hostrups Stykker, bl. a. som Prokurator Barding, helt forskellig fra Phisters, i »Soldaterløjer«, hvor han og Olaf Poulsen (som den gale Vestindianer) i mine første Studenteraar slog Latterdøren op paa vid Gab ved deres Lazzi (Maskekomedie-Paa-fund), ligesom deres Samspil som de to Gamle i Syngestykket »Skatten eller Staa ikke paa Lur«. I Fru Heibergs Tid var Schram mest Sanger, men ogsaa i Operaen, som Don Bartholo i Figaros Bryllup, en helt anden Figur end Forgæengeren. Det var han altid, ikke blot ved sin eventyrlige Tyndhed. Han saa ikke blot som

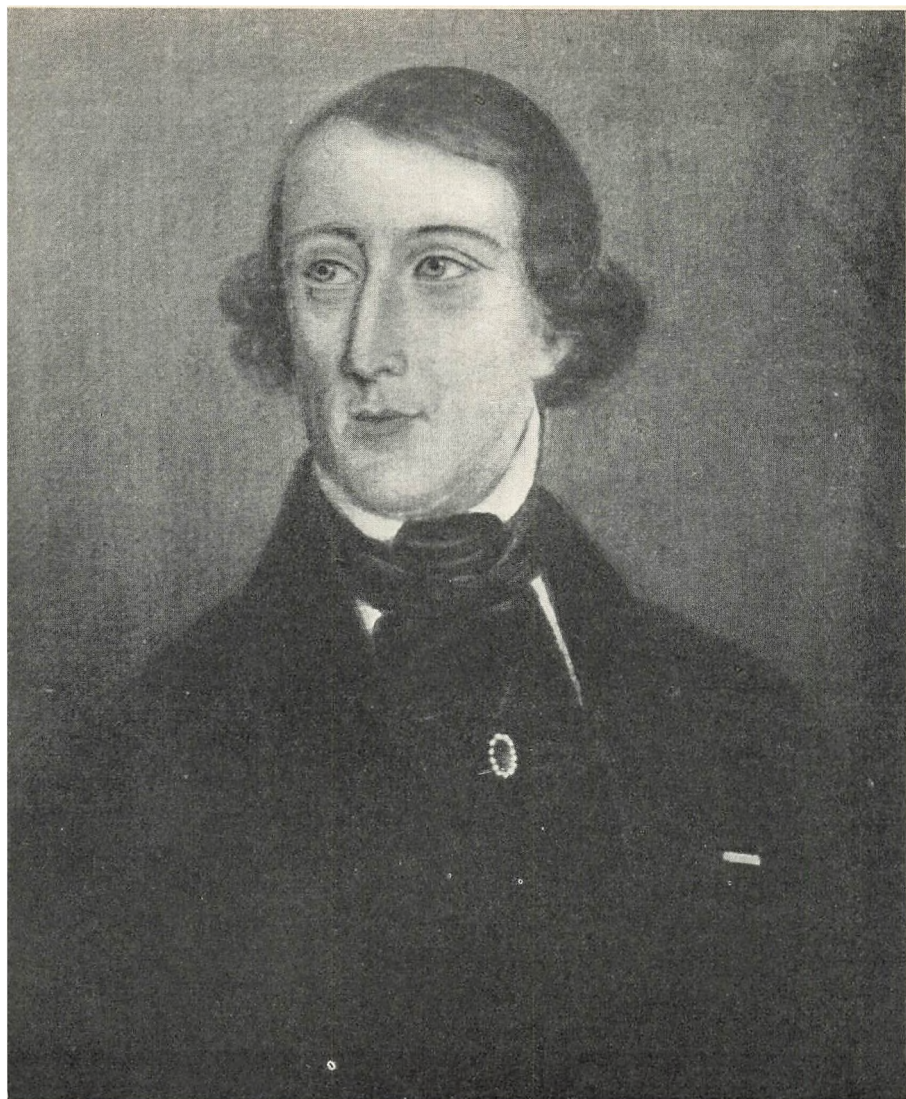
Peter Schram som »Don Ranudo«.

Endnu før han forlod Teatret i 1871, havde han dyrket den dramatiske Oplæsning, helt forskellig fra de vante Deklamatorier, som det sidste Stadium af den boglige Tilegnelse: Gen-skabelsen. Jeg føler endnu, fra en Falstaff-Oplæsning paa Sorø Akademi i 1876, hans Arm som en Pude om min Nakke: »Naa — du morer dig!« — En tredje af Hostrups Jævnaldrende, PETER SCHRAM, en Søstersøn af den norsk-geniale Violinvirtuos Wexshall, kom først sent og tilfældigt ind i Hostrups Stykker, bl. a. som Prokurator Barding, helt forskellig fra Phisters, i »Soldaterløjer«, hvor han og Olaf Poulsen (som den gale Vestindianer) i mine første Studenteraar slog Latterdøren op paa vid Gab ved deres Lazzi (Maskekomedie-Paa-fund), ligesom deres Samspil som de to Gamle i Syngestykket »Skatten eller Staa ikke paa Lur«. I Fru Heibergs Tid var Schram mest Sanger, men ogsaa i Operaen, som Don Bartholo i Figaros Bryllup, en helt anden Figur end Forgæengeren. Det var han altid, ikke blot ved sin eventyrlige Tyndhed. Han saa ikke blot som

Gamle Rosenkilde slunken, men sulten ud. Men det var hans Fantasi, som sultede, en Levning af den Overgangsalderens Vildsmag, der var hans meget omtalte Barnlighed og hans Munterhed, og mættede sig med snart burleske, snart romantiske Rædselssyner. Efter at han havde bestaaet Karakterskuespillets Ildprøve som Bogtrykker Aslaksen i Ibsens »De Unges Forbund« fra 1870, var ikke blot Schrams Grimasse ved Siden af Fru Phisters Frase, men hans gyldne Fantasi Glimt fra Guldalderen paa det moderne Teater.

Den danske Munterhed er Uskylds Værk, sagde Oehlenschläger i 1849. I denne Følelse af en ren Glæde som Bunden i Komedien kunde Fru Heiberg mødes med Mad. Sødring. I Erindringerne nævner hun idelig, at det var der, hun vilde hen: den gnavne Suhr blev hendes Ven for Livet, fordi hun havde gjort ham glad ved sit Spil, eller derfra gik hun ud: fra sin fattige Barndom imod Lyset. I det første Bind fortæller hun mest om sin Glæde i Naturen under de aarlige Ferier i Nordsjælland, der under en Baderejse til Ems i 1839 stiger til Schillersk Højde: »Ja Glæden er en Gudedrik! Naar et Menneske kan være rigtig frimodigt og hjerteglad, saa kan man med Vished vide, at der er meget slemt, som han ikke kan være«. Men ogsaa »Skuespilkunsten er en glad Kunst, og er Glæden borte, da mangler det Sollys, som skal give det hele Glans og Varme«. Hun skriver saaledes i andet Bind, der hvor hun fortæller, at under Opførelsen af »Fruentimmerskolen«, hvor hun imod Sædvane havde en hel Akt fri, holdt hun Fest med Vin og Kage — Telt kunde hun gerne have sagt med Tanken paa sin Moder — i Kulissen for de Spillende, naar ogsaa de var fri, og for Heiberg og Collin med, naar de var til Stede.

Heri stemmer BOURNONVILLE ind i Mit Teaterliv (I—III, 1848—77), der tidligere er nævnt sammen med Fru Heibergs Erindringer som de mest levende Teaterbøger fra hendes Tid, helt forskellig fra den Slags Teaterhistorie, der koger gammel Kulissesladder op, som han træffende kalder Køkkenmøddinger. Mens Mimiken omfatter alle sjælelige Bevægelser, hedder det der straks i andet Bind (fra 1865) i en »Koreografisk Troesbekendelse«, er Dansen »væsenlig et Udtryk for Glæden: Munterhed er en Kraft, Berusning en Svækkelse«. I samme Bind oplyser han, at hans muntreste Ting er fremkommet for at løfte Humøret i en

Aug. Bournonville.

Maleri (c. 1848) på Teatermuseet.

tung Tid; det er her, han citerer Antonies Ord i Sparekassen. »Konservatoriet« opførtes samtidig med Ulykken i Eckernførde Fjord 1849, »Kermessen i Brügge« indstuderede han i 1851 »med det ene Ben i Ridehuset« under Forberedelsen til Festen for Troppernes Hjemkomst, »Et Folkesagn« blev til i Kolerasomme-

ren 1853 i Fredensborg, hvor Paludan-Müller samtidig holdt Dommedag i Digtet Ahasverus. Han ender denne Del, der ogsaa har omtalt hans Eksil i Stockholm, hvor hans »glade Kunst« ikke stemte med Svenskernes »djupa och allvarsama lynne«, med en Omtale af Fru Heiberg som væsenlig en munter Kunstnerinde og slutter med at hævde den dybe Alvor i den glade Kunst, i al Fald for dem, der har faaet den til Livsopgave.

Til fælles havde Bournonville og Fru Heiberg det, at de begge følte sig fuldt ud danske uden at have dansk Blod i deres Aarer. Tilfældet havde blæst deres Frø til den danske Ø; paa Gennemrejse fra Gustav den Tredjes Stockholm optraadte en fransk Danser af Noverres Skole, Antoine Bournonville, i København, giftede sig med sin svenske Kæreste og blev der. August Bournonville og Johanne Louise Pætges var Børn af det samme musiske Teater, begge oplærte i den samme »Samkunst«, Wagners (og Grækernes) Ideal: Deklamation, Sang og Dans. Under sine Studieaar i Paris i Vestris Skole fik den unge Danser Tilbud om Undervisning i Sang af Rossini. Da han kom hjem derfra, hed det ved hans første Optræden: Han flyver! men ved den anden: Han taler! og da hans første store Ballet »Valdemar« opførtes i 1835 med Optrinene i Gildeshallen og paa Grathe Hede (Dekorationer af Troels Lund og af C. L. Christensen), kunde der med samme Fynd være sagt: Han maler. Da han selv for sidste Gang optraadte deri som Valdemar med Michael Wiehe som Axel Hvide, endte efter hans Mening den første Periode i hans Teaterliv. Under Heiberg, der saa skævt til Ballettens Triumf, virkede han en kort Tid uden Held i Wien, siden var han som nævnt i Stockholm. Derimellem komponerede han »Et Folkesagn« og »Brudfærden i Hardanger«. Den sidste, siger han, nærmede sig til »det Maal, som jeg saa ofte har maattet opgive af Hensyn til Ballettens ejendommelige Former og indskrænkede Udtryksmidler, nemlig til den dramatiske Sandhed«. Ogsaa han har paa sit Omraade prøvet Overgangen fra Stemningskunst til Karakterkunst. Med Høedt, hvis Hamlet havde fængslet ham, omgikkes han i Fredensborg, mens han skrev »Et Folkesagn«.

Der staar i Bournonvilles Balletter en Strid, og der hersker, hvor han er heldigst, en Ligevægt mellem Dansen, der er af Italienernes Skole, og hvortil hans Forgænger Galeotti havde holdt sig, og saa den mimiske og plastiske Fremstilling, der skriver sig

Vald. Price som Junker Ove i »Et Folkesagn«.

fra Franskmanden Noverres Reform af Balletten, som Bournonville sammenligner med Glucks Reform af den italienske Opera. I sin første Periode maatte han som Balletmester opdrage sit Personale til mimiske Kunstnere; to af Danserne, Ad. Stramboe (Fader til Edvard og Laura Stramboe) og Ferd.

Hoppensach, hvis Navne minder morsomt om Galeottis Teknik, blev i hans Skole ypperlige Karakterkunstnere: Mefistofeles i Faust og Gadesangeren i Napoli; for Lucile Grahn (i Parentes sagt Forbilledet for H. C. Andersens Danserinde med en Guldpaljet til Hjerte) indrettede

han Taglionis Bravourparti »Sylphiden«, men satte saa selv den forkælede Primadonna paa Døren — ud til Udlandet og Verdensryet. Det kostede ham som Toreadoren i det pragtfulde Dansespil af dette Navn en Udpibning, som han besvarede i Rollens Aand — han var altid helt ind i Sjælen, hvad han dansede med Benene — med en resolut Henvendelse til Kongelogen, og som sammen med dette »Manquement«, der i Balletsproget betyder en Fadæse, indbragte ham den dertil hørende Næse og en Orlov til Italien, hvorfra han hjembragte »Napoli«. I den anden Periode

havde han i Lucile Grahns Sted sin Yndlingselev Juliette Price indtil 1865, da hun i »Kermessen i Brügge« begik et værre Manquement end hans ved at træde fejl paa Foden og for bestandig gik ud af Dansen. Men tilbage havde han hendes Broder Valdemar Price (Junker Ove i »Et Folkesagn«) og Ludvig Gade (Bjørn i »Valkyrien«), Heltene i den mandlige og mandige Dansekunst, der fortsattes af Hans Beck, og som er Bournonvilles afgørende Bedrift i Ballettens Historie. Men i begge hans Perioder findes Balletdigtninger, hvori Handlingen er for tung for Dansen, især de nordiske: »Valdemar«, hvori han selv har prisgivet Valdemars Piruetter og Prinsessens Solo maestoso paa Strandbredden, »Trymskviden«, der ligesom sin Kilde, Slutningsdigtet i Oehlenschlägers »Nordens Guder«, medtager baade Ragnarok og Gimle, og »Valkyrien«, hvis koreografiske Motiv, en elskovssyg Skjoldmø, er en mytologisk Umulighed. Og baade fra hans første og sidste Tid er der andre Balletter, hvor Idealet, Ligevægten mellem Dans og mimisk Plastik er naaet: Napoli, Kermessen i Brügge, Fjernt fra Danmark. I den sidste brænder selve Handlingens Ild i den Fandango, hvorunder den spanske Pige med Rosen gækker og ægger sine Bejlere.

I Scenebilledet fra Fru Heibergs Tid træder Bournonville tydeligst ind med »Napoli« fra 1842, som han fik Stoffet til fra sit Vindu paa Santa Lucia, hvor han »i en Time kunde samle flere Grupperinger, end jeg i ti Balletter kunde forbruge«. Den begynder med et muntert Folkelivsbillede fra »Neapels Gammelstrand«, der afbrydes ved Uvejrets Komme. I anden Akt følger Drømmebilledet fra den blaa Grotte. I tredje Akt tager Folkelivsbilledet atter ved, men heri blander sig nu den unge Fiskers Fortvivelse over at være udstødt af den glade Kreds, mistænkt for at have øvet Trolddom ved den forsvundne Piges Frelse. Først da denne Mistanke er overvundet, begynder Dansen. Den lykkelige Gennaro tager Springet, hans Hat og Trøje flyver til Vejrs, vildere og vildere hvirvler Tarantellen, mens Danserne og deres Tilskuere, paa Scenen og i Teatret, ægger hinanden til en bacchantisk Ekstase. Den, der en Gang har set Hans Bech i dette Spring, har oplevet det mest dionysiske Moment i Nutidens Teater, et »Møde med Bacchus« i en anden Stil end i Ludvig Bødtchers Digt. Samtidig saa her Bournonville Dansen selv triumfere over de talende Kunster. Først Idyllen, altsaa paa Teatret

Vaudevillen og det københavnske Lystspil; saa det romantiske Skuespil fra Elverhøj og Svend Dyrings Hus til Svanehammen og Fata Morgana (i hvis Skæbne Bournonville fandt en retfærdig Gengæld for at dets Digter havde ment at kunne undvære Dansen); saa Tragedien. Og saa Balletten.

Selv har Bournonville følt sin mimiske Kunsts Fortrin for den talende. Mange Lidenskaber, siger han, gør en svagere Virkning gennem Ordet; Goethes Faust, hvorimod han øvede den Helligbrøde, der først viste, hvad han vilde, tror han vil kede som Talestykke. Ved sin Kunst har han ligesom Fru Heiberg ved sin villet tjene Digterne. Det var dem, der gjorde denne Danser til en Digter og en Kunstner; baade Oehlenschlæger og Thorvaldsen kaldte ham saaledes, med dem vilde han ligesom H. C. Andersen kappes. Det var fremdeles de samme Digttere, der gjorde Fransk-Svenskeren og Rhinlands-Jødinden danske. Bournonville var endda en mere nordisk Romantiker end Fru Heiberg. I sine senere Aar, da han klagede over at maatte se Hakon Jarl, Elverhøj og Recensenten og Dyret med en langt ringere Rollebesætning end for tredive Aar siden, sørgede han især over, at de store Typer, Fantasterne kaldte han dem, som Ryge og Frydendahl, var kvalt af Hverdagslivets Farce. For Oehlenschlægers Lurtoner havde han et aabnere Øre end hun — som i det hele de mange franske Emigranter i den danske Kultur har følt varmest for dens ridderlige Minder. Dog har han ikke med sine nordiske Balletdigtninger taget Oehlenschlæger Ordet af Munden. Men til Ingemann, hos hvem han lærte »den danske Sang, som Kæmper og Jomfruer syng«, fandt han levende Billeder i »Valdemar«: Lyse-nes Slukning i Gildeshallen, Valdemar og Axel Hvide, der paa Flugten i Nattemørket gaar imod hinanden som Fjender og ved et Lynglimt kender hinanden og favnes, Svends Datter Astrid med Banneret paa Grathehede. Fra »Erik Menveds Barndom«, der faldt igennem, flyttedes Riberhusmarchen med Fröhlichs Musik over til »Valdemar« og dermed dens og Romanens fælles Motiv; Handlingens Afslutning med et festligt Masseoptrin, der er lige saa obligat i Bournonvilles Balletter som i Ingemanns Romaner. — Samtidig med Chr. Winthers »Hjortens Flugt« er »Et Folkesagn«, fra den danske Romantiks tredje og sidste Stadium, hvis Kilde er det levende Sagn, ikke den oldnordiske Myte og Saga eller den middelalderlige Krønike og Vise. Fra Thieles Folkesagn fik han Moti-

vet Skiftinger og Diderik og Viderik, Herrerne Strambuks og Hopsasa i dæmoniske Karikaturer; fra endnu levende Folkeskik hentede han (ligesom Ingemann og Winther) Sommeribysten; derfra tog ogsaa Gade Brudevalsen, mens Hartmann lavede Trolde-
musikken i Højen i anden Akt, et drastisk »Elverhøj«, og Christensen og Troels Lund de dertil svarende Dekorationer.

Ogsaa de to æstetiske Retninger, der brydes i Guldalderens Kunst, den mere plastiske eller klassiske: Thorvaldsen og Oehlenschläger, og den mere maleriske eller moderne: Marstrand og H. C. Andersen, mødes i Balletterne, ogsaa dér med Sejr for den sidste. Til Thorvaldsen holdt han sig i den første italienske Ballet, »Festen i Albano«, hvor Slutningstableauet af den lige hjemkomne Mesters Værker bødede paa det endnu manglende Selvsyn, og søgte siden med »Psyche« og »den velsignede Rafael« (Troels Lunds Ord i Brevet fra 1845) uden Held at hævde den klassiske Retning imod Nytidernes Smag. Med Bødtchers Digte og med H. C. Andersens Roman »Improvisatoren« rejste han til det levende Italien og hjembragte de samme maleriske Effekter, Blomsterfesten i Genzano og den ny- (eller gen-) opdagede blaa Grotte. Men med Andersen fulgtes han ogsaa i sin hele senere Periode, da han, som han siger, lagde sine Balletter som Ramme om sine Rejseindtryk og søgte »den dramatiske Sandhed« i de for hvert Folk og Land karakteristiske Træk, samtidig med at han arrangerede de københavnske Folkefester i Aarene efter 1848 som Balletter, Folket selv digtede. »Bruddefærden i Hardanger« og »Fjeldstuen« skrev han efter Rejsen i Norge, den første med Tidemands Folkelivsbilleder, den sidste med Bjørnsons første Bondenoveller i Tankerne; paa Skuffelsen i Wien bødede en Rejse i Ungarn, der blev til »I Karpatherne«, mens hans sidste Rejse til Rusland ikke gav Stof nok til hans sidste Ballet »Fra Sibirien til Moskov« (1876). — Ligesom i Stoffet dækker Balletterne ogsaa ved deres Kunstform den samtidige Teaterdigtning. Ikke blot hans første Forsøg, men »Fjernt fra Danmark« og »Livjægerne paa Amager« er Vaudeviller, den sidste endog en Duftvaudeville, skønt af en massivere Slags end Fru Heibergs »Søndag« sammesteds. Ved sin Intrige, Galningen Edouards forulykkede Kurmageri, minder den vel ikke om den Ballet, som hans Børn elskede »Ane fra Amager« en Aften havde opført med en kælen Matros, som hun satte i Grøften ved et Tag i Nakken og Bukselinningen, men om

Du Puy, Forfatteren til »Ungdom og Galskab«, og hans Kammerater (deriblandt Bournonvilles egen Fader) i Livjægerkorpset 1807. Lystspil i Hertztes Stil er »Konservatoriet«, i moderne Kostyme, med Motiv fra Vestris Skole, og »Kermessen i Brügge« med stærk Lokalfarve, dog mest efter nederlandske Billeder. »Valkyrien« er et »Heltespil«, som Oehlenschläger kaldte en af sine sidste Tragedier i den maleriske, for ikke at sige Bournonvilleske Stil. »Valdemar« er »et fædrelandshistorisk Skuespil« som C. J. Boyes.

Det er saaledes ikke uden Grund, at Balletten faar det sidste Ord i denne Skildring af det kongelige Teater paa Fru Heibergs Tid. Det fik den i Virkeligheden med det »Farvel til det gamle Teater«, der opførtes paa dets sidste Aften (1. Juni 1874) efter »Et Folkesagn« og et lille fransk Skuespil »Efteraarssol«, i hvis blege Lys den gamle Tid, Adolf Rosenkilde, mødtes med den ny: Betty Schnell (siden Fru Hennings), Bournonvilles og Høedts Lærling.

Det kan ogsaa forsvares, at dette Kapitel i en Historiebog om det danske Folk i Fest og Glæde slutter med Bournonville, der hverken var dansk eller folkelig i bogstavelig Forstand. Hans Navn var virkelig Fest og Glæde. Hans Balletter var Festspillet, Finalen, Fanfaren paa Tidens Teater, »Silkesko over gylden Læst« — og ikke Nøgenkultur og Barfodsdans. Han selv var idel Glæde; han var et Solskinsmenneske, siger hans Datter. Som Fru Heiberg søgte han dens Kilde i Naturen i sit elskede Fredensborg, hvor saa mange af hans Kammerater søgte Hvile og fandt den sidste, paa Landsbykirkegaarden. Han kunde ikke forestille sig noget Paradis uden Foraarsbøge.

Ordene Fest og Glæde skurrer i Øret paa en Tid, der har tungt ved at holde Fest, fordi den har ondt ved at føle Glæde. I en saadan Nutid har jeg fuldført denne Skildring af en svunden Tids Kunst og Liv med det samme Sind, som jeg begyndte den med. Jeg har været til Mode, som om jeg læste Breve fra Mennesker, jeg havde kær og som var døde. Skal deres Sindelag, altsaa deres Glæde og Munterhed blive levende igen, maa det ske i den omvendte Orden: gennem den Munterhed — en Virkelyst som Fru Heibergs, Phisters og Bournonvilles — der ogsaa kan være en Kilde til Glæde.

ROBERT NEIENDAM

PRIVATTEATRENE 1820—1870

LITTERATUREN om de rejsende Selskabers Færden i Danmark i ældre Tid er uhyre sparsom. De færende Folk var og er ikke skrivende Mennesker. De lever stærkt i Nuet og tænker ikke paa at fæstne Indtryk til Oplysning for Eftertiden. For saa vidt minder de om deres første Kolleger paa Teatret i Lille Grønne-gade, for hvilket Ludvig Holberg skrev sine Komedier. Heller ikke de efterlod noget Vidnesbyrd om deres Gerning. Karakteristisk er det, at da en dygtig Komiker ved Navn W. S. Pødenphant i 1840 udgav nogle »Fragmenter af en Dagbog«, var Indholdet en Vejledning for Turister, der ønskede at kende det sydlige Sverige, men Skriftet fortalte intet om de Vilkaar, hvorunder en rejsende Skuespiller dengang levede. En enkelt var der dog, som betroede Papiret nogle Erindringer, der ellers vilde være gaaet tabt. Han hed Carl Frederik Rau (1809—1891), og hans fordringsløse lille Bog »En omrejsende Skuespiller, Episoder af mit Theaterliv« er en enestaaende Kilde. Han fortæller om de primitive Kaar, som en ung begejstret Thaliadyrker maatte døje for at tilfredsstille sin kunstneriske Trang. De smaa Selskaber foretog Rejserne i aabne Postvogne selv i Vinterkulde, hvorfor Personalet, der var daarligt forsynet med Overtøj, hos Direktøren laante nogle af de varmeste Garderobestykker. En iklædte sig Jepes Vadmelskofte, en anden hans Vest, en tredje Baronens Slobrok og en fjerde Erik Lakajs Kjole. Det var et fantastisk Syn, naar en saadan Trup rullede ind i Provinsbyen. Saa fordelte man sig i Reglen i private »Logementer«, hvor Priserne svarede til Skuespillernes beskedne Gager. De varierede mellem fem til syv Rigsdaler om Ugen plus to halve Nettoindtægter i Sæsonens

Odense gamle Teater.

Tegning i Teatermuseet.

Løb, de saakaldte »Beneficer«, hvor Skuespilleren viste sig i en af sine bedste Roller og i Reglen takkede i en Epilog. Men var Indtægterne smaa, var det, man fik for Pengene dengang, alligevel ikke ringe. Rau fortæller, at han hos en Gæstgiver i Aalborg havde Værelse, Varme, Lys og udmærket Kost — han kunde vælge mellem fire—fem Retter Middagsmad og tre Retter Aftensmad — for tre Rigsdaler om Ugen. »Det lyder utroligt,« tilføjer han,

»men er vist og sandt«. Tre Rigsdaler er seks Kroner i vore Dages Mønt, men man maa ikke glemme, at Pengenes Værdi dengang var meget højere. Paa Rejserne betalte Direktøren Opholdet, og ikke sjældent var det hans Kone, der sørgede for »Naturalieforplejningen«. Ved de mindste Selskaber, Ehlers' for Eks., der fra at være tysk var blevet dansk, fik Skuespillerne ogsaa Kosten. »Mutter Ehlers« var mere anset for sin gode Mad end for sit Komediespil. Hun var fra Faaborg, og den fynske Dialekt egner sig nu en Gang ikke til Ridderskuespil. Rundt om i Byerne havde hun staaende hos sine Bekendte Silde- og Flæsketønder, Sække med Ærter og Bønner, hvoraf hun forsynede sig, naar Mandens Selskab slog sig ned.

Det var ikke noget ringe Stykke af Europakortet, en dansk Skuespiller i hine Dage kunde berejse. Omraadet strakte sig fra Hamborg op til Trondhjem. Christiania og Bergens Teater var hovedsagelig danske og betød for unge Talenter en kunstnerisk Tumbleplads, hvor Udviklingsmulighederne blev prøvet. Danske

Skuespillere havde 1850 Æren af at bære det første Skuespil frem af Henrik Ibsen i Norges Hovedstad. Adskillige Talenter blev deroppe hele Livet; den sidste danske Aktør ved Christiania Teater, Peter Nielsen, trak sig først tilbage i 1889. Men endnu ind i vort Aarhundrede vedblev Olaus Olsen at have danske Skuespillere i sit Selskab, der navnlig berejste de vestnorske Byer. Da Rau i 1830 skulde begynde sin Virksomhed, var han fem Uger om at naa op til Trondhjem med en Rostockerbrig — Dampskibsroute til det nordlige Norge kendtes endnu ikke. Omvendt maatte endog 22 Aar senere Henrik Ibsen af økonomiske Grunde lægge Rejsen fra Bergen til København over Hamborg, da han som Student skulde studere dansk Skuespilkunst. Et fast Punkt i de ambulante Selskabers Tilværelse var Odense, hvor i 1796 den første danske Provinsscene var aabnet med »Gulddaasen« paa Plakaten, og i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede fik Helsingør sit Teater, der endnu benyttes, og hvis Tilskuerplads og Scene har en ikke ringe Lighed med Skuespilhuset i Bergen, der stammer fra samme Periode, og som ogsaa bruges endnu dels som Biograf, dels som teaterhistorisk Museum. Øresundstoldens velhavende Stad var iøvrigt en søgt Teaterby og Hjemstedet for den berømte kongelige Skuespiller Frederik Schwarz' »Provinsial-Theater«, hvortil han fik Bevilling i 1802. Han tænkte sig selv som en Art Generaldirektør for al dansk Provinskomedie og tog Munden fuld: Foretagendet skulde være baade en »Planteskole« for Nationalscenen og »forbedre Smagen og lede til Sædelighed og Hjertets Forædling«. Tilladelsen gjaldt alle danske og norske Købstæder, men det viste sig snart, at de, der vilde forædles, var for faa. Ungdommen svigtede, og det var dog navnlig den, skrev et Blad, »der skulde høste Gavn af slige moralske og Lasterne med rette Farver afmalende Skuespil.« Frederik Schwarz gjorde, hvad han kunde for at indynde sig i Provinsbyernes Befolkning. Da han havde gæstet Horsens, udtrykte han sine taknemmelige Følelser i denne opstyltede Stil: »Uhyklet siger jeg det for hele Jyllands-Land: Ingensteds har jeg fundet rigtigere Følelse og renere Smag for Skuespil og Skuespilkunst end her i Horsens og dens Omegn. Dog! Hvor Moder Natur saa velgørende styrer sit Scepter, maa Menneskene være gode og — som en Selvfølge — Smagen være ren og ublandet. Det har jeg, det har mit hele Selskab følt. Denne Følelse har besielet, har storligen belønnet

os for vort Arbejde. At have været saa heldige at erhverve os Horsens' Publikums og dens Omegns Bifald er en Belønning, vi ere stolte af, og som sent vil gaa os af Minde. Med taknemmelige Hjerter drage vi herfra — o! at vi turde smigre os med den Tanke, at vi gerne ses her igen! Modtager vort varmeste Levvel! Hver Mand og hver Kvinde, fra den fornemste til den ringeste, hvis Tænkemaade er ædel, hvis Daad er Retskaffenhed, hvis hele Vandel krones med Borgeragt, nyde al Jordens Held! Dette Held gaa i Arv til hver uforkrænket Mø og Yngling, som træde i Fædrenes og Mødrenes Spor. Velsignet være Horsens!« Men al denne tidstypiske Smiger hjalp ikke. Ogsaa i Helsingør maatte Forestillingerne ophøre af Mangel paa Tilslutning. Helt sporløst forsvandt de dog ikke, idet Byens Læge, Dr. med. de Meza, Generalens Fader, udgav en »Journal for Skuespillere og Skuespil-yndere«, hvori Forestillingerne, der i Reglen udførtes af Teatrets Yngste, blev bedømt. Først 1814 udgik paa Deltagernes Regning den tidligste Fællestourné fra Det kgl. Teater, og i de følgende Aar blev disse Sommerforestillinger almindelige; Skuespillerne udførte hele Stykker og benyttede Teatrets Dragter, men da disse led under Sliddet, udstedte Direktionen et Forbud mod Udlaan. Thomas Overskou giver i sine Livserindringer en Skildring af en saadan Tourné paa Lolland og Falster i Aaret 1819. Dekoratio-nerne, som Selskabet medførte, var malet paa begge Sider; »vendte den grønne Side ud ad, fandt Tilskuerne os i en Have eller frodig Skov; vistes den modsatte Side, saa' de os i en Sal, hvori alle Stykker bleve til Tryllespil, da vi kom ud af Væggen, fordi der ikke var Døre, og havde un jour magique, eftersom der heller ikke fandtes Vinduer«. I Præstø spillede man paa et Korn-loft, og Forestillingens Annoncering foregik ved Trommeslag af Byens Udraaber. Men da Manden ikke kunde læse, nøjedes han med at udskraale, hvad han havde fattet af Programmet, da det blev oplæst for ham: »Gives hermed tilkiende for Alle og Enhver: Her er kommen nogen Lemmer af den kongelige Traterat, og de vil agere i gamle Worms' Magasin paa andet Loft. Der har de rettet et Teater op, hvor de spiller saadan en Komodie, som der aldrig før er set i vores Dage. Først kommer Noget, der hedder Delleatorium («Deklamatorium»), og der er saa i Lav Fire, der gør det i syv Sæt med mange Kappriaaler og Anstalter, som jeg ikke kan huske, men det ved jeg, at til Slut skal den ene gøre,

som han slar en Hund ihjel. (Saadan havde Udraaberen forstaaet, at Fredstrup d. Æ. skulde fremsige Wessels »Hundemordet«). Og naar de har gjort de Kunster, skal der ageres noget, som hedder Skatten og skal være saa gevaltig løjerligt at se paa, at det alene er Pengene værdt. Men til allersidst danser den Ene paa et rabisk Tøndebaand (en »arabisk Tøndebaandsdans« af Fredstrup) med nogen Krumspring, saa det er gefærligt at se. Billetterne paa alle disse dejlige Komedier koster ikke mere end fire Mark, og dem sælger de hos Brønsdorf, hvor de har Lossemente Allesammen«. Efterhaanden præsenteredes Provinsboerne en ikke ringe Del af Det kgl. Teaters Repertoire, baaret frem af dets betydeligste Kunstnere, for Eks. Frydendahl, Lindgreen og Dr. Ryge, der en Aften paa Odense Teater slog Gækken løs og dansede som Ridefogdens Kone i »Jeppe paa Bjerget«, saa Skørterne fløj ham om Ørerne; men efterhaanden som Skuespillerne indskrænkede Repertoiret til Brudstykker, for Eks. Uddrag af »Hakon Jarl« eller »Den Gerriges Fortvivlen« (af Molières »Den Gerrige«), medens de rejsende Selskaber gav hele Skuespil, svandt Interessen. Følgen var, at Nationalscenens Tourneur blev sjældne.

Dramatiske Selskaber med poetiske Navne vrimlede overalt i Byerne, og denne Teatergalskab gav St. St. Blicher og C. N. Rosenkilde Stof til deres satiriske Komedier »Generalprøven i Kragehul« og »Den dramatiske Skrædder«. Ved en Forordning af 20. Oktober 1819 blev det paalagt hvert Medlem at yde en Art Forlystelsesskat, nemlig to Rigsdaler som Bidrag til Frue Kirkes Genopbyggelse efter Englændernes Bombardement i 1807. Det var disse Lokaler, i Aarhus »Polyhymnia«, i Aalborg »Dramatikgaarden«, som blev benyttet af de rejsende Trupper. Andre Steder, for Eks. i Horsens og Næstved, stilledes Ridehusene til Disposition, og her maatte saa Skuespillerne ved at lægge Brædder paa Tønder og Kasser rejse en Scene og omgive den med det fornødne Draperi, hvis de da ikke, som Th. Overskou paa en Tourné, gravede ud til Stolper for Scenegulvet og et Hul i Jorden til Suffløren. Rampen bestod først af »Tællekasser«, senere af Parafinlamper, og Kulisser og Bagage medførtes fra Sted til Sted i lejede Vogne. Store Sager drejede det sig i Reglen ikke om. I de mindre Byer laante man Raadhussalene, hvor de bagved liggende Tingstuer blev brugt til Paaklædningsværelser. Men

flere af disse Sale rummede, naar Teatret var opstillet, kun ca. 150 Mennesker, og da der i Reglen var en halv Snes Fribilletter til hver Forestilling, og Pladserne kun kostede fra to til fire Mark, — en Mark svarer til 33 Øre — kunde Indtægten selv med fuldt Hus ikke blive stor. Raadhussalen laa i Reglen i andet Stokværk og havde kun én Trappe. Derfor maatte de Optrædende, der ikke var kommet før Publikum, ad Brandstiger krybe ind gennem Vinduet til stor Fornøjelse for den udenfor staaende Ungdom. Om Sommeren spillede man undertiden i Kornmagasiner eller — som i Nakskov — paa Apotekets Loft, hvor der vel var Plads nok, men saa lavt, at de højeste Skuespillere ragede op i Soffitterne, tre lyseblaa Strimler, der strakte sig mellem Kulisserne tværs over Scenen for at forestille Loft i en Stue og Luft i en Skov. Nu og da maatte man nøjes med en Lade eller en Vognremise til Scene, hvorved Interiøret mindede om tilsvarende Situationer paa Hogarths Billeder. Det hændte, at Køernes Brølen akkompagnerede Spillet, og at Rotterne blev lokket frem ved Lugten fra Tællekasserne. Intet Nytt under Solen: Da Friluftteatret i Dyrehaven aabnedes i 1910, troede man, at Skuespil i Naturen ikke før var set her til Lands. Men allerede i 1830'erne havde det Ehler'ske Selskab givet en Friluftsforestilling i Skoven ved Vejle, et Forsøg, der ganske vist ikke faldt heldigt ud. Programmet bestod af »De Uadskillelige« og Pantomimen »Røverne eller Skytsaanden i Skoven«. Publikum beundrede det skønne Natursceneri, men da Skuepladsen ikke var tilstrækkelig afspærret, blandede Tilskuerne sig efterhaanden saa kraftigt i Forestillingen, at Direktøren maatte træde frem for at aflevere den noget selvfølgelige Bemærkning, at »uden Orden var der ingen Orden til«. Det lykkedes ham imidlertid ikke at skaffe Ro, og til sidst maatte de Agerende søge Ly i Paaklædningsteltet. Nogle blandt Publikum forlangte, at Forestillingen skulde fortsættes, andre vilde have deres Penge igen. Under disse Tumulter fik Direktøren en lys Idé. Han antændte det Fyrværkeri, som skulde være brugt i Pantomimen. Hvad Formaninger ikke havde kunnet bevirke, fremkaldte Raketterne straks. Den bengalske Belysning blev en Fredsmægler, saaledes at Forestillingen kunde slutte under almindelig Tilfredshed. Ogsaa for Friluftteatret i Dyrehaven mange Aar senere var Ilden under de grønne Træer af afgørende Betydning. Forøvrigt har ogsaa Torvet i Aarhus og Kongens Have i Odense

været Skueplads for Forestillinger i første Halvdel af det nitende Aarhundrede.

Den Kamp, der navnlig under Bjørnstjerne Bjørnsons Ledelse rasede i Norge for Udryddelsen af dansk Sprog fra de norske Scener, havde i Frederik den Sjettes Dage intet Sidestykke i Danmark overfor Tysk. Skuespildirektører fra nordtyske Byer fik Lov til at agere med deres Trupper jævnsides de danske rejsende Selskaber. Men allerede i 1830erne blev de sjældne, og den nationale Vækkelse og Krigen i Fyrerne fejede dem bort. Musikalsk set er der dog ingen Tvivl om, at Tyskerne bar Prisen. Det skete da ogsaa mere end een Gang, at Det kgl. Teaters Ledelse hentede en sjælden Sangfugl fra en saadan omstrejfende Trup og satte den fast i det store Bur paa Kongens Nytorv. En af Direktørerne der, Etatsraad Kirstein, fangede saaledes i 1837 Jomfru Pauline Lichtenstein, hvis skønne Sopran havde en egen elegisk Timbre. Det smertede den tyske Direktør Carl Becker frygteligt at skulle give Slip paa Truppens Guldfugl, der tilmed var hans Plejebarn. Men Kirstein beroligede ham med Udsigten til, at hun rimeligvis vilde blive en stor Sangerinde, og at hun i saa Fald kunde blive en Støtte for ham paa hans gamle Dage. Da hun havde aflagt Prøve, beholdt Det kgl. Teater hende for bestandig. Hun blev ikke alene en udmærket Sangerinde — vor første Liden Kirsten — men i Forening med sin Mand, Komponisten Henrik Rung, Grundlægger af et musikalsk Dynasti. Men Plejefaderen skrev vemodig i sin Rejseprotokol: »Den 1. May reiste sie nach Kiøbenhavn. Und ist für mich ein grosser Verlust«. Direktør Carl Becker, som var født 1780 i Berlin, blev forøvrigt en Foregangsmand baade med Hensyn til Repertoiret og dets Udstyr. Han opførte alt muligt, fra »Hamlet« til Gøgl for den daarlige Smag, f. Eks. en mimisk-plastisk Fremstilling af »Moskous Brand eller Kejser Napoleons Retirade«. Da August Bournonvilles Ballet »Valdemar« havde gjort Lykke i København, benyttede Becker Motivet til en Pantomime med Titlen »Slaget paa Grathe Hede«. Han holdt Protokol over sine Ejendele og førte et ikke ringe Arkiv af dramatiske og musikalske Værker med paa sine Rejser. Blandt de »führende Sachen für dänische Theater« nævnede han Heibergs Vaudeviller, »Svend Dyrings Hus«, »Genboerne« og »Intrigerne«. Efterhaanden blev hans Selskab helt dansk, og undertiden vovede han sig ind paa Vesterbros Teater i Hovedstaden. Stor Støtte havde han

af sin Kone, Caroline Becker, der var en yndet tysk Sangerinde. Paa en af Rejserne maatte han efterlade hende syg i Aarhus, og da hun var død, skrev han i Protokollen: »Sie war eine brave häusliche, fromme Frau, eine liebevolle gute Mutter und meine Trösterin in Unglücksfällen. Ruhe sanft so lange, bis ich dich begrüßen kann«. Og blandt hans Ejendele fandtes »eine Reisetasche, worin sich befindet ein rothes Maroquin mit Carolines Porträt«. Da han trak sig tilbage, overlod han sin Bevilling og sit Arkiv til Direktørerne J. P. Müller og C. V. Orlamundt mod seks Rigsdaler om Ugen og Halvdelen af Nettoindtægten ved en Benefice hver sjette Maaned.

Navnlig i de afsides Byer, der sjældent havde Besøg af Fremmede, strømmede Publikum til Forestillingerne. En Trups Ankomst til en lille By var en Begivenhed, maaske den største i Aarets Løb, hvis der da ikke havde været Ildebrand, eller Kongen havde aflagt Besøg. I Frederik den Sjettes Dage kunde Selskaberne opholde sig indtil to Uger selv i smaa Byer som Ringkøbing eller Ribe, hvor Direktør August Werligh i Oktober 1834 satte et Abonnement i System. Fra Ringkøbing fortæller en Brevskriver i 1816, at den Steiner'ske Trup spillede fire Gange om Ugen, altid med godt Besøg. »Kirken er propfuld Søndag Formiddag og Skuepladsen om Aftenen«. Selskabet rostes for Anstændighed i Sæder og Opførsel, og det anerkendtes, at Medlemmerne straks ved Ankomsten lod deres Børn søge en efter Forholdenes Natur kortvarig Undervisning i Byens Skole. Hans Orlamundt, hvis Fader var den nævnte rejsende Direktør, fortalte, at han som ganske lille fulgte sin Moder, den yndede Skuespillerinde Petrine Orlamundt, fra Teater til Teater. Han sov i en Klædekurv og diede i Mellemakterne. Da han blev større, gik han i Skole hos Suffløren, der havde været Lærer. Men Brevskriveren fra Ringkøbing vilde ikke nægte, at »Illusionen paa Scenen undertiden haardelig blev brudt«. Selskabet var for faatalligt, og det lød ikke godt, naar dets tyske Medlemmer forsøgte at tale Dansk. Omvendt kunde det ogsaa hænde, at en Dansker, f. Eks. Carl Pallesen, spillede paa Tysk. Dubleringer fandt Sted i det uendelige. Leerbeutel i »Den pantsatte Bondedreng« agerede tillige Musikant og Drengens Fader, og Direktørens Frue spillede første Raads-herre. »Sørgespil og alvorlige Stykker i flere Akter gives altid paa Tysk, men de muntre, og det er de fleste, i Almindelighed paa

Dansk«. Paa Repertoiret fandtes »Jeppe«, »Don Ranudo« og »Kærlighed uden Strømper« blandt franske og tyske Skuespil, især af Kotzebue. C. F. Rau giver ogsaa nogle Eksempler paa, hvorledes man hjalp sig over Vankeligheder med Hensyn til de to Køn. Krævede et Skuespil flere Herrer, end Selskabet kunde præstere, maatte Figuren enten laves om til et Brev eller en Dame overtage en Herrerolle. I »Elverhøj« blev Albert Ebbesen engang spillet af en Skuespillerinde, og i »Aprilsnarrene« blev Madam Rar til Hr. Rar. Ogsaa Bondekarlen Niels i »Køge Huskors«, ja, endog Salomon Goldkalb i »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« har været udført af Kvinder. Erik Bøgh, der i sin Ungdom uden Held forsøgte sig som Provinsskuespiller, var i »Jeppe paa Bjerget« Lakaj, Doktor, Ridefogdens Kone og Dommeren.

Det var væsentligt den folkelige Del af Det kgl. Teaters Repertoire, som gik igen ude paa Provinsscenerne. Undertiden sejlede dog en driftig Direktør udenom Kølvandet og satte en Nyhed op, der ikke kendtes i Hovedstaden, for Eks. et fransk Folkeskuespil om Napoleon, som Th. Overskou havde bearbejdet. Vreden mod Verdensbetvingeren var ved at komme paa Afstand, og hans tragiske Skæbne begyndte at interessere dramatisk. Forestillingen deltes i to Aftener; først gaves »Napoleon i Schönbrunn«, dernæst »Napoleon paa St. Helena«. En Titel som »Kronprinsens Galskaber« var heller ikke ueffen i en Tid, hvor den senere Kong Frederik den Syvendes Meriter ofte var paa Tale, selv om Stykket ikke havde det fjerneste med danske Forhold at gøre. Under den første slesvigske Krig prægedes Repertoiret af Allusioner til Dagens Begivenheder, for Eks. »En Tur til Armeen« eller »Tonne gaar i Krig«. Men hvis en Statistik fandtes, vilde det uden Tvivl vise sig, at det højeste Opførelsesantal stod udfor Værker af Holberg og Heiberg. »Jeppe paa Bjerget« og »Elverhøj« er spillet i det uendelige baade før og efter 1870. Nærmest efter disse Digteres Tal vilde sandsynligvis Thomas Overskou komme med sine 80 Bearbejdelser og 15 Originaler, hvoraf »Capriciosa« og »Pak« hørte til de sikreste Træffere. Af fremmede Folkeskuespil var især »Don Cesar de Bazan«, »Herren ser Dine Veje« og »Kean« yndet, og det gode Humør blev fremkaldt af Nestroys Musik-Farcer, navnlig af »Lumpacivagabundus eller det liderlige Kløverblad«. Mønstret var ens for alle de rejsende Selskaber: Den danske Nationalscene, der stod som det uopnaelige Forbillede. Desto

Provinsskuespillere c. 1860.

Fotografi i Teatermuseet.

mere hæderfuldt var det, at enkelte af de bedste Talenter i Provin-
sen fik Lov til at optræde der som Gæst. Det hændte Martin
Spindler, Carl Pallesen og Fr. Printzlau.

Men hvor primitive end Forholdene derude kunde være, —
folkelig Romantik savnede de ikke. Borgerskabet kunde godt lide
de godmodige, sorgløse Øjeblikkets Børn, der ofte var kommet
paa Kant med Fortiden og lod Fiolen sørge for Fremtiden. Der

udvikledes et patriarkalsk Venskabsforhold mellem de farende Folk og deres Værter. Ogsaa paa dette Omraade har Tingenes Tilstand totalt forandret sig. I vore Dage, da Lyntourneerne gennemjager Landet med den sidste københavnske Sukces paa Programmet, ser Skuespillerne knapt andet end Spisebordet, Scenen og Sengen, men i hine Tider kunde Selskaberne opholde sig tre à fire Maaneder i de større Byer og give indtil tolv Forestillinger endog i en Flække som Roskilde, hvor iøvrigt Fru Heibergs Broder, Skomager Pätges, var Billetkasserer. Naar Skuespillerne skulde have Benefice, henvendte de sig i Bladene til Publikum paa en for vore Øren ejendommelig Maade. Karakteristisk var denne Svada, som i 1823 stod i et Odenseblad: »At fremstille uædle, lave Tilbøjeligheder, der hindrer Menneskene at tilegne sig det Bedre, der holde dem fra at opsvinge sig til det Højere — deres Svagheder og uvenlige Vaner — fra den latterlige Side, er den comiske Muses sandselige Bestræbelse; i Fald jeg paa denne Vej, paa Skuepladsen, undertiden har været saa heldig at opvække et Smil hos de skønne Konstners Yndere, har jeg ført Musens Fest til sit Alter. Paa det i Dag kan frembydes en saadan Lejlighed, valgte jeg omhyggeligt »Epigrammet«, denne caracteristiske Familie-Skildring af vor udødelige Kotzebue, som allerede tilforn grundede hans Berømmelse. Ved den ivrige Medvirkning af mine ærede Comartister at tilvejebringe en for denne Muse værdig Fest, kan jeg love et højagtet Publikum en behagelig Nydelse for denne Aften, hvortil bedes om Æren af Deres godhedsfulde Besøg«.

Ved Selskabernes Bortrejse fra Byen sagde Direktøren pænt Farvel i Bladene. Denne Annonce fra J. P. Müller stammer fra 1840: »Saavel paa egne som paa hele Selskabets Vegne aflægger jeg herved det skuespilsøgende Publikum i Aalborg vor ærbødigste Taksigelse, ikke mindre for den Overbærelse, hvormed vore Præstationer blevne modtagne som for det godhedsfulde Besøg«. Det var iøvrigt den samme Direktør, som i Randers gav en Forestilling, hvis Indtægt ifølge Plakaten skulde bruges »til Afbetaling af Digteren St. St. Blichers Gæld«. Det hændte, at ogsaa Plakatbudene — H. C. Andersens Venner fra Drenggeaarene i Odense — sagde Tak ved Sæsonens Slutning og apellerede til en lille Opmuntring i disse Verslinjer:

»Med ydmyg Bøn vi for Dem træder
thi sluttet er Thalias Glæder
og Tempeldøren lukkes i;

dets Døtre, Sønner bort nu drage
 og lade os med Børn tilbage —
 Fortjensten bliver da forbi.
 Derfor tilgiv, at vi Dem rækker
 dette Vers og Haanden strækker
 til liden Gave modig ud;
 og naar da Vintrens barske Stemme
 vil true os og Vore hjemme,
 for Dem en Bøn vi be'r til Gud«.

Hvem ved, maaske er dette Vers et ukendt Digt af H. C. Andersen, som fik sin sceniske Ilddaab i Odense, hvis Teater var Fantasiens Land for den fattige Dreng. Der boede Lykken. Han hjalp Plakatbæreren med at bekendtgøre Forestillingerne, og da han sjældent havde Raad til at slippe ind i Helligdommen, lærte han Plakaterne udenad og fantaserede sig ved Hjælp af Stykkets Titel og Personernes Navne til Handlingen i den hele Komædie. Saadan var hans første, uskrevne Digtning. Stor var hans Henrykkelse, da nogle kongelige Skuespillere paa en Sommertourné i 1818 kom til Odense, hvor de blandt andet opførte »Cendrillon eller den lille, grønne Sko«. Lysten gav ham Mod til at indvie Skuespillerne i sin Længsel efter at agere selv. De morede sig over hans Naivitet og har sikkert haft ham til Bedste, da de gav ham Lov til at medvirke som Page. Det var et stort Øjeblik, det største, han endnu havde oplevet, da han udklædte sig i røde Silkekæder. Drømmene blev til Virkelighed. Hans Fantasi og Forføngelighed bildte ham ind, at alle Tilskuerne lagde Mærke til ham. Det kan saamænd gerne være, at de gjorde det, men næppe til hans Fordel, kejtet og komisk, som han var. Alligevel, den Aften begyndte en Kamp, som endte med Verdensberømmelse. Tællepraasene fra Odense Teater var som Lygtemænd paa Vejen. Da han var kommet til Hovedstaden, listede han sig en Nytaarsdag ind paa Det kgl. Teaters øde Scene, faldt paa Knæ og bad Gud om Kraft til at naa de Maal, han selv endnu ikke kendte. En saadan Respekt og Begejstring bærer over alle Vanskeligheder. Paa Grundlag af den kunde C. F. Rau slutte sin Bog med at skrive, at selv om han aldrig havde danset paa Roser, fortrød han ikke sit Valg her i Livet. Skuespillerne handlede som Sømænd, der ikke lader sig afskrække af Storm eller Uvejr; selv et Forlis hindrer dem ikke i at gaa til den næste Hyre med Dødsforagt. Borgerstandens Sympati for Teatret bar over mangfoldige Forhindringer. Biografen og Radioen havde ikke spredt Interesserne. Naivi-

teten og Troen paa Ordet var større end nu om Dage. Mange Memoireforfattere har siden hen vidnet om Teatrets Betydning og givet taknemmelige Udtryk for Paavirkninger derfra i Udviklingsaarene. Den unge Bondesøn Klaus Berntsen gik gerne en milelang Vej frem og tilbage fra Højby til Odense for at faa Lejlighed til at se M. V. Bruns Selskab opføre en national Komædie. »Jeg var for uudviklet til at kunne bedømme Spillet, men blev umiddelbart fængslet af Romantikken i saadanne Skuespil, hvis gæve eller onde Riddere, stolte eller blide Frøkener i spraglede Dragter gjorde Folkeviserne levende for mig. Jeg kunde derfor ikke dele mange af de ældre Grundtvigianeres Uvilje mod Teatret«.

Teaterdirektør Peter Petersen, som man kaldte »Tyske-Petersen«, fordi han var den sidstlevende af Skuespillerne fra de tyske Selskabers Tid, sagde i sin høje Alderdom til de unge: »Den rejsende Direktørstilling er en meget usikker Tilværelse, fuld af Ængstelser, Skuffelser, og ofte en Kamp med økonomiske Vanskeligheder. Men er man begyndt paa det Liv, saa gaar det, som Kean siger: »Teatret er en Nessuskjortel, som man ikke kan rive af sine Skuldre uden at sønderflænge sit eget Kød«. Trods alle Genvordigheder begynder man forfra igen«. Peter Petersen var som flere andre rejsende Direktører Stamfader til en hel Teaterfamilie, hvoriblandt Sønnen, Direktør Julius Petersen, endte som Ejer af Aalborg Teater, der rejstes 1878. Grundlægger af et andet Teaterdynasti var Direktør J. P. Müller, hvis Barnebarn er Fru Betty Nansen. Ogsaa Brødrene Christian, Frederik og Ferdinand Schmidt skabte en forgrenet Teaterslægt, og Direktør Mathias Wimmer havde ikke færre end fire Døtre ved Scenen, alle gift med Skuespillere. Ene var derimod Direktør J. P. Miller, Ejeren af Aarhus gamle Teater, om hvem Sagnet fortalte, at han havde kongeligt Blod i sine Aarer. Han var ikke saa lidt af en Kyniker, men vittig og slagfærdig, Pebersvend af Tilbøjelighed og Kvindehader af Princip. Erik Bøgh har i sine »Erindringer« givet en drastisk Skildring af hans Væsen. Først fra Tiden omkring 1870 stammer Sensationsprimadonna-Typen, paa hvilken Helga v. Bluhme, Konsejlspræsidentens Svigerdatter, og navnlig Magda v. Dolcke, Carl den Femtendes Veninde, var pragtfulde Eksempler. Deres Fortid og det ekstravagante Væsen, de udfoldede, bragte Røre i Andedammen. Talentet var det mindst væsentlige ved deres Fremtræden, det blev i hvert Fald distanceret af Figuren og Kjolerne. Scenen var

for dem en Startplads for eventyrlige Hændelser, og der stod om dem begge en Duft af cronique scandaleuse. En ejendommelig Personlighed var Direktør Th. Cortes, der udholdt Rejse-Strabadserne i mere end 50 Aar, maaske fordi han var en Ordensmester i al sin Færd og dertil et godt Hoved med megen Sarkasme i sin Tale. Men skønt hele hans Liv hvilede paa hæderlig Stræben, kunde han ikke ved sit Jubilæum blive Ridder af Dannebrog. Tildragelsen er karakteristisk for det herskende Syn paa en rejsende Direktørs sociale Stilling. Teaterchef, Kammerherre Fallesen kunde nok gaa med til, at Cortes fik Fortjenstmedaljen i Sølv, men advarede mod at give ham Ridderkorset, thi det vilde blot føre til, »at Thespiskærren blev omgivet af lutter Riddersmænd«. Og da Indstillerne hævdede, at en saadan Hædersbevisning vilde hæve Standen, svarede Fallesen: »Nej; de mange tvivlsomme Subjekter, der findes blandt de omrejsende Skuespillere, kunde hverken hædres eller hæves ved, at en brav gammel Mand faar en Dekoration. Initiativet maa udgaa fra dem selv; de maa baade i kunstnerisk og moralsk Henseende arbejde paa at hæve sig selv; først da kunde de gøre Regning paa Medborgeres Agtelse«. Respekt og Agtelse var netop, hvad Cortes havde erhvervet sig ved sit Arbejde gennem 50 Aar; men den nævnte »passende Anerkendelse«, som Fallesen undte ham, modtog han dog ikke. Først i 1922, da 200-Aarsdagen for den danske Skueplads' Tilblivelse oprandt, fik Thespiskærren i Direktør Albert Helsingreen sin første »Riddersmand«.

Teaterkritiken i Provinsen var ved Midten af forrige Aarhundrede knap og ligesom støbt i én Form, der sjældent gav noget Begreb om Præstationernes Art. De samme Sætninger gik igen ligesom Klicheer i vore Dage. En yndet Vending lød saaledes: »Med meget faa, enkelte Undtagelser kan vistnok hvert enkelt Medlem siges i Almindelighed at tilfredsstille enhver billig Fordring«. Egentlig oplysende er dette Ordvalg jo ikke. Undertiden satte man ligesom en Pegepind ved Navnene. For Eks. kaldtes den dygtige Skuespillerinde Madame Werligh — Fru Nina Griegs Moder — »Provinsens Fru Heiberg«, og da hun trak sig tilbage, arvede Petrine Orlamundt Betegnelsen. Paa samme Maade blev Frederik Printzlau, hvis Skønhed satte mange Pigehejter i Brand, sammenlignet med Det kgl. Teaters jeune premier Wilh. Holst. Virkelig Interesse for Teatret havde i Grunden kun de to Odense-

Redaktører, Digteren Carl Bagger og Litteraten Ove Thomsen, hvis Hustru havde været Skuespillerinde. Carl Bagger fandt Udtryk for Kritikens Norm, da han engang skrev: »Vi leve ikke i København, vi leve i Odense; vi stille ikke de dristige Fordringer til et rejsende Provinselskab, som vi stille Det kgl. Teaters Personale«. Men man fandt sig ikke i aabenbar Spekulation eller Frækhed; da en Hr. Rusche med Familie fra Königsberg i 1839 optraadte paa Odense Raadhus, blev han uden Hensyn til Stedets Værdighed totalt udpebet, og denne Straf maatte endog, skrev »Fyens Stifts Tidende«, »anses som en meget skaansom Behandling«. Hvis Damedragterne blev for dristige, paataltes det straks. En dekolleteret Bluse, der blev baaret af Jomfru Sichlau som Agnete i »Elverhøj«, kritiseredes saaledes i »Horsens Avis«: »Man maa beklage de mange profane Øjne, som paa Grund af Agnetes for meget nedskaarne Dragt uden Tvivl druknede i et bølgende Hav af Yndigheder«. Den unge Dame besad aabenbart ikke den Ballast af gode Raad i Toilettespørgsmaal, som hendes Kollega, Madame Carl Hagen, havde faaet af selve Johanne Luise Heiberg. Det danske Teaters eneste Frue stod paa sin Berømmelses Tinde, da hun gav sin yngre Provins-Kollega dette Indblik i sit »Værksted«: Disse Dragter burde hendes »kære lille Sophie Hagen« føre med sig for altid at have et klædeligt Kostume ved Haanden:

BALDRAGTER.

1) Hvid klar Kjole, kantet overalt med smalle røde Baand, Atlas under; rød Fjeder paa Haaret og i Brystet. Røde Sko, røde Baand om Handskerne, rødt Bælte med lange Ender bagved.

2) Hvid klar Kjole med Atlas under, kantet overalt med Sølv, lille Net af Sølv med en hvid Rose ved Siden, hvid Rose i Brystet, Sølv paa Handskerne.

3) En blegrød Atlaskes Kjole besat med Kniplinger, enten hvide Blomster eller hvide Maraboufjedre.

SELSKABS-DRAGT.

Hvide Sko, hvide Maraboufjedre paa Haaret.

4) Lyseblaa Atlaskes Kjole med hvide Blonder til Besætning.

5) Blegrød Kræps Kjole.

6) Lyseblaa dito.

7) Sort Fløjels med røde Roser eller højrøde Roser, sorte Handsker. En sort Kjole maa være meget lang.

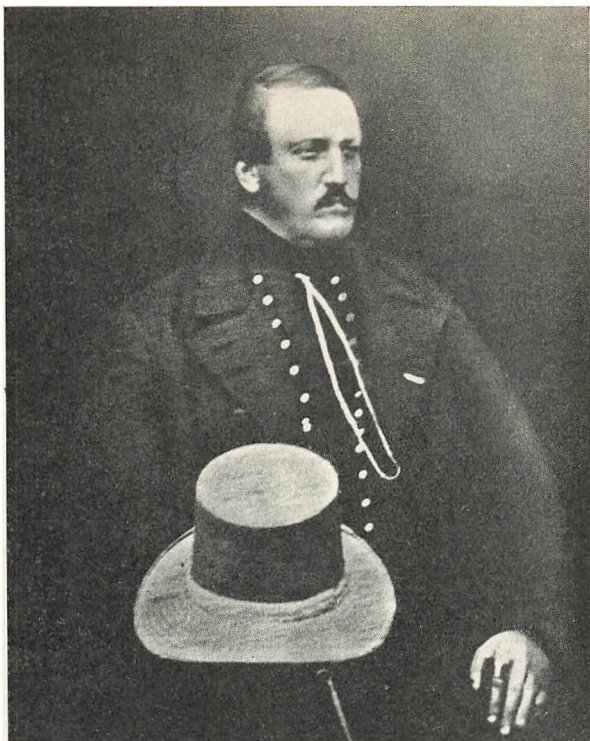
BONDE-DRAGT.

8) Hvis De skal have korte Skørter, maa De se at faa et mørkt Skørt f. Eks. mørkerødt, mørkeblaat, sort og dertil tage graa, blaa eller røde Strømper. Og sørg for, at Skoene sidder godt; hvis De tager sorte Sko, kan De sidde (!) en broget Sløjfe derpaa for at skjule Vristen. Og tag Randers-Handsker paa af dem uden Fingre«.

Desuden gav Fru Heiberg den lille Sophie det Raad, at hun altid skulde være naturlig og sætte sig ind i Rollen, som om den var hende selv. »De har flere Gange i Deres Breve fortalt mig, at man opmuntrede Dem til ikke at være bange. Men husker De, hvad jeg saa ofte sagde til Dem: Naar man rigtig er inde i sin Rolle, saa har man ikke Tid til at være bange. Og dog er det bedre, at man har Præg af Ængstelighed, end at Folk skal sige, man er altfor dristig. Men som sagt, sæt Dem rigtig ind i Rollen, saa træffer De nok den rette Middelvej ..... At spille smaa Roller godt, skønnes der just paa, uagtet der ingen Klap kan falde. Er Rollen lille, har man ogsaa et lille Ansvar«. —

Landsfaderens Tilstedeværelse ved en Provinsforestilling var en stor Sjældenhed. Det hændte dog, at Frederik den Sjette overværede en af Carl Beckers Forestillinger i det dramatiske Selskabs Lokale i Aalborg, i hvilken Anledning det Program, Majestæten benyttede, blev trykt paa Silke. Et Par sceniske Naturbegavelser, som fik store Navne i vor Teaterhistorie, blev opdaget blandt Provinsens agerende Borgere, nemlig Kantor C. N. Rosenkilde i Aarhus og Kopist C. M. Foersom i Odense, og i begge Tilfælde havde Tronfølgeren, den kunstelskende Prins Christian Frederik, en væsentlig Andel i deres Forfremmelse til kongelige Skuespillere. Hans Søn, Prins Frederik, den senere Kong Frederik den Syvende, omgav sig under sit ufrivillige Ophold ved Garnisonen i Fredericia gerne med Scenens farende Folk. En af dem, N. J. Jørgensen, har i en efterladt Optegnelse fortalt, at Prinsen søgte dem i Teatercafeen, og sagde: »Naa, mine Venner, skal det være et Glas Vin eller en Cognac?« — »For stor en Naade, Deres kgl. Højhed«. Men Prinsen fandt ikke sig selv for naadig og drak gerne en Flaske med Skuespillerne. »Den unge Fyrste blev holdt meget strengt; han havde baade en Penge- og Person-Hovmester; den sidste var General Castonier, som dominerede ham med en næsten despotisk Haardhed. Hvis Prinsen vilde fjerne sig fra Byen, maatte han melde det til Generalen og ved sin Hjemkomst personlig frem-

stille sig for ham.« Følgen af dette Opsyn blev, at den levestynte Kongesøn tog Revanche, naar han saa sit Snit dertil. Han nøjedes ikke med at spille Lotteri med Skuespillerne i Fredericias Klub, men holdt undertiden vældige Drikkelag, hvor »Gæsterne til Slut forlagte Scenen til under Bordet, hvilket Changement ikke i lige høj Grad tiltalte alle.« Disse Skuespiller-Bekendtskaber fortsattes, da Prinsen var blevet Tronfølger og som Fyens Guvernør boede paa Slottet i Odense, og Samværet fik navn-

Kronprins Frederik (VII)
i Jægerkostume 1845.

Teatermuseet.

lig Betydning for Skuespiller Hans Wilhelm Lange (1815—1873), Grundlæggeren af de private Scener i Hovedstaden. Kronprinsens anbefaling skaffede ham i 1844 en Provinsbevilling, en vanskelig Sag at gennemføre, da Kancelliet mente, at fem rejsende Trupper var mere end tilstrækkeligt.

Det Selskab, Lange dannede, vandt i høj Grad Publikums Sympati. Hvor han var Leder, herskede Orden og Præcision, ikke alene i Administrationen, men paa Scenen. Forestillingerne var gennemarbejdede, og Udstyret overgik, hvad man hidtil havde set. Han knyttede Forbindelse med Tidens unge dramatiske Skribenter, for. Eks. med C. Hostrup, og var den første Provinsteaterdirektør, som betalte Forfatterne et — omend beskedent — Honorar. Blandt Personalet var Elskeren og Bonvivantten Christian Schmidt, Provinsens Fritz Hultmann, som han kald-

Grevinde Danner c. 1865.

Ikke tidl. offentliggjort Fotografi. Teatermuseet.

tes, og cand. phil. Kristian Mantzius skabte i disse Aar et Par danske Nationalfigurer, Løjtnant v. Buddinge i »Genboerne« og Skræddersvenden Peter Ravn i »En Spurv i Tranedans«. Den joviale Kronprins var en ivrig Teatergænger, og »Genboerne« blev hans Yndlingskomedie, ikke mindst paa Grund af Mantzius' Fremstilling af den kostelige Løgnhals. Af Plakater og Avertissementer ses det, at den muntre Komedie ofte gaves »efter Hs. kgl. Højhed Kronprinsens naadige Forlangende«, og at den naaede et indtil da i Odense ukendt Opførelsesantal, otte Gange. Lange, Mantzius, Kronprinsen og hans Elskerinde, Louise Rasmussen, som da var Gæst i Fyens Hovedstad, dannede en selskabelig Firkant, der satte gavnlige Spor i dansk Teaterhistorie. Med Henblik paa H. C. Andersens Fiasko »Hr. Rasmussen« skrev Goldschmidt mere nærgaaende end vittigt i »Corsaren«: »I denne Tid opføres paa Odense Hoftheater for fuldt Hus »Jomfru Rasmussen«, Lystspil i flere Acter, af Hr. Commerceraad Frederik Carl Christiansen«. Først skinnede Naadens Sol som sagt paa Lange, og da Kronprinsen var blevet Konge, udstedte han det sidste Magtbud til Teatret i Enevældens Dage, idet han uden Indstilling, men til Held for dansk Skuespilkunst, forlangte Mantzius ansat som kgl. Skuespiller. Louise Rasmussens Indsigt i Teaterverdenen var ikke ringe; hun havde virket 16 Aar ved Balletten og spillet en Del Komedie i »Kalkeballen«, Hovedstadens mest søgte Dilettantscene indenfor Voldene. Hun kendte »Smukke Lange«, som han kaldtes, fra hans Debuttid paa Det kgl. Teater og holdt gennem hele Livet sin beskyttende Haand over ham og hans Virken. Thi Lange var en jævn Mand, der satte en Ære i loyalt at tjene Kongen og hans Hus, medens Mantzius snart mistede den kongelige Gunst ved et af disse Temperamentsudbrud, som han aldrig lærte at beherske, hvor meget de end skadede ham selv. Ved et Aftenselskab hos Kongen før Formælingen var Louise Rasmussen til Stede som Fru Danner. Efter Taflet legede man Ordsprogsleg, den Gang Tidens Mode, og morede sig over Mantzius' saftige Vid, maaske mere end Fruen kunde taale; i hvert Fald gjorde hun Indvendinger mod de Ordsprog, han bragte i Forslag. Hendes Kritik irriterede ham, og pludselig knaldede han dette Udbrud gennem Salen i den skarpe Tone, der var karakteristisk for ham, naar han blev vred: »Saa synes jeg, vi skulde lege: »Naar Skidt kommer til Ære, ved det ikke, hvordan det vil være««. Al Munterhed forstummede. Saa

brød Kongen Stilheden: »Lad kgl. Skuespiller Mantzius' Vogn køre frem«. Tonen var rolig, men efterlod ingen Tvivl om, at Mantzius' Rolle som Hofmand for bestandig var udspillet. Hans mange saftige Historier vilde ellers have passet fortrinligt til dette Hof og givet dets Milieu en Farvetone mere. Men nu gled hans Stilling som borgerlig maître de plaisir over til den med »Mutterwitz« begavede Kammermusikus J. C. Hansen, som blev Kongens »Dusbroder«. Han tog sig af Musikken, og hans Navne, Kammer-sanger Christian Hansen, sørgede for Sangen. Men deres Oplevelser ved det eventyrlige Hof tog de med sig i Graven.

II

Kong Frederik den Femte havde i 1750 givet Komediehuset paa Kongens Nytorv Eneret paa Fremstilling af al dramatisk Kunst i Hovedstaden. Mod den Mur, som dette Privilegium var, forsøgte i 1807 en »teatergal« Baron F. C. Wedel-Jarlsberg, hvis Trup spillede Komedie i Provinserne, at trænge sig frem, idet han fik Lov til at opføre Skuespil indenfor Voldene i Sommermaanederne, naar Nationalscenen var lukket. Imidlertid hindrede Englændernes Bombardement ham i at realisere sin Plan, og da han i 1812 vilde indrette et Teater paa Hjørnet af Amaliegade og Sct. Annæ Plads, strandede Ideen paa Pengemangel. Større i Anlægget var det næste Forsøg, som i 1817 fremsattes af to gæve Mænd, Professor L. Kruse, Forfatter til nogle forlængst glemte »fædrelandske« Skuespil, og Overkrigskommissær H. H. Schönberg, der i sin Ungdom var Sanger ved Det kgl. Teater og endte som Etatsraad og Hofinspektør under Christian den Ottende. Ansøgningen var formet i Tidens Aand, »det til Borgerheld sigtende«, og Planen fremsattes i moralsk Belysning. Man agtede at bekæmpe de »tidsspillende Dilettantselskaber, for at de lavere Klassers ledige Timer kunne blive udfyldt med uskyldig Morskab, som ikke alene ville hæmme Omløb af mangan en umoden og utidig Mening, men ogsaa formindske Brugen af stærke Drikke, der hos os havde taget en saa skadelig Overhaand«. Det var ingenlunde Ansøgnernes Mening at konkurrere med Det kgl. Skuespilhus: Et folkeligt Teater skulde slet ikke ligne, men netop søge sin Berettigelse ved at være forskelligt fra Nationalscenen og gennem et jævnt Repertoire opdrage et nyt Publikum. Lavkomiske Lystspil, Farcer, lokale Skuespil, smaa Syngestykker, Parodier, Pantomimer med smaa Danse,

kort sagt saadanne Stykker, som Nationalscenen forsmaaede, skulde danne Folketeatrets Repertoire. Det agtede at søge sine 800 Tilskuere blandt Almuen, men Ansøgerne vilde glæde sig, hvis Teatret »ved et Besøg af den mere dannede Del af Publikum kunde aflokke en hjertelig Latter, uden at gøre Fordring paa en højere Tendens«. Erfaringer fra Udlandet viste, at København var stor nok til at huse to Teatre; Stockholm havde allerede i mange Aar haft to, Wien fem, hvoraf de tre var private; i Berlin var netop Opførelsen af et Folketeater besluttet, Hamburg havde nylig faaet sit, og München, der var meget mindre end København, rummede endog tre Skuespilhuse.

Da Frederik den Sjette havde læst Andragendet, forlangte han at faa at vide, hvad den kgl. Teaterdirektion mente. Denne bestod af en Hofmand, Kammerherre Holstein, en Skribent, Professor Rahbek, og en Jurist, Notarius publicus G. H. Olsen. I Modsætning til sine Kolleger støttede Notarius Planen, og hans Motiver giver et lille Billede af Forholdene i Danmarks Hovedstad Anno 1817: »Næppe er det«, skrev han, »Teaterforlystelse i Almindelighed, der formindsker Arbejdsomheden, Tarvelighed, Huslighed og alle de Dyder, der med Rette anses som Grundvold for en Stats Velstand og Flor; hos os vil jeg snarere regne til Hindringerne for disse Dyder vore mange Kælder-Værtshuse, vore schweizisk-italienske Konditorier, vore talrige Klubber, ej at tale om den indbrydende fremmede Luksus, hvorom de dagligt tiltagende Mode- og Galanteri-Butikker afgive det stærkeste Vidnesbyrd. Tværtimod tror jeg, at Sans for Teaterglæder for en stor Del ville baade forædle og formindske den Trang til Forlystelser, som er Mennesket saa naturlig og Borgerne saa gavnlige. Haandværksklassen i Særdeleshed forarmer sig ikke ved at søge gavnlige Adspredelser OM AFTENEN, men ved at arbejde slet og lidt OM DAGEN, og naar Censur og Politi mødes for at gøre Aftenglæderne ikke blot uskyldige, men i mange Hensender gavnlige, da tør jeg paastaa, at Teaterglæderne blandt de offentlige Forlystelser have et stort og afgjort Fortrin for alle andre. Ogsaa tror jeg, at et nyt Teater vilde bidrage til at formindske Lysten til personlig Deltagelse i de hyppige og tidsspildende private Teaterselskaber samt til de mange udenlandske Gøglerier, hvormed vi saa jævnlig hjem søges; og ligesom Københavns tiltagende Folkemængde, den større Lyst til den Slags Morskab, Vanskeligheden paa et

eneste Teater at tilfredsstillte baade den dannede og udannede, er almindelige Grunde, saa finder jeg en særlig i den ved et nyt Teater vakte Kappelyst, der nødvendig maa gavne Kunsten og anspore Bestyrerne til at opbyde alle deres Kræfter for at overgaa hinanden. Jeg anser Det kgl. Teater ikke blot som en ædel og hæderlig Forlystelsesanstalt, men som et Akademi for den hele Klasse af skønne Kunster ... Deklamation og Sang, Instrumentalmusik, Dans og egentlig Skuespilkunst, skønt Sprog og lutret Smag bør fra et kongeligt Teater udbrede sig over hele Riget. Ogsaa har den Del af Opdragelsen, der benævnes ved Talenter, vistnok i de senere Aar høstet umiskendelige Fordele af den Fremgang, de nævnte skønne Kunster har gjort ved vort Teater. Men om jeg ikke fejler i dette Synspunkt, bør vel Finansbetragtninger ikke lægge uoverstigelige Hindringer i Vejen for et Biteater, der nøjes med at opføre saadanne Stykker, som egentlig burde udelukkes fra et kongeligt Teater, der arbejder til det angivne Maal«.

Men det blev de finansielle Betragtninger, som sejrede. Kongen stadfæstede Holsteins og Rahbeks Afslag, der hovedsagelig hvilede paa Konkurrencefrygt og forudsagde forøgede Krav til Statskassen, navnlig fordi »Kapertiden og Spekulationen er forbi og dermed de Dage, hvori en talrig Klasse Mennesker ikke vidste, paa hvilken Maade de skulde bruge deres Penge eller den Tid, som de ved deres uvante Velstand fik tilovers«. Planen maatte altsaa henlægges; Ansøgerne kom tredive Aar for tidligt, men Overkrigskommissær Schönbergs Oldebørn naaede, hvad Myndighederne nægtede ham: August Liebman og Adam Poulsen blev begge Teaterdirektører i København.

Hvor fast end Eneretten hævdedes, kunde ingen nægte diletantlystne Borgere at spille Privatkomedie. De fik navnlig deres Lyst styret i et Rum, som ejedes af en Restauratør paa Kongens Nytorv vis à vis Komediehuset eller i »Kalkeballen« paa Hjørnet af Store og Lille Kanikestræde, hvor i vore Dage »Kristelig Forening for unge Kvinder« har sin Bygning. Offentlig Billetsalg var forbudt, og hvis Det kgl. Teaters Direktion opsporede, at det alligevel fandt Sted, var Vejen til Politiet ikke lang. Man ønskede ingen Konkurrence. Derimod maatte Smaascenerne udenfor Voldene gerne staa i direkte Kontakt med Publikum, hvad især timedes Pricernes Teater lige overfor Skydebanen paa Vesterbro, en Scene for de harmløse Glæder, som vore Digttere besang, og

hvor August Bournonville fandt den Fornylelse af Balletten paa Kongens Nytorv, som Opdagelsen af Danserinderne Juliette, Sophie og Amalie Price betød. Han hjalp de nydelige Piger over det sociale Svælg, der i hine Tider skilte Fjælleboden fra Nationalscenen. Indenfor dens Mure fik Pricerne nu uafbrudt et Hjemsted gennem 65 Aar.

Med Navnet »Kalkeballen« ramte Folkevittigheden i Centrum ligesom Gustav Esmann, da han op-

fandt Ordet »Mayonaise-Kvarteret« som Betegnelse for de noget blakkede Stræder omkring Holmensgade. Oprindelsen til Ordet skyldtes, at ogsaa Murerne holdt deres selskabelige Sammenkomster i det røgfylde Rum. Fra Gaden kom man ind i en smal Gang, der førte dels til Tilskuersalen, dels til Restauranten, Samlingslokalet for de dramatiske Foreninger, blandt hvilke især »Holbergs Minde« nød en ikke ringe Anseelse i det jævne Lag. Vægtavler gav Oplysning om Bestyrelser og Prøver, og i Baggrunden stod en Buffet, ved hvilken Værten eller hans Madam flød paa et Sæde parat til at ekspedere Bestillinger. Medlemmerne deltes i to Grupper: Bidragydende og Spillende. De Optrædende dannede et lille Samfund for sig, hvor — ligesom paa det »rigtige« Teater — Rollesyge og Misundelse var en væsentlig Drivfjeder til det enkelte Medlems Handlinger. Direktørposten var ogsaa her en udsat Stilling; han kunde naturligvis ikke tilfredsstille alle og blev derfor Genstand for manges Vrede.

Tilskuersalen rummede 550 Pladser, et ret anseligt Rum med

Pas de trois af Jomfruerne Price. Tegning af Edv. Lehmann. Teatermuseet.

en lav Balkon, som blev baaret af Træsøjler; i Loftet var anbragt en Lysekrone, der med Det kgl. Teater som Mønster forsvandt under Forestillingen gennem en Aabning. Paa Siden af den diminutive Scene fandtes — ligesom endnu i vore Dage i visse Stationsbyer — to Rum for de Optrædende, et for hvert Køn, og fra disse mere end tarvelige »Garderober« førte en Trappe op til Scenen, hvor Maskinfolkene bestod af nogle dramatisk begejstrede Sjæle fra Holmen; det var deres Stolthed at kunne changere for aabent Tæppe ligesom paa Kongens Nytorv. Tilskuersalens Gulv var skraat, og til Baller og Maskerader blev et løst Gulv lagt hen over Orkestergraven i Linje med Scenen, saaledes at hele Lokalet blev til én rummelig Sal. Saa tog Far og Mor Plads paa Balkonen og glædede sig over at se Ungdommen svinge sig i Dansen. Paa saadanne Aftener var Interiøret en borgerlig Ud-gave af Festaftnerne i Hofteatret ved Christiansborg, hvor Kongehuset, Adelen og Bourgeoisiet slog Gækken løs. Men »Kalkballen«s Publikum stod udenfor Rangklasserne. Naar de gæve Borgere spillede Komædie, tog de sig selv meget alvorligt og svælgede tilfreds i Digternes Ord. Saa betød det mindre, at de ikke spillende Medlemmer ofte morede sig paa »de gale Steder« og snakkede med. Danselærer Bagge har i sine »Livsbilleder« givet en indgaaende Skildring af en typisk »Kalkeballer-Aften«. De Optrin, som i vore Dage kommer Situationen nærmest, er vel Amatør-Aftnerne i »White Star«. Kampen om at faa det sidste Ord udtædt undertiden til Skændsmaal mellem de Optrædende og Publikum. En Deklamator blev en Aften saa ofte afbrudt, at han lovede at forsvinde, hvis han blot maatte faa Lov til at bøje ét eneste Substantiv i Flertal. Det gad man nok høre. »Ordet Rod har i Flertal Rødder«, raabte han og forsvandt for ikke at blive lynchet. En rørende Figur var Suffløren, der viste de Spillende den mest levende Interesse. Han bar over med alle Fejl, var galant mod de unge Damer, fik Taarer i Øjnene i de sentimentale Scener og morede sig bestandig over Komikerne. Aldrig trættedes Hr. Baruch af Prøverne i den usle Tællebelysning, men altid var han parat til at tage Scenerne forfra igen. Interessen og Toddyerne holdt ham varm i Vinterkulden, og naar Prøven endelig var forbi, nynnede han fornøjet Godnat og stak Resten af Lyset i Frakkelommen.

Men trods al dramatisk Uformuenhed fik »Kalkeballen« allige-

»Kalkeballen«.

Tegning af Klæstrup.

vel en vis Betydning som Øvelsesplads for de kommende Privat-teater-Skuespillere, der rekruteredes fra Haandværket og Handelen. Hans Orlamundt, der havde gjort en stor Del af Perioden med — han døde først i 1912 — sammenlignede paa sine gamle Dage Fortiden med Nutiden og kom til det Resultat, at vor sceniske Ungdom havde langt flere Kundskaber, medens Skuespillerne i ældre Tid syntes mere »født« til at spille Komædie. Den intellektuelle Udvikling var ringere, men Fremstillingsevnen større hos det Kunstnerkuld, som blev Privattheatrenes Grundstamme. Den fik de værste Kanter afslebet i »Kalkeballen«. Ferdinand Knobelauch, Harald Kolling, A. F. Helsingreen, Diderot Züberlein, Ferdinand Schmidt, Louise Carpentier (Fru Holst) startede dér en Virksomhed, som blev til megen Glæde. Førstemanden blandt Direktørerne efter 1870, Theodor Andersen, udgik ogsaa herfra, og det komiske Geni mellem alle Dygtighederne, Frederik Madsen, fik her Mod til at forlade Urmagerprofessionen til Held for det kommende Folketeater paa Nørregade. Begyndelsen af hans kunstneriske Liv var typisk baade for »Kalkeballen« og for Uroen i hans Tilværelse. Den Aften, han debuterede, var der som sædvanlig Spektakel blandt Tilskuerne, men til al Lykke havde Debutanten en Broder, der var frygtet for sin Styrke. Han greb Urostifterne i Kraven og rakte dem ganske rolig ud over den lave Balkon, idet han hviskede til en Ven, der sad i Parkettet: »Pedersen! Lad den Fyr forsvinde!« Da et Par Fyre paa den Maade var ekspederet ud ad Døren, sad Resten stille som Mus.

Privattheatrenes Oprettelse betød Døden for »Kalkeballen«. Ganske vist vedblev endnu længe nye Dilettanter at slaa Gækken løs i det gamle Lokale, men hovedsagelig kun til egen Fornøjelse. Til Slut brugtes Rummet dels som Auktionslokale, dels som Dansebule. Der var ingen, som beklagede Nedrivningen, da Bygningen omsider i dette Aarhundrede blev jævnet med Jorden.

— Andre Tider, andre Forhold. Da Hovedstadens Tornerose-søvn under Frederik den Sjettes lange Regering var forbi, og Christian den Ottende havde besteget Tronen, blev folkelige Forlystelser anset for at være kloge, politiske Foranstaltninger ud fra den Betragtning, at naar »Hr. Sørensen« morede sig, tænkte han ikke paa den fri Forfatning. Det kgl. Hofteater i Buegangen ved Christiansborg havde som en Art Biscene til Komædiehuset paa Kongens Nytorv en broget Historie fra Christian den Syven-

Hofteatrets Indre.

1934.

des Tid, men i Perioden 1820—1840 var Lokalet hovedsagelig blevet anvendt til selskabelig Brug og til Øvelsesplads for Balletten. Paa den nye Konges Bud kom Rummet atter til officiel Værdighed og bidrog som fornemt Forlystelsescentrum ikke lidt til Livet i Fyrrernes vaagnende København. Han lod Tilskuersalen ombygge til den Form i Louis Philippe-Stilen, der endnu er bevarret som Ramme om Teatermuseets righoldige Samlinger. Det var dog ikke til den danske Scenekunsts Fremme, at Kongen ydede de ca. 19.000 Rdlr., som Ombygningen kostede. Hensigten var at skaffe den italienske Opera, hvis brillerende Enkeltheder henrykkede Publikum paa Vesterbros Teater, et mere smagfuldt Lokale. Understøttet af Kongen, beundret af det gode Selskab, hvis Damer ellers ikke deltog i Dacaporaab og Applaus, vakte Trupperne op gennem Fyrrerne under de vekslende Direktører Grev Marasini, N. Torre og E. Ricci en ganske ukritisk Begejstring med Donizettis og Bellinis Operaer paa Programmet, for Eks. »Lucia di Lammermoor« og »Noma«; forøvrigt blev ogsaa den da unge

Komponist Verdi indført i Danmark af sine Landsmænd. Teno-
ren Rossi, som Marstrand malede, kunde ikke gaa i Fred paa
Gaden for entusiastiske Tilbederinder; Byens Damer studerede
Italiensk og aflagde Visit hos Truppens Primadonna, Signora Feli-
cita Forconi, som var gift med Grev Marasini, og som udnævntes
til dansk Kammersangerinde. Italienerne døjede iøvrigt meget un-
der Vinterklimaet i Danmark og Kulden paa det slet opvarmede
Hofteater. Flere Dødsfald indtraf blandt Medlemmerne, og Hæs-
hed hørte til Dagens Orden.

Selvfølgelig svækkede Italienermanien Besøget i Det kgl. Tea-
ter, men det hjalp ikke, at Direktionen advarede Kancelliet mod
at støtte Mængdens Tilbøjelighed »saavel for det Nye og Frem-
mede, som for det, der har sin eneste Interesse i en stærk ud-
vortes Effect«. Begejstringen var en Reaktion mod det tamme
Spil og den dæmpede Sang paa vor egen Opera. Og dertil kom,
at de fremmede Sangere i Publikums Bevidsthed var Repræsen-
tanter for Kunstens solrige Vidunderland, hvor den nylig hjem-
vendte Thorvaldsen havde skabt sin Verdensberømmelse, og hvis
Skønhed vore Malere kappedes med Bournonville i »Napoli« om
at skildre. Virkningsfulde Slag mod Manien rettedes hverken
gennem officielle Skrivelser eller kritiske Angreb af J. L. Hei-
berg, hvorom hans Frues Memoirer endnu giver et Begreb, men
ved at optage en Konkurrence og ved at paakalde det danske
Lune. Begge Kure anvendtes med Held. Begejstringen kølnedes,
da Fru Heiberg i Lystspillet »Romeo e Giulietta« vittigt paro-
dierede Italienernes udvendige Komediespil, medens Syngemester
Rung lod de danske Operasangere udføre »Figaros Bryllup« paa
Italiensk for at vise, at vi ogsaa havde Folk her paa Bjerget. Et
andet nyttigt Bidrag til Eksaltationens Udryddelse var Studen-
ternes Parodi paa Buketkastningen til de »søde« Italienerne. Den
Aften i 1844, da »Genboerne« opførtes første Gang, modtog de
Klint med et voldsomt Bombardement af Kaalhoveder, Gulerød-
der, Spinat og andre Grøntsager, saa at Hofteatrets Scene først
maatte fejles, inden den muntre Komædie kunde fortsættes.

Fyrrernes Midte var Georg Carstensens Glansperiode. Han
førte i stor Stil Formerne for det europæiske Forlystelseliv til
København. Men han vilde ikke nøjes med at være Tivolis Grund-
lægger. Hans nu verdensberømte Sommer-Etablissement skulde
have en vinterlig Pendant, saa at han som Hovedstadens maître

LOGE I HOFTEATRET UNDER ITALIENER-MANIEN

TEGNING AF LEHMANN. (Kgl. Bibl.)

de plaisir kunde dirigere Forlystelserne Aaret rundt. Med genialt Blik for Byens fremtidige Udvikling havde han anlagt Tivoli udenfor Vesterport, men dette Klarsyn svigtede ham, da han valgte Arealet til Casino. Sankt Annæ Plads var paa den Tid et Øde med store Brostensoplæg, Byens mest uopdyrkede Hjørne. Med al sin springende Energi, der aldrig var underbygget af Udholdenhed, lykkedes det ham ved Hjælp af Aktietegning at faa sit Vinter-Tivoli rejst. Søndag den 21. Februar 1847 er forsaavidt en Mærkedag i Hovedstadens Forlystelseshistorie, thi den Aften gav »Grevnen af Casino« Publikum Adgang til sit nyeste Vidunder, hvis Koncertsal, Vinterhave-Pergola og Bazargang imponerede alle. Alene det nye Belysningsmiddel, som kaldtes Gas, var en Attraktion. Etablissementet skulde være en Samleplads for Københavns beau monde med balklædte Damer og Herrer i Kjole og Hvidt. Jævne Folk maatte ogsaa nok have Lov til at komme, deres Penge var jo ikke at foragte, men de skulde dog nærmest virke som Staffage. Underholdningen besørge­des af H. C. Lumbyes Orkester og af Pricefamiliens Pantomimer. Men da Nysgerrigheden var tilfreds­stillet, viste det sig, at Etablissementets eksklusive Karakter var et Misgreb, som kom til at svie haardt til Aktiehaverne. Vittighedsbladet »Corsaren« drillede Bestyrelsen, »der gik omkring i Konfirmationsklæder med Handsker saa hvide som Indtægt-Contoen i Aktionærernes Regnskabsbøger«. Betingelsen for, at man morede sig, var, »at man selv tog Morskaben med«, hvis man da ikke for en Aftens Skyld foretrak at »more sig over den pyntede Direktion og dens fine Lader«. Publikum savnede Samtalestof under Carstensens saakaldte »Konversations-Soireer«:

»Mens Herrerne glo paa hinanden
og gabe, saa det er en Gru,
skaar hver Aktionær sig for Panden
og stønner, fortvivlet i Hu«,

sang man i en samtidig »Casino-Vise«. Populært blev Foretagendet ikke før under de politisk bevægede Martsdage i 1848, men rigtignok paa en ganske anden Maade, end Carstensen havde tænkt sig. Fra et af de store Casinomøder, der samlede den liberale Opposition, udgik den 21. Marts Folketoget til den nye Konge. Carstensens Ledelse var forfejlet lige fra Starten, og da han mærkede, at Konkursen nærmede sig, modtog han Krigens

Udbrud som en Befrielse. Ved at gaa med som Frivillig slap han paa en ikke utiltalende Maade bort fra Opgøret med vrede Aktionærer og fik Brug for de militære Kundskaber, han i sin Ungdom havde erhvervet sig i Studenterkorpset. Medens han var borte, gik hans Vinter-Tivoli fallit; Bankerotten var saa total, at Aktierne solgtes for et Glas Toddy.

Carstensen havde forudset, at Koncertsalen i Arkitekt H. C. Stillings Casinobygning med stor Lethed kunde omdannes til et Teater, men da Tilliden til Bygherren var brudt, blev det ikke ham, der realiserede denne Udvej. Manden, som forstod at Tiden nu var moden til et folkeligt Teater, var H. W. Lange. Han greb Chancen og meddelte Bestyrelsen, at han var villig til paa egen Regning at overtage Driften, saafremt en Bevilling kunde skaffes. Lystspil, Folkekomedier og Vaudeviller var det Program, paa hvilket han vilde bygge Fremtiden.

Aarene omkring Grundloven var ogsaa paa Teatrets Omraade en Brydningstid. Hvad ingen tidligere havde kunnet opnaa, var efter store Anstrengelser lykkedes Thomas Overskou, idet Christian den Ottende den 3. August 1846 havde givet ham Bevilling til at oprette en folkelig Scene. Det var retfærdigt, at Begunstigelsen netop blev givet ham, den i god Forstand folkelige Forfatter, der selv var udgaaet fra smaa Kaar. Overskou havde i dette Tilfælde som altid den teoretiske Side af Sagen i Orden; han udgav en Pjece om Foretagendet, men da han ikke var Forretningsmand og manglede Penge, blev hans Teater aldrig realiseret. Alligevel betød hans Bevilling et vigtigt Præcedens, thi ved dette Brud med Privilegieaanden havde Myndighederne forladt den næsten hundreedaarige Opfattelse af Nationalscenens Eneret. Paa Baggrund heraf gik nu Ansøgningen fra Casinos Bestyrelse glat igennem Magistraten, endog med den kgl. Teaterdirektions anbefaling, og det var uden Tvivl Kong Frederik den Syvende en Glæde at stadfæste Bevillingen den 24. Oktober 1848. Han satte som sagt Pris paa Lange og kendte Casino; naar han som Kronprins besøgte Hovedstaden, soldede han i Carstensens Vinter-Tivoli under et hasarderet Inkognito i Selskab med Louise Rasmussen, med hvem han nu agtede at gifte sig. Et folkeligt Teater hørte med til det nye Hofs Politik.

Da Koncerttribunen var omdannet og alle Forberedelser truffet, aabnede Lange anden Juledag 1848 Københavns før-

ste Privatscene med Nestroys musikalske Farce »Talismanen« paa Programmet, oversat af Carl Borgegaard, og med Christian Schmidt i Hovedrollen som Titus Brandstok. Interiøret fra Frihedsaa-ret er i Hovedtræk det samme, som be-
 staar den Dag i Dag. Huset var udsolgt, men under anden Akt indtraf en pin-
 lig Begivenhed, der kunde opfattes som et Varsel om den urolige Skæbne, som ventede det nye Fo-
 retagende. Raabet »Brand! Brand! Teatret brænder!« skabte et frygteligt Virvar. Alle søgte Udgangen, mange

klatrede over Orkestret op paa Scenen. Forgæves søgte Lange at berolige de Flygtende. Ganske vist var ingen Ild at se, men kun en Smule Røg, som Lange mente stammede fra nogle Knaldhætter, ondsindede Personer havde kastet paa Gulvet. Men Paniken var stærk nok til, at Forestillingen maatte standses. Det var en slem Begyndelse. Langes Datter, senere kgl. Skuespillerinde Fru Agnes Nyrop, fortalte, at da hendes Fader sent paa Natten kom hjem, var han bleg, rasende, men energisk som altid: »Om jeg skal gaa fra Casino i min bare Skjorte, saa skal Forestillingerne fortsættes,« sagde han. Og skønt Inventariet havde taget Skade, satte han sin Vilje igennem. »Talismanen«, som for øvrigt tidligere var spillet paa Vesterbros Teater og i Provinsen,

CASINO.
 Idag, Tirsdag den 26. December, Kl. 7
 Anden Juledag
 Første Forestilling af det Langeske Skuespillerselskab.
Talismanen
 CONCERT
 under Anførsel af Hr. Musikdirectør Lumbye.
 Tirsdag.

Casinos første Teaterplakat.

Teaternuseet.

Scene af »Mer end Perler og Guld«, 1849.
Tidligste Billede fra Privattheatrene.

Tegning af C. Ley. Teatermuseumet.

var i Forbindelse med Peter Fabers Studenterkomedie »Stegeskældereren«, Pricefamiliens Dans og H. C. Andersens Bearbejdelse »En Nat i Roskilde« tilstrækkelig til at holde Driften nogenlunde gaaende i den første halve Sæson. Mange Vanskeligheder taarede sig op, men Lange var Mand for at rydde dem af Vejen. Henrik Hertz polemiserede i sin Komædie »Hundrede Aar« (1849) ironisk mod det folkelige Teater, som han fandt var et Indgreb i Nationalscenens lovlige Rettigheder. Hvad var vel adskillige Arbejder af Holberg, Heiberg og Overskou andet end Folkekomedier? Bidende var Hertz, naar han bebrejdede Myndighederne, at Forfatterne og Skuespillerne ikke var blevet spurgt, inden Tilladelsen blev givet, og navnlig levnede han ikke ukyn-dige Recensenter nogen Ære. Men Aanden i hans Satire var reaktionær, typisk for det Heiberg'ske »Vi alene vide« i alle æste-

tiske Spørgsmaal. Heldigvis var der dog andre Digtere, som hilste Folkets Scene Velkommen, og blandt dem først og fremmest H. C. Andersen. Den Støtte, han ydede det unge Casino, ogsaa som literær Konsulent, var overordentlig betydningsfuld og danner i Grunden et Kapitel for sig i Digterens rige Historie. Samarbejdet mellem H. C. Andersen og Lange tog Fart, da Østrigeren Raimunds Eventyrkomedie i H. C. Andersens Bearbejdelse »Mer end Perler og Guld« blev opført 1849. Det romantiske Tryllespil gjorde megen Lykke og bragte, fortæller H. C. Andersen selv, »Casino i Credit hos alle Klasser fra de Fornemste og til de Fattigste«. Stykket vilde ikke være blevet antaget paa Det kgl. Teater, noget Kunstværk var det ikke, men en Komedie, der med sine folkelige Egenskaber, sin Romantik og sit Lune, netop viste Casinos Berettigelse. Resultatet gav H. C. Andersen Lyst til at forsøge, om det Talent, Verden beundrede hos ham som Eventyrfortæller, maaske ogsaa kunde »bære nogen Blomst« i dramatisk Retning. Snart havde han Fantasispillet »Hyldemoer« færdigt, det tiltalte ogsaa Publikum, og efter Opførelsen af hans bedste Eventyrkomedie »Ole Lukøje« (1850), der mange Aar senere med Held genopstod paa Det kgl. Teater, greb en Haandværker hans Haand og sagde: »Tak, Hr. Digter Andersen. Det var en velsignet Komedie«. Et saadant oprigtigt Udbrud af en jævn Mand glædede Andersen mere, »end den mest glimrende Anmeldelse«. Stykkets Moral, at Sundhed, godt Humør og Sjælfred er mere værd end Penge, havde Bud til mange Mennesker, og deri saa Digteren Beviset for, at Casino opfyldte sin Mission. Efterhaanden fulgte andre Forfattere H. C. Andersens Eksempel, og Lange stillede gerne sin Scene til Disposition for dem, hvis Arbejder blev ringeagtet af J. L. Heiberg, der nu var Det kgl. Teaters Enedirektør. Da han arrogant lukkede dets Døre for Hustrups »Genboerne« og »En Spurv i Tranedans«, aabnede Lange Casinos Scene for disse muntre, elskelige Komedier, der siden blev klassiske. Det var — navnlig regnet med Forholdene i senere Tider — en beskeden Fortjeneste, Forfatterne fik for deres Slid. Casinos Protokol fortæller, at der betaltes 150 Rdlr. for Førsteopførelsen af et originalt Helaftensarbejde og 15 Rdlr. for hver af de ti næste Opførelser — hvorefter Stykket for bestandig var Teatrets Ejendom. Udfyldte Komedierne kun en halv Aften, blev ogsaa Summen halveret.

Gongongen paabød første Gang Stilhed ved »Mester og Lærling«s Opførelse (1852). Det var »Flyveposten«s Udgiver, Redaktør Eduard Meyer, som ved at arrangere Pibekoncerter hævnede sig, fordi han i Skildringen af Stykkets Redaktør Grønholt følte sig ramt. Lange lod Gassen skrue op, saa at Demonstranterne kunde ses i fuld Belysning, men Redaktøren tog Revanche ved ikke at anmelde Casinos Forestillinger og ved at nægte Optagelse af Avertissementer derfra. »Der var altid udsolgt Hus, og Direktøren gned sig i Hænderne af Glæde,« fortæller C. Hostrup, »men jeg ærgrede mig, fordi disse Optøjer drog Opmærksomheden bort fra selve Stykket, der havde et ganske andet Formaal end at kæmpe med Hr. Meyer«. I Parkettet sad en Aften den unge Sceneinstruktør fra Bergen Henrik Ibsen og gjorde Studier til et af sine første Arbejder, »Sanct Hansnatten«. Han opsøgte i de Dage baade Hostrup og H. C. Andersen, hvis folkelige Muse ogsaa fik et Hjemsted paa Teatret i den gamle Søstad.

En ny Genre, som Casinos Modstandere ikke havde regnet med, blev indført af Erik Bøgh. Det var Nytaarsrevyerne, i hvilke han snart paa en nedbrydende, snart paa en agitatorisk vækkende Maade opgjorde det gamle Aars Bo. Tidspunktet var egentlig meget naturligere end Sommeren, hvortil Revyforfatterne 1873 flyttede deres Première. Arten stammede fra Frankrig og indførtes 1844 i Stockholm af August Blanche under Titlen »Magister Bläckstadius«, men dens Motiver var laant fra to af Heibergs Vaudeviller (»Aprilsnarrene« og »Et Eventyr i Rosenborghave«). der jo ogsaa er en Slags Tidsrevyer. Ideen slog an, og i 1848 optoges den af Christiania Teater, hvis dengang danske Skuespillere gav en »Nytaarsaften-Revvy«, som Erik Bøgh havde skrevet, og som fik en vis Betydning under de daværende Brydninger mellem Intelligens- og Bondepartiet. Fra Norges Hovedstad førte Erik Bøgh Genren til Casino, hvor Tæppet Nytaarsaften 1849 gled op for den første Revvy, der var mere almen dansk end københavnsk betonet. Tiden gav rigeligt Stof til Revyens fjorten Viser og Kupletter, for Eks. Personifikationen af den skikkelige Borger som »Hr. Sørensen«, Modsætningen mellem Revolutionsaaret 1848 og Reaktionsaaret 1849, det nye politiske Stemfiskeri og Repræsentanten for Nationalbegejstringen »den tapre Landsoldat« (Chr. Schmidt), hvis Vise var Forestillingens clou og endnu kendes:

»Ser I, hvem der kommer her?
 Nu ej Tid det er
 til at sørge mer.
 Frisk Mod, Liv og Lystighed
 jeg i Krig og Fred
 fører med.
 En grov Krabat
 som er parat
 til alt, naar han blir desperat,
 er Eders Ven og Kammerat
 den tapre Landsoldat«.

Melodien var en svensk Folkevisse. Forøvrigt laante Bøgh — ligesom Heiberg — ofte Tonerne hos Bellman. Revyen gjorde megen Lykke. Men Byen var dog ikke større, end at Successen kun kunde opføres 35 Gange. Bøgh tjente 200 Rdlr. — hans Efterfølgere blandt Revyforfatterne naede ganske anderledes Beløb og Opførelsesantal. Genren gentoges ikke hvert Aar, men kun nu og da. En af de sidste Revyer paa Casino var anonym,

men skyldtes ingen ringere end Edvard Brandes og Holger Drachmann, et studentikost Forsøg paa at gaa Erik Bøgh i Bedene. Københavnerne var 1873 svært optaget af en Hval, som var fanget ved Tuborg, og de unge Forfattere lod den føre Digteren i Stykket bort til Underverdenen. Paa Modsætningen mellem det usandsynlige dernede og det reelle paa Jorden beroede Handlingen. Pressen klagede over Anvendelse af for mange Brandere, og Erik Bøgh var ubarmhjertig nok til

Adolf og Anna Rosenkilde i »Til Sæters« paa Casino.

at trykke de værste i »Folkets Avis«, vel vidende, at intet er saa slemt som en daarlig Vittighed paa Tryk. Men Iscenesættelsen og Udstyret blev rost. Manuskriptet findes ikke mere i Casinos Arkiv, men Edvard Brandes oplyste paa Forespørgsel, at han havde formet Handlingen og skrevet de politiske Viser, medens Holger Drachmann, fra hvem Ideen udgik, skrev de lyriske Sange og havde Ansvar for de værste »Kældermænd«.

Gennem Nyheder som Chievitz' og A. Reckes »For Alvor«, Erik Bøghs »Et enfoldigt Pigebarn« og »Fastelavnsgildet«, Th. Overskous »Fandens Overmand«, Molt Wengels »Plader«, Nordmanden C. P. Riis' »Til Sæters« og Østrigeren Nestroys »Lumpacivagabundus« fik Casino sin egen dramatiske Lokalfarve, og til Udførelsen lykkedes det efterhaanden Direktør Lange at samle et dygtigt Personale. Henrik Hertz havde i »Hundrede Aar« ironisk ladet det folkelige Teaters Bygmester raabe til Aanderne:

»Henter mig en Elskerinde! Skaffer mig en værdig Fader!
Bringer ogsaa mig en Friskfyr, der kan bande og slaa Plader!
Skaffer Folk fra Torv og Stræde, rigtige forsorne Knægte!
Og Matroser fra Nyboder, men ser til, at de er ægte.
Det er Folk, som jeg forlanger. Dit Theater, skal I huske,
er expres bestemt for Folket, Bønder, Borgere og Kuske.«

Et Kor af Aander svarer:

»Herre! Herre! vær kun rolig! Her er alt, hvad Du befaler.
Knap er Ordet af Din Læbe, og jeg handler som Du taler.
Over Jyllands golde Heder fløj jeg lige til Løgstør,
hvor der var en Rest af Truppen, der led Skibbrud ved Korsør.
Titchens, Müllers eller Langes, Pokker vide maa dens Navn.
Hele Klatten tog jeg med mig, løftet i min stærke Favn.
Hvis Du mangler, kan Du faa Dig hos en anden Trup tillians,
og Dit Folk vil være henrykt. Det er netop Mad for Mons«.

Paa denne Haan var Langes Engagementer et værdigt Svar. Allerede i Aabningsforestillingen medvirkede ikke færre end tre unge Skuespillere, Christian Schmidt, Laurids Stigaard og Wilhelm Wiehe, der blev landskendte Kunstnere. Fra Norge hentede han Komikeren Adolph Rosenkilde og hans Hustru Anna Rosenkilde, som blev Casinos første Vaudeville-Primadonna; endvidere indtog den folkeromantiske Elsker Edvard Hansen og Subretten Betty Smidth fremragende Stillinger i Repertoiret. Hendes Mand og Bjørnsons Ven Anton Smidth, Privatscenernes første højt kultiverede Personlighed, knyttedes ogsaa til Casino, og medens han virkede der, hædredes han med Fortjenstmedaillen i Guld for sit Arbejde til Fiskeriets Fremme. Ved Langes Foretagsomhed var

Casinos Aktier atter ved at komme i Kurs, men selv tilsatte han Aar efter Aar den lille Formue, han havde tjent i Provinsen. Grunden var, at den Kontrakt, han havde indgaaet med Casinos Bestyrelse, viste sig at være meget ufordelagtig for ham. Han skulde afstaa Halvdelen af Bruttoindtægten som Leje af Lokalet og endda ved sin eventuelle Fratræden overlade Aktieselskabet alt, hvad han havde anskaffet af Repertoire, Dekorationer og Kostymer. Disse Betingelser lod sig ikke opretholde i Længden, og da Bestyrelsen ikke agtede at ændre

Teaterdirektør H. W. Lange. Maleri paa Teatermuseet.

dem, vilde han uden Tvivl være blevet tvunget til at genoptage sin Virksomhed udenfor Hovedstaden — hvis ikke Naadens Sol atter havde skinnet paa ham. Men til hans Held var Louise Rasmussen nu blevet viet til Kongen og ophøjet til Lensgrevinde Danner, og ved at stille sig til Tjeneste for dette Hofs Politik sikrede Lange sin Fremtid. Den snilde Mand forsømte ikke nogen Lejlighed til at gøre »det høje Par«s Besøg i det folkelige Skuespilhus saa behagelige som muligt, og dér opnaede Grevinden, hvad hun ikke havde kunnet sætte igennem i Nationalteatret, at blive hilst som Kongens Gemalinde. Naar hun ved hans Side traadte ind i Casino, lod Lange Orkestret spille Nationalsangen, medens Teatrets jævne Publikum rejste sig. Lønnen udeblev ikke. Allerede paa Kongens Fødselsdag 1852 fik Lange, 37 Aar gammel, Ridderkorset, en Udmærkelse, som indtil da indenfor Teatrets Verden kun var blevet fire af Landets ypperste Kunstnere til Del, og i de følgende

Aar blev han, som Heiberg ironisk skrev, »noget nær den mest privilegerede Mand« i Danmark. Foruden at have Lov til at opføre Skuespil i Provinserne, bestyrede han Casinos Bevilling og fik 1849 et Privilegium, der lød paa hans Navn. Men de vigtigste Begunstigelser stod dog tilbage. Efterhaanden som Forholdet mellem ham og Aktieselskabet blev præget af det modsatte af gensidig Forstaaelse, steg hans Lyst til at anlægge en konkurrerende Scene. »Trods Opofrelser og Anstrengelser har jeg ikke kunnet erhverve mere end det nødtørftige Udkomme,« skrev han til Kongen og bad om Tilladelse til at oprette et FOLKETEATER. Ogsaa denne Anmodning bifaldt Frederik den Syvende (1853), men da Lange savnede Penge til at udnytte Bevillingen, maatte han foreløbig fortsætte Kampen paa Casino. Først to Aar senere, i Foraaret 1855, opsagde han sin Kontrakt, hvorefter Aktieselskabet besluttede selv at overtage Ledelsen med Erik Bøgh som lønnet artistisk Direktør. Lange sluttede sin Hovedbog med Ordene: »Farvel, Casino. Du har plukket mig til sidste Skilling«, og det var nu den almindelige Mening, at han for bestandig agtede at ryste Hovedstadens Støv af sine Fødder. Men man forregnede sig. Hvad ingen anede, var sket: Han havde faaet Kongens Tilladelse til paa Hofteatret ved Christiansborg at aabne Københavns anden Privatscene. Lange havde al Grund til at takke Majestæten »for den store Gunst og Naade, som han ved saa mange Lejligheder allernaadigst havde udvist imod ham«.

Hans Casino-Personale indbød ham til Fest og forærede ham en Sølvpokal, der bar Indskriften:

»Til ham, hvis Hjerte livlig slaar
for Ønsker, som vi Alle nære,
og som, hvis ej han Maalet naar
dog kæmper kraftig og med Ære.
Fra dem, som ved hans Side stod
og svore Troskab til hans Fane,
og hvem han skænked' Trøst og Mod,
naar trangt det gik paa Kunstens Bane«.

Den »berømmelige« Hofteater-Æra varede kun én Vinter (1855—56), men fik større Betydning, end det korte Tidsrum lader formode. To af Det kgl. Teaters Ypperste, Michael Wiehe og Frederik Høedt, et Geni og Dytighed, som lignede hinanden i højtstræbende Idealisme, brød med J. L. Heibergs bureaukratiske Styre og arrangerede ved Langes Hjælp og under Kongens Beskyttelse en ikke ufarlig Konkurrence til Statens Teater. Al-

drig før havde man oplevet, at to kgl. Skuespillere demonstrerede mod Statsscenen for dernæst at optræde paa Majestætens eget Teater. Der var ogsaa i dette Forhold noget af den Indendørsstrid mellem Stats- og Kongemagt, som er typisk for Perioden umiddelbart efter Enevældens Ophør. Bag ved trak Grevinde Danner i Snorene, og ved denne Sags Afgørelse lykkedes det hende endda at slaa to Fluer med ét Smæk: Hun drillede Fru Heiberg, en af hendes ivrigste Modstandere, og fik sit eget Hofteater, som intet kostede Kongen. Lokalet blev uden Vederlag og uden Forhandling med Ministeriet overladt Lange paa én eneste, meget karakteristisk Betingelse: Der skulde indrettes en ny Kongeloge i Balkonetagen. Bag denne Fordring laa gehejme Stridigheder mellem Grevinden og den kgl. Familie, som ikke vilde sidde sammen med hende i Det kgl. Teater, hvor hendes Tilstedeværelse altid var en Slags Inkognito. Men i Kongens eget Teater vilde hun kunne tage Plads ved Majestætens Side eller, naar han ikke var til Stede, i en lille silkeklædt Loge, fra hvilken hun havde en fortrinlig Udsigt til den Scene, hvor Prins Frederik mange Aar før første Gang lagde Mærke til hende under en Danseprøve paa Balletskolen. Sjældent har saa mange forskellige Interesser udfyldt hverandre til Parternes Tilfredshed. Den eneste, som lodes i Stikken, var Heiberg; hans Protester overfor Ministeriet hjalp intet, og man kan af hans Frues Had (i Memoirerne og i Brevene til A. F. Krieger) mod »Madammen« lodde, hvor vigtig Grevindens Medvirkning var, og hvor haardt Slaget ramte Heiberg.

Teaterstridigheder har i vore Dage næsten altid økonomiske Forhold til Motiv, men Høedts og Wiehes Kamp mod Heiberg drejede sig ikke om Penge. Det var Meninger, der krydsedes som Klinger. De højtflyvende kunstneriske Ideer, Høedt nærrede, vilde Heiberg ikke fremme. Men da Lange ikke havde Ret til at gøre Indgreb i Det kgl. Teaters Repertoire, maatte Wiehe og Høedt nøjes med at opføre en Del danske og franske Smaastykker, som nu forlængst gulnes i Arkivet. Det blev ikke »Richard den Tredie«, Høedt kom til at spille, men Grev Baudelot i »Den sidste Nat«. Trods Repertoirets Ubetydelighed fik han dog Lejlighed til at vise, hvad han duede til som Instruktør. De Spillende kom Virkeligheden nærmere under hans Vejledning. Høedt havde megen Rumfantasi. Horisontale Lofter og lukkede Stuedekorationer, det karakteriserende Møbement, veritable Gulvtæpper,

Portiører og Gardiner, der ikke var malede, kan dateres fra dette Teateraar, og Høedt gennemførte »Naturalismen« saa grundigt, at Tilskuerne kunde fornemme Duften fra hans ægte Havana-cigarer helt ned i Parkettet. En Porcellænsvase, han skulde slaa i Stykker i »Berthas Klaver«, maatte hver Aften være ny og hel. »Det vilde sætte mig ud af Stemning, hvis jeg saa, den var limet,« sagde han. Ogsaa Michael Wiehe dalede i dette Aar ned paa Jorden fra sin høje romantiske Flugt. Det forfriskede for en Tid Helten og Elskeren at lege med Robert Helmers dagligdags Repliker i »Et enfoldigt Pigebarn«, men i Længden kunde de to Venner ikke have udholdt dette Repertoire. I Teaterverdenen varer Sensationer højst én Sæson. Da Heiberg træt af Striden havde forladt Chefsposten, vendte de Demonstrerende — i Forbindelse med Ægteparret Rosenkilde — tilbage til Kongens Nytorv, medens Hofteatrets mindre Stjerner spredtes for alle Vinde. Kun Lange blev tilbage med en Kammerraadtitel og et Overskud paa ca. 11.000 Rdlr., for hvilket han 1857 startede Folketeatret paa Nørregade. Hidtil havde han været bedre forsynet med Privilegier end med Penge, men nu raadede han over begge Dele og kunde i Stilhed træffe sine Forberedelser til Fremtiden. Med sin Protektors Billigelse var han endnu et Aar en Art Forpagter af Hofteatret, som han bl. a. udlejede til Maskerader, hvor Kongen svingede Grevinden, medens Kammermusikus Hansen var opvartende Kavaller. H. C. Lumbye anførte Orkestret, og Hyrekuskene holdt hele Natten nede ved Buegangen parat til Hjemturen à 3 Mark pro persona. Men i Længden kunde Hofteatret ikke konkurrere som Maskeradelokale med Casino, hvis Pergola let blev forandret til en pragtfuld Palmehave, og hvis lille Sal og Bazargang gav Plads for alskens Moro.

Da Lange forlod Christiansborg, gled Hofteatret ind i en privat Tilværelse som Lokale for Velgørenhedsforestillinger, Bazarer, Studenterkomedier, Gæstespil, bl. a. af den italienske Tragedienne Madame Ristori, indtil Ringteatrets Brand i Wien 1881 medførte, at Myndighederne forlangte Teatret lukket. Nu fulgte en dyb Tornerosesøvn gennem 33 Aar, i hvilken Støvet faldt, medens Farverne blegnede, og Inventaret solgtes ved Auktion. Men endnu en Gang fyldtes det gamle Rum af spillende Liv. Da man mente, at Teatret skulde nedrives, arrangerede Dagbladet »Politiken« i 1914 tre smukke Afskedsforestillinger, men allerede forinden

havde der været Kræfter i Bevægelse for at faa Rummet overladt til teaterhistorisk Museum. En bedre Anvendelse var næppe mulig, og da den danske Skueplads i 1922 naaede 200-Aaret for sin Grundlæggelse, genaabnedes Landets ældste Teater som Mindesrum omkring en Mængde historiske Billeder og Genstande, der efterhaanden voksede til et Antal af ca. 25.000, og som giver et fyldigt Indtryk af de danske Teatres Udvikling gennem Tiderne.

Erik Bøgh og Skuespiller Hagen.

Teatermuseet.

I sin fremtidige Virksomhed blev Lange en haard Konkurrent til Casino, hvor Erik Bøgh residerede i Aarene 1855—60. Det var forbløffende, hvormeget Arbejde han fik fra Haanden. Allerede i den første Sæson oversatte og bearbejdede Bøgh en halv Snes Vaudeviller og iscenesatte 39 Smaastykker, deriblandt 21 Nyheder. Den hastige Repertoireforandring var nødvendig af Hensyn til Kassen. Det lykkedes den nye Direktør at samle en delvis ny Skuespillerstab, og den fremragende Karakterkomiker Carl Hagen var derimellem. Han havde hidtil tilhørt Teatret i Christiania, hvor navnlig hans Gengivelse af Holbergs Jeppe var berømt, og ved at love for Fremtiden ikke at gøre Indgreb i Det kgl. Teaters Repertoire fik Bøgh Lov til at lade Hagen vise sin Jeppe ti Gange (1857). Hans naturtro og lunerige Spil vandt almindelig Anerkendelse; der var Enkeltheder deri, overfor hvilke endog Figurens berømte Fremstiller Ludvig Phister følte sig underlegen. Blandt andre Skuespillere, der i de følgende Aar

gav Casino dets Præg, og som Bøgh knyttede dertil, var A. F. Helsengreen (Fader til Albert og Emil Helsengreen), en meget anvendelig komisk Skuespiller, som havde tjent sine Sporer i »Kalkeballen«; endvidere Amalie Price, den tidligere Danserinde, der vel ikke var noget betydeligt Talent, men som ejede Gratie og mange sympatiske Egenskaber, samt Camilla Lerche, en meget intelligent Skuespillerinde. Men iøvrigt trak Christian Schmidt Hovedlæsset ligesom i Langes Tid. Den indtagende Bonvivant var overmaade populær.

Erik Bøgh berigede Casino med 30 Stykker i sine fem Sæsoner, og deriblandt var de store Sukcesser »Kalifen paa Eventyr« (1857), og »Esmeralda (1859), en Dramatisering af V. Hugos Roman »Notre Dame de Paris«. Mange af disse Arbejder var lokaliseret saa behændigt, at de fik Udseende af at være Originaler, og han forsynede dem med fornøjelige Viser, hvor Tekst og Musik dannede den tætte Forening af Ord og Toner, som Heibergs Vaudeviller havde lært Publikum at sætte Pris paa. Bøgh forstod bestandig at forny Interessen, for Eks. ved Engagementet af den spanske Danserinde Pepita de Oliva, hvis uskoledede Kunst Bournonville foragtede, men hvis Skønhed og Dristighed var tilstrækkelig til at vække en hysterisk Begejstring, navnlig naar hun optraadte i »El Ole« (»Olien«) og i »En Kaprice«, en lille Lejlighedskomodie, som Bøgh skrev for hende, og hvor hendes Forsøg paa at tale Dansk gjorde ligesaa megen Lykke som hendes Dans. Der dannede sig en »Løvegarde« paa de første Rækker af unge Elegantiers, som kastede Blomster til hende og raabte nogle for Tilfældet indstuderede spanske Gloser.

»For at se
den spanske Fe
man ofrer glad den sidste Skilling.
Men mange fattes Raad, desværre.
De staar ved Hotel d'Angleterre
og er saa glade, naar de faar
at se et Glimt af hendes Haar«,

sang man i en samtidig Vise. Engagementet endte med et Brud, og da Bøgh havde presset Citronen, satiriserede han i Vaudevillen »O Pepita!« over den febrile Begejstring, der efterhaanden forvandlede til besindig Ro. Da Pepita sidste Gang optraadte i København 1861, efterlyste Erik Bøgh »de fortryllede Riddere, der blege, tavse og drømmende som Opiumsspisere stirrede op til

den dejlige Aabenbarrelse fra Granadas Tryllehave. Hvor er den bølgende Folke- masse, der om Aftenen fyldte Kongens Nytorv fra Hotellet til Hesten? Hvor er Pepita-Kagerne, Pepita-Sløret, Pepita-Bolcherne, Pepita-Ærmerne, Pepita-Cigaretterne?« Rusen var da en Saga blot. Den havde været en Reaktion mod Bournonvilles rene, skønne, men ogsaa kønsløse Dans. »Saadan danser man ikke paa en Scene,« havde Mesteren sagt, »saadan danser en Zigeuner-ske, der vil forføre sit Publikum«.

Pepita, dansende »El Ole«.

Teatermuseet.

— Politiske Teaterforestillinger er sjældne i Danmark. Den væsentligste var Opførelsen af Théaulons »Grevinden og hendes Søskendebarn«, et fransk Lystspil fra 1837, som Bøgh ogsaa bearbejdede. Stykket var en Persiflage over Ludvig den Femtendes Elskerinde, Grevinde Dubarry, og det vilde rimeligvis være gaet sporeløst hen, saaledes som Tilfældet blev med en senere Genoptagelse paa Dagmarteatret, hvis ikke Bøgh havde indset, at Øjeblikket netop var gunstigt for en Satire af denne Art. Thi Sangspillet fremkom just, da Uviljen mod Kammerherre Berlings og Grevinde Danners Hofstyre havde naaet sit Højdepunkt, og netop faa Dage, efter at »Grevindens særlige Ministerium«, det Rottwitt'ske Kabinet, var udnævnt. De tidligere Ministre, Krieger og Andræ, som Offentligheden mente, hun havde styrtet, sad i

Parkettet ved Premièren, og enhver Hentydning til den øjeblikkelige Situation blev modtaget med Bravoraab og stormende Bifald. Stemningen naaede Kogepunktet, da Skuespiller Theodor Rasmussen sang:

»Jeg hader Den, som steg fra Dybet,
bedækket med et Lands Foragt —
som nu behersker hele Krybet
med stjaalet Guld og ranet Magt,
som frækt fortrænger, hvad vi ejer
af hædret Navn og ædelt Blod
og med sin Skare lydige Lakajer
en Skanse slaar om Tronens Fod«.

Billedet skifter. Fra at være Grevinde Danners specielle Skueplads var Casino nu blevet det Sted, hvor Folk svælgede i hendes daarlige Rygte. Ved at opføre »Grevinden og hendes Søskendebarn« handlede Erik Bøgh som en mere smart end smagfuld Teaterleder, og han udnyttede Situationen til det yderste, naar han ledsagede Stykket med en Vaudeville, der alene ved sin Titel »Kabinettssekretæren« ledte Tanken hen paa Kammerherre Berling, Grevinde Danners Elsker i Ungdommens Dage. Mange Aar senere paatog Erik Bøgh sig i sine »Erindringer« en forarget Mine og hævdede, at Hensigten med Skandalekomediens Opførelse var at bidrage til at hindre hendes mulige Ophøjelse til Dronning af Danmark. Men den Mine klæder ikke Skælmsmesteren Erik Bøgh. Hensigten var at vække Sensation for derved at skaffe Casino en haardt tiltrængt Indtægt. Eksperimentet lykkedes; »Grevinden og hendes Søskendebarn« opførtes 42 Gange, hvilket vil sige mere end 150 Gange, regnet efter Byens Størrelse i vore Dage. Der er ingen Tvivl om, at Demonstrationerne i høj Grad pinte Grevinde Danner og bidrog til at fremkalde Nytaarsoptøjerne, der fulgte efter Frederiksborg Slots Brand. Blandt hendes Modstandere var Erik Bøgh den mest behændige Stilist, og han skaffede sig formaaende Venner ved at give Udtryk for deres Had. Nogen Forstaaelse af hendes Betydning for den svage Konge havde han ikke.

Skønt Bøgh i »Kalif«-Sæsonen bragte Indtægten op til 72.000 Rdlr. eller ca. 500 Rdl. pr. Spilleaften, laa han stadig i Strid med den økonomiske Ledelse, hvis Medlemmer — som alle ukyndige, der kommer i Berøring med et Teater— vilde blande sig i alt. Dette kunde han ikke holde ud i Længden, og derfor forlod han sin Post. Den ydre Anledning hertil, Draaben, som fik Bægeret

til at flyde over, blev M. V. Bruns Ansættelse som Regissør, men i sine »Erindringer« antyder Bøgh, at det egentlig var Grevinde Danner, der tog Hævn ved at faa ham fjernet. Hun fik som bekendt Skyld for alting — ogsaa for en Ildløs, der i de Dage opstod i Casino. Man har dog ikke let ved at følge Bøgh i hans Postulater, efter at han paa alt for mange Sider har fortalt om den daglige Modstand, han i sine Casinoaar mødte hos Meddirektørerne. Der var Grunde nok for ham til at forlade sin Stilling, og han kunde gøre det med Ære, thi han havde skaffet Teatret et Repertoire, der siden blev spillet i hver Krog af Landet. Hvem kender ikke Titlerne »Fastelavnsgildet«, »Hun skal debutere« eller »Kalifen paa Eventyr«? Ogsaa Radioen høster i vore Dage megen Nytte af Bøghs opfindsomme Muse.

Efter Langes og Bøghs dygtige og faste Ledelse kom Casino ind i en usikker Periode, der varede en halv Snes Aar. Direktoratene 1860—70 kan derfor omtales i Korthed. Først ansatte Aktieselskabet den norskfødte Forfatter M. V. Brun, hvis Regimente kun varede to Sæsoner. Det Held, der havde fulgt hans Teaterledelse i Provinsen, ophørte altid, naar han kom til Hovedstederne, enten Christiania eller København, hvor han i korte Perioder styrede Alhambra i Frederiksberg Allé, Folketeatret, og i 1883 startede Dagmarteatret. En af Grundene hertil var, at Brun let kom i Strid med sine Omgivelser, skønt han i Grunden var en godmodig Mand. En særlig Stilling indtog hans Selskab i de slesvigske Byer mellem Krigene. Den danske Minister for Slesvig Carl Moltke havde overfor Regeringen hævdet den Opfattelse, at et dygtigt Skuespillerselskab »turde være ikke blot et for den almindelige Dannelses Udvikling saare vigtigt Middel, men ogsaa i politisk Henseende af ikke ringe Betydning«. Paa dette Grundlag udvirkede han, at Brun som den første Privatteaterdirektør i Danmark fik en Statsunderstøttelse paa 500 Rdlr., der senere blev fordoblet, mod at han hvert Efteraar spillede i tre Maaneder i Flensborg. I en nordlig By som Haderslev kunde Selskabet optræde en hel Maaned, men allerede i Aabenraa, hvor Brun benyttede Raadhussalen, var Forholdene vanskeligere, og i Flensborg besøgte Skuespillene hovedsageligt af de Danske, medens Tyskerne kun kom til Syngestykker og Operaer. Længere ned end til Slesvig By vovede Brun sig ikke. Repertoiret bestod af »Jeppe paa Bjerget«, »Den Stundesløse«, »Elverhøj«, »Erik og Abel« og

»Regimentets Datter«. Ved en Festforestilling i Flensborg, som Frederik den Syvende overværede, blev Brun hvirvlet ind i de sædvanlige Demonstrationer fra Embedsmændenes Side mod Grevinde Danner. Minister Moltke havde forbudt enhver Hyldest til hende i den Jubel, som vistes Kongen, medens han opholdt sig i Teatret, men da nu Raabet »Es lebe die Gräfin von Danner hoch!« alligevel lød, vilde Ministeren gøre Brun ansvarlig — ja, han truede endog med at tage Bevillingen fra ham, indtil det oplystes, at Hyldesten ikke var aftalt Spil, men skyldtes en loyal Borger. Flensborgs kongetro Publikum tog iøvrigt ingen Forargelse af, at man ogsaa viste Kongens Hustru en Opmærksomhed.

Kun et Par Tildragelser under Bruns Casino-Styre var af Interesse. Wilhelm Wiehe vendte tilbage som en moden Kunstner fra sit niaarige Engagement ved Christiania Teater, og Henrik Ibsen indførtes i København. Begge Handlinger betød Fornyelse, men det blev Nationalscenen, som høstede Frugten af det kunstneriske Samarbejde mellem Ibsen og Wiehe. Paa Casino spillede han Gudmund i »Gildet paa Solhaug«, som den 6. December 1861 betegnede Ibsens sceniske Fødselsdag i København, der var Udfaldsporten til hans Verdensberømmelse. Stykket gjorde ingen Lykke; dets lyse og lette Poesi kunde ikke konkurrere med Effekterne i Casinos sædvanlige Folkekomedier eller med Erik Bøghs muntre Vers. Han kaldte Stykket en slet Efterligning af »Svend Dyrings Hus«, hvad det ingenlunde var, men andre, mindre overfladiske Anmeldere forstod, at Stykket skyldtes en virkelig Digter, af hvem man var berettiget til at vente »noget Mere og Bedre«. Nedgangstiden fortsattes under Forfatteren H. P. Holsts Direktorat (1862—64), hvis Lyspunkter var to Debutanter: Theodor Andersen og Sophus Neumann, som hver paa sin Maade fik stor Betydning for Casino i de kommende Aar. Rent galt gik det under Thomas Overskous Styre; han var Leder en halv Sæson lige efter Krigen 1864, og da han havde forladt Direktørposten, tog Skuespillerne Christian Schmidt og Th. Rasmussen Teatret i Entreprise. Dette Vovemod kostede Schmidt Livet. Den beundrede Fremstiller af det sorgløse, godmodige Letsind savnede den Koldblodighed, som kræves af en Teaterleder. Casinos »glade Sjæl«, som han kaldtes, overvældedes af Mismod og økonomiske Bekymringer, og en Novemberdag 1865 gjorde han i sit Paaklæd-

ningsværelse Ende paa sit Liv. »Det var,« fortæller Erik Bøgh, »en haard Prøve for alle hans Kammerater at staa tilbage paa den Scene, han havde forladt, og kæmpe for at genvinde Publikum, der nu næsten vendte Casino Ryggen«. Sangspillet »Den forbudne Frugt« og fremmede Gæster, baade fransk Ballet og Skuespil og italiensk Opera — »Rigoletto« og »La Traviata« var derimellem — holdt Skuden flydende, og da Skuespiller Th. Andersen 1869 overtog Ledelsen med større Lyst og Mod end Kapital, fik Casino atter den populære Klang i Publikums Øre. Han viste sig at være den rette Kaptajn paa Kommandobroen. Th. Andersens Æra varede 15 Sæsoner, og det Repertoire, han valgte,

Medlemmer af Casino-Teatrets Personale 1870.

Teatermuseet.

bevarede Tiltrækningskraften langt ud over den Periode, hvorom her er fortalt i korte Træk.

H. C. Andersen og Erik Bøgh var Casinos Husdigtere i de første 25 Aar. Deres Muser lignede slet ikke hinanden, den ene var naiv-ubehjælpelig, den anden bevidst, den ene Digter, den anden Beregner, men deres Arbejde var typisk for den folkelige Scene, der foresvævede Lange, da han aabnede Københavns første Sekondteater, som blev Roden til de øvrige.

III.

Anno 1857 er et Mærkeaar, vel nok det mest betydningsfulde af alle, i Hovedstadens Udviklingshistorie. Voldene havde som Fæstning overlevet sig selv, og da man netop det Aar rev Portene ned, forsvandt Vagtposterne, og en By med ca. 130.000 Indbyggere kom til Syne udenfor det grønne Gærde. Tranlamperne i Gaderne maatte vige for Gasbelysning, Øresundstolden blev nedlagt, hvorved Havnen fik et ukendt Liv; Kommunalloven, som forandrede Magistratens Orden, vedtoges, og Laugsvæsenet afløstes af Næringsfrihed. København vilde ikke længere nøjes med at være Danmarks største Provinsby, men stræbte efter en Plads blandt Europas Hovedstæder. Udviklingen var en Følge af Indbyggertallets Stigning: Omkring 1800 rummede Byen ca. 100.000 Mennesker, som trods Bombardement, Pengekrise og Kolera var blevet til 155.000 i 1860, og i den næste Snes Aar voksede Antallet med større Hastighed. Netop i 1857 fik Frederiksberg Allé to nye Forlystelsesetablissementer: Sommerhaven Alhambra, hvis Feeri-Scene var større end Det kgl. Teaters, og Koncertsalen »Odéon«, som i 1869 blev omdannet til det muntre Frederiksberg Morskabsteater, hvis senere Udvikling fra Sommerrevyscene til alvorligt Skuespilhus ligger udenfor denne Skildring. Alhambras Teater blev et Hjemsted for danske Provinselskaber, franske Ballet- og Operette trupper, Tryllekunstnere og Artister. Nogle af Privatscenernes populære Skuespillere, for Eks. Frederik Madsen, Carl Wulff og Sophus Neumann, fik her i Ungdomsdagene Lov til at prøve Kræfterne i et stort Repertoire af Folkekomedier, Farcer og Parodier. Paa Højden kastede »Den Lannerske Ballet« Glans over Sommerhaven, anført af de to Stjerner Käthi Lanner og Bertha Linda. Etablissementet var skabt i Vrede

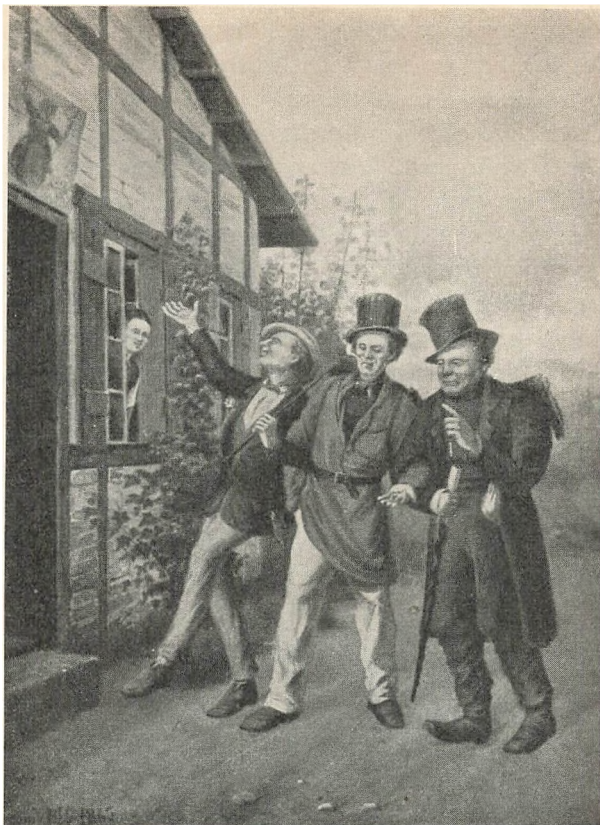
af Georg Carstensen som Konkurrent til Tivoli, men København var ikke stor nok til at kunne opretholde to store Sommeretablisser, og efter tolv Aars Kamp for Tilværelsen maatte Alhambra bukke under (1869). Repertoiret var ringe, navnlig i de sidste Aar, men Billetpriiserne var ogsaa meget smaa; Adgangen til Parkettet kostede kun 24 Skilling. Alhambra efterlod intet Savn; Almuen, som søgte det, havde i Casino en mere hensigtsmæssig Scene, omend dens Beliggenhed ikke var heldig for det Publikum, som boede i de ydre Kvarterer.

Op i 1857 lykkedes det Lange at realisere sit sidste Teater i den gamle By. Det kom til at ligge oppe paa Nørregade i Cirkusbygningen, hvorom Erindringen endnu er bevaret i Navnet »Aktieselskabet Hippodromen«, som ejer Huset. Byens første »Tattersall« havde haft hjemme der, og Stedet var blevet landskendt, da den liberale Opposition i 1848 brugte Lokalet til politiske Møder. Da Langes Forhandlinger begyndte, var Bygningen udlejet til Cirkusdirektør Hinné, som gav den sidste Forestilling den 4. Maj 1857. Kun en Femtedel af Bruttoindtægten ved det nye Teater skulde tilfalde Aktieselskabet, og for Resten blev det Langes Sag at give 14 à 16 Forestillinger om Maaneden. Man spillede aldrig om Lørdagen og ofte gaves heller ingen Forestilling andre Dage i Ugen. Forandringen fra Cirkus til Teater gik rask fra Haanden; Staldbygningen med »Elefantburet«, der blev til Portnerloge, indrettedes i to Etager til Kontorer, Skuespillerfoyer, Garderobe og Paaklædningsværelser, der adskiltes af en to og en halv Alen bred Korridor, som strakte sig gennem Bygningen og videre gennem en lang, altid mørk Portgang førte ud til Volden. Denne solfattige, hemmelighedsfulde Passage var i 43 Aar Hovedaaren til Scenen og dermed til Livet bag Kulisserne. Ved Aften var Interiøret i den søvnige Belysning et Hogarth'sk Billede. Alle maatte gennem den sorte Gryde, Forfatterne og Skuespillerne, Direktøren og Statisten, og naar »Kongen med Følge« besøgte Teatret, vandrede ogsaa han gennem Gangen for at undgaa Nysgerrigheden paa Nørregade. Den mystiske Port og Korridoren med de falmede Vægge findes endnu som en Levning fra Langes Folketeater, men bruges siden 1900 kun af Maskinpersonalet. I det Aar fandt den sidste Hovedombygning Sted; det lille gemytlige Smæld af Gasflammen paa Paaklædningsværelserne maatte vige for det elektriske Lys, medens Etatsraad

Gaméls herskabelige Ejendom Nørrevold 50 føjedes til Teatret som Administrationsbygning med Bolig for Direktøren.

Hver ny Forestilling faar nu mere Forhaandsreklame, end man i 1857 ofrede paa et nyt Teaters Aabning. Forskellen træder skarpt frem gennem denne lakoniske Meddelelse i »Fædrelandet«, et af Byens mest udbredte Blade: »I Morgen Aften aabner Kammerraad Lange Folketeatret med en Prolog og Folkekomedien »Den lille Hex«. Teatret skal være meget hensigtsmæssig om-dannet«. Mere staar der ikke, og »Berl. Tid.s« Beretning om Nyheden var omtrent lige saa kortfattet. Men Teatret blev alligevel overfyldt den 18. September 1857, da Direktørens 16-aarige Datter, Agnes Lange, traadte frem og sagde Adolph Reckes Prolog foran Opførelsen af »En lille Hex«, som var en via tyske Scener importeret Bearbejdelse af George Sands Roman »La petite Fardette«. Lange famlede ikke i sin Ledelse, men anslog straks de sentimentale Strengte i Ord og Toner, de grelle Modsætninger og stærke Overgange, som han vidste vilde finde Genklang, naar de blev baaret frem af hans smukke Datter og af Laurids Stigaard, den folkelige Romantiker, som blev Mellemstandens Ideal. Han var i den ædle Stil uden Karakteristik, men med en blød, hjertevarm Stemme, naiv i Følemaade og med Sympatiens Naadegave over alt, hvad han foretog sig paa Scenen. Og Agnes Lange blev Københavns første Folkekomedie-Heltinde, hvis sydlandske Skønhed lyste som en Tropeblomst blandt Nørregades borgerlige Vækster i »En fattig ung Mands Eventyr« og »Et Vajsønhusbarn«. Folketeatrets Pionerer havde spillet Komædie dels i Provinserne, dels paa Casino, nogle kom fra »Kalkeballen«, men ingen havde Navn blandt Københavnerne. Det tjente Langes Kenderblik til Ære, at ikke færre end syv af de første blev populære Skuespillere i det typiske Repertoire, han valgte, og som bevarede Tiltrækningskraft langt ud over hans Tid. Lange kendte sit Kram og bestræbte sig i hver Enkelthed for at realisere det Begreb, der ligger i Folketeatrets Navn. De dramatiske Konflikter, som Husdigterne paa Nørregade Adolph Recke, Erik Bøgh — da han i Tredserne havde brudt med Casino. — Frits Holst og Carl Møller løste, savnede Dybde i psykologisk Henseende, men til Gengæld blev Scenen et Forum for almene Følelser og Begreber, for sund Fornuft, munter Hygge, godt Humør og en Moral, som Menigmand kunde forstaa. Naar Lange en enkelt Gang vovede sig ud

i den mørke Folkekomedie, f. Eks. da han spillede Delavignes Drama »Ludvig XI«, gik det ham galt. Publikum vilde le og røres paa Nørregade. De jævne Mennesker, der i ældre Tid samledes i Det kgl. Teaters Galleri eller dets staaende Parterre eller i Vesterbros Fjælleboder, havde nu faaet deres eget folkelige Hus, hvor Kone, Børn og Aftensmad kunde medbringes, et Almuens og Middelstandens Teater, som paa en Gang udfyldte de nuværende Forstadssceners og Biografteatrets Plads, og hvortil Billetpri-

De tre Haandværksavende i »Lumpacivagabundus«. 1858.

Maleri af Skuespiller Hoppensach. Teatermuseet.

sen kun var tre Mark (1 Krone) for nummererede Sæder, to Mark (66 Øre) for unummerede og én Mark for Børn.

Lange besad den blandt Teaterledere ikke almindelige Evne paa rigtig Maade at benytte og udvikle sine Skuespillere. »Stykkerne kan falde«, plejede han at sige, »men Rollerne reddes«. Han byggede hellere paa Personalets enkelte Medlemmer end paa selve Stykket. Denne Metode var uden Tvivl Grunden til, at hans Medarbejdere kun sjældent følte Lyst til at gaa til andre Scener; var de først kommet indenfor Folketeatrets Mure, blev de der i Aarevis, og denne Stabilitet bidrog til at gøre Teatret til en Institution. Der skabtes et værdifuldt Tillidsforhold mellem Skuespillerne og Publikum. Det gav sig bl. a. Udslag i de aarlige »Beneficer«, hvor

Kunstnerne mødtes med deres Venner, der takkede for de Glæder, de havde oplevet i Sæsonens Løb. Det var baade muntert og patriarkalsk, men Begrebet vil næppe nogensinde genopstaa; det hørte med til Familietonen og Indendørslivet. Adskillige Skuespillere forblev paa Nørregade gennem tyve-tredive-fyrrer Aar; pater familias, Søn og Sønnesøn, havde set dem dér, holdt af dem og ønskede ikke at se dem andet Steds. Tilstandene dannede en fuldstændig Modsætning til senere Tiders Jag, og Nutidens Ungdom aner ikke, hvilket Tag Folketeatret havde i Mellemlassen før Sportens, Biografernes og Radioens Dage. To Skuespillere bidrog især dertil: Frederik Madsen og Harald Kolling. Paa Madsens Kunst kunde Ordet genial anvendes, selv om hans Repertoire kun bestod af faa for hans Evne værdige Opgaver. Fornemme Folk kunde han ikke fremstille; det elegante i Klædedragt og Tone var ikke hans Sag, men han var Mester i Roller som elskværdig Fusentast og som Modsætningen: Den godmodige Tosse (Hans Styx). Med et fantastisk Lune evnede han som ingen

Fr. Madsen.

Teatermuseet.

anden at give Øjebliksmennesket Liv og gøre det til en Kilde for Lystighed. — »En Oldgesell« (1860) aabnede hans Galleri af unge Haandværkere, der altid var udstyret med et professionelt Særpræg: En Bager var ganske anderledes end en Skrædder; han varierede Butikkens og Værkstedets Svende i det uendelige med skarpt Blik for Særhederne. Perlen blandt dem alle var Peter Ravn i »En Spurv i Tranedans«. Da Frederik

Madsen forlod Folketeatret, reproducerede de Yngre hver efter sin Individualitet et Stykke af hans Kunst: Carl Wulff lagde Beslag paa de flegmatiske Roller, Dorph-Petersen tog Svendene og gjorde dem konventionelle i Jargon og Manerer, William Pio forsøgte sig med Tosserne og de enfoldige Fyre. Endog paa Det kgl. Teater gik Frederiks Madsens Kunst igen i Olaf Poulsens morsomme Spil som Brown i »Soldaterløjer«. Men ingen af de Yngre naaede i Lune og Opfindsomhed deres Forbillede. Perspektiverne i Komikken var ringere.

Redaktør Henrik Cavling, den Gang Maskinlærling, har i sine Livserindringer aflagt et smukt Vidnesbyrd om Folketeatrets Betydning i et Kapitel, hvor han berømmer det Personale, som i hans Ungdom »udviklede og opdrog det let paavirkelige Publikum«. Henrik Cavling mener, at Eftertiden burde rejse Harald Kolling et Mindesmærke paa Blaagaards Plads, midt i det folkelige Nørrebro. Mere end nogen anden Skuespiller var han en Personifikation af Husets Tone, Fremstilleren af Borgeren fra det gamle Voldkvarter eller Nyboder, den flittige, brave Haandværker og gode Familiefader. Ingen kunde som Harald Kolling sige det fornemme Pak Sandheden eller røre til Taarer, naar han priste Livets smaa Goder. Overordentlig morsom og dog ganske stilfærdig Kunst ydede han, naar han førte Borgeren ud i let Karikatur, f. Eks. som Oberstløjtnant Kraft i »Revyen« eller Lejetjeneren i »De Forlovede«. Lan-

Harald Kolling.

Teatermuseet.

ges Ven, Professor Høedt, rakte ofte Madsen og Kolling en hjælpende Haand i Udformningen af deres bedste Figurer, som glædede Publikum gennem mange Aar. En ringere Kunstner var Otto Zinck, der aldrig fik Studenterkomedie-Aktøren strøget af sig. Men som Phisters Elev og gammel Akademiker hævdede han undertiden Niveauet i Aarene efter Langes Periode gennem sine Iscenesættelser af Molières, Holbergs og Hertz' Lystspil.

Hovedlinjerne i Langes Teaterstyre kan drages saaledes: Først lagde han Vægten paa effektfulde Melodramer og Folkekomedier, men Engagementet af Kristian Mantzius (1858—60), som i Vrede havde forladt Det kgl. Teater, forbedrede Repertoiret med nogle af Hostrups og Wengels Komedier (for Eks. »Mester og Lærling«; »Feriegæsterne«; »Familietvist«), medens Kultusministeriet nægtede ham at opføre et Par Lystspil af Holberg. Det distingverede Publikum vilde i Begyndelsen nødtigt besøge »Sekondteatrene«, men for at vække dets Interesse engagerede Lange Pepita, hvis erotisk betonedede Dans tiltalte Aristokratiet, og et Selskab af franske Zouavsoldater, der under Sevastopols Belejring havde forkortet Tiden for deres Kammerater paa Krim. Deres Farcer (»Den svage Side«; »Et forskrækkeligt Pigebarn«) fik iøvrigt senere i dansk Bearbejdelse stor Betydning for Folke-teatrets Kasse. Fra 1860, da Frederik Madsen udfoldede sin Begavelse, optoges paa Spillelisten Offenbachs Operetter fra Boulevardteatret »Bouffes parisiens« og »Palais royal«s viltre Farcer (»Orfeus i Underverdenen«; »Den skønne Helene«; »Grisen«; »Verdens Herkules«; »Rejsen til Kina«). I disse Aar dannede F. Knobelauchs tørre, komiske Alvor, H. Kollings sikre Komik og Julie Lumbyes drastiske Lune Rammen omkring Fr. Madsen. Paa samme Tid fremkom Jansens »Store Bededagsaften«, hvor Julie Lumbye — Komponistens Datter og Kammerraads Langes Hustru — som Madam Krøjer skabte en i Hovedstaden berømt Figur, endvidere Bøghs Vaudeviller, for Eks. »Redaktionssekretæren«, hvis Sange ofte havde et politisk Indhold. H. C. Lumbyes anden Datter Caroline (først gift med Adolph Recke, senere med Frederik Madsen) foretog Tidens sentimentale Smaasange med den Art af Følelse, der strømmer i »Drømmebilleder« og »Amélie's Vals«. Hun var ligesaa indsmigrende som Søsteren var grotesk og godmodig. Direktør Langes tredje Frontforandring indtraf i 1870, da Frederik Madsen forlod Folketeatret. Nu domine-

rede Lystspillene, f. Eks. »Revyen« og »Hverdagsfolk« af Frits Holst, i Forbindelse med de franske Salonkomedier, i hvis problematiske Kvindeskikkelser Fru Louise Holst arbejdede sig frem til en dygtig Karakterskuespillerinde, medens Fru Betty Borchsenius efter Ungdomstidens lette Sejre nu naaede den sceniske Lykke, som erhverves ved Arbejde og Talent.

I Langes Tid eksisterede ingen Bernerkonvention. Direktørerne behøvede blot under et Besøg i et fremmed Teater at købe det trykte Stykke og lade det oversætte eller bearbejde efter de hjemlige Forhold. Men til Gengæld affødte

denne retsløse Tilstand en pinlig Konkurrence mellem Casino og Folketeatret, naar de begge ønskede at opføre samme Stykke. Det gjaldt da i al Hemmelighed om at komme først: Casinos Annoncer laa parat paa Avertissementskontorerne til Indrykning i Bladene, saa snart de fik Besked om Folketeatrets Première. Engang meddelte Lange, at han agtede at aabne Sæsonen den 1. Septbr., hvorefter Casino valgte den samme Aften, men i sidste Øjeblik kørte

Julie Lumbye-Lange-Hansen som Mad. Krøyer i »St. Bededagsaften«.

Folketeatrets Direktør rundt til Bladkontorerne og forandrede Dagen til 31. August; altsaa kom Casino et Døgn for sent. Til Publikums Forvirring udartede Konkurrencen efterhaanden til Vædekørsel: De samme Stykker blev med forskellige Titler opført samtidigt paa begge Scener. Resultatet var højst forskelligt og kun i et enkelt Tilfælde til Glæde for begge Teatre. Saaledes opføres »Cora eller Slavinden« henved 60 Gange begge Steder. Derimod faldt »Orfeus i Underverdenen« paa Casino, men blev i H. P. Holsts Bearbejdelse en stor Sukces paa Folketeatret, hvorfra Melodierne til »Da jeg var Prins af de Arcadier« og »Stil dig ej saa hellig an« nynnede fra Kælder til Kvist. 1866 efterfulgtes »Orfeus« af »Den skønne Helene«, og nu blev det »Jeg er gift med Helene« og »Paa Bjerget Ida«, som for en Tid fortrængte alle andre Melodier. Studenterforeningen opførte 1866 en Parodi paa »Helene«, skrevet af Johs. Helms, hvori de unge Akademikere Edvard Brandes og Emil Poulsen spillede Ulysses og Chilian. Begge Operetter var en Art Harmonikaer, der kunde trækkes ud efter Behag. Endnu medens Offenbach levede, blev de forsynet med nye Kor og Scener og udstyret med en Pragt, der langt overgik den oprindelige paa »Bouffes parisiens«. Nøjagtig saaledes blev ogsaa deres Historie i Danmark. Sammenligner man et koloreret Skillingsblad, der udgaves 1860 til Minde om Opførelsen paa Folketeatret, med Billederne fra Fremstillingen paa Det kgl. Teater 1934, vil man faa en udtømmende Forestilling om Forskellen i Opfattelse, Indsats og Krav.

Men mærkeligt nok var Lange som Økonom ligesaa sorgløs som han i administrativ Henseende var præcis og nøjagtig. Naar han ejede Penge, havde han dem kun for at give dem ud. Modsetningerne mødtes: Den myndige, tilknappe Mand, Slidderen par excellence, var en lidenskabelig Spiller. Hans Status var som Følge deraf altid tvivlsom; snart maatte han betegnes som en velstaaende Mand, snart var han gældbunden. Da de vanskelige Aar efter Krigen 1864 kom, manglede han Driftskapital og erklærede sig fallit, men Brødre fra Frimurerlogen, hvor han indtog en høj Grad, stillede saa mange Midler til Disposition, at Forholdet til Kreditorerne kunde ordnes, og Lange dermed fortsætte Ledelsen, til han en Januar dag 1873 fandtes død ved sit Skrivebord, ramt af et Hjerteslag. Rimeligvis var ogsaa Grevinde Danner ham en hjælpsom Veninde i Nøden. Da hun var blevet Enke, var Folke-

teatret hendes kæreste Skuespilhus. Naar hun med sit Følge havde overværet en Forestilling, blev Lange tilsagt til Souper paa Restaurant Vincent. Her fremdrog de fælles Erindringer fra dengang, de traf hinanden paa Teatret i Frederik den Sjettes Dage, da han var Debutant og hun Balletdanserinde, over Samværet i Odense til det ogsaa for dem mærkværdige Aar 1848, da hun tog Bolig paa Slottet, og han aabnede Casino. Et Glanspunkt for dem begge var Hofteatertiden, da hun havde sit eget Skuespilhus, og han næsten var kgl. Teaterdirektør, og bag alle Minderne lyste Erindringen om Frederik VII, der havde haft afgørende Betydning for dem begge. De var jævnaldrende og begge udgaaet fra Folkets jævreste Lag. De havde Fremdrift og Ærgerrighed, men i ét lignede de ikke hinanden: Lange kunde resignere. Han ønskede ikke selv at brillere. Skønt han havde høstet megen Anerkendelse rundt omkring paa Nordens Scener, optraadte han aldrig paa Folketeatret, hvis Direktør han var i 16 Aar. Denne Resignation var ingeniunde den mindst ejendommelige Side af hans Væsen.

Naturligvis forsvandt Fordommene ikke med ham. Reservationen sporedes længe i Pressens Tone. »Af en Præstation paa et Sekondteater at være« eller »Naturligvis skal vi ikke anlægge Idealets Maalestok i et folkeligt Teater« var hyppigt anvendte Indledninger til en Kritik, hvori den billige Overlegenhed triumferede. Alligevel, da Langes Gerning sluttede, var dansk Teaterliv ikke alene forandret, men i høj Grad forbedret. En Stand, der hidtil havde fristet Livet som en Art Proletariat i Provinserne, hævedes socialt ved hans Virken. De Institutioner, som skabtes paa hans Initiativ, bidrog til Middelstandens og Almuens Dannelses og tilførte i Aarenes Løb Nationalscenen nyt Blod. Faa har som H. W. Lange gavnet danske Forfattere og Skuespillere. Ved hans Død var ikke færre end fire af Fremtidens Teaterledere knyttet til hans Scene: M. V. Brun, Severin Abrahams, Dorph-Petersen og Vilhelm Petersen. De var forskellige, men havde Lange som fælles Forbilledet. De byggede videre der, hvor han slap, og de oplevede, at Betegnelsen Sekondteater forsvandt, og Begrebet Privatscene traadte i Stedet. Hertil bidrog i høj Grad Loven af 12. April 1889. Det Aar betegner Vendepunktet i Privatteatrenes Historie. Før Lovens Vedtagelse kunde et Par endog kultiverede Medlemmer af Folketinget sige — uden at blive til Latter — at

de nødigt »vilde se en af Oehlenschlægers Tragedier opført paa en Sekondscene«, og at det var illusorisk at tro, at disse Teatre »ejede saadanne Skuespillere, til hvem man kunde betro Nationens Skatte«. Men Loven betød en lille Revolution, idet den ikke alene begrænsede Det kgl. Teaters Eneret til 160 Skuespil, der for at bevares maatte opføres inden ti Aar, men den tillod ogsaa Privatscenerne at spille, hvad Direktørerne ønskede. Det frie Valg højnede Niveauet og muliggjorde Dagmartheatrets literære Æra under Christen Riis-Knudsen. Hidtil havde Skuespillerne maattet nøjes med et hovedsagelig ukunstnerisk Repertoire, men nu gav Loven dem Adgang til Opgaver, som bød rige Udviklingsmuligheder. Det var i første Række Folketingsmand, Dr. Edvard Brandes, der havde Æren for Lovens Gennemførelse, et Resultat, som krævede stor politisk Indsigt i en Tid, hvor Kampen mellem Højre og Venstre i Reglen endte negativt. Samtidig blev Grænsen for Overgangen af afdøde Forfatters Værker til almen Ejendom forlænget fra 30 til 50 Aar. Der er næppe nogen Tvivl om, at denne Bestemmelse i Kernen var en galant Gestus fra Landstingsmand, Gehejmeraad Kriegers Side overfor hans Veninde, Fru Heiberg, som ellers snart vilde have mistet sin Indtægt af Opførelsen af Værker af den navnkundige Digter, hvis Navn hun bar. Og for yderligere at beskytte sig aflagde hun sin Anonymitet og vedkendte sig Forfatterskabet til »En Søndag paa Amager« og »Abe-katten«. En anden ny Paragraf i Eftertryksloven var af endnu større Vigtighed: Ingen maatte herefter uden Samtykke af Forfatteren til en Roman eller en Fortælling lade opføre Dramatiseringer deraf. Hidtil havde man benyttet andres Stof efter Behag uden at honorere Ophavsmanden. Et grelt Eksempel laa lige for, idet Direktør Severin Abrahams og Elith Reumert svælgede i Henrik Scharlings »Nøddebo Præstegaard« paa Folketeatret, medens den lærde Theolog stiltfærdigt meddelte Offentligheden, at ingen havde henvendt sig til ham for at erhverve Tilladelse til at benytte hans Roman. Denne utrolige Hensynsløshed fremdrog Edvard Brandes med megen Virkning som et Bevis paa Skribenternes retsløse Stilling. Den lykkelige Direktør og den heldige Bearbejder havde end ikke spenderet et Brev paa Forfatteren, men blot skummet Fløden. Intet Under, at Professor Scharling offentligt »fralagde sig al Lod eller Del i Opførelsen og dermed ogsaa alt æstetisk Ansvar for Bearbejdelsen«. Studenterløjerne i »Nøddebo

Præstegaard« havde altsaa en Baggrund, som ikke var nogen Idyl. Ranet var saa imponerende hensynsløst, at Regeringen besluttede at gøre en Ende paa den retsløse Tilstand. Paragrafen vedtoges, og den vil aldrig blive fjernet: Herefter vilde enhver, der udnyttede andres Arbejde, blive draget juridisk til Ansvar. »Nøddebo Præstegaard« fik en Plads i Teaterhistorien, der vil vare længere end selve Stykket.

Derimod lykkedes det ikke Dr. Brandes at faa Privilegiesystemet ændret, og her var da ogsaa hans Argumenter væsentlig svagere. Trods hans Kritik vedblev Bevillingerne at bestaa, og Justitsminister Nellesmann udtalte aabent, at efter hans Mening vilde den fri Teaternæring aldrig blive indført her i Landet. Hans Betragtninger over dette stadig aktuelle Emne har endnu Gyldighed: Ministeren troede ikke, at enhver, som kunde faa Borgerskab, hvilket jo praktisk talt vilde sige Alle, der ikke havde faaet Fatighjælp eller været i Forbedringshuset, kunde drive et Teater. Skete det alligevel, vilde Skuespillernes Stilling blive endnu mere usikker. Man vilde komme ud for en ødelæggende Konkurrence, der vilde tvinge Teatrene til at dyrke forskellige Arter af Humbug og Gøgl for at trække Mængden til sig. Utilfredse Naturer har i Aarenes Løb set hen til den frie Teaternæring som et Ideal, en Kur mod alle Onder, men efter Teaterraadets Oprettelse (1926) har den Mening alligevel fæstnet sig — og ved en Urafstemning i Dansk Skuespillerforbund vundet et stort Flertal — at Privilegiesystemet indeholder en ikke ringe Beskyttelse mod endnu værre Tilstande. Politiske Partier, der har haft Afskaffelsen paa deres Program, har klogeligt ladet Tingenes Tilstand bestaa, naar de kom til Magten.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL BIND IV
TIDEN 1820—1870

HENRIK USSING: Aarets Højtider og Fester paa Landet i det 19. Aarhundrede	Side 7
JULIUS CLAUSEN: Borgerliv og københavnske For- lystelser.	Side 153
VILHELM ANDERSEN: Fru Heibergs Tid.	Side 297
ROBERT NEIIENDAM: Privatteatrene.	Side 397